

**SİCİLYA ADASI VE GÜNEY İTALYA’NIN
MÜSLÜMANLAR TARAFINDAN FETHİ
(31–296/652–909)**

Mevlüt POYRAZ

**Doktora Tezi
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN
2015**

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

Mevlüt POYRAZ

**SİCİLYA ADASI VE GÜNEY İTALYA'NIN
MÜSLÜMANLAR TARAFINDAN FETHİ
(31-296/652-909)**

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN**

ERZURUM-2015

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

04.12.2015

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "**SİCİLYA ADASI VE GÜNEY İTALYA'NIN MÜSLÜMANLAR TARAFINDAN FETHİ (31-296/652-909)**" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Mevlüt POYRAZ

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN danışmanlığında, Mevlüt POYRAZ tarafından hazırlanan bu çalışma 04/12/2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından İslam tarihi Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN

İmza: *M. Ağırman*.....

Jüri Üyesi : Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK

İmza: .....

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Sinan ÖGE

İmza: *S. Öge*.....

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Adnan ADIGÜZEL

İmza: *A. Adigüzel*.....

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Gazi ÖZDEMİR

İmza: *G. Özdemir*.....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .... / ..... / .....

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR DİZİNİ	IX
HARİTALAR DİZİNİ	X
ÖNSÖZ	XI

GİRİŞ

I. SİCİLYA ADASI VE GÜNEY İTALYA HAKKINDA ARAŞTIRMA	1
II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	3
III. SİCİLYA ADASI'NIN ADI, COĞRAFİ YAPISI VE STRATEJİK KONUMU	16
A. Sicilya Adası'nın Adı ve Coğrafi Yapısı.....	16
B. Sicilya Adası'nın Coğrafi ve Stratejik Konumu.....	22
IV. İSLÂM FETİHLERİ ÖNCESİ SİCİLYA	24
A. Sicilya Adası'nın Fetih Öncesi Siyasî Tarihi	24
B. Sicilya Adası'nın Dinî Durumu.....	27
C. Sicilya Adası'nın İktisadi Durumu	33
D. Sicilya Adası'nın Sosyal Yapısı	36

BİRİNCİ BÖLÜM

İLK DÖNEM MÜSLÜMAN DEVLETLERİN BİZANS İLE İLİŞKİLERİ VE SİCİLYA SEFERLERİ

1.1. İLK DÖNEM MÜSLÜMAN DEVLETLERİN BİZANS İLE İLİŞKİLERİ ...	39
1.2. RÂŞİD HALİFELER DÖNEMİ DONANMANIN TEŞEKKÜLÜ VE DENİZ FETİHLERİNDE BİZANS'LA MÜNASEBETLER	44
1.3. SİCİLYA ADASI'NA YAPILAN İSLAMİ FETİHLERİN NEDENLERİ	50
1.3.1. Fetihlerin Dinî Nedenleri	50
1.3.2. Fetihlerin Siyasî Nedenleri	54
1.3.3. Fetihlerin Ekonomik Nedenleri	57
1.4. SİCİLYA ADASI'NA YAPILAN İLK SEFERLER	59

1.4.1. Halife Osman Döneminde (24-35/644-656) Sicilya Adası'na Yapılan İlk Sefer ve Sonuçları (31/652).....	59
1.4.2. Bizans İmparatoru II. Konstans'ın Sicilya Adası'na Yerleşmesi ve Adayı Tahkimi (42-47/663-668).....	62
1.4.3. Emevî Halifesi Muâviye b. Ebû Süfyân (41-60/661-680) Dönemi'nde Sicilya Adası'na Yapılan Seferler	63
1.4.4. Diğer Emevî Halifeleri Zamanında Sicilya'ya Yapılan Seferler (60-122/680-740).....	67
1.5. AĞLEBİ EMİRLİĞİNİN KURULUŞUNA KADAR ABBASÎLER DÖNEMİNDE SİCİLYA İLE MÜNASEBELER (133-184/750-800).....	77

İKİNCİ BÖLÜM

AĞLEBİ EMİRLİĞİ VE SİCİLYA ADASI'NIN FETHİ

2.1. MAĞRİB BÖLGESİNİN FETHİNİN TARİHİ SEYRİ VE AĞLEBİ EMİRLİĞİ ÖNCESİ MAĞRİB YÖNETİMİ	82
2.2. İBRÂHİM B. AĞLEB'İN MAĞRİB VALİLİĞİ (179-184/796-800) VE AĞLEBİ EMİRLİĞİ'NİN KURULUŞU (184/800).....	84
2.2.1. Ağlebi Emirliği'nin Akdeniz Sahillerinde Donanma Tesisi	87
2.2.2. Ağlebilerin Sicilya Adası İle Fetih Öncesi Münasebetleri (184-212/800-827).....	89
2.2.2.1. Ağlebi Emiri I. Abdullah b. İbrâhim Dönemi'nde Sicilya ile Münasebetler (196-201/812-817)	90
2.2.2.2. Ağlebi Emiri I. Ziyâdetullâh b. İbrahim Dönemi'nde (201-212/817-827) Sicilya ile Münasebetler	91
2.2.3. Ağlebilerin Adayı Fethe Yönelmelerinin Hârici ve Dâhili Nedenleri	94
2.2.3.1. Hârici Nedenler	95
2.2.3.2. Dâhili Nedenler	99
2.2.4. Esed b. Furât'ın Komutan Tayin Edilmesi ve Sicilya Adası'na Çıkış Hazırlıkları.....	100
2.3. SİCİLYA ADASI'NIN FETHİ (212-289/827-902)	104
2.3.1. Ziyâdetullah b. İbrâhim Dönemi'nde Sicilya Fetihleri (212-223/827-838)....	104

2.3.1.1. Kadı Emir Esed b. Furât'ın Sicilya Adası'na Çıkışı ve İlk Meydan Muharebesi (212/827).....	104
2.3.1.2. Mazera Hâkimiyeti ve Devam Eden Fetihler (212/827).....	107
2.3.1.3. Sirakusa Kuşatması ve Karşılaşılan Zorluklar (212-213/817-828)	108
2.3.1.4. Muhammed b. Ebi'l-Cevârî'nin Emirliği ve Faaliyetleri (213-214/828-829).....	113
2.3.1.5. Züheyr b. Gavs'ın Emirliği Dönemi ve Faaliyetleri (214/829)	117
2.3.1.6. Osman b. Kurhûb'un Emirliği ve Faaliyetleri (214-217/829-832).....	119
2.3.1.7. Ebû Fihr Muhammed b. Abdullah'ın Emirliği ve Faaliyetleri (217-220/832-835).....	125
2.3.1.8. Ebû Ağleb İbrâhim b. Abdullah'ın Emirliği ve Faaliyetleri (220-227/835-842).....	129
2.3.2. Ağlebi Emiri Ağleb b. İbrâhim Dönemi (223-226/838-841) Sicilya Emiri Ebû Ağleb'in Faaliyetleri (223-227/838-842).....	134
2.3.3. Ağlebi Emiri I. Muhammed b. Ağleb Dönemi Sicilya Yönetimi (226-241/841-856)	136
2.3.3.1. Sicilya Valisi Ebû Fihr Muhammed'in İkinci Emirlik Dönemi ve Faaliyetleri (227-236/842-851).....	137
2.3.3.2. Abbas b. Fadl b. Ya'kub b. Fezâra'nın Valiliği ve Faaliyetleri (237-242/851-857)	141
2.3.4. Ağlebi Emiri Ahmed b. Muhammed Dönemi Sicilya Yönetimi (242-249/856-863)	143
2.3.4.1. Abbas b. Fadl b. Ya'kûb'un Valiliği ve Faaliyetleri (242-247/856-861).	144
2.3.4.2. Ahmed b. Ya'kub ve Abdullah b. Abbas'ın Valilikleri ve Faaliyetleri (247-248/861-862)	150
2.3.5. Ağlebi Emiri II. Muhammed Dönemi Sicilya Yönetimi 250-261/864-875) 151	
2.3.5.1. Hufâce b. Süfyân'ın Valiliği ve Faaliyetleri (248-255/862-869).....	151
2.3.5.2. Muhammed b. Hufâce'nin Valiliği ve Faaliyetleri (256-258/869-871) .	159
2.3.5.3. Ahmed b. Ya'kub, Hüseyin b. Ahmed ve Abdullah b. Muhammed'in Sicilya Valilikleri (257-261/871-875)	163

2.3.6. Ağlebi Emiri II. İbrâhim b. Ahmed Dönemi Sicilya Yönetimi (261-289/875–902).....	164
2.3.6.1. Ebû Mâlik Ahmed b. Ömer'in Emirliği ve Faaliyetleri (261-263/875-877)	164
2.3.6.2. Ca'fer b. Muhammed'in Valiliği ve Faaliyetleri (263-264/877–878) .	164
2.3.6.3. Hasan b. Ahmed'in Valiliği ve Faaliyetleri (264-267/878-881)	169
2.3.6.4. Hasan b. Abbas'ın Valiliği ve Faaliyetleri (268/881-882)	170
2.3.6.5. Muhammed b. Fadl'ın Valiliği ve Faaliyetleri (268-270/882-884).....	171
2.3.6.6. Ali b. Ebi'l-Fevâris'in Valiliği ve Azli (270-271/884-885)	173
2.3.6.7. Sevada b. Muhammed b. Hufâce'nin Valiliği ve Faaliyetleri (271- 279/885–893).....	173
2.3.6.8. Muhammed b. Fadl'ın İkinci Valilik Dönemi (279-281/893–895).....	177
2.3.6.9. Ebû Mâlik Ahmed b. Ömer Habeşî'nin İkinci Emirlik Dönemi (281- 284/895-898)	178
2.3.6.10. Ebü'l-Abbas'ın Sicilya Emirliği ve Faaliyetleri (285-288/898-901)....	179
2.3.6.11. II. İbrâhim'in Oğlunu Emirliğe Çağırması Hususunda Yapılan Değerlendirmeler	183
2.3.7. Ağlebi Emiri Ebü'l-Abbas Abdullah b. İbrâhim Dönemi Sicilya Yönetimi (288-291/901–903)	185
2.3.7.1. II. İbrâhim'in Sicilya Emirliği ve Faaliyetleri (288-289/901-902)	185
2.3.7.2. Ebû Mudâr III. Ziyâdetullah'ın Sicilya Emirliği ve Faaliyetleri (289- 290/902-903).....	191
2.3.7.3. Ağlebi Emiri Ebü'l-Abbâs Abdullah'ın Öldürülmesi (290/903).....	192
2.3.8. Ağlebi Emiri Ebû Mudâr III. Ziyâdetullah b. Abdullah (290-296/903–909) Döneminde Yönetim ve Ağlebi Devleti'nin Yıkılışı	193
2.3.8.1. Ebû Mudâr III. Ziyâdetullah Dönemi'nde (290-296/903–909) Sicilya Yönetimi	194
2.3.8.2. Ağlebi Devleti'nin Yıkılışı (296/909).....	195
2.3.9. Ağlebilerin Sicilya'ya Hâkim Olma Aşamaları	196
2.3.10. Sicilya Adası'nın Fetih Süreci Hakkında Genel Değerlendirme	198

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AĞLEBİLER DÖNEMİNDE SİCİLYA ADASINDA YÖNETİM

3.1. SİCİLYA ADASI'NIN GENEL YÖNETİMİ	202
3.1.1. Adaya Atanan Valilerin Yetkileri	204
3.1.2. Yöneticilerin Ağlebi Emirliğince Atanması	205
3.1.3. Sicilya Yönetiminin Gayrimüslim Tebaaya Karşı Tutumları	208
3.1.4. Sicilya Yönetiminin Müslüman ve Gayrimüslimlere Uyguladığı Hukuk	210
3.2. ADADAKİ İSLAMİ TEBLİĞ FAALİYETLERİ	212
3.3. ADADA UYGULANAN İSKÂN POLİTİKASI	215
3.4. YÖNETİM KARŞITI İSYANLAR, NEDENLERİ VE SONUÇLARI	216
3.4.1. Müslümanların Çıkardığı Karışıklıklar	216
3.4.2. Gayrimüslimlerin Çıkardıkları İsyanlar	221
3.5. SİCİLYA ADASI YÖNETİMİNİN BÖLGE YÖNETİMLERİYLE MÜNASEBETLERİ	223
3.5.1. Sicilya Adası'ndaki Yönetimin Ağlebi İdaresi ile Münasebetleri	223
3.5.2. Sicilya Adasındaki Yönetimin Abbasî Hilafeti ile Münasebetleri	224
3.5.3. Sicilya Adası'ndaki Yönetimin Bizans ile Münasebetleri	224
3.5.4. Sicilya Adası'ndaki Yönetimin İtalya ile Münasebetleri	227

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MÜSLÜMANLARIN İTALYA YARIMADASI'NDAKİ FETİHLERİ VE KURDUKLARI EMİRLİKLER

4.1. MÜSLÜMAN AKINLARI ÖNCESİ İTALYA YARIMADASI'NA GENEL BİR BAKIŞ	229
4.2. SİCİLYA'DAKİ MÜSLÜMANLARIN İTALYA YARIMADASI'NA YÖNELMESİ VE NAPOLİ CUMHURİYETİ İLE İTTİFAKI (221/836)	231
4.3. KILIVRİYYE (CALABRIA)'NIN FETHİ (225/840)	234
4.4. GÜNEY İTALYA CUMHURİYETLERİ MÜTTEFİK DONANMASININ MÜSLÜMANLARA GALİBİYETİ (231/845)	235
4.5. ARAPLARIN ROMA'YA KARŞI DÜZENLEDİKLERİ SEFER VE SONUÇLARI (232/846)	236

4.6. MÜTTEFİK KUVVETLERİN OSTİA'DA ARAPLARI HEZİMETE UĞRATMALARI (235/849)	237
4.7. BÂRİ'NİN FETHİ VE BÂRİ EMİRLİĞİ (226-257/841-871)	238
4.7.1. Müferrec b. Sellâm'ın Bâri Emirliği (239-242/853-856)	240
4.7.2. Sûdân'ın (Sawdan) Bâri Emirliği (243-257/857-871)	241
4.8. DALMAÇYA BÖLGESİNE YAPILAN MÜSLÜMAN HÜCUMLARI VE RAGUSA KUŞATMASI (253/867)	242
4.9. BİZANS'IN PAPA VE KRAL II. LOUIS İLE İTTİFAKI VE BARİ'NİN DÜŞÜŞÜ (258/871)	243
4.10. ABDULLAH B. YA'KUB'UN GÜNEY İTALYA VALİLİĞİ (258/871)	247
4.11. İMPARATOR II. LOUIS'İN KÂBU YAKINLARINDA MÜSLÜMANLARA KARŞI ZAFERİ (260/873)	247
4.12. LOMBARDLARIN BİZANS'A KARŞI ARAPLARLA ANTLAŞMA YAPMASI (262/875).....	249
4.13. ROMA İLE YAPILAN ANTLAŞMA VE PAPALIĞIN VERGİYE BAĞLANMASI (263/876)	250
4.14. BİZANS'IN GÜNEY İTALYA'YI HÂKİMİYETİ ALTINA ALMA ÇABASI (263-273/876-886)	250
4.15. GARİGLIANO EMİRLİĞİ (269-312/882-915)	254
4.16. İTALYA YARIMADASI'DA YAPILAN FETİHLER HAKKINDA GENEL DEĞERLENDİRME	256
SONUÇ.....	259
KAYNAKÇA	262
ÖZGEÇMİŞ.....	275

ÖZET

DOKTORA TEZİ

**SİCİLYA ADASI VE GÜNEY İTALYA’NIN MÜSLÜMANLAR TARAFINDAN
FETHİ (31–296/652–909)**

Mevlüt POYRAZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN

2015, 275 sayfa

**Jüri: Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN
Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK
Prof. Dr. Sinan ÖGE
Doç. Dr. Adnan ADIGÜZEL
Yrd. Doç. Dr. Gazi ÖZDEMİR**

Bu tezin amacı, Sicilya Adası ve Güney İtalya toprakları üzerinde Müslümanların gerçekleştirdikleri fetihler hakkında bilgi vermektir. Bu amaçla çalışmada öncelikle Sicilya Adası’nın jeo-stratejik konumu, fethi öncesi siyasî, dînî ve iktisadî olmak üzere genel durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Sicilya Adası’nın fethiyle birlikte İtalya Yarımadası’ndaki fetihler de ele alınmıştır.

Müslümanların bölgeyle ilişki kurdukları ilk akınlardan fethine kadar (31-296/652-909) olan dönem ele alınmıştır. Bu araştırmada; Müslümanların bu bölgelere yönelik nedenleri, ilk akınları, fetih süreci ve bölge halkıyla münasebetleri değerlendirilmiştir.

Bölgenin fethinin çok uzun sürede olması dikkat çekmektedir. Bizans’ın bölgeyi desteklemesi, burada yaşayanların ısrarlı mücadeleleri, müslümanların aralarındaki çekişmeler, Hristiyanların isyanları bölgenin fethinin uzamasının nedenleri arasında görülmektedir.

Oysa İtalya Yarımadası üzerindeki yapılan fetihler, ilk aşamada yarımada üzerindeki siyasi parçalanmışlığa bağlı olarak daha hızlı gelişmiştir. Daha sonra Papalık başkanlığındaki haçlı ittifakı, hem Müslüman ilerleyişini durdurmuş hem de kısa sürede yarımadayı terk etmelerine sebep olmuştur.

Bir diğer husus ise Müslümanların, adadaki gayrimüslim halka son derece iyi davrandıkları ve onları inançlarında serbest bıraktıklarıdır.

Anahtar Kelimeler: Sicilya, İtalya, Fetih, Ağlebiler, Bizans.

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

SICILY AND CONQUEST OF SOUTH ITALY BY MUSLIMS (31–296/652–909)

Mevlüt POYRAZ

Advisor: Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN

2015, Pages: 275

Jury: Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN

Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK

Prof. Dr. Sinan ÖGE

Assoc. Prof. Dr. Adnan ADIGÜZEL

Assist. Prof. Dr. Gazi ÖZDEMİR

The aim of this thesis is to give information about the conquests which are performed by Muslims on Sicily and the South Italy. For that purpose, information about topography and geographical position as well as political, religious, economical and social structure of Sicily during the pre-conquest period has been given. Conquest of Sicily has been discussed along with conquests on Italian peninsula.

The period which starts from primary invasions to conquest (31/296/652-909) has been examined. In this research; reasons of heading towards Sicily, first invasions, conquest process, interactions with local people have been evaluated.

It is remarkable that the conquest takes a long time. Supports of Byzantine, persistent struggles in the area, conflicts between Muslims, rebellion of Christians are seen as reasons of it.

However, the conquests on Italy peninsula have been developed rapidly because of the political separation in the first phase. Then Crusader Alliance which is moderated by Popedom not only ceased the progression of Muslims but also caused an abdication of them in a short time.

Another aspect is that Muslims behaved very well to non-Muslims on the island and they were set free in the faith.

Keywords: Sicily, Italy, Conquest, Aghlabids, Byzantium.

KISALTMALAR DİZİNİ

AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.	: İbn, bin, binti
bkz.	: Bakınız
by.	: Basım yeri yok
cc.	: Celle Celâluhu
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Dğr.	: Diğerleri
EÜİF	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
FÜSBD	: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
İA (MEB)	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
km.	: Kilometre
km ²	: Kilometrekare
m.	: Milâdî
MÖ	: Milattan önce
MS	: Milattan sonra
Nşr.	: Neşreden, yayınlayan
ö.	: Ölüm Tarihi
s.	: Sayfa
(s)	: Sallallahu aleyhi ve sellem
Ts.	: Tarihsiz
TTK	: Türk Tarih Kurumu
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
vb.	: Ve benzeri
yy.	: Yüzyıl
Yay.	: Yayınları

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1. Sicilya Adası'nın bölümleri ve şehirleri haritası	19
Harita 2. Esed b. Furat'ın Sicilya Adası'na çıkışı ve adadaki fetih hareketlerinin rotası haritası	113
Harita 3. Sicilya ve Güney İtalya toprakları üzerinde yapılan fetih hareketlerini ve nihai olarak II. İbrahim'in Sicilya Emirliği dönemindeki Sicilya ve İtalya Yarımadası'ndaki Müslümanların hâkim olduğu topraklar haritası.....	201
Harita 4. Müslümanların Sicilya ve İtalya'da yayıldığı alan haritası	255

ÖNSÖZ

Bizleri yaratıp, lütfettiği her türlü nimet ile birlikte kalbimizi kendisine imana açan Yüce Rabbimize hamd-ü senâlar olsun. Onun sevgili resûlü müminlerin rehberi, lütfettiği apaçık fetihlerin muhatabı, mücahit fatihlerin öncüsü âlemlere rahmet Peygamberimiz Hz. Muhammed'e, onun âline, ashabına ve onun yolunu takip ederek İ'lâ-yi kelimetullah yolunda hayatlarını feda eden mücahit fatihlere salat ve selam olsun.

Tevhid dininin tebliğine memur olarak seçilen elçilerin sonuncusu Hz. Peygamber, tebliğ görevini en güzel örneklerle yerine getirmiş ve sahabesine Allah adının yüceltilmesi inancını, yaptığı mücadelesiyle göstermiş ve onları bu hedefe koşma fikriyle yoğurmuştu. Yüce değerlerle donanan bu Müslümanlar, Hz. Peygamber'in vefatının ardından kısa bir süre sonra dönemlerindeki iki büyük imparatorluktan birini tarih sahnesinden silmiş; diğerinin ise kıymetli eyaletlerinden bazılarını fethetmişlerdi.

İşte bu faaliyetler sırasında Müslümanlar, İslamı Akdeniz'deki adalara kadar götürdüler. Akdeniz'in coğrafi yönden en büyük ve stratejik açıdan en önemli adalarından biri olan Sicilya Adası da bunlardan biridir. İslam Devleti'nin III. Halifesi Osman döneminde İslam'a davet edilen bu adanın halkı, diğer birçok gayrimüslim bölgede olduğu gibi, davete savaşıla karşılık verince uzun bir süre Müslüman akınlarıyla karşılaşmak durumunda kalmıştır.

Stratejik konumu nedeniyle adayı ele geçirme arzusunu devam ettiren Müslümanlar, tutunup yerleştikleri 212/827 yılından fethine kadar (296/909) uzun süre mücadele vermek zorunda kalmışlardı.

Biz, araştırmamızda daha çok Müslümanların bölgeye yaptığı akınları, Müslümanların karşılaştıkları zorlukları ve bu topraklar üzerinde sağlamış oldukları hâkimiyeti inceledik.

Bu coğrafyanın fethi, Müslümanların Avrupa kıtasındaki en son fetih bölgesi olması, bölgenin İtalya Yarımadası vasıtasıyla Avrupa kıtası arasında bir irtibat noktası teşkil etmesi, İslam kültür ve medeniyetinin Avrupa'ya taşınmasında önemli bir köprübaşı olması, buradaki İslam kültür ve medeniyetinin kıta Avrupa'sında önemli değişikliklere sebep olması buranın fethiyle ilgili çalışmalara yoğunlaşmamızı gerektirmiştir.

Gerek genel tarih, gerekse İslam tarihi alanında bölgeyle ilgili derinlemesine araştırmanın olmaması bizi böyle bir çalışmaya sevk etmiştir. Çalışmamız, bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır.

Bu çalışma esnasında değerli katkılarını esirgemeyen hocalarım Sayın Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN'a, Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK'a, Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ'e, Prof. Dr. Sinan ÖGE'ye ve diğer değerli hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Erzurum–2015

Mevlüt POYRAZ

GİRİŞ

I. SİCİLYA VE GÜNEY İTALYA HAKKINDA ARAŞTIRMA

Çalışmamızda ana hedefimiz, Sicilya Adası ve Güney İtalya'nın Müslümanların hâkimiyeti altına alınmasını konu edinen müstakil bir çalışma gerçekleştirmektir.

Burada öncelikle çalışmaya konu edilen Sicilya Adası'nın coğrafi ve jeo-stratejik konumunu değerlendirdik. Konunun daha iyi anlaşılması için, Müslümanların adayı fethinden önce adada hâkimiyet kuran devlet ve milletlerin egemenlikleri hakkında kısa tarihi bilgiler verdik.

Diğer yandan adanın fethi öncesi dinî, siyasî, sosyal ve iktisadî yapısı hakkında değerlendirmelerde bulunarak, Müslümanların fetihlerinin amacına kısaca değindik. Burayı fethetmelerinin dinî, siyasî ve ekonomik nedenlerini izah etmeye çalıştık. Bu çerçevede ada üzerine yapılan ilk dönem seferleri, kronolojik olarak ele alıp niçin burada hâkimiyet kurulamadığının nedenlerini kısaca analiz ettik.

Abbasîler döneminde, Kuzey Afrika'da bir devlet kuran Ağlebî'lerin, fetih öncesi Bizans'la münasebetlerini inceledik. Ayrıca Ağlebîlerin, Sicilya Adası'nın fethine yönelmelerinin dâhili ve harici nedenlerini değerlendirdik. Onların fetih çerçevesinde adaya çıkışları ve orada hâkimiyet kurma sürecini inceledik. Fetih sürecinin uzun olmasının nedenlerini tespit ettik.

Müslümanların, adada hâkimiyet sağlamasından sonra burada gerçekleştirdikleri idarî tutum, dinî tebliğ ve iskân politikalarını değerlendirmenin yanı sıra, buradaki hâkimiyetleri süresince, Müslim-gayrimüslim halkların birbirleriyle münasebetleri ile ada yönetiminin gayrimüslim halka karşı izlediği tutum hakkında da değerlendirmelerde bulunduk. Bu arada adada görev yapan valilerin atanma, seçilme ve azilleriyle ilgili hususlar ile yönetimlerine karşı yapılan isyanlar hakkında da genel bir değerlendirmede bulunduk.

Adanın fethi süresince, Sicilya'daki Müslüman idarenin, Bizans İmparatorluğu ile gerçekleştirdikleri askerî ve siyasî münasebetleri inceledik. İtalya Yarımadası üzerindeki yönetimlerle gerçekleştirilen, siyasî, askerî münasebetlerle, yarımada üzerindeki fetih süreci ve burada kurulan emirlikleri inceledik.

Müslüman Sicilya yönetiminin, bağlı bulunduğu Ağlebî yönetimi ve etrafındaki diğer yönetimlerle olan münasebetleri hakkında genel bir değerlendirme yaptık.

İslâm dininin tebliğ misyonunun daha ilk dönemlerde icra edildiğini, bu çerçevede doğup geliştiği mekânlardan çok uzaklara kısa bir sürede ulaştığını ve ulaştığı coğrafyalardan birinin de Sicilya Adası olduğu malumdur. Müslümanların adadaki beş asırlık hâkimiyetleri esnasında münasebette buldukları devlet ve milletlerin tarihini incelemek, hem genel tarih hem de İslâm Tarihi için çok önem arz etmektedir.

Bu araştırma, Ortaçağ Avrupa dünyasının İslâm medeniyetiyle buluştuğu bir mekân ve zaman aralığını incelemesinden dolayı da önemlidir.

Ada üzerinde bulunan farklı dinlerin (İslâmiyet, Hristiyanlık -farklı mezhep anlayışları-, Yahudilik gibi) buluştuğu önemli bir zamanı ve mekânı incelemesi açısından da önem arz etmektedir.

Bizans İmparatorluğu ile Batı Roma İmparatorluğu arasındaki -mezhebe bağlı olmak üzere- dinî ve siyasî hâkimiyet mücadelesine ışık tuttuğundan dolayı ayrı bir öneme haizdir.

Ülkemizde Sicilya Adası ve Güney İtalya'nın Müslümanlarca fethi hakkında yeteri kadar çalışma bulunmamaktadır. Biz de çalışmamızı araştırmacıların fazlaca dikkatini çekmeyen bu bölgeye yönelttik ve Müslümanların buradaki faaliyetlerini incelemek istedik. Araştırma konumuzla ilgili iki yüksek lisans tez çalışması mevcuttur; ancak bu çalışmalar, Müslümanların Sicilya ile olan münasebetleri (31-640/652-1243) hakkında genel değerlendirmelerden ibaret olup, konuya oldukça yüzeysel yaklaşan araştırmalardır. Bizim araştırmamız ise; Sicilya Adası'nın ve Güney İtalya'nın Müslümanlar tarafından fethedilmesinden önceki siyasî, dinî, iktisadî durumunu ele aldıktan sonra, Müslüman seferleri ve nihai olarak fethin tarihini içeren dönemi (31-296/652-909) kapsamaktadır. Haliyle çalışma, İslâm fetihlerinin ve buradaki Müslüman hâkimiyetinin bir dönemini, sistematik bir şekilde ele alıp incelemektedir. Bu çalışma belirli bir dönemi ele aldığı için, bölgenin Müslüman tarihinin büyük bir kısmını (296-640/909-1243) dışarıda bırakmaktadır.

II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Çalışmamızda, kaynaklarda konumuzla ilgili bilgileri tarihi yönden değerlendirmenin yanı sıra, yer ve zaman uyumunu da göz önünde bulundurduk ve çelişkili gördüğümüz hususları usulüne uygun bir şekilde tenkit yoluna gittik.

Araştırmamızda, öncelikle incelediğimiz döneme en yakın birincil kaynaklardan yararlandık. Daha sonra, günümüze kadar konuyla ilgili diğer kaynakları, kitapları, makaleleri ve yapılan araştırmaları inceleyerek bir sonuca varmaya gayret ettik.

Araştırmamızın yazımında kolaylık olacağı ve kullandığımız günlük Türkçeye uygunluğunu düşünerek, özellikle şahıs isimleri önünde yer alan *harf-i tarifleri* yazmadık. Atıfta bulunduğumuz müelliflerin ve eserlerin tam adlarını kullandığımız ilk dipnotlarda verip, daha sonraki atıflarımızda ise müellif adını ve eserinin cilt ve sahifesini belirtmekle yetindik. Birden fazla eserini kullandığımız müelliflerin adlarıyla birlikte eserlerinin adını da olabildiğince kısaltarak her dipnotta belirttik.

Sicilya'ya ve Güney İtalya'ya yapılan akınlar ve fetih sürecindeki faaliyetlerin tarihini hicri ve miladi olmak üzere birlikte vermeye çalıştık.

Sicilya'da hâkimiyet kurulduğu dönemlerde kaleme alınmış ada ile ilgili bir esere rastlayamadık. Hâkimiyet öncesi akınlar ve daha sonraki dönemlerdeki fetih hareketlerinden bahseden eserleri, çalışmamızda kaynak olarak kullandık. Kullandığımız kaynak eserlerin birçoğunu (el-Mektebetü's-Şâmile 3.28.) adlı paket programındaki külliyattan temin ettik. Burada yer alan PDF formatlı kitapların yanı sıra, yine bu paket programda olup ancak PDF formatı olmayan bazı kaynak kitapları da kullandık. PDF formatlı kullandığımız kaynak kitapları, dipnot kısmında usulüne uygun verirken, PDF'si olmayan eserleri kullandığımızda, eserin ismi, yazarı ve varsa diğer bilgileri, programdaki sayfa numarası ile vermeye çalıştık. PDF'si olmayan eserleri dipnotta ilk kez verdiğimizde örneğin; “Sallabî, Ali Muhammed Muhammed; *ed-Devletü'l-Ümevîyye Avâmili'l-İzdihâr ve Tedayâti'l-İnhiyâr*, By. Ts. II/52. (el-Mektebetü's-Şâmile 3.28.)” şeklinde, tekrarında ise, “Sallabî, II/52” şeklinde verdik.

Araştırmamızda istifade ettiğimiz eserlerden çok kullandığımız önemli eserleri, ilk dönemden günümüze kadar, kronolojik sırayla aşağıda kısaca değerlendireceğiz.

Tarih Kaynakları:

Michele Âmarî¹ Sicilya ile ilgili Arapça eserlerden derlediği “*Biblioteca Arabo Sicula*” adlı eserde,² Vâkıdî’ye nisbeti iddia edilen “*Fütuhû’ş-Şam ve Mısr*” adlı kitaptan alınan Sicilya ile ilgili bilgileri içeren bölümde;³ Vâkıdî’nin, kendi döneminde Bağdat’ta mûkim olan Sicilyalı Zâhid Ebû’l-Kâsım b. Hâkim’den naklen bilgiler sunduğunu ifade etmiştir. Bu sunulan bilgilerde ise Sicilya Adası’nın konumundan, öneminden ve oradaki yanardağ hakkında sunulan bilgilerin yanı sıra, Müslümanların, Halife Osman döneminde adaya düzenledikleri ilk seferden bahseden ayrıntılar mevcuttur. Âmarî’nin eserinde kaydettiği ve Sicilya Adası’nın fethini konu edinen İslam Tarihi kaynaklarının ilki olarak kabul edebileceğimiz bu esere (*Vâkıdî, Fütuhû’ş-Şam ve Mısr*)⁴ ulaşamadığımız için “*Âmarî’nin Vâkıdî’ye atfettiği rivayette*” diyerek Âmarî’de geçen rivayetten naklinde bulduk ve dipnotta ve kaynakçada Âmarî’nin eserini verdik. Kullanma imkânına sahip olamadığımız ancak Âmarî’nin eserinde yer alan diğer bazı kaynakların bilgilerini de Âmarî’nin eserine atıfta bulunarak verdik.

Halîfe b. Hayyât (ö. 240/854), “*et-Târih*” kitabında⁵ 102/720 yılında Muhammed b. Ensârî’nin Sicilya’ya yaptığı sefer ile 107/725 ve 118/736 yılları arasında Sicilya’ya yapılan seferler hakkında kısa bilgiler vermektedir.

Sicilya’ya sefere gönderilen Müstenir b. Habhab Hurâşî’nin komutasındaki donanmanın fırtınaya tutulmasının akabinde birçok gemi kayıpla birlikte sahile çıkmasından ve sonrasında da cezalandırılmasından bahsetmek suretiyle Sicilya’yı konu edinen en eski tarih kaynaklarımızdan biri de İbn Abdülhakem’in (ö. 257/871) “*Fütûh-u Mısr ve Ahbâruhâ*” adlı eseridir.⁶

¹ Michele Amari: (1806-1889) İtalyan siyaset adamı ve şarkiyatçısıdır. Arap İslâm kaynaklarına eğilerek bu eserlerin Sicilya ve İtalya hakkında verdikleri bilgileri toplayıp doğduğu yerle ilgili büyük bir eser yazdı; çok önemli kayıt ve kaynakların da tahlilî yayımlarını gerçekleştirdi. Ayrıca İtalyan arşivlerine inerek buralarda bulunan Arap ülkelerinden gelme vesikalari inceleyip yayımlamış ve bu alanda öncü sayılmıştır. Bkz. Mahmut H. Şâkiroğlu, “Âmarî” *DİA*, İstanbul 1989, II/559–560.

² Michele Âmarî, “*Biblioteca Arabo Sicula; el-Mektebetü’s-Sikilliye*”, Lipsia 1875.

³ Âmarî, *Biblioteca*, 198. (Âmarî, Vâkıdî’ye atfettiği bu eserin kaynakça bilgisini şöyle vermiştir. Ms. Del British Museum, Rich.7361. Catul. N. CCLXXXVII. Non trovo questo squarcio il seguente in alcuno dei Mss. Del falso Wakidi della Bibl. Parigina.)

⁴ Âmarî, Vâkıdî’ye atfettiği bu eserin kaynakça bilgisini şöyle vermiştir. (Ms. Del British Museum, Rich.7361. Catul. N. CCLXXXVII. Non trovo questo squarcio il seguente in alcuno dei Mss. Del falso Wakidi della Bibl. Parigina.) Bkz. Âmarî, *Biblioteca*, 198.

⁵ Halîfe b. Hayyât (ö. 240/854), *Târih’u Halîfeti’bni Hayyât* (Tahkik: Mustafa Necip Fevvâz, Hikmet Kusali Fevvâz), Beyrut 1995.

⁶ İbn Abdülhakem, Abdurrahman b. Abdullah b. Abdülhakem (ö. 257/871), *Fütûhu Mısr ve Ahbâruhâ*, (Tahkik: Muhammed Hicâzî), Beyrut 1996.

Sicilya Adası'na, Kuzey Afrika üzerinden Mûsa b. Nusayr'ın oğlu Abdullah b. Mûsa'nın sefer yaptığını ve çok miktarda yüksek değere sahip ganimetlerle döndüğünü, İbn Kuteybe (ö. 276/889), “*el-İmâme ve's-Siyâse*” adlı eserinde⁷ kaydetmektedir ki, bunlar ilk dönem kaynaklarının birbirlerini teyidi açısından önem arz etmektedir.

İslâm Tarihi kaynakları içerisinde son derece önemli bir konuma sahip olup ilk dönem müelliflerimizden Belâzürî (ö. 279/892) ise “*Fütühü'l-Büldân*” adlı eserinde,⁸ Muâviye b. Hudeyc'in, Muâviye b. Ebû Sufyân'ın halifeliği döneminde, Sicilya'ya ilk sefer yapan kişi olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Abbasî halifesi Mütevekkil-Alellah döneminde, Ağlebî ailesinin Sicilya'da kaleler fethettiğinden, ayrıca Mağrib'de el-Arzu'l-Kebîre diye vafsettiği Güney İtalya toprakları üzerinde, Abbasî Halifesi Mütevekkil ve Muntasır-billâh ile münasebetleri olan bir emirlik kurulduğundan bahsetmektedir.

İbn Asâkir (ö. 571/1177), “*Târîhu Medîneti Dimaşk*” adlı eserinde⁹ 86/705 yılında, Mûsa b. Nusayr'ın, Muğire b. Bürde el-Abdâriyyi'yi gemilerle Sicilya'ya yöneltmesinden ve 118/736 yılında İbn Habhâb'ın, Gusem b. Uvâne'yi oraya sefere göndermesinden, Sicilya'da Evveliy'e ele geçirip sonra oradan ayrıldıkları bilgisine kadar, Sicilya'ya yapılan ilk akınlar hakkında bilgi vermektedir.

Sicilya çalışmalarının hiç şüphesiz vazgeçilmez eseri olan İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1232) “*el-Kâmil-fi't-Târîh*” adlı eseri,¹⁰ Sicilya üzerine yapılan seferleri, Emevîler döneminde Bişr b. Safvân'ın 109/727 yılında yaptığı sefer ve sonrasında devam eden seferleri, Sicilya Adası'nın fethini gerçekleştiren Ağlebîlerin devletlerini kurmalarını ve Sicilya Adası'nın tamamının ele geçirildiği 289/902 yılına kadarki tüm süreci konu edinmektedir. İtalya Yarımadası üzerine Sicilya yönetiminin ve Kuzey Afrika'daki Ağlebî yönetiminin yaptığı akınlara ve orada kurulan emirliklere değinmesi ve diğer eserlere göre en ayrıntılı bilgiyi sunması bu konudaki değerini ortaya koymaktadır.

⁷ İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim b. Kuteybe (ö. 276/889), *el-İmâme ve's-Siyâse*, (Tahkik: Tahâ Muhammed ez-Zeynî), I-II, Beyrut Ts. (Eserin İbn Kuteybe'ye nisbeti şüphelidir.)

⁸ Belâzürî, Ahmed b. Yahya (ö. 279/892), *Fütühü'l-Büldân* (Tahkik: Rıdvân Muhammed Rıdvân), Mısır, 1350/1932 (Selahaddin el-Müneccid neşrinden Türkçeye çev.: Mustafa Fayda), Ankara 1987.

⁹ İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasan (ö. 571/1175), *Târîhu Medîneti Dimaşk*, (Tahkik: Muhibbuddin Ebi Said Ömer), I-LXXX (Dârü'l-fikr), Beyrut 1415/1995.

¹⁰ İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Esir (ö. 630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh*, (Tahkik: Ebü'l-Fidâ Abdullah Kâdi), I-XI, Beyrut 1407/1987.

İbn İzârî (ö. 712/1312), “*el-Beyânü'l-Muğrib*” adlı eserinde,¹¹ Sicilya üzerine yapılan seferleri, Muâviye b. Ebû Süfyân döneminden başlatıp fethine kadar devam eden diğer seferleri ve Ağlebîler dönemi gerçekleştirilen adanın fetih sürecini, adadaki savaşları, yönetim değişikliklerini, fitne olaylarını, Bizans’la yapılan savaşları, İtalya üzerine yapılan seferleri, adanın Ağlebîlerin yıkılışıyla birlikte, Fâtımî egemenliğine geçişine kadar gerçekleşen birçok olayı aşağı yukarı İbnü'l-Esîr kadar ele almıştır. İbn İzârî, olayları kronolojik olarak vererek daha kısa anlatmış; İbnü'l-Esîr ise kronolojik sırayı takip etmeyip biraz karışık üslupla, olayları daha ayrıntılı ele almıştır. Şöyle ki İbnü'l-Esîr, örneğin 225/839–840 yılı olayları deyip tâ ki o tarihte atanan emir ya da valilerin görev sonlarına ya da ölümlerine kadar olayları anlatma yoluna gitmiştir.

Ebü'l-Fidâ (ö. 732/1332), “*el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*” adlı eserinde¹², Sicilya Adası’nın tarihine yönelik bilgiler vermiştir. Adanın Müslümanlar tarafından fethinden itibaren meydana gelen olayları kronolojik olarak anlatmaktadır. Örneğin Kasriyani’nin önemli bir şehir oluşuna ve buranın fethine, Abbas b. Fadl’ın vali tayin edilmesine, II. İbrâhim’in Sicilya Adası’na geçip büyük fetihler yapmasına değinmektedir.

Nüveyrî (ö. 733/1333), “*Nihâyetü'l-Ereb*” adlı eserinin¹³ 24. cildinde Sicilya Adası ile ilgili tarihi bilgileri sunmaktadır. Nüveyrî, burada öncelikle adanın coğrafi özelliği ile ilgili kısa bilgiler verdikten sonra adaya yapılan İslâmi fetihleri, Muâviye b. Ebû Süfyân’ın hilafeti döneminde, Muâviye b. Hudeyc tarafından gönderilen Abdullah b. Kays el-Fezârî gazvesi ile başlatmaktadır. Ayrıca Emevîler dönemi ve Abbasîlerin ilk dönemlerindeki fetihlerine, kronolojik olarak kısaca değindikten sonra, adanın Ağlebîler dönemi fethiyle ilgili bilgiler vermiştir. Ağlebîler dönemi fetihler hakkında kısa bilgiler vererek adanın ele geçirilişini ve ada yönetiminin Ağlebîlerin elinden Fâtımîlerin eline geçinceye kadarki tarihini, kronolojik mahiyette sunmuştur.

¹¹ İbn İzârî, Muhammed el-Merrâküşî (ö. 695/1295), *el-Beyânü'l-Muğrib fî Ahbâri'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, (Tahkik: L. Provençal, G. S. Colin), I-IV, Beyrut 1983.

¹² Ebü'l-Fidâ, İmâdüddin İsmâil b. Ali (ö. 732/1332), *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer* I-IV, (es-Seyyîd Muhammed Abdullatîf el-Hatîb ve ortakları), (bi'l-Matbaati'l-Hüseyniyyeti'l-Mısıriyyeti), By. Ts.

¹³ Nüveyrî, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb b. Muhammed (ö. 733/1333), *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, (Tahkik: Hüseyin Nassâr, Abdülaziz Ehvânî), I-XXXI, Kahire 1403/1983.

Zehebî, (ö. 748/1348), “*Târîhü'l-İslâm*” adlı eserinde,¹⁴ Atâ b. Râfi'nin 87/706 yılında Sicilya'ya yaptığı seferden başlayarak Ağlebîler döneminde Sicilya'nın tamamen ele geçirilişine kadar bazı hususlarda kısa açıklamalarla, genelde ise kronolojik bilgi sunumu yaparak değinmiştir.

İbnü'l-Hatîb (ö. 776/1374), “*A'mal al-A'lâm*” adlı eserinde,¹⁵ Sicilya Adası'na yapılan seferleri, Hz. Osman döneminden başlatıp, adanın Ağlebîler'den Fâtımîlere geçişine kadar Müslümanların Sicilya Adası ile münasebetlerini kısa açıklamalı kronolojik bir sunumla takdim etmiştir.

Sicilya Adası ve buraya gerçekleştirilen fetihler hakkında ayrıntılı bilgiler veren İbn Haldûn (ö. 808/1406), “*Târîhu İbn Haldûn*” eserinin¹⁶ ikinci cildinde ada üzerinde hâkimiyet kuran devletlere değinmekte, yine II. ciltte 31/652 ya da 34/655 yılında yapılan Zâtu's-Sevâri savaşı sonrası Konstantin'in (II. Konstans) Sicilya Adası'na çıkışına değinmektedir. Eserin III. cildinde Habib b. Ebî Ubeyde'nin, Sicilya Adası'na yaptığı 122/740 yılındaki gazvesine değinmiştir. IV. ciltte ise, Sicilya Adası'na yapılan Müslüman seferlerini konu edinmiştir.

Yine İbn Haldûn, Bişr b. Saffân'ın 103/722 yılında sefer yaptığını belirttikten sonra, adanın Ağlebîlerin desteğiyle Esed b. Furât'ın başlattığı fetihlerle ele geçiriliş sürecini, adada cereyan eden savaşları, emir değişikliklerini, isyanları ve fitneleri, İtalya Yarımadası üzerine yapılan fetihleri ve neticede Ağlebî Devleti'nin yıkılışıyla birlikte ada yönetiminin Fâtımîlere geçişini, ayrıntılı bilgilerle sunmuştur.

İbn Tağrıberdî (ö. 874/1469), “*en-Nücûm*” adlı eserinde¹⁷ Sicilya'ya yapılan seferler hakkında bilgi vermekte ve bu seferleri 89/709 yılında yapılan Mûsa'b. Nusayr dönemi Gazvetü'l-Eşrâf ile başlatıp Habib b. Ebî Ubeyde'nin Sirakusa'yı cizyeye bağladığını ileri sürdüğü sefer ile bitirmektedir.

¹⁴ Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1347), *Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm*, (Tahkik: Ömer Abdüsselam Tedmûrî), I-LIII, Beyrut 1407/1987.

¹⁵ İbnü'l-Hatîb, Ebû Abdillâh b. Muhammed b. Abdillâh b. Saîd es-Selmânî el-Endelüsî (ö. 776/1374), *A'mal al-A'lâm*, (Tahkik: Seyyid Kesuruyyu Hasan), I-II, (Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye), Beyrut 2003.

¹⁶ İbn Haldûn, Adurrahman b. Muhammed (ö. 808/1406), *Kitâbü'l-İber ve Divânü'l-Mübtede-i ve'l-Haber fi Eyyâmî'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve Men Âsâruhum min Zevî's-Sultânî'l-Ekber*, (Tahkik: Halil Şehade, Süheyl Zükkâr), I-VIII, Beyrut 1421/2001.

¹⁷ İbn Tağrıberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf (ö. 874/1469), *en-Nücûmü'z-Zâhire fi Mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, (Mevâfikü'l-Matbui), I-XXII, Kahire 1383/1963.

Yine kaynakçada sunduğumuz tarih kaynaklarından, Makrîzî'nin (ö. 845/1442), *el-Mevâ'iz ve'l-İ'tibar*" adlı eseri,¹⁸ İbn Ebû Dînâr'ın (ö. 1110/1698), "*el-Münis*"¹⁹, İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1200) "*el-Muntazam*"²⁰, İbn Verdân'ın Ağlebîleri ele alan²¹ eserleri de istifade ettiğimiz kaynaklardan bazılarıdır.

Tabakât ve Terâcim Kitapları

Bunların başında Mâlikî'nin (IV/X. asır) "*Riyâzü'n-Nüfûs*" adlı eseri²² gelmektedir. Mâlikî bu eserinde, Ağlebîlerin Sicilya Adası'na yaptıkları ilk seferlerden başlayıp bununla ilgili tartışmalardan bahsetmektedir. Ayrıca Esed b. Furât'tan ve onun adaya çıkışını, Sirakusa kuşatması ve vefatını konu edinmektedir.

İbnü'l-Ebbâr el-Belensiyyî (ö. 658/1259), "*Hulletü's-Siyer*" adlı eserinde²³ Sicilya fatihi Esed b. Furât'ın kendinî tanıtmışından, adayı fethetmesinden, Muhammed b. Abdullah'ın ve Hufâce'nın vali tayin edilişlerinden ve yine Ağlebî Emiri Ebü'l-Ğaranik'ten kısaca bahsetmektedir.

İbn Hallikân (ö. 681/1281), "*Vefayâtü'l-A'yân*" adlı eserinde,²⁴ Esed b. Furât'ın Sicilya Adası'na çıkışına, Sirakusa kuşatmasına ve vefatına dair kısaca bilgi vermektedir.

Zehebî (ö. 748/1348), "*Siyeru A'lami'n-Nübelâ*" adlı eserinde²⁵ Esed b. Furât'ın Ziyâdetullah b. el-Ağleb döneminde, Sicilya Adası'nı fethetmesinden ve orada vefatından bahsetmektedir. Ayrıca Ağlebî Emiri II. İbrâhim'in hayatından ve Taormina'yı fethetmesinden da kısaca bahsetmektedir.

¹⁸ Makrîzî, Takıyyüddîn Ahmed b. Ali (ö. 845/1442), *el-Mevâ'iz ve'l-İ'tibar bî Zikri'l-Hutat ve'l-Âsâr I-II*, (Dâru's-Sâdir), Beyrut Ts.

¹⁹ İbn Ebû Dînâr, Muhammed b. Ebî'l-Kasım er-Rueynî el-Kayrevânî (ö. 1110/1698), *el-Münis fi Ahbâri İfrîkiyye ve Tûnis*, (III. Bsk.) Beyrut 1993.

²⁰ İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201); *el-Muntazam Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, (Tahkik: Muhammed Abdülkâdir Ata, Mustafa Abdükâdir Ata), I-XVIII, Beyrut 1992.

²¹ İbn Verdân, Hüseyin b. Muhammed, *Müstenidu Târîhi Memleketi'l-Ağlebiyye*, (Tahkik, Takdim ve Ta'lik: Muhammed Ziynehum, Muhammed Azap), By. Ts. (el-Mektebetü's-Şâmîle 3.28).

²² Mâlikî, Ebü Abdillâh Muhammed (ö. 4./10. asır), *Riyâzü'n-Nüfûs fi Tabakâti'l-Ulemâi'l-Kayrevân ve İfrîkiyye ve Zühhâdihim ve Nüssâkihîm ve Seyrû min Ahbârihim ve Fedâlihîm ve Evsâfihîm I-II*, (Tahkik: Beşir el-Bekkûşî, Muhammed Ârûsi el-Medvî), (Dârü'l-Garbi'l-İslâmî) Beyrut 1414/1994.

²³ İbnü'l-Ebbâr el-Belensiyyî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Bekr b. Abdillâh b. Abdurrahmân b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kudâî (ö. 658/1260), *Hulletü's-Siyer I-II*, (Tahkik: Hüseyin Münis), (Dârü'l-Maarîf), Kahire 1985.

²⁴ İbn Hallikân, Ebü'l-Abbas Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 681/1281), *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zemân*, (Tahkik: İhsan Abbas), I-VIII, Beyrut 1397/1977.

²⁵ Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1347), *Siyeru A'lami'n-Nübelâ* (Tahkik: Şuayb el-Arnaud, Hüseyin el-Esed), I-XXV, Beyrut 1985.

Kendisinden istifade ettiğimiz bir başka terâcim eseri de Safedî'nin (ö. 764/1363), “*el-Vâfi bi'l-Vefeyât*”²⁶ ıdır. Bu eser, Esed b. Furât'ın Sicilya'daki yaptığı fetihle ilgili sunduğu kısa bilgilerin yanı sıra bazı Ağlebî emirlerinin hususi özellikleriyle ilgili bilgiler de vermektedir.

Tabakât ve Terâcim kaynaklarıyla ilgili burada değerlendirmesini yapacağımız bir başka eser de Ziriklî'nin (ö. 1396/1976) “*el-A'lam*” adlı eseridir.²⁷ Bu eserde, Sicilya'ya 122/740 yılında sefer düzenleyen Abdurrahman b. Habib'ten, Sicilya fatihi Esed b. Furât'tan, Sicilya valiliği yapan Hufâce b. Süfyan ve oğlu Muhammed b. Hufâce'den, ayrıca bazı Ağlebî emirlerinin hayatlarından bahsedilmektedir.

Coğrafya ve Seyahatnâme Eserleri

Sicilya Adası'nın konumu, şekli, büyüklüğü, doğudan batıya, kuzeyden güneye yapılan yolculuk mesafelerinden, limanlarından, kale ve şehirlerinden, şehrin yapılarından, nehirlerinden ve dağlarından özellikle Etna Yanardağı'ndan ve onun garip özelliklerinden, adanın ziraate elverişli olup olmadığından, zirai ürünlerinden, meyvelerden ve yetişen diğer sebzelerden, çarşısından pazarına, pazar kurulan limanlarına kadar adayla ilgili her hususu ele alan coğrafya ve buraya yapılan seyahatler sonucu yazılan seyahatnâme eserleri mevcuttur ki, biz bunları araştırmamız içerisinde gerekli yerlerde kullanmış bulunmaktayız.

Bu başlık altında istifade ettiğimiz başlıca eserleri şöyle sıralayabiliriz:

İstahrî (ö. 346/957)'nin “*el-Mesâlik ve'l-Memâlik*” adlı eseridir.²⁸ İstahrî, bu eserinde adanın coğrafi özelliklerine ilaveten Muâviye'nin orayı sulh yoluyla fethetmesinden ve orayla antlaşma yapmasından bahsetmektedir.

İbn Havkal'ın (ö. 367/977) “*Sûretü'l-Arz*” adlı eseri²⁹ de çalışmamızın önemli kaynaklarından. İbn Havkal, bu eserinde, 359/970'li yıllarda Sicilya'ya yaptığı gezisine, buradaki gözlemlerine, özellikle halkın ahlaki yapısına temas etmiştir.

²⁶ Safedî, Selâhaddin Halil b. Aybeg (ö. 764/1343), *el-Vâfi bi'l-Vefeyât* (Tahkik: Ahmed el-Arnaud, Tezki Mustafa), I-XXIX, Beyrut 1420/2000.

²⁷ Ziriklî, Hayreddin b. Muhammed b. Ali b. Fâris (ö. 1396/1976), *el-A'lam: Kamûsü Terâcim*, I-VIII, Beyrut 2002.

²⁸ İstahrî, Ebû İshak İbrâhim b. Muhammed (ö. 340/951), *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik*, (Tahkik: Şeyh Ebî Zeyd Ahmed b. Sehl el-Belhî), Leiden 1870.

²⁹ İbn Havkal, Ebü'l-Kâsım b. Havkal en-Nasîbî (ö. 367/977), *Kitâbü Sûreti'l-Arz*, (Nşr. J. H. Kramers), I-II, (Matbâatu Beril) Leiden 1938.

İdrîsî (ö. 560/1165), Kral II. Roger için, kaleme aldığı “*Nüzhetü'l-Müştâk*” adlı meşhur eserinde,³⁰ adanın coğrafi özelliklerine, tarım, ticaret, hayvancılık, şehirleşme yapıları gibi çeşitli hususlara değinmiştir. Bu sebeple bu eser de, çalışmamızda yer almış kaynakları arasındadır.

Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229), “*Mu'cemü'l-Büldân*” adlı eserinde,³¹ yukarıda zikri geçen birçok coğrafi özelliklere değinmesinin yanında, Euphemios'un (Fimi) adadaki isyanı neticesinde Ağlebîlere sığınması, Ağlebîlerin Esed b. Furât eliyle orayı fethetmesi gibi hususlarda da ayrıntılı tarihi bilgiler sunmaktadır.

Kazvînî (ö. 682/1283), “*Âsârü'l-Bilâd*” adlı eserinde,³² yukarıda değindiğimiz adanın coğrafi özellikleri hakkındaki bilgilere ilaveten, adanın, Abbasî halifesi Me'mûn'un hilafeti döneminde, Ağlebîler eliyle Müslümanların hâkimiyetine geçtiğine, sonrasında yine kâfirlerin eline geçtiği hususuna değinmiştir.

İbn Saîd (ö. 685/1286), “*Coğrafya*” adlı eserinde,³³ adanın yukarıda değindiğimiz coğrafi konum ve özelliklerinin yanında Sicilya'ya hâkim olan Müslümanların oranın yerlilerini başka mekânlara yerleştirdiklerine de değinmiştir.

Gerek coğrafi özelliklere değinmesi gerekse buradaki şehirlerin fethiyle ilgili tarihi bilgilere yer vermesi açısından araştırma konumuzun vazgeçilmez eserlerinden bir diğeri de Himyerî'nin (ö. 727/1327) “*Ravzü'l-Mi'târ*” adlı eseridir.³⁴ Himyerî bu eserde tarihi olaylar açısından başlıca şunlara değinmektedir: Sicilya'nın Ağlebî Emiri Ziyâdetullah zamanında, Esed b. Furât'ın adaya çıkış öncesi adanın halini, Esed b. Furât'ın adaya çıkışını ve oradaki fetihlerini ayrıntılı bir şekilde vermiştir. Bunlara ilaveten Sirakusa kuşatmasından ve Esed b. Furât'ın burada vefat ettiğinden, Sirakusa'nın Ca'fer b. Muhammed tarafından fethedildiğinden, Tabermin'in II. İbrâhim tarafından fethedildiğinden, ayrıca Malta adasının Muhammed b. Hufâce tarafından fethedildiğinden bahsetmektedir.

³⁰ İdrîsî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah b. İdrîs (ö. 560/1166), *Nüzhetü'l-Müştâk fî İhtirâki'l-Âfâk*, Beyrut 1989.

³¹ Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mu'cemü'l-Büldân*, (Tahkik: Ferdinand Wüstenfeld), I-V, Beyrut 1977.

³² Kazvînî, Ebû Yahya Cemâlüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvînî (ö. 682/1283), *Âsârü'l-Bilâd ve Ahbârü'l-İbâd*, (Dâru Sadır), Beyrut Ts.

³³ İbn Saîd, Ebû'l-Hasan Ali b. Musa b. Muhammed b. Said el-Mağribî (ö. 685/1286), *Coğrafya*, (Tahkik: İsmâil Azmî), Beyrut 1970.

³⁴ Himyerî, Muhammed Abdülün'im (ö. 727/1327), *Ravzü'l-Mi'târ fî Haberi'l-Aktâr* (Tahkik: İhsân Abbâs), Beyrut 1980.

İbnü'l-Verdî'nin (ö. 861/1457) "*Haridetü'l-Acâib*" adlı eseri de³⁵ Sicilya Adası'nın coğrafi ve kültürel özelliklerinden bahsetmektedir. Ayrıca şehirlerin sayısı ve yapılaşmalarından bahsetmekle birlikte adada altın madeninin bulunmasından dolayı Rum halkının orayı "Altın Adası" olarak isimlendirdiğinden bahsetmektedir.

İbn Cübeyr'in (ö. 614/1217) "*er-Rihle*" adlı eseri³⁶ de konumuz açısından önemli bir yer tutmaktadır. İbn Cübeyr, bu eserinde adanın genel özelliklerine ilaveten ulaşım hususunda konaklara ve mesafelerine ayrıntılı yer vermiştir. Ayrıca gezdiği dönemde adadaki Müslümanların hali hakkında da durum değerlendirmesi yapmıştır.

Yakın dönemde Sicilya ile ilgili yazılan eserlerden istifade ettiklerimize gelince bunların en önemlileri arasında yukarıda dipnotta bilgisi sunulan Michele Âmarî'nin (1806–1889) Sicilya ile ilgili her türlü bilgiyi sunan Arapça kaynaklardan derleyerek oluşturduğu "*Biblioteca Arabo Sicula; el-Mektebetü's-Sıkkiliye*" adlı eseridir.

Yine yakın döneme ait bir diğer önemli araştırma kaynağı ise Moreno'nun, Beyrut Üniversitesi'nde Sicilya ile ilgili konferanslarının derlemesinden oluşan ve Beyrut baskılı yayınlanan "*el-Muslimûne fî Sıkkiliye*" adlı eseridir.³⁷ Adanın genel özelliklerini verdikten sonra Müslümanların yaptıkları fetihlerini, Halife Osman dönemiyle başlatıp Ağlebîler döneminde adanın tamamının ele geçirilinceye kadarki sürecini, bazı kısımları ayrıntılı bazı kısımları ise atlayarak kronolojik sıraya uygun bir şekilde sunmaya çalışmıştır. Adaya yapılan ilk seferin Hz. Osman döneminde olduğuna dair de Papa Martinus'un (Papalık dönemi 28-34/649–655) mektuplarını delil olarak sunmaktadır.

Burada ayrıntıya girmeden son dönemde doğrudan Sicilya tarihini ele alan eserler ile Akdeniz'de gerçekleştirilen fetihleri ve Mağrib devletlerini özellikle Ağlebîleri konu edinen eserlerin Sicilya ile ilgili kısımlarından da istifade ettik.

Doğrudan Sicilya'yı konu edinen araştırma eserlerinden istifade ettiklerimize gelince bunların başında Ahmed Tevfik Medenî'nin, "*el-Müslimûne Cezîretü's-Sıkkiliya*

³⁵ İbnü'l-Verdî, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer (ö. 861/1457), *Haridetü'l-Acâib ve Feridetü'l-Ğarâib*, (Tahkik: Mustafa el-Bâni el-Halebî) By. 1341.

³⁶ İbn Cübeyr, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Cübeyr b. Muhammed b. Cübeyr el-Kinânî el-Belensî (ö. 614/1217), *er-Rihle*, (Dâru Sadır), Beyrut Ts.

³⁷ Moreno, Martino Mario; *el-Muslimûne fî Sıkkiliye*, Menşurâtü'l-Camiati'l-Lübniyye-Kısmü'd-Dirâseti't-Târîhiyyi, IV, (II. Bsk.), Beyrut 1968. (Moreno'nun bu eseri, A. Bakır, ve Aydın Çelik tarafından "Sicilya'da Müslümanlar" başlığıyla Türkçe'ye çevrilmiştir.) Bkz. Bakır, A- Çelik, Aydın; F. Ü. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, C.V, Sa,1, Elazığ, 2007.)

ve *Cenûbi İtalya*” adlı eseri³⁸ gelmektedir. Medeni bu eserinde, Sicilya’nın coğrafi ve stratejik konumunun yanı sıra fetih öncesi siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyal tarihine değinmiştir. Müslümanların buraya yönelik nedenlerini cihad ekseninde etrafında değerlendirmiştir. Adanın fetih sürecini Ağlebîler Devleti üzerinde yoğunlaşarak sunmuştur. Bu süreci ise hamâsi duygularla ele alıp edebi bir şekilde değerlendirmiştir. Ağlebîlerin Güney İtalya toprakları üzerindeki fetihlerini de ele alıp değerlendiren müellif, Sicilya Adası’nın hâkimiyetinin Şii Fâtımîlerin eline geçişini de ayrıntılı bir şekilde sunmuştur.

Çağdaş Araştırmalar

Yakın dönem araştırmacılarından İhsan Abbas’ın “*el-Arabu fî Sıkilliyye*” adlı eseri³⁹ de istifade ettiğimiz bir eserdir. İhsan Abbas bu eserinde Sicilya’nın coğrafi konumu, stratejik konumu ve coğrafi yapısı hakkında bilgiler sunmasının yanı sıra Sicilya’nın fetih öncesi dinî, siyasî, tarihî ve kültürel özellikleri hakkında da bilgi vermiştir. Ada halkının fetih öncesi dini, siyasi ve ekonomik olarak kötü koşullarda bir hayat yaşadığını ifade etmiştir. Sicilya Adası’nın Müslümanlar tarafından ciddi bir şekilde ele geçirilme düşüncesinin Habib b. Ebî Ubeyde’nin oğluyla birlikte 122/740 yılında yaptığı seferle başladığını ancak bunun Kuzey Afrika’daki isyanlardan dolayı gerçekleşemediğini ifade etmiştir.

Adanın Ağlebîler dönemi fethini ele alan Abbas, bu dönemi, Esed b. Furât’ın burayı fethetmeye başlamasından II. İbrâhim’in buradaki nihai fethi gerçekleştirmesine kadarki süreci değerlendirmiştir. Bazı konuları ele almayan Abbas bu süreçteki bazı dönemleri ise ayrıntılı bir şekilde sunmuştur. Adanın Ağlebî yönetimin elinden çıkışına da değinen Abbas’ın bu eseri, hamasi duygularla yazılmış bir edebi eser olarak değerlendirilebilir.

“*Sıkilliyetu Alâkâtuha bi-Düveli'l-Bahri'l-Mutavassiti'l-İslâmiyyi*” adlı eserin⁴⁰ müellifi Takiyyuddîn Ârif Dûrî ise eserinde, Sicilya Adası’nda kurulan Müslüman yönetiminin siyasi ilişkilerini ele almıştır. Ayrıca bu eserinde Güney İtalya’daki fetih sürecine, burada hâkimiyet kurmayı amaçlayan devletlerin birbirleriyle münasebetlerine

³⁸ Ahmed Tevfik el-Medenî, *el-Müslimûne Cezîretü's-Sıkilliya ve Cenûbi İtalya*, Cezayir 1968.

³⁹ İhsân Abbâs, *el-Arabu fî Sıkilliyye*, Beyrut 1975.

⁴⁰ Takiyyüddîn Ârif ed-Dûrî, *Sıkilliyetu Alâkâtuha bi-Düveli'l-Bahri'l-Mutavassiti'l-İslâmiyyi mine'l-Fethi'l-Arabi Hatta Gazvi'n-Normandi: (212–484/827–1091)*. (Vizaretü's-Sekâfe ve'l-İ'lam), Beyrut 1980.

yer vermiştir. Dûrî, Sicilya'daki isyanları ve bu isyanların nedenlerini de ele almış ve buradaki Müslim ve gayrimüslim tebaanın çıkardıkları karışıklıklar hakkında bilgiler vermiştir.

İstifade ettiğimiz Fethi Abdullah Vedî'nin "*Bizanta ve Müslimû Cenûbi İtalya ve Sıkilliye*" adlı eseri,⁴¹ de konumuzla alakalı yakın dönemde yazılmış araştırmalardan birisidir. Müellif bu eserinde, Sicilya Adası'nın fethinin Esed b. Furât'ın başlattığı fetih hareketleriyle başlayıp adanın Ağlebîler döneminde Ağlebî yönetiminin desteğiyle fethedildiğine değinmiştir. Vedi, eserini Sicilya Müslümanlarının özellikle Güney İtalya toprakları ve Dalmaçya kıyıları üzerinde yaptıkları fetihlere karşı Bizans imparatoru I. Basileios'un, bu fetihleri öncelikle durdurma sonrasında da Müslümanlarca ele geçirilen toprakları geri almak için yaptığı mücadelelere hasretmiştir. Ayrıca Ağlebîlerin Akdeniz'de gerçekleştirdiği fetihlere ve Sicilya üzerinden Bizans'la siyasi ve askeri münasebetlerini de ele almıştır.

Muhammed Tâlibî'nin Sicilya'nın fethiyle ilgili –fethin başlangıcından bitişine kadar tüm süreci Ağlebî Devleti eksenli ele alıp incelediği- bilgilere genişçe yer verdiği "*L'émirat Aghlabide-Histoire politique*" ismiyle Fransızca olarak te'lif ettiği, Münci Sayyâdî'nin "*ed-Devletü'l-Ağlebîyye*" adıyla Arapça'ya çevirdiği eseri⁴² de çalışmamız da çokça istifade ettiğimiz bir eserdir.

Sicilya'ya yapılan seferleri Halife Osman döneminden itibaren alıp Ağlebîler döneminde gerçekleşen adanın fethi dâhil tüm süreç hakkında genel olarak bilgi veren Şevki Ebû Halil'in "*Fethu Sıkilliye*" adlı eseri⁴³ de araştırmamızda istifade ettiğimiz bir başka eserdir.

Aziz Ahmed'in İngilizce olarak yazıp Emin Tefvik Taybî'nin "*Târîhu Sıkilliyyeti'l-İslâmiyyi*"⁴⁴ adıyla Arapça'ya çevirdiği eser de istifade ettiğimiz yakın dönem araştırma eserlerinin başında gelmektedir. Aziz Ahmed bu eserinde, Halife Osman döneminden adanın Ağlebîler dönemi fethine kadar Sicilya'ya yapılan akınlar hakkında genel bilgiler vermesinin yanı sıra adanın Ağlebîler dönemi fetih sürecine,

⁴¹ Fethi Abdullah Vedî, *Bizanta ve Müslimu Cenûbi İtalya ve Sıkilliye (fi ahdi Basil I (253–273/867–886)*, (Müessesetu Şebâbi'l-Câmia), İskenderiye 1992.

⁴² Muhammed Tâlibî, *ed-Devletü'l-Ağlebîyye*, (Ta'rib: Münci Sayyâdî), (I. Bsk.), (Dârü'l-Garbi'l-İslâmî), Beyrut 1985.

⁴³ Şevki Ebû Halil, *Fethu Sıkilliye (Bi Kıyadeti'l-Faqih el-Mücahid Esed b. Furat)*, Dimaşk 1998.

⁴⁴ Aziz Ahmed, *Târîhu Sıkilliyyeti'l-İslâmiyyi* (Ta'rib: Emin Tefvik et-Taybî), (Dârü'l-Arabiyyi li'l-Kitâb), Tunus-Tarabulus 1980.

Güney İtalya topraklarındaki fetih faaliyetlerine ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir. Ayrıca müellif eserinde adadaki yönetim ve toplum tabakalarına, adadaki isyanlara ve nedenlerine de değinmiştir.

Esed b. Furât'ın hayatından ve Sicilya'ya fethe çıkışından ve ölümüne kadar buradaki yaptığı faaliyetlerden bahseden Ali Cambolatî ve Abdülmün'im Kandil'in birlikte te'lif ettiği "*Esed b. el-Furât: Fatihu Sıkilliye*"⁴⁵ adlı eser de, çalışmamıza katkıda bulunan eserler arasındadır.

Bunların yanında ülkemizde de Yüksek Lisans tezine konu olmuş Sicilya Tarihi ile ilgili istifade ettiğimiz iki çalışma mevcuttur. Bunlardan biri, İbrâhim Altan'ın "*İslâm Tarihinde Sicilya Adası'nın Yeri*" adlı çalışmasıdır.⁴⁶ Altan, bu çalışmasını ağırlıklı olarak klasik İslâm kaynaklarından istifade ederek yazmıştır. Müslümanların Sicilya Adası'na yaptıkları ilk seferlerden, adayı fetihlerine, buradaki hâkimiyetlerinden adadan çıkarılmalarına kadarki siyasi tarihleri hakkında, fazla ayrıntıya girmeden kaleme alınan bu tez de Müslümanların Sicilya Adası'ndaki dini, kültürel ve sosyal durumları da değerlendirilmiştir.

Gülmiş Vesile Canik'in "*Sicilya'da Müslümanlar*" adlı çalışması⁴⁷ ise ağırlıklı olarak Batı kaynakları çerçevesinde yapılmış çalışmadır. Bu çalışma da Altan'ın çalışması gibi Müslümanların Sicilya faaliyetlerini genel olarak ele almış; adanın Müslümanlar dönemi siyasi, dini, kültürel ve sosyal yapısı hakkında genel bilgiler vermiştir. İstifade ettiğimiz bu çalışma, çok daha yüzeysel bir araştırma eseridir.

Bunların dışında, Sicilya Adası'nın fethiyle ilgili konulara içlerinde önemli derecede yer veren şu eserleri de zikretmemiz gerekmektedir.

Adevî'nin "*ed-Devletü'l-İslâmiyyi ve İmparatoriyyetü'r-Rûmi*" adlı eseri,⁴⁸ Abdulaziz Sâlim ile Ahmed Muhtar Abbâdî'nin birlikte te'lif ettiği "*Târîhü'l-Bahriyyeti'l-İslâmiyyeti fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*" adlı eseri,⁴⁹ Seâlebî'nin "*Târîhu*

⁴⁵ Ali Cambolatî, Abdülmün'im Kandil, *Esed b. el-Furat: Fâtihu Sıkilliye*, (Dârü'n-Nehdati Mısır) Kahire Ts.

⁴⁶ İbrâhim Altan, *İslâm Tarihinde Sicilya Adası'nın Yeri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 1993.

⁴⁷ Gülmiş Vesile Canik, *Sicilya'da Müslümanlar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2010.

⁴⁸ İbrâhim Ahmed Adevî, *ed-Devletü'l-İslâmiyyi ve İmparatoriyyetu'r-Rûmi*, (Mektebetü Encului'l-Mısriyye), 1958.

⁴⁹ Abdülaziz Sâlim- Ahmed Muhtâr Abbâdî, *Târîhü'l-Bahriyyeti'l-İslâmiyyeti fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, Beyrut 1969.

Şimâli İfrîkiyya” adlı eseri,⁵⁰ Vefik Berekât’ın “*Fi’l-Harbi’l-Bahriyyeti fi’t-Târîhi’l-Arabi’l-İslâmiyyi*” adlı eseri⁵¹ ve Zehrânî’nin “*el-Hayâtü’l-İlmiyye fi Sıkkıyyeti’l-İslâmiyye*” adlı eseri⁵² de çalışmamızda istifade ettiğimiz araştırma eserlerdir.

Çalışmamızda, Bizans ve İtalya tarihleriyle ilgili yazılmış kaynakların tercüme edilmiş olanlarından ulaşabildiğimiz kadarıyla istifade etmeye çalıştık.

İstifade edilen başlıca makaleler:

William Granara’nın “*Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily*”⁵³ adlı makalesi, çalışmamızda istifade ettiğimiz makalelerin başında gelmektedir. Granara bu makalesinde, Sicilya’nın Ağlebîler döneminde fethedildiğini, fethi çıkmadan önce adaya çıkış hususunda tartışmaların yaşandığını, buraya yapılan faaliyetin İslâmî cihad anlayışı içinde yürütüldüğünün bilgisini sunmaktadır. Ayrıca Granara, Dârü’l-İslâm Dârü’l-Harb tasnifi yaparak Dârü’l-Harp olan Sicilya Adası’nın bu fetihle Dârü’l-İslâm’a dönüştüğünü kaydetmektedir. Müslümanların bu fetihle adaya ve ada vasıtasıyla Avrupa’ya din, kültür, hukuk, eğitim, ticaret gibi toplumu ilgilendiren aşağı yukarı her hususta yenilikler getirdiğini de iddia etmektedir.

Fâik Bekr Savvâf’ın “Ba’du Mezâhîri’l-Hadârati’l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkıyyeti,”⁵⁴ başlığıyla sunduğu makalesi de istifade ettiğimiz bir çalışmadır. Savvâf bu makalesinde, Sicilya Adası’nın Halife Osman döneminden itibaren Müslümanların akınlar yaptığı bir yer olduğunu, Ağlebîler döneminde Müslümanlar tarafından fethedildiğini, fethinden sonra ise adanın İslâm medeniyetinin kültür ve merkezlerinden bir olduğunu, Avrupa’yı etkilediğini kaydetmiştir.

Mehmet Azimli’nin “*Sicilya’daki İslâm Medeniyetinin Avrupa’ya Etkileri*”⁵⁵ başlıklı makalesi, ülkemizde Sicilya Adası’nı konu edinen çalışmalardan biridir. İslâm kültür ve medeniyetinin Sicilya üzerinden Avrupa’yı etkilediği hususunun vurgulandığı

⁵⁰ Abdülaziz Seâlebî, *Târîhu Şimâli İfrîkiyya* (Tahkik: Muhammed Mezâlî-Beşir Selâme), Beyrut 1987.

⁵¹ Vefik Berekât, *Fi’l-Harbi’l-Bahriyyeti fi’t-Târîhi’l-Arabi’l-İslâmiyyi*, Câmîatü’l-Haleb 1995.

⁵² Zehrânî, Ali b. Muhammed b. Said, *el-Hayâtü’l-İlmiyye fi Sıkkıyyeti’l-İslâmiyye*, (Câmîatu Ümmi’l-Kurâ) By. 1416.

⁵³ William Granara; “Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily”, *Harvard Middle Eastern and Islamic Review III*, 1/2, 1996, 42-50.

⁵⁴ Fâik Bekr Savvâf, “Ba’du Mezâhîri’l-Hadârati’l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkıyyeti” *el-Mu’temirü’l-Alemiyyi’l-t-Târîhi’l-Hadârati’l-Arabiyyeti’l-İslâmiyyeti*, Vizârâtü’t-Ta’limü’l-Alemiyyi, Câmîatü’d-Dımaşk, 1401/1981, 93-99.

⁵⁵ Mehmet Azimli, “Sicilya’daki İslâm Medeniyetinin Avrupa’ya Etkileri”, *İstem*, 8 (16) (2010), 137-138.

bu çalışmada, Sicilya Adası'na yapılan akınlar ve adanın Ağlebîler döneminde fethedildiği bilgisine yer verilmiştir. Ayrıca bu çalışmada, Sicilya Adası'nın Güney İtalya'da yapılan fetihlere köprü vazifesi gördüğüne de vurgu yapılmıştır.

Mustafa Hizmetli'nin “Sicilya Tarihinin Kaynakları-Bir Bibliyografya Denemesi,” adlı makalesi⁵⁶ de ülkemizde Sicilya Adası'nı konu edinen çalışmalardandır. Bu makale, Sicilya Adası'ndan bahseden ilk dönem kaynaklarından; tarih kitaplarını, tabakât ve terâcim kitaplarını, coğrafya kitaplarını, seyahatnâmeleri, dil ve edebiyat kitaplarını, müellifleriyle birlikte ele alıp incelemiştir. Herbir eseri kendi konu başlığı altında kronolojik sıraya uygun bir şekilde ele alan araştırmacı, bu kitapların ana hatlarıyla Sicilya Adası hakkında nelerden bahsettiklerini de kısaca açıklamıştır. Araştırmamız sırasında elde ettiğimiz bu makale de, bizim çalışmamıza katkıda bulunan araştırma çalışmalarından birisidir.

III. SİCİLYA ADASI'NIN ADI, COĞRAFI YAPISI VE STRATEJİK KONUMU

A. Sicilya Adası'nın Adı ve Coğrafi Yapısı

Grekçe'de Sikelia, Latince'de Sicilia ve Arapça'da Sıkkiliye⁵⁷ şeklinde telaffuz edilen⁵⁸ adanın bir şehrine değil de tamamına nispet edilen Sicilya,⁵⁹ en eski adı ile muhtemelen Eıxavia idi. Bu adın ise genellikle Afrika kökenli olduğu kabul edilmiştir.⁶⁰

Sicilya kelimesinin Yunan dilinde: “*dörtte üç*”, eski dilde ise “*İncir ve Zeytin*” anlamına geldiği⁶¹ kaydedilir.

Adanın büyüklüğü: Akdeniz'in hem nüfus hem de toprakça en büyük adası⁶² olan Sicilya, İtalya'nın en mühim adası olup 25.708 km² lik alana sahiptir.⁶³

⁵⁶ Mustafa Hizmetli, “Sicilya Tarihinin Kaynakları- Bir Bibliyografya Denemesi,” *İstem*, 9 (17), Konya 2011, 99-122.

⁵⁷ Sicilya ismi, Arapça'da üç esreli olup, lam harfinin ve ye harfinin şeddelenmesiyle (Sıkkiliyye) yazılır. Bazıları “sad” harfinin yerine “sin” harfi ile (Sıkkiliyye) de yazar. Bkz. Yâkût, III/416.

⁵⁸ Mahmut H. Şâkîroğlu, “Sicilya”, *DİA*, XXXVII/138.

⁵⁹ Himyerî, 367.

⁶⁰ Fikret Işıltan, “Sicilya”, *İA (MEB)* (5. Bsk.), İstanbul 1978, XIX/589.

⁶¹ Himyerî, 367.

⁶² İstahrî, 70; Kazvîni, 215; Ada'nın büyüklüğü hakkında ayrıca bakınız: Yeni Türk Ansiklopedisi; (Ötüken Neşriyat), İstanbul 1985, IX/3560–3561; Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (Milliyet gazetecilik A.Ş.), İstanbul 1986, XX/10492; Ana Britannica; (Hürriyet Yayınları), İstanbul 1994, XXVII/422.

Klasik İslâm kaynakları, Sicilya Adası'nın üçgen şeklinde olduğunu kaydetmelerinin⁶⁴ yanı sıra adanın büyüklüğü hususunda bilgi verirken dönemin ulaşım ölçüleri üzerinden değerlendirme yapmışlardır. Bu çerçevede bu üçgen şeklindeki adanın bir köşesinden diğerine, yedi günlük yolculuk mesafesi olduğu,⁶⁵ adanın etrafını dolaşmanın yürüme on beş günden fazla,⁶⁶ deve yürüyüşü ile de 5 gün sürdüğü⁶⁷ bilgilerini kaydetmişlerdir.

Adanın coğrafi yapısı: Genel olarak dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahip olan⁶⁸ adanın engebeleri karmaşık olup büyük bölümü tepeler ve dağlarla kaplıdır. Ortalama yükseltisi 400 m. olan adada güneye ve batıya doğru gidildikçe, dağlık engeller dalga dalga tepelere ve yaylalara dönüşür.⁶⁹ Diğer taraftan bölgenin dağlarının yüksekliği kuzeye doğru zayıflamaktadır. Zirvesi yaklaşık 1000 m. yüksekliğe sahip üç sıradağ mevcuttur. Adanın doğusunda bu üç sıradağ çukur ve yükselti oluşturmaktadır. Bu sıradağların oluşturduğu iki vadiden Nehrû'l-Mültevi (Fiume Torto) ve Nehrû'l-Platani (Fiume Platani) diye iki nehir akmaktadır ve adayı iki kısma ayırmaktadır. Adanın en önemli dağı olan Etna Yanardağı 3263 metre yüksekliğinde olup Katani'de bulunmaktadır. Diğer dağlar ise 2000 m'yi geçmez.⁷⁰ Adanın geri kalan kısmında ise tepeler mevcuttur.⁷¹ Dağlık bir yapısı olan adada sık sık deprem ve yanardağ etkisi görülür.⁷² Adanın orta kesimlerine, yeşilliklere sahip dar geçitlerle ulaşım yapılmaktadır.⁷³ Muhtemelen volkanik patlamalar sonucu meydana gelmiş olan adanın

⁶³ Yeni Türk Ansiklopedisi, IX/3560–3561; Şâkiroğlu, “Sicilya”, *DİA*, XXXVII/138; Hasan Hallâk, Sicilya Adası'nın alanını 25.460 km² olarak vermektedir. Bkz. Hasan Hallâk, *el-Alâkatü'l-Hadâriyyeti Beyne's-Şarki ve'l-Ğarbi fi'l-Usûri'l-Vusta*, (Dârü'l-Câmia) By., 1986, s. 113.

⁶⁴ İbn Cübeyr, 296; İbn Saîd, Coğrafya, 104; Himyerî, 367; İbnü'l-Verdî, 116.

⁶⁵ İbn Cübeyr, 296; Kazvîni, 215; Himyerî, bazı kaynaklara dayanarak adanın enini 157 mil (yaklaşık 253 km), boyunu 177 mil (yaklaşık 285 km), çevresini ise 500 mil (yaklaşık 805 km) olarak vermektedir. Bkz. Himyerî, 367. İbnü'l-Verdî, adanın dikey olarak yürüme süresini üç gün olarak verirken Bkz. İbnü'l-Verdî, 116; İstahrî, adanın boyunun yedi günlük mesafe olduğunu kaydetmiştir. Bkz. İstahrî, 70.

⁶⁶ Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Hüseyin b. Alî (ö. 345/956), *Ahbârü'z-Zamân*, (Tahkik: Abdulhamid Ahmed Hanefî), Mısır 1357/1938. s.43; Yâkût, III/416; Kazvîni, etrafının yürüme dolaşmanın süresini 16 gün olarak vermektedir. Bkz. Kazvîni, 215.

⁶⁷ Kazvîni, 215.

⁶⁸ Yâkût, III/418; Ayrıca bkz. Moreno, 2; Canik, 6.

⁶⁹ Gelişim Büyük Coğrafya Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, İstanbul 1981, I/207.

⁷⁰ Yeni Türk Ansiklopedisi, IX/3560–3561.

⁷¹ Moreno, 2.

⁷² Ana Britannica, XXVII/422.

⁷³ Ebû Halîl, 59.

sınırlı bazı düz arazileri,⁷⁴ tarımsal bakımdan oldukça verimli⁷⁵ olup meyve ve zirai ürünleri çeşitlilik arz etmektedir.⁷⁶

Sicilya yer altı ve yer üstü suları bakımından zengindir. Bol su kaynakları ve yaz-kış sürekli akan zengin akarsu kaynaklarına sahip vadileri mevcuttur.⁷⁷ Adanın Kuzey Afrika tarafındaki denize dökülen Mültevi, Platani, Belice, Salso, Gela, Acata gibi önemli nehirlerin yanı sıra Yunanistan tarafındaki denize dökülen ve Sicilya'daki nehirlerin büyüğü olan Simeto nehri, adanın en önemli nehirlerindedir. Ayrıca Anapo nehriyle kuzeyde Kantara vadisi boyunca akan Alcantara nehri de adanın önemli nehirleri arasındadır.⁷⁸

Limanları: Kuzeybatıda Tiren Denizi sahilindeki Palermo limanı, İtalya Yarımadası ile Sicilya Adası arasındaki boğazdan adını alan Messina limanı, Doğu'da Etna Yanardağı'nın güney yamacındaki Katania limanı,⁷⁹ Güney'de Sirakusa limanı⁸⁰ ile sakin olduğu için gemilerin çokça demirlediği Sermed şehri limanı adanın en önemli limanlarından⁸¹

Adanın bölgeleri ve şehirleri: Sicilya'yı günümüzde coğrafi bölgeler açısından üç kısma ayırmak mümkündür. Bunlar: Mazera Bölgesi (Val de Mazara), Notus Bölgesi (Val di Noto), Dımanş Bölgesi (Val Demone)'dir.⁸²

Şehirleri: Yâkût el-Hamevî eserinde, Sicilya'da 300'ü aşkın yerleşim yeri bilgisini vermesinin yanı sıra "bazı kaynaklar"ın şehir sayılarını 18, bazılarının da 23 olarak verdiğini kaydetmektedir.⁸³ İbnu'l-Verdi, adada bayındır ve harap olmuş köyler ile kasaba statüsünde ve büyük şehir konumunda bulunan yerleşim yerlerinin toplamını

⁷⁴ Moreno, 2.

⁷⁵ Canik, 6.

⁷⁶ İstahrî, 70. İbnu'l-Verdî, 95; Mes'ûdî, *Ahbârü'z-Zamân*, 43.

⁷⁷ Mes'ûdî, *Ahbârü'z-Zamân*, 43; Yâkût, III/418; Moreno; "Arapça'da vadi diye isimlendirilen mekânlardan, yağmurlar kesilince suyun akışı da kesilen, ayrıca vadi boyu su akışı devam eden ve adanın kuzeyindeki Tiran Denizi'ne akan nehirleri mevcuttur. Oralı birisi İspanya'daki büyük vadi ismini hayal ederek sana karşı övünür." İfadeleriyle suların çokta bol olmadığını ileri sürmektedir. Bkz. Moreno, 2.

⁷⁸ Moreno, 2-3.

⁷⁹ Yeni Türk Ansiklopedisi, IX/3560-3561.

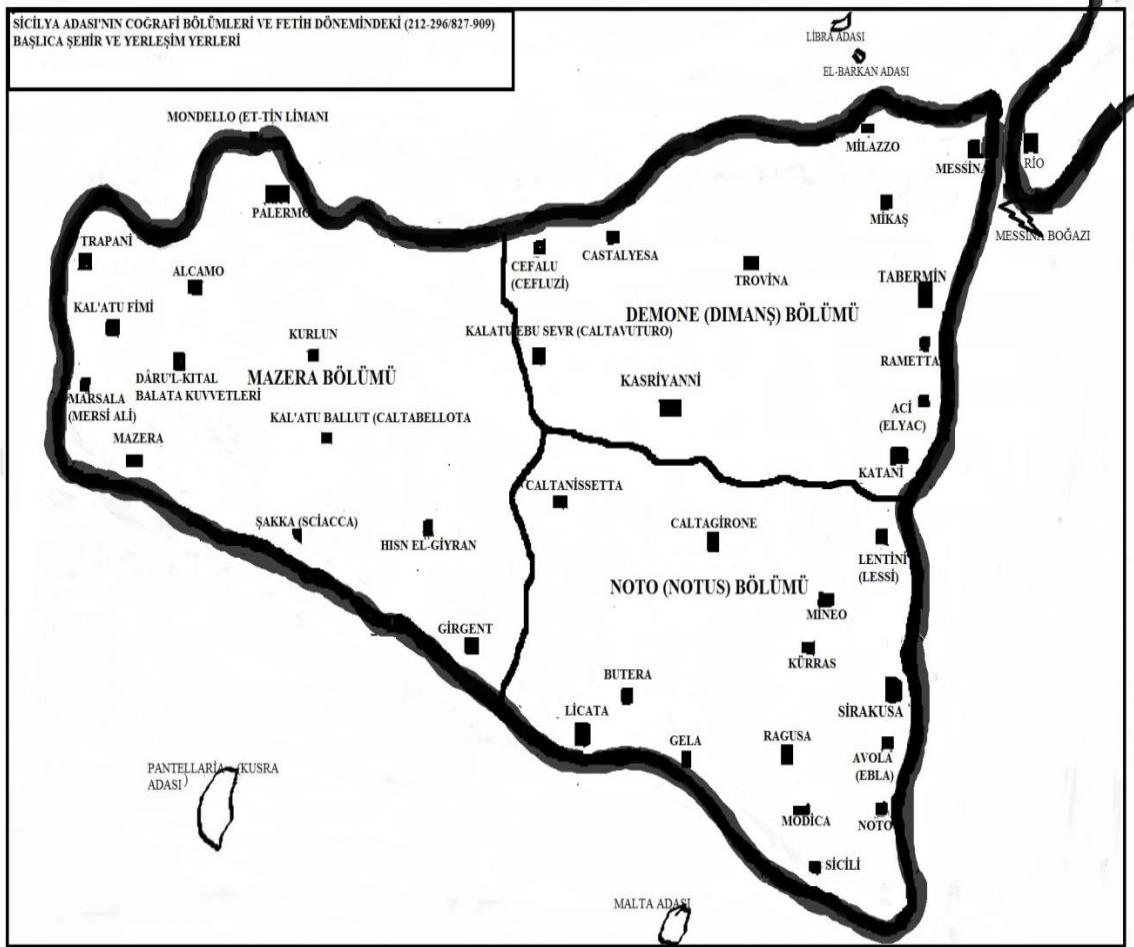
⁸⁰ Himyerî, 367.

⁸¹ İbn Cübeyr, 309.

⁸² Hallâk, 113; Ahmed, 8; Moreno ise, adanın bölgeleri hakkında şu bilgileri kaydetmiştir: "Adayı üç bölgeye ayırabiliriz: Punta del Faro veya Capo Peloro, Capo Boeo veya Lilibeo, Capo Passero veya Capo Tiyarat ki bu kısım Güney'e kalmaktadır." Bkz. Moreno, 1.

⁸³ Yâkût, III/417.

130 olarak vermektedir.⁸⁴ Yine bir başka kaynakta, oranın içinde 100 belde, 30 da şehir bulunduğunu⁸⁵ ifade edilmektedir.

Harita:1. Sicilya Adası'nın bölümlerini ve şehirlerini göstermektedir.⁸⁶

Sicilyanın Müslümanlar tarafından fethedildiği dönemde önemli yerleşim yerleri şunlardır: Başta başkent Palermo olmak üzere, Sirakusa, Kasriyanni, Tabermin (Taormina), Messina, Ragusa, Trapani, Katani, Marsala (Mersi Ali), Mazerla, Agrigenta (Girgent), Notus (Noto), Lentini (Lessi), Alcamo, Kal'at-u Fimi, Modica, Milazzo, Kurlun, Licata, Mineo, Gela (Ciyliyye), Butera, Giran Karkana (Caltagirone), Kal'at-u Ebu Sevr, Trovina gibi şehirlerin yanı sıra birçok köy ve kasaba statüsünde yerleşim yerleri mevcuttu.⁸⁷

⁸⁴ İbnü'l-Verdi, 59.

⁸⁵ Himyeri, 367.

⁸⁶ <https://tr.m.wikipedia.org.>wiki>Sicilya>. (Harita, Sicilya – Wikipedi sayfasında görseller bölümündeki şehir ve bölümleri gösteren Sicilya haritasından uyarlanmıştır. Yerleşim yerlerini gösteren bilgiler ise Talibi'nin çizimindeki bilgilerle desteklenmiştir. Bkz.Talibi, 454.

⁸⁷ Hallâk, 113.

Müslümanların fetih faaliyetleri sırasında özellikle ön plana çıkan adanın bazı şehirleri ise şunlardır:

Palermo: Grekçe'de “şehir” manasına gelip, “Panarmos” olarak bilinen, Batı Denizi'ne sahili bulunan⁸⁸ taştan yapılmış ve erişilmesi güç yüksekliğe sahip surları ile emniyeti sağlanan⁸⁹ adadaki şehirlerin en büyüğüdür.

Palermo, adada doğu batı yönlü hâkimiyet kuran milletler döneminde, batıdaki kralların taht kurduğu, ordularına karargâh merkezi yaptıkları seçkin bir şehirdir.⁹⁰ Bu konumundan dolayı, burada farklı dönemlerde hâkimiyet kuran Kartacalılar, Yunanlılar, Romalılar ve Müslümanlar tarafından başkent olarak kullanılmıştır.⁹¹ Ancak bugün Roma ve İslâm devirlerine dair bir eser mevcut değildir.⁹²

Sirakusa: Adanın doğusunda bulunup sahili hilal şeklinde olan ve Siykulun kabilelerinin şehri olan Sirakusa,⁹³ Fenikeliler'in hâkim olduğu dönemde inşa edilmiştir. Kartacalılara ve Yunanlılara beşiklik etmiş olan bu şehir İslâmiyet döneminde de büyük bir öneme sahip olmuştur.⁹⁴

Müslümanların adayı fethetme çıktıkları dönemde adanın başkenti konumunda bulunan bu şehir, denizin etrafını kuşattığı, giriş ve çıkışının tek kapıdan olduğu, tüccar ve diğer kabilelerin uğrak yeriydi.⁹⁵ Emniyeti üç ayrı sur ile sağlanan,⁹⁶ beldelerin gözdesi ve şehirlerin meşhuru idi. Bu şehir, adadaki diğer şehirlere nazaran daha çok çarşısı olan, verimli arazilere ve bunları güzel bir şekilde değerlendiren çiftçilere sahip bir yerdi. Ayrıca gemilerin ürünlerini pazarladıkları bir ticaret merkeziydi.⁹⁷

Katani: Palermo'dan sonra ikinci önemli şehir olup,⁹⁸ Sicilya Adası'nın doğu sahilinde bulunan büyük bir şehridir.⁹⁹ Eskilerde, “surlarla oluşmuş yedi şehir” adı

⁸⁸ Yâkût, I/483.

⁸⁹ İbn Havkal, 118-120.

⁹⁰ İdrîsî, 191; İbnü'l-Verdî, 59.

⁹¹ İbn Havkal, 120; Himyerî, 367;

⁹² Moreno, 4-5.

⁹³ İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ (ö. 774/1373), *Târîfu bi'l-Emâkîni'l-Vârideti fi'l-Bidâyeti ve'n-Nihâyeti*, By. Ts. II/45, (el-Mektebetü's-Şâmile 3.28.); Ayrıca bkz. Medenî, 10.

⁹⁴ Medenî, 45.

⁹⁵ İbnü'l-Verdî, 59.

⁹⁶ Âmarî, *Biblioteca*, 212.

⁹⁷ Himyerî, 318.

⁹⁸ Medenî, 45.

⁹⁹ İbn Kesîr, *Târîfu bi'l-Emâkîn*, II/218.

verilen Katani şehrine, “Fil Şehri” adı da verilmektedir. Fil Şehri adını ise şehrin büyük sarayının sahasında bulunan oyun evinin üzerindeki fil resminden almaktadır.¹⁰⁰

Mazera: Sicilya Adası'nın batısında,¹⁰¹ Palermo şehrinin güneyinde bulunup gemilerin demir attığı limanlara sahip, güneyindeki Kusra (Pantellaria) adasıyla komşuluğu bulunan bir Sicilya Adası şehridir. Adanın iç kısmıyla Macnun vadisi diye bilinen vadiyle ulaşım sağlanır.¹⁰² Müslümanların fetih sürecinde adadaki yerleştikleri ilk şehirdir.¹⁰³

Girgent (Agrigento): Müslümanların ada üzerindeki fetihleri sonrası, yerleştikleri ikinci önemli yerleşim yeri olan Girgent şehri, deniz seviyesinden biraz yüksekte olup denize uzaklığı üç mildir (yaklaşık 5 km). Etrafi surlarla çevrili, bahçeleri güzel, imarı hoş, ticarete olduğu gibi ithalat ve ihracatta da gözde olan uygarlık merkezi bir şehirdir.¹⁰⁴

Trapani: Hristiyanların Etraban (Trapani) olarak isimlendirdikleri Etrabenş ve Trabnaş olarak da anılan bu şehir, adanın batısında olup deniz sahilinde bulunan ve doğu tarafından girilen çok eski ve yüzölçümü küçük bir şehirdir.¹⁰⁵ Güneyinde limanı olan Trapani şehri ile Tunus arasında bir gün ve bir gecelik yolculuk mesafesi vardır.¹⁰⁶

Tabermin¹⁰⁷: Sicilya Adası'nın kuzeydoğu sahili üzerinde yüksek bir yerde bulunmaktadır.¹⁰⁸ Sicilya'nın iyi korunan kalesi olup Messina şehri ile arasında bir merhalelik mesafe bulunmaktadır. Bu şehrin ticari ürünleri ve eşyalarının yanı sıra çeşitli yönlere bu ürünleri taşıyan gemilerin demirlediği güzel bir limanı vardır. Bununla birlikte gemilerle gelen ticaret kabilelerinin konakladıkları yerler ile ürünlerini pazarladıkları çarşılar mevcuttur. Tûru'l-Âyât ismiyle meşhur olan dağın bulunduğu¹⁰⁹

¹⁰⁰ Himyerî, 465.

¹⁰¹ İbn Kesîr, *Târîfu bi'l-Emâkîn*, II/309.

¹⁰² Himyerî, 521.

¹⁰³ Moreno, 4.

¹⁰⁴ Himyerî, 493.

¹⁰⁵ Himyerî, 28.

¹⁰⁶ İbn Cübeyr, 308; Himyerî, 28, 390.

¹⁰⁷ İbn Kesîr, burayı “Taormina” olarak vermektedir. Bkz. İbn Kesîr, *Târîfu bi'l-Emâkîn*, I/365.

¹⁰⁸ İbn Kesîr, *Târîfu bi'l-Emâkîn*, II/116.

¹⁰⁹ İbnü'l-Verdî, 59.

şehir, verimli bağ ve bostanların yanında tarıma elverişli arazilere sahiptir.¹¹⁰ Ayrıca değerli altın madenine de sahip bir şehirdir.¹¹¹

Messina: Sicilya Adası'nın kuzeydoğusunda bulunan büyük bir şehirdir. Sicilya Adası'yla İtalya Yarımadası'nı ayıran Messina boğazından ismini alır.¹¹² Müslümanların Sicilya'da oldukları dönemde Rumlarla ve İtalyanlarla çokça harp yaptıkları yerdir.¹¹³

Kasriyanni (Castro Giovanni): Arapça ismi eski (Enna) ve (Caltanissetta) yani "Kal'a'tu Enis"ten türemiş bir isim olarak Kasriyanni diye isimlendirilen şehirdir. Sicilya dağ zincirinin 990 metre yüksekliğinde bulunan Kasriyanni, Sicilya Adası'nın önemli şehirlerindedir.¹¹⁴ Sirakusa'nın güvenliğinden endişe eden Bizans'ın adadaki ikinci başkentiydi.

Notos: Sicilya Adası şehirlerinden biri olup Sicilya'da yerleşmiş eski kavimlerden Siykulunlular tarafından inşa edilmiştir. Müslümanların hâkimiyetleri döneminde genişletilmiş olan merkezi vilayetlerden biridir.¹¹⁵

B. Sicilya Adası'nın Coğrafi ve Stratejik Konumu

Coğrafi konumu: Kuzeyde Avrupa kıtası, güneyde Afrika kıtası ve doğuda Asya kıtası ile çevrilmiş olup Dünya'nın en büyük iç denizi olan ve yüzölçümü 2,5 milyon km²'yi geçen Akdeniz'in¹¹⁶ orta havzasında bulunan Sicilya Adası,¹¹⁷ Akdeniz'i doğu ve batı olmak üzere ortadan iki kısma ayırmaktadır.¹¹⁸ Tunus ve İtalya ülkeleri arasında bulunup,¹¹⁹ İtalya'nın güneybatısındaki Messina boğazıyla İtalya karasından ayrılırken¹²⁰ Tunus boğazıyla da Tunus karasından ayrılır.¹²¹ Ada, Kuzey Afrika'ya denize uzanan burnuyla mesafesini yakınlaştırmaktadır.¹²²

¹¹⁰ Himyerî, 385.

¹¹¹ İbnü'l-Verdî, 59.

¹¹² İbn Kesîr, *Târîfu bi'l-Emâkîn*, II/320.

¹¹³ Medenî, 41-42.

¹¹⁴ Medenî, 11; Moreno, 2.

¹¹⁵ Medenî, 46.

¹¹⁶ İbnü'l-Verdî, Akdeniz'i, Rum Denizi ve Batı Denizi olarak isimlendirmektedir. Bkz. İbnü'l-Verdî, 116.

¹¹⁷ Mesud Hasan, *History of Islam (Classical Period: 571-1258)*, Pakistan 1987, I/593; Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkiliyyeti", 93.

¹¹⁸ Berekât, 189; Josep R.Strayer, *Dictionary of the Middle Ages*, Newyork 1989, XI/261.

¹¹⁹ Alex Metcalfe; "Sicily", *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*, (Edited by: Kees Versteegh), Leiden 2008, IV/215.

¹²⁰ İbn Kesîr, *Târîfu bi'l-Emâkîn*, II/108; Berekât, 189.

Sicilya Adası'nın coğrafi konumunu bir başka açıdan da şöyle ifade edebiliriz: Kuzey Afrika'nın karşısındaki Batı Denizi adalarından biri olan Sicilya Adası,¹²³ kocaman bir üçgeni andıran yapıya sahip olup üç tarafı denizlerle kuşatılmıştır.¹²⁴

Sicilya Adası'nın, Avrupa kıtasına, İtalya Yarımadası vasıtasıyla 3 km'lik mesafesi varken, Afrika Kıtası ile arasında 100 mil (180 km) kadar bir mesafe bulunmaktadır. Akdeniz'in doğusu ile batısı arasında, neredeyse yolun yarısında bulunan Sicilya Adası, Avrupa kıtasına da Kuzey Afrika'ya da gemiyle rahatça ulaşılabilir olması nedeniyle Akdeniz'de,¹²⁵ bir bağ vazifesi de görmektedir.¹²⁶

Stratejik konumu: Sicilya Adası, Kuzey Afrika'ya yakınlığı ve Akdeniz'in ortasında bulunması nedeniyle, siyasi, askerî ve ticarî ve coğrafi yönden stratejik ehemmiyete sahip bir yerdir.¹²⁷ Bu konumundan dolayı sürekli tehdit altında olan ada, Avrupa kıtası ve Afrika kıtası arasında kuzey kavimleriyle güney kavimlerinin, üzerinde hâkimiyet kurmak için çokça savaşlar yaptıkları mücadele mekânıdır.¹²⁸ Çünkü buraya hâkim olmak, doğu ve batı havzalarının birleştiği denize ve Akdeniz sahillerinin ve şehirlerinin kontrolüne de hâkim olmak anlamına gelmektedir.¹²⁹

Sicilya Adası'na hâkim olmakla başlıca iki önemli iş gerçekleştirilmiş olmaktadır: Birincisi, Endülüs, Kuzey Afrika, Mısır ve Suriye kıyılarına hâkim olmada (saldırı ya da savunma da) kolaylık sağlanmış olması; ikincisi ise bu adaya hâkim olan devletin Akdeniz'deki ticaret yollarını hâkimiyeti altına almasıdır.¹³⁰ Ayrıca Kuzey Afrika'daki fetihleri emniyet altına almak, Orta Akdeniz'de ve iç denizlerdeki (Ege, Yunan, Tiran ve Adriyatik) boğazların hâkimiyetini sağlamak açısından da ayrı bir stratejik önemi haizdir.¹³¹

¹²¹ Berekât, 189–190.

¹²² Ahmed, 8.

¹²³ Kazvîni, 215.

¹²⁴ Moreno, 1; Hallâk, 113.

¹²⁵ Canik, 6.

¹²⁶ Ebû Halîl, 59.

¹²⁷ Şâkir Mustafa, *Mevsûatu Düveli'l-Âlemi'l-İslâmiyyi ve Ricâliha*, Beyrut 1993, I/579; Berekât, 201; Yeni Türk Ansiklopedisi, IX/3560–3561; Strayer, 261; Abbâdi-Sâlim, 95.

¹²⁸ Abbâs, 24; Altan, 12-13.

¹²⁹ Savvâf, “Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratil-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkilliyeti”, 93; Berekât, 189–190; Abbâdi-Sâlim, 100.

¹³⁰ Mustafa, I/579; Vedî, 9; Berekât, 202.

¹³¹ Mustafa, I/579; Berekât, 190.

Adanın bu konumu, Akdeniz havzasındaki kültürleri oluşturan toplumların adada hâkimiyet kurma çabalarına sebep olmuştur. Buraya sahip olmak isteyen başlıca toplumlar; Yunanlılar, Fenikeliler, Romalılar, Gotlar, Bizanslılar ve Araplardır.¹³²

Bizanslılar, yukarıdaki mühim sebeplerden ötürü Akdeniz'e sahip olmayı arzulayıp özellikle batıdaki bu adayı tercih etmekteydiler.¹³³ Çünkü Akdeniz sahillerinin ve kıyılarının hâkimiyeti bu adaya sahip olmaktan geçiyordu. Bu sebeplerden dolayı Bizans kralları burayı, konakladıkları üç önemli merkezden biri¹³⁴ olarak seçmekteydiler. Ayrıca Bizans İmparatorluğu adayı, Akdeniz hâkimiyeti için donanmalarının üssü¹³⁵ olarak da kullanıyordu.

Sicilya Adası'nın konumu, tarihi olaylardan -Bizans'ın Kuzey Afrika sahillerine inmesi, Tunus beldelerindekilerinin de Bizans ve İtalya sahillerine gitmesi gibi- çok şeyi bize açıklamasının yanında,¹³⁶ Müslümanların da oraya hâkim olmak için yaptıkları seferlerin bir nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.

IV. İSLÂM FETİHLERİ ÖNCESİ SİCİLYA

A. Sicilya Adası'nın Fetih Öncesi Siyasî Tarihi

Yerleşim bakımından dünyanın en hareketli ve en fazla devlet kurulmuş bölgesi olan Akdeniz, MÖ III. bin yıldan itibaren kıyılarında, Girit, Miken, Kıbrıs, Akha, Yunan, İyon, Fenike ve Kartaca gibi medeniyetleri barındıran ve topraklarında ortak bir kültür oluşturulan önemli bir mekândır.¹³⁷ Orta Akdeniz havzasının en büyük ve en önemli adası olan Sicilya Adası da bu medeniyetlerden bazılarına beşiklik etmiş bir yerdir.

Sicilya Adası'na ilk yerleşimin günümüzden yaklaşık 10 bin yıl kadar önce olduğu ve tarih boyunca Akdeniz'in her yerinden halkların gelip yerleştiği¹³⁸ ileri sürülmektedir. Sicilya'nın ilk sakinleri genel kanaate göre İtalya, İber Yarımadası ve

¹³² Abbâs, 25; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/589-590; Strayer, 261.

¹³³ Vedî, 7.

¹³⁴ Âmarî, *Biblioteca*, 200.

¹³⁵ Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratı'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkiliyyeti", 93; Nadir Özkuyumcu, *Mısır ve Kuzey Afrika'nın Müslümanlar Tarafından Fethi*, Manisa 2007, 183.

¹³⁶ Berekât, 196; Moreno, 3-6.

¹³⁷ İdris Bostan, "Akdeniz/Tarih", *DİA*, İstanbul 1989, II/232.

¹³⁸ Moreno, 5; Medenî, ilk insanlardan dahi buraya gelip yerleşenlerin olduğunu, ileri sürmüştür. Bkz. Medenî, 14-15.

Ege adalarından gelmiştir.¹³⁹ Adaya yerleşen ilk topluluğun Berberilerin ataları olduğu düşüncesinin yanı sıra bazı tarihi kaynaklar, buradaki ilk yerleşimcilerin, batı ve balkan ülkelerinden topluluk halinde çıkıp gelerek adayı vatan edinen “*Siykulun*” diye bilinen bir kavmin olduğunu¹⁴⁰ ileri sürmüşlerdir.

Ada’ya dışarıdan müdahale eden ilk güç,¹⁴¹ MÖ 1000 senesinde Sicilya’yı vatan edinmiş Ken’an oğulları soyundan olan Fenikelilerdir. Fenikeliler, burada yaşamış, şehirler tesis etmiş, ticareti geliştirmiş; civar yerlerle çeşitli şekillerde sulh antlaşmaları yapmış ve farklı münasebetler kurmuş topluluktur. Fenikeliler, adada kaldıkları sürede Palermo şehrini merkez edinmişlerdi.¹⁴²

MÖ 750 yılından itibaren adanın doğusundan topluluklar halinde gelerek Sicilya’ya yerleşip koloniler kuran ve orayı vatan edinen diğer etnik köken de Yunanlılardır. Yunanlıların gelişiyle ada halkının Helenleşme süreci başlar ve burası Büyük Yunanistan’ın (Magna Grecia) bir parçası sayılır. Yunanlılar, MÖ 734 yıllarında Sirakusa, Katani ve Messina şehirlerini tesis etmişlerdir.¹⁴³ Sicilya, bu tarihlerden itibaren Fenikelilerle birlikte Yunanlıların da sömürge yerlerinden biri oldu. Bir dönemde Fenikeliler ile Yunanlılar adaya birlikte hükmetmişlerdi. Fenikeliler, adanın batı sahillerine yani Kartaca’ya¹⁴⁴ yakın yerdeki üç şehre Mozia, Palermo ve Solunte’ye; Yunanlılar ise adanın geri kalan kısmına hâkim olmuşlardı.¹⁴⁵ Yunanlılar, MÖ 536 yılına kadar yaklaşık iki yüzyıl boyunca adada etkilerini sürdürmüşlerdir.¹⁴⁶

Sicilya bu kez Kartacalıların hedefi haline gelmiş, Ada, MÖ 536 yılından MÖ 480 yılına kadar Yunanlılarla mücadele edip adada hâkimiyet kuran Kartacalıların eline geçmiştir.¹⁴⁷ MÖ 395 yılında ise Kartacalılar, Yunanlılar tarafından hezimete uğratılmış

¹³⁹ Şâkiroğlu, “Sicilya”, *DİA*, XXXVII/138, Işıltan; Herodotos’a dayanarak, adanın ilk yerleşimcilerinin Afrika kökenli oldukları kabul edilen “Eıxavia”lılar olduğunu kaydetmiştir. Bkz. Işıltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/589.

¹⁴⁰ Medenî, 14.

¹⁴¹ Şâkiroğlu, “Sicilya”, *DİA*, XXXVII/138.

¹⁴² Medenî, 19; Işıltan, Fenikeliler’in MÖ II. binin sonlarında, Sicilya’ya geldiklerini, sahil bölgelerinde muhtelif ticari koloniler te’sis ettiklerini ve Sikeloslar ile iyi geçindikleri, bilgisini kaydetmektedir. Bkz. Işıltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/589–590.

¹⁴³ Medenî, 19.

¹⁴⁴ Kartaca: Bugünkü Tunus kıyılarında Tyroslu (Sur) Fenikelilerce MÖ 9. yüzyıl sonlarında kurulduğu kabul edilen kenttir. Bkz. Ana Britannica, XIX/226–227.

¹⁴⁵ Moreno, 5.

¹⁴⁶ Medenî, 19.

¹⁴⁷ Yeni Türk Ansiklopedisi, IX/3560–3561; Medenî, 20-22.

ve mülklerine el konulmuştur. Daha sonra Kartacalılarla Sirakusalılar arasında MÖ 264 yılına kadar uzun yıllar savaşlar vuku bulmuştur.¹⁴⁸

Ada, MÖ 262’de Roma hâkimiyetine girmiştir.¹⁴⁹ Ancak bu kez de ada üzerindeki hâkimiyet için Roma ile Kartacalılar arasında MÖ 264 yılından itibaren başlayıp yaklaşık 118 yıl süren savaşlar olmuş ve bu savaşlar, MÖ 146 yılına kadar devam etmişti. Bundan sonra da adada, Kartacalılarla Romalılar arasında çokça hâkimiyet savaşları gerçekleşmiştir.¹⁵⁰

Daha sonra Sicilya Adası üzerinde hâkimiyet mücadelesine girişen Venedikliler, burası için Kartacalılar ve Romalılarla savaştı. Bu dönemde adayı, Romalılar, Kartacalılar, Berberiler ve Vandallar mesken edinmişlerdir.¹⁵¹

Sicilya Adası üzerinde hâkimiyet kuran Roma İmparatorluğu, kavimler göçü nedeniyle Doğu Roma ve Batı Roma olarak ikiye bölündü.¹⁵² MS 276-278 istilacı kavimlerin saldırısına uğrayan ada,¹⁵³ bu asırda, birçok zorluk ve sıkıntıyla yüzleşmiştir.¹⁵⁴

Kavimler göçü sırasında Germanler de Sicilya’ya gelmiştir. Ada, 410 yılından sonra ise onlarca yıl içinde müteaddit Vizigot¹⁵⁵ kitlelerinin yağma akınlarıyla yüzleşti.¹⁵⁶

440 yılında Vandalların¹⁵⁷ eline geçen ada,¹⁵⁸ daha sonra 488 yılında Ostrogotların¹⁵⁹ eline geçmiştir. Bizans İmparatoru Iustinianos’un (527–565) komutanı

¹⁴⁸ Medenî, 23.

¹⁴⁹ Şâkroğlu, “Sicilya”, *DİA*, XXXVII/138; Roma-Kartaca savaşları sonunda adanın hâkimiyeti MÖ 212’de kesinlikle Roma’ya geçmiş ve o tarihten itibaren ada Latinleşerek bir Roma eyaleti olmuştur. Bkz. Yeni Türk Ansiklopedisi, IX/3560–3561.

¹⁵⁰ Medenî, 23.

¹⁵¹ Medenî, 14–15.

¹⁵² Medenî, 25.

¹⁵³ Büyük Larousse, XX/10493.

¹⁵⁴ Medenî, 25.

¹⁵⁵ Vizigot: “Bilge Gotlar”, Gotlar grubuna bağlı olan eski Alman halkı. Bkz. Büyük Larousse, XXIII/12241.

¹⁵⁶ Işıltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/589–590.

¹⁵⁷ Vandal: Kuzey Jylland, Danimarka takımadaları ve Güney İskandinavya’da yaşayan karışık kabileler topluluğundan türeyen German halkı. Bkz. Büyük Larousse, XXIII/12086.

¹⁵⁸ Büyük Larousse, XX/10493.

¹⁵⁹ Ostrogot: ‘Parlak Gotlar’, Gotların iki büyük kesiminden birini oluşturan eski German halkı. Bkz. Büyük Larousse, XVII/8955.

Belisarios, 535'te adayı Ostrogotlardan geri almış¹⁶⁰ ve böylece ada, 552'de Bizanslıların idari bölgelerinden biri olmuştur.¹⁶¹ Artık yüzyıllar boyunca Doğu Roma İmparatorluğu'na bağlı bir Bizans eyaleti olan Sicilya, adanın yönetim merkezi olan Sirakusa'dan,¹⁶² bir Strategos¹⁶³ tarafından yönetilmiştir.¹⁶⁴

Doğuda İslâmi fetihler gerçekleşirken, Bizans İmparatorluğu Sicilya'daki hâkimiyetini de sürdürmeye devam ediyordu. Müslümanlarla yapılan ilk büyük deniz savaşında mağlubiyet yaşayan Bizans İmparatoru II. Konstans (20-48/641–668),¹⁶⁵ bu adaya geldi ve burayı payitaht merkezi yaptı.¹⁶⁶ Bizans imparatorunun yönetiminden memnun olmayan Sicilyalılar, 48/668 yılında adada bulunan İmparator II. Kostans'ı hamamda öldürünce,¹⁶⁷ payitaht yeniden Konstantiniyye'ye taşındı ve batıdaki Arap tehdidiyle mücadele için Sicilya Thema'sı¹⁶⁸ kuruldu.¹⁶⁹

Bizans İmparatorluğu'nun adadaki hâkimiyeti üç yüz yıl kadar olmuştu. Bu dönemde Kuzey Afrika ve Sicilya'da, imparatorluğun uzun süre mücadele etmek zorunda kaldığı birçok karışıklıklar meydana geldi.¹⁷⁰ Bu karışıklıklardan kendini kurtaramayan Bizans, Müslüman Arapların taarruzlarıyla da karşılaşınca, sırasıyla Kuzey Afrika ve Sicilya Adası'ndaki hâkimiyetini Müslüman Araplara terk etmek zorunda kaldı. Müslümanların Sicilya Adası'ndaki hâkimiyeti ise Abbasî hilafeti altındaki Ağlebîler Devleti'nin 212/827 yılında başlattıkları fetihlerini 289/902 yılında

¹⁶⁰ George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev.: Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara 2011. s. 65; Abbâs, 25; Büyük Larousse, XX/10493.

¹⁶¹ Şakiroğlu, "Sicilya", *DİA*, XXXVII/138; Ana Britannica, XXVII/422; Medenî, Bizans İmparatorluğu'nun adaya hâkimiyet tarihini m. 530 olarak vermektedir. Bkz. Medenî, 25.

¹⁶² İzzet Çıvgın; *Ortaçağ Tarihi*, Ankara 2008, s. 474.

¹⁶³ Strategos: Romalılar döneminde askeri ve sivil yönetimin başkanı. Bkz. Ostrogorsky, 90; Büyük Larousse, XXI/10816; Strategos: Bizans İmparatorluğu'nun bölge valilerine verilen isim. Bu valiler, "Patrik" adıyla da çağrılmaktaydı. Bkz. Moreno, 5.

¹⁶⁴ Büyük Larousse, XX/10493; Altan, 14.

¹⁶⁵ Vaftiz esnasında "Herakleios" namını alan İmparatora, taç giyme töreninde "Konstantinos" ismi verilmiş, ancak halk onu "Konstans" ismiyle çağırmıştır. Daha sonra bu imparator II. Konstans ismiyle anılmaya başlamıştır. Bkz. Ostrogorsky, 106. Klasik İslâm kaynakları ise, II. Konstans yerine Konstantin ismini kullanmayı tercih etmişlerdir. Biz ise araştırmamızda II. Konstans ismini tercih edeceğiz.

¹⁶⁶ İbn Haldûn, *Târîh*, II/575; Âmarî, *Biblioteca*, 200.

¹⁶⁷ Azimli, "Sicilya'daki İslâm Medeniyetinin Avrupa'ya Etkileri", 137.

¹⁶⁸ Thema: Doğu Roma İmparatorluğunda askeri ve idari bölüm. Bkz. Büyük Larousse, XXII/11487.

¹⁶⁹ Lemerle, 78.

¹⁷⁰ Medenî, 25; Ana Britannica, XXVII/422.

bitirmeleriyle gerçekleşmiştir.¹⁷¹ Böylece de adanın yeni hâkimleri Müslüman Araplar olmuştur.

B. Sicilya Adası'nın Dinî Durumu

Sicilya Adası üzerinde medeniyet kurmuş olan birçok millet beraberlerinde dinlerini de getirmeleriyle adada birçok farklı din yerleşmiş oldu.

Adada hâkimiyet kurmuş olan ilk din, bir medeniyetin temsilcisi olarak MÖ 1000 yılında adayı vatan edinmiş Sâmî¹⁷² kökenli Kenan oğullarından¹⁷³ olan Fenikelilerin¹⁷⁴ dinidir. Fenikeliler, dinlerini her kente bir tanrı ya da tanrı çiftinin egemen olduğu bir tanrılar topluluğunun varlığıyla şekillendirerek Politeist tanrı anlayışını adaya taşıdılar. Fenikeliler, tanrılarını genellikle insan suretinde taştan yaptıkları heykellerle tasvir etmekteydiler.¹⁷⁵ Böylece adada medeniyet kuran bu millet, çok tanrılı dinlerini adaya taşımıştı.

MÖ 750 yılından itibaren adanın doğusundan topluluklar halinde gelip adayı vatan edinen Yunanlılar¹⁷⁶ da kendi medeniyetlerine mahsus olan Grek (Yunan) dinini adaya taşımışlardı.

Grek (Yunan) dini, İndo-Germen olan ve İndo-Germen olmayan etnik unsurların karışımından meydana gelmiş olan Grek ırkının etnik yapılarıyla ilişkili olup bu ırkı oluşturan etnik unsurların ortak düşünceleriyle şekillenmiş bir dindir. Ayrıca yurt edinmiş oldukları Balkanların yerlilerinin dinleri ile denizciliklerinden dolayı etkileşim içine girdikleri Anadolu, Mezopotamya ve Mısır'daki dinî inançların karışımı olan karma bir dinî yapıdır.

MÖ 750'li yıllarda tanrılarını insan suretinde tasavvur etme (antropomorfizm) eğiliminde olan Grek dinî, MÖ VII. yüzyılın başından itibaren gelişen mistik kültürlerle¹⁷⁷

¹⁷¹ Antonino Pellitteri, "Medhâlu ilâ Dirâseti Târîhi Sıkıllıyyeti'l-İslâmiyyeti", *Mecelletü'l-Cem'iyyeti't-Târîhiyyeti's-Suudiyye*, Yıl:1 Sayı: 1, Riyad, 1420/2000, s. 59; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/589-594.

¹⁷² Sami (İer): Hz. Nuh'un oğlu Sam'dan türediklerine inanılan ve aralarında dil yakınlığı bulunan çeşitli kavimlerin toplandığı kol. Bkz. Büyük Larousse, XIX/10127.

¹⁷³ Kenan: Kitab-ı Mukaddes'e göre Şam (Sam)'ın oğlu, Hz. Nuh'un torunu ve adını verdiği Kenanlıların atası. Kenanlılar (dinî): Amurruların göçünden (MÖ 25-18 yy.) sonra Fenike ve Filistin'de ortaya çıkarak din ve dil alanında kendinî gösteren kültürel topluluğa verilen ad. Dinleri: Çok tanrılı bir dindir. Bkz. Büyük Larousse, XIII/6617.

¹⁷⁴ Medenî, 19; Fenike: Kenanlı Samilerin III. bin yılın başından beri yerleştikleri yerdir. Fenikeliler: Suriye kıyısında oturan Sami kökenli antikçağ halkı. Bkz. Büyük Larousse, VIII/4033.

¹⁷⁵ Büyük Larousse, VIII/4033-4034.

¹⁷⁶ Medenî, 19.

¹⁷⁷ Büyük Larousse, XXIV/12630.

renk kazanmıştır ki bu kültler daha sonra Hıristiyanlığın Avrupa'da yayılmasına katkıda bulunmuştur. Ahiret inancı, Şeytan ve şer problemi olmayan bu dine göre, tanrılar insanî nitelikte olup Olympos Dağı'nda otururlar. Greklerin bu inançları Hıristiyanlığın etkisine girinceye kadar devam etmiştir.

Ada üzerinde hâkimiyet kuran Romalıların dini inançları ise çoğunun kökenleri eski Anadolu'ya dayanan Grek tanrılarına Latince isimler verip onlara tapınmak şeklinde olmuştur. Diğer yandan Roma dinî, rahiplik kadrosu, insanda ilâhî ve beşerî iki özün bulunduğu inancını taşıyan iki özelliği ile de Hıristiyanlığı etkilemiştir.

Sicilya Adası'nda varlığı söz konusu olan bir diğer din ise Yahudiliktir. Bu dinin mensuplarının buraya ne zaman geldiği net olmamakla birlikte, Avrupa ve Güney Avrupa'ya geliş tarihlerini göz önünde alarak, aynı tarihlerde Sicilya Adası'na da gelip yerleşmiş olmalarını mümkün görmekteyiz. Yahudiliğin adaya ilk temasını MÖ VII. yüzyılda Doğu Akdeniz'e yayılan Grek tüccarları vasıtasıyla ilişkilendirmek mümkün olmakla birlikte, adaya yerleşimlerini MÖ 586'da Kudüs'ün düşüşünden sonra vuku bulan ilk sürgün sonrasına bağlamak makul gözükmemektedir.¹⁷⁸

MS IV. yüzyıla kadar Roma İmparatorluğu himayesinde durumları iyi olan Yahudiler, ada içerisinde Hıristiyanların yanında onlardan ayrı bir topluluk olarak yaşamışlardır. Burada yaşayan Yahudiler, kısmen dini baskı görmüş olsalar da genellikle rahat yaşamışlardır.¹⁷⁹

Bizans tarihinde nisbeten nadir olan Yahudi takibatından birini teşkil eden Bizans İmparatoru III. Leon (98-124/717-741) devrindeki Yahudi aleyhtarı hareket, bu devir içinde adada Yahudi tesirinin daha ziyade kuvvetlenmiş olmasının bir işaretidir.¹⁸⁰ Yahudiler, VII. yüzyıldan itibaren Güney Avrupa'daki ticarî faaliyetlerini arttırarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Hıristiyanlığın Avrupa ve Sicilya Adası'na Girişi: Avrupa'ya 40-50'li yıllarda Anadolu kanalıyla gelen Hıristiyanlık, 60'lı yıllarda özellikle Roma'da,¹⁸¹ III. yüzyıldan itibaren de Sicilya Adası'nda yayılmaya başlamıştır.¹⁸²

¹⁷⁸ Kürşat Demirci, "Avrupa/Din", *DİA*, IV/133.

¹⁷⁹ Abbâs, 29.

¹⁸⁰ Ostrogorsky, 150.

¹⁸¹ Demirci, "Avrupa/Din", *DİA*, IV/133.

¹⁸² Şâkiroğlu, "Sicilya", *DİA*, XXXVII/138.

IV ve V. yüzyıldan itibaren kuzeyli kavimlerin güneye doğru akması sonucu nüfus değişimlerine sebep olan bir göç gerçekleşmişti. Bu nüfus hareketliliğine paralel olarak da yayılmaya başlayan Hıristiyanlık dini, istilâcılarının da kabulü ile iyice popüler hale geldi. Bu istila hareketleri neticesinde adayı hâkimiyetleri altına alan ve dinî yönden kilisenin reddettiği Ariuşçu doktrini¹⁸³ benimseyen Ostrogotlar, “*Aryanist*” olmalarından dolayı, yerli ahali ile din bakımından anlaşamamışlar fakat aralarında birbirini rahatsız eden olaylarla da karşılaşmamışlardı.¹⁸⁴

I. Gregorius’un (590–604) Papalığı döneminde birçok hurafenin karıştırıldığı Hıristiyanlık,¹⁸⁵ daha sonra bir türlü sonu gelmeyen din kavgaları (Nesturilik,¹⁸⁶ Monofizitlik¹⁸⁷ gibi) ile yüzleşmek durumunda kaldı.¹⁸⁸

Bizans’ın dini politikasında Herakleios tarafından yapılmış olan birleştirme girişimleri ve onun tarafından Ortodokslukla¹⁸⁹ Monofizizm’i birbirine yaklaştırmak

¹⁸³ Aryanist ya da Ariuşçu doktrini: Arius (İskenderiyeli rahip 256–336)’un, “Tanrının bir, varlığının kendinden olduğunu, doğurulmamış, ezeli ve ebedi, mürekkep olmayan, irade, ilim, gaye, hikmet ve kelâm sahibi bir varlık olduğunu, başka varlıklar tarafından kavranamaz olup, ezelden beri baba olmayıp, kendi iradesiyle oğlu (Îsâ) yoktan yarattığında baba olduğunu ve diğer varlıkları da yoktan yarattığını” ileri sürdüğü inanç öğretisidir. Bkz. Mustafa Sinanoğlu, “İznik Konsili”, *DİA*, XXIII/549-551. Arius ve yandaşlarının öğretisi: Bu öğretiye göre İsa’nın tanrılığı yadsınmaktadır. İsa, sonsuz, kadiri mutlak tanrı değildir. İkincil bir tanrılığı yani bağımlı bir tanrılığı vardır. Bkz. Büyük Larousse, II/800–801.

¹⁸⁴ Abbâdî-Sâlim, 96; Savvâf, “Ba’du Mezâhiri’l-Hadâratî’l-İslâmiyyeti fi Cezâreti Sıkkıliyyeti”, 93.

¹⁸⁵ Abbâs, 29; Abbâs, karıştırılan bu hurafelerden bazılarını şöyle dile getirmiştir: “Azizlere ibadet edilmesi, civar kiliselere hediyeler ve zeytinyağlı kandiller -şehitlerin kabirlerinden ışık saçan-gönderilmesi, Pamuğa batırılmış zeytinyağının şisede muhafaza edilmesi ve bu yağa dokunan kişinin mucizeler yapabilmesi, ölüleri diriltme ve baş Aziz’i görme halleri gibi birçok husus, hurafe inançla birlikte ibadete dönüşüyordu.” Bkz. Abbâs, 29.

¹⁸⁶ Nesturilik: İstanbul Patriği Nestûr’un (ö. 451) öncülüğünde oluşan; İsa’yı hem tanrı hem insan (çift tabiatli) olarak kabul edip Meryem’i Mesih ya da insan doğuran/taşıyan diye adlandıran ve asli günah tezine karşı çıkan bir öğretiye sahip hıristiyan mezhebidir. Bkz. Kadir Albayrak, “Nesturilik”, *DİA*, XXXIII/15-17. Nesturilik: V. yy’da İstanbul Patriği Nestorius’un, İsa’nın tanrılık ve insanlık ilişkisiyle ilgili öğretisidir. Bu öğretiyi benimseyenler ise Nesturiler (Nasturiler) olarak adlandırılmaktadır. Bkz. Büyük Larousse, XVII/8609; Ayrıca bkz. Bekir Zakir Çoban, “Bizans İkonalizminin Nedenleri ve İslâma Etkisi Tartışmaları”, *Din Bilimleri Akademik Dergisi*, VIII, 2008, Sayı:4, s. 117-145.

¹⁸⁷ Monofizizm: İsa’nın varlığında tanrılıkla insanlığın tek ve aynı bir özde birleştiğini ileri süren öğreti; Monofizistler: İsa’nın varlığında tanrılıkla insanlığın tek ve aynı bir özde birleştiğini ileri süren öğreti yanlıları. Bkz. Büyük Larousse, XVI/8277.

¹⁸⁸ Büyük Larousse, IV/1717.

¹⁸⁹ Ortodoks: Fonksiyon (hypostasis) anlamında üç ayrı, cevher (ousia) anlamında bir tek varlıktan oluşan teslis doktrini kabul eden üç ana Hıristiyan mezhebinden biridir. Bu mezhebe göre, Tanrı fonksiyon anlamında Baba, Oğul ve Rûhulkudüs olmak üzere üç ayrı varlıktan meydana gelmiş olsa da esas itibarıyla Baba’da bütünleşen tek varlıktır. Baba, Oğul ve Rûhulkudüs üçlüsünün oluşturduğu birlikteliği kabul eden Katoliklik’ten farklı olarak Ortodoksluk Baba’ya daha öncelikli bir yer vermektedir. Bkz. Kürşat Demirci, “Ortodoksluk”, *DİA*, XXXIII/409. Ortodoks: Mezhep sapkınlığına karşıt olarak bir dinin öğretisine sıkı sıkıya uyan kimse için kullanılır. Khalkedon konsil’ince (451) belirlenmiş öğretiye bağlılıklarını sürdüren doğu hıristiyan kiliselerinin öğretilerinin tümü. Tanrı anlayışları: teslisin birliği yani, birlikle çeşitliliğin mutlak içinde birbiriyle uyumasıdır.

amacıyla özel olarak oluşturulmuş olan yeni öğreti, “Monotelizm” (bu anlayış İsa’da bir tek irade ve iki doğa olduğunu kabul ediyordu) tümüyle başarısızlığa uğradı. Bu öneriyi anlaşma olasılığı olmayan tarafların her ikisi de aynı şiddette reddedince, daha sonra ortodoksluğun hamisi olan imparator II. Justinianos (65-75/685–695), Monofizitlere karşı bir savaş başlattı ancak bu mücadelesinde başarısız oldu.¹⁹⁰

Bizans İmparatorluğu’nun yürüttüğü dini politika Roma ile kopuşa ve İtalya’da isyanlara neden olmuştur. 75/695’teki bir isyan, Herakleios sülalesini devirdi ve yirmi iki yıllık bir anarşi devresini (75-98/695–717) başlattı. Altı askerî hükümet darbesiyle altı imparator, tahtta birbirini takip ettiler; bu karışıklıklar yüzünden, Bizans Afrika’sında hâkimiyet kesin olarak Müslümanların eline geçti (73-78/693–698).

Bizans İmparatoru III. Leon (98-124/717–741), papalığın muhalefetini kuvvetle ortadan kaldırmaya çalışmış; Calabria, Sicilya, Girit ve Batı İliyya’yı İstanbul patriğinin idaresine vermek için Roma nüfusundan ayırmakla (114/732) papaların memnuniyetsizliğini ve İtalya’nın husumetini iyice ağırlaştırmıştı.¹⁹¹

İmparator III. Leon’un 107/726 yılında başlattığı "tasvir kırıncılık" (ikonoklasm),¹⁹² yani aziz ve Meryem tasvirlerini tahrip etme hareketi, yüzyıldan fazla sürmüş ve ancak kanlı mücadelelerden sonra sona ermiştir.¹⁹³

VIII. yüzyılın ilk yarısında III. Leon, kilisedeki resimleri yasaklayan ve onların yok edilmesini emreden bir ferman yayınlamıştır. Papa da onun bu hareketine karşı çıkınca, III. Leon, Papa’ya şiddet dili içeren uyarıcı mektupları göndermiştir. Fakat Papa, bunlara da aldırmadı. Bunun üzerine III. Leon, Papa’dan intikam almak ister ve hemen Sicilya’ya bir donanma gönderip Papalığın oradaki mülküne el koyar. Bununla da yetinmeyen III. Leon, Sicilya ve Calabria bölgelerinde vergileri artırmıştır.

Tek bir tanrısal ‘öz’, üç uknum (Baba ile onun sözü ve Ruh) içinde vardır. Bkz. Büyük Larousse, XVII/8913.

¹⁹⁰ Lemerle, 75.

¹⁹¹ Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi* (çev.; A. Göke Bozkurt), İstanbul 2006. s. 61, 69–70.

¹⁹² Tasvir kırıncılık hareketinin doğuşunu Bizanslılar’la daimî temas halinde bulunan İslâm’ın etkisine bağlamak genellikle kabul edilen bir görüştür. Uzun zamandan beri Anadolu’da mekik dokuyan İslâm orduları Bizans’a yalnız kılıçlarını değil kültürlerini ve insan yüzünün tasvirine karşı duydukları nefreti de pekâlâ getirmiş olabilirlerdi. Bu inanç ve düşünüşün ışığı altında ortaya çıkan tasvir kırıncılık hareketiyle, aziz resimlerine ibadetin kaleleri haline gelmiş olan manastırların ve bunlara bağlı keşişlik müessesesinin kudret ve nüfuzu kırılmak istenmiştir. Bkz. Işın Demirkent, “Bizans,” *DİA*, İstanbul 1992, VI/234.

¹⁹³ Demirkent, “Bizans,” *DİA*, VI/234.

Nihayetinde İmparator, izlediği bu baskıcı tutumuyla Sicilya'yı, Calabria'yı ve Bâri'yi Papalığın elinden aldı ve Konstantiniyye'deki patrikliğe bağlamıştır.¹⁹⁴

V. Konstantinos (124-159/741–775) döneminde ise Papa Gregorius'un başkanlığı altında olan Sicilya ve Güney İtalya bölgesindeki 300 veya 400 Piskopos toplanıp İsa Mesih'in heykeli hakkında haram hükmü verdiler ve kutsal suretlere, put olarak gördükleri için, ibadeti yasakladılar. Meryem'in şefaatçiliğini de haram saydılar.

Bütün bu olanlar karşısında Roma kilisesi, Bizans imparatorunun "tasvir kırıci" kararını kabullenemeyip karşı çıkmak istedi. Ancak Lombardların İtalya'da artan baskısına karşı Bizans'ın yardımına muhtaç olduğu için, Bizans'ın bu tutumunu sadece protesto etmekle yetindi.¹⁹⁵ İkon savaşları neticesinde Doğu Roma ile Papalık arasında gerilimler devam etti.¹⁹⁶ Batı Hristiyan âleminin Bizans'a kızgınlığı, kısa bir süre sonra Germenler'in Batı Roma İmparatorluğunu ilân ederek papalığı da himayelerine almalarıyla daha da netleşti. Bu sürecin sonucunda batı ve doğu Hristiyan dünyası birbirine düşman hale geldi.¹⁹⁷ 184/800 yılının Noel'inde Charlemagne'a Papa tarafından taç giydirilmesi ve Hristiyan bir Batı İmparatorluğu kurulması da bir ölçüde, bu durumun sonucuydu.¹⁹⁸

Bizans İmparatoru IV. Leon'un (159-164/775–780) ölümünden sonra oğlu VI. Konstantinos (164-181/780–797) imparator oldu. Yaşının küçüklüğünden dolayı idareyi üzerine alan annesi İrene, İznik'te bir Konsül toplayarak (170/787) tasvir kırıclık hareketine son verdi¹⁹⁹ ve ikonları yeniden devreye soktu. İsa Mesih ve onun annesi kutsanmaya başladı. 255/869 yılında Roma patriği, baba oğul ile birlikte Ruhu'l-Kudüs'ü de kutsamayı emredince teslis düşüncesi, VI. Konstantinos dönemi, Sicilya toplumunun akidesi oldu.²⁰⁰

¹⁹⁴ Abbâs, 29; Ostrogorsky, bu tedbirin, şimdiye kadar Kabul edildiği gibi 8. yüzyılın 30. yıllarında III. Leon tarafından değil, ancak bundan yirmi yıl sonra, Bizans iktidarının İtalya'da çökmesini müteakip V. Konstantinos tarafından alındığını kaydetmiştir. Bkz. Ostrogorsky, 158.

¹⁹⁵ el-Mübârek, Muhammed; "Burutukûlâtü'l-Furansiyine Dâhili'd-Diyâneti'n-Nasraniyyeti", *Erşifü'l-Mülteka Ehlü'l-Hadis III*, Sayı: 21, s. 119. (el-Mektebetü'ş-Şâmile 3. 28.)

¹⁹⁶ Lemerle, 90.

¹⁹⁷ el-Mübârek, "Burutukûlâtü'l-Furansiyine Dâhili'd-Diyâneti'n-Nasraniyyeti", 119.

¹⁹⁸ Lemerle, 90.

¹⁹⁹ Demirkent, "Bizans", *DİA*, VI/235; el-Mübârek, "Burutukûlâtü'l-Furansiyine Dâhili'd-Diyâneti'n-Nasraniyyeti", 119.

²⁰⁰ el-Mübârek, "Burutukûlâtü'l-Furansiyine Dâhili'd-Diyâneti'n-Nasraniyyeti", 119.

Sicilya Adası'na Müslümanların ilk fetih hareketi gerçekleştirdikleri dönemde, adada Hristiyanlar çoğunlukta idi.²⁰¹ Buradaki Hristiyanlar da diğer bazı bölgelerde olduğu gibi mezhep kavgaları yaşamakla birlikte, ikonalizmden dolayı Bizans İmparatorluğu ile Papalık arasında kalıp birçok sıkıntıya maruz kalmışlardı. Bütün bunlar, teslis akidesinin öne çıkmasıyla birlikte Sicilya'daki dinî şuuru iyice zayıflatmıştı.²⁰²

Yukarıdaki din salıklarının yanı sıra, adada bir hayli Yahudi'nin ve de az sayıda da olsa putperest dinlerin mensuplarının²⁰³ varlığı da öne çıkmaktaydı.²⁰⁴ Ayrıca dinî inançla ilişkilendirilecek şu bilgiler de adanın dini yapısı hakkında fikir vermesinden dolayı önem arz etmektedir. İbn Havkal'ın: “Bazı konuşmacıların şöyle dediğini işittim: “*Hristiyanlar, Yunan inancından esinlenerek Aristoteles'in kabrine saygı gösterip, onu tanrıya vesile kılarak, ondan şifa ummaktaydılar.*”²⁰⁵ diyerek kaydettiği ifadesine göre, Yunan mistik dinî anlayışının Hristiyanlığı etkilediği hususunda ipucu vermektedir. Altın, gümüş ve değerli cevherlerden oluşmuş kutsal bakireyi temsil eden heykelin oluşu da,²⁰⁶ adadaki insanların kutsal saydıklarının heykellerini yapmakla putperestliğe meyilli olduklarını ortaya koymaktadır.

İslâm'ın Sicilya Adasında kabul görmeye başladığı 212/827 yılından itibaren adada ileride ifade edileceği üzere tevhid inancı teşekkül etmeye başlamıştır.

C. Sicilya Adası'nın İktisadi Durumu

Konum itibariyle ticarî yönden jeopolitik bir yerde olan Sicilya Adası,²⁰⁷ özellikle liman ticareti açısından ön plana çıkmaktaydı.²⁰⁸ Bu liman ticaretiyle Akdeniz'de önemli bir paya sahip olan ada,²⁰⁹ iktisadî gelirler açısından zengin,²¹⁰ ithal ve ihraç yeri

²⁰¹ Ya'kûbî, Ahmed b. İshak b. Ca'fer (292/904), *et-Târih*, (Mevkiü'l-Varak), I/62, (el-Mektebetü's-Şâmîle 3.28); Nüveyrî, XXIV/354; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VIII/8; Panipatti, III/1045.

²⁰² Bekir Karlığa, *İslâm Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, İstanbul 2004, s. 151.

²⁰³ Hîmyerî, 493.

²⁰⁴ Panipatti, III/1045.

²⁰⁵ İbn Havkal, I/118; Yâkût, I/483; Kazvînî, 158.

²⁰⁶ İbn İzârî, I/18; Âmarî, *Biblioteca*, 211; Ayrıca bkz. Işıltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/591; Abbâdî-Sâlim, 96; Savvâf, “Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezâreti Sıkilliyeti”, 93; Moreno, 6.

²⁰⁷ Savvâf, “Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezâreti Sıkilliyeti”, 93.

²⁰⁸ Strayer, XI/261.

²⁰⁹ Çıvgın, 474.

²¹⁰ Abbâdî-Sâlim, 95.

olarak da uygarlık merkezi konumundaydı.²¹¹ Bu adanın limanlarında yük indirip bindiren ve çeşitli yönere nakliye yapan gemiler çalışmaktaydı.²¹² Sultanlar, gemilerini diğer Rum beldeleri yanında Sicilya'ya da ticaret için gönderirlerdi.²¹³ Dolayısıyla tüccarlar ve diğer kabileler buraya gelirlerdi.²¹⁴ Bu ticari hareketliliğe bağlı olarak özellikle liman kentlerinde olmak üzere Sicilya Adası şehirlerinde düzenli ve imar edilmiş çarşılar, tüccar ve diğer kabileler için konaklama yerleri bulunurdu.²¹⁵

Adanın zirai zenginliği: Sicilya Adası, verimli zirai alanlara sahiptir. Burası tahılları, bostanları, üzüm bağları, nizamlı ağaçları ve başka ürünleriyle meşhurdur.²¹⁶ Ayrıca eski dönemlerden itibaren buğday üretimiyle de meşhur olup Roma'nın buğday ambarı olarak kabul edilirdi.²¹⁷ Roma'nın aldığı buğdaydan başka Yunanlılar'ın dışardan getirdikleri zeytin ve üzüm,²¹⁸ adada var olup çoğunluğu oluşturan kestane ağaçları, büyük keçiboynuzu ağaçları, fındık ağaçları, diğer meyve çeşitlerinin yanı sıra adayı süsleyen çam ağaçları ve sedir ağaçları mevcuttur.²¹⁹ Adada buğday üretiminin yanında arpa, pamuk, keten de üretilmekteydi. Adada bol olup ihracatta önemli değeri olan kestane ve ceviz Kuzey Afrika beldelerine geçirilir, oradan da pamuk ve ada için en önemli ithal ürün olan zeytinyağı alınırdı.²²⁰

Hayvancılık: Ada hayvancılık yönünden de gelişmiş bir yerdir.²²¹ Adadaki hayvanlar, koyun, sığır, keçi, domuz, at, eşek ve katırdır.²²² Orada hayvancılıktan dolayı çobanlık mesleği ve süt ürünleri ile ilgili sanatlar öne çıkmıştır.²²³ Sicilyalılar, denizlerle kuşatılmış her bölge halkı gibi balıkçılık ile de meşgul olarak²²⁴ gelir elde etmekteydiler.

²¹¹ Himyerî, 493.

²¹² Himyerî, 318, 367

²¹³ Nasır Hüsrev, *Sefernâme*, s. 6, (el-Mektebetü'ş-Şâmîle 3.28).

²¹⁴ İbnü'l-Verdî, 59.

²¹⁵ İbn Cübeyr, 303; Himyerî, 347, 367.

²¹⁶ İbn Cübeyr, 303; Himyerî, 367; Âmarî, *Biblioteca*, 200, 210.

²¹⁷ İbn Cübeyr, 296; Abbâs, 28.

²¹⁸ Abbâs, 23.

²¹⁹ Yâkût, III/418. Abbâs, 23.

²²⁰ Medenî, 13.

²²¹ Himyerî, 367.

²²² Yâkût, III/418; Ayrıca bkz. Medenî, 13.

²²³ Abbâs, 24.

²²⁴ İbn Cübeyr, 309; Moreno, 4; Medenî, 13.

Tabii zenginlikler ve madenler: Sicilya Adası, tabii kaynaklar ve doğal madenler açısından da çok zengin bir yerdi.²²⁵ Ekseriyetle adanın güneydoğusunda adada en meşhur olan sarı kibrit madeni vardır.²²⁶ Ada, tuz madeni, çeşitli türlerde mermer, kireç, alçı taşı ve zift gibi yer altı zenginlikleri de bulundurmaktadır.²²⁷ Ayrıca adanın her bölgesinde altın madeni, şap madeni, rastık taşı (antimon), gümüş, civa, bakır, demir ve kurşun madenleri ve yanardağ civarında çok miktarda nişadır bulunmaktadır.²²⁸ Adada altın madeninin çok oluşundan dolayı, Rum halkı orayı “Altın Adası” olarak isimlendirirdi.²²⁹ Messina’da bulunan büyük dağdan çıkarılan demir madeni, başka yerlere taşınmaktadır.²³⁰ Ayrıca Kuzey Afrika Denizi ve Sicilya Denizi’nden çıkarılan mercan da onlar için ticarî gelir kaynağıydı.²³¹

Diğer ticaret ürünleri: Ada halkının kiliseye vergi olarak ödedikleri “*Eflatun renkli tabaklanmış deriler, yünden ve mahalli ipekten oluşan parçalar*”²³² gibi ürünler de ada halkının ticari gelirler elde ettiği ürünler arasındaydı. Ayrıca ada halkı, dağlarından getirdikleri odunlarla gemi yapıp satmakla da²³³ ticari gelir elde etmekteydiler.

Bütün bu zenginliklere sahip olan adanın halkı ise çoğu zaman, gelirlerini Bizans’a ve Papalığa vergi verdikleri için fakirlik içerisinde kalmaktaydı.

Müslümanların Sicilya Adası ile münasebet kurdukları dönemlerde de halk, Bizans'a ve Papalığa ödedikleri ağır vergiler altında ezildikleri için ekonomik yönden iyi durumda değildi. Bunların yanı sıra Bizans kuvvetleri, Müslümanların adayla ticaretine engel olmasıyla da adaya maddi zarar vermekteydi. Çünkü bu engellemelerin olmadığı dönemde adadaki ticaret canlanıyordu. Bazen de iki taraf arasında cereyan eden savaşlardan dolayı, Sicilya’daki Arap tüccarlarla Kuzey Afrika’daki Bizanslı tüccarların emniyetleri ön plana çıkıyordu.²³⁴ Bu sebeple Ağlebîler Devleti’nin ilk

²²⁵ Sâlim, 99.

²²⁶ Himyerî, 367; Âmarî, *Biblioteca*, 210.

²²⁷ Medenî, 13.

²²⁸ İbn Cübeyr, 305; Yâkût, III/417-418.

²²⁹ Himyerî, 367; İbnü'l-Verdî, 59,116.

²³⁰ İbnü'l-Verdî, 59

²³¹ Mes’ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Hüseyin b. Alî (ö. 345/956), *Mürûcû'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher*, (Tahkik: Kemal Hasan Mer'iyi), I-IV, Beyrut 2005. II/94; İbn Cübeyr, 309.

²³² Abbâs, 28.

²³³ Himyerî, 347.

²³⁴ Ahmed, 11-12.

yıllarında, her iki taraf –Ağlebîler ve Bizans’ın adadaki valisi- ticarî canlılığın devam etmesi için, tüccarların ticaret emniyetini sağlama hususunda antlaşma yapmışlardır.²³⁵

Ada halkı, hem zirai ürünler hem doğal madenler hem de hayvancılığa bağlı ürünlerle zengin olan bir yerde olmasının yanı sıra liman ticaretiyle de öne çıkmasına rağmen, iktisadi bakımdan pek de iç açıcı değildi. Fetih öncesi ada halkının iktisadî durumunu, Sirâcü’l-Mülûk adlı eserin sahibi Tartûşî şöyle nakletmektedir: “Kuzey Afrika Araplarıyla ticaret yapıp gelir elde eden Sicilya halkı, kazançlarını Bizans’a haraç vergisi olarak ödüyorlardı. Böyle yapmakla ekonomik yönden iyice zayıflayan Sicilya halkı, Araplardan kendilerini haraçla ezen Bizans’a karşı yardım talebinde bulunmuşlardı. Bu durumu gören Bizans’ın Sicilya Adası’ndaki valisi ise halkına şöyle dedi: “Ey Sicilya halkı benim durumumla sizin durumunuz şöyle bir adamın misali gibidir. Adamın iki eşi var, biri yaşlı diğeri genç. Adam genç olan eşiyile gecelediğinde genç kadın, yaşlı olanın ağarmış saçlarını yerden topluyor ve: “*Eğer genç ile hayat yaşamak istiyorsan bu ağarmış saçları (yani yaşlıyı) yok etmen (yani öldürmen) gerekiyor*” diyor. Adam yaşlı olan eşiyile gecelediğinde de bu kez yaşlı kadın, yerden genç kadına ait kara saçları topluyor ve: “*Eğer yaşlı ile hayat sürmek istiyorsan bu siyah saçları (yani genci) yok etmen (öldürmen) gerekiyor*” diyor. Adam bu kadınlardan herhangi birinin isteğini yerine getirecek olsa kanla sabahlamış olacak. Sizin haliniz de benim ve Arapların yanında böyle. Malları onlara taşımakla ve haracı da bana vermekle elinize bir kazanç geçmiyor ve böylece sizler fakir kalıyorsunuz. O halde siz, mallarınızı İslâm beldelerine taşımayı terk ediniz.”²³⁶

Nakledilen bu bilgilere göre, Müslümanların adayı fethetmelerinden önce, bunca zenginliğe sahip olan ada sakinleri, Bizans’ın idaresi altında huzur ve rahat bulamamış; Bizans’ın vergi ve haraçları altında ezildikçe ezilmiştir.²³⁷ Ada halkı fakir olarak yaşamaya mecbur kaldıkları gibi aynı zamanda da yaşadıkları zulümlerden dolayı Müslümanların adaletine muhtaç duruma gelmişlerdi.

Daha sonra adaya hâkim olan Müslüman Araplar ise adadaki gayrimüslim tebaasının ürünlerini, tüccarlarını ve mallarını telef olmaya karşı korumaya devam

²³⁵ Abbâdî-Sâlim, 97.

²³⁶ Tartûşî, Ebû Bekr Muhammed b. Muhammed b. Velid el-Fihri, *Sirâcü’l-Mülûk*, 180, By. Ts. (al-mostafa.com)

²³⁷ Altan, 16.

etmiştir. Gayrimüslimler bu dönemde zirai, sanayi ve ticarî hareketliliklerini ve denizdeki ticari faaliyetlerini sorunsuzca sürdürmüşlerdir.²³⁸

D. Sicilya Adası'nın Sosyal Yapısı

Sicilya Adası'nda Zaman İçerisinde Yerleşmiş Olan Etnik Gruplar:

Müslümanların fethinden önce ada, farklı etnik grupların karışımından oluşmaktaydı. Adayı, Romalılar, Kartacalılar ve onlara tabi milletlerle Kuzey Afrika'dan gelen milletler, Vandallar gibi birçok millet mesken edinmiştir.²³⁹ Adada varlığını sürdüren diğer etnik gruplar ise Fenikeliler, Gotlar, Bizanslılar,²⁴⁰ Yunanlılar ve İtalyanlardır. Bu milletlerin yanı sıra kendi içlerine kapanmış bir şekilde varlıklarını sürdüren Yahudiler de bulunmaktaydı.²⁴¹

Sicilya'daki sosyal halk tabakaları:

Zenginler: Bağ bahçe sahibi, mülkiyet sahipleri, saray ve köşklere oturup, servetleriyle adanın ziraat ve ticaretini elinde bulunduran elit kesimden oluşmaktadır.²⁴²

Çiftçiler: Seçkin tabakanın bir derece altında, ismen hür, hükmen köle konumunda bulunan tarım işçileridir. Kölelere benzer halk tabakası olan bu²⁴³ çiftçileri adaya, ellerindeki toprakları bağlamaktaydı. Ancak sonraları Bizans'ın ve Papalığın ağır vergileri altında ezilince,²⁴⁴ çiftçilik yapmaktan vazgeçerek, zenginlerin çiftliklerinde kendileri için evler aramaya başladılar. Böylece hürriyetlerini az bir değere sattılar.²⁴⁵ Artık bu tabaka, meskenleri olmayan, neredeyse elbiseleri bile yok denecek durumda olan bir grup haline gelmişti.

Sanatkârlar: Bunlar madenlere (kuyumculuk, heykeltıraş, çömlekçilik vb) şekil veren işçilerdir. Bunlar da toplumdaki yerleşmiş olan faziletlerini zamanla kaybetmişlerdir.²⁴⁶

²³⁸ Ca'd Ahmed Ramazan, "Eserü'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi'l-Hadâratî'l-Ûrubîyyeti", *Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyyeti bi'l-Medîneti'l-Münevvere*, Sayı: 50-51, XXIII/45. (el-Mektebetü's-Şâmile 3.28)

²³⁹ Medenî, 14-15.

²⁴⁰ Abbâs, 25.

²⁴¹ Abbâs, 29.

²⁴² İbnü'l-Verdî, 59; Medenî, 16-17.

²⁴³ Moreno, 6; Abbâs, 28.

²⁴⁴ Altan, 15.

²⁴⁵ Abbâs, 28-29.

²⁴⁶ Medenî, 17.

Askerler: Adada görev yapan komutanların tarlalarında çalıştırılarak onlar adına çiftçilik yapan askerler bir nevi komutanlarının hizmetçileri konumundaydılar. Bu şekilde görev yapan askerler, bir süre sonra bunları yapmamak için ya kaçıyorlar ya da para vererek kurtulmaya çalışıyorlardı.²⁴⁷ Askerlerin bu tutumundan dolayı zayıflayan orduya ise kendilerine verilecek az bir ücrete razı olan fakir kesimden insanlar dâhil olmaktadır.

Yukarıdaki tabakaların haricinde genel bir değerlendirme daha yapılacak olursak Papalık tahtına oturan Papa I. Gregorius'un (590–604), 590 yılında Sicilya'daki vekiline göndermiş olduğu mektuplardan anlaşıldığına göre, adanın tamamı kilisenin kölesi gibi görülmekteydi.²⁴⁸

Eğitim: Ada üzerinde düzenli bir eğitim yapılanmasından bahseden kayıtlara rastlanmamaktadır. Ancak Roma-Afrika kökenli yazarlardan ve Sicilya'da üç farklı dil konuşulabilmesinden²⁴⁹ bahseden bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, adada yazarların mevcudiyeti –ki bunların eğitim-öğretimle uğraşmaları mümkündür- ve bunların üç farklı dil bilmeleri adadaki eğitim-öğretim hakkında az da olsa bilgi vermektedir.

---

²⁴⁷ Altan, 15.

²⁴⁸ Abbâs, 27-28.

²⁴⁹ Metcalfe, "Sicily", *Encyclopedia of Arabic Language*, IV/215.

BİRİNCİ BÖLÜM

İLK DÖNEM MÜSLÜMAN DEVLETLERİN BİZANS İLE İLİŞKİLERİ VE SİCİLYA SEFERLERİ

1.1 İLK DÖNEM MÜSLÜMAN DEVLETLERİN BİZANS İLE İLİŞKİLERİ

İslâmiyet'in doğduğu milâdî VII. yüzyılın başlarında, Suriye'den başlayarak Doğu Akdeniz ile Kuzey Afrika'nın büyük bir bölümünün bağlı olduğu Bizans İmparatorluğu'nun İran'a karşı kazandığı zaferlerinin ilk yılı, Müslüman Arapların hicret senesiydi. Hz. Muhammed, Herakleios'un İran'ı mağlup ettiği sırada, Araplar arasında dinî ve siyasî birleşmenin temellerini atmaktaydı.

Hz. Muhammed ve Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra, Medine merkezli kurulan ilk İslâm Devleti çok hızlı bir şekilde coğrafi alanını genişletmekteydi. Hz. Muhammed, büyük bir azimle mücadelesini sürdürürken onun daveti önüne geçilmez bir şekilde²⁵⁰ yayılmaktaydı.

Müslümanların dönemin süper gücü sayılan Bizans İmparatorluğu ile diplomatik ilişkileri, Hudeybiye Antlaşması sonrası, Hz. Peygamber'in gönderdiği dine davet mektubuyla başlamıştır.²⁵¹ Allah Rasûlü, 8/629 yılında Dihye b. Halife Kelbî'yi, Bizans İmparatoru Herakleios'a (610–641) gönderirken, ona bağlı Şam bölgesi idarecilerine de davet mektupları göndermiştir.²⁵² Bizans imparatoru bu davete saygıyla karşılık vererek dinî daveti kabul etmemesine rağmen müspet bir tutum sergilemişti.²⁵³ Ancak imparatorluğun himayesinde bölgesel yönetim (Bizans Eyaleti) emiri olarak görev yapan Gassânî emirlerinden Şurahbîl b. Amr, Medine'den gelen Müslüman elçiyi kendi kontrolündeki topraklardan geçerken tutuklayıp öldürmüştür. Bu olayla birlikte Gassanilerin hamisi olan Bizans'la da münasebetler olumsuz seyir almaya başlamıştır.

Hz. Muhammed, geleneksel elçilik hukukunu hiçe sayan ve Müslümanlara karşı yapılan bu açık düşmanlığı karşılıksız bırakmak istemeyip bu sebeple Zeyd b. Hârise

²⁵⁰ Ostrogorsky, 102.

²⁵¹ Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, (çev.: Mehmet Yazgan), İstanbul 2004, s.280-281; Nadir Özkuyumcu, "Asrı Saadette Hristiyanlarla İlişkiler", *Asrı Saadette İslâm*, I-IV, İstanbul 2006, II/161; Özcan, "İslâm/ Doğu ve Yayılışı", *DİA*, XXIII/27.

²⁵² Hamîdullah, 277–278; Özkuyumcu, "Asrı Saadette Hristiyanlarla İlişkiler", 161.

²⁵³ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (256/870), *Tam Metin Sahîh-i Buhârî*, I-IV, (çev.: Konyalı Mehmet Vehbi) İstanbul 1993. I/27–41. (Vahiy Bahsi H. No: 7); Ayrıca bkz. Hamîdullah, 282; Özkuyumcu, "Asrı Saadette Hristiyanlarla İlişkiler", 161.

komutasında bir orduyu Şam topraklarına doğru gönderdi.²⁵⁴ Bu durumu haber alan elçinin katili Şurahbil, durumu Bizans İmparatoru'na bildirince imparator da bunun üzerine bölgede bulunan Lahm, Cüzâm, Behrâ, Belî gibi Arap kabilelerinin de dâhil olduğu büyük bir Doğu Roma ordusu hazırlattı.

Neticede Arap Yarımadası dışına askerî seferler yapmak zorunda kalan Müslümanlarla Bizans ordusu ilk olarak 8/629 yılının Eylül ayında Mûte denilen yerde karşılaştı. Güçleri denk olmayan iki ordunun karşı karşıya geldiği savaşta, Hz. Peygamber tarafından tayin edilen komutanların sırasıyla şehid düşmeleri üzerine Hâlid b. Velîd, komutayı ele alarak başarılı bir geri çekilmeyle Müslümanları hezimetten kurtardı.

Müslümanların Bizans ile Şam beldelerinde ikinci defa karşılaşmaları ihtimali Tebuk seferi ile gündeme gelmişti. Bu faaliyetin sebebi ise Bizans Devleti'nin kendisine bağlı Arap kabilelerini de yanına almak suretiyle kuzeyden Hicaz topraklarına doğru büyük bir saldırı düzenleyeceği haberinin alınmasıydı. Bu haber üzerine Allah Rasûlü, 9. yılın Receb ayında (Ekim 630) yaklaşık 30.000 kişilik bir orduyla kuzeye doğru harekete geçti.²⁵⁵

Bu sefer, Müslümanların Doğu Roma İmparatorluğuna en açık meydan okuma girişimiydi. Zira büyük bir orduyla Arap Yarımadası'nı işgal edeceklerini söyleyen Rumlar, topraklarına giren ve burada 20 gün boyunca kendilerini bekleyen Müslüman Arapların karşısına çıkamamıştı.²⁵⁶ Bu zaman zarfında Hz. Peygamber, Eyle Limanı, Ezrûh, Maknâ ve Maan gibi yerleşim bölgelerine askerî birlikler göndermiş; adı geçen bölgelerde yaşayan kabile liderleri de, cizye ödemek şartıyla İslâm Devleti'ne tabi olmuşlardı. Diğer taraftan Hâlid b. Velîd kumandasındaki başka bir ordu bölgeye yakın bir mevkiye bulunan Dûmetü'l-Cendel üzerine gönderilmiş, buradaki Hıristiyan Araplar da Müslümanların hâkimiyetini kabul etmişlerdi.²⁵⁷ Nitekim bu hadiseden sonra ne Bizanslılar ne de bölgede onların müttefiki durumundaki Hıristiyan Araplar, Hicaz

²⁵⁴ Hamîdullah, 282; Özkuyumcu, "Asrı Saadette Hristiyanlarla İlişkiler", 169; Rahman: Buraya gönderilen gücün nedenini; bölgeye olan ilgi ve keşif amacı olarak belirtmiştir. Bkz. Rahman, H.U. , *İslâm Tarihi Kronolojisi*, (Editör: Ziyâuddin Serdar; çev: Abidin Büyükköse), Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 55.

²⁵⁵ Hamîdullah, 283; Özkuyumcu, "Asrı Saadette Hristiyanlarla İlişkiler", 170.

²⁵⁶ Âdem Apak, "Emevîler Döneminde Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi", *UÜİFD*, 8 (2), Bursa 2009, s. 101.

²⁵⁷ Hamîdullah, 286; Özkuyumcu, "Asrı Saadette Hristiyanlarla İlişkiler", 171.

üzerine herhangi bir askerî faaliyet gerçekleştirebilmişlerdir. Bundan sonra Araplar ile Bizans'ın hesaplaşma merkezi Şam beldeleri olmuş; Müslümanlar için hücum, Bizanslılar için ise savunma süreci başlamıştı. Dolayısıyla Bizans'a yönelik Müslüman Arap fetih harekâtının esas başlangıç adımının Tebük seferi ile atıldığını ileri sürmek ve fetihlerin başlatıcısının bizzat Hz. Peygamber olduğunu ifade etmek mümkündür.²⁵⁸

Hz. Muhammed'in sağlığında gerçekleşen Tebük Seferi'nden sonra ve ölümünden hemen önce hazırlamış olduğu Usâme b. Zeyd komutasındaki büyük İslâm ordusunun hedefinde de Bizans vardı.²⁵⁹ Bizans'a karşı girişilen harekâtlar, Ebû Bekir'in hilafetinde, İmparator Herakleios'un (610–641) kardeşi Theodoros komutasındaki Bizans ordusu ile Halid b. Velid komutasındaki Müslüman ordusu 13/634 yılında Şam beldelerinde yaptıkları ve Bizans'ın ağır bir yenilgi tattığı ilk büyük savaş olan Ecnâdeyn savaşıydı.²⁶⁰ Bundan iki yıl sonra da Müslümanların akınları kesin zaferle neticelenen Yermük Muharebesi (15/636) ile devam etmiş olup neticelerinde Bizans'ın Suriye'den ümidi tamamen kesilmiştir.²⁶¹

Hz. Muhammed'den sonra İslâm'ın yayılışı Hulefâ-yi Râşidîn döneminde de özellikle Ömer ve Osman'ın hilafetleri zamanında, hızlı ve düzenli bir şekilde devam etmiştir. Müslümanlar, Hz. Peygamber'in vefatı üzerinden daha birkaç yıl geçmemişken yeni diyarları itaat altına almak ve gayrimüslimler üzerinde hâkimiyet kurmak için aktif bir şekilde faaliyet göstermekteydiler.

Bu faaliyetler sırasında, o günün iki büyük imparatorluklarından biri olan Sasânî İmparatorluğu tamamen tarih sahnesinden silinmiş ve toprakları Müslümanların kontrolüne girmişti. Bizans İmparatorluğu ise günden güne Müslüman fâtipler karşısında hâkimiyet alanlarından çekilmek durumunda kalmıştı.²⁶² Bizans'ı Doğu Akdeniz bölgesinden söküp atan Müslümanların ilerleyişini, İran'a karşı büyük başarılar kazanan Herakleios önleyememişti.²⁶³ Müslümanların fetihlerine karşılık vermek için, askerî hareketleri Antakya'dan idare etmek isteyen Herakleios, Yermük savaşından

²⁵⁸ Apak, "Emevîler Döneminde Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi", 101.

²⁵⁹ Adevî, 46.

²⁶⁰ Sallabî, Ali Muhammed Muhammed, "Hz. Ebûbekr", İslâm Tarihi, (çev.: Şerafettin Şenaslan, Faruk Aktaş), İstanbul 2009, III/428-429; Rahman, 56.

²⁶¹ Belâzürî, 192, 195.

²⁶² Adnan Adıgüzel, *Abdalmümin b. Ali Döneminde Muvahhidler Devleti*, (Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi), Ankara 2005, s.13.

²⁶³ Demirkent, "Bizans", *DİA*, VI/233.

sonra her şeyi kaybolmuş sayarak tamamıyla geri çekildi. Böylece gözleri önünde bütün hayatının eseri çöküp gitmişti.

Ostrogorsky, Herakleios'un İran İmparatorluğunu mağlup etmekle sadece Arapların işini kolaylaştırdığı ve onlara öncülük ettiğini, ayrıca İran'a karşı seferleri bizzat idare etmiş olan Herakleios'un Araplara karşı mücadelede bütün mevcudiyetiyle iştirak etmediğini²⁶⁴ ileri sürmüştür.

Herakleios'un, daha önce kendisine gönderilen İslâm'a davet mektubuna bağlı olarak Mekke reisi Ebû Süfyân'a bazı sorular sorması neticesindeki değerlendirmelerini göz önünde bulundurursak onun: "*Eğer dediklerin doğruysa onun hâkimiyeti ayaklarımın altında olan şu diyarlara kadar uzanacaktır*"²⁶⁵ düşüncesine olan inancı, onu savaşa bizzat katılmaktan el çektirmiş olabilir veya bu durum onun, Müslümanların mutlak galibiyetine olan inancından kaynaklanmıştır. Eğer imparator bu savaşa girip yenilir, teslim alınır ya da öldürülürse İmparatorluk bitebilirdi. Oysa kendisi hususi ordusuyla başkentine döndü ve artık komutanları aracılığıyla bu bölgelerdeki savaşı yürütmeyi tercih etti. Elbette ki imparatorun yenilgisiyle komutanın yenilgisinin bir olmadığını çok iyi bilen Herakleios, ülkesinin topraklarının toptan değil parça parça kaybedilmesini yeğleyerek geri çekiliyordu. Aksi takdirde İran İmparatorluğunu dize getirmiş, her ne kadar da Ostrogorsky'nin -Bizans'ın karşılaştığı problemlerden dolayı- diyerek başarısızlığını mazur gösterme düşüncesi olsa da²⁶⁶ gücünün zirvesini yaşayan bir devletin ve imparatorunun on yıl gibi sayılabilecek bir geçmişe sahip yeni büyüyen bir devletin karşısına çıkması gerekirdi. Faraza ilk başlarda bu yeni devleti küçük görüp karşısına çıkmaya değer görmemiş olsa da, akabindeki yüz binlik ordularının telefinde elbette ki imparatorluk gücüyle savaşa katılması kaçınılmazdı. Bu ihtimaller bizi İmparator Herakleios'un ülkesini çok sevdiği ve uzun yıllar ayakta kalmasını istediği için, Müslümanlarla yapılan bu savaşlara bizzat katılmadığı inancına götürmektedir.

Ömer ve Osman'ın hilafetleri dönemlerinde (13-35/634-656) Bizans ile devam eden mücadeleler neticesinde, sırasıyla 14/635'te Şam,²⁶⁷ 17/638'de Kudüs ve

²⁶⁴ Ostrogorsky, 103-104.

²⁶⁵ Mevlana Şiblî Nûmanî; *Siretü'n-Nebi*, (Çev.: Yusuf Karaca), I-II, İstanbul 2005, I/294; Sallabî, *Siyer-i-Nebi*, İslâm Tarihi (Çev.: Mustafa Kasadar, Sadullah Ergin, Şerafettin Şenaslan), I-II, İstanbul 2009, II/414.

²⁶⁶ Ostrogorsky, 103.

²⁶⁷ Adevî, 48; Rahman, 60.

Antakya,²⁶⁸ 19-21/640–642 yıllarında Filistin ve Mısır,²⁶⁹ 23/644'te Trablusgarb, Bingazi, Müslüman Arapların eline geçti.²⁷⁰ 28-31/649–652 yılları arası Kuzey Afrika'ya (İfrîkiyye) yapılan gazalar sonucu Bizans'ın hâkimiyeti altındaki bazı yerler fethedilerek Müslümanların hâkimiyetine girmiş ve Bizans'ın bölgedeki gücü ciddi oranda kırılmıştı.²⁷¹

Aynı zamanda Müslümanların, Akdeniz'de de atağa geçerek Bizans'a yenilgiler tattırması da,²⁷² Bizans'ın denizlerdeki otoritesine gölge düşürmeye başlamıştı.²⁷³

Bizans, İmparator II. Konstans döneminde, hızla ilerleyen İslâmi fetihler karşısında birçok yerle birlikte Tunus içlerine kadar Kuzey Afrika'yı da kaybetti. Anadolu'da ise Kappadokia (Kayseri Bölgesi) Müslümanların hücumuna uğruyordu.²⁷⁴ Müslümanlar, bir taraftan Anadolu üzerinde İstanbul'u kuşatıp (48/668) Kadıköy'de konaklarken, diğer taraftan 27/648'de başlattıkları Afrika topraklarındaki fetihlerini batıya doğru ilerleterek Ukbe b. Nâfi' kumandasında İfrîkiyye denilen ve bugünkü Libya'nın batı bölgeleriyle Tunus'u içine alan bölgeleri 50/670 yılında ele geçirmişlerdi.²⁷⁵ Daha sonra Ukbe b. Nâfi', Orta Mağrib'teki Tunus'ta Kayrevân şehrini kurarak burayı Mağrib'in idarî merkezi yaptı.²⁷⁶ 74/693 ile 79/698 yılları arasında, Kartaca dâhil, tüm Bizans Afrikası Müslümanların eline geçmişti.²⁷⁷ Buradan da yine Bizans hâkimiyeti altında olan Akdeniz'in en büyük adası Sicilya'yı tehdit ediyorlardı.²⁷⁸

Müslümanlar, i'lâ-yi kelimetullah'ı insanlığa duyurmak için birçoğu barış yoluyla gerçekleşen fetihlerle girdiği mücadele sırasında, gerileme dönemine giren Bizans ve çöküşe geçen Sâsânî devletlerinin zaafalarını da iyi değerlendirerek, İslâm'ı yeni coğrafyalara götürmüşlerdi. Hulefâ-i Râşidîn devrinde gerçekleşen fetihlerle Suriye, Filistin, Irak, Mısır, İfrîkiyye (Tunus), İslâm topraklarına katılırken, bu bölgelerdeki

²⁶⁸ Belâzürî, 197–198; Ayrıca bkz. Adevî, 52; Rahman, 64; Ostrogorsky, 103.

²⁶⁹ Belâzürî, 197, 304, ; Ayrıca bkz. Adevî, 54; Rahman, 70; Aydın Çelik, "Fâtımî Hâkimiyetinden Önce Mağrib'in Genel Durumu" *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), (2005) s. 436.

²⁷⁰ Belâzürî, 324.

²⁷¹ Kindî, Muhammed b. Yûsuf (ö. 350/961), *Vulatu Mısır*, Beyrut Ts. s. 35–37.

²⁷² Sallabî, "Hz. Osman", İslâm Tarihi, (çev.: Mehmet Akbaş), İstanbul 2009, V/205; Diehl, 54.

²⁷³ Cardini, 10; Diehl, 54.

²⁷⁴ Demirkent, "Bizans", *DİA*, VI/233.

²⁷⁵ İbrâhim Harekât, "Mağrib", *DİA*, Ankara, 2003, XXVII/315.

²⁷⁶ Belâzuri, 326; Harekât, "Mağrib", *DİA*, XXVII/315.

²⁷⁷ Lemerle, 76.

²⁷⁸ Diehl, 54.

halkın büyük kısmı da İslâmiyet'i kabul etmişlerdi. Bu bölgelerde olup İslâmı din olarak seçmeyen diğer halk ise dinî özgürlüğe ve hukukî özerkliğe sahip olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.²⁷⁹

1.2. RAŞİD HALİFELER DÖNEMİ DONANMANIN TEŞEKKÜLÜ VE DENİZ FETİHLERİNDE BİZANS'LA MÜNASEBETLER

Müslümanlar, VII. asrın ortalarına doğru Şam (14-15/635–636) ve Mısır'ı (19-25/640–646) fethettiklerinde, ilk defa Akdeniz kıyılarına ulaştılar.²⁸⁰ Denizle karşılaşan Müslümanlar, buraların kıyılarının muhafazası için donanmaya ihtiyaç duydular.²⁸¹ Çünkü Müslümanların ele geçirdiği Şam, Mısır gibi yerler, kuvvetli donanmaya sahip olan Bizans'ın saldırıları ile karşı karşıyaydı.²⁸² Bu riski gören ve donanmaya sahip olmadan sahilin elde tutulamayacağını²⁸³ yakinen müşahede eden Şam valisi Muâviye,²⁸⁴ Müslüman donanmasının inşasına karar verdi.²⁸⁵

Bizans donanması Akdeniz'de serbestçe dolaşabildiği sürece, Suriye, Filistin ve Mısır'ın sahil şeridi asla güven içinde olmayacaktı.²⁸⁶ Bu sebeple Şam valisi Muâviye Halife Ömer'den denize açılma izni talep etti. Bunun üzerine Halife Ömer b. Hattab, Mısır valisi Amr b. As'a mektup yazarak denizi tarif etmesini istedi. Amr b. As'da gerekli cevabı verince,²⁸⁷ Halife Ömer, denizde hatta büyük nehirlerde askerîn hareketini riskli görüp, buralara yapılması düşünülen savaflara izin vermedi.²⁸⁸ Ancak siyaset, bakışları denizlere döndürüyordu. Çünkü ele geçirilen sahil şehirleri, kuvvetli

²⁷⁹ Özcan, “İslâm/Doğuşu ve Yayılışı”, *DİA*, XXIII/27.

²⁸⁰ İdris Bostan, “Akdeniz/Tarih”, *DİA*, İstanbul 1989, II/232.

²⁸¹ Ebû Zeyd Şibli, *Târîhü 'l-Hadaratı 'l-İslâmiyyi* (3. Bsk.), Kahire 1964, s. 172.

²⁸² Makrîzî, II/189; Ayrıca bkz. Ahmed, 8; Neşet Çağatay, *İslâm Tarihi*, Ankara 1993, I/442; Brockelmann, Carl, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, (çev.: Neşet Çağatay), İstanbul 1992. s. 60.

²⁸³ Durant, 183; Adevi, 63.

²⁸⁴ Rahman, 75.

²⁸⁵ Berekât, 185.

²⁸⁶ Rahman, 75.

²⁸⁷ Makrîzî, II/189; Ayrıca bkz. Tâlibî, 419–420; İzzet Derveze, Hz. Ömer'in Amr b. As'tan denizin tarifini istediği ile ilgili bu rivayeti ve yorumlanışını tutarsız bulmaktadır. Her ikisinin de tüccar oluşunu, Şam, Mısır ve Fars ülkelerini gezdiklerini, Arap Yarımadasının üç tarafının denizle kuşatıldığını, yerleşim yerlerinin sahillere yakın kurulduğunu, ayrıca Kur'an'da pek çok defa denizden ve onun özelliklerinden bahseden bilgilere sahip olduklarını ileri sürerek, bu kişilerin bu rivayetle anılmasının mantıklı olmayacağını ifade etmiştir. Bkz. İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, (çev.: Mehmet Yolcu), I-III, (Ekin Yay.), İstanbul 1998, I/30. Derveze, bu rivayeti Kur'an ayetleri, coğrafi konum, seyahat ve ticaret eksenli tahlil ederek kanaatini ispat etmeye çalışmıştır ki, bu kanaate katılmak daha makul görünmektedir.

²⁸⁸ Belâzuri, 218; Ayrıca bkz. Bahriye Üçok, *İslâm Tarihi (Emevîler-Abbasiler)*, Ankara 1968, s. 5.

donanmaya sahip olan Bizans'ın saldırıları ile kaybedilebilirdi.²⁸⁹ Durumun ehemmiyetini iyice kavramış olan Şam valisi Muâviye bu kez, Halife Osman b. Affan (24-35/644–656)'dan denize açılma hususunda izin talep etti. Halife Osman, ailesiyle birlikte gitmesi şartıyla ona izin verdi.²⁹⁰ Böylece gerekli izni alan Muâviye bunu gerçekleştirmek için ihtiyaç duyulan malzemenin fazlaca bulunduğu yeri tespit ettirdi. Mısır, Şam ve ağacı bol olan bazı yerlerde -Suriye ve Lübnan dağları gibi- tersane yapılması için gerekli hazırlıkları başlattı.²⁹¹

Bu çalışmalar sonrası Mısır ve Suriye tersanelerinde büyük bir donanma hazırlandı. Böylece Müslümanların ilk donanma kuvveti, Mısır valisi Abdullah b. Sa'd ile Müslümanların ilk deniz filosunun kurulmasında büyük payı olan Muâviye b. Ebû Süfyân²⁹² tarafından inşa edilmiş oldu.²⁹³ Donanmanın ilk savaşçıları ise Müslüman Araplardan oluşmaktaydı. Ayrıca bu donanmada, Monofizit Hristiyan olan Suriyeli ve Mısırlı denizcilerle²⁹⁴ Rumlara karşı Müslümanlara hizmet etmekten çekinmeyen Kıptiler ve Yakubiler de yer aldı. Oluşturulan bu deniz kuvveti, Müslümanların deniz fetihlerindeki başarısının yolunu açmış oldu.²⁹⁵

Bizanslılara karşı savaşmayı, görevlerinin en önemlisi sayan Şam valisi Muâviye, Osman'ın hilafeti dönemindeki valiliği sırasında, Bizans'ın hâkimiyetindeki Lübnan kıyılarını ele geçirdi. Müslüman donanmasının tesisinden sonra sahile inen Muâviye, Halife Osman'dan Bizanslıların önemli bir deniz üssü olan Kıbrıs'a²⁹⁶ fetih hareketi düzenlemek için izin talebinde bulundu.²⁹⁷ Aslında Osman da selefinin çekincelerini taşıyarak başlangıçta ona izin vermeye istekli değildi, ancak yola çıkarken ailesini de yanına alması ve sadece gönüllü askerlerle gitmesi şartıyla Muâviye'ye Kıbrıs seferi müsaadesi verdi.²⁹⁸

²⁸⁹ Makrîzî, II/189; Ayrıca bkz. Ahmed, 8; Çağatay, I/442; Brockelmann, 60.

²⁹⁰ Belâzuri, 218.

²⁹¹ Berekât, 185.

²⁹² Philip K. Hitti; *İslâm Tarihi*, (çev.: Salih Tuğ), I-IV, İstanbul 1989, I/253-254; Ahmed, 8; Rahman, 75.

²⁹³ Ahmed, 8;

²⁹⁴ Cardini, 10.

²⁹⁵ Rahman, 75.

²⁹⁶ Hitti, I/253; Rahman, 75.

²⁹⁷ Çağatay, I/442; Brockelmann, 60.

²⁹⁸ Makrîzî, II/190; Ayrıca bkz. Apak, "Emevîler Döneminde Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi", 102.

Kıbrıs Seferi: Halife Osman'dan gerekli izni alan Muâviye bu sefer için gereken askerleri halifenin emrine uyararak yalnız gönüllüler arasından seçti.²⁹⁹ Şam valisi Muâviye b. Ebû Süfyân'ın da dâhil olduğu³⁰⁰ sahabeden Ebû Zer el-Gıfârî, Ubâde b. Sâmit ve Ümmü Harâm bt. Milhân gibi seçkin şahsiyetlerin de aralarında bulunduğu donanma, 28/649 yılında³⁰¹ Abdullah b. Kays'ın kumandasında³⁰² Akka'dan hareket ederek³⁰³ denize açıldı, öte yandan, Mısır valisi Abdullah b. Ebî Serh, Mısır'dan Kıbrıs'a doğru denizden ilerledi ve bu iki kuvvet Kıbrıs sahilleri önünde birleşip³⁰⁴ Kıbrıs'ı kuşatma altına aldılar.³⁰⁵

Müslüman donanmasının, karada kendilerini karşılayan düşman ordusunu yenilgiye uğratmaları neticesinde,³⁰⁶ ada halkı, yılda 7000 dinar ödemek, Bizans'dan deniz yoluyla gelecek tehlikeleri Müslümanlara haber vermek, Bizans'a vergiyi yine eskisi gibi ödemeğe devam etmek -bu koşulu Kıbrıslılar istemişti-³⁰⁷ ve Bizans üzerine yapılacak seferlerde Müslümanlara yardımcı olmak gibi hususları içeren antlaşma ile sulh yapmışlardır.³⁰⁸ Bu, Müslümanların ilk deniz seferi ve devlete kattıkları ilk ada idi.³⁰⁹

Belâzürî, ada halkının, antlaşmaya muhalif davranıp 32/653 yılında Müslümanlarla savaşan Rumlara yardım ettiklerini, bunun üzerine ise, Muâviye'nin 33/654 yılında 500 gemiyle buraya bir sefer daha yaptığını ve burayı savaşla fethettiğini kaydetmiştir. Ayrıca bu fetih sırasında pek çok kimseyi öldürdüğünü ve bir kısmını esir aldığını, sonrasında ise, önceki antlaşmayı yürürlüğe koyup, buraya asker ve Müslüman halktan kitleler yerleştirdiğini kaydetmiştir.³¹⁰

Zâtü's-Sevârî Savaşı: Müslümanların Bizans'ın hâkimiyeti altındaki Kuzey Afrika'yı fethedip, onlardan birçok kişiyi öldürmeleri, bir kısmını da esir etmelerinin yanı sıra Bizans'a verilen birçok vergiyi de kendilerine bağlamaları üzerine II. Konstans,

²⁹⁹ Belâzürî, 218; Ayrıca bkz. Üçok, 5.

³⁰⁰ Makrîzî, II/190; Ayrıca bkz. Tâlibî, 420.

³⁰¹ Belâzürî, 218; İbn Asâkir, 66/228; Ayrıca bkz. Tâlibî, 420; Adevî, 63; Rahman, 75

³⁰² Üçok, 5.

³⁰³ Apak, "Emevîler Döneminde Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi", 102.

³⁰⁴ Şibli, 172; Hitti, I/253; Üçok, 5.

³⁰⁵ Adevî, 63; Çağatay, 442; Tâlibî, 420; Brockelmann, 60.

³⁰⁶ Belâzürî, adaya ilk çıkışta savaştan bahsetmeyip, adanın valisinin halkı adına sulh istediğini ve bunun üzerine antlaşma yapıldığını kaydetmiştir. Bkz. Belâzürî, 219.

³⁰⁷ Şibli, 172; Üçok, 5.

³⁰⁸ Belâzürî, 219; Ayrıca bkz. Apak, "Emevîler Döneminde Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi", 102.

³⁰⁹ Hitti, I/253; Rahman, 75.

³¹⁰ Belâzürî, 219; Ayrıca bkz. Rahman, 78

İslâm'ın yayılmaya başladığı günden o güne kadar Bizans'ın hazırladığı en büyük ordunun başına geçerek beş yüz veya altı yüz gemiden meydana gelmiş bir donanma ile birlikte Müslümanlar üzerine yürüdü.³¹¹ Bizans imparatoru II. Konstans (21-47/641-668)'un amacı öncelikle Kuzey Afrika'daki Bizans topraklarına girmiş olan Müslümanları bu topraklardan çıkarmaktı.³¹² Bu faaliyetten haberdar olan Müslümanlar da Suriye ordularının başında Muâviye b. Ebî Süfyân, donanmanın başında da Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh olmak üzere Bizans'a karşı sefere çıktılar. İki ordu 31/651-652'de³¹³ Likya (Muğla) kıyılarında karşılaştı.³¹⁴ Buradaki karşılaşma esnasında denizdeki fırtınanın aşırı sert olmasından dolayı, Müslümanlar ve Bizanslılar sükûnetlerini muhafaza ederek gemilerini kıyıya yanaştırdılar. Rüzgârın dinmesi üzerine Müslümanlar, o gece savaşın olmaması için Rumlara teklifte teklifte bulundular. Kabulü üzerine, Müslümanlar geceyi Kur'an okuyarak, namaz kılarak ve Allah'a dua ederek geçirirlerken; Rumlar da çan çalarak, haç çıkartarak geçirmişlerdir. Ertesi gün gemileri birbirlerine yaklaştırarak savaşa başladılar³¹⁵ hatta bazı gemileri karşı tarafın gemilerine bağlamış, kılıçlar ve kamalarla çarpışmışlardı. Müslümanların büyük bir sabır örneği

³¹¹ İbnü'l-Esîr, III/13; Ayrıca bkz. Rahman, 79; Kindî, Abdullah b. Sa'd'ın gaza yaptığını, II. Konstans'ın (klasik İslâm kaynakları bu kralın ismini Konstantin olarak vermektedirler) ise onu karşıladığını kaydederek, bu savaşı başlatanların Müslümanlar olduğunu kaydetmiştir. Bkz. Kindî, 36-37. Brockelmonn; "Muâviye, İstanbul'u almak için bir donanmayla yönelince Bizans İmparatoru II. Konstans da onu Likya (Muğla)'da karşıladı." Bkz. Brockelmonn, 60. İfadesiyle Bizans İmparatorunun yönelmesini değil, Müslüman ordusunun İstanbul'a doğru yol aldığını ileri sürmüştür. İslâm Tarihi kaynaklarında, gemi sayısının 1000 veya 700 gemi olduğu kayıtları geçmektedir. Bkz. Âmarî, *Biblioteca*, 199; Kindî, 36; İbnü'l Cevzî, V/72; İbn Asâkir, XXIX/39; Himyeri, I/368.

³¹² Adevî, 63; Tâlibî, 420; Rahman, 79.

³¹³ İbnü'l-Esîr, III/13; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Tahkik: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turki), I-XXI, (Merkezu'l-Buhûsi'd-Dirâseti'l-Arabiyyeti ve'l-İslâmiyyeti bi Dâri Hicr) By. 1417/1997. X/237; İbn'ül Cevzî, V/12; İbn Haldûn, *Târih*, II, 575. Ayrıca bkz. Üçok, 6; Savaşın tarihini 34/655-656 olarak veren kaynaklar: Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (224-310), *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (Tahkik: Muhammed Ebû Fadl İbrâhim), (Dârü'l-Maarif), Mısır 1119, IV/441; Kindî, 36; İbn'ül Cevzî, V/72; Himyeri, I/368; Ayrıca bkz. Adevî, 63; Ostrogorsky, 108; Rahman, 79. Bu kaynaklar, bu savaş hakkındaki bilgiyi, Vâkîdî'ye nisbet ederek veren Taberî'den almışlar ve olay hakkında naklettikleri bilgilerin çoğu Âmarî'nin naklini yaptığı Vâkîdî rivayetiyle örtüşmekte ancak Vâkîdî, bu savaş hakkında tarih vermemektedir. Taberî'den alıntı yapan kaynaklar, aynı zamanda Vâkîdî'ye isnad edilen senedi de kullanmaktalar ancak bu isnad da Zâtû's-Sevâri savaşını 31/651-652 yılı olayları içerisinde zikretmektedir. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X/237; İbn'ül Cevzî, V/12. Diğer taraftan Âmarî'nin Vâkîdî'ye atfederek naklettiği bilgilere göre, Vâkîdî, bu savaş hakkındaki bilgileri Sicilya'ya yapılan gaza ile ilgili rivayetinde vermektedir. Bkz. Âmarî, *Biblioteca*, 198-199; Vâkîdî'ye atfedilen bu rivayet ise, batı kaynaklarıyla mukayese edildiğinde, bu savaşın 31/651-652 yıllarında gerçekleştiğine işaret etmektedir. Biz de bu nedenle bu savaşın, İbnü'l-Esîr kaynaklı olarak ana metinde verdiğimiz üzere 31/651-652 yıllarında olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca bkz. Mustafa Fayda, "Abdullah Sa'd b. Ebû Serh", *DİA*, İstanbul 1988, I/130.

³¹⁴ Üçok, 6; Brockelmonn, 60; Hasan İbrâhim, bu savaşın İfrîkiyye sahillerinde İskenderiye'ye yakın Zivâre koyu civarında gerçekleştiğini kaydetmiştir. Bkz. Hasan, *İslâm Tarihi*, I/354-355.

³¹⁵ İbnü'l-Esîr, III/13; Ayrıca bkz. Üçok, 6.

gösterdikleri bu savaşta, Müslümanlardan birçok kimse şehit olmasına karşılık rumlardan öldürülenlerin sayısı belli değildi. II. Konstans, Müslümanların galibiyeti üzerine az sayıdaki kurtulan rumlarla birlikte yaralı olarak geri çekilmişti.³¹⁶ Neticede Mısır Valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh kumandasındaki³¹⁷ Muâviye ve Abdullah tarafından teşkil edilen 200 gemiden oluşan Suriye-Mısır birleşik deniz filosu, Bizans'ın büyük filosunu burada imha etti.³¹⁸ Zaferden sonra burada bir süre bekleyen Abdullah b. Sa'd geri döndü. Savaş, Bizanslıların yenilgisi ile sona ermiş, çatışmayı bizzat idare eden İmparator II. Konstans hayatını güçlkle kurtararak Sicilya Adası'na kaçmıştı.³¹⁹

Müslümanların bu galibiyeti, Bizans'ın denizlerdeki üstünlüğüne bir son verememişse de, onu iyice hırpalamıştır. Müslümanlar o sırada kendi aralarında çıkan karışıklıklar sebebiyle elde ettikleri bu zaferi daha ileri götürememişler ve ana hedefleri olan İstanbul'a (Konstantiniyye) doğru ilerleyişlerini devam ettirememişlerdir.³²⁰

Hasan İbrâhim, bu savaş neticesinde ele geçirilen gemilerin, Mısır deniz filosunun kurulmasında büyük katkı sağladığını ve bu donanmanın Bizans'a karşı gerçekleştirilen deniz savaşlarında büyük rol oynadığını kaydetmiştir.³²¹

Rodos seferi: Müslümanlar, Akdeniz'deki adalara akınları sürdürüyorlardı. Bizans'ın hâkimiyeti altında olan Sicilya, Girit ve Malta adaları da bu akınlarla karşı karşıya gelmişti. İşte bu sıralarda Müslümanlar, Rodos adasına da iki kez (562, 654) akında bulundular.³²² Bu akınların birinde Müslüman Araplar, birçok ganimetle birlikte dünyanın yedi harikasından biri olan Helios heykelini (heykelin madeni kitesi 900 deve yükü) de ganimet olarak aldılar ve bu heykeli bir yahudiye sattılar. Buradan Girit'e ve oradan da Kos (İstanköy) adasına yöndiler.³²³ Rodos Adası'ndan diğer adalara yönelen Müslümanlar, adanın nihayi fethini gerçekleştirememişler ve Rodos Adası'nın nihayi

³¹⁶ İbnü'l-Esîr, III/13.

³¹⁷ Şibli, 172; Bostan, "Akdeniz/Tarih", *DİA*, II/232.

³¹⁸ Kindî, 36; İbn Asâkir, XXIX/39; ayrıca bkz. Muhammed Kürd Alî, *el-İslâm ve'l-Hadâratü'l-Arabiyye*, Kahire 1968, I/272; Hitti, I/253; Bu savaş, gemilerin direklerinin çokluğundan dolayı Zî-s-Savâri adını almıştır. Bkz. Kindî, 36-37; İbn Asâkir, XXIX/39; Adevî, 63.

³¹⁹ Taberi, IV/441; İbnü'l Cevzî, V/72; İbnü'l-Esîr, III/13; İbn Asâkir, XXIX/39; İbn Haldûn, *Târîh*, II/575; Âmarî, *Biblioteca*, 199; Ayrıca bkz. Kürd Alî, I/273; Adevî, 63; Üçok, 6; Tâlibî, 420; Rahman, 79.

³²⁰ İbnü'l-Esîr, III/13; Hitti, I/253.

³²¹ Hasan, İslâm Tarihi, I/355.

³²² Ostrogorsky, 108; Machiel Kiel, "Rodos", *DİA*, XXXV/155; Hitti, I/253; Durant, 183; Rahman, 78.

³²³ Ostrogorsky, 108.

fethi, Cünâde b. Ebû Ümeyye'nin 52/673 yılındaki akınıyla gerçekleşmiştir.³²⁴ Muâviye'nin hilafeti döneminde buraya yerleştirilen Müslümanlar sayesinde burada demirleyen Müslüman donanması, Bizans'ın Akdeniz'de rahat hareket etmesine mani olmaktaydı.³²⁵ Ancak Muâviye'nin ölümü sonrası halife olan Yezid, Cünâde'ye mektup yazarak kaleyi yıkıp orayı terk etmelerini emretmiştir.³²⁶

Konstantinopolis'in (İstanbul) fethi çabaları: Bizans üzerine yapılan fetihleri karadan ve denizden sürdüren Muâviye b. Ebû Süfyân, hilafeti döneminde hazırladığı büyük bir orduyu, oğlu Yezid'in komutasında Bizans'ın başkentine yönlendirdi. İçlerinde Hz. Peygamber'in bayraktarı Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin de bulunduğu Yezid b. Muâviye komutasındaki bu Müslüman ordusu, 46/669 yılında Konstantinopolis'i (İstanbul) kuşattı. Müslümanlar, Kapıdağ yarımadasını ele geçirerek daha sonra gerçekleştirecekleri akınlar için burada bir üs kurdular.³²⁷ İstanbul'u ele geçirmeye yönelik ikinci büyük kuşatma ise, 54/674 yılında gerçekleşmiş olup, buraya gelen Müslüman donanması, Marmara Denizi'nin güney kıyısındaki Erdek'te bir süre tutundu. Buradan, yedi yıl boyunca Konstantinopolis sıkıştırıldı ancak şehrin sağlam surları ve donanmalara fırlatılan Rum Ateşi³²⁸ karşısında bir şey yapamayan Müslüman donanması, Muâviye'nin ölümünden sonra, Bizanslılarla barış yaparak bu sonuçsuz mücadeleyi terk etti.³²⁹

Lemerle ise, 57/677'de Müslüman donanmasının Konstantinopolis'ten Suriye'ye dönerken, Anadolu'nun güney kıyılarında büyük bir fırtınaya yakalandığını, buna ilaveten Bizans donanmasının saldırmasıyla Müslümanların yeni bir felakete düştüğünü, bu sebeple barış antlaşması imzaladıklarını ileri sürmüştür.³³⁰

³²⁴ Belâzurî, 338; İbnü'l-Esîr, III/341; Ayrıca bkz. Ahmet Önkal, "Cünâde b. Ebû Ümeyye", *DİA*, VIII/116; Muhammed el-Hudari, "Hülafe-i Râşidin ve Emevîler Devri/Târîhü'l-Ümemi'l-İslâmiyye", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, (Çev.: Heyet, Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız.), I-XIV, (Çağ yay.), İstanbul 1986. II/306.

³²⁵ İbnü'l-Esîr, III/341; Ayrıca bkz. Altan, 19.

³²⁶ Belazurî, 338; İbnü'l-Esîr, III/341.

³²⁷ İsmâil Yiğit, "Emevîler", *DİA*, XII/89; Rahman, 98; Rahman, buraya yapılan ilk akını 670 olarak vermekle birlikte kesin tarihin belli olmadığını da ifade etmiştir. Bkz. Rahman, 98.

³²⁸ Rum Ateşi: Ortaçağ ve öncesinde savaşlarda kullanılan çeşitli yanıcı bileşimlerin genel adıdır. Aslında petrol kökenli bir karışım olan Rum ateşi, kazanlardan ya da borular aracılığıyla fırlatılıp anında alev alabilen ancak suyla söndürülemeyen ateştir. Bkz. Ana Britannica, XXVI/388. Eskiden bir savaş silahı olarak su üzerinde bile yanma özelliğine sahip olup, yanıcı, yakıcı ve patlayıcı bir maddedir. Daha çok Bizanslılarca kullanıldığı için "Âteş-i Rum" adıyla meşhur olmuştur. Bkz. Abdulkadir Özcan, "Âteş-i Rum", *DİA*, IV/57.

³²⁹ Brockelmann, 60; Adevî, 66; Yiğit, "Emevîler", *DİA*, XII/89.

³³⁰ Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, (çev.: Galip Üstün), İstanbul 2008. s. 76.

1.3. SİCİLYA ADASI'NA YAPILAN İSLÂMÎ FETİHLERİN NEDENLERİ

1.3.1. Fetihlerin Dinî Nedenleri

Gayrimüslimleri İslâm'a davet etmek veya onların yaşadığı beldelere İslâmı taşımak için araç olan fetihler, Müslümanlığın yayılmasına katkıda bulunan başlıca etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Fetihlerin sırf yayılmacılık anlayışı olmadığını ortaya koymak içinse fetih ve onunla doğrudan münasebeti olan cihad kavramının birbirleriyle ilişkisini ele almamız ve fetihleri bu zeminde izah etmemiz gerekmektedir. Ancak bunu klasik İslâm düşüncesi açısından yapacağımızı da vurgulamak istiyoruz.

Öncelikle konunun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacağı düşüncesiyle gerek Sicilya'ya gerekse diğer bölgelere gerçekleştirilen İslâmî fetihlerin dinî nedenleri içerisindeki başlıca muharrik güç olan cihadın, sözlük ve terim manası ile birlikte yapılış şekli, nedenleri ve gayesi hakkında değerlendirme yapma zarureti hâsıl olmaktadır. Çünkü "cihad" ve onun neticesi olan "fetih" kavramları kavranmadan Müslümanların yaptıkları kutsal savaşlar, müsteşriklerin iddia ettiği gibi, bir istila ve ganimet elde etmek için yapılan savaşlardan³³¹ ayırt edilemez.

Sözlük anlamıyla “*çalışmak, uğraşmak, çabalamak, gayret sarf etmek*”³³² gibi manalara gelen cihad, İslâmî terminolojide genel manasıyla İslâm'ın yükselmesi, korunması ve yayılması için her türlü çalışmada bulunmak, uğraşmak, gayret sarf etmek ve bu yolda sıcak ve soğuk savaşa girmektir. Özeldense insanın maddî-manevî bütün varlığını Allah yolunda ortaya koyarak Hakk'ın düşmanlarını ortadan kaldırmak için savaşmaktır.³³³ Dolayısıyla cihad, Müslümanların ülke veya şehirleri i'lâ-yi kelimetullah amacıyla İslâmiyet'e açmaları, İslâm Devleti idaresine almaları manalarına gelen “Fetih” kavramıyla da amaç yönünden eş değer kabul edilmektedir.³³⁴ Bir başka açıdan baktığımızda cihad, Yüce Rabbimizin: “*Yeryüzünde fitne kalmayınca ve din de tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın*”³³⁵ emri mucibince yeryüzünden

³³¹ Ostrogorsky, 102.

³³² Ahmet Özel, “Cihad”, *DİA*, VII/527.

³³³ Vehbe Zuhayli, *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi*, (Çev.: Heyet), İstanbul 1994, VIII/177-178; Özel, “Cihad”, *DİA*, VII/527-528.

³³⁴ Mustafa Fayda “Fetih”, *DİA*, XII/467.

³³⁵ Enfâl Suresi 8/39; Bakara Suresi 2/193;

fitneyi kaldırmak, hakkı yüceltmek ve adaleti tesis etmek için Müslümanların hal, dil ve el ile mücadele etmesidir.

İslâm dini, Yüce Allah (c.c.) tarafından emredilen,³³⁶ Hz. Peygamber tarafından da imandan sonra amellerin en faziletlisi³³⁷ olarak değer verilen cihadı, yeryüzündeki hâkimiyetinin temini için ulvi bir araç kabul etmiştir. Bununla bütün dünyanın saadet ve refahını temin etmeyi amaçlar. Tevhit inancıyla başlayan dünya hayatına bulaşan şirki temizleme ve Allah'ın hükümlerinin beşerin uydurduğu hükümlerden üstün olduğunu insanlara hatırlatma çabasıdır.

Müslüman kişi, ilk önce kendi nefsinde Allah'ın kötü addettiklerini temizleme gayreti içerisinde olup sonrada Müslüman kardeşlerini güzel bir şekilde eğiterek ve öğreterek Allah'a karşı yapılacak olan en güzel kulluğun yolunu göstermeli, akabinde ise gayrimüslimleri en güzel bir şekilde İslâm'a davet ederek cihadını yapmalıdır. Savaş halini gerektirecek durumda da canıyla malıyla bu cihada ortak olmalıdır.

Anlatılmayla yola gelmeyip azgınlıklarını arttıranları savaşla yola getirmek³³⁸ için Müslümanlar, düşmanlarla savaş yapmaya karar verirse, savaştan önce mutlak olarak, davet daha önce onlara ister ulaşmış olsun ister ulaşmamış olsun, İslâm davetinin yapılması icap eder.³³⁹ Çünkü Allah Resulü, gayrimüslimleri İslâm'a davet ederken, üç hususun uygulanması istemiştir. Bunlar; İslâmı din olarak kabul edip Müslümanlarla eşit hak ve sorumlulukları üstlenmek, İslâm'ın hâkim güç oluşunu kabul etmek –bunun göstergesi olan haraç ve cizyeyi ödemek- ya da diğerlerinin kabul edilmemesi durumunda savaşmaktır. Savaş esnasında ise bazı kurallara dikkat edilmesi yine Hz. Peygamber tarafından bildirilmiştir. Savaşa katılmamaları halinde; hiçbir kadın, çocuk, ırgat, hasta, köle, eli ayağı kesilmiş kişiler, manastırlara çekilip ibadetiyle meşgul olan rahipler, tarlalarda çalışan çiftçiler ve yaşlıların öldürülmemesi hususuna özellikle dikkat çekilmiştir.³⁴⁰

İslâmi tebliğ ve hâkimiyetinin tesisi için cihadın son eylemi olan savaş, diğer bir bakış açısıyla müşrik ve kâfirler için şirkten ve inkârdan tevhit inancına geçiş için

³³⁶ Bkz. Bakara Suresi 2/216; Tevbe Suresi 9/41, 111; Nisa Suresi 4/95, 96; Saff Suresi 61/11.

³³⁷ Buhârî, I/66. (Kitâbü'l-İman, H. No: 24).

³³⁸ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, By. Ts. VIII/147-149.

³³⁹ Zuhayli, VIII/183.

³⁴⁰ Hadisler ve diğer ayrıntılar için bkz. Zuhayli, VIII/182–188.

gerekli olan köklü değişim uğruna eğitim amacıyla yapılırken, müminler için de bir imtihan olmaktadır. Dolayısıyla savaşın, kâfirler boyutundan bakınca eğitim, müminler boyutundan bakınca Allah için dost ve düşmanın belirlenip ortaya çıkarılmasının deneme faaliyetidir. Bir diğer ifadeyle Allah, kimin cihad ettiğini ve kimin Allah'ı, Peygamberini ve müminleri dost edindiğini veya edinmediğini belirlemek, ortaya çıkartmak ve bilmek amacıyla bu imtihanı yapmaktadır.³⁴¹

İmhayı değil ihyayı önceleyen İslâm dininin mensupları olan Müslümanlar, bu münasebetle müşriklerle yahut gayrimüslimlerle karşılaştıklarında, eğer onlar doğrudan savaşı değil de "Eman"ı tercih ederlerse; *"Ve eğer müşriklerden biri senden eman dilerse, Allah'ın kelâmını dinleyinceye kadar ona eman ver, sonra (yine müslüman olmazsa) onu güven içinde bulunacağı bir yere ulaştır, işte bu (müsamaha), onların bilmeyen bir kavim olmalarından dolayıdır."*³⁴² ayeti mucibince davranmaları gerekir. Böylelikle gayrimüslimler Kur'an ile dine davet edilmiş olacaklar. Şayet kabul etmezlerse onların kendilerini güvende hissettikleri yere ulaştırılmasından, hem kendi inançları içerisinde kalabileceklerini hem de bu ayetten İslâm'ı hâkim güç olarak kabul etmeleri gerektiğini anlamaktayız. Çünkü güven içerisinde bir yere ulaştırma durumu, ulaştıracak kişinin hem güvenilen hem de güçlü olmasını gerektirmektedir. Ayetten çıkarılan bir diğer husus da Müslümanlığı kabul etmezse bile yine *"Dinde zorlama yoktur"* (Bakara 2/256), *"Rabbin dileyseydi yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi halde sen inanmaları için insanları zorlayacak mısın?"* (Yûnus Suresi, 10/99) ayetlerinin gereği olarak inanç özgürlüklerinin olduğuna delil teşkil etmesidir. Demek ki Müslümanlar, tevhit inancını benimsemeyen müşrik ve kâfirlerin bu inançlarını Müslümanlara karşı düşmanlık haline getirmediği ve Müslümanlardan güvence istedikleri müddetçe onlara din ve inanç konusunda zorlama yapmayacaklardır.³⁴³ Bütün bu sebeplerden dolayı İslâm'da savaş, intikam, haksız yere öldürme, yağma, baskı ve zulüm yapmak için değil, bunları ortadan kaldırmak için yapılır.

Yukarıdaki izahlar çerçevesinde bakıldığında cihadın, Müslüman olmayanları zorla İslâm'a sokmak gibi gaye gütmeyip, tam tersine insanları baskılardan, kula ve

³⁴¹ Bayraklı, VIII/149-152.

³⁴² Tevbe Suresi 9/6.

³⁴³ Bayraklı, VIII/127-129.

putlara kulluktan kurtararak bir ve tek olan Allah'a kulluğun yolunu gösterip kendi rızalarıyla Müslüman olabilmelerinin ortamını hazırlamak gibi yüce amacı mevcuttur. Yine cihad düşüncesinin neticesini teşkil eden İslâm fetihlerinin esas gayesi de, İ'lâ-yi Kelimetullah'tır. Nitekim Hz. Peygamber'e, "Allah yolunda olan kimdir? Ganimet kazanmak için harp eden mi? cesaretiyle şöhret kazanma amacında olan mı? yoksa kabilesiyle dayanışma halinde bulunduğunu göstermek isteyen mi?" diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir: "Hiçbiri değildir. Sadece Allah'ın adını yüceltmek için savaşan kimse Allah yolundadır."³⁴⁴

Hz. Peygamber'in açıkladığı bu hususlar iki taraflı değerlendirmeyi gerektirir ki, birinci tarafı Müslümanların cihad ve fetih gayretlerinin dini olabilmesi için sadece Allah'ın rızasını umma amacıyla gerçekleştirecekleri eylemler olmalıdır. Diğer ise gayrimüslimlerin iddiasına net bir cevap teşkil etmektedir ki, sadece mal, şöhret ve kabile dayanışması gayesiyle yapılan gayretlerin İslâmî olmadığıdır. Bu sebeple, gerek Sicilya Adası'na yapılan akınlarda gerek başka bölgelerdeki fetihlerde, bu tür değerlendirmelere muhatap tutumların İslâm ile bağdaştırılması mümkün olmadığı gibi bu sebeplerle İslâm'a saldırılması da kesinlikle art niyetli ve kabul edilemez bir tutumdur.

Yine İslâmî fetihlerin amacı, devletin sınırlarının genişlemesini sağlayıp, gayrimüslimleri zorla Müslümanlaştırmak değil, onları yalnızca İslâm Devleti'nin himaye ettiği insanlar statüsüne sokmak istemesidir. Bir başka ifadeyle onların zorla Müslüman olmalarını değil İslâm'a tâbi olmalarını, dolayısıyla daha İslâm'a girmeden Allah'a itaat (yani hükümlerine boyun eğmelerini) etmelerini sağlamaktır. Fetihler sonucunda İslâm Devleti'nin himayesi altına alınan insanlar, hem İslâm'ın safiyet ve ulviyetini müşahade etmek hem de tevhit potasında temizlenip sevgi, adalet, merhamet, insaf ve iman sahibi olmuş Müslümanları tanımak suretiyle de doğrunun eğriden, güzelin çirkinden, tevhidin şirkten farkını müşahhas bir şekilde idrak etme imkânına kavuşmuş oluyorlar.³⁴⁵

Sonuç itibariyle Müslümanlar, fethettikleri yerlerde zimmî statüsüne giren çeşitli inançlara mensup her sınıf, cins, renk ve ırktan gayrimüslimi, "Sizin dininiz size,

³⁴⁴ Buhârî, III/128-129, (Kitâbü'l-Cihat ve Siyer, H. No: 921).

³⁴⁵ Fayda, "Fetih", *DİA*, XII/469.

benimki bana"³⁴⁶ âyeti uyarınca can, mal, ırz ve namusları ile ibadet ve mabetlerine karışmamak suretiyle, Allah'ın yarattığı birer varlık olarak karşılaşmışlardır. Sevgi, adalet, merhamet ve insafı aziz tutup İslâm sulh ve selâmetini bütün dünyaya yaymaya ve uygulamaya çalışarak sonuçta bu dini cihanşümül bir hale getirme gayreti içerine girmişlerdir.³⁴⁷

Sicilya Adası'na yapılan askeri akınlara baktığımızda, Muâviye b. Hudeyc'in eliyle gerçekleştirilen ilk sefer hareketinin,³⁴⁸ Halife Osman dönemi fetihleri içerisinde olması ve tebliğ faaliyetlerinin heyecanlı dönemine rastlaması, bizi, buraya yapılan seferin dinî amaçlı oluşu düşüncesine götürmektedir.

Ayrıca Sicilya Adası'na ilk çıkarmayı yapan Müslümanlar, ada yönetimine: İslâm'a girmeleri, cizyeyle İslam Devleti'ne tâbi olmaları yahut savaşmaları hususunda üç şeyi teklif etmişlerdir.³⁴⁹ Bu teklif yukarıda ifade ettiğimiz üzere Hz. Peygamber'in tavsiyesi³⁵⁰ doğrultusunda yapılmıştır ki bu tavır, buraya yapılan ilk akının cihad ekseninde olduğu düşüncemizi pekiştirmektedir.

Boyunağa, Ağlebîler dönemi fetihlerini; *"İlk halifelerden ve Emevîlerden sonra Avrupa topraklarında "Allah'ı Ekber" sesini duyuran ve İslâm'ı yayan devlet Ağlebîler olmuştur.*³⁵¹ İfadeleriyle Sicilya'ya Ağlebîler eliyle yapılan fetihlerin de İslâm'ı yaymak ve Allah adının yüceltilmesi gayesiyle gerçekleştiğini ifade etmiştir.

1.3.2. Fetihlerin Siyasî Nedenleri

Bir dinin, bir düşüncenin veya ideolojinin, varlığını etkin olarak koruyup ve sürdürebilmesi için onu ayakta tutabilecek siyasal bir güce ve o gücü sistemli bir şekilde kullanacak örgütlü yapı olan devlete ihtiyacı zaruridir.³⁵² Devlet ise varlığını sürdürebilmesi için toplumun ihtiyaç duyduğu kurumları barındırmaya muhtaçtır. Bu kurumlar içerisinde her şeyden önce Zarurât-i Diniyyeyi (can, din, akıl, nesil ve mal) muhafaza edebilmek için askeri güce, dinin topluma vadettiği yaşamla ilgili hukuk

³⁴⁶ Kafirun Suresi 109/6.

³⁴⁷ Fayda, "Fetih", *DİA*, XII/470.

³⁴⁸ Ahmed, 8.

³⁴⁹ Âmarî, *Biblioteca*, 202.

³⁵⁰ Hadis için bkz. Zuhayli, VIII/182-183.

³⁵¹ Yılmaz Boyunağa, *Tebliğinden Günümüze İslâm Tarihi*, İstanbul 1985. s. 523-524.

³⁵² Ahmet Davutoğlu, "Devlet" *DİA*, IX/234-235.

kurallarının işlemesi için politik ve hukuk gücüne, sosyal, siyasal ve iktisadi olmak üzere toplumun ihtiyaç duyacağı diğer kurumların varlığına gerek duyulur. Bütün bunların yanında savunma veya saldırı durumlarının idaresi için bulunulan yerde siyasi ve diplomatik güce sahip olunması da bir devletin olmazsa olmazlarından.

İslâm dini de toplum hayatını ilgilendiren her hususla ilgili kurallar vazetmiş olup, bu kuralların bireysel boyutuyla birlikte toplumsal boyutuyla ilgili hususları da ortaya koymuştur. Toplumsal ilişkileri düzenleyen ahlak kurallarının yanında, toplumun huzurunu temin edecek hukuk kurallarını da va'zetmiştir ki, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, bu kuralların işlerliğini sürdürebilmesi için siyasal bir erke ihtiyaç duyulmuştur.

Gerek içteki asayişin güvenli bir şekilde devamı gerekse dârü'l-harp (gayrimüslimlerin hâkim oldukları topraklar) bölgesine İslâmî davetin yapılabilmesi ve oralarda da İslâm'ın izzet ve şerefine muhafaza edilebilmesi için, siyasî ve askeri gücün zorunlu olduğu hakikati ortaya çıkmıştır. Ayrıca hâkim olunan beldelerde fitnenin ortadan kaldırılması, haksızlıkların önlenmesi, hak ve adaletin ayakta tutulması için dinin siyasal güçle birlikte yayılması, fetihlerin nedenleri içerisinde vazgeçilmez olmaktadır. İşte bu siyasal yapı ise İslâm dini adına Hz. Peygamber döneminde Medine İslâm Devleti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu oluşumla birlikte ilahi emirlerin, bireysel ve toplumsal tabanda ahlaki olarak uygulanışının yanında artık devlet yapısıyla birlikte askeri, iktisadi ve hukuki olarak da uygulamasına geçilmiştir.

Medine'de artık Dârü'l-İslâm'ın sınırları Hz. Muhammed'in belirlediği çizgiler dairesinde şekillenmeye başlamış ve Medine'de kurulmuş olan siyasal hâkimiyet, dârü'l-harp olan gayrimüslim idarelere, İslâm'a davet mektubu gönderme cesaretini vermiştir. Bu davet, İslâm Devleti'nin salt siyasal gücüne boyun eğmeye değil, gayrimüslimleri tevhid inancına çağırmanın yanı sıra aslında herkesin hür bir şekilde kendi inancını yaşayacağı ancak mihrinde Allah'ın hükümlerinin hâkim olduğu bir dünya yaşamına davetti. Bu husus Rabbimiz emriydi ve Hz. Peygamber ve onu takip eden müminler bunu, salt kurulan devletin büyüüp genişlemesi ve civar beldelere hâkim olunması amacıyla değil,³⁵³ Yüce Allah'ın rızasını elde etmek ve onun hükümlerinin yeryüzünde hâkim olması amacıyla yapmaktaydılar. Daha önce de naklini yaptığımız, *"Biliniz ki, biz sizin için ancak şunları istiyoruz: Sizler bizim*

³⁵³ Ostrogorsky, 102.

dinimize girip; Allah'a ve resulüne inanıp, namaz kılarsanız, zekât verirsiniz, Allah'ın emrettiği ve neyhettiği hususlarda ona itaat ederseniz, o zaman diyarınızda siz ve mallarınız emniyet içerisinde olursunuz ve size dinimizin kurallarını öğretmek üzere bizden bir adam bırakırız ve siz diyarınızda kalmaya devam edersiniz..."³⁵⁴ bu rivayet, bu hakikati net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Müslümanlar, inançları gereği belli bir prensip ve amaç uğruna giriştikleri cihadla yeryüzüne barış, adalet ve fazilet getirmek, fethedilen beldelerde adalete ve eşitliğe dayanan bir toplumsal yaşam ortaya koyarak dünya huzurunu temin etmek, yeni ve adil bir dünya düzeni kurmak amacıyla bu mücadeleye koyulmuşlardır. İslâmiyet, Müslümanların hâkimiyetine geçen ülkelerin halkının özgür bir şekilde İslâm'ı din olarak seçme alternatiflerinin yanında, cizye mukabilinde yine özgür bir şekilde dinlerinde kalma hürriyetini vermiştir.³⁵⁵ Müslümanlar, gayrimüslimlere her iki durumda da İslâm Devleti hâkimiyeti ve himayesi altında yaşama hakkına sahip olduklarını bildirerek, Kur'an-ı Kerim'in bu husustaki: "*Dinde zorlama yoktur*"³⁵⁶ ayetinin gereğini uygulamayı hedeflemişlerdir.

Sicilya Adası'na yapılan fetihlerin siyasi nedenleri ise, öncelikle gayrimüslimlerin hâkimiyeti altında olan bir bölgenin Müslümanların hâkimiyeti altına alınması amacına yöneliktir.³⁵⁷ Ada, siyasî, askerî ve stratejik konumunun yanı sıra Bizans İmparatorluğu krallarının batıda konakladıkları sırada idari merkez olarak kullandıkları bir yer olması, Bizans'ın Akdeniz'de yaptıkları askeri faaliyetlerinin üssü olması³⁵⁸ gibi sebeplerin yanı sıra Kuzey Afrika beldelerindeki Müslümanlara karşı yapılacak saldırılar için de bir hücum merkeziydi.³⁵⁹ Bu nedenle Müslümanlar, VII. Yüzyılın sonlarına doğru hâkimiyet kurdukları Kuzey Afrika topraklarının muhafazasının Sicilya Adası hâkimiyetinden geçtiğini tespit etmişlerdi. Akdeniz'i donanma gücüyle kontrol altında tutabilmek ve ticaret gemilerinin güvenliğini sağlamak hedefi de Müslümanların buraya siyaseten yöneliş nedenleri arasındadır.³⁶⁰

³⁵⁴ Âmarî, *Biblioteca*, 202.

³⁵⁵ Fayda, "Fetih", *DİA*, XII/470; Granara, "Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily", 46.

³⁵⁶ Bakara Suresi 2/256.

³⁵⁷ Granara, "Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily", 45; Strayer, XI/261.

³⁵⁸ Âmarî, *Biblioteca*, 200; Ayrıca bkz. Hallâk, 114; Strayer, XI/261.

³⁵⁹ Hallâk, 114.

³⁶⁰ Granara, "Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily", 44; Strayer, XI/261.

1.3.3. Fetihlerin Ekonomik Nedenleri

İslâm fetihlerinin başarı sebepleri arasında tarihî, coğrafi, siyasî, askerî ve iktisadî birçok unsurun bulunduğu şüphe yoktur. Fetihlerin sonucunda Müslümanların gayrimüslimlerden elde ettikleri birtakım maddi gelirler vardır ki bunların başında özellikle savaşlarda ordu tarafından ele geçirilen, menkul ve gayrimenkul malları oluşturan ganimetler³⁶¹ ile zimmî statüsüne giren gayrimüslimlerin ödedikleri cizye³⁶² ve Hz. Ömer'in ganimet statüsü dışına çıkararak yerli halkın elinde bıraktığı topraklardan alınan haraçtır.³⁶³ İslâm kanunları, bunları gelir kabul ederek beş kısma böler. Birini devlete, kalan dördünü savaşan askerler arasında paylaştırır.³⁶⁴ Bununla birlikte fethettikleri yerin insanlarına da itaat ettikleri sürece ekonomileri dâhil her yönden özgürlük içinde yaşamalarını taahhüt eder.³⁶⁵ İfade edilen gelirler, fetihlerin amacı değil de sonucu olarak müminlere verilen bir hediyedir. Bu gelirlerin hukuki dayanakları kitap, sünnet ve icma ile sabitlenmiştir.

Fetih suresinde Müslümanlara ganimet vaat edilerek ödüllendirilecekleri beyan edilmiş,³⁶⁶ Hz. Peygamber de, bazı yerlerin fethedileceğine ve Müslümanların ganimet elde edeceklerine dair söylediği, "Kisrâ ile Kayser'in hazineleri de Allah yolunda taksim edilecektir"³⁶⁷ gibi hadislerle planlı bir fetih hareketini hedef göstermesiyle birlikte elde edilecek olan ganimetlerin paylaşımına da işaret etmiş bulunmaktadır.³⁶⁸ Bu nedenle Hz. Peygamber, İslâm yolunda mücadele edenlerin elde edecekleri maddi ve manevi kazançtan maddi olanına, bu ganimetlerle yakinen ulaşacaklarını müjdeleyip

³⁶¹ Mehmet Erkal, "Ganimet", *DİA*, XIII/351–354; Granara, "Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily", 46; Ganimetin dinî dayanağı için bkz ayetler: Enfâl Suresi/1, 41; Haşr suresi, 59/6-9.

³⁶² Tevbe Suresi, 9/29; Cizye: İslâm Devleti'ndeki gayri müslim tebaanın erkeklerinden alınan baş vergisi. Bkz. Mehmet Erkal, "Cizye", *DİA*, VIII/42.

³⁶³ Haraç: Gayrimüslimlerden alınan arazi vergisidir. Bkz. Erkal, "Cizye", VIII/42; Haraçın dinî ve hukukî dayanağı: Hz. Ömer'in fethedilmiş toprakları, savaşçılar arasında dağıtmayıp muayyen bir vergi karşılığında ziraatı iyi bilen eski sahiplerine bırakmak suretiyle hem tecrübesiz kişilerin mülkiyeti altında meydana gelecek verim düşüşünü engellemeyi, hem de Müslüman nüfus arasında âdil bir gelir dağılımı sağlayarak kaynakların tahsisinde nesiller arası bir denge kurmayı gözetin içtihadıdır. Bu karar, servetin zenginlerin elinde birikmesini kınayan âyete de (el-Haşr 59/7) uygun düşmektedir. Bkz. Kallek, "Haraç", *DİA*, İstanbul 1997, XVI/71–88; Fayda, "Fey", *DİA*, XII/512.

³⁶⁴ Enfal Suresi, 8/41; İbn Sa'd, Ebû Abdillah Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Kâtib el-Hâşimi (230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir*, (Tahkik: Ali Muhammed Umeyr), I-XI, Kahire, 1421/2001. II/107-108; Zuhayli, VIII/218-219.

³⁶⁵ Granara, "Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily", 49.

³⁶⁶ Fetih Suresi 48/19.

³⁶⁷ Buhârî, III/189-190, (Kitâbü'l-Cihad ve Siyer, H. No: 977).

³⁶⁸ Fayda, "Fetih", *DİA*, XII/469.

va'd olunanı göstererek gönüllerini ferahlatmak, manevi olanına da (ahiret nimetine) ümit var olmalarını sağlamak istemiştir.

Ancak fetihler sırasında, cizye ve haraç'ta siyasi iradenin tutumuna bağlı olarak gerçekleştirilen olumsuz durumlar da olmuştur. Bu olumsuz durumları bize en güzel halde özetleyen vakıa ise, Ömer b. Abdülazîz devrinde (717-720) cizye miktarının son derece azalması üzerine, Mısır valisinin bundan böyle Müslüman olacak kimselerden cizye vergisinin düşürülmemesini teklif etmesi üzerine halife Ömer b. Abdülazîz, "*Allah, Hz. Muhammed'i câbî (vergi toplayan) değil, dâî (doğru yola çağıran) olarak göndermiştir*" diyerek bunu reddettiği durumdur.³⁶⁹ Bununla birlikte pek tabii teklif edilen uygulamaların İslâmi olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Bu tür teklif ve davranışların keyfi muamele olduğu, İslâmi tebliğden ziyade maddi kazanç peşinde olduğunu göstermektedir.

Müslümanların, bu gibi durumlarda ölçüsü Sehl b. Sa'd'dan gelen şu rivayete uygunluk arz etmelidir. Sehl b. Sa'd, Hz. Peygamber'i şöyle buyururken dinlemiştir: "*... Allah'a yemin ederim ki, Allah Teâlâ'nın, senin aracılığınla bir tek kişiye hidayet verip doğru yola iletmesi, senin için, kızıl develerin olmasından (ve bunları tasadduk etmeden) çok daha hayırlıdır.*"³⁷⁰ Bu rivayetteki dikkat çekilen husus, bu dinin ve Müslümanların hangi gayeyi amaçladığını açık bir şekilde ortaya koymuş olmaktadır. Bu ifadelerden İslâmi fetihlerin, altın, deve ya da ganimet toplamak amacıyla değil, dînî tebliğ ve İslâm'ın adaletini ulaştırma gayesiyle yapılması gerekmektedir.

Fethedilen toprakların coğrafi, stratejik konumu ve ticarete müsait oluşu da fetihlerin sonuçları açısından elbette ki önemlidir. Bununla birlikte Müslümanların, ilk fetihlerinde maddiyatı değil, "*...eğer İslâm'ı kabul ederseniz çeker gideriz...*"³⁷¹ diyerek daveti öncelemiş oldukları görülmektedir.

Fethedilen yerlerin maddi gelirlerini düşündüğümüzde iki tür kazanç karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi düşmanın maddi gücünün zayıflaması, diğeri ise ganimet, cizye, haraç gibi gelirleri ellerine geçiren Müslümanların, maddi yönden güçlenmiş olmasıdır.

³⁶⁹ Özel, "Afrika/Doğu Afrika'da İslâmiyetin Yayılışı", *DİA*, I/436.

³⁷⁰ Buhârî, III/163-165, (Kitâbü'l-Cihâd ve Siyer, H. No: 954).

³⁷¹ Âmarî, *Biblioteca*, 202.

Sicilya'ya yapılan fetihlerin amaç olmamakla birlikte, ekonomik nedenleri arasında, altın madeninin çokluğundan dolayı adanın "Altın Adası" olarak adlandırılması, diğer madenler yönünden zengin olması, zirai ürünler açısından çeşitliliği ve önemli bir ticarî konumda oluşudur. Ayrıca buraya yapılan fetihlerin, mağrip Müslümanlarının Kuzey Afrika sahillerindeki ticaretlerini güvenli bir şekilde devam ettirmelerine katkı sağlamasıdır. Bu nedenle Kuzey Afrika beldelerinin tamamının ele geçirilmesinden sonra Mağrip bölgelerindeki Müslümanların, doğrudan yahut dolaylı bir şekilde istifade etmek üzere bakışlarını zengin Sicilya Adası'na³⁷² çevirmeleri, maddi açıdan makul neden olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.4. SİCİLYA ADASI'NA YAPILAN İLK SEFERLER

1.4.1. Halife Osman Döneminde (24-35/644-656) Sicilya Adası'na Yapılan İlk Sefer ve Sonuçları (31/652)

İtalya'nın bir parçası olup Bizans'ın velayeti altında olan Sicilya Adası, Rum donanmasının üssü olması, Akdeniz sahilleri ve şehirlerinin hâkimiyetinin kontrol edildiği yer olması³⁷³ hasebiyle Müslümanların dikkatini çekmiş bir yerdi. Müslümanlar, Şam sahillerine sahip olmakla Akdeniz adalarıyla doğrudan münasebete girmiş; Kuzey Afrika'ya sahip olmakla da ona en yakın Akdeniz adası olan Sicilya'ya komşu olmuş oluyorlardı. Daha önce de belirttiğimiz üzere gerek Kuzey Afrika'nın muhafazasının gerekse Akdeniz içerisinde güvenli bir şekilde varlığın sürdürülebilmesinin yolu bu adaya hâkim olunmakla gerçekleşeceğinden³⁷⁴ ve en önemlisi adaya İslâmı en kısa zamanda ulaştırma gayesi, adaya yöneltilen fetihlerin erken dönemde başlamasına sebep olmuştur.

Bu nedenlerden dolayı, Müslümanlar, fetihlerin bütün hızıyla sürdüğü Osman'ın hilafeti döneminde, Şam valisi olan Muâviye b. Ebû Süfyân'ın donanma komutanı olarak görevlendirmiş olduğu Muâviye b. Hudeyc³⁷⁵ komutası altındaki 200 gemiden

³⁷² Medenî, 52.

³⁷³ Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkiliyyeti", 93.

³⁷⁴ Abbâdî-Sâlim, 22.

³⁷⁵ İbnü'l-Hatib, II/338; Tâlibî, 421; Muâviye b. Hudeyc: (ö. 52/672): Muâviye b. Ebû Süfyân, onu Mısır ordusunun teçhizi için görevlendirdi. O da Mısır halkından Muâviye adına biat almıştır. Yezid döneminde de görev yapan Muâviye, tekrar tekrar valilik görevlerinde bulunmuştur. H. 50/671 yılında Sicilya'ya akında bulunmuş sonra Mısır vilayetine dönmüştür. 51/672 yılında valilik görevinden azledilen Muâviye b. Hudeyc, Mısır'da vefat etmiştir. Bkz. Zirikli, VII/260-261.

oluşan bir donanmayla³⁷⁶ 31/652 yılında³⁷⁷ oraya fetih amaçlı bir hareket düzenlediler.³⁷⁸ Onları adada 28/649'da İmparatora isyan ederek Sicilya'ya geçmiş bulunan Ravenna Exarh'ı³⁷⁹ Olympius³⁸⁰ karşıladı. Adaya çıkarma yapan Müslümanlar, kâfi derecede kuvvete sahip olmadıkları için, müstahkem kalelere taarruz edemeyip sahil bölgesinde elde ettikleri ganimet ile iktifa ettiler. Olympius'un da ordusunda çıkan salgın bir hastalık neticesinde öldüğünü görerek çekilmeyi tercih edip Suriye'ye döndüler.³⁸¹

Miranda, bu akınla ilgili, "Müslüman kuvvetleri ciddi bir dirençle karşılaşmadılar"³⁸² değerlendirmesin de bulunurken, Aziz Ahmed, "Bizans'ın güçlü yardım araçlarına rağmen, Arapların orada büyük başarı elde ettiler ancak yerleşmediler"³⁸³ şeklinde değerlendirme de bulunmuştur.

³⁷⁶ Ebû Halîl, 59; Abbâdî-Sâlim, 22; Vâkîdî rivayetinde donanmadaki gemi sayısı 300 olarak verilmiştir. Bkz. Âmarî, *Biblioteca*, 200.

³⁷⁷ Tâlibî, 420; Ahmed, 8; Işiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/591; Rahman, 95; Adaya yapılan ilk fetih hareketinin tarihi ile ilgili farklı rivayetler mevcuttur. "28/649 yılı, Bkz. Karlığa, 156; 29/650 yılı Bkz. Hallâk, 113–114; 32/653 yılı Bkz. Panipatti, III/1045; 33/654 yılı Bkz. Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkıliyyeti", 93; 35/656 yılı Bkz. Ebû Halîl, 59. gibi tarihler de verilmektedir. Tâlibî, 31/652 tarihini vermekle birlikte, Arap ve Hristiyan kaynaklarının bu hususta mutabık olamamalarından dolayı bu tarihi ilk hareket tarihi olarak doğru bulmadığını da ifade etmektedir. Bkz. Tâlibî, 421. Ancak Moreno, konuyla ilgili olarak "Papa Martinus'un (Papalık dönemi 28-34/649–655) mektuplarını delil almaktadır. Bu mektuplarda, Olympius'un adaya çıkan Araplarla savaştığından ve 652 yılında öldüğünden bahseden bilgiler mevcuttur. (Bkz. Moreno, 6). Ayrıntılar için bkz. Liber Pontifical, Bibliothéque, Écoles Francaises D'athènes Et De Rome, 2' Serie, (editeur: Ernest Thorin) Paris 1886, I/339-340;). Işiltan ise, 31/652 tarihini Theophanes'in (Chronographia (284–813 yılları arası), nşr: Boor, s. 340) verilerine dayanarak vermiştir. Bkz. Işiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/591. Papa Martinus'un Papalık dönemi mektuplarını ve vali Olympius'un 652'de ölümünü (Bkz. Ostrogorsky, 111) gözönüne alıp, Vâkîdî rivayetiyle de mukayese ettiğimizde, Sicilya Adası'na yapılan ilk akını 652 yılı yahut öncesi olarak kabul etmek durumundayız. Bkz. Âmarî, *Biblioteca*, 198-205.

³⁷⁸ Ahmed, 8; Zehrânî, 37; Şâkiroğlu, "Sicilya", *DİA*, XXXVII/138; Cardini, 10; Yeni Türk Ansiklopedisi, IX/3560–3561; Azimli, "Sicilya'daki İslâm Medeniyetinin Avrupa'ya Etkileri", 137; Üçok, 31; Hitti, I/253; Hasan, History of İslâm, I/593; Rahman, 95; Işiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/591. Moreno, yapılan akını, ganimet ve esir elde amacıyla olduğunu vurgulamıştır. Bkz. Moreno, 6.

³⁷⁹ Eksarh (Exarh): İtalya ya da Afrika'da Doğu Roma İmparatorları adına yöneticilik yapan kimse. Eksarhlık: Bir Eksarh tarafından yönetilen bölge. Bkz. Büyük Larousse, VII/3583.

³⁸⁰ Olympius: Ravenna eksarhı olup Bizans İmparatoru II. Konstans adına Papa Martinus'u cezalandırmak üzere Roma'ya gitmiş ancak şartların uygun olmadığını görünce İtalya'yı ve Sicilya'yı kendisine bağlama arzusuyla İmparatorluğa isyan etmiştir. Olympius 652 yılında Sicilya'da tabii bir şekilde ölmüştür. Bkz. Ostrogorsky, 111.

³⁸¹ Işiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/591; Ahmed, 9.

³⁸² Ambroxio Huici Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", *The Cambridge History of İslâm* (Edited by P. M. Holt, Ann K.S. Lambton, Bernard Lewis), Cambridge University Press, 2008, II/432.

³⁸³ Ahmed, 9.

Bu ilk akın sonrası Müslümanların adadan ayrılışını, “başarı kazanamayarak geri döndüler”³⁸⁴, “esir ve ganimet elde ederek geri döndüler”³⁸⁵ şeklinde açıklayanların yanı sıra, ayrılışı Olympius’un ordusunda çıkan veba hastalığına bağlayanlar³⁸⁶ da olmuştur.

Yukarıdaki sunulan bilgilerden farklı olarak Âmarî'nin, adaya yapılan ilk fetih hakkında daha detaylı bilgiler veren İslâm Tarihi ilk dönem kaynaklarından "Fütûhü'ş-Şam ve Mısır" ın müellifi Vâkidî'ye atfettiği rivayete göre; Osman'ın hilafeti döneminde, 300 gemilik Müslüman donanması, Sicilya Adası'na akın düzenlemek amacıyla Şam sahillerinden hareket etti. Şamlı, Mısırlı ve Kuzey Afrikalı Müslümanların da içinde bulunduğu bu donanma, Sicilya Adası kıyısına varıp demirledi. Daha sonra Sicilya valisine ada üzerine geliş amaçlarını bildiren bir elçi heyeti gönderdiler. Bu elçilik heyeti, daha önce de izahatını yaptığımız üzere, ada yönetimini usulüne uygun bir şekilde İslâm'a davet etti. Ancak birçok gayrimüslim bölgenin davete verdiği ilk tepkiyi bu ada yönetimi de gösterince diyalog yerini kılıca bıraktı. Mübareze (teke tek savaşıma) usulüyle başlayan savaşta Müslümanların galip gelmesi üzerine, adanın valisi bir süre sarayına çekildi. Daha sonra gemilerdeki Müslümanlar, ada üzerine çıkıp ilerlemeye başlayınca buna dayanamayan vali, hemen ordu toplayarak Müslümanlarla kıyasıya mücadeleye tutuştu.

Bu mücadeleler sırasında zaferlerle birlikte birçok ganimet elde eden Müslüman akıncılar, Bizans İmparatorluğu'nun asker ve silahla teçhiz edilmiş 600 gemilik büyük bir yardım donanması gönderdiğini haber alınca, karşı koyamayacakları düşüncesiyle adayı terke karar verip bir gece elde ettikleri esir ve ganimetleri de gemilerine yükleyerek adayı terk ettiler. Selametle Şam sahillerine varan Müslümanlar, getirdikleri esir ve ganimetleri Şam valisi Muâviye'nin önünde hazır ettiler. Muâviye ise getirilen ganimetin beşte biriyle birlikte, Müslümanların Sicilya seferinden selametle döndüklerini bildiren bir mektubu da Halife Osman'a gönderdi ve Halife Osman da Müslümanların selametinden dolayı bu sonuca sevindi.³⁸⁷

Âmarî'nin Vakıdî'ye atfederek naklettiği bu rivayetine göre, bu hareketin sonucuyla ilgili olarak şunları ifade edebiliriz: Sicilya Adası, İslâm peygamberinin

³⁸⁴ Şâkiroğlu, “Sicilya”, *DİA*, XXXVII/138; Cardini, 10; Yeni Türk Ansiklopedisi, IX/3560-3561.

³⁸⁵ Savvâf, “Ba'du Mezâhiri'l-Hadâri'l-İslâmiyyeti fî Cezîreti Sıkkıliyyeti”, 93; Ebû Halîl, 59; Ahmed, 9; Hasan, *History of İslâm*, I/593; Rahman, 95; Miranda, “The Iberian Peninsula and Sicily”, 432; Abbâdî-Sâlim, 22; Moreno, 6.

³⁸⁶ Işıltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/591; Ahmed, 9.

³⁸⁷ Âmarî, *Biblioteca*, 205.

mesajıyla onun vefatının henüz 20. yılında tanıştı. Müslümanlar buradaki mücadelelerinde ve elde ettikleri ganimetlerle merkez üslerine geri döndüler. Bu rivayete göre, Müslümanların adadan ayrılış nedeni, kendilerinden teçhizat ve asker açısından çok daha güçlü olan Bizans ordusunun üzerlerine gelmesi durumudur.

1.4.2. Bizans İmparatoru II. Konstans'ın Sicilya Adası'na Yerleşmesi ve Adayı Tahkimi (42-47/663-668)

Zâtü's-Savârî savaşı sonrası Sicilya Adası'na kaçan imparator II. Konstans, kendini güvende hissedemeyip payitaht merkezine gitti. Buraya gelen II. Konstans, burada iktidar kavgası yüzünden kardeşini öldürdükten sonra,³⁸⁸ merkezden ayrılarak Lombardlarla³⁸⁹ mücadele için İtalya üzerine gitti ve Beneventum'u kuşattı. Ancak bu amacında da pek başarılı olamayınca Roma'ya gidip Papa'yı ziyaret etti. Burada dinî törenlere katıldıktan sonra Roma'dan Napoli'ye, oradan da Arap taarruzlarına karşı koymak için tekrar Sicilya Adası'na geçti.³⁹⁰

42/663 yılının sonunda Sicilya'ya gelen imparator II. Konstans, Lombardların tehdidi altında bulunan İtalya ile Arapların mütemadi taarruzlarına hedef olan Kuzey Afrika arasında mükemmel bir kilit mevki teşkil eden adanın merkezi Sirakusa'da yerleşerek payitahtını buraya kurdu.³⁹¹ Bizans imparatoru, böylece adayı donanma üssü olarak kullanmaya devam edecek ve buradan Akdeniz havzasındaki hâkimiyetlerini hem muhafaza edip hem de daha da güçlendirecekti. II. Konstans, Sicilya'ya yerleşmekle Kuzey Afrika'daki saltanatını geri getirmek istiyordu³⁹² ancak bunda da başarılı olamadı. Çünkü Müslüman fetihleri karşı konulmaz bir şekilde devam etmekteydi. Buradan hoşlanan Kral oğullarına haber göndererek gelmelerini istedi ise de halk gitmelerini istemeyerek, “*Krallarımızın bizi bırakıp gitmelerine razı olmayız*” dediler. Bunun üzerine II. Konstans oğullarını, yani Constantine, Tiberius ve Hercules'i

³⁸⁸ İbnü'l-İbrî Ebü'l- Ferec, *Târih*, (çev.: Ömer Rıza Doğrul), I-II, Ankara 1945, I/182.

³⁸⁹ Lombard (Langobard): Doğu Germanler grubu halkı. (Bkz. *Büyük Larousse*, XIV/7532.)

³⁹⁰ Ostrogorsky, 114; Abbâdî-Sâlim, 22.

³⁹¹ Ostrogorsky, 114; İşiltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/591.

³⁹² Abbâdî-Sâlim, 22; Ebü'l-Ferec *Târihi*'nde, Kral'ın Sicilya'ya gidiş nedeni şu farklı bilgilerle sunulmaktadır: “Kral II. Konstans bu sırada kardeşi Theodosius'u öldürmüş ve bu yüzden ordusunun nefretini kazanmıştı. Kral korktuğu için Roma'ya gitti ve burada çok kaldığı için de askerlerini kızdırdı. Askerler: “Araplardan uzak bulunmak için bir Kral'ın Roma'da bu kadar uzun zaman kalması gerekmez” dediler. Bkz. İbnü'l-İbrî, I/182.

otokrator³⁹³ olarak tayin etti ve kendisi Sirakusa'da ikamet ettiği halde oğullarının Kostantinopoliste kalmalarına razı oldu. İbnü'l-İbrîye göre; İmparator, kendisine “*ikinci kabil*” adını veren askerleri tarafından öldürülmekten korktuğu için oğullarının Kostantinopoliste kalmaları durumuna razı olmak zorunda kaldı.³⁹⁴

Araplar, Kuzey Afrika'yı fethetmeye başlayınca adaya gelen II. Konstans, ölümüne (47/668) kadar, Sicilya ve İtalya'nın güneyindeki Bizans vilayetlerini itinayla güçlendirmeye gayret gösterdi. Bunu yapmasından kastı ise Arapların Kuzey Afrika'yı fetihlerinin akabinde ciddi bir şekilde Sicilya ve Güney İtalya'ya yönelmeleri durumuna bir an evvel gerekli önlemleri almaktı. II. Konstans bu çerçevede, surları olmayan yerleşim yerlerini surlarla donatmış; surları zayıf olan bazı şehir ve kalelerin ise surlarını güçlendirmiştir. Bu faaliyetler sırasında neredeyse tahkimat yapılmayan hiçbir yerleşim yeri kalmamıştı.

II. Konstans, Sicilya Adası'nda toprakların savunmasını güçlendirirken izlediği yanlış siyasetiyle halkı, tahammül edilemeyecek zorluklarla yüzleştirdiği için, kendisinden soğuttu. Ayrıca saray ve imparatorluk ordusunun masraflarını da bölge halkına yükleyip, bunu da despot bir tutumla yapınca, halk artık imparatorlardan iyice nefret eder hale geldi.³⁹⁵ Bu nefretle dolan ve Bizans yönetiminden memnun olmayan Sicilya halkı, imparator II. Kostans'ı 48/668 yılında hamamda öldürerek³⁹⁶ kendilerini bu zulümden kurtardı.

1.4.3. Emevî Halifesi Muâviye b. Ebû Süfyân (41–60/661–680) Döneminde Sicilya Adası'na Yapılan Seferler

Bizans İmparatorluğu'nun sınırlarını aşip Anadolu topraklarında da fetihlerde bulunan Müslümanları, Şam valisi Muâviye b. Ebû Süfyân yönlendirmekteydi. Muâviye b. Ebû Süfyân, Halife Osman'ın şehadeti neticesinde hilafete seçilmiş olan Hz. Ali ile

³⁹³ Otokrator: Mutlak bir iktidarı olan, bu iktidarı kimseyle paylaşmadan ve sınırsız bir şekilde kullanan hükümdar. Bkz. Büyük Larousse, XVII/8962.

³⁹⁴ İbnü'l-İbrî, I/182.

³⁹⁵ Ostrogorsky, 114; Işıltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/591.

³⁹⁶ Adevî, 65; Azimli, “Sicilya'daki İslâm Medenîyetinin Avrupa'ya Etkileri”, 138; Adevî, II. Konstans'ın ölüm tarihini 688 olarak vermektedir ki biz bunun sehven olduğu kanaatindeyiz. Ostrogorsky, II. Konstans'ın, en yakın çevresinin hazırladığı bir suikastle özel hizmetçisi tarafından 15 Eylül 47/668'de öldürüldüğünü kaydetmektedir. Bkz. Ostrogorsky, 114.

hilafet kavgasına başlamış, bundan dolayı da Anadolu'daki fetihleri Bizans'ın lehine bir antlaşmayla yarıda kesmişti.³⁹⁷

Halife Alî'nin vefatı ve Hasan'ın da hilafetten vazgeçip Muâviye'ye hilafeti devretmesi neticesinde hilafet tartışmaları ortadan kalkınca, merkezi otorite güçlenmiş oldu.

Devlet idaresini hâkimiyetine alan Muâviye, Abdullah b. Amr b. As'ı Mısır valiliğinden azledip yerine Muâviye b. Hudeyc'i vali tayin etti.³⁹⁸ Muâviye, onu emrine verdiği bir orduyla 46/667 yılında Kuzey Afrika'ya sefere gönderdi.³⁹⁹ Bu vesileyle vali İbn Hudeyc, 46/667 yılında Mağrip'teki gayrimüslimlere karşı yeniden savaflara başladı.⁴⁰⁰ Bu sırada ordusuyla Sicilya'dan gelip Tunus sahillerine inen Nikafor komutasındaki Bizans ordusuna yöneldi. Bizanslılarla yapılan bu savaşta Bizans ordusu yenildi ve gemileriyle ayrılarak buradan uzaklaştılar. İbn Hudeyc, Bizans üzerine kazandığı bu zaferle yetinmeyip Sicilya üzerine hücum etmeye karar verdi.⁴⁰¹

Muâviye b. Hudeyc, İmparator II. Konstans'ın 47/668 yılının Eylül ayında bir suikast neticesinde öldürülmesi üzerine çıkan karışıklıklardan istifade etmeyi düşündü.⁴⁰² Bu sebeple Halife Ömer zamanından beri sahil emiri olarak görev yapan Abdullah b. Kays,⁴⁰³ Muâviye b. Hudeyc'in teklifiyle⁴⁰⁴ Sicilya'ya karşı deniz saldırısı yapmak üzere teçhiz edilen⁴⁰⁵ 200 parça gemiden teşekkül eden bir Müslüman deniz filosunun başına getirildi.⁴⁰⁶ İskenderiye'den hareket eden bu filo, 48/669 yılında Alexandria'nın himayesi altındaki⁴⁰⁷ Sicilya Adası'nın Sirakusa şehrine bir kara

³⁹⁷ Brockelmonn, 60.

³⁹⁸ İbn İzâri, I/18.

³⁹⁹ Abbâdî-Sâlim, 22-23.

⁴⁰⁰ Brockelmonn, 61; Çağatay, I/442.

⁴⁰¹ Abbâdî-Sâlim, 22..

⁴⁰² Ahmed, 9; Üçok, 31; Çıvgın, 472.

⁴⁰³ İbnü'l-Hatib, II/338; Ayrıca bkz. Kürd Alî, I/273; Abbâdî-Sâlim, 24; Zehrânî, 37; Işılta, "Sicilya", *İA*, XIX/591.

⁴⁰⁴ Nüveyrî, XXIV/353; İbnü'l-Hatib, II/338; Ayrıca bkz. Kürd Alî, I/273; Berekât, 198; Ca'd Ahmed Ramazan, "Eserü'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi'l-Hadâratî'l-Ûrubîyyeti", 45; Hasan, *History of İslâm*, I/593; Zehrânî, 37.

⁴⁰⁵ Ahmed, 9; Hitti, I/253.

⁴⁰⁶ İbn Ebû Dînâr, 40; Ayrıca bkz. Nasirî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Halid b. Muhammed (ö. 1835), *Li'istigsa' Ahbarü'd-Düveli'l-Mağribi'l-Aksâ*, (Tahkik: Ca'fer Nâsiri, Muhammed Nasiri), I-III, 1418/1997, I/134; Abbâdî-Sâlim, 24; Hitti, I/253; Sallâbi, *ed-Devletü'l-Ûmeviyye*, II/52; Zehrânî, 37;

⁴⁰⁷ Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 432; Zehrânî, bu tarihi 45/666 yılı olarak vermektedir. Bkz. Zehrânî, 37; Tâlibî, buraya yapılan hareketin komutanı olarak Muâviye b. Hudeyc'i vermekle birlikte bu hareketin tarihini farklı kaynaklara göre; 45/665-666, 48/669, 52-56/672-676 tarihleri olarak da nakletmiştir. Bkz. Tâlibî, 421.

çıkarması yaptı.⁴⁰⁸ Bu çıkarmayla adayı vurmaya çalışan İbn Kays,⁴⁰⁹ adaya çıkıp,⁴¹⁰ orada düşmanı kırıp geçirdikten sonra,⁴¹¹ bir ay kadar kaldı.⁴¹² Akıncılar, Bizans filosunun onları abluka altına almasından endişe edip,⁴¹³ adada tutunamayacaklarını anlayınca Kuzey Afrika'ya döndüler.⁴¹⁴

Zirikli, Muâviye b. Hudeyc'in, 50/670 yılında Sicilya'yı ele geçirdiğini, kaydederek diğer kaynaklardaki tarihlerden farklı bilgi vermekle birlikte bunu bizzat onun yaptığını da kaydetmiştir.⁴¹⁵ İbn Haldûn ise, Sicilya'ya yapılan ilk seferin Muâviye b. Ebû Süfyân'ın hilafeti döneminde Muâviye b. Hudeyc eliyle olduğunu kaydetmiş olup, fethin onun eliyle olmasını Allah'ın dilemediğini belirtmiştir.⁴¹⁶ Gerek İbn Haldûn gerekse Zirikli bu sefer hareketinin komutanlığını yapan Abdullah b. Kays'tan bahsetmemişlerdir.

Mahmut Şâkir, tarih vermeksizin Sicilya Adası'nın ilk önce Muâviye b. Ebû Süfyân halifelik döneminde, Muâviye b. Hudeyc'in Mısır ve Kuzey Afrika valisi olarak bulunduğu sırada fethedildiğini, fethin ise Abdullah b. Kays komutasında gerçekleştiğini kaydetmiştir.⁴¹⁷ Şâkir, muhtemelen bu fethi ilk olarak oraya yapılan sefer şeklinde yorumlamıştır. Aksi takdirde buranın o dönemde fethedilemediği tarihi bir gerçektir.

Sicilya Adası'na yapılan bu seferin sonuçlarını kaynaklar genellikle "elde edilen bol ganimetlerle dönüldü" şeklinde sunmuşlardır. Altın ve gümüşten yapılmış, lal ile süslenmiş bir heykelin de aralarında bulunduğu bol ganimetlerin yanında, esirler elde

⁴⁰⁸ Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 432.

⁴⁰⁹ Kürd Alî, I/273; Brockelmann, 61; Çağatay, I/442; Rahman, 95; Hallâk, 113-114; Moreno, 6; Karlğa, 156.

⁴¹⁰ Hasan İbrâhim Hasan, *Siyâsi, Dinî, Kültürel ve İctimâî İslâm Tarihi*, (çev.: İsmâil Yiğit-Sadrettin Gümüş), I-XI, İstanbul 1985-1986, III/30.

⁴¹¹ Nasiri, I/134.

⁴¹² İbn Ebû Dînâr, 40; Nasiri, I/134; Âmarî, *Biblioteca*, 211; Ayrıca bkz. Sallabî, Ali Muhammed Muhammed; *ed-Devletü'l-Ümevîyye Avâmîlî'l-İzdihâr ve Tedayâtü'l-İnhîyâr*, By. Ts. (el-Mektebetü'ş-Şâmile 3.28.), II/52; Hasan, *History of İslâm*, I/593; Zehrânî, 37.

⁴¹³ Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 432.

⁴¹⁴ Hasan, *İslâm Tarihi*, III/30; Ca'd Ahmed Ramazan, "Eserü'l-Hadâratü'l-İslâmiyyeti fi'l-Hadâratü'l-Ûrubiyyeti", 45; Hasan, *History of İslâm*, I/593.

⁴¹⁵ Zirikli, VII/260-261

⁴¹⁶ İbn Haldûn, *Mukaddime*, (çev.: Zeki Kadiri Ugan), I-III, (MEB), İstanbul 1980, I/646.

⁴¹⁷ Mahmud Şâkir, *et-Târîhü'l-İslâmî*, I-XXII, (el-Mektebetü'l-İslâmî), Beyrut 1421/2000, V/197; Abbâdî-Sâlim, 24.

edilerek dönüldüğü,⁴¹⁸ ganimetlerin paylaşımından sonra beşte birinin Muâviye b. Hudeyc tarafından, Muâviye b. Ebû Süfyân'a gönderildiği⁴¹⁹ kaydedilmektedir.

Burada elde edilen büyük heykel de diğer ganimetlerle birlikte taşınarak Emevî halifesine gönderilmiştir. Rivayetlere göre bu değerli heykel, daha yüksek fiyat ile satılması amacıyla Basra yoluyla Hind'e gönderilmiştir.⁴²⁰

Yukarıda Muâviye b. Ebû Süfyân'ın hilafeti döneminde cereyan etmiş olan Sicilya Adası'na yapılan seferleri, oraya yapılan ilk sefer olarak belirten bazı kaynaklar mevcuttur.⁴²¹ Ancak biz bunları daha önce kaydetmiş olduğumuz "Sicilya Adası'na yapılan ilk fetih" başlığı altında sunduğumuz bilgilere dayanarak doğrulayamıyoruz. Buna karşın, "Muâviye b. Ebû Süfyân'ın valiliği döneminde ilk hareket, hilafeti döneminde ise ikinci hareket yapıldı"⁴²² şeklinde değerlendirme yapanların görüşünü benimsiyoruz.

Belâzürî, rivayetlerden birinde Muâviye b. Ebû Süfyân'ın hilafeti döneminde buraya ilk akının olduğunu kaydetmiş ancak Vâkıdî'ye atıfta bulunarak naklettiği rivayette ise tarih vermemiştir. Nakledilen bu rivayette de sefere çıkanın ve esir ve ganimetle dönen komutanın Abdullah b. Kays olduğundan bahis geçmekte, Muâviye'nin de buradan gelen ganimetlerden heykeli, Hind'e gönderdiği kaydı geçmektedir.⁴²³ Ancak bu seferin ilk ya da ikinci oluşu ile ilgili bir açıklama vermemiştir. Oysa Âmarî'nin naklettiği Vâkıdî rivayetinde Sicilya'ya yapılan ilk seferin Halife Osman döneminde olduğunu kaydedilmiş, buna mukabil Abdullah b. Kays'tan hiç bahsedilmemiştir.⁴²⁴ Dolayısıyla Belâzürî'yi kaynak göstererek bilgi aktarımı yapan diğer kaynaklar da aynı hataya düşmektedirler. Bu nedenle Muâviye'nin hilafeti

⁴¹⁸ İbn İzârî, I/17; İbnü'l-Hatib, II/338; Kürd Alî, I/273; Zehrânî, 37; Şâkiroğlu, "Sicilya", *DİA*, XXXVII/138; Ahmed, 9; Berekât, 198; Moreno, 6; Karlığa, 156; Sallabî, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, II/52.

⁴¹⁹ Belâzürî, 37; İbnü'l-Hatib, II/338; İbn Ebû Dînâr, 40; Âmarî, *Biblioteca*, 211; Hasan, *History of İslâm*, I/593; Kürd Alî, bu seferin tarihini (45/665-666) olarak vermekle birlikte seferden elde edilen ganimetin Halife Osman'a gönderildiğini ve sefere çıkanların selametle geri döndüğünü ona mektupla bildirdiğini kaydetmiştir (Bkz. Kürd Alî, I/273) ki burada bariz bir tarih hatası mevcuttur. Çünkü Halife Osman bu tarihten önce vefat etmiştir. Muhtemelen bu tarihleri 655-656 olarak vermek istemiştir.

⁴²⁰ Belâzürî, 337; Nüveyrî, XXIV/353; İbnü'l-Hatib, II/338; Ayrıca bkz. Ahmed, 9; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/591.

⁴²¹ Belâzürî, , 337; Nüveyrî, XXIV/353; Ayrıca bkz. Şâkir, V/197; Abbâdî-Sâlim, 22-23.

⁴²² Hitti, I/253; Karlığa, 156; Rahman, 95; Moreno, 6; Ahmed, 9; Üçok, 31; Hallâk, 114.

⁴²³ Belâzürî, , 337-338.

⁴²⁴ Âmarî, *Biblioteca*, 199-205.

döneminde yapılan akının ilk sefer olduğuyla ilgili nakledilen bilgilerin kabule şayan olmadığı daha isabetli görünmektedir.

1.4.4. Diğer Emevî Halifeleri Zamanında Sicilya'ya Yapılan Seferler (60-122/680-740)

Sicilya Adası'na yapılan akınlar, sadece Muâviye b. Ebû Süfyân döneminde olmamış; Emevlerin hâkimiyetlerini sürdürdükleri yılların sonuna kadar devam etmiştir. Diğer Emevî halifeleri döneminde gerçekleşen akınlar ise şunlardır:

Yezid b. Muâviye (60-64/680-683) dönemi yapılan seferler: Yezid b. Muâviye'nin halife olmasından sonra Ukbe b. Nâfî, Kuzey Afrika'ya dönmüş ve bu sırada İslâm donanması, Girit ve Sicilya adalarına karşı seferler düzenlemiştir.⁴²⁵ Sicilya, 62/682 yılları arası bir süreliğine Berka'daki Arapların akınlarının hedefi haline gelmiş;⁴²⁶ ancak bu akınlar bir yıpratma seferlerinden ileriye geçmemiştir.⁴²⁷

Abdûmelik b. Mervan (65-86/685-705) döneminde Mûsa b. Nusayr'ın Kuzey Afrika valiliği ve Sicilya seferleri: Abdûmelik b. Mervan'ın hilafeti (65-86/685-705) döneminde 78/698 yılında Kuzey Afrika'ya vali olarak gönderilen Mûsa b. Nusayr,⁴²⁸ İslâm ordusunda idari düzenleme ihtiyacı gördü ve bu çerçevede gerekli düzenlemeleri gerçekleştirmeye başladı. Daha sonra bütün Mağrib kısmını İslâmi hâkimiyet altına almak⁴²⁹ için Kuzey Afrikalılar ile çokça savaşlar yaptı.⁴³⁰ Orada hâkim olan Bizans, sahil şehirlerinden ve iç bölgelerden taşınmaya başlayınca, Mûsa b. Nusayr, onların boşalttıkları yerlere Müslümanları iskân etmeye başladı.⁴³¹

Mûsa b. Nusayr, gerek Müslümanların güvenliğini sağlamak gerekse bu Müslümanların donanma gücüne katılmalarını sağlamak amacıyla ve onlara gerekli olan

⁴²⁵ Yıldız, II/307.

⁴²⁶ Ahmed, 9; Zehrânî, Ukbe b. Nafi dönemi Sicilya akınına 47/669 yılı olarak vermektedir. Bkz. Zehrânî, 37.

⁴²⁷ Yıldız, II/307.

⁴²⁸ İbnü'l-Esîr, IV/252; Mûsâ b. Nusayr: Endülüs fatihi, akıllı, cesaretli, vera sahibi ve ordusu hezimete uğramamış birisiydi. Muâviye ile Halife Ali arasındaki savaşa Muâviye ile birlikte olmasına rağmen savaşa çıkmadı. Abdûmelik, hilafeti yıllarında onu Kuzey Afrika'ya vali olarak gönderdi. Mûsâ b. Nusayr, Kuzey Afrikalılar'la çokça savaşlar yaptı. Onlardan çok kişi öldürdü, esir etti. Daha sonra esirlerin Müslüman olanlarını ve iyi davrananlarını azad etti. Böylelikle birçok esir İslâm'a geçti. Bkz. İbn Hallikân, V/318.

⁴²⁹ Sallabî, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, III/137.

⁴³⁰ İbn Hallikân, V/318.

⁴³¹ Sallabî, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, III/137.

şeyleri öğretmek için halkı sahil kıyılarına yerleştirdi. Daha sonra Hasan b. Numan'ın Tunus'ta kurduğu tersaneyi geliştirmiştir.⁴³²

Pantellaria Adası'na yapılan sefer: Akdeniz'de Tunus ile Sicilya arasında yer alan ada, 83 km² alana sahip olup Müslümanların fethinden önce Bizanslıların hâkimiyeti altındaydı.⁴³³

Bizanslıların Sicilya'da büyük bir donanma gücü toplamış olmalarına rağmen Müslümanlar, Pantellarie Adası'na yaklaşık 81/700'de bir sefer düzenlediler.⁴³⁴ Bu sefer sırasında adaya çıkan Müslümanlar, orada kalmayıp elde ettikleri ganimetlerle adadan çekilmişlerdir.⁴³⁵

Abdullah b. Mûsa b. Nusayr ve Gazvetü'l-Eşrâf: Kuzey Afrika'daki bu faaliyetlerinden sonra yönünü Avrupa kıtasına çeviren ve orayı ele geçirmeyi arzulayan Mûsa b. Nusayr, Sicilya Adası'nı, üzerinden geçip gideceği bir yol edinmek istedi.⁴³⁶ Diğer taraftan Akdeniz'de bulunan adaların ve bilhassa Bizanslıların Akdeniz'deki en büyük askerî deniz üssü olan Sicilya'nın Kuzey Afrika için bir tehlike olmaktan çıkarılması gerekmekteydi. Bununla birlikte muhtemelen Mûsa b. Nusayr, uzun vadede batı istikametinden İstanbul'u fethetmeyi⁴³⁷ de amaçlamaktaydı. Bu amaçla bu tersanede 100 gemi inşa ettirdi.⁴³⁸

Mûsa b. Nusayr, yapılan bu gemilerle bir donanma tesis etti ve insanları Sicilya'ya sefere çağırdı. Ülemâdan, ümerâdan ve bu haberi duyan toplumun önde gelenlerinin yanında, Allah yolunda cihad için koşarak gelen birçok insanlardan oluşan bir ordu tesis edildi. Müslümanların nesep şerefine göre dâhil olup yaptıkları bu gazvenin adı sonraları "Gazvetü'l-Eşrâf" olarak isimlendirildi.⁴³⁹ Mûsa b. Nusayr, oğlu Abdullah'a sancağı vererek bu sefer için komutan tayin etti. Ona Sicilya'ya gitmesini emretti. Bu faaliyet, Kuzey Afrika denizinden Sicilya'ya yapılan ilk sefer idi.⁴⁴⁰ Sancağı

⁴³² Sallabî, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, III/137; Zehrânî, 38.

⁴³³ Ana Britannica, XXV/52.

⁴³⁴ Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 433; Ahmed, 10; İşiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/591; Maurice Lombard, *İlk Zafer Yıllarında İslâm*, (çev.: Nezih Uzel), İstanbul 1983, s. 87; Karlığa, 156.

⁴³⁵ Hasan, *History of İslâm*, I/593.

⁴³⁶ İbn Ebû Dînâr, 49; Ayrıca bkz. Medenî, 53.

⁴³⁷ Özkuyumcu, 184.

⁴³⁸ İbn Ebû Dînâr, 49; Medenî, 53.

⁴³⁹ İbn Ebû Dînâr, 24; Âmarî, *Biblioteca*, 211; Ayrıca bkz. Medenî, 53; Sallabî, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, III/138; Moreno, 6.

⁴⁴⁰ İbn Ebû Dînâr, 24; Ayrıca bkz. Tâlibî, 422; Zehrânî, 38.

alan Abdullah, komutası altındaki 1900 askerle,⁴⁴¹ 85/704 yılında⁴⁴² Sicilya topraklarına indi ve bu ordu ile orada fetihler yaptı. Adada Sirakusa şehrini ele geçirdikten⁴⁴³ sonra kuvvetli Rum ordusunu mağlup ettiler.⁴⁴⁴ Ancak fethi tamamlayamayan bu kuvvetler, ellerine geçirdikleri ganimetlerle yetinip donanmaları ile salimen Kuzey Afrika'ya döndüler.⁴⁴⁵ Bu seferin en önemli sonucu ise adadaki Bizans gücünün kırılmış olmasıdır.⁴⁴⁶

Abdullah b. Mûsa b. Nusayr, bu sefer neticesinde 1000 esir elde etmiştir ki, sadece bunların satılmasıyla askerlerin her birisi için 100 altın dinar düşmüştür.⁴⁴⁷ Ganimetlerden herhangi bir ayırım yapmaksızın her bir asker için 100 dinar düştüğünü kaydedenler de mevcuttur.⁴⁴⁸ Rivayetlere göre bu seferin ganimet açısından verimli geçtiği hususu bir vakiadır.

Bu gazve ile ilgili değerlendirmeyi, öncelikle bu seferin amacının İslâmi fetih değil de ganimet toplama şeklinde olumsuz bakışla değerlendiren Moreno'nun, "*Onlar Sirakusa'ya girebilme imkânına sahiptiler fakat Sicilya'da kalmayıp ganimetlerle iktifa ettiler.*"⁴⁴⁹ şeklindeki ifadelerinin tahliliyle ele almamız gerekmektedir. Bu değerlendirme bu seferin fetih amaçlı değil ganimet amaçlı olduğu anlamını içermektedir. Bu sefere katılan insanlar, ilan edilen cihad çağrısıyla toplanmış ve bu seferi gerçekleştirmişlerdir.⁴⁵⁰ Ancak rivayetler bu seferin, İslâmi tebliğin öncelendiği cihad düşüncesiyle şekillendiği hususuna değinmezken, seferin sonucundaki ganimetler hususunda hem fikir olmuşçasına aynı bilgiyi vermektedirler. Bu durum da maalesef Moreno'nun değerlendirmesini haklı çıkarmaktadır.

Medeni, Mûsa b. Nusayr'ın Sicilya'ya yönelttiği seferin amacının Avrupa kıtasına ulaşma niyeti olduğunu⁴⁵¹ ifade etmiştir. Ancak bu amaçla olduğunu farz etsek bile,

⁴⁴¹ Sallabî, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, III/138; İbn Kuteybe, Müslümanların sayısını 900 veya 1000 olarak kaydetmiştir. Bkz. İbn Kuteybe, II/235.

⁴⁴² Moreno, 6; Hallâk, 114.

⁴⁴³ İbn Kuteybe, II/235; Âmarî, *Biblioteca*, 211.

⁴⁴⁴ İbn Kuteybe, II/235; İbn Ebû Dînâr, 24; Âmarî, *Biblioteca*, 211; Sallabî, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, III/138.

⁴⁴⁵ Âmarî, *Biblioteca*, 211; Medenî, 53.

⁴⁴⁶ Özkuyumcu, 184.

⁴⁴⁷ Moreno, 6.

⁴⁴⁸ İbn Kuteybe, II/235; Sallabî, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, III/138.

⁴⁴⁹ Moreno, 6.

⁴⁵⁰ İbn Ebû Dînâr, 24; Âmarî, *Biblioteca*, 211; Ayrıca bkz. Medenî, 53; Sallabî, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, III/138.

⁴⁵¹ Medenî, 53.

seferin sonucuyla niyet arasında büyük bir kopukluğun olduğunu görmekteyiz. Adayı Avrupa kıtası için sıçrama taşı⁴⁵² gören Mûsa b. Nusayr, oranın fethinin tamamlanmasını emretmiş olması gerekirken ve Rum ordusu da mağlup edilmişken⁴⁵³ neden ganimetle yetinilip geri dönüldüğünü sorgulamamıştır? Bu durumu yorumlayan Medeni, Tunus'la Sicilya arası mesafenin uzaklığını, dolayısıyla yardım ulaştırılmasında sıkıntı yaşanabileceğinden dolayı Mûsa b. Nusayr'ın orayı fetih amacından döndüğünü ileri sürmüştür. Buna karşılık onun Avrupa'ya Endülüs yoluyla hücum ettiğini⁴⁵⁴ belirterek meseleyi duygusallıkla içinden çıkılmaz hale soktuğu kanaatindeyiz. Şöyle ki, hem Kuzey Afrika fetihlerinde görev alan askeri kuvvetlerin merkezi olan hem de tersanesinin bulunduğu Tunus Bölgesi;⁴⁵⁵ Sicilya'ya Endülüs'ten çok daha yakındır.⁴⁵⁶ Sicilya'nın ihtiyaç duyacağı yardımın ulaştırılmasında sıkıntı olacaktır; Endülüs'ün fethinde ihtiyaç duyulacak yardımın ulaştırılmasında sıkıntı olmayacak mı? Endülüs'e yapılacak yardım Sicilya'ya yapılacak olandan daha kısa zamanda mı ulaşacaktır? Tabi bunu gerçekçi bir değerlendirme olarak görmek mümkün değildir.

Mûsa b. Nusayr'ın gönderdiği ordu, Bizans'ın adayı yardımsız bırakmayacağını düşünerek, buradaki faaliyetlerin uzayacağını, bununla birlikte fethedilen yerlerin elde tutulamayacağını düşünerek çekilmiş olabilir. Yahutta Sicilya'daki ordu bütün gemileri kendileri için saklamak zorundaydı ve yeniden tesis edilerek hazırlanacak olan yardım donanmasının zaman alacağını da düşünüp, Bizans gücünü de göz önünde bulundurarak buradaki faaliyetlerine son vermişlerdir. Ayrıca Avrupa hedefli fetihlerine, kendi içinde sorunlar yaşayan Endülüs üzerinden kolayca yürüyebileceklerine de inanmış olabilirler. Çünkü sırtını Akdeniz hâkimi olan Bizans'a dayayan Sicilya'da mücadele etmektense iç sorunlarla parçalanmış Endülüs'te mücadele etmek daha cazip gelmiş olabilir. Meseleyi böyle ele alırsak, Sicilya'nın terk edilip Endülüs'e yönelişi daha makul görebiliriz.

⁴⁵² İbn Ebû Dînâr, 49; Medenî, 53.

⁴⁵³ İbn Kuteybe, II/235; İbn Ebû Dînâr, 24; Âmarî, *Biblioteca*, 211; Ayrıca bkz. Sallabî, *ed-Devletü'l-Ümevîyye*, III/138.

⁴⁵⁴ Medenî, 54.

⁴⁵⁵ İsmâil Yiğit, "Emevîler", *DİA*, XII/95.

⁴⁵⁶ Tunis/Tunus-Tanca/Fas arası 1976 km. yaklaşık 1067 mil'dir. Tanca-Tarifa/İspanya arası 41 km. yaklaşık 22.12 mil'dir; Tunis/Tunus-Marsala/Sicilya arası 285 km. yaklaşık 154 mil'dir. (www.illerarasimesafeler.com)

Bu hareket, Mûsa b. Nusayr'ın denizdeki son seferi olmayıp⁴⁵⁷ bilakis bundan sonra Sicilya üzerine yapılan seferlerin daha da sıklaştırmasının⁴⁵⁸ başlangıcıydı. Bu tarihlerde Sicilya sahillerine sağlamca yerleşme denemelerine girişilmiş⁴⁵⁹ ancak gerekli başarı ortaya konulamamıştır.

İbn Ebû Dînâr, bu seferden sonra Mûsa b. Nusayr'ın arkadaşları tarafından oraya yeni seferlerin düzenlendiğini ve Sirakusa'ya ulaşıp orayı mülk edindiklerini⁴⁶⁰ kaydeder, ancak bu seferlerde orada daima kalma hususunda başarı elde edilememiştir.⁴⁶¹

Kaynakların tafsilatına girmedığı ancak Emevîler döneminde deniz seferleri içinde mühim yer tutan şu seferlere değinmekte de fayda mülâhaza ediyoruz.

I. Velid b. Abdümelik Döneminde (86-96/705-715) Muğîre b. Ebî Bürde el-Abdî'nin Sicilya seferi: Kaynaklarımızın nakline göre, Mûsa b. Nusayr'ın valiliği zamanında Sicilya Adası'na başka seferlerde düzenlenmiştir. Mûsa b. Nusayr, 86/705 yılında Muğîre b. Ebî Bürde el-Abdî komutasındaki Müslümanlara ait donanmayı Sicilya Adası'na yöneltmiş ve bu donanma Sicilya Adası'nın kıyı şehri olan Uliyye'ye çıkmış ve elde ettiği ganimetlerle geri dönmüştür.⁴⁶²

Ayyaş b. Ahyâl'in Sicilya seferi: Yine Mûsa b. Nusayr döneminde Ayyaş b. Ahyâl, komutası altındaki Mağrip donanmasıyla⁴⁶³ 86/705 yılında Kuzey Afrika'dan hareket edip ve Sicilya Adası'na çıkmıştır. Adanın başkenti konumundaki Sirakusa şehrine kadar ilerleyerek buradan pek çok ganimet ve esir elde eden Ayyaş b. Ahyâl, tekrar Tunus limanına geri dönmüştür.⁴⁶⁴

Atâ b. Râfi el-Huzeylî'nin Sicilya seferi: 87/706 yılında Atâ b. Râfi el-Hüzeylî komutası altında Mısırlı Müslümanlardan oluşan bir donanmayla Sicilya Adası'na, kaynaklarda ayrıntısı ve sonucu hakkında bilgi edinemediğimiz bir sefer düzenlenmiştir.⁴⁶⁵

⁴⁵⁷ Sallabî, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, III/138.

⁴⁵⁸ Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 433.

⁴⁵⁹ Lombard, 87.

⁴⁶⁰ İbn Ebû Dînâr, 24.

⁴⁶¹ Ahmed, 9; Şâkiroğlu, "Sicilya", *DİA*, XXXVII/138.

⁴⁶² İbn Aşâkir, LXI/216; Ayrıca bkz. Zehrânî, 38; Özkuyumcu, 183.

⁴⁶³ Berekât, 198; Zehrânî, 38.

⁴⁶⁴ İbn İzârî, I/42; Ayrıca bkz. Kürd Alî, I/273; Tâlibî, 422; Zehrânî, 38; Özkuyumcu, 183.

⁴⁶⁵ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VI/18; Zehebî, *Kitâbu'd-Düveli'l-İslâmiyye*, I/72; Ayrıca bkz. Berekât, 198.

II. Yezid b. Abdülmelik Döneminde (101-105/720-724) Muhammed b. Avs el-Ensârî'nin Sicilya seferi: Kuzey Afrika valisi olan Yezid b. Ebî Müslim, 102/720 yılında Muhammed b. Evs el-Ensârî'yi batı beldelerinden Sicilya'ya sefere göndermiş,⁴⁶⁶ seferde ganimet elde eden Müslüman kuvvetler güven içerisinde geri dönmüşlerdir.⁴⁶⁷

Muhammed b. Ebî İdris el-Ensârî: Yezid b. Abdülmelik döneminde Sicilya Adası'na sefer yapan Muhammed b. İdris, 102/720 yılında adaya çıktı ve elde ettiği ganimetle geri döndü.⁴⁶⁸ İbn Dinâr da, komutan ismi vermeksizin bu tarihte Kayrevân'dan Sicilya'ya bir sefer⁴⁶⁹ yapıldığını kaydetmektedir.

Hişâm b. Abdilmelik Döneminde (105-125/724-743) Osman b. Ebî Ubeyde'nin Sicilya seferi: Ubeyde b. Abdurrahman es-Sülemi'nin Kuzey Afrika valiliği döneminde Osman b. Ebî Ubeyde 105/725 yılında Sicilya'ya bir sefer yaptı ve Sicilya şehirlerinden Sirakusa'ya yöneldi. O, kendilerini Sirakusa'da karşılayan orduyla savaştıktan sonra onları hezimete uğrattı ve bir çoğunu esir ettikten⁴⁷⁰ sonra geri döndü.

Bişr b. Saffân el-Kelbî'nin Sicilya seferi: Kuzey Afrika'ya, Yezid b. Abdülmelik tarafından vali tayin edilen Bişr b. Saffân el-Kelbî,⁴⁷¹ Hişâm b. Abdilmelik'in hilafeti (105-125/724-743) döneminde⁴⁷² de Kuzey Afrika, Mısır ve Endülüs valiliği yaptı.⁴⁷³ Bu dönemde 109/727 yılında Sicilya'ya bir sefer yapıp⁴⁷⁴ ele geçirdiği ganimet ve esirlerle Kayrevân'a döndü.⁴⁷⁵ Aziz Ahmed, ganimet ve esir elde edildiği bilgisinin yanında Rumlarla bir antlaşmanın yapıldığını, bu antlaşmaya da

⁴⁶⁶ Tâlibî, 423; Berekât, 198; Zehrânî, 39; Yıldız, II/417; Yıldız, aynı zamanda bu seferi, Afrika'dan Sicilya'ya yapılan ilk sefer olarak sunmuştur ki bu bilgi daha önceki kaydettiğimiz seferlerin bilgisiyle çelişmektedir.

⁴⁶⁷ Halife b. Hayyât, 209; Ayrıca bkz. Tâlibî, 423; Berekât, 198; Azimli, "Sicilya'daki İslâm Medeniyetinin Avrupa'ya Etkileri", 138.

⁴⁶⁸ Nüveyrî, XXIV/353; Ayrıca bkz. Kürd Alî, I/273; Hasan, İslâm Tarihi, III/30; Şâkir, IV/238. Şâkir ve Kürd Alî, bu sefer komutanını Muhammed b. Yezid el-Ensârî olarak vermişlerdir. Bkz. Kürd Alî, I/273.

⁴⁶⁹ İbn Ebû Dînâr, 51.

⁴⁷⁰ Halife b. Hayyât, 219; Ayrıca bkz. Tâlibî, 423; Zehrânî, 40. Makrîzî, bu seferi 110/735 yılı olarak vermektedir. Bkz. Âmarî, *Biblioteca*, 662. Zehrânî, bu seferin 728 yılında olduğunu kaydetmiştir. Bkz. Zehrânî, 40.

⁴⁷¹ Kindî, 91; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/240; Ayrıca bkz. Tâlibî, 423; İbnü'l-Hatib, Bişr b. Mervân olarak vermektedir. Bkz. İbnü'l-Hatib, II/338.

⁴⁷² Nüveyrî, XXIV/353; Ayrıca bkz. Zehrânî, 40; Berekât, 198.

⁴⁷³ Nasiri, I/160.

⁴⁷⁴ Nüveyrî, XXIV/353; İbnü'l-Hatib, II/338; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/240; Ayrıca bkz. Tâlibî, 423; Berekât, 198; Hallâk, 114; Hasan, *İslâm Tarihi*, III/30; Zehrânî, 40.

⁴⁷⁵ Nüveyrî, XXIV/353; İbnü'l-Hatib, II/338; İbn Tağrıberdî, I/245; Nasiri, I/160; Ayrıca bkz. Tâlibî, 423; Zehrânî, 40.

riayet edilmediğini⁴⁷⁶ kaydetmiştir. Ancak yapılan antlaşma ve bu antlaşmanın bozulmasının nedeni hakkında bilgi vermemektedir.

Müstenir b. Habhâb el-Hurâşî'nin Sicilya seferi: Hişâm b. Abdilmelik, Ubeyde b. Abdurrahman'ı 110/728 yılında Kuzey Afrika'ya vali tayin etti.⁴⁷⁷ Ubeyde b. Abdurrahman vali olarak Kuzey Afrika'ya gelince, Müstenir b. Habhâb el-Hurâşî'yi 111/729 yılında 180 gemi ile Sicilya'ya sefere gönderdi. Kışın oraya hücum eden Müstenir, elde ettiği ganimetlerle oradan ayrılırken şiddetli rüzgâra tutuldu.⁴⁷⁸ İsabet eden rüzgâr onların gemilerini batırınca,⁴⁷⁹ Müstenir, kalan 18 gemi ile⁴⁸⁰ Trablus sahillerine çıktı.⁴⁸¹ Kuzey Afrika valisi Ubeyde, Trablus valisi Yezid b. Müslim'e, Müstenir'i bağlayıp kendisine göndermesini emretti. Bunun üzerine Trablus valisinin bağlı bir şekilde gönderdiği sefer komutanı Müstenir, Ubeyde'ye ulaşınca, o, Müstenir'i feci bir şekilde döverek,⁴⁸² ağır bir şekilde cezalandırdı.⁴⁸³ Böylece yapılan bu seferden verimli bir sonuç alınamadı.⁴⁸⁴

Bazı kaynaklar, 112/730 yılında Ubeyde b. Abdurrahman'ın, Ürdün halkından Sabit b. Hasim'in Kuzey Afrika üzerinden, Sicilya'ya sefer yapmasını emrettiğini, onun da esir ve ganimet ele geçirerek salimen döndüğünü⁴⁸⁵ kaydetmektedirler.

Abdullah b. Katân'ın Sicilya seferi: Ubeyde b. Abdurrahman, Abdullah b. Katân'ı, 112/730 yılında Şam beldelerinden Sicilya üzerine sefere gönderdi. O da güven içinde ganimetlerle zafer içerisinde döndü.⁴⁸⁶ Yine Araplar, Abdülmelik b. Katan

⁴⁷⁶ Ahmed, 10.

⁴⁷⁷ Mısıri, Ebû'l Kâsim Abdurrahman b. Abdullah Abdulhakim b. A'yun el-Kuraşî, *Futuhu Mısır ve Ahbaruha*, (Tahkik: Mahmud el-Haciri), Beyrut 1999, s. 235; İbn Ebû Dînâr, 53; Tâlibî, 423.

⁴⁷⁸ İbn Asâkir, XXXVIII/166; Âmarî, *Biblioteca*, 662; Ayrıca bkz. Tâlibî, 423; Zehrânî, 40.

⁴⁷⁹ İbn Abdülhakem, 235; İbn Ebû Dînâr, 53; Mısıri, 235; Âmarî, *Biblioteca*, 662; Ayrıca bkz. Tâlibî, 423.

⁴⁸⁰ İbn Asâkir, XXXVIII/166; Âmarî'nin nakline göre Makrîzî, 17 geminin kurtulduğunu kaydetmiştir. Bkz. Âmarî, *Biblioteca*, 662.

⁴⁸¹ İbn Abdülhakem, 235; İbn Ebû Dînâr, 53; Mısıri, 235; Âmarî, *Biblioteca*, 662.

⁴⁸² Mısıri, 235.

⁴⁸³ İbn Abdülhakem, 235 arî, *Biblioteca*, 662.

⁴⁸⁴ Ahmed, 10.

⁴⁸⁵ Halîfe b. Hayyât, 221; Âmarî, *Biblioteca*, 662; Ayrıca bkz. Zehrânî, 41; Tâlibî, bu komutanın adını Sabit b. Heysem şeklinde kaydetmiştir. Bkz. Tâlibî, 423. İbn Kesîr, Zehebî'ye atfen verdiği bilgide bu yılda Sicilya Adası'nın fethedildiğini kaydetmiştir. Bkz. İbn Kesîr, el-Bidâye, XII/420). Ancak bu bilgi diğer kaynak bilgileriyle örtüşmemektedir.

⁴⁸⁶ Halîfe b. Hayyât, 223; Âmarî, *Biblioteca*, 662; Ayrıca bkz. Azimli, "Sicilya'daki İslâm Medenîyetinin Avrupa'ya Etkileri", 138; Ahmed, 10; Zehrânî, 41.

komutasında 113/732 yılında ikinci kez sefer yaptılar; bu seferde de esir ve ganimetle zafer elde ettiler.⁴⁸⁷

Bekr b. Süveydâ'nın Sicilya seferi: Ubeyde b. Abdurrahman, 115/733 yılında Bekr b. Süveydâ (Sevid'i)'yi Kuzey Afrika'dan Sicilya üzerine sefere gönderdi. Sicilya'ya gelen Bekr'in kuvvetlerini Trapani'de karşılayan Bizans donanması, Müslüman kuvvetler üzerine attıkları "Rûm Ateş" ile birçok gemiyi batırmıştır.⁴⁸⁸ Yine İbn Asâkir de Bekr b. Süveydâ'nın aynı yıl Sicilya'ya sefer yaptığını, Rumların onları karşılayıp onların gemilerine ok attığını⁴⁸⁹ kaydetmiştir. Ancak bu kaynaklar seferin sonucu hakkında bir bilgi sunmamışlardır.

Ubeydullah b. Habbâb'ın Sicilya seferi: Sicilya Adası'nın fethedilmesini ilk kez ciddi bir şekilde düşünen Kuzey Afrika valisi Ubeydullah b. Habbâb, 116/734 yılında Sicilya'ya karşı seferde bulundu.⁴⁹⁰ Rum donanması onları karşıladı ve Müslümanlarla şiddetli bir savaş yaptılar. Bu savaş Rumların galibiyetiyle ve Müslümanlardan bir topluluğun esir edilmesiyle sonuçlandı.⁴⁹¹ Başarıyla sonuçlanamayan bu seferde esir edilen Müslümanlar,⁴⁹² Abdurrahman b. Habib'in 122/740 yılındaki seferine kadar orada esir kaldılar.⁴⁹³

İbn Asâkir ise İbn Habbâb'ın Osman b. Ebî Ubeyde'yi oraya sefere gönderdiğini, onun da Sicilya'nın civar beldelerini ele geçirip ayrıldığını, bu sırada denizde Rum gemileriyle karşılaştıklarını, onlarla savaşıp yenildiklerini ve ellerindekilerini Rumlara bıraktıklarını⁴⁹⁴ kaydetmektedir.

Savvâf ise İbn Habbâb'ın yaptığı bu seferi yukarıdaki bilgilerden farklı olarak sunmuş ve bu seferin başarılı geçtiğini, Bizans donanmasına karşı büyük bir galibiyet alındığını ileri sürerek adada yerleşme amaçlı fethin başladığını kaydetmiştir.⁴⁹⁵

Kussem b. Uvâne'nin Sicilya seferi: Kuzey Afrika Emiri Ubeydullah b. Habbâb, Kussem b. Uvâne'yi, 118/736 yılında Sicilya'ya sefere gönderdi.⁴⁹⁶ Kussem ve ordusu

⁴⁸⁷ Ahmed, 10; Zehrânî, 41.

⁴⁸⁸ Halîfe b. Hayyât, 224; Âmarî, Biblioteca, 662; Ayrıca bkz. Tâlibî, 423; Ahmed, 10; Zehrânî, 41

⁴⁸⁹ İbn Asâkir, XXXVIII/167.

⁴⁹⁰ Ahmed, 10; Tâlibî, 423; Zehrânî, 41.

⁴⁹¹ İbn Tağrıberdî, I/266; Ayrıca bkz. Tâlibî, 423; Zehrânî, 41.

⁴⁹² Ahmed, 10.

⁴⁹³ Halîfe b. Hayyât, *Târîh*, 225; İbn Tağrıberdî, I/266.

⁴⁹⁴ İbn Asâkir, XXXVII/416; Ayrıca bkz. Zehrânî, 41.

⁴⁹⁵ Ayrıntılar için bkz. Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkıliyeti", 94.

Sicilya'ya saldırıp orayı kuşattılar. Burada Evveliye'yi ele geçirdikten sonra bu işten vazgeçip oradan ayrıldılar.⁴⁹⁷

Habib b. Ebî Ubeyde komutasında Sicilya'yı ele geçirme hamlesi:

Ubeydullah b. Habhab emir olduğunda, Habib b. Ebî Ubeyde b. Ukbe'yi Sicilya Adası'na sefer için gönderdi.⁴⁹⁸ Habib b. Ebî Ubeyde'nin niyetinde adanın tamamını fetih düşüncesi vardı.⁴⁹⁹ Bu düşünceye sahip olan Habib b. Ebî Ubeyde, 122/740 yılında oğlu Abdurrahman b. Habib ile Tunus limanından hareketle Sicilya'ya çıktı.⁵⁰⁰ Oraya atlarla yöneldiler ancak onları hiç kimse karşılamadı.⁵⁰¹ Abdurrahman, adanın doğu sahilinde yer alan kralın sarayının bulunduğu Sirakusa'ya vardı.⁵⁰² Orada Rumları sulha ya da itaatle boyun eğmeye razı edinceye kadar savaşa ve cihada devam ettiler.⁵⁰³ Abdurrahman b. Habib, galibiyetten sonra şehrin kapısına kılıcıyla işaretler vurunca, şehrin sakinleri mallarının büyük çoğunluğunu canları karşılığında verip sığınma talebinde bulunarak cizyeye razı oldular.⁵⁰⁴ Abdurrahman, Sirakusa'da onlardan hibe ve cizyeyi aldıktan sonra babasına doğru yöneldi.⁵⁰⁵ Bu arada adanın iç kısımlarında bir takım antlaşmalar yapmışlar⁵⁰⁶ ki, muhtemelen bu antlaşmalar da cizye ödeme koşuluyla yapılan sulh antlaşmalarıydı. Bir araya gelen Habib ve oğlu Abdurrahman, Sicilya'da kalıp orayı fethetmeye devam kararı verdiler.⁵⁰⁷

Bu karar üzerine adanın diğer yerlerini ele geçirmeye çalıştıkları sırada,⁵⁰⁸ Arap ordularının büyük bir çoğunluğunun Sicilya'da seferde olduğunu bilen ve bu durumu fırsata çevirmek isteyen Meysere el-Mudğari Tanca'da isyan etti.⁵⁰⁹ Bu isyanı bastırmak amacıyla Ubeydullah b. Habhab, İslâm ordusunu bu mühim seferden daha önemli bir iş için Sicilya'dan geri çağırarak duruma kaldı. Neredeyse adanın fethi bitirilmek

⁴⁹⁶ İbn Asâkir, XXXVII/416; Ayrıca bkz. Tâlibî, 423; Azimli, "Sicilya'daki İslâm Medeniyetinin Avrupa'ya Etkileri", 138; Zehrânî, 42.

⁴⁹⁷ Halîfe b. Hayyât, 226; İbn Asâkir, XXXVII/416; Ayrıca bkz. Tâlibî, 423; Zehrânî, 42.

⁴⁹⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VIII/8.

⁴⁹⁹ Abbâs, 31-32.

⁵⁰⁰ İbnü'l-Hatib, II/338; Ayrıca bkz. Kürd Alî, I/273; Tâlibî, 424; Berekât, 198; Zehrânî, 42.

⁵⁰¹ Nüveyrî, XXIV/354; İbnü'l-Hatib, II/338.

⁵⁰² Nüveyrî, XXIV/354; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VIII/8; İbnü'l-Hatib, II/338; İbn Tağrîberdî, I/288; İbn Ebû Dînâr, 54; Ayrıca bkz. Hasan, *İslâm Tarihi*, III/30; Şâkir, V/198; Karlığa, 156.

⁵⁰³ Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadârati'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkılliyeti", 94; Tâlibî, 423; Zehrânî, 42.

⁵⁰⁴ İbnü'l-Hatib, II/338; Ayrıca bkz. Moreno. 7.

⁵⁰⁵ Nüveyrî, XXIV/354; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VIII/8; İbnü'l-Hatib, II/338; İbn Tağrîberdî, I/288; İbn Ebû Dînâr, 54; Ayrıca bkz. Tâlibî, 423; Medenî, 55.

⁵⁰⁶ Moreno. 7.

⁵⁰⁷ Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadârati'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkılliyeti", 94. Medenî, 55.

⁵⁰⁸ Nasiri, I/162.

⁵⁰⁹ Ahmed, 11; Tâlibî, 423.

üzereydi ki⁵¹⁰ gelen çağrı üzerine Habib b. Ebî Ubeyde, fethi yarıda keserek askerleriyle Tanca'ya döndü.⁵¹¹

Bu seferden dönüşün sebebini, “Kuzey Afrika’daki Berberi servet sahiplerinin Tunus’a geri dönmeyi tercih etmelerine”⁵¹² bağlayan Moreno’nun yanı sıra, bir nedene bağlamaksızın, “oradan eşi görülmemiş bir galibiyetle elde edilen esir ve ganimetlerle Kuzey Afrika’ya döndüler”⁵¹³ şeklinde değerlendirenlere de rastlamaktayız. Moreno, ayrıca bu gazveden sonra Müslümanların Sicilya’yı istila etme fikrinden vazgeçtiklerini belirtmiştir.⁵¹⁴ Abbas ise, isyan nedeniyle geri dönüşün bütün gayretleri boşa çıkardığını ifade etmekle birlikte, bu gazvelerin devlet hazinesine mali yönden katkıda bulunduğunu⁵¹⁵ ifade etmiştir. Çıvgın, bu gazvenin sonucunda adanın vergiye bağlandığını⁵¹⁶ kaydetmiştir ki bu bilgiye diğer kaynaklarda rastlayamadığımızı ifade etmeliyiz.

Habib b. Ebî Ubeyde’nin yaptığı bu gazve hakkında şöyle bir değerlendirmede bulunabiliriz. Öncelikle bu seferin, kaynaklarının verilerine göre gerçekten çok başarılı geçtiğini, özellikle adanın fethini amaçlamalarından dolayı da diğer seferlerden büyük oranda ayrıldığını belirtmek durumundayız. Bu seferin maddi olarak en başarılı tarafı, Sirakusa yönetiminin cizye ödemiş olması durumudur ki biz bunu savaş tazminatı ya da ganimeti olarak değerlendirmekteyiz. Çünkü cizye vergisiyle himaye altına girmeleri söz konusudur ki rivayetlerden bunu çıkaramıyoruz. Bir diğer husus ise adanın iç kısımlarında antlaşma yapıldığı bilgisidir ki, yine biz antlaşmanın mahiyeti hakkında bilgi edinemiyoruz. Ancak bu antlaşmadan kastedilen Halife b. Hayyât’ın nakletmiş olduğu, daha önce Ubeydullah b. Habhâb’ın yaptığı seferde⁵¹⁷ esir düşmüş olan ve beş yıl esaret altında yaşayan Abdurrahman b. Ziyâd ve diğer Müslümanların fidye karşılığı esaretten kurtulmalarını sağlayan⁵¹⁸ antlaşma ise, zaferin sonucu değil sadece karşılıklı siyasal ilişkilerin bir sonucudur. Çünkü galibiyetle cizye alınmış hatta itaat altına

⁵¹⁰ İbn İzârî, I/53; İbnü’l-Hatib, II/338; İbn Haldûn, *Târîh*, III/176; Nasiri, I/162; Ayrıca bkz. Tâlibî, 424; Medenî, 55; Savvâf, “Ba’du Mezâhiri’l-Hadârati’l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkilliyeti”, 94; Zehrânî, 42.

⁵¹¹ İbnü’l-Hatib, II/338; Nasiri, I/162; Ayrıca bkz. Tâlibî, 423; Zehrânî, 42.

⁵¹² Moreno, 7.

⁵¹³ İbn Asâkir, XXXVIII/166; İbn İzârî, I/51; Ayrıca bkz. Hasan, *İslâm Tarihi*, III/30.

⁵¹⁴ Moreno, 7.

⁵¹⁵ Abbâs, 31-32.

⁵¹⁶ Çıvgın, 472.

⁵¹⁷ İbn Tağrıberdî, I/266; Ayrıca bkz. Tâlibî, 423; Zehrânî, 41.

⁵¹⁸ Halife b. Hayyât, 224-225.

alındığını iddia ettiğimiz topluma fidye vermek galibiyet ve zafer anlayışıyla örtüşmemektedir.

Burada temas etmemiz gereken önemli bir diğer husus da, beş yıl boyunca esir olarak tutulan bu Müslümanların hemen öldürülmemesi durumudur. Bu durum, karşılıklı olarak savaş kanunlarının işletildiği anlamına gelmektedir. Diğer taraftan burada beş yıl boyunca kalan bu Müslümanların ne tür bir yaşama sahip oldukları, hapiste mi tutulduğu yoksa köle olarak mı çalıştırıldığı bilinmemektedir.

1.5. AĞLEBÎ EMİRLİĞİNİN KURULUŞUNA KADAR ABBASÎLER DÖNEMİNDE SİCİLYA İLE MÜNASEBETLER (133-184/750–800)

Emevî halifelerinin bir asır kadar devam eden idarelerinde benimsedikleri siyasî görüşler ve yaptıkları uygulamalar, geniş bir sahaya yayılmış bulunan İslâm toplumu içinde çeşitli gayrimemnun unsurların ortaya çıkmasına yol açmış,⁵¹⁹ ayrıca Hâşimoğullarıyla münesebetlerinde ciddi olumsuzluklar yaşanmıştı. Bu durum, Hâşimoğullarının iktidara karşı gizlice propaganda faaliyetlerinde bulunmasına neden olmuştu. Emevîlerin olumsuz uygulamalarından rahatsız olan Mevalî'nin de desteğini alan Hâşimoğullarının Abbasî kolu, 133/750 yılında yaptıkları nihayi isyanla Emevî saltanatını yıkıp, Endülüs hariç Emevîlerin hâkim oldukları toprakların tamamının idaresini ele geçirerek Abbasî Devleti'ni kurdu.⁵²⁰ Hilâfet merkezi olarak Suriye yerine Irak'ı tercih eden Abbasîlerin birinci halifesi Ebü'l-Abbas es-Seffâh, Fırat'ın doğu yakasında bulunan küçük Hâşimiyye şehrini de hilâfet merkezi yaptı.⁵²¹

Hilâfetin el değiştirdiği bu sıralarda, Abdurrahman b. Habib el-Fihri, Kuzey Afrika valiliğini sürdürüyordu. Yönetim değişikliğini hemen benimseyen Emevîlerin son Kuzey Afrika valisi Abdurrahman b. Habib, Abbasîlerin hâkimiyetini kabul edip Abbasîler adına hutbe okuyunca, makamında tutuldu.⁵²²

Abdurrahman b. Habib ve Kardeşi Abdullah'ın Sicilya seferleri: Sicilya Adası'na yapılan seferlerde babasıyla birlikte bulunan Abdurrahman b. Habib, babasının vefatından (122/740) sonra Endülüs'e gidip sonra tekrar Tunus'a gelip yerleşti.

⁵¹⁹ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasîler", *DİA*, İstanbul, 1988: I/31-38.

⁵²⁰ Rahman, 159-163; Yiğit, "Emevîler", *DİA*, XII/95; Ayrıntılar için bkz. Hasan, *İslâm Tarihi*, II/299-304.

⁵²¹ Yıldız, "Abbasîler", *DİA*, I/34.

⁵²² İbnü'l-Esîr, IV/501.

129/747-748 yıllarında Tunus halkının biatıyla emir oldu ve oradan kendisine biat edenlerle birlikte Kayrevân'a gitti.⁵²³ Abbâsî Hilafetinin kurulmasından sonra da Kuzey Afrika'daki valilik makamında tutulan Abdurrahman b. Habib ve kardeşi Abdullah, Sicilya ve Sardinya adalarını kesin olarak ele geçirmeği tasarladılar.⁵²⁴

133/750 yılında Kuzey Afrika valisi Abdurrahman b. Habib komutasındaki Müslümanlar, Kuzey Afrika sahilleri ile Sicilya Adası arasında bir mevkiye bulunan Kusra Adası (Pantellaria)'nı nihai olarak ele geçirdiler. Buranın en önemli tarafı ise Tunus sahilinin savunması için önünde bulunuyor olması ve Sicilya'ya, Sardunya'ya ve başka yerlere saldırıların yöneltilebileceği yer olmasıydı.⁵²⁵ Daha sonra Sicilya'yı ele geçirme amacıyla sefere çıktılar. Ancak Kuzey Afrika'da meydana gelen fitnelerden dolayı, adanın fethinde gösterdikleri başarılı fetihlere rağmen Sicilya Adası'ndan geri dönmek zorunda kaldılar.⁵²⁶

Vali Abdurrahman b. Habib, 136/753 yılında kardeşi Abdullah'ı Sicilya'ya yeniden sefere gönderdi. Seferi başarı ile yürüten Abdullah, Kuzey Afrika'daki Berberi isyanları nedeniyle geri çağırılmış, böylece vali Abdurrahman b. Habib, Sicilya ve Sardunya'nın fethiyle ilgili hedefini gerçekleştirememiştir.⁵²⁷

Müslümanların kendi iç sorunlarıyla meşgul olmasını fırsat bilen Sicilya yönetimi, Müslümanların hücumundan korunmak için adadaki kalelerini güçlendirdiler ve Müslüman gemilerinden korunmak gayesiyle de donanmaları için yeni gemiler inşa ettiler.⁵²⁸ Kuvvetlendirdikleri donanmalarıyla Akdeniz'de Müslümanların gemilerine hücum edip, zafer elde etmişlerdi.⁵²⁹ Bu durum, vali Abdurrahman b. Habib ve onun kardeşi Abdullah'ın 139/757 yılında yeniden Sicilya'ya sefer yapmasına neden olmuştu.⁵³⁰ Bu sefer sırasında Rum donanmasıyla harbe tutuşan İbn Habib, düşman gemilerinden birçoğunu parçaladı ve onları kalelerinde sıkıştırdı. Bu kez niyeti yerleşmek olmayan İbn Habib, muhtemelen tarafların serbest ticaret yapmaları

⁵²³ Zirikli, III/303.

⁵²⁴ Işiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/591.

⁵²⁵ Berekât, 198.

⁵²⁶ Nüveyrî, XXIV/354.

⁵²⁷ Ahmed, 11; Zehrânî, 43.

⁵²⁸ Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkiliyyeti", 94; Zehrânî, 43.

⁵²⁹ Medenî, 55-56; Zehrânî, 43.

⁵³⁰ Nasiri, I/174; Ayrıca bkz. Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkiliyyeti", 94; Medenî, 56; Berekât, 198.

hususunda onlarla antlaşma yaptıktan sonra⁵³¹ elde ettiği köle ve ganimetle⁵³² Kuzey Afrika'ya döndü. Bundan sonra oraya elli yıldan fazla ciddi bir taarruz olmamıştır.⁵³³

İlk akınların bir süreliğine durması ve Sicilya'nın Bizans yönetimince tahkimi: İbn Habib'in 139/757 yılındaki seferinden sonra Rumlar, emniyette görmedikleri istikballerini te'min için adayı iyice güçlendirmeyi düşündüler. Müslümanların uzun bir süre buraya yönelmeişlerini de fırsat bilen Rumlar, adayı her cihetten onarıp kaleler yaptılar. Öyleki kale ve hisar yapmadıkları hiçbir dağ bırakmadılar.⁵³⁴ Rumlar, kalelerin tahkimatıyla birlikte donanmalarını da kuvvetlendirmeye çalıştılar.⁵³⁵ Yaklaşık kırk yıl gibi bir zaman Müslüman akınlarının olmayışı⁵³⁶ onlara bu faaliyetlerinde büyük bir fırsat doğurmuştu.

Rumlar kendilerini iyice emniyete alıp, donanmalarına da güvenir hale geldikten sonra Kuzey Afrika sahillerine saldırmaya başladılar. Müslümanlar da bu saldırıları püskürtmeye çalışıyordu.⁵³⁷ Rumların yenilenmiş donanması, aynı zamanda Kuzey Afrika Müslümanlarının yollarını abluka altına alarak, onların ticaret yapmalarına da engel oluyordu. Dolayısıyla Müslümanlar, ne ticaret için Sicilya'ya gelebiliyorlar ne de Kuzey Afrika'daki iç karışıklıklarından dolayı buraya akın düzenleyebiliyorlardı. Miranda, Müslümanların buraya gelemeyişleri durumunu, Sicilya halkının aleyhine olduğunu dile gitirmiş; Sicilya halkının, Bizans'ın vergi toplayıcıları tarafından soyularak yarım yüzyıl daha sıkıntı içerisinde kaldıklarını⁵³⁸ ileri sürmüştür. Bu iddiaya göre, Müslümanların Sicilya'ya düzenledikleri akınlarla Sicilya halkına verdiği zarar, himayeci Bizans'ın vergi yüküyle verdiği zarardan çok daha hafif kalıyordu.

Granara ise bu dönemi, Müslümanların saldırılarını sürdürdüğü dönem olarak sunmasının yanı sıra, bu saldırıları keşif amaçlı ve Akdeniz'i donanma gücüyle kontrol ve ticaret yollarının güvenliği için yaptıkları⁵³⁹ şeklinde değerlendirmiştir. Ancak bu değerlendirme, bu döneme değinen araştırma eserlerinin verileriyle farklılık arz

⁵³¹ Medenî, 56;

⁵³² İbn İzârî, I/65.

⁵³³ Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkıliyeti", 94.

⁵³⁴ Nüveyrî, XXIV/354; Ayrıca bkz. Tâlibî, 425; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/591; Azimli, "Sicilya'daki İslâm Medenîyetinin Avrupa'ya Etkileri", 138.

⁵³⁵ Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 432; Tâlibî, 425.

⁵³⁶ Ahmed, 11; Tâlibî, 425.

⁵³⁷ Ahmed, 11.

⁵³⁸ Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 433.

⁵³⁹ Granara, "Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily", 44.

etmektedir. Çünkü bu eserler, Müslümanların iç meselelerle uğraştığını, Bizans'ın ise donanmayı kuvvetlendirip Akdeniz'de yeniden hâkimiyet kurmaya çalıştığını kaydetmektedirler.⁵⁴⁰

Kuzey Afrika Valisi Herseme b. A'yan dönemi Sicilya seferleri: Rumların bu saldırılarının olduğu sırada, Abbasî Halifesi Hârûnürreşîd (170-194/786-809) tarafından Kuzey Afrika valiliğine atanan Herseme (179-181/795-797),⁵⁴¹ bu saldırıların zararını asgariye indirmek için Trablus şehrinin surlarını inşa etmek zorunda kalmıştı.⁵⁴² Bir yandan savunma tedbirleri alan vali Herseme diğer yandan saldırı da bulunan Bizans donanmasına karşılık vermek için harekete geçti ve karşı saldırı yapmak üzere Sicilya'ya seferler başlattı. Bu faaliyetler çerçevesinde, 179/795 yılının yaz döneminde Muâviye b. Züfer, kış döneminde ise Süleyman b. Raşid komutasında iki sefer düzenlenmiştir.⁵⁴³ Ancak kaynaklar bu seferlerin yapılışı ve sonucu hakkında bilgi nakletmemişlerdir.

Sicilya Adası'na yapılan ilk akınlar hakkında genel bir değerlendirme:

Emevîler ve Abbasîlerin ilk dönemi, 48/669-178/794 yılları arasında 125 yıl boyunca aralıklarla 25 akın düzenlenmiş olmasına rağmen Sicilya Adası'nın ele geçirilememesi durumu, akınların yapılış gayesini sorgulamayı gerektirmektedir. Bu akınlara baktığımızda kaynakların verilerine göre; buranın ele geçirilmesine yönelik akınların dini olmaktan ziyade siyasî ve iktisadi olduğunu, bunlardan iki yahut üç tanesinin adanın fethine yönelik olmak üzere siyasî olduğunu, diğerlerinin ise sonuçları itibariyle ganimet amaçlı olduğunu müşahade ediyoruz.

Berekât, 47/668 yılından 140//757 yılına kadar Sicilya'ya yapılan bu aralıksız saldırıların, Müslümanlara deniz sahası eğitiminde tecrübe kazandırdığını, adaya yerleşimi burada yapılan saldırı derslerinin faziletine bağlamasının yanında iktisadî olarak da ders verdiğini ifade etmiştir. Ayrıca Arapların bu mükerrer saldırılarla oraya hâkim olmanın önemini kavradıklarını da belirtmiştir.⁵⁴⁴

⁵⁴⁰ Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 432; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/591; Ahmed, 11.

⁵⁴¹ Kindî, 161; Ayrıca bkz. Altan, 25.

⁵⁴² İbnü'l-Esîr, V/299; Ayrıca bkz. Ahmed, 11.

⁵⁴³ İbnü'l-Esîr, V/304-305; Ayrıca bkz. Altan, 25.

⁵⁴⁴ Berekât, 198.

Berekât, bu akınları; eğitim, iktisadî ve adanın siyasî konumunun önemini kavrama şeklinde değerlendirmektedir ancak bu kanaati paylaşamayacağımızı belirtmeliyiz. Çünkü Müslümanların denizlerdeki faaliyetlerine baktığımızda daha donanmalarını kurdukları ilk yıllardan itibaren Bizans'a büyük mağlubiyetler tattırması, Akdeniz'de Bizans hâkimiyetinde olan adaları fethetmişlerdi. Müslümanların bir ada için yüzyıldan fazla bir zaman deniz sahası eğitiminde tecrübe kazanmaya ihtiyacı olmadığını görüyoruz. Ayrıca adaya yerleşimi, bu akınlarla elde edilen iktisadi gelirlerle ilişkilendirmeye çalışmıştır ki, bunu da kabul etmemiz mümkün değildir. Çünkü bu akınlarla elde edilen gelirlerin, bir validen diğerine intikali şüphe taşıırken, bir devletten diğerine (Emevîlerden Abbasîlere) intikali nasıl mümkün olabilir. Bu gelirlerin daha sonra adaya hâkim olan Ağlebîler Devleti'nin hazinesine dâhil edilme durumu ise hiç makul olmadığı halde böyle bir değerlendirme yapılması garip düşmektedir. Yine daha sonra gerçekleşecek olan adaya hâkimiyeti, saldırıların faziletine bağlamıştır ki, bu saldırılarla tecrübe kazananların nihayi fetihde yer almaları dahi makul gözükmemektedir. Müslümanların mükerrer saldırılarla adanın önemini kavradıkları değerlendirmesi de çok garip bir yorum olarak karşımıza çıkmaktadır. Adanın önemini kavramak için bir asırdan fazla akına ihtiyaç olmadığı açıktır.

Berakât, yukarıda tenkide tabi tuttuğumuz değerlendirmesinin dışında, bu akınlarda, İslâm dininde akınlara temel teşkil eden dini tebliğ hususuna temas etmemiştir. Bu hususa sadece Berekât değil, hemen hemen İslâm kaynaklarının hiçbiri değinmemiştir. Kaynaklar, Emevîler ve Abbasîler döneminde Sicilya'ya yapılan akınlarla ilgili olarak sadece akınların sonuçlarındaki ganimetlere değinmişlerdir. Bu durum da, İ'lâ-i kelimetullah uğruna mücadeleye çıkan Müslüman hedefiyle örtüşmemektedir. Bu akınların özellikle iktisadî kısmen de siyasi hâkimiyet amaçlı oluşuna yukarıda değindik. Bu akınların, dinî olarak dolaylı sonucu olduğu kanaatindeyiz. Bu durumu da iki yönlü ele alabiliriz. Birincisi, akın yapılan bölgenin yani adanın halkının akın yapanların dinleri hususunda -olumlu ya da olumsuz mânada olsa bile- bilgi sahibi olmaları, ikincisi ise Kuzey Afrika'daki Müslümanların gayrimüslim saldırılarından uzak bir şekilde dinlerini rahat bir şekilde yaşamaları imkânını sağlamıştır. Çünkü farklı nedenlerle de olsa bu akınlar, savaşı gayrimüslim topraklarına taşımıştı. Dolayısıyla Kuzey Afrika gayrimüslimlerin savaş meydanı olmaktan korunmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

AĞLEBİ EMİRLİĞİ VE SİCİLYA ADASI'NIN FETHİ

2.1. MAĞRİB BÖLGESİNİN FETHİNİN TARİHİ SEYRİ VE AĞLEBİ EMİRLİĞİ ÖNCESİ MAĞRİB YÖNETİMİ

Ağlebîler Devleti'nin kurulduğu Mağrib bölgesinin Müslümanlar tarafından fethi, Hz. Osman'ın hilâfeti döneminde (23-35/644-656) başlamış, Emevîler döneminde ise tüm Kuzey Afrika'nın en batısına kadar fetihlerde bulunulmuştur.⁵⁴⁵ Mağrib valisi Ukbe b. Nafi, 50/670 yılında Berberilerle bir antlaşma yaptıktan sonra, Kuzey Afrika'daki Hristiyan egemenliğini kırmayı başardı. Gerek Berberilerden gerek Bizans güçlerinden gelebilecek tehlikeleri önlemek amacıyla da Kayrevân şehrini askerî bir kışla olarak kurmuştur.⁵⁴⁶

Daha sonra Muâviye tarafından görevden alınan Ukbe, Muâviye'nin oğlu Yezid'in halifelik makamına geçmesinden sonra, 62/682 yılında Afrika valiliği görevine geri gönderilmiştir.⁵⁴⁷ Kuzey Afrika'da fetihler gerçekleştiren ve İslâm'ın bölgede hâkim olmasına ve din olarak da bölge halkı arasında yayılmasına katkıda bulunan Ukbe b. Nafi,⁵⁴⁸ 63/683 yılında hasımları tarafından pusuya düşürülüp öldürülmüştür.⁵⁴⁹

Hasan b. Numan el-Gassânî'nin (73-80/693-700), 73/693 yılında bölgeye vali atanmasına kadar geçen sürede, Bizans ve Berberîlerin mukavemeti tam olarak kırılmadı. Hasan, valiliği döneminde bölgeyi ele geçiren Kâhine'yi 74/695 yılında bozguna uğratarak Kuzey Afrika'nın tartışmasız yöneticisi oldu.⁵⁵⁰ Diğer taraftan hükümet darbeleriyle çalkantılar yaşayan Bizans İmparatorluğu, bu bölgede gerekli olan mücadeleyi yapamayınca Bizans Afrikası kesin olarak Müslümanların eline geçmiştir.(73-78/693-698).⁵⁵¹

⁵⁴⁵ Adıgüzel, 13.

⁵⁴⁶ Üçok, 31.

⁵⁴⁷ Brockelmann, 61; Çağatay, 443; Çelik, "Fâtımî Hâkimiyetinden Önce Mağrib'in Genel Durumu", 436; Davut Dursun, "Afrika/Kuzey Afrika'da İslâmiyet", *DİA*, İstanbul 1988, I/430-431.

⁵⁴⁸ Ahmed Şelebi; *et-Târîhu'l-İslâmiyyi ve'l-Haderâti'l-İslâmiyyeti*, Kahire 1969, IV/152; Dursun, "Afrika/Kuzey Afrika'da İslâmiyet", *DİA*, I/430.

⁵⁴⁹ Dursun, "Afrika/Kuzey Afrika'da İslâmiyet", *DİA*, I/431.

⁵⁵⁰ Medenî, 48; Çelik, "Fâtımî Hâkimiyetinden Önce Mağrib'in Genel Durumu", 436; Dursun, "Afrika/Kuzey Afrika'da İslâmiyet", *DİA*, I/431.

⁵⁵¹ Medenî, 48; Diehl, 61.

Hasan b. Numan'ın valiliği sırasındaki en önemli faaliyetlerinden biri de Halife Abdülmelik'in (65-86/685-705) emriyle deniz savaşlarında kullanılmak üzere savaş gemilerinin ve gerekli savaş aletlerinin üretimi için Kuzey Afrika'da bir tersane kurulmasıdır. Mısırlı Kıpti denizciler vasıtasıyla doğu tersanelerinde uygulanan tekniğin taşındığı tersanede yapılan donanmayla Akdeniz'de yeniden seferler düzenlenmeye başlamıştır.⁵⁵²

Kuzey Afrika'nın fethinde önemli rol oynayan diğer bir vali, 86/705 yılında Mağrib valiliğine atanan Mûsa b. Nusayr'dır. Onun başarılı hamleleri sonunda Berberiler⁵⁵³ itaat altına alındı. Yine onun valiliği döneminde Mağrib bölgesinin yani Kuzey Afrika'nın fethi 90/709'lu yıllarda tamamlanmış oldu.⁵⁵⁴

Berberiler, zorla itaat altına alındıkları için her fırsat bulduklarında isyan ediyorlardı.⁵⁵⁵ Emevîler döneminden Abbasîlerin ilk yıllarına kadar bu durum böyle devam etmiştir. Bu isyanlar ve karışıklıklardan dolayı Berberilerin bulunduğu bölgelerde tam bir şekilde dinî ve siyasî istikrar sağlanamamıştır.⁵⁵⁶

Abbasîlerin başa geçtiği ilk dönemlerden itibaren özellikle de Ebû Ca'fer Mansur döneminde Kuzey Afrika ülkeleri Haricî hareketin merkezi durumuna gelmişti. Berberilerden sonra Hariciler de yönetim karşıtı isyanlarıyla bölgede karışıklık çıkarmaya başladı. Kayrevân şehri de bundan nasibini almış, buraya atanan yaklaşık on civarındaki validen bazısı Hariciler tarafından öldürülmüş, bazısı görevden affını istemiş, diğer bazısı da uzun süre Haricîlerle savaşmak durumunda kalmıştı.⁵⁵⁷

Abbasîlerin güçlü valisi Yezid b. Hatîm'in vefatından sonra Rüstemîlerin Orta Batı'da nüfuzunun artmasından dolayı Abbasî yönetimi endişeye düştü. Bunun üzerine oraya Muhammed b. Eş'as komutasında bir ordu gönderdi. Bölgeye gelen İbn Eş'as bir süre sonra orada isyan edince, onunla birlikte Kuzey Afrika'ya gelen Ağleb b. Sâlim b. İkâl b. Hufâce et-Temîmî, Halife Mansur tarafından Kuzey Afrika valisi olarak atandı.

148/765 yılında Kayrevân'a gelen yeni vali Ağleb b. Sâlim, Mudârîlerden bir kumandan topluluğu çıkararak insanları yatıştırdı. Daha sonra Ebû Kurre, Hasan b.

⁵⁵² Altan, 28.

⁵⁵³ Ahmed Şelebi, *et-Tarihu'l-İslâmiyyi ve'l-Hadarâti'l-İslâmiyyeti*, Kahire 1969. IV/ 161

⁵⁵⁴ Adıgüzel, 14; Dursun, "Afrika/Kuzey Afrika'da İslâmiyeti", *DİA*, I/431.

⁵⁵⁵ Medenî, 48.

⁵⁵⁶ Medenî, 51.

⁵⁵⁷ Rahman, 194.

Harb el-Kindî ve Muhârik b. Gaffar'ın önderliklerinde isyan eden Berberilerle mücadele eden Vali Ağleb, 150/767 yılında şehid edildi.⁵⁵⁸

Bölgede devam eden istikrarsızlık bölge halkının yavaş yavaş merkezi otoriteden ayrılarak bağımsızlık elde etme yarışına başlamasına sebep oldu. Dolayısıyla Mağrip bölgesindeki Müslümanlar, hilafet merkezinden ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar. Aslında mahalli işlerin idaresi için uygun olan da buydu. Bölgede bağımsızlığını ilk ilan eden devlet ise 160/777 yılında Kadı Abdurrahman b. Rüstem el-Fârisî'nin, harici İbâdîlerin de desteğini alarak kurmuş olduğu Rüstemîler Devleti'dir. Daha sonra 171/787-788 yılında Melile şehrinde İdris b. Abdullah b. Hasan b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlip'in kurduğu İdrisîler Devleti'dir.⁵⁵⁹

Bunların yanı sıra Ruh b. Hatîm de Kayrevân'da bağımsızlığını ilan etmeye hazırlanıyordu.⁵⁶⁰ Bu bağımsızlık hareketleri devam ederken, Kuzey Afrika'da Abbâsî saltanatını hâkim kılmayı başaran İbrâhim b. Ağleb ortaya çıktı.⁵⁶¹

2.2. İBRÂHİM B. AĞLEB'İN MAĞRİB VALİLİĞİ (179-184/796-800) VE AĞLEBÎ EMİRLİĞİNİN KURULUŞU (184/800)

Zeki ve kabiliyetli bir diplomat oluşunun yanı sıra aynı zamanda iyi bir hatip, şair ve fâkih olan İbrâhim b. Ağleb b. Sâlim,⁵⁶² Mısır askerlerinden yanına on iki bin kişiyi alarak Mısır'dan kaçıp Zap'a geldi. Sonra Halife Hârûnürreşîd'in Kuzey Afrika bölgesi sınır valisi Herseme b. A'yan'a hediyeler gönderdi ve bir takım şartların onu bu duruma yönelttiğini ona arz etti. Bunun üzerine Herseme onu Zap'a vali tayin etti.⁵⁶³

Herseme'nin 179/796 yılında Bağdat'a geri çağırılmasından sonra, bölgeye gönderilen valiler de huzuru sağlayamadı. Ayrıca isyan eden Temmâm b. Temîm, Kayrevân'ı kuşatınca Hârûnürreşîd'in gönderdiği vali İbn Mukâtil, Kuzey Afrika'dan ayrılma koşuluyla eman aldı.⁵⁶⁴ Daha sonra Herseme'nin Hârûnürreşîd'e tavsiyesi ile

⁵⁵⁸ İbnü'l-Esîr, V/187.

⁵⁵⁹ Medenî, 50; Şelebi, IV/153.

⁵⁶⁰ Medenî, 50.

⁵⁶¹ Ebû Halîl, 61; Hodgson, M.G.S., *İslâm'ın Serüveni*, (çev.: Heyet), I-III, İstanbul 1993. I/266-267 ; Boswort, C. E., *Doğuştan Günümüze İslâm Devletleri Tarihi*, (çev.: Hande Canlı), İstanbul 2005. s. 70.

⁵⁶² Özeydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/475.

⁵⁶³ Belazurî, 335; İbn İzârî, Halife Hârûnürreşîd'in İbrahim b. Ağleb'i Zap'a vali tayin ettiğini kaydetmiştir. Bkz. İbn İzârî, I/92.

⁵⁶⁴ Ayrıntılar için bakınız. İbnü'l-Esîr, V/312; Ayrıca bkz. Altan, 27.

İbrâhim sınır valisi oldu.⁵⁶⁵ Onu valiliğini onaylayan Halife, ona: “*suçunu affettiğini, Mağrip ülkesi valiliğine bu işi iyi yapacağından dolayı vali tayin ettiğini; ayrıca kendisinin böyle bir ihsanı şükranla karşılayacağını ve nasihat kabul edeceğini düşündüğünü*” ifade ettiği bir mektup gönderdi.⁵⁶⁶

İbrâhim, vali olmasının ardından isyancı Temmâm ile mücadeleye koyuldu. İsyancıları hezimete uğratan vali İbrâhim; Temmâm'ı ve onunla birlikte valilere karşı gelenlerden ileri gelenlerini Hârûnürreşîd'e gönderince, Kuzey Afrika'da işler yoluna girdi ve bölge sükûnete kavuştu.⁵⁶⁷ İbrâhim, buradaki sıkıntılı olayların, kabile reislerinin bağımsız hareket etme düşüncesi ve reislerinin emrinden çıkmayan topluluklar yüzünden olduğunu tespit etti. Daha sonra bölge idaresinin Bağdat'tan ayrılmasının ve beldelerin işlerinde bağımsız olmasının gerekliliğine hükmetti.⁵⁶⁸

Bu düşünceyle Abbasî halifesi Hârûnürreşîd'e, bölge idaresinin Abbasî hâkimiyetine bağlı müstakil bir emirlik olarak varlığını sürdürmesi hususunu, Hilafet merkezindeki ehli hal ve'l akd ile istişare etmesi için 184/800 yılında elçiler gönderdi.⁵⁶⁹ Elçilerle gönderdiği mektupta, Mısır'dan Kuzey Afrika'ya her yıl gönderilen 100.000 dinarı almayacağını bildirmekle beraber Kuzey Afrika'dan Bağdat'a 40.000 dinar göndereceğini de yazdı.⁵⁷⁰ Hârûnürreşîd bu teklifi danışma meclisinde istişare etti.⁵⁷¹

İbrâhim b. Ağleb'in Temmâm b. Temîm isyanını bastırmasındaki muvaffakiyetini de göz önüne alan Hârûnürreşîd,⁵⁷² ona hayatı boyunca geçerli olmak ve çocuklarına veraset olarak devam etmesi üzere Kuzey Afrika yönetimi için taleplerini kabul ederek emirliğini onaylayan yazıyı yazdı.⁵⁷³ Hârûnürreşîd, bu taleplerin sahibi olan İbrâhim'in karakterini ve hırsını biliyordu; ancak Abbasîler adına çalıştığı sürece onun taleplerine

⁵⁶⁵ İbnü'l-Esîr, V/313.

⁵⁶⁶ Belâzürî, , 335.

⁵⁶⁷ İbnü'l-Esîr, V/313.

⁵⁶⁸ Medenî, 50.

⁵⁶⁹ Medenî, 51; Karaköse, 302.

⁵⁷⁰ İbn Verdân, 22-23; Ayrıca bkz. Ebû Halîl, 61; Medenî, 51; Ahmed, 12; Özaydın, “Ağlebîler”, *DİA*, I/476; Boswort, 70; Karaköse, 302; Cambolâfî-Kandil; 18. İbnü'l-Esîr, haraç ile ilgili, “*Her yıl İfrıkıyye memleketlerine yardım maksadıyla Mısır diyarından yüz bin dinar gönderiliyordu. İbrâhim bir indirim yaparak bu miktarı kırk bin dinara düşürdü.*” bilgilerini sunmuştur. Bkz. İbnü'l-Esîr, V/313.

⁵⁷¹ Ebû Halîl, 61; Medenî, 51; Özaydın, “Ağlebîler”, *DİA*, I/476.

⁵⁷² İbn Verdân, 21.

⁵⁷³ Ebû Halîl, 61; Medenî, 51; Ahmed, 12; Özaydın, “Ağlebîler”, *DİA*, I/476; Boswort, 70; Karaköse, 302.

olumlu cevap vermeyi uygun gördü. Böylelikle İbrâhim'i, Abbasî Devleti ile uzak Mağrib'deki İdrisîler Devleti arasında bir duvar ve set kılmış oluyordu.⁵⁷⁴ Bu gelişmeler neticesinde müstesna bir kabiliyete ve enerjiye sahip olan İbrâhim, 184/800 yılında Bağdat'tan uzak bir bölgede yeni bir Sünni hanedanlığı kurdu.⁵⁷⁵

İbrâhim b. Ağleb, başlangıçta ismen bağımsızlık elde ederek Kayrevân şehrini devletinin başkenti yaptı.⁵⁷⁶ Fakat çok geçmeden bu devlet nerdeyse tam bağımsızlığına ulaştı. Zira Abbasî halifesinin isminin hutbede anılması ve para üzerine nakşedilmesinden başka, Ağlebîler üzerinde bir etkisi kalmamıştı.⁵⁷⁷ Ancak Ağlebîler, Bağdat ile hürmetkârane münasebetleri sürdürüyordu.⁵⁷⁸ Şöyle ki Abbasîleri uyruğu altında oldukları yönetim olarak tanıyorlar ve elde ettikleri ganimet mallarından hediyeler göndermek suretiyle genişlemelerinden haberdar ediyorlardı.⁵⁷⁹

Ağlebîlerin hâkimiyet sahası, kısa sürede batıda Bon'a, güneybatı'da Rüstemîler devletiyle komşu oldukları Zab'a,⁵⁸⁰ doğuda Berberiler ve aynı zamanda Cebel'i Nefûsa Hâricîleri tarafından sürekli tehdit altında bulunan Trablus'a kadar yayıldı.⁵⁸¹ Ancak İbrâhim b. Ağleb'in Kuzey Afrika'da tesis ettiği sükût uzun sürmedi ve 186/802 yılında Tunus'ta Arap asıllı Hamdis adında biri İbrâhim b. Ağleb'e karşı çıktı. Kısa sürede etrafına pek çok kimseyi toplayarak isyan eden Hamdis, İbrâhim'in güçleri karşısında hezimete uğradı ve taraftarlarıyla birlikte kılıçtan geçirildi.

Hamdis sorununu hallettikten bir süre sonra İdrisîler Devleti'nin üzerine gitmek isteyen İbrâhim, yanındakilerin "*İdris sana dokunmadıkça sen de ona dokunma*" tavsiyesinin yanı sıra İdris'in Hz. Peygamber'in torunun torunu olması hasebiyle bu işten vazgeçti.

⁵⁷⁴ Komisyon (Mısır İslâmî Araştırmalar Komisyonu), *İslâm Tarihi*, (çev.: Ayhan Çakıroğlu; Gözden geçiren ve Takdim Eden: Ahmet Ağırakça), İstanbul 2010, s. 391.

⁵⁷⁵ İbn Verdân, 22-23; Ayrıca bkz. Ahmed Muhtar el-İbâdî, *Dirasatu fi Târîhi'l-Mağribî ve'l-Endülüsî*, By. Ts., s. 139; Ebû Zârî el-Medenî, "el-Mehdiyyu'l-Muntazaru beyne'r-rivâyeti't-Târîhiyyeti ve'l-Ehâdisi'n-Nebeviyyeti's-sahîheti", *Erşifu'l-Mülteka Ehlü'l-Hadis III*, Sayı: 83: s. 360. (el-Mektebetü'ş-Şâmile 3. 28.); Rahman, 194; Harekât, "Mağrib", *DİA*, XXVII/315.

⁵⁷⁶ Hasan, *İslâm Tarihi*, III/34; Azimli, "Sicilya'daki İslâm Medeniyetinin Avrupa'ya Etkileri", 138; Demombynes, G., "Ağlebîler", *İA*, İstanbul 1978, I/149-151; Cardini, 20; Komisyon, 391; Çelik, "Fâtîmî Hâkimiyetinden Önce Mağrib'in Genel Durumu", 437; Medenî, 28; Rahman, 194.

⁵⁷⁷ Hasan, *İslâm Tarihi*, III/34; Demombynes, "Ağlebîler", *İA*, I/149; Cardini, 20; Komisyon, 391; Çelik, "Fâtîmî Hâkimiyetinden Önce Mağrib'in Genel Durumu", 437; Medenî, 28; Rahman, 194.

⁵⁷⁸ Boswort, 70; Demombynes, "Ağlebîler", *İA*, I/149.

⁵⁷⁹ Brockelmonn, 128; Çağatay, 443.

⁵⁸⁰ Medenî, 50; Şelebi, IV/153; Brockelmonn, 128; Çağatay, 443.

⁵⁸¹ Brockelmonn, 128; Çağatay, 443.

İbrâhim, bu kez en yakın arkadaşı olan İmrân b. Mahled'in isyanı ile karşı karşıya kaldı. Yaklaşık bir yıl kadar bu isyanla meşgul olan İbrâhim, Abbasî halifesinin gönderdiği yardımla İmrân'ın tarafındaki askerleri yanına çekerek isyanı sona erdirdi. İmrân'ın hezimetinden sonra, Kuzey Afrika'daki fitne ve karışıklıklar sona erdi ve halk güven içinde yaşamaya devam etti.⁵⁸² Bu dönemde 184/800'lü yıllardan önce arkası gelmeyen Arap-Berberi iç savaşlarıyla parçalanmış olan bölgeye barış ve refah geldi.⁵⁸³

Bu arada Kuzey Afrika'da yaşamlarını sürdüren Rumlar, önce Ağlebîlerin hâkimiyetine boyun eğdiler sonrasında buraları terk ederek bir kısmı Sicilya'ya ve bir kısmı da Avrupa'nın güney kısımlarına göç ettiler.⁵⁸⁴ Böylece bu bölge tamamıyla Müslüman Araplara kalmış oldu. Bölgedeki huzur, Şevval 196/Haziran 812 yılında vefat eden İbrâhim b. Ağleb'in emirliği süresince varlığını korudu. İbrâhim, öldüğü zaman elli altı yaşındaydı ve on iki yıl dört ay on gün valilik görevinde bulunmuştu.⁵⁸⁵

Onun vefatı üzerine yerine oğlu Ebü'l-Abbas Abdullah emir oldu. Ancak o, Trablus'ta olduğu için kardeşi I. Ziyâdetullah onun adına biatleri aldı ve o gelinceye kadar yönetimi sorunsuzca sürdürdü. Daha sonra Ziyâdetullah, Trablus'tan gelen Ebü'l-Abbas Abdullah'ı 196/812 yılında karşıladı ve ona emirliği teslim etti.⁵⁸⁶

2.2.1. Ağlebî Emirliğinin Akdeniz Sahillerinde Donanma Tesisi

Ağlebî Devleti'nin kurucusu İbrâhim b. Ağleb, hâkimiyeti altındaki topraklarda ve sahillerde barışın sağlanması ve muhafazası için donanmaya ihtiyaç duydu. Bu sayede Rumlar tarafından yapılan saldırılara karşı bu sahilleri koruyacaktı. Bu amaçla İbrâhim b. Ağleb, büyük bir deniz kuvveti oluşturmak için, donanma yapımında lazım olan maddelerin bol olduğu Kuzey Afrika deniz sahil yerleşim yerlerini de ele geçirerek oradan faydalanmak istedi.⁵⁸⁷ Daha sonra büyük bir tersane inşa etti.⁵⁸⁸ Böylelikle İslâm denizcilik tarihinde hususen Akdeniz havzasındaki denizcilik, Ağleboğulları asrında inşa edilen donanma kuvvetiyle yenileniyordu. Donanma kuvveti, mücahitler, ribatlarda

⁵⁸² İbnü'l-Esîr, V/314.

⁵⁸³ Rahman, 194.

⁵⁸⁴ İbn Verdân, 14.

⁵⁸⁵ İbnü'l-Esîr, V/314.

⁵⁸⁶ İbn İzârî, I/95.

⁵⁸⁷ Abbâdî-Sâlim, 99.

⁵⁸⁸ Vedî, 13.

yaşayanlar ve gönüllülerden oluşmaktaydı.⁵⁸⁹ Bu donanma kuvvetiyle Müslümanlar, Akdeniz’de tekrar boy göstermeye başladı.

Buna mukabil Avrupalılar bu dönemde Akdeniz’de donanma gücü olarak var olmak için hiçbir faaliyet gösterememiştir.⁵⁹⁰ Artık Avrupa güneyinde Müslümanlarla rekabet edebilecek hiçbir kudretli denizci millet kalmamıştı. Böylece İslâm âlemi Akdeniz’de faal bir deniz hayatı oluşturmaktaydı.

Ağlebîler eliyle güçlenen Müslüman donanması, Bizans ile Akdeniz’de hâkimiyet yarışına girmiş; kısa bir süre sonra da Bizans’ın ticaret gemileri Müslümanlar tarafından kontrol edilmeye başlamıştı.⁵⁹¹

Ağlebîlerin şöhreti Kuzey Afrika’da ve Akdeniz’de oluşturduğu güçlü bir merkezi kuvvet ile yayılmaya başladı.⁵⁹² Akdeniz’de Müslümanların ticaretini güven içerisine alıp sahilleri imar eden Ağlebîler,⁵⁹³ denizciliğe verdikleri önemle Akdeniz’de hızla genişlemeye başladılar.⁵⁹⁴ Artık Ağlebîlerin Akdeniz’deki galibiyetlerinin yolu açılmış oluyordu.

Ağlebîlerin denizdeki bu gelişmelerini takip eden Bizans donanması, onları daha da güçlenmeden durdurmak için Kuzey Afrika’ya yöneldi; fakat ciddi şekilde gelişmiş olan Ağlebî donanması, Kuzey Afrika sahillerinde Bizanslılara mağlubiyetler yaşatacak güce erişmişti.⁵⁹⁵

Bir tarafta Bizans’la Akdeniz’de hâkimiyet mücadelesini sürdüren Ağlebî donanması, diğer taraftan denizdeki ticaret yolunun kontrolünü sağlamak için Akdeniz adalarına özellikle Sicilya Adası’na akınlar düzenliyordu.⁵⁹⁶ Artık Akdeniz’de birçok galibiyet elde eden Müslüman donanmasının gücü,⁵⁹⁷ Ağlebîler eliyle iyice pekişmiş oluyordu.⁵⁹⁸

⁵⁸⁹ İbn Verdân, 28.

⁵⁹⁰ Besim Darkot, “Akdeniz”, *İA (MEB)*, İstanbul 1978, I/233-236.

⁵⁹¹ Abdülaziz b. Abdullah, "el-Esâdîlü'l-Arabiyyeti'l-İslâmiyyeti fi'l-Bahri'l-Ebyadi'l-Mütevassidi'l-Ma'rûfi bi'l-Bahri's-Şâmi ve'l-Ğarbi", *Mecelletü't-Târîhi'l-Arabiyyi*, I/1220, (el-Mektebetü's-Şâmile 3.28).

⁵⁹² Tâlibî, 426; Ebû Halîl, 63.

⁵⁹³ Ahmed, 12.

⁵⁹⁴ Karaköse, 302; Tâlibî, 426.

⁵⁹⁵ Abdülaziz b. Abdullah, "el-Esâdîlü'l-Arabiyyeti'l-İslâmiyyeti fi'l-Bahri'l-Ebyadi'l-Mütevassidi'l-Ma'rûfi bi'l-Bahri's-Şâmi ve'l-Ğarbi", 1217.

⁵⁹⁶ Granara, “Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily”, 44.

⁵⁹⁷ Auguste Bailly, *Bizans İmparatorluğu'nun Tarihi* (çev.: Haluk Şaman), İstanbul 2006. s. 136.

⁵⁹⁸ İbn Verdân, 24.

2.2.2. Ağlebilerin Sicilya Adası ile Fetih Öncesi Münasebetleri (184-212/800-827)

VIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bizans İmparatorluğu'nun Akdeniz bölgesinde güçlü bir donanma bulundurması sebebiyle Kuzey Afrika'daki iç karışıklıklardan dolayı Abbasîlerin ilk yıllarında Sicilya Adası ile herhangi bir askerî münasebet kurulamamıştır.⁵⁹⁹ Rumlar ise Sicilya'yı imparatorluklarının güney sınırı kabul ederek orayı her yönüyle güçlendirme yoluna gitti. Ayrıca adanın etrafında donanma gücünü aktif halde bulundurarak güvenliği sağlıyorlardı. Dolayısıyla Müslümanların adaya münasebeti bu dönemde gerek ada üzerinde gerek Akdeniz sahilleri üzerinde hâkim güç olan Bizans gücüyle münasebetten geçiyordu. Bu yüzden Bizans güçleri Müslümanlarla ticaret esnasında ara sıra karşılaşıyorlardı.⁶⁰⁰

Daha sonraları Bizans, sahil güvenliğini artırarak Afrika Müslümanlarının yollarını abluka altına almaya çalıştı ve onların ticaretine engel oldu. Gerek ada halkını vergi yükü altında ezmekle gerekse Müslümanların ticaret düşüncesiyle adaya münasebetlerini engellemekle Bizans, adaya büyük zarar veriyordu.⁶⁰¹

Bir süre sonra Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyet kurduğu Akdeniz'de, Doğu âleminin yani Abbasîlerin batıdaki temsilcisi Müslüman Ağlebî Devleti hâkimiyet kurma mücadelesine girişti.⁶⁰² Bu sırada Kayrevân'daki Ağlebîler, gerek ticareti gerekse sahil güvenliği koruma altına almak için ada yönetimindeki soylu kişilerle diplomatik ilişkiler kurup onlarla bir antlaşma imzaladılar.⁶⁰³ Bu antlaşmadan sonra askerî münasebetlerin yerini adaya yapılan ticarî münasebetler almaya başladı.⁶⁰⁴

Bu durum da ada halkı için bir mutluluk getirmedi. Ticarî münasebetlerin kurulduğu bu dönemde ise ada halkı malları Kuzey Afrika'ya, haracı Rumlara vermek suretiyle mağduriyey yaşıyorlardı. Bundan dolayı ada halkı nerdeyse Kuzey Afrika halkından Rumlar üzerine yardım talep edecek duruma bile gelmişlerdi.⁶⁰⁵

⁵⁹⁹ Şâkiroğlu, "Sicilya", *DİA*, XXXVII/138.

⁶⁰⁰ Mustafa, I/579; Abbâs, 32; Zehrânî, 44.

⁶⁰¹ Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 433; Zehrânî, 44.

⁶⁰² Vedî, 12; Zehrânî, 44.

⁶⁰³ Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 433; Zehrânî, 45-46.

⁶⁰⁴ Şâkiroğlu, "Sicilya", *DİA*, XXXVII/138; Zehrânî, 45-46.

⁶⁰⁵ Tartûşî, 180.

Sicilya ve Kuzey Afrika halkı, ticarete, din, kültür ve medeniyet alanında tarihin aşağı yukarı her devresinde etkileşim içerisinde olduğu gibi, Ağlebîlerin ilk dönemlerinde de bu münasebetler devam etmiş, özellikle ticarî münasebetler daha fazla vuku bulmuştur.⁶⁰⁶ Bu ticarî münasebetlerle halkların birbirlerinin inançlarını tanıma fırsatı bulduğunu, bu vesileyle ada halkının Müslüman tüccarlar vasıtasıyla İslâm dininden biraz daha ayrıntılı haberdar edilmiş olmalarını düşünmemiz yadırganacak bir durum olmamalıdır.

2.2.2.1. Ağlebî Emiri I. Abdullah b. İbrâhim Döneminde Sicilya ile Münasebetler (196-201/812-817)

190/805 yılında yapılan antlaşmanın bozulmasından sonra Bizans donanmasıyla yapılan savaşlar sırasında Müslümanların Avrupa kıyılarına doğru düzenledikleri akınlar 195/810'lu yıllarda yoğunlaşmış ve kıyı sakinleri arasında büyük bir tedirginliğe neden olmuştu. Bu akınlar İtalyan adaları ve kıyıları ile sınırlı kalmamış Galya kıyılarını da hedef almıştır.⁶⁰⁷ Aynı şekilde Bizans donanması da Müslümanların bu akınlarını takip edip uygun yerde onları kıstırmaya çalışıyordu. Bu akınlardan birinde Müslüman donanması, Bizans donanması eliyle feci bir şekilde kırılmıştı. Bu sebeple babasının vefatı üzerine 196/812 yılında emirliğe geçen Ebü'l-Abbas Abdullah b. İbrâhim b. Ağleb (196-201/812-817), donanmayı yenilemek istiyordu.⁶⁰⁸

Ebü'l-Abbas Abdullah izlediği yeni siyasetiyle birlikte kuvvetli bir donanma inşa etmeye başladı. Ağleboğulları emirliğindeki bu haberler oradaki Hristiyanlar vasıtasıyla Sicilya'daki Bizans valisine nakledilince, adadaki Bizans donanması da kendilerini kuvvetlendirmek için harekete geçti.⁶⁰⁹ Bununla birlikte Müslüman donanmasının güçlendiğini gören Bizans valisi ateşkesi yeniden gündeme getirir.⁶¹⁰

Ebü'l-Abbas'la Sicilya'daki Bizans valisi Grogorius arasında; aralarında hücumun olmayacağı,⁶¹¹ eldeki esirlerin değişimini içeren ve ticarî güvenliğin sağlanmasında

⁶⁰⁶ Vedî, 14.

⁶⁰⁷ Tâlibî, 427; Çıvgın, 472; Tâlibî, 813 yılında Endülüs Müslümanlarının Sicilya ve Güney İtalya'ya akınlarda bulunduğunu, bunun yanında Ağlebîlerin bu hareketlere dâhil olmadığını kaydetmiştir. Bkz. Tâlibî, 428.

⁶⁰⁸ Moreno, 7.

⁶⁰⁹ Hallâk, 114; Ahmed, 12

⁶¹⁰ Ebû Halîl, 65.

⁶¹¹ Ahmed, 12; Abdülaziz b. Abdullah, "el-Esâdîlü'l-Arabîyyeti'l-İslâmiyyeti fi'l-Bahri'l-Ebyadi'l-Mütevassidi'l-Ma'rûfi bi'l-Bahri's-Şâmi ve'l-Ğarbi", 1217.

ittifak ettikleri, yeni bir antlaşma 198/813 yılında on yıl müddetle olmak koşuluyla imzalandı.⁶¹² Süleyman b. İmrân, Ebû'l-Abbas'ın Sicilya ile yapılan antlaşmada hazır bulunduğunu ve onu yazdırdığını ve bu antlaşma dâhilinde Müslümanlardan oraya girmiş olanların döndürülmesini istediğini nakletti.⁶¹³ Fakat bu antlaşma da uzun sürmedi.⁶¹⁴ Antlaşmanın ihlali neticesinde Sicilya Adası'ndaki Müslüman esirlerin sayısı iyice arttı.⁶¹⁵

2.2.2.2. Ağlebî Emiri I. Ziyâdetullah b. İbrâhim Döneminde (201-212/817-827) Sicilya ile Münasebetler

Ebû'l-Abbas Abdullah'ın vefatından sonra Ağlebî emirliğine 201/817 yılında kardeşi I. Ziyâdetullah geçti. O, döneminde iç karışıklıklara son verip isyanları bastırdıktan sonra⁶¹⁶ Ağlebî hâkimiyetine ileri derecede istikrar sağladı.⁶¹⁷ Daha sonra yönünü sahillere, dolayısıyla Sicilya Adası'na çeviren Ziyâdetullah, Sicilya'da esirlerin çoğalması nedeniyle⁶¹⁸ Rumlarla Ağlebîler arasındaki antlaşmanın Rumlar tarafından bozulduğunu düşünerek, 204/820 yılında Sicilya'nın fethi için amcasının oğlu Muhammed b. Abdullah b. Ağleb kumandasında 100 gemiden oluşan bir donanma gönderdi.⁶¹⁹ Fetih için giden bu donanma adaya çıktıktan sonra zafer elde etti.⁶²⁰ Ancak bu zafer oranın ele geçirilmesi ile taçlanamadı.⁶²¹ Fakat elde edilen bu zaferle oradaki Müslüman esirlerin geri getirilmesi başarılıydı.⁶²²

⁶¹² Ahmed, 12; Abbâdî-Sâlim, 97; Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkıliyeti" 94; Moreno, 7; Tâlibî, 439; Zehrânî, 46; Işılta, "Sicilya", *İA*, XIX/591; Özaydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476; Şâkiroğlu, "Sicilya", *DİA*, XXXVII/138.

⁶¹³ Mâlikî, Riyâzü'n-Nüfûs, I/270; Ayrıca bkz. Tâlibî, 439-440; Granara, "Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily", 42.

⁶¹⁴ Ebû Halîl, 65.

⁶¹⁵ Medenî, 57.

⁶¹⁶ Özaydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476; Kallek, "Esed b. Furat", *DİA*, XI/367.

⁶¹⁷ Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkıliyeti", 94.

⁶¹⁸ Ebû Halîl, 65; Moreno, antlaşmayı Ebû'l-Abbas'ın esir ve ganimet alma merakıyla bozduğunu, bu sebeple amcasının oğlu Muhammed b. Abdullah'ın kumandasında bir ordu gönderdiğini kaydeder. Bkz. Moreno, 7.

⁶¹⁹ Tâlibî, 430; Abdülaziz b. Abdullah, "el-Esâdîlül'-Arabîyyeti'l-İslâmiyyeti fi'l-Bahri'l-Ebyadi'l-Mütevassidi'l-Ma'rûfî bi'l-Bahri's-Şâmi ve'l-Ġarbi", 1218; Zehrânî, 45.

⁶²⁰ Tâlibî, 430; Ahmed, 12; Hallâk, 114. Zehrânî, 45; Tâlibî, bu seferi İbnü'l-Ebbâr'ın tekit ettiğini ve Ziyâdetullah'ın, Esed b. Furat eliyle fethinden sekiz yıl önce, 204/819 yılında buraya sefer yaptırdığını ve ganimetlerle dönüldüğü naklini kaydetmiştir. Tâlibî, bu sefer hakkında bundan başka İslâm ve Hristiyan kaynaklarından herhangi birinin bahsetmediğini de kaydetmiştir. Bkz. Tâlibî, 430.

⁶²¹ Karlığa, 156; Zehrânî, 45.

⁶²² Ebû Halîl, 65; Zehrânî, 45; Medenî, I. Ziyâdetullah'ın, Sicilya Adası'ndaki esirlerin çoğalmasından dolayı Sicilya hâkimi ile Müslüman esirlerin Kuzey Afrika beldelerine dönmelerini taahhüt eden bir antlaşma imzaladığını ve adada hiçbir esir kalmaksızın Kuzey Afrika'ya döndüklerini kaydetmiştir. Bkz. Medenî, 57.

Ağlebîlerin Sicilya Adası sebebiyle Bizans ile münasebetlerinin barıştan savaşa dönüştüğü bu dönemlerde, Sicilya’da yaşam kötüye gidiyor; halk bu kötülükler yüzünden ızdırap çekiyor ve zalimlerin iradesine uymaktan başka çareleri olmadığını düşünüyordu.⁶²³ Bütün bu olumsuz tabloya dayanamayan Sicilya’daki Rum işçiler ve emirleri, Konstantiniyye’deki imparatora bölgelerindeki huzuru yeniden temin etmesi için yeni bir yönetici tayin etmesi hususunda başvurular.⁶²⁴ Bunun üzerine Bizans İmparatoru II. Mikhail (205-214/820-829), Sicilya’ya Souda lakaplı Konstantin adı verilen bir generali vali olarak tayin etti.⁶²⁵ Konstantin, Sicilya Adası’na gelince hemen orada bir donanma oluşturdu⁶²⁶ ve onun başına cesur, ileri görüşlü ve kararlı bir kişi olarak tanıdığı Rum asıllı Euphemios’u⁶²⁷ donanma komutanı olarak tayin etti.⁶²⁸ Daha sonra Euphemios’u Kuzey Afrika sahillerinde gasp yapmak için donanmanın başında gönderdi.⁶²⁹ Bizans donanma komutanı Kuzey Afrika sahillerine savaşa çıktı ve orayı zorla aldı.⁶³⁰ Oranın sahillerini ve sahilleri kesen boğazları ele geçiren⁶³¹ Euphemios, Kuzey Afrika sahillerinde bir hayli tâcir yakalayıp mallarını yağma edip, burada bir zaman kaldıktan sonra ayrıldı.⁶³² Euphemios, birkaç defa daha uygun zamanlarda Kuzey Afrika’ya saldırıda bulunmuş ve aralarında Arap tüccarlarının da bulunduğu esirleri alarak zafer elde etmişti.⁶³³ Euphemios’un yaptığı bu saldırılar ile Ağlebîler, yönlerini bir kez daha Sicilya üzerine çevirmek mecburiyetinde kaldılar.

Fethe yönelmeye neden olan Sicilya Adası’ndaki iç karışıklık: Sicilya Adası üzerinde Bizans valisinin ölümüyle sonuçlanan ve neticesinde Ağlebîlerin adayı fethetmeye çalışmalarıyla sebep olan bazı olaylar gelişti. Bazı kaynaklar, adadaki bu siyasi

⁶²³ Medenî, 57.

⁶²⁴ İbn Haldûn, *Târih*, IV/253

⁶²⁵ Nüveyrî, 24/354; Ayrıca bkz. Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31; Medenî, 57; Abbâdî-Sâlim, 102; Seâlebî, 220; Ca’d Ahmed Ramazan, "Eserü'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi'l-Hadâratî'l-Ûrubîyyeti", 46; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/591; Şâkir, V/198; İbn Haldûn, İmparatorluğun 211/826 yılında tayin ettiği valiyi Kanstil adıyla vermektedir. Bkz. İbn Haldûn, *Târih*, IV/253.

⁶²⁶ Nüveyrî, XXIV/354; Ayrıca bkz. Sâlim, 102.

⁶²⁷ Klasik İslâm kaynakları bu ismi "Fimi" olarak veriyor. Ancak biz eser boyunca "Euphemios" ismini kullanacağız.

⁶²⁸ Nüveyrî, XXIV/354; Ayrıca bkz. Sâlim, 102; Seâlebî, 220; Moreno, 7.

⁶²⁹ Nüveyrî, XXIV/354; Ayrıca bkz. Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31; Ca’d Ahmed Ramazan, "Eserü'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi'l-Hadâratî'l-Ûrubîyyeti", 46; Şâkir, Euphemios’un kendi başına aldığı bir kararla Afrika sahillerine saldırarak yağmaladığını ve burada bir süre kaldığını ifade etmiştir. Bkz. Şâkir, V/198.

⁶³⁰ İbn Haldûn, *Târih*, IV/253; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 102; Savvâf, "Ba’du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkilliyeti", 95; Seâlebî, 220.

⁶³¹ Nüveyrî, XXIV/354.

⁶³² Tâlibî, 431; Abbâdî-Sâlim, 102.

⁶³³ Ahmed, 13; Tâlibî, 431; Seâlebî, 220; Şâkir, V/198.

karmaşayı, Sicilya Adası ile bağlı bulunduğu Bizans İmparatorluğu arasında meydana gelen birtakım sebeplere bağlamışlardır. Bu sebeplerin doğrudan İmparator'dan mı kaynaklandığını, adadaki mevcut validen mi yoksa donanma komutanından mı kaynaklandığı hususlarını, kaynaklar farklı şekillerde sunmaktadır.

Euphemios, Kuzey Afrika sahillerine çıktıktan bir süre sonra Rum İmparatorundan Sicilya hâkimi Konstantin'e bir mektup ulaşmıştır. Bu mektupta Euphemios'un işlediği cinayet suçundan dolayı azledilmesi,⁶³⁴ ele geçirilip öldürülmek suretiyle cezalandırılması emrediliyordu.⁶³⁵

Euphemios, hakkındaki bu haberi duyunca durumu taraftarlarına bildirdi. Euphemios adına bu duruma öfkelenen taraftarları, imparatora isyan etmesi hususunda ona yardım ettiler. Bunun üzerine Euphemios da gemilerle Sicilya Adası'na hareket edip Sirakusa şehrini istilâ etti.⁶³⁶ Orayı mülk edindikten sonra eli altındakilerle itaat hususunda anlaşmazlık yaşadı. Vali Konstantin, Euphemios'a karşı çıkıp üzerine yürüdü.⁶³⁷ Neticede taraflar karşılaştılar ve savaşa tutuştular, fakat Konstantin'in Katani şehrine kadar hezimetini devam ettirdi. Euphemios'un üzerine gönderdiği bir askerî kuvvetten kaçmağa çalışan Konstantin yakalanarak öldürüldü. Bundan sonra Euphemios krallığını ilan etti.⁶³⁸ Bu arada Euphemios, Sicilya Adası'nın bazı bölgelerine Ermeni asıllı Balata adında birisini vali tayin etti. Fakat Balata bu duruma karşı çıkıp muhalefet

⁶³⁴ Moreno, 7; Moreno, İtalyan ve Bizans kaynaklarına dayanarak bu azledilme olayının sebebini, Genel valinin donanma komutanı Euphemios nişanlısını zorla ele geçirmesi gibi şahsi sebebe dayandığını ileri sürmesinin yanında, İtalyan kaynaklarından birine atıfta bulunarak da; Genel valinin onu cezalandırmasının nedenini Euphemios'un manastırdaki bir rahibeyi zorla kaçırmış olmasına bağlamaktadır. Bkz. Moreno, 7. Berekât'a göre, anlaşmazlığa Bizans imparatoru II. Mihail ile Sicilya valisi Euphemios (donanma komutanı değil vali olarak sunulmakta) arasındaki kavga neden olmuştu. Euphemios İfrikiyye kıyılarına saldırı için geçti. Daha sonra İmparator onu tutuklamak için donanma gönderdiğini öğrendi. Sicilya'nın doğu sahilleri üzerinde bulunan Sirakusa'ya kaçtı ve Ziyâdetullah'tan yardım ve destek istemek için haber gönderdi. Bu olaylar Ağlebî donanmasının adaya himaye düşüncesiyle girişine neden oldu. Bkz. Berekât, 199. Anlaşmazlığın nedenleri hakkında ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 102-103; Ahmed, 13; Tâlibî, 443-444; Moreno, 8; Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkıliyyeti", 95; Zehrânî, 48-49; Şâkir, V/198; Seâlebî, 220; Çıvgın, 475; Savelli, A., *İtalya Tarihi*, (Kısmen ikmal eden: Fernand Hayward, Albert Falconelli; çev.: Galip Kemali Söylemezoğlu), İstanbul 1940. s. 40-41; Medenî, 57; Ebû Halîl, 65-66; Işiltan, "Sicilya", İA, XIX/591; Abbâs, 32; Ca'd Ahmed Ramazan, "Eserü'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi'l-Hadâratî'l-Ürubıyyeti", 46; Cambolatî, 43.

⁶³⁵ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254.

⁶³⁶ İbnü'l-Esîr, V/436; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 103; Şâkir, V/198; Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31; Tâlibî, 448; Özeydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476; Seâlebî, 221; Cambolatî, 43; Zehrânî, 48.

⁶³⁷ Nüveyrî, 24/355; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254; Ayrıca bkz. Ahmed, 13; Abbâdî-Sâlim, 103; Şâkir, V/198; Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31; Tâlibî, 448; Özeydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476; Seâlebî, 221.

⁶³⁸ Yâkût, III/417; İbnü'l-Esîr, V/436; Nüveyrî, XXIV/355; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254; Ayrıca bkz. Ahmed, 13; Medenî, 57; Cambolatî, 44.

ederek imparatorun tarafında yer aldığını belirtti ve Palermo’da vali olarak bulunan amcasının oğlu Mihail ile anlaşarak Euphemios’a isyan etti. Büyük bir kuvvet meydana getirerek onunla savaşa tutuştu.⁶³⁹

Sicilya’da Bizans’a karşı ilk olmayan bu isyan da Euphemios ve yardımcılarının hezimetleriyle sonuçlanınca⁶⁴⁰ ve İmparatora itaati de reddince, İmparatora bağlılığını bildiren ordu tarafından Sirakusa’da muhasara altına alındı.⁶⁴¹ Sonunda Euphemios burada da hezimete uğradı ve Balata Sirakusa şehrini ele geçirip⁶⁴² Euphemios’u oradan çıkardı.⁶⁴³

Euphemios ise düştüğü bu müşkül durumdan kurtulmak için Kayrevân’daki Ağleboğulları hükümdarı Ziyâdetullah’tan adanın fethinde kılavuz ve yardımcı olacağını bildirerek⁶⁴⁴ yardım istemek zorunda kalmıştı.⁶⁴⁵ Bu vaziyet de Tunus’taki Müslümanların Messina’lı Euphemios’un davetini kabul edip çıkardığı isyana yardım etme düşünceleriyle oraya yönelmeleri pek tabii bir durum arz etmekteydi.⁶⁴⁶

Çıvgın, Bizans adına Sicilya valiliği yapmakta olan Euphemios’un bu isyanının - muhtemelen Müslümanların adaya girişine sebep olmasında- Sicilya tarihi için bir dönüm noktası olduğunu ileri sürmüştür.⁶⁴⁷

2.2.3. Ağlebîlerin Adayı Fethine Yönelmelerinin Hârici ve Dâhili Nedenleri

Ziyâdetullah, döneminde ortaya çıkan politik ve ekonomik şartların sonucu oluşan sorunları çözerken dikkatleri dışarıya çekmeye çalışıyordu.⁶⁴⁸ Bu münasebetle Sicilya’ya yönlendirilmiş olan sefer hareketinin, Euphemios’un yardım talebine olumlu

⁶³⁹ Abbâdî-Sâlim, 103; Tâlibî, 448.

⁶⁴⁰ Moreno, 8; Tâlibî, 449.

⁶⁴¹ Savvâf, “Ba’du Mezâhiri’l-Hadârati’l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkıliyeti”, 95; Medenî, 57; Abbâs, 32; Karlığa, 156-157; Özaydın, “Ağlebîler”, *DİA*, I/476; Işıltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/591; Cambolatî, 44.

⁶⁴² İbnü’l-Esîr, V/436; Nüveyrî, XXIV/355; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254; Ayrıca bkz. Ahmed, 13; Abbâdî-Sâlim, 103; Ebû Halîl, 66; Seâlebî, 221.

⁶⁴³ Yâkût, III/417; Ayrıca bkz. Ahmed, 13; Abbâdî-Sâlim, 103; Şâkir, V/198; Ebû Halîl, 66; Miranda, “The Iberian Peninsula and Sicily”, 433.

⁶⁴⁴ Moreno, 8; Zehrânî, 48.

⁶⁴⁵ Savvâf, “Ba’du Mezâhiri’l-Hadarâti’l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkıliyeti”, 95; Medenî, 57; Abbâs, I/32; Karlığa, 156-157; Cambolatî, 46-47; Zehrânî, 48; Özaydın, “Ağlebîler”, *DİA*, I/476; Işıltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/591.

⁶⁴⁶ Savelli, 40-41.

⁶⁴⁷ Çıvgın, 475; Savelli, 40-41; Zehrânî, 48.

⁶⁴⁸ Granara, “Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily”, 45.

cevap verme gibi hârici nedenleri olmakla birlikte, Ağlebî Devleti içerisinde de buraya yönelimi teşvik eden yahut tetikleyen dâhili nedenler mevcuttu.

2.2.3.1. Hârici Nedenler

Euphemios, işlediği iddia edilen bir fiili neticesinde adada çıkardığı karışıklık sonrası, İmparatorun ordusuna ve donanmasına karşı koyacak gücü olmadığını anlayınca himayesi altındaki gemilerle oradan çıkıp Kuzey Afrika'ya gelmiştir.⁶⁴⁹ Kayrevân emiri Ziyâdetullah b. İbrâhim b. Ağleb'e, kendisini hezimete uğrattıktan sonra Sicilya Adası'na vali olan kişiye karşı yardım etmesi talebinde bulunmuştur.⁶⁵⁰ Ziyâdetullah'a sığınan Euphemios, Sicilya'daki durumu Ziyâdetullah'a arz ederek, ona ada üzerine yürüyüp hâkimiyet kurmasını teklif etti⁶⁵¹ ve onun bu husustaki tereddütlerini giderdi. Ona çok sayıdaki taraftarlarıyla birlikte destek vereceğine dair de söz verdi.⁶⁵² Adaya çıkışı teşvik ederek oranın işlerinin kolaylığını,⁶⁵³ bölgedeki bilinmeyen yerleri ve saldırı için gerekli olan bilgileri açıklayacağını da belirtti. Böylece Euphemios, Müslümanların yardımını alarak Bizans imparatoruna olan yakınlığını Ziyâdetullah'a kaydıracağını, dolayısıyla onun adadaki naibi durumunda bulunacağına inanıyordu.⁶⁵⁴ Bu inancı çerçevesinde, Ziyâdetullah'a oranın krallığını kendisine bağışladığı sürece onun himayesinde, ona saygı göstereceğini ve Ağlebî Devleti'ne cizye ödeyeceğini de arz etti.⁶⁵⁵

Ziyâdetullah, hükümetine karşı geniş tabanlı bir isyanın lideri konumundaki isyancı generalin üzerinde muzaffer bir konumda bulunuyordu. Diğer yandan Euphemios'un taraftarları 12 yıl boyunca Kayrevân şehrinin etrafını abluka altına alarak kuşatmayı sürdürmüştü.⁶⁵⁶ Böyle birisinin yardım isteğine destek olma konusunda

⁶⁴⁹ Yâkût, III/417; Nüveyrî, 24/355; Ayrıca bkz. Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31; Abbâs, I/32; Seâlebî, 221 ; Şâkir, V/198; Özeydî, "Ağlebîler", *DİA*, I/476; Abbâdî-Sâlim, 103; Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 433; Hasan, *History of İslâm*, I/593; Ebû Halîl, 66; Zehrânî, 46-47.

⁶⁵⁰ Nüveyrî, XXIV/355; Ayrıca bkz. Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31; Tâlibî, 449; Şâkîroğlu, "Sicilya", *DİA*, XXXVII/138; Seâlebî, 221; Şâkir, V/198; Özeydî, "Ağlebîler", *DİA*, I/476; Abbâdî-Sâlim, 103; Medenî, 57; Zehrânî, 50; Berekât, 199; Komisyon, 391; Hasan, *History of İslâm*, I/593; Ebû Halîl, 66; Savvâf, "Ba'du Mezâhîri'l-Hadârati'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkilliyeti", 94.

⁶⁵¹ Himyerî, 366; Ayrıca bkz. Moreno, 8; Abbâdî-Sâlim, 103; Zehrânî, 50

⁶⁵² Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 433; Azimli, "Sicilya'daki İslâm Medenîyetinin Avrupa'ya Etkileri", 138; Moreno, 8; Abbâdî-Sâlim, 103; Ahmed, 13; Zehrânî, 50

⁶⁵³ Yâkût, III/417; Ayrıca bkz. Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31; Ca'd Ahmed Ramazan, "Eserü'l-Hadârati'l-İslâmiyyeti fi'l-Hadârati'l-Ûrubîyyeti", 46. Zehrânî, 50.

⁶⁵⁴ Moreno, 8; Abbâdî-Sâlim, 103.

⁶⁵⁵ Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 433; Savvâf, "Ba'du Mezâhîri'l-Hadârati'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkilliyeti", 94; Ahmed, 13; Tâlibî, 450; Zehrânî, 50.

⁶⁵⁶ Tâlibî, 450; Granara, "Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily", 42.

çekingen tutum sergileyen Ziyâdetullah,⁶⁵⁷ onu beldesine geri göndermek istedi.⁶⁵⁸ Bunun üzerine Bizans'ın isyancı generali Euphemios, Müslüman askerlerin Sicilya'da esir olarak bulunduğunu ileri sürerek Ziyâdetullah'ın dikkatini çekmeyi başardı.⁶⁵⁹

Bu durum karşısında kararsız kalan Ziyâdetullah, Euphemios'un Bizans'a karşı yaptığı yardım çağrısını gerekçe göstererek Sicilya'ya asker sevki için bu durumu istişare etmek üzere, Kayrevân halkının ileri gelenlerini ve fakihlerini topladı.⁶⁶⁰ Onların içinde hatırı sayılır kadılardan Esed b. Furât, Ebû Mihrez ve Kayrevân'ın fakihi Sahnun vardı. Onlar bu işi istişare etti⁶⁶¹ ve Sicilya'daki gelişmeleri değerlendirmek ve bir karara varmak için toplantı heyeti oluşturdular ve şu soruların cevabını aradılar. Bu ada, İmparatorluğun gölgesinde mi olacak yoksa Bağdat halifesinin gölgesinde mi? Avrupa kıtasının bir parçası mı olarak kalacak yoksa Kuzey Afrika'nın bir parçası mı olacak? Bu hususta heyet iki kısma ayrıldı.⁶⁶² Bir kısmı niyetinde şüphe taşıyan Euphemios'a itimat edilmemesini uygun görmekteydi.⁶⁶³ Fakat devrin büyük âlimi ve kadısı Ebû Abdullah Esed b. Furât b. Sinan ise, asıl olanın kâfirlere sefer olduğu mütalaasıyla herkesi sefere ikna etti.⁶⁶⁴

Bazı kaynaklara göre Ziyâdetullah, Ebû'l-Abbas döneminde yapılan antlaşmanın bozulmasıyla ilgili istişare yapmış ve bu antlaşmanın feshinin dinen caiz olup olmadığı hususunu kadılara ve fakihlere danışmıştır. Bu hususta kadıların iki kısma bölündüğü aktarılmaktadır. Bir kısmı, antlaşmanın devamından yana tavır koymuş, antlaşmanın maddelerinin ihlal edilip edilmediğinin araştırılmasının gerekliliği ileri sürmüştür. Ayrıca bu hususun elçiler nezdinde bozulup bozulmayacağı da değerlendirmiştir. Kadıların diğer bir kısmı ise Esed b. Furât ve kendini dinî yaşama adanmış olup ribatlarda yaşayanlar, özellikle dinî hamasetle Sicilya'ya sefer yapılmasını savunmuşlardır.⁶⁶⁵ Bu bilgileri veren eserler, antlaşma maddelerinin ihlaliyle ilgili

⁶⁵⁷ Çıvgın, 475.

⁶⁵⁸ Sâlim, 103.

⁶⁵⁹ Tâlibî, 450; Granara, "Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily", 42.

⁶⁶⁰ Abbâdî-Sâlim, 103; Abbâs, 32; Tâlibî, 450; Kallek, "Esed b. Furat", *DİA*, XI/367; Zehrânî, 50.

⁶⁶¹ Tâlibî, 450.

⁶⁶² Abbâs, 32; Zehrânî, 50.

⁶⁶³ Granara, "Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily", 42; Tâlibî, 450.

⁶⁶⁴ Tâlibî, 450-451; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/591.

⁶⁶⁵ Tartışmalar için bkz. Mâlikî, *Riyâzü'n-Nüfûs*, I/270-271; Abbâs, 33; Abbâdî-Sâlim, 103-104; Ahmed, 14; Tâlibî, 450-451; Kallek, "Esed b. Furat", *DİA*, XI/367; Medenî, 58; Karlığa, 157; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/591-592; Altan, 33-34; Canik, 24. Bu konuda bilgi ileri süren kaynaklar, muhtemelen "Riyazü'n-Nüfûs" sahibi Mâlikî'nin nakline dayandılar. Ancak Mâlikî eserinde, Euphemios'un yardım talebi üzerine değil, Sicilya Adası'nda varolduğu ileri sürülen esirlerin akıbeti

mevcut tartışmaları da sunmaktadırlar ki, biz bunların kurgulanmış birer bilgi olduğu kanaatindeyiz. Bu kurgunun ise adaya cihad arzusuyla giden Müslümanların dinleri gereği muhafaza etmeleri gereken antlaşmayı ihlal ederek farklı amaçlarla adaya çıktıkları intibahı vermek düşüncesiyle yazıldığını hissetmekteyiz. Bu yüzden bu hususların ayrıntısına girmeyeceğiz ancak kısa da olsa bu bilgilerin değerini tahlil edeceğiz.

Söz konusu bu fetihleri ele alan o döneme en yakın İslâm Tarihi kaynaklarında, Ziyâdetullah'ın değil antlaşmanın ihlaline binaen istişare yaptırdığı, bu konuda antlaşma kelimesi dahi mevzu edilmemektedir. Bilakis bu istişarenin sadece adada imparatorluk arzusuyla isyan eden Euphemios'un yardım talebinin değerlendirilmesiyle ilgili⁶⁶⁶ olduğu kaydedilmektedir. Ayrıca antlaşmanın 197/813 yılında on yıllığına yenilendiğini göz önüne aldığımızda, 207/823 yılında bitmiş olan süreden dolayı doğrudan fesh edilmiştir. Faraza bu antlaşmanın bu yıldan sonra da taraflarca sürdürüldüğünü kabul etsek, hem kendilerini dayanak kabul ettiğimiz döneme en yakın İslâm Tarihi kaynaklarında hem de diğer kaynaklarda 211/826 yılında Euphemios'un donanmasıyla birlikte Kuzey Afrika sahillerine saldırı yaptığı, orada bir süre kalıp Müslüman tüccarlardan esirler elde edip geriye gittiği kaydedilmektedir. Müslümanlara saldırılması ve Müslümanlardan esir edilip götürülmesiyle ilgili aktarılan bu bilgilerde antlaşmayı diğer tarafın bozduğunu göstermektedir.⁶⁶⁷ Euphemios'un saldırısından dolayı Müslümanlara doğrudan karşı saldırı hakkı doğmuşken, antlaşma maddelerinin ihlalini konu alan bu tartışmaların yapıldığını iddia etmek tamamen temelsiz kalmaktadır.

Allah yolunda cihad: İslâmi fetihlerin en önemli amacı olan cihad, Ağlebîler için de fetihlerde mutlak gayeydi. İslâmi fetihlerde önemli ve mutlak gerekli olan dinî şuur, en büyük güç olarak gören I. Ziyâdetullah b. Ağleb, Sicilya'ya sefer için gönderilen ordunun komutanlığına Kadı Esed b. Furât'ı seçmişti ki onun din âlimi oluşundan istifade etmeyi düşünmekteydi. Ziyâdetullah, bu düşünce ve eylemleriyle Allah yolunda cihadı arzuluyordu.⁶⁶⁸ Granara'nın Sicilya'ya yapılan hareketin amacına yönelik: “Eğer

---

hakkında; antlaşma şartlarının gündeme geldiğini ve tartışıldığını nakletmiştir. Bkz. Mâlikî, Riyâzü'n-Nüfûs, I/270-271.

⁶⁶⁶ Nüveyrî, XXIV/355; Ayrıca bkz. “Ba'du Mezâhiri'l-Hadârati'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkıliyyeti”, 95; Şâkiroğlu, “Sicilya”, *DİA*, XXXVII/138.

⁶⁶⁷ İbnü'l-Esîr, V/436; Nüveyrî, XXIV/354; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254; Ayrıca bkz. Şâkiroğlu, “Sicilya”, *DİA*, XXXVII/138; Ebû Halîl, 63.

⁶⁶⁸ Abbâdî-Sâlim, 100; Zehrânî, 47.

Sicilya'daki cihad, özellikle Kuzey Afrika'daki Ağlebî emirler tarafından tasavvur edilen türden olsaydı -hiçbir tarihi önem ve politik etki olmasaydı- her zaman ve her yerde Dârü'l-harb'in harabeleri üzerine Dârü'l-İslâm'ın inşası gerçekleşirdi."⁶⁶⁹ değerlendirmesi dikkat çekici olmakla birlikte, Ağlebîlerin Sicilya'ya bu yönelişinin hakiki anlamda cihad anlayışıyla örtüştüğünü de göstermesi açısından önemlidir. Yine kendisini cihad gayesine adanmış bu bölgedeki ribatlarda yaşayan mücahitler ve âbidler, Müslümanları koruyup kollama düşüncesinin yanında Allah'a ibadet kastıyla da oralarda ikamet etmekteydiler.⁶⁷⁰ Buralarda yaşayan mücahitler, bölgedeki dinî şuuru pekiştirmiş; böylelikle içteki birtakım isyanların kolayca çözümünde etkili olmuşlardır. Aynı ruhla Sicilya'nın fethi için gönderilen orduya katılarak oraya yapılan seferlerde de bulunmuşlardır. Bu durum da yine Sicilya Adası'na yapılan bu hareketin cihad kastıyla olduğunu desteklemektedir.

Stratejik konumundan dolayı siyasî hâkimiyetin önemi: Ağlebîler, Sicilya'ya hâkim olduğu takdirde Akdeniz havzasının doğu ve batısının yarısında, çevresindeki sahillerde ve yakın adalarda etkili olabileceklerdi.⁶⁷¹ Ayrıca Tunus sahillerinin savunması için onun önünde bir savunma sathı olarak Sicilya Adası'nın elde edilmesi zaruretinin yanı sıra, Avrupa kıtasına yönelik batı ve doğuda gerçekleştirdikleri başarısız hücumlardan sonra, Avrupa beldelerinde gerçekleşmesini umdukları fetihlerin yolunu ortadan hücum ederek gerçekleştirme ümidine bağlamış olmalarıydı.⁶⁷² Yine Ağlebîler, Sicilya'yı kıtanın devamı olma özelliğinde görmelerinden dolayı, oranın fethinin gerekliliğini niyetlerine koymuş bulunmaktaydılar.⁶⁷³

İktisadi ve harp yönünden Sicilya'nın önemi: Sicilya, Müslümanlar tarafından diğer beldelere oranla çok verimli, tabii kaynaklar ve doğal madenler açısından çok zengin bir yer olarak bilinmekteydi. Yeni beldelerin fethinin mümkün olması durumu da, Ağlebîleri iktisadî zenginlik kaynaklarını artırmaya ve onları ele geçirmeye yönelik düşünce geliştirmeye sevk etmişti.⁶⁷⁴ Diğer yandan Sicilya'yı merkez edinmiş, oradan zaman zaman Kuzey Afrika topraklarına saldıran, oraları yakıp yıkan, erzakları yok

⁶⁶⁹ Granara, "Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily", 45.

⁶⁷⁰ Abbâdî-Sâlim, 100.

⁶⁷¹ Tâlibî, 452; Mustafa, I/579; Abbâdî-Sâlim, 98; Zehrânî, 46-47.

⁶⁷² Tâlibî, 453; Mustafa, I/579; Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkılliyeti", 94; Medenî, 56; Zehrânî, 48.

⁶⁷³ Medenî, 56-57.

⁶⁷⁴ Abbâdî-Sâlim, 99.

eden, emniyet içindeki yerleşimcileri esir olarak götürülen ve İslâm Devleti'ne fidiye karşılığı satan ve Akdeniz ticaretinin güvenliğini tehdit eden Bizanslı korsanların kökünü kesmek amacı da mevcuttu.⁶⁷⁵ Ayrıca adaya yapılacak olan bir askerî faaliyet, ordu içindeki huzursuzluğun yatışmasına sağlayacağı katkıyla birlikte güvenli ticaretten elde edilecek zenginliğin, ganimet, fidyenin ve kölelerin yolunu da açacaktı. Böylelikle Kuzey Afrika ekonomisi için de bir çıkış yolu temin edilecekti.⁶⁷⁶

2.2.3.2. Dâhili Nedenler

Ağlebîler, Kuzey Afrika sahillerine hâkim olmakla birlikte, doğal olarak Akdeniz'deki adalarla da sınır komşusu olmakta, Akdeniz'in en büyük adası olan Sicilya Adası'yla da bir gün bir gecelik mesafesiyle zaruri münasebet kurmaktaydılar. Daha öncede Müslümanların adaya gerçekleştirdikleri fetihleri düşünürsek oraya İslâmî hâkimiyetin götürülmesi zaten hedeflenmekteydi.⁶⁷⁷ Ancak bu fetih, Ağlebî Emirlerinden I. Ziyâdetullah b. Ağleb'in dönemine kadar gerçekleşmemişti. Bu dönemde ise yukarıda aktardığımız harici nedenin tetikleme sonucu dâhildeki var olan potansiyel, bu fethin gerçekleşmesi için aktif hale getirilecekti. Bu bağlamda Sicilya'ya yönelişte etkili olan dâhili nedeni ise şöyle ifade edebiliriz.

Beldelerdeki isyancı unsurlardan kurtulmak: Ziyâdetullah, neredeyse Ağlebîleri yok edecek olan Kasrin'de 208/824 yılında meydana gelen Ömer b. Muâviye el-Kaysi'nin isyanı, Tunus'ta 209/825 yılında meydana gelen ordusunun ve kuvvetlerinin etrafında dönüp dolandığı, emirlerine sıkıca bağlı oldukları Mansur Tanbuzi isyanı ve 210/825-826 yılında erzak sebebiyle gerçekleşen Amir b. Nafi isyanları gibi⁶⁷⁸ isyanlarla çokça uğraşmıştı. Diğer taraftan ordu içindeki insanlar da Berberi ve Arap ayrımıyla birbirlerini meşgul etmekteydiler. Ziyâdetullah, dâhildeki karışıklıklar ve fitnenin kökünü kesmek istiyordu. Bu sebeple yabancı topraklar üzerinde yapılacak olan Allah yolundaki cihad, insanlara dâhili sorunlarını unutturup onları bir araya getirecek asıl bir güçtü. Böylelikle Ağlebî emirleri de bu fetih ile Arap ordusu arasındaki sorunları çözmüş olacaktı.⁶⁷⁹ Ziyâdetullah bu şekilde, Sicilya'ya düşman üzerine yapılacak olan sefere bu isyancı grupların katılımını sağlayarak

⁶⁷⁵ Tâlibî, 452; Medenî, 56; Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadârati'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkilliyeti", 94.

⁶⁷⁶ Tâlibî, 452; Granara, "Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily", 44-45.

⁶⁷⁷ Zehrânî, 46-47.

⁶⁷⁸ Abbâdî-Sâlim, 101-102.

⁶⁷⁹ Medenî, 56.

enerjilerini Rumlarla olan savaşta harcamalarını sağlamış olacaktı.⁶⁸⁰ Dolayısıyla bu isyancı halklar arasında birleşme ve bütünleşmenin yanı sıra iç huzur da temin edilmiş olacaktı.

2.2.4. Esed b. Furât'ın Komutan Tayin Edilmesi ve Sicilya Adası'na Çıkış Hazırlıkları

Ada fatihi olarak takdim edilen Esed b. Furât kendisini, "Ben Esed'im, Esed (aslan) vahşilerin en iyisidir. Babam Fırat'tır. Fırat suların hayırlısıdır. Dedem Sinan'dır, "Sinan" silahların en iyisidir."⁶⁸¹ ifadeleriyle tarif etmektedir.

Esed b. Furât b. Sinan, Selim oğullarının mevlası olup künyesi Ebû Abdullah'tır. Horasan asıllı olup, Harran'da (veya Nehravan'da) dünyaya gelmiştir. Esed b. Furât babasıyla birlikte Muhammed b. Eş'as'ın ordusunda 184/800 yılında Kayrevân'a geldi.⁶⁸² Burada büyüyen Esed, sonra Tunus'a gitti. Oradan da hadis öğrenmek için doğuya göç etti.⁶⁸³ İmâm Mâlik'in seçkin talebelerinden ve Mâlikî mezhebî fıkı üzerine yazılan "el-Esediyye" adlı eserin müellifi olan⁶⁸⁴ Esed b. Furât, Rasulullah'ın şehrinde Medine'de İmâm Mâlik'ten Muvatta'yı okudu. İlminden istifade ettiği İmâm Mâlik'e veda edip ayrılmak istediğinde, İmâm Mâlik ona; Allah'tan korkması, Kur'an'a uyması ve ümmete nasihatte bulunması tavsiyesinde bulundu. İmâm Mâlik'ten nihai olarak bu güzel tavsiyeleri alan Esed b. Furât, oradan Irak'a gitti ve orada Ebu Hanife'nin öğrencilerinden Ebû Yusuf ve Muhammed b. Hasan ile karşılaştı. O ikisinden Ebû Hanife'nin görüşlerini ve fetvalarını öğrendi ve onlara İmâm Malik'in Muvatta'sını ve görüşlerini öğretti.⁶⁸⁵ Buradan ayrılp Mısır'a giden Esed b. Furât, Mısır'da İmâm Malik'in ashabından büyük bir toplulukla karşılaştı. Onlardan İmâm Abdurrahman b. Kâsım ile uzun süre arkadaşlık yaptıktan sonra⁶⁸⁶ Kayrevân'a geldi. Burada Esed b. Furât'ın, hem iktidar hem de muhalefet nazarında siyasî otoriteyi meşrulaştırıcı ve

⁶⁸⁰ Abbâdî-Sâlim, 101-102; Granara, "Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily", 44-45.

⁶⁸¹ İbnü'l-Ebbâr, II/380; Ayrıca bkz. Medenî, 59.

⁶⁸² İbnü'l-Ebbâr, II/380; Ayrıca bkz. Zirikli, I/298; Medenî, 59.

⁶⁸³ Zirikli, I/298.

⁶⁸⁴ İbnü'l-Esîr, V/436.

⁶⁸⁵ Mâlikî, Riyâzü'n-Nüfûs, I/255; Medenî, 59.

⁶⁸⁶ Medenî, 59.

güçlendirici önemli bir rolü bulunmasından dolayı⁶⁸⁷ Ağlebî Emiri I. Ziyâdetullah, onu 204/819 yılında Kayrevân kadılığına atadı.⁶⁸⁸

Kitap ve sünnete göre fetva ve hüküm vermekte olan Kadı Esed b. Furât, aynı zamanda cesaretli ve kararlı bir görüşe de sahipti. Bu yüzden Ziyâdetullah onu Sicilya'ya gönderilecek donanmanın başında çalıştırdı ve onu komutan tayin etti.

Adaya çıkış için yapılan hazırlıklar: Euphemios'a yardım edeceği hususunu henüz karara bağlanmamış olan Emir Ziyâdetullah, yine de onun yardım talebini göz önünde bulundurarak Susa'daki tersaneye, çok sayıda askeri içeren bir ordu için donanma teçhizatı hazırlanması hususunda emir verdi.⁶⁸⁹ Bu aşamadan sonra Emir Ziyâdetullah, Euphemios'a yardım edileceğini bildirdi ve ona donanma gelinceye kadar Susa limanında ikamet etmesini emretti.⁶⁹⁰ Muhtemelen Müslüman askerlerin toplanma ve donanmanın hazırlanma zamanına kadar Euphemios'u orada bekletmek istemesiyle,⁶⁹¹ onun adaya çıkış teklifi ve yardımcı olacağı hususunda verdiği sözün sadakatini ölçmekteydi.

Savaş ve cihad faaliyetlerine yönelmiş olan Ağlebî Devleti'nin emirlerinden I. Ziyâdetullah,⁶⁹² bir cihad deklare etti ve insanlara Sicilya'da sefer yapmaya ve onları Allah yolunda cihad ile kazanmaya davet etti.⁶⁹³ Bu çağrıyı duyan insanlar cihad arzusuyla hızlıca hazırlık yaptılar.⁶⁹⁴ Muharrem ayında Sicilya Adası'na sefer için hazırlanmış yüz gemilik bir donanma ordusu meydana getirdiler ki⁶⁹⁵ bu Euphemios'un donanması kadardı.⁶⁹⁶

⁶⁸⁷ Kallek, "Esed b. Furat", *DİA*, XI/367.

⁶⁸⁸ Medenî, 59.

⁶⁸⁹ Seâlebî, 221; Cambolatî, 50.

⁶⁹⁰ Nüveyrî, XXIV/355; Ayrıca bkz. Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkıliyyeti", 95.

⁶⁹¹ Abbâdî-Sâlim, 105.

⁶⁹² Komisyon, 391.

⁶⁹³ Berekât, 199; Cambolatî, 50-51; Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 433; Medenî, 60.

⁶⁹⁴ Yâkût, III/417.

⁶⁹⁵ Nüveyrî, XXIV/355; İbn Hacer Askalâni, Şihabuddîn Ebi'l-Fadl Ahmed b. Ali, *İnbau'l-Ğumr bi Ebnâi'l-Umr Fi't-Târîh*, (Tahtik: Muhammed Abdulmuid Han), I-IX, (Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye,) Beyrut 1986/ 1406. (el-Mektebetü's-Şâmile 3.28.). VIII/197; Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31; Azimli, "Sicilya'daki İslâm Medeniyetinin Avrupa'ya Etkileri", 138; Medenî, 61; Ca'd Ahmed Ramazan, "Eserü'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi'l-Hadâratî'l-Ûrubiyyeti", XXIII/46; İbn İzârî, 700 süvarinin bulunduğu 70 gemi olarak bilgi vermiştir. Bkz. İbn İzârî, I/102; Sâlim, "Donanma yetmiş gemiden oluşmaktaydı. Fimi'nin gemilerine izafeten yüz gemi de denilmekteydi." bilgisini kaydetmektedir. Bkz. Abbâdî-Sâlim, 105.

⁶⁹⁶ Nüveyrî, XXIV/356.

Kadı Esed b. Furât, kendisinden başka birisinin, daha önceki akınlarda olduğu üzere, sadece esir ve ganimetle yetineceğinden ve bu harbin de öncekiler gibi akim kalacağından korktuğu için mücahitlerin kumandanlığını üstlenmeyi Emir I. Ziyâdetullah'tan talep etti.⁶⁹⁷ Emir I. Ziyâdetullah, Esed b. Furât'ın, Müslümanları birleştirmede ve bu gazveye çıkılması hususundaki gösterdiği rağbetten dolayı onun talebine razı oldu ve onu Sicilya Adası'na yönlendirilecek olan donanmanın emirliğine tayin etti. Fakat İbn Furat bu görevi sırf emir olmak için istemiyordu. Onun maksadı düşman ordusuyla cihad etmektir. Bunun için Ziyâdetullah'a şöyle dedi: *“Allah emiri islah etsin! Allah Teâla bir şey hususunda helaldir ya da haramdır hükmü vermişse bundan sonra bu hususta kim hükmedebilir. Allah beni emirlikten azletmişse kim emirliğe geçirebilir.”* İbn Furat'ın bu şekilde çıkmış olması, onun nazarında Allah'ın helalleri ve haramları, kendisiyle mertebe sahibi olarak isimlendirildiği emirliğin üzerinde görmesi idi.⁶⁹⁸

Bazı kaynaklar ise Kadı Esed b. Furât'la, Ziyâdetullah arasında bu hususta geçen şöyle bir diyalogu kaydetmişlerdir. Kadı Esed b. Furât dedi ki: *“Allah, emiri islah etsin! Allah Teâla'nın helal ettiği kadılıktan beni azlettikten sonra beni emir olarak mı atadın?”* Ziyâdetullah ise: *“Seni kadılıktan azletmedim ve üstelik seni kadılıktan daha şerefli olan emirliğe atadım. Senin kadılık ismini bıraktım. Sen kadı emirsin.”* dedi.⁶⁹⁹

I. Ziyâdetullah'ın, Esed hakkındaki bu kararından önce Kuzey Afrika beldesinde emirlik ile kadılığı bir arada toplayan olmamıştı. Bu özelliğe sadece Esed b. Furât taşımış oldu.⁷⁰⁰ Emir Ziyâdetullah'ın Esed'i seçme düşüncesinin altında, Ziyâdetullah'ın Halife Ömer b. Hattab'ı dinî hususta taklit etmesi de yatmaktaydı. Öyle ki Ömer adamlarından seçim yaparken onları, harp maharetlerinden daha çok dinî konularından ve vera sahibi oluşlarından dolayı seçiyordu. Onun gerek Ebû Ubeyde'yi İslâm ordularının başına emir seçmesi gerekse komutanların seçimindeki tercihi bu şekildeydi.⁷⁰¹ Ziyâdetullah bu düşüncesinden olacak ki Mâlikî mezhebî âlimlerinden ve fakihlerinden Esed b. Furât'ı, aralarında âbid ve sâlihlerin de bulunduğu ordunun başına geçirmişti. Emir Ziyâdetullah bunu yapmakla Müslümanların kalplerini

⁶⁹⁷ İbn İzâri, I/102; Himyerî, 366; Ayrıca bkz. Hallâk, 115; Medenî, 60; Moreno, 9; Ebû Halîl, 64.

⁶⁹⁸ Abbâdî-Sâlim, 105; Cambolatî, 52-53.

⁶⁹⁹ Mâlikî, Riyâzü'n-Nüfûs, I/271; Ayrıca bkz. Ebû Halîl, 70; Medenî, 61.

⁷⁰⁰ Mâlikî, Riyâzü'n-Nüfûs, I/271; İbn İzâri, I/102; Himyerî, 366; İbn Haldûn, *Mukaddime*, I/646; Ayrıca bkz. Hallâk, 115; Seâlebî, 221; Sâlim, 105; Medenî, 61.

⁷⁰¹ Ahmed, 14.

dinî bir heyecanın sarmasını, insanların Allah yolundaki cihada saygıyla bağlılıklarının güçlenmesini, dinî ruhun galibiyetiyle insanların birbirleriyle irtibatının güçlenmesini ve yapılacak hücumların manevi bir cihad şuuru içinde olmasını arzulamaktaydı.⁷⁰²

Yukarıdaki özelliklerinden dolayı ordunun başına emir tayin edilen Kayrevân kadısı Esed b. Furât, Kayrevân'dan sevk ettiği Araplardan, Berberilerden ve Endülüslülerden oluşmuş 10.000 asker ve 700 süvarilik orduyu, atları ile Sicilya'ya gidecek olan gemilere binmeleri için Susa'ya yöneltti.⁷⁰³

Esed b. Furât da beraberinde kendilerini uğurlamak için gelen ilim adamı, basiret ehli kişiler ve ahalinin büyüklerinden çok sayıda kişiyle birlikte Susa'ya vardı.⁷⁰⁴ Ziyâdetullah, o gün bir tören düzenledi ve herkesin bu törene katılması hususunda emir verdi.⁷⁰⁵ İşte bu tören sırasında Esed b. Furât'a İslâm ordusuna nasihat etmesi hususunda izin verildi.⁷⁰⁶ Konuşmasını dinî semboller ve bilgin söylevlerle pekiştiren Esed, cihadın temel özelliğini diğer askerî tehlikelere atılıştan ayırarak vurguladı. O, cihadın yapılmasının gerekliliğini, dinî ve ruhi boyutunun yanında yasallık ve meşruluk boyutuyla da açıkladı.⁷⁰⁷ Daha sonra o, elde etmiş olduğu emirlik ve kadılık gibi makamlara ilimle ulaştığını paylaştıktan sonra orada bulunanlara dünya ve ahirete nail olmak için ilme sarılmalarını tavsiye ettiği konuşmasıyla hitabını bitirdi.⁷⁰⁸

Kadı Esed b. Furât, bu hareketi Ziyâdetullah adına cihad anlayışı içinde yürüteceğini ifade etti.⁷⁰⁹ Bu duygularla Esed b. Furât, çok sayıda kişinin katılımıyla düzenlenen ihtişamlı bir törenden sonra⁷¹⁰ Rebiyülevvel 212/ Mayıs veya Haziran 827

⁷⁰² Tâlibî, 457; Vedî, 15

⁷⁰³ İbn Hallikân, III/182; Yâkût, III/417; Safedî, XVII/ 6; Himyerî, 366; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254; Tâlibî, 458; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592; Zirikli, I/298; Ebû Halîl, 66; Abbâdî-Sâlim, 105; Berekât, 199; Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkiliyyeti", 95; Moreno, 9; Azimli, "Sicilya'daki İslâm Medenîyetinin Avrupa'ya Etkileri", 138; Bu ordudaki süvari sayısını 900 olarak veren eserler de mevcuttur. Bkz. Yâkût, III/417; Medenî, 58, Cambolatî, 55. Mâlikî, bu ordunun 10.000 atlıdan oluştuğunu kaydetmiştir. Bkz. Mâlikî, *Riyâzün-Nüfûs*, I/271. Hasan, bu orduyu 10.000 kişiden oluşan güçlü bir ordu olarak vermektedir. Bkz. Hasan, *History of İslâm*, I, 593. İbn Verdân, İbn Reşîq'in bu ordu sayısını 20.000 olarak verdiğini kaydetmiştir. Bkz. İbn Verdân, 37. Aziz Ahmed, bazı Arap kaynaklarına göre diyerek, bu sefere 70 ile 100 arası geminin ve 15 000 bin askerinin katıldığını kaydetmiştir. Bkz. Ahmed, 14.

⁷⁰⁴ İbn İzârî, I/102; Ayrıca bkz. Berekât, 199; Abbâs, 33; Abbâdî-Sâlim, 101; Cambolati, 54-55.

⁷⁰⁵ Abbâdî-Sâlim, 105.

⁷⁰⁶ Medenî, 60.

⁷⁰⁷ Granara, "Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily", 44.

⁷⁰⁸ Medenî, 61.

⁷⁰⁹ Granara, "Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily", 44.

⁷¹⁰ İbn İzârî, I/102; Endülsî, Ebû'l-Hasan b. Abdillâh b. Hasan b. En-Nebâhi el-Mâlikî, *Târîhu Kudati'l-Endülüs*, Beyrut 1983/1403, s. 75; Seâlebî, 221.

yılında⁷¹¹ Cumartesi günü Euphemios'un da eşlik ettiği donanmayla birlikte⁷¹² sayısı ve ihtiyaçları tamamlanmış büyük bir ordu ile Susa'dan gemilere binip Sicilya'ya doğru yöneldi.⁷¹³

2.3. SİCİLYA ADASI'NIN FETHİ (212-289/827-902)

2.3.1. Ziyâdetullah b. İbrâhim Döneminde Sicilya'daki Fetihler (212-223/827-838)

Sicilya Adası'nın fethine karar veren Ağlebîler hanedanının III. Hükümdarı I. Ziyâdetullah (201-223/817-838), 212/827 yılında Kadı Esed b. Furât'ı,⁷¹⁴ 700 süvari ve 10.000 piyadeden oluşan 100 kadar gemilik Müslüman donanmasının başında,⁷¹⁵ Bizans hükümetine karşı isyan eden Euphemios'a yardım adı altında⁷¹⁶ Sicilya Adası'na gönderdi.⁷¹⁷ I. Ziyâdetullah, aslında adaya gönderdiği bu orduyla adanın fethedilmesini istiyordu. Bu sebeple gönderdiği bu orduyu fetihlerinde her yönden destekliyordu. I. Ziyâdetullah'ın fetih arzusu ve her türlü desteğine rağmen adanın tamamı onun döneminde fethedilememiş ancak adanın bir kısmını ele geçiren Müslümanlar, adanın önemli şehri olan Palermo'yu başkent edinerek adada siyasi hâkimiyet sağlamışlardı.

2.3.1.1. Kadı Emir Esed b. Furât'ın Sicilya Adası'na Çıkışı ve İlk Meydan Muharebesi (212/827)

15 Rebiyülevvel 212/14 Haziran 827 Cumartesi günü Euphemios'un donanmasıyla birlikte Susa'dan ayrılan Esed b. Furât,⁷¹⁸ üç gün boyunca 162 mil'lik

⁷¹¹ İbnü'l-Esîr, V/436.

⁷¹² Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadârti'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkiliyyeti", 95; Özaydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476.

⁷¹³ İbnü'l-Esîr, V/436; Nüveyrî, XXIV/356; Himyerî, 366; İbn Ebû Dînâr, 63; Endülisî, 75; Ayrıca bkz. Hasan, *History of İslâm*, I/593; Moreno, 9; Seâlebî, 221; Abbâdî-Sâlim, 105; Medenî, 61; Cambolatî, 54-55; Özaydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476.

⁷¹⁴ F. M. Corrao, "Sicily, Sicula-Arabic poets", *Encyclopedia of Arabic Literature*, (Edited: by Julie Scott Meisami and Paul Starkey), New York 1998. II/719-720.

⁷¹⁵ İbn Haldûn, *Mukaddime*, I/646; Ayrıca bkz. Kürd Alî, I/273-274; Brockelmann, 129; Tâlibî, 458; Moreno, 9; Hallâk, 115; Şâkiroğlu, "Sicilya", *DİA*, XXXVII/138; Boswort, bu büyük donanmayı korsan donanması olarak tarif etmiştir. Bkz. Boswort, 70. Adevî, gemi sayısını 70 olarak vermiştir. Bkz. Adevî, 109.

⁷¹⁶ Adevî, 109.

⁷¹⁷ İbn Hallikân, III/182; Tilmişânî, Ahmed b. Muhammed el-Mukri (375-?/986-?), *Neḫḫü't-Tayyib min Ğusni'l-Endülüs er-Ratibi*, (Tahkik: İhsan Abbas), I-VIII, Beyrut 1388, III/162; Âmarî, *Biblioteca*, 377; Ayrıca bkz. Tâlibî, 458; Mustafa, I/579; Şâkir, V/198; Zirikli, I/298.

⁷¹⁸ İbn Ebû Dînâr, 63; Himyerî, 366; Ayrıca bkz. Tâlibî, 458; Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadârti'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkiliyyeti", 95; Özaydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476; Moreno, 9; Abbâs, I/33; Berekât, 199; Hallâk, 115; Zehrânî, 52.

mesafe kat ettikten sonra 17 Rebiyülevvel 212/827 Salı günü,⁷¹⁹ Sicilya'nın Tunus'a en yakın noktası olan Mazera'ya çıktı.⁷²⁰ Esed'in ordusu, Mazera şehrinin kıyısında kendilerini karşılayan Bizans gemilerini batırdıktan sonra şehrin kalesini karadan ve denizden kuşattı. Bir süre sonra Mazera şehrine giren Müslümanlar,⁷²¹ şehrin içinde burayı savunan Bizans yöneticilerinden kimseyi bulamadılar. Belde halkı ise buraya girenlerin menfaatine olmak üzere savunmadan elini eteğini çekmişti.

Daha sonra Müslüman askerlerden gemilerde olanlar karaya indiler ve yanlarında getirdikleri diğer savaş teçhizatını gemilerden indirerek Mazera'ya yerleştiler.⁷²² Mazera'da üç gün ikamet ettiler.⁷²³ Bu zaman zarfında kendileriyle savaşan herhangi bir ada gücü olmadı. Ancak Euphemios'un yardımcılarında olup burada yerleşmiş olan bir birlik, Müslümanlara karşı çıkmıştı. Esed b. Furât ve ordusu, bunları bertaraf ettikten sonra, artık Euphemios ve arkadaşlarına güvenilemeyeceği anlaşıldığı için, Esed, "*bizim kâfirlerin yardımına ihtiyacımız yoktur*" diyerek, Euphemios ve ordusunun kendilerinden ayrılmasını istedi.⁷²⁴ Böylece Esed, ada üzerindeki fetih işinde kimseye bağlı kalmayıp, bağımsız hareket etmek istiyordu.⁷²⁵

Üç gün Mazera'da ikamet ettikten sonra Müslümanların ordusu, Vali Balata'nın arazisinde yürüdü ve ona ait Balut kalesini, Refuş köyünü, Dab kalesini ve Tavavis kalesini ele geçirdiler. Sonrada Balata ile savaştıkları⁷²⁶ Palermo ile ondan biraz uzak bir belde arasındaki -daha sonra "Dârü'l-Kital" olarak isimlendirilen- meydana geldiler.⁷²⁷ O sırada Rumlardan müteşekkil 150 bin kişilik ordusu ile gelen Balata,⁷²⁸ ilk

⁷¹⁹ Medenî, 61; Abbâdî-Sâlim, 106; Tâlibî, 458; Karlığa, 157.

⁷²⁰ İbn Ebû Dînâr, 63; Endülisî, 75; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 106; Tâlibî, 458; Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkilliyeti", 95; Boyunağa, 523-524; Özaydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476; Berekât, 199; Hitti, II/709; Kallek, 'Esed b. Furat', *DİA*, XI/367; Ebû Halîl, 70; Azimli, "Sicilya'daki İslâm Medenîyetinin Avrupa'ya Etkileri", 138. Çıvgın, Adaya ilk çıkış noktasını adanın kuzeybatı ucundaki Marsala şehrine yapıldığını kaydetmiştir. Bkz. Çıvgın, 475.

⁷²¹ İbn Verdân, 37; İbn Kesîr, *Tarifu'l-Emâkin*, II/108; Seâlebî, 221; Hasan, *History of İslâm*, I/593; Cambolatî, 56.

⁷²² Medenî, 61; Abbâdî-Sâlim, 106; Berekât, 199.

⁷²³ Nüveyrî, XXIV/356; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 106; Berekât, 199.

⁷²⁴ Yâkût, III/417; Ayrıca bkz. Abbâs, I/33; Cambolatî, 58-59; Zehrânî, 52.

⁷²⁵ Tâlibî, 459; Abbâdî-Sâlim, 106; Medenî, 61. Nüveyrî, Euphemios ve arkadaşları'nın Esed'i terk ettiğini yazmıştır. Bkz. Nüveyrî, XXIV/356. Özaydın ise, İslâm ordusunun Euphemios'un askerleriyle birleşerek Bizans ordusunu mağlûp ettiğini kaydetmiştir. Bkz. Özaydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476. Savvâf ise, Euphemios'un, Balata'nın hezimetinden sonra kaçtığı ileri sürmüştür. Bkz. *Savvâf*, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkilliyeti", 95.

⁷²⁶ Tilmisânî, III/162; Âmarî, *Biblioteca*, 377; Himyerî, 366; İbn Hazm, 326; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 106; Tâlibî, 459; Abbâs, 33; Zehrânî, 52.

⁷²⁷ İbnü'l-Esîr, V/436; Nüveyrî, XXIV/356; Ayrıca bkz. Moreno, 9; Hallâk, 115; Berekât, 199; Cambolatî, 56-57.

önce ansızın Müslümanların ordusuna saldırdı ve Müslüman ordusunda korku meydana geldi.⁷²⁹ Ancak Esed b. Furât, kendilerinden kat kat fazla olan bir ordu ile karşılaşan Müslümanları cesaretlendirmek ve savaşa teşvik etmek için sancağı eline alıp Yasin suresini okuyup bitirdikten sonra⁷³⁰ onlara şöyle dedi: “*Karşınızdaki düşmanlarınız sahilin acemisidir... Sizin kölelerinizdir... Onlardan çekinmeyin.*”⁷³¹ Bu hitaptan sonra düşman üzerine yürüyünce, askerlerde onunla beraber yürüdü⁷³² ve tekbir getirerek Rumların üzerine saldırdılar.⁷³³ Temmuz ayı içinde vuku bulan bu savaşta Balata kumandasındaki Hristiyan kuvvetleri, sayıca kendilerinden çok az olan Müslüman kuvvetleri karşısında paniklediler⁷³⁴ ve ordularındaki birçok askerin ölümünden sonra yenilip dağıldılar.⁷³⁵ Böylece hezimete uğrayan Rum ordusunun⁷³⁶ komutanı Balata, Kasriyanni kalesine kaçtı.⁷³⁷ Balata’yı Müslümanlarla yeniden karşılaşma korkusu sarınca o, Sicilya’dan İtalya’nın güneyindeki Calabria’ya kaçmış ve burada öldürülmüştür.⁷³⁸ Zaferle sonuçlanan bu savaştan sonra⁷³⁹ Müslümanlar, dağılan düşman ordusunun mallarını ve hayvanlarını ganimet olarak aldılar.⁷⁴⁰

Burada elde edilen zaferin haberi Ağlebî emirine ulaşınca, Ağlebî Emiri I. Ziyâdetullah da hemen Abbasî Halifesi Me’mûn’a bu büyük adamın fethiyle ilgili

⁷²⁸ Mâlikî, *Riyâzü'n-Nüfûs*, I/272; İbn Verdân, 37; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, X/227; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254; İbn Ebû Dînâr, 63; Ayrıca bkz. Tâlibî, 459; Abbâdî-Sâlim, 106; Berekât, 199; Medenî, ordu sayısını yüz bin olarak vermektedir. Bkz. Medenî, 61.

⁷²⁹ Tâlibî, 459-460.

⁷³⁰ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, X/228

⁷³¹ Mâlikî, *Riyâzü'n-Nüfûs*, I/272; Ayrıca bkz. Medenî, 62; Tâlibî, 460; Berekât, 199; Zehrânî, 52.

⁷³² Mâlikî, *Riyâzü'n-Nüfûs*, I/272; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, X/228; Ayrıca bkz. Medenî, 62; Abbâdî-Sâlim, 107.

⁷³³ İbnü'l-Esîr, V/436; Yâkût, III/417; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 107; Tâlibî, 460; Berekât, 199.

⁷³⁴ Moreno, 9; Hallâk, 115.

⁷³⁵ Yâkût, III/417; Nüveyrî, XXIV/356; Askalani, VIII/197; Endülisî, 75-76; Ayrıca bkz. Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31; Abbâdî-Sâlim, 107; Cambolatî, 59; Zehrânî, 53.

⁷³⁶ Mâlikî, *Riyâzü'n-Nüfûs*, I/272; İbn Verdân, 37; İbnü'l-Esîr, V/436; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, X/228; İbn Ebû Dînâr, 64; Ayrıca bkz. Tâlibî, 460; Sâlim, 106-107; Berekât, 199; Medenî, 62; Abbâdî-Sâlim, 107.

⁷³⁷ Ebû Halîl, 71; Abbâdî-Sâlim, 107; Ahmed, 14. Tâlibî, 460.

⁷³⁸ İbnü'l-Esîr, V/436; Nüveyrî, XXIV/356; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254; Ayrıca bkz. Ebû Halîl, 71; Berekât, 199; Abbâdî-Sâlim, 107; Ahmed, 14; Tâlibî, 460; Cambolatî, 59; Işıltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/592.

⁷³⁹ Moreno, 9; Hallâk, 115; Savvâf, “Ba’du Mezâhiri'l-Hadârati'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkılliyeti”, 95; Cambolatî, 59.

⁷⁴⁰ İbn Verdân, 37; İbnü'l-Esîr, V/436; Himyerî, 366; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254; Ayrıca bkz. Tâlibî, 460; Savvâf, “Ba’du Mezâhiri'l-Hadârati'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkılliyeti”, 95; Abbâdî-Sâlim, 107; Cambolatî, 59; Zehrânî, 53.

müjdeyi yazdı. Ağlebîler vasıtasıyla gerçekleştirilen Sicilya Adası'ndaki bu mutlak zafer, oranın şehir ve kalelerinin müslümanların eline geçmesinin bir başlangıcı oldu.⁷⁴¹

2.3.1.2. Mazera Hâkimiyeti ve Devam Eden Fetihler (212/827)

Müslümanların, Balata karşısında elde ettiği kesin zaferden sonra, Emir Esed, Mazera üzerine Ebû Zeki Kinânî'yi vali tayin etti.⁷⁴² Daha sonra Müslümanlar, etrafa dağılan ordunun da takibi için doğuya doğru yönelip adada çok sayıda Rum kalesini fethettikten sonra,⁷⁴³ bozgun sonrası etrafa dağılan Balata ordusunun askerlerinden yakaladıklarını esir ettiler. Bu sırada fethettikleri kalelerin etrafındaki çok sayıda otlayan koyunu da ganimet olarak ele geçirdiler.⁷⁴⁴

İslâm ordusu, tâbi oldukları Esed b. Furât'ın komutasında Sicilya Adası'nın başkenti olan Sirakusa şehrinin yolunu tuttular.⁷⁴⁵ Müslümanlar yolda iken, Bizanslılar Kürras kalesine yönelmişlerdi.⁷⁴⁶ İçlerinde patriklerden ve ruhbanlardan bir grubun da bulunduğu şehir halkı, eman istemek üzere çıkmışlardı. Tarafların Acra'da karşılaşması üzerine, Sirakusa'dan gelen Bizans'ın bazı temsilcilerinin de aralarında bulunduğu halk, Esed b. Furât'a cizye vermeyi teklif etti. Onlar aslında bu teklifleriyle hile yolunu seçerek müzakereleri uzatmak istiyorlardı. Geride kalan Rumlar ise kendilerini tamamen savaşa vermiş bir şekilde aceleyle Sirakusa'yı ve başka yerlerdeki kaleleri kuvvetlendirmeye ve kiliselerdeki hazineleri diğer erişilmesi güç olan kalelere nakletmeye çalışıyorlardı.⁷⁴⁷

Kadı Esed b. Furât bu konumda günlerce durdu. Esed, düşmanın hilesini anlayınca kadar, onlar diğer kiliselerdeki altın, gümüş ve erzaklarını güçlendirdikleri kaleye taşıyıp kendileri de aynı kaleye girdiler. Bu durum üzerine Esed b. Furât, ilerleyerek onları kuşattı ve civar bölgelere de askerî birlikler gönderdi. Gönderilen bu

⁷⁴¹ Tâlibî, 460; Zehrânî, 53.

⁷⁴² Abbâdî-Sâlim, 107; Tâlibî, 460.

⁷⁴³ İbn Verdân, 37; İbnü'l-Esîr, V/437; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254; İbn Ebî Dînar, 63-64; Ayrıca bkz. Ahmed, 14; Tâlibî, 460; Ebû Halîl, 71.

⁷⁴⁴ İbn İzârî, I/102.

⁷⁴⁵ Tâlibî, 462; Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkılliyeti", 95; Azimli, "Sicilya'daki İslâm Medenîyetinin Avrupa'ya Etkileri", 138.

⁷⁴⁶ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254; Abbâdî-Sâlim, 107. Tâlibî, Kürras kalesinin isminin ise, Palazzolo, Acrae ve Acreide gibi isimlerle anıldığını atıfta bulunduğu kaynakları göstererek kaydetmiştir. Bkz. Tâlibî, 462. Şu an orası Palazzolo Acreid olarak isimlendirilir. Bkz. Tâlibî, 462; Ahmed, 15.

⁷⁴⁷ Ahmed, 15; Medenî, 62; Tâlibî, 462.

birlikler ele geçirdikleri ganimet ve çok sayıda esirle birlikte Esed b. Furât'ın yanına döndüler.⁷⁴⁸

Daha önce kendisinin yardımına ihtiyaç olmadığı söylenen Euphemios, Müslümanların ordusundan ayrı bir şekilde hareket etmekteydi. Ayrı olmasına rağmen yine de bir beklenti içerisinde hareket edip Müslüman ordusunu takip ediyordu. Bu takip sırasında Müslümanların, adayı kendine yardım hesabıyla değil, Müslümanlar hesabına fethettiklerini görünce arzusunu gerçekleştiremeyeceğini anlayarak ihaneti için pişman oldu ve Rumlarla gizlice anlaşma yolu aramaya başladı. Rumlara, Esed'e cizye vermemelerini tavsiye etmekle birlikte, onları Arap kuvvetlerine karşı isyana da teşvik ediyordu.⁷⁴⁹ Böylelikle isyan ettiği düşmanlarının himayesine dâhil olmaya gayret gösteren Euphemios,⁷⁵⁰ Sirakusa halkına elçi gönderip, onlara kısa sürede yardım getireceğini bildirmiş ve Sirakusa halkına ölümüne savaşçı sabır ve sebat göstermelerini tavsiye etmişti.⁷⁵¹ Euphemios bu tutumuyla pişmanlığını göstererek, kendini onlara affettirmenin yollarını arıyordu.

2.3.1.3. Sirakusa Kuşatması ve Karşılaşılan Zorluklar (212-213/827-828)

Esed b. Furât, beraberindeki 8 ya da 9 bin askeriyle, yanında yeterli muhasara aleti ve istila için gerekli büyük gemilere sahip olmadığı halde erişilmesi güç hisarlarla çevrili olan Sirakusa sınırlarına geldi.⁷⁵² Ordu, şehrin etrafındaki Yunanlılardan beri var olan taş ocağı bölümüne indi.⁷⁵³ Daha sonra buraya yerleşen Müslüman güçler, Sirakusa'nın etrafına yayılarak bir miktar ganimet ele geçirdiler.⁷⁵⁴ Bu arada Rumlar ise iç surlarını güçlendirmenin yanında⁷⁵⁵ bütün yiyecek ve gıdalarını koruyabilecekleri bölgelere taşıdılar.⁷⁵⁶ Bu gelişmelerden sonra Müslümanlar, küçük Ortigia adasıyla

⁷⁴⁸ Nüveyrî, XXIV//357; Ayrıca bkz. Zehrânî, 54.

⁷⁴⁹ Ahmed, 15. Cambolati, Euphemios'un müslümanların adayı parça parça fethedip, ellerine geçireceğinden korkarak adaya yardım gönderen II. Mikhail'e ulaşmış pişmanlığını sunduğunu, onunda emri altındaki kuvvetlerini onun emrine tekrar teslim ettiğini böylece Euphemios'un adadaki hâkimiyetini yeniden kuvvetlendirdiğini böylece de Müslümanlara ihanet ettiğini kaydetmektedir. Bkz. Cambolati, 61.

⁷⁵⁰ Nüveyrî, XXIV//357; Ayrıca bkz. Tâlibî, 462.

⁷⁵¹ Medenî, 62; Abbâdî-Sâlim, 107; Tâlibî, 462-463.

⁷⁵² Endülisî, 75; Ayrıca bkz. Tâlibî, 462; Ahmed, 15.

⁷⁵³ Moreno, 9; Karlığa, 157.

⁷⁵⁴ Tâlibî, 462.

⁷⁵⁵ Abbâdî-Sâlim, 107.

⁷⁵⁶ Endülisî, 75; Ahmed, 15.

birliktelik arz eden Sirakusa'yı karadan ve denizden kuşattı.⁷⁵⁷ Bu kuşatmanın sürdüğü sırada Esed yardımcı kuvvetler istedi.⁷⁵⁸ Bu yardım talebinin üzerine Kuzey Afrika'dan kendilerine yardımcı birlikler geldi.

Sirakusa kuşatmasını haber alan Palermo valisi büyük bir askerî kuvvetle Sirakusa'ya yöneldi. Palermo valisinin gelişini duyan Müslümanlar, onlara karşı bir hendek kazdılar ve bu hendeğin dışında da bir hayli çukur açtılar. Müslümanlara saldırmak üzere Palermo'dan gelen Rumların birçoğu bu çukurlara düştü ve Müslümanlar tarafından öldürüldü.⁷⁵⁹

Yardım için gelen kuvvetleri bertaraf eden Müslümanlar, Sirakusa kuşatmasını tekbirler eşliğinde şiddetlendirdiler⁷⁶⁰ ancak kaleye zorla girmek istedilerse de başarılı olamadılar. Şehir halkı da Müslümanları surlarından uzaklaştırmak istediler ancak onlar da başarısız oldular.⁷⁶¹ Şehir on ay gibi bir süre⁷⁶² kuşatılmasına rağmen ele geçirilemedi.⁷⁶³ İşte bu sıralarda Müslümanlar arasında birtakım sıkıntılar ortaya çıkmaya başladı.

Ordunun sıkıntıya düşmesi ve Kuzey Afrika'ya dönme istekleri: Uzun süren savaşın yanı sıra ganimet de elde edilemeyince Müslüman ordusunda büyük bir kıtlık baş gösterdi. Müslüman ordusu atlarının etini yemek mecburiyetinde kalmıştı.⁷⁶⁴ Müslümanlar bu sürede karşılaştıkları kıtlığa ilaveten hastalıklarla da mücadele etmek zorunda kalmışlardı.⁷⁶⁵ Bu olumsuzluklar neredeyse orduyu yok edecekti.⁷⁶⁶ Bu halden son derece rahatsız olan askerler, içlerinden Muhammed b. Kâdim'i temsilci seçerek, bu sıkıntılı durumu emir Esed b. Furât'la görüşmesi için gönderdiler. İbn Kâdim, Esed'e kuşatmayı kaldırarak Kuzey Afrika'ya dönmeyi teklif edecekti.⁷⁶⁷ Bunun üzerine İbn Kâdim, Esed b. Furât'a gelerek şöyle dedi: “*Muhakkak ki tek bir Müslümanın hayatı*

⁷⁵⁷ İbnü'l-Esîr, V/437; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 107; Hasan, *History of İslâm*, I/593; Tâlibî, 462; Cambolatî, 63; Ebû Halîl, 71; Berekât, 199; Zehrânî, 55; eş-Şerif, Ebû Hâtem; "Fevâidü'l-Müteferrikâti an el-İmam Mâlik ve Kitâbihi'l-Muvattâ", *Erşifu'l-Mülteka Ehli'l-Hadis II*, IX/382. (el-Mektebetu's-Şâmîle 3. 28.).

⁷⁵⁸ Tâlibî, 463.

⁷⁵⁹ İbnü'l-Esîr, V/437; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254; Ayrıca bkz. Seâlebî, 222; Cambolatî, 63. Seâlebî, burada muhtemelen sehven “Sirakusa” yerine “Palermo” kullanmıştır. Bkz. Seâlebî, 222.

⁷⁶⁰ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254; Ayrıca bkz. Cambolatî, 64

⁷⁶¹ Medenî, 62; Cambolatî, 64.

⁷⁶² Moreno, 9; Karlığa, 157; Cambolatî, 68.

⁷⁶³ Özaydın, “Ağlebîler”, *DİA*, I/476; Cambolatî, 68.

⁷⁶⁴ Ahmed, 15; Tâlibî, 464; Medenî, 62; Abbâdî-Sâlim, 106.

⁷⁶⁵ Hallâk, 115; Tâlibî, 464; Cambolatî, 69; Abbâdî-Sâlim, 106.

⁷⁶⁶ Mâlikî, Riyâzü'n-Nüfûs, I/273; Cambolatî, Zehrânî, 54.

⁷⁶⁷ Medenî, 62-63; Tâlibî, 464; Cambolatî, 69.

bize müşriklerin tamamından sevimidir.” Ardından geri dönme teklifinde bulundu. Ancak İbn Kâdim beklediği cevabı alamadı ve tartışma uzadı.⁷⁶⁸ Esed b. Furât, kendisine getirilen teklifi kesin bir dille reddetti.⁷⁶⁹

Esed b. Furât bu teklifi getiren İbn Kâdim’in cezalandırılmasıyla bu karışıklığın sindirilmesini⁷⁷⁰ düşündü ve eline bir sopa alarak ona orta şiddette otuz ya da kırk sopa vurdu. Esed, sanki bu teklifi İbn Kâdim düşünmüş ve yapmış gibi onu darp etti. Bununla Müslümanlarda sabır ve sebat düşüncesinin güçlenmesine arzuluyordu. Böylece istediği oldu ve İbn Kâdim, askerler adına talep ettiği geri dönme teklifini sanki yapmamış gibi bir vaziyette kuvvetli bir azimle askerlerin yanına döndü.⁷⁷¹

İbn Kâdim’in Esed’le aralarında cereyan eden olayları askerlere anlatması üzerine, daha bir heyecanla kuşatmaya yönelen askerlerin imdadına Kuzey Afrika’dan yeni yardımcı kuvvetler de geldi.⁷⁷² Onlara Endülüs ve Girit’ten gelen Arap denizcileri de eklenince Müslümanlar daha rahat bir nefes aldı.⁷⁷³ Müslümanlara gelen bu yardımcı ordu, onların güvenlerini tazeleyen, onları cesaretlendiren en güzel bir nimet olmuştu.⁷⁷⁴

Bu kuvvetlerle rahatlayan Kadı Esed b. Furât, Sirakusa şehri üzerindeki kuşatmasını şiddetlendirince, Sirakusa halkı eman diledi. Esed de şehir halkına eman vermek isteyince bu kez askerler sulhu reddetti. Muhtemelen Müslüman askerler, kendilerine gelen güçlerle, orayı mutlak bir zaferle, feth edeceklerini düşündüler ve böylece eman teklifini reddederek savaşa devam ettiler.⁷⁷⁵ Savaşa devam eden Müslümanlar, kuşatmayı bütün şiddetiyle sürdürerek, ele geçirdikleri düşman gemilerini yaktılar ve savaşçılarından birçok kişiyi öldürerek⁷⁷⁶ şehri teslimine zorladılar. Ancak bekledikleri gerçekleşmedi.

Venedik-Bizans ittifakı ve yenilgiye uğratılmaları (213/828): Bu arada adanın diğer kısımlarındaki Rumlar da Sirakusa’dakilere yardım ulaştırınca harp yeniden şiddetlendi. Bunu gören Müslümanlar, kara tarafından şehre yardım sokulabilecek

⁷⁶⁸ Mâlikî, Riyâzü’n-Nüfus, I/273; Ayrıca bkz. Tâlibî, 464; Zehrânî, 55.

⁷⁶⁹ Hallâk, 115; Cambolatî, 70.

⁷⁷⁰ Ahmed, 15; Tâlibî, 465.

⁷⁷¹ Medenî, 63; Abbâdî-Sâlim, 106.

⁷⁷² İbn İzârî, I/102; Nüveyrî, XXIV/357; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 108; Tâlibî, 465; Zehrânî, 54.

⁷⁷³ Ahmed, 15.

⁷⁷⁴ Tâlibî, 464; Medenî, 63.

⁷⁷⁵ Nüveyrî, XXIV/357.

⁷⁷⁶ İbn İzârî, I/102.

yerlere büyük hendekler kazdılar. Böylece şehre giriş ve çıkışı engelleyen Müslümanlar, yardım alamayan Sirakusa şehrini iyice bunaltmaya başladılar.⁷⁷⁷ Zor durumda kalan Bizans'ın himayesindeki Sirakusa şehri, tekrar İmparator II. Mikhail'den yardım istemek zorunda kaldı. Bu kez İmparator II. Mikhail, oraya yardım göndermekle kalmayıp, Araplarla yaptığı mücadelede kendisini desteklemesi için Venedik dükü Giustiniano Participazio'yu da ikna etti.⁷⁷⁸ Müslümanların Sirakusa halkına ağır baskılar uyguladıkları bir dönemde, yani karadan ve denizden kuşatmayı şiddetlendirdikleri sırada İmparatorun gönderdiği çok miktarda askerle birlikteki Bizans donanması, Sicilya Hristiyanlarına yardım için koşup Sirakusa'ya yetişmişti.⁷⁷⁹ Bu arada İmparatorun yardım çağrısı üzerine gelen Venedik donanmasıyla birleşen Bizans donanması Müslümanların üzerine hücum etti. Bu durum karşısında Müslümanlar, bütün azim ve gayretleriyle müttefik gücüne karşı koyup savaşı zaferle sonlandırdılar.⁷⁸⁰ Daha sonra Kadı Esed b. Furât, müttefik donanmasını yakınca, Sirakusa şehri tekrar eman dilemek zorunda kaldı. Fakat Müslümanlar, şehir yönetiminin daha önceki ihanetlerini göz önünde bulundurarak antlaşmaya yanaşmadı.⁷⁸¹

Müslüman ordusunda salgın hastalık ve Esed b. Furât'ın vefatı:

Müslümanlar, Sirakusa halkının barış teklifini reddedince, şehir halkı iyice bunalmaya başladı. Neredeyse şehir halkı koşulsuz teslim olacaktı ki bu sırada şehir halkını memnun edecek olan şey Müslümanların ordusunda ortaya çıktı.⁷⁸² Yani birçok Müslüman askerin hayatına mal olan taun, Müslüman askerlerin arasında yayılmaya başladı.⁷⁸³ Neredeyse bu harb de geçmiş harplerin benzeri gibi sonuçlanacaktı.⁷⁸⁴ Müslümanlar, kendilerini saran bu yeni musibete tahammül etmeye çalışırken, ölünceye kadar kuşatmayı sürdüren Kadı Esed b. Furât⁷⁸⁵, muhtemelen Balata ile yaptığı savaşta vücuduna isabet etmiş olan bir yaradan dolayı rahatsızlandı ve bu vebanın da etkisiyle

⁷⁷⁷ Tâlibî, 465; Medenî, 63; Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkilliyeti", 95; Zehrânî, 55.

⁷⁷⁸ Ahmed, 15; Tâlibî, 465; Işıltan, "Sicilya", *IA*, XIX/592.

⁷⁷⁹ İbnü'l-Esîr, V/437; Ayrıca bkz. Şâkir, V/198; Berekât, 199; Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkilliyeti", 95; Ebû Halîl, 71; Cambolatî, 65.

⁷⁸⁰ Tâlibî, 465; Berekât, 200; Cambolatî, 72; Zehrânî, 54.

⁷⁸¹ Tâlibî, 465; Abbâdî-Sâlim, 108; Zehrânî, 56.

⁷⁸² Tâlibî, 466; Zehrânî, 56.

⁷⁸³ Moreno, 9; Ahmed, 15; Seâlebî, 222; Cambolatî, 73.

⁷⁸⁴ Moreno, 9.

⁷⁸⁵ Tâlibî, 466; eş-Şerif, "Fevâidu'l-Müteferrikati an el-İmam Mâlik ve Kitâbihi'l-Muvattâ", 382.

213/828 yılının Rebiyülâhir ayında orada şehadete kavuştu.⁷⁸⁶ Oysa onun planı, öncelikle Müslümanlar adada yerleşinceye kadar savaşı sürdürmektir.⁷⁸⁷ Ancak adada 13 ay boyunca cihadı sürdürdükten sonra şehadetiyle planı yarıda kalmıştı.⁷⁸⁸ Müslümanlar, onu Sirakusa surlarının altındaki şehitlerin bulunduğu mekâna defnettiler.⁷⁸⁹ Sirakusa kuşatması esnasında Müslümanları saran şiddetli veba, Kadı Esed b. Furât'ın yanı sıra Müslümanlardan birçok asker'in de ölümüne sebep olmuş⁷⁹⁰ ve buradaki Müslümanlar iyice bunalmaya başlamıştı.

⁷⁸⁶ İbn Verdân, 37; İbn'ül Cevzî, X/252; İbn Hallikân, III/182; Yâkût, III/417; Âmarî, *Biblioteca*, 377; İbn Ebû Dînâr, 64; Ayrıca bkz. Tâlibî, 466; Nüveyrî, XXIV/357; İbn Kesîr, *Tarîfu'l-Emâkin*, II/394; Endülisî, 75-76; Kallek, "Esed b. Furât", *DİA*, XI/367; Medenî, 63; Cambolatî, 74; Seâlebî, 222; Şâkir, V/198; Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31; Zirikli, I/298; Hallâk, 115; Hasan, *History of İslâm*, I/593; Özaydın, "Ağlebiler", *DİA*, I/476; Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 433; Zehrânî, 56; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592; Azimli, "Sicilya'daki İslâm Medeniyetinin Avrupa'ya Etkileri", 138. Tâlibî, Esed b. Furât'ın 214/829, 215/830, 217/832 yıllarında vefat ettiğini nakleden eserleri kaydetmektedir. Bkz. Tâlibî, 466; Kadı Esed b. Furât'ın 213/828 yılının Recep ayında vefat ettiğini ileri sürenler olduğu gibi (Bkz. İbn Hallikân, III/182; Safedî, IX/6; Abbâdî-Sâlim, 108) aynı yılın Şaban ayında vefat ettiğini ileri sürenler de mevcuttur. Bkz. Nüveyrî, XXIV/357.

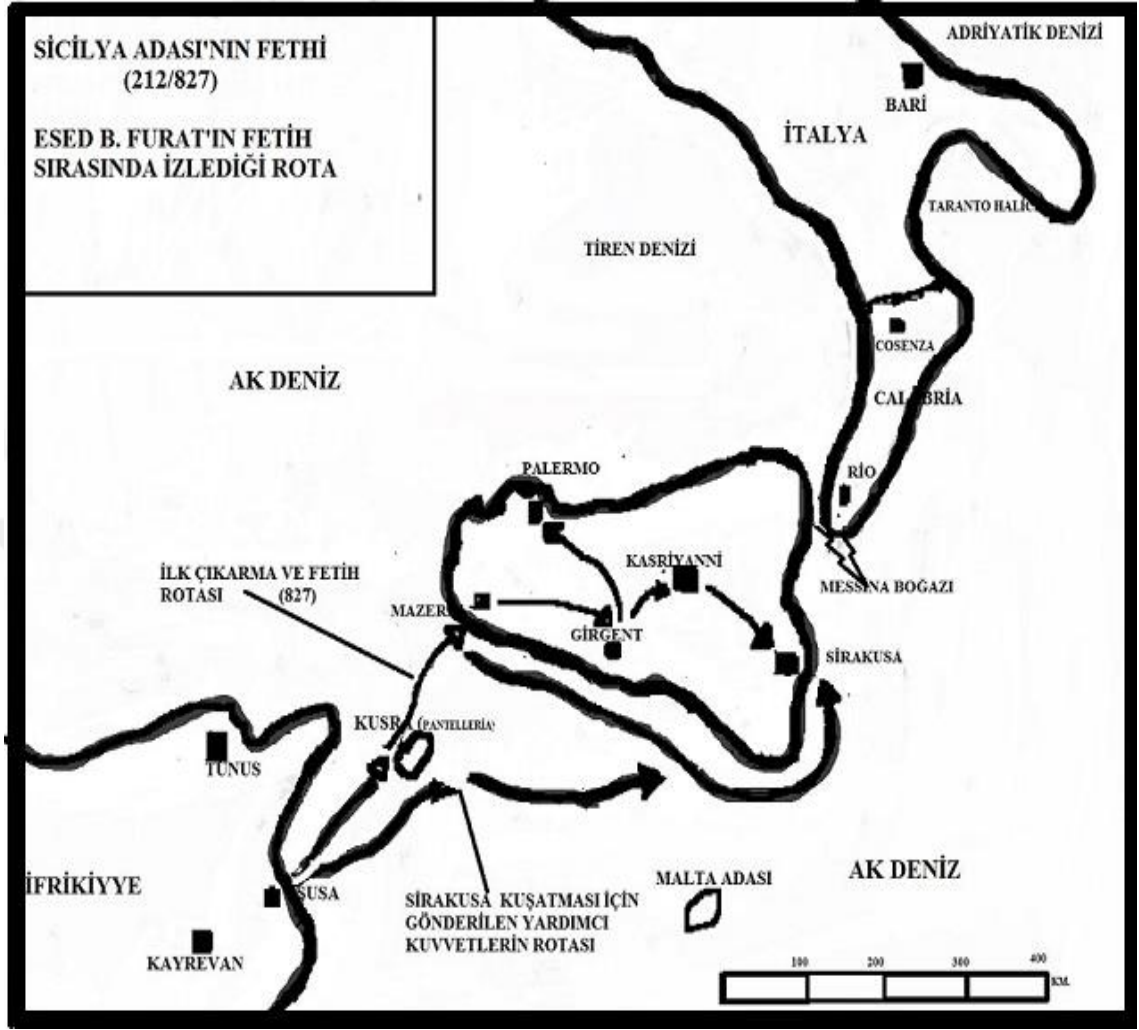
⁷⁸⁷ Hallâk, 115.

⁷⁸⁸ Medenî, 63; Cambolatî, orada 17 ay boyunca cihat ettiğini kaydetmiştir. Bkz. Cambolatî, 76.

⁷⁸⁹ İbn Verdân, 37; Endülisî, 75-76; İbn Ebû Dînâr, 64; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 108; Medenî, 63; Cambolatî, 74. Bazı tarihçiler onun Kasriyanni'ye defnedildiğini söylerler. Bkz. İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254; Abbâdî-Sâlim, 108; Ebû Halîl, 72. Hâlbuki bu bariz bir hatadır çünkü henüz o zaman orası fethedilmemişti. Palermo'ya defnedildiğini ileri sürenler (Bkz. İbn Hallikân, III/182; Safedî, IX/6) de mevcuttur ki bu da hatadır. Çünkü orası onun vefatından birkaç sene sonra fethedildi. Bkz. Medenî, 63.

⁷⁹⁰ İbnü'l-Esîr, V/437-438; Himyerî, 318, 366; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 108; Abbâs, I/34; Karlığa, 157; Berekât, 199-200; Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fî Cezîreti Sıkkiliyyeti", 95.

Harita 2. Esed b. Furât'ın Sicilya Adası'na çıkışı ve adadaki fetihlerinin rotasını göstermektedir.⁷⁹¹

2.3.1.4. Muhammed b. Ebi'l-Cevârî'nin Emirliği ve Faaliyetleri (213-214/828-829)

Birçok askerle beraber emirlerinin de şehadetiyle zaafiyet duygusuna kapılan Müslümanlar, başlarına İslâm ordusunun sevk ve komutası hususunda, kendisine ümit bağladıkları Muhammed b. Ebi'l-Cevârî'yi seçme hususunda görüş birliğine vardılar.⁷⁹²

⁷⁹¹ Şevki Ebû Halîl, *Atlâsü't-Târîhi'l-Arabîyyi'l-İslâmiyyi*, Dimaşk 2001. s.100. (Harita, Şevki Ebû Halîl'in çiziminden uyarlanmıştır.)

⁷⁹² İbnü'l-Esîr, V/437; Nüveyrî, XXIV/357; Ayrıca bkz. Şâkir, V/198; Tâlibî, 467; Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkilliyeti", 95; Medenî, 63; Ebû Halîl, 72; Hasan, *History of İslâm*, I/593; Azimli, "Sicilya'daki İslâm Medenîyetinin Avrupa'ya Etkileri", 138; Hallâk, 115; Ahmed, 15-16; Berekât, 200; Zehrânî, 56. Nüveyrî, bu komutanın ismini 'Muhammed b. Ebi'l-Huvvârî' diye vermektedir. Bkz. Nüveyrî, XXIV/357.

Müslümanlar tarafından büyük bir hezimete uğrayan Bizans ve Venedik'in oluşturduğu müttefik kuvvetler, kendilerini yenileyip tekrar Müslümanları sıkıştırmaya başladılar. Müslümanlar, ordularında ölümlerin artmasıyla, asker ve erzağın neredeyse yok olmasıyla, kendilerine yöneltilen bu baskılar da artınca azim ve çabalarını kaybettiler.⁷⁹³ Ümitsizliğe düşen Müslümanlar muhasarayı kaldırıp Kuzey Afrika'ya dönmeye karar verdiler.⁷⁹⁴ Bütün kurtuluş ümitlerinin kendisine bağlandığı yeni Emir Muhammed b. Ebi'l-Cevârî onlara beldelerine dönmek için hazırlık yapmaya koyulmalarını emretti.⁷⁹⁵

Bizans donanması bu haberi işitince yeniden toparlanmaya başladı. Bizanslıların toplandığı haberini de işiten Müslümanlar ayrılmak için hemen gemilere yöneldiler.⁷⁹⁶ Müslümanlar artık fetihten vazgeçip adadan ayrılmaya koyulmuşlardı.

Bu arada İmparatorun, adaya vali olarak tayin ettiği Theodies kumandasındaki donanma ve kara askerlerinden oluşan Bizans kuvvetleri,⁷⁹⁷ Konstantiniyye'den geldi.⁷⁹⁸ Sirakusa'da Müslümanlarla mücadele etmekte olan Bizans ve Venedik kuvvetleriyle birleşen bu ordu, limandan çıkmaya hazırlanan Müslüman gemilerinin önlerini kesti ve onları çıkıştan alıyordu.⁷⁹⁹

Müslümanlar bu kuşatma ile ümitsizliğe düştüler⁸⁰⁰ ve iki yoldan birini tercih etmek zorunda kaldılar. Ya Rum donanmasıyla savaşı kabul edip savaşacaklar ki onların sayıları ve kuvvetleri çok idi ya da Sicilya'ya döneceklerdi. Orada sabırla mücadele edeceklerdi.⁸⁰¹ Müslümanlar bu deniz kuşatmasının kendilerini zora sokacağını ve bu durumun kendileri için yok oluşa sebep olacağını hissedince,⁸⁰² deniz savaşını terk edip karaya dönmeye karar verdiler. Adaya zafer elde etmek ya da şehit olmak düşüncesiyle

⁷⁹³ Abbâdî-Sâlim, 108-109; Tâlibî, 467.

⁷⁹⁴ Nüveyrî, XXIV/358; Ayrıca bkz. Medenî, 63; Azimli, "Sicilya'daki İslâm Medenîyetinin Avrupa'ya Etkileri", 138. Hallâk, 115; Moreno, 9; Ahmed, 16; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592; Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkıliyyeti" 95; Özaydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476; Zehrânî, 56.

⁷⁹⁵ Abbâdî-Sâlim, 109; Karlığa, 157; Berekât, 200.

⁷⁹⁶ Abbâdî-Sâlim, 109; Berekât, 200.

⁷⁹⁷ Ebû Halîl, 72.

⁷⁹⁸ Nüveyrî, XXIV/358; Ayrıca bkz. Ebû Halîl, 72.

⁷⁹⁹ İbnü'l-Esir, V/437; Nüveyrî, XXIV/358; Ayrıca bkz. Tâlibî, 467; Berekât, 200; Seâlebî, 223; Abbâs, 34; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592; Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 433; Abbâdî-Sâlim, 109; Zehrânî, 56.

⁸⁰⁰ Hallâk, 115.

⁸⁰¹ Medenî, 63.

⁸⁰² Nüveyrî, XXIV/358; Ayrıca bkz. Ahmed, 16; Berekât, 200; Seâlebî, 223; Abbâdî-Sâlim, 109.

döndüler. Bu durum sonrası Kuzey Afrika'ya dönme düşüncelerini bırakıp, zafer ya da şehadet tercihleriyle baş başa kaldılar. Bunun üzerine Müslümanlar limandaki gemilerine yöneldiler ve Bizans'ın eline geçmemesi için⁸⁰³ Tarık b. Ziyâd'ın Endülüs'ün fethini gerçekleştirdiği sırada gemileri yakması gibi onlarda gemileri yaktılar ve geri dönme düşüncesinden vazgeçtiler.⁸⁰⁴

Adaya dönen Müslümanlar orada ellerini güçlendirip adayı sonuna kadar fethetmeye karar verdiler⁸⁰⁵ ve adanın içlerine doğru gittiler. Sirakusa'dan bir günlük yolculuk mesafesinde bulunan Mineo'yu kuşattılar.⁸⁰⁶ Muhammed b. Ebi'l-Cevârî komutasındaki Müslümanlar, Mineo'yu üç gün boyunca kuşatarak kaleyi teslim aldılar.⁸⁰⁷ Müslümanların bir kısmı oraya yerleşti.⁸⁰⁸ Diğer bir kısmı ise, Sicilya'nın güneybatı deniz sahili mevkiinde bulunan,⁸⁰⁹ ithal ve ihraç yeri olarak uygarlık merkezi konumunda bulunup Yahudi kalelerini de barındıran güzel ve mamur bir şehir olan Girgent'e yöneldiler.⁸¹⁰

Girgent'e gelen Müslümanlar, buranın halkıyla savaşıp kaleyi ele geçirerek buraya yerleştiler.⁸¹¹ İşte bu iki fetih, hem Müslümanların sevinmelerine hem de maneviyatlarının yükselmesine sebep oldu.⁸¹² Ümitsizlikten sonra nefislerinde tazelenen ümitle zaferlerini artırmak için gayrete geldiler.⁸¹³

Nüveyrî, Müslümanların yaptığı bu yolculuk ve fetihleri sırasında, ikili oynamaya devam eden Euphemios'un da birlikte olduğunu kaydetmekle yetinmiştir.⁸¹⁴ Müslümanlar, bu fetihlerden sonra iki yıl Mazera toprakları içinde kaldılar. Ardından Mazera ve Mineo güvenilmez bir hal almaya başladı.⁸¹⁵

⁸⁰³ Nüveyrî, XXIV/358; Ayrıca bkz. Ahmed, 15-16; Berekât, 200; Seâlebî, 223; Medenî, 63.

⁸⁰⁴ İbnü'l-Esîr, V/437; Ayrıca bkz. Seâlebî, 223; Tâlibî, 468; Medenî, 63; Abbâdî-Sâlim, 109; Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 433.

⁸⁰⁵ Medenî, 63.

⁸⁰⁶ İbnü'l-Esîr, V/437; Nüveyrî, XXIV/358; Ayrıca bkz. Moreno, 9; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592.

⁸⁰⁷ İbnü'l-Esîr, V/437; Ayrıca bkz. Tâlibî, 469; Abbâdî-Sâlim, 109; Seâlebî, 223; Abbâs, 34; Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31; Ahmed, 16; Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 433. Zehrânî, 56.

⁸⁰⁸ Nüveyrî, XXIV/358; İbnü'l-Esîr, V/437-438; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 109; Zehrânî, 56.

⁸⁰⁹ Abbâdî-Sâlim, 109; Tâlibî, 469.

⁸¹⁰ Himyerî, 493; Ayrıca bkz. Tâlibî, 469; Abbâdî-Sâlim, 109; Zehrânî, 56.

⁸¹¹ İbnü'l-Esîr, V/437; Nüveyrî, XXIV/358; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 109; Tâlibî, 469; Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31; Ahmed, 16; Ebû Halîl, 72; Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 433; Zehrânî, 56.

⁸¹² İbnü'l-Esîr, V/437; Abbâdî-Sâlim, 109.

⁸¹³ Abbâdî-Sâlim, 109.

⁸¹⁴ Nüveyrî, XXIV/358; Özaydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476.

⁸¹⁵ Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 433.

Kasriyanni (Castrogiovanni) kuşatması ve Euphemios 'un akibeti: Girgent'in ele geçirilmesinden sonra Euphemios, geri kalan diğer Müslümanlarla birlikte adanın içlerine doğru ilerleyerek Sicilya'nın kuzeybatı mevkiinde bulunup oranın doğal kalelerinin en büyüklerinden olan Kasriyanni önlerine ulaştı.⁸¹⁶ Burası Arap ve Berberilerden oluşan Müslüman ordusu tarafından 214/829'da kuşatıldı.⁸¹⁷ Bu arada Bizans yönetimi, Sicilya Adası'ndakilere yardım etmek için Konstantiniyye'den vali Theodotus komutasında büyük bir ordu gönderdi.⁸¹⁸ Ermeni, Rum ve diğer milletlerden oluşan kalabalık ordu Kasriyanni'ye ilerledi.⁸¹⁹ Kasriyanni halkı ise kaleyi şiddetli bir şekilde savunmaktaydı. Müslümanlar, gelen müttefik kuvvetleriyle karşılıklı saf halini alarak⁸²⁰ Kasriyanni surları altında çarpıştılar. Bu şiddetli savaştan sonra, müttefik kuvvetler Müslümanların önünde hezimete uğradı. Theodotus'un kuvvetlerinden çok sayıda asker öldürülmüş ve⁸²¹ bazı komutanlar da esir edilmişti. Fakat Theodotus'un da içlerinde bulunduğu grup,⁸²² kurtularak Kasriyanni şehrine girdi.⁸²³

Bu yenilgi üzerine gayet müstahkem kaleye sahip olan kale halkı, hazırladıkları bir tuzak gereği, teslim olacaklarını bildirdiler. Bunun için Müslümanlara yolu kolaylaştıran ve halen daha emirliğe tamah eden Euphemios'u, İmparator olarak kabul edecekleri vaadi ile Müslümanları oyaladılar.⁸²⁴ Şehrin sakinleri teslim şartları için antlaşmaya Euphemios'u çağırdılar ve o da görüşmeye gitti. Onların huzuruna elçi olarak çıktığında,⁸²⁵ şehir halkı Euphemios'u iyi karşılayıp, önünde toprağı öperek saygı gösterdiler. Ayrıca onu başlarına kral yapıp,⁸²⁶ ona itaatle boyun eğeceklerini söylediler.⁸²⁷ Ona kurdukları tuzağı hissettirmeden dediler ki: “ *Biz, sen ve Müslümanlar aynı görüşteyiz. Krala itaatten çıkıyoruz.*” Daha sonra ondan ertesi gün, barış için gelmesini talep ettiler. Euphemios da onların arzusuna cevap verip ertesi gün onların

⁸¹⁶ İbnü'l-Esîr, V/437; Ayrıca bkz. Ahmed, 16; Tâlibî, 469; Özeydın, “Ağlebîler”, *DİA*, I/476; Abbâdî-Sâlim, 109-110; Zehrânî, 56.

⁸¹⁷ Rızzıtano, U. “Kasryanni”, *The Encyclopaedia of İslâm (New Edition)*, Leiden 1978, IV/733; Zehrânî, 56.

⁸¹⁸ İbnü'l-Esîr, V/437; Nüveyrî, XXIV/358-359; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 110; Tâlibî, 470; Zehrânî, 56.

⁸¹⁹ Abbâdî-Sâlim, 110.

⁸²⁰ İbnü'l-Esîr, V/437; Ayrıca bkz. Tâlibî, 470; Zehrânî, 56.

⁸²¹ İbnü'l-Esîr, V/437. Nüveyrî, XXIV/359; Ayrıca bkz. Tâlibî, 470.

⁸²² Abbâdî-Sâlim, 110; Tâlibî, 470; Zehrânî, 56.

⁸²³ İbnü'l-Esîr, V/437; Tâlibî, 470.

⁸²⁴ Medenî, 65; Tâlibî, 469; Abbâdî-Sâlim, 110; Işıltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/592.

⁸²⁵ Tâlibî, 469; Moreno, 9.

⁸²⁶ İbnü'l-Esîr, V/437; Ayrıca bkz. Tâlibî, 469; Özeydın, “Ağlebîler”, *DİA*, I/475-477; Medenî, 65.

⁸²⁷ Abbâdî-Sâlim, 110; Tâlibî, 469; Medenî, 65.

yanına gittiğinde, halk silahlarını gizlemiş oldukları halde Euphemios'u karşılamaya çıktı. Euphemios, onlara yaklaştığında silahlarını çıkarıp ona saldırdılar. İntikam duygularıyla hazırladıkları tuzakla Euphemios'un boynunu vurarak öldürdüler.⁸²⁸

Onun ölümünden sonra Müslümanlar bir süre daha muhasaraya devam ettiler.⁸²⁹ Bu sırada Kasriyanni halkı şehirlerinin surlarını güçlendirince Müslümanlar, onları itaat altına almaya güç yetiremediler.⁸³⁰ Şehir önünde cereyan eden birçok savaştan sonra Müslüman ordusunun hali yeniden kötüleşmeye başladı. Bu kez takviye Bizans ordusunun gelişiyi birlikte Müslümanlar kuşatma altında kaldılar.⁸³¹ İşte Müslümanların bu kuşatılması sırasında, 214/829 yılının başında komutanları Muhammed b. Ebi'l-Cevârfı vefat etti.⁸³² Onun vefatıyla birlikte Müslümanlar, yerine emir olarak Züheyr b. Gavs'ı geçirdiler.⁸³³

2.3.1.5. Züheyr b. Gavs'ın Emirliği Dönemi ve Faaliyetleri (214/829)

Züheyr b. Gavs'ın ilk faaliyeti, erzak sıkıntısı çeken Müslümanların ganimet elde etmek için bir hareket düzenlemeleriydi. İlk olarak karşılarına çıkan bir grup Rum askeri ile çatışmak zorunda kaldılar. Bozguna uğrayan Müslümanlar, ertesi gün büyük bir askeri kuvvetle savaşmak üzere geri döndüler. Rum askerleri de hazırlıklı olarak toplu halde onların karşısına çıktılar. Böylece Müslümanlar ile Rum askerleri ikinci defa karşılaştılar. Ne yazık ki Müslümanlar yine hezimete uğramış ve bu savaşta bine yakın Müslüman öldürülmüştür.⁸³⁴

⁸²⁸ İbnü'l-Esîr, V/437; Nüveyrî, XXIV/358; İbn Haldûn, *Târih*, IV/254; Ayrıca bkz. Tâlibî, 469-470; Moreno, 9; Abbâdî-Sâlim, 110; Medenî, 65; Özeydin, "Ağlebiler", DİA, I/476; Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 433. Aziz Ahmed, Euphemios'un ölümüyle ilgili şu farklı bilgiyi sunmuştur. "*Kasriyanni'de etkili bir olay oldu. Euphemios orada bir kalede gizlenirken yakalandı ve imparator adına itirafta bulunan Euphemios öldürüldü.*" Bkz. Ahmed, 16. Konuyla ilgili Hasan İbrâhim Hasan bir başka çok dikkat çekici olan şu bilgiyi vermiştir: "*Euphemios ise Kasriyana (Castrogiovanni) şehrine giderek yönetimi ele geçirdi ve Müslümanların aleyhine döndü. Bunun üzerine Müslümanlar ayaklanıp onu öldürdüler.*" Bkz. Hasan, İslâm Tarihi, III/31. Ancak bununla ilintili hiçbir bilgiye diğer kaynaklarda rastlayamadık.

⁸²⁹ Moreno, 9; Işıltan, "Sicilya", İA, XIX/592.

⁸³⁰ Medenî, 65.

⁸³¹ Berekât, 200; Hasan, *History of İslâm*, I/593; Moreno, 9.

⁸³² İbnü'l-Esîr, V/437; Nüveyrî, XXIV/359; İbn Haldûn, *Târih*, IV/254; Ayrıca bkz. Berekât, 200; Hasan, *History of İslâm*, I/593; Işıltan, "Sicilya", İA, XIX/592; Medenî, 65; Berekât, 200; Hasan, *History of İslâm*, I/593; Zehrânî, 56.

⁸³³ İbnü'l-Esîr, V/437; Nüveyrî, XXIV/359; İbn Haldûn, *Târih*, IV/254; Ayrıca Bkz. Tâlibî, 471; Berekât, 200; Hasan, *History of İslâm*, I/593; Işıltan, "Sicilya", İA, XIX/592; Medenî, 65; Ebû Halîl, 73; Zehrânî, 56. Bu komutanın ismini Züheyr b. Avf olarak verenler de mevcuttur. Bkz. İbn Haldûn, *Târih*, IV/254; Ebû Halîl, 73.

⁸³⁴ İbnü'l-Esîr, V/437; Ayrıca bkz. Ahmed, 16; Tâlibî, 471.

Züheyr b. Gavs ile vali Theodotus arasında gerçekleşen ve Müslümanların mağlubiyetiyle sonuçlanan bu savaşlardan sonra Müslümanlar karargâhlarına döndüler. Kendileri için hendekler kazdılar fakat Rum askerleri onları muhasara altına aldı. Taraflar arasında cereyan eden şiddetli savaş uzun bir süre devam etti.⁸³⁵ Bu durumda yiyecek sıkıntısına düşen Müslümanlar, Rum askerlerinin üzerine gece baskını yapmağa karar verdiler. Ancak Müslümanların kendilerine yakın bir yerde bulunmaları sebebiyle durumdan haberdar olan Rumlar, onları tuzağa çekmek için çadırlarını terk ettiler.⁸³⁶ Müslümanların çadırlara yaklaşmalarını gözetliyorlardı. Baskın için Rumların üzerine giden Müslümanlar, onlardan kimseyi göremedi. Bu kez Bizanslılar, Müslüman askerleri her yönden kuşatıp, diz çöktürdüler ve Müslümanlardan çok sayıda askeri de öldürdüler.⁸³⁷ Burada yenilgiye uğrayan Müslümanların kuvvetleri de azalmış oldu.⁸³⁸ Geride kalan Müslümanlar ise, Mineo'ya çekilip orayı güçlendirerek yerleştiler.⁸³⁹ Böylece bütün gayretler akamete uğramış bulunuyordu.⁸⁴⁰

Theodotus daha sonra Müslümanların üzerine gitmeye devam etti ve sığındıkları kalelerini kuşattı.⁸⁴¹ Müslümanlar, Rumların onları defalarca hezimete uğratmaları ve çekildikleri kalelerinde de defalarca kuşatmalarıyla zor bir durumdan geçiyorlardı.⁸⁴² Rumların uzun süren bu muhasaraları yüzünden erzak sıkıntısı çeken ve kuvvetleri azalan Müslümanlar, köpek, böcek ve benzeri hayvanları yemek mecburiyetinde kalmışlardır.

Daha önce Girgent şehrine yerleşmiş olan Müslümanlar, Rumların kuşatması altında bulunan Müslümanların hallerini duydukları zaman yardım etmek için Girgent şehrinin kalesini yıkarak Mazera'ya çekildiler.⁸⁴³ Böylece Girgent, 214/829 yılında Müslümanların elinden çıkmıştır. Girgent'i terk ederek Mazera'ya gelen Müslümanlar,

⁸³⁵ İbnü'l-Esîr, V/437; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 110; Tâlibî, 471; Zehrânî, 56.

⁸³⁶ İbnü'l-Esîr, V/437; Ayrıca bkz. Tâlibî, 471.

⁸³⁷ İbnü'l-Esîr, V/437; Abbâdî-Sâlim, 111.

⁸³⁸ Abbâdî-Sâlim, 110-111; Tâlibî, 471; Moreno, 9.

⁸³⁹ İbnü'l-Esîr, V/438; Ayrıca bkz. Moreno, 9; Ahmed, 16; Tâlibî, 471; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592; Özeydin, "Ağlebiler", *DİA*, I/476.

⁸⁴⁰ Işıltan, "Sicilya", 589-594; Özeydin, "Ağlebiler", *DİA*, I/476.

⁸⁴¹ Ahmed, 16; Tâlibî, 471.

⁸⁴² İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254.

⁸⁴³ İbnü'l-Esîr, V/438; Nüveyrî, XXIV/359; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 111; Tâlibî, 471; Ahmed, 16.

Mineo’da muhasara altındaki yok olmanın eşiğine gelmiş Müslüman kardeşleri için Mazera halkından yardım talep ettiler.⁸⁴⁴

Müslümanların hücumlarının ilk merhalesinin sonunda, adanın güney tarafında bulunan Mazera ve Mineo’dan başka yerleşim yerleri kalmamıştı.⁸⁴⁵ Yardım talep edilen Mazera’dan ne yazık ki Müslüman kardeşlerine ulaştırabilecekleri bir yardım olamadı. Mineo’daki Müslümanların bu sıkıntılı hali 214/829 yılının sonuna kadar devam etti.⁸⁴⁶ 214/829 yılında Züheyr b. Gavs vefat edince,⁸⁴⁷ Mineo halkı, Osman b. Kurhub’un sancağı altında toplandı.⁸⁴⁸

2.3.1.6. Osman b. Kurhub’un Emirliği ve Faaliyetleri (214-217/829-832)

Mineo’da yerleşip sıkışan Müslümanlar, kara ve deniz tarafından düşmanları tarafından kuşatılmış, yolları kapatılmış bir vaziyetteydiler.⁸⁴⁹ Müslümanlar karşılaştıkları bu sıkıntılardan dolayı Allah’tan başka sığınacak bir şey bulamayıp sabırla beklemeye başladılar.⁸⁵⁰ Kuzey Afrika ve Endülüs’ten gelen Müslüman askerlerin yardımı ulaşınca kadar, bu sıkıntılı hallerine sabır göstermeye devam ettiler.

Adadaki Müslümanlar yok olma tehlikesiyle baş başa kaldıkları bir sırada ansızın onları ümitlendirecek gelişmeler ortaya çıkmaya başladı. 215/830 yılında Emir Ziyâdetullah’ın Sicilya’daki Müslümanlara Kuzey Afrika’dan göndermiş olduğu çok sayıdaki gemiden oluşan yardımcı kuvvetler Müslümanlara ulaştı.⁸⁵¹

Aynı yılın başlarında ‘İbn Ferağluş’ ismiyle meşhur, Huvvâra Berberilerinden Asbağ b. Vekil’in kumandasındaki Endülüs donanması, 215/830 yılında Sicilya’nın güneyindeki Marsala sahiline uğradı.⁸⁵²

⁸⁴⁴ Abbâdî-Sâlim, 111.

⁸⁴⁵ Ahmed, 16; Moreno, 9.

⁸⁴⁶ İbnü’l-Esîr, V/438.

⁸⁴⁷ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254. Dûrî, Züheyr b. Gavs’ın görevi bırakmasıyla ilgili rivayetten ölümünü değil azledildiğini tercih ettiğini belirtmiştir. Bkz. Dûrî, 86.

⁸⁴⁸ Tâlibî, 472.

⁸⁴⁹ Tâlibî, 471.

⁸⁵⁰ Medenî, 64.

⁸⁵¹ İbnü’l-Esîr, V/438; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254; Ayrıca bkz. Tâlibî, 472; Abbâdî-Sâlim, 111; Ahmed, 16; Şâkir, V/198; Berekât, 200.

⁸⁵² İbnü’l-Esîr, V/438; İbn İzârî, I/104; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 112; Ahmed, 16; Tâlibî, 472; Şâkir, V/198; Medenî, 64; Işıltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/592; Berekât, 200; Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31; Zehrânî, 57.

Mineo'da kuşatılmış olan Müslümanlar bunların geldiğini haber alınca, onlardan yardım talep ettiler. Endülüslüler hayatlarını, denizlerdeki güvenliği sağlamak ve kardeşlerine yardım etmek suretiyle, cihada adanmışlardı. Endülüslülerin başlangıçta ortaya çıkış nedenleri buydu. Fakat onlar, Mineo'lulara yardım etme hususunda İbn Ferağluş'un komutanlığını kabul etmelerini şart koşular. Mineo'da muhasara altındaki Müslümanlar, Endülüslülerin şartları karşısında önce duraksadılar sonra kabul ettiler.⁸⁵³ İbn Ferağluş'un kuvvetleriyle Kuzey Afrika'dan gelen yardım kuvvetlerindeki gemilerin sayısı üç yüze ulaşmış,⁸⁵⁴ asker sayısı ise 20.000 ile 30.000 arasındaydı.⁸⁵⁵

İslâm kuvvetlerinin şiddetli darlık içerisinde buldukları, aynı zamanda vali Thedotous'un kuşatmayı sürdürdüğü sırada, Ağlebî ve Endülüs kuvvetlerinden oluşan ordu, savaşta komutan olarak İbn Ferağluş da ittifak etmişti.⁸⁵⁶ Daha sonra bu kuvvetler Mineo'daki Müslümanları kuşatmadan kurtarmak için harekete geçtiler. Mineo yolu üzerindeki karşılaştıkları kaleleri ve hisarları, Mineo'ya varıncaya kadar ele geçirdiler.⁸⁵⁷

Mineo'ya kadar karşılaştıkları yerleri ele geçiren Endülüslü Müslümanlar, bu kez Mineo'yu kuşatan Thedotous'un etrafını sardılar. Daha önce orada kuşatılmış olup yardım bekleyen Müslümanlar da onların gelişini görünce dışarıya çıkıp Thedotous'a saldırdılar.⁸⁵⁸ 215/830 Ağustos'unda Mineo'da muhasara edilen kuvvetleri kurtarmak için yapılan bu savaşta Müslümanlar başarılı oldu.⁸⁵⁹ Rumların valisi Thedotous'un öldürülmesinden sonra Bizans ordusu kuşatmayı kaldırarak 215/830 yılının Cemaziyelâhir'inde Kasriyani'ye gitti.⁸⁶⁰ Böylece Müslümanlar rahatlamış,⁸⁶¹ kendilerine yardım için gelen bu büyük ordu durumlarını düzeltmişti.

⁸⁵³ Abbâdî-Sâlim, 112; Zehrânî, 57.

⁸⁵⁴ İbnü'l-Esîr, V/438; İbn Haldûn, *Târih*, IV/254; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 112; Ahmed, 16; Tâlibî, 474-475; Işiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592; Hallâk, 115; Berekât, 200; Ebû Halîl, 73. İbn İzârî, Endülüs'ten gelen gemi sayısını 300 olarak vermektedir. Bkz. İbn İzârî, I/104. Seâlebî, 300 geminin Kuzey Afrika'dan geldiğini kaydetmiştir. Bkz. Seâlebî, 223.

⁸⁵⁵ Ahmed, 16; Tâlibî, 475; Işiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592.

⁸⁵⁶ Ahmed, 16; Tâlibî, 475; Özaydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476; Zehrânî, 58.

⁸⁵⁷ Abbâdî-Sâlim, 112; Zehrânî, 58.

⁸⁵⁸ Nüveyrî, XXIV/359; Ayrıca bkz. Tâlibî, 475; Zehrânî, 58.

⁸⁵⁹ İbnü'l-Esîr, V/438; Ayrıca bkz. Işiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592; Seâlebî, 223; Tâlibî, 475; Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31; Özaydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476; Ebû Halîl, 73.

⁸⁶⁰ Nüveyrî, XXIV/359; İbn Haldûn, *Târih*, IV/254; Ayrıca bkz. Tâlibî, 475.

⁸⁶¹ İbnü'l-Esîr, V/438; Ayrıca bkz. Tâlibî, 475; Seâlebî, 223.

İbn Ferağluş komutasındaki Endülüslü Müslümanlar bu yardımdan sonra yürüyüşlerine devam ederek⁸⁶² Mineo civarındaki şehirleri fethetmeye devam ettiler.⁸⁶³

Diğer yandan kuşatmadan kurtulan Mineo'daki Osman b. Kurhub'un komutası altındaki Müslümanlar, Kuzey Afrika'dan adaya yardım için gelen Müslümanlardan bir kısmını da ordularına dâhil ederek Palermo'yu kuşatmaya yöneldiler ve 215/830 yılında Palermo'yu muhasara altına aldılar.⁸⁶⁴

Adaya gelen yardım kuvvetleri hakkında Himyerî, Kuzey Afrika'dan gelen gemilerle ilgili bilgi vermemekte, fakat Endülüs'ten gelen gemiler hakkında şunları zikretmektedir: “*Birçok gemi, Endülüslü emir Abdurrahman b. Hâkim ile birlikte Tartûş'dan ayrıldılar. Rüzgâr onları Sicilya'ya çıkardı. Sicilya'nın Trabnaş sahiline indiler.*”⁸⁶⁵ Salim de Himyerî'ye dayanarak Kuzey Afrika'dan gemilerin gelmediği düşüncesinde olduğunu belirtmekle birlikte, bu düşüncesini te'yid için Sicilya Müslümanlarının Sirakusa'da gemileri yaktıklarının bilindiğini ileri sürerek,⁸⁶⁶ sanki gönderilecek donanmaları kalmadığını ima etmektedir. Oysa ileri sürülen bu düşünce Kuzey Afrika'dan yeniden tesis edilip gönderilme durumu olan donanmaya engel teşkil etmemektedir. Yine Himyerî'ye göre Endülüs kuvvetlerinin başında emir olarak Abdurrahman b. Hâkim'in geldiği,⁸⁶⁷ bilgisi geçmektedir. Bu bilgi de bu dönemde oraya gelmiş olan Endülüs kuvvetlerinin komutanı olarak verilen Asbağ b. Vekil bilgisi ile çelişmektedir. Bu durum, muhtemelen daha sonra buraya gelmiş olan başka bir Endülüs kuvvetinin olduğuna işaret etmektedir.

Ğulvaliye (Caltanisseta) kuşatması ve sonrasında karşılaşılan sorunlar: İbn Ferağluş bu kez, kendisine tabi olan Müslümanlarla birlikte, Arap tarihçilerin Ğulvaliye (Caltanisseta) diye isimlendirdikleri şehri kuşattı.⁸⁶⁸ Müslümanlar buradaki kuşatmada galibiyetle birlikte kendilerini maddi yönden rahatlatacak ganimete de eriştiler.⁸⁶⁹

⁸⁶² Moreno, 9; Berekât, 200; Brockelmann, 129.

⁸⁶³ Medenî, 64.

⁸⁶⁴ Tâlibî, 473.

⁸⁶⁵ Himyerî, 429; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 112; Zehrânî, 57.

⁸⁶⁶ Abbâdî-Sâlim, 112.

⁸⁶⁷ Himyerî, 429.

⁸⁶⁸ Ahmed, 16; Tâlibî, 475; Zehrânî, 58.

⁸⁶⁹ İbn İzârî, I/104; Himyerî, 429; Ayrıca bkz. Zehrânî, 58; Işıltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/592; Özaydın, “Ağlebîler”, *DİA*, I/476.

Himyerî, Müslümanların buraya 215/830 yılında Kayrevân emiri I. Ziyâdetullah döneminde indiğini ve onun adadaki naibinin de Osman b. Kurhub olduğunu kaydetmiştir.⁸⁷⁰ Muhtemelen naib yani vali Osman b. Kurhub idi. Ordu emirliğini ise İbn Ferağluş yürütüyordu. Vali Osman b. Kurhub, Palermo kuşatmasındayken, ordu komutanı İbn Ferağluş da Caltanisseta kuşatmasıyla Bizans ordusunun kalanlarını bitirmek için gayret gösteriyordu.

Bu sırada İbn Ferağluş'un komutası altındaki Müslümanlar arasında veba yayıldı. Bunun üzerine Müslümanlar Caltanisseta'dan Trabnaş'a (Trapani) göç ettiler.⁸⁷¹ Müslümanlar, salgını burada atlarmaya çalışırken başlarına gelen hastalık onların birçoğunun ölümüne sebep oldu.⁸⁷² Mücahid komutan İbn Ferağluş da şehit olanlarla beraberdi.⁸⁷³ Geride kalan muharip askerlerde ise ümitsizlik baş göstermeye başladı. Ancak bu ümitsizlik, onları gayelerinden vazgeçirmemiş; nefislerinde taşıdıkları Sicilya'nın fethi düşüncesi, onların dirençlerini artırarak kuvvetlerini tazelemiştir.⁸⁷⁴

Müslümanlardaki bu inanç eksenli direnci fark edemeyen Bizans valisi onların bu sıkıntılı dönemini bilip onların çoğusunun hastalığını ve zayıfladığını fırsat bilerek Müslümanlarla harp etmek için geri döndü ve üzerlerine saldırdı. Müslümanlar büyük bir sabırla üzerlerine gelen bu düşman kuvvetiyle savaştılar. Sabır ve gayretle yaptıkları mücadele sonrası, Rumların komutanları dâhil tamamını öldürerek atlarını ve silahlarını ganimet olarak aldılar.⁸⁷⁵

Bu zaferden sonra, emirlik hususunda Endülüslü Müslümanlar ile Kuzey Afrikalı Müslümanlar arasında birtakım olumsuz hadiseler meydana geldi.⁸⁷⁶

Diğer taraftan Palermo kuşatmasında başarısız olan vali Osman b. Kurhub'un da başarısızlığından dolayı, emirliği tartışılmaya başladı. Sonuçta aralarındaki anlaşmazlıklarını gidererek tekrar vali Osman b. Kurhub'un emirliği üzerinde

⁸⁷⁰ Himyerî, 429; Zehrânî, 58.

⁸⁷¹ İbn İzârî, I/104; Himyerî, 429; Ayrıca bkz. Tâlibî, 475; Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31.

⁸⁷² Himyerî, 429; Zehrânî, 58.

⁸⁷³ İbn İzârî, I/104; Ayrıca bkz. Medenî, 65; Tâlibî, 475; Ebû Halîl, 73; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592; Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31; Ahmed, 17; Zehrânî, 58.

⁸⁷⁴ Abbâs, 35.

⁸⁷⁵ Himyerî, 429; Tâlibî, 475.

⁸⁷⁶ İbnü'l-Esîr, V/438; Himyerî, 429; Ayrıca bkz. Tâlibî, 475. Seâlebî, bu ihtilafın Palermo'nun fethinden sonra olduğunu kaydetmektedir. Bkz. Seâlebî, 223. Ancak bu durum diğer verilerle çelişmektedir. Çünkü Müslümanlar Palermo'yu fethetmezden önce Asbağ taundan vefat etmiştir. Bkz. İbn İzârî, I/104; Ayrıca bkz. Medenî, 65; Ebû Halîl, 73; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592; Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31; Ahmed, 17.

anlaşmaya vardılar.⁸⁷⁷ Bu durum neticesinde Endülüs donanması askerlerinden hayatta kalanlardan bazıları gemilerini onardılar ve Endülüs'e gitmek üzere Mazera'dan ayrılarak⁸⁷⁸ ülkelerine döndüler (215/830).⁸⁷⁹

Müslümanlarının Palermo'yu kuşatması (215/830) ve fethi (216/831):

Yukarıda bahsedilen başarısız Palermo kuşatması ise şöyle cereyan etmiştir: Kuzey Afrika'dan yardım için gelen Müslümanların bir kısmının dâhil olduğu orduyla hareket eden vali Osman b. Kurhub, Sicilya Adası'nın batı denizine sahili bulunan ve adanın büyük şehri olan Palermo'ya hareket ederek burayı muhasara etti.⁸⁸⁰ Müslümanlar erişilmesi güç surların altında durdular ve Palermo şehri yönetimine şer'i uyarıyı yapmak ve adamlarını himaye edeceğini bildirmek için elçi gönderdiler. Onlar bu uyarıyı reddettiler, çünkü uygun bir zamanda korkunç bir darbeyle karşılaşacaklarını beklmelerinden dolayı, şehirlerini güçlendirmek için Hristiyan yardımcılarından destek almalarının yanı sıra erzak ve kuvvet açısından güç yetirebilecekleri şeyleri de hazırlamışlardı.

Teklifin reddedilmesi üzerine, iki taraf şehrin surları altında karşılaştılar. Müslümanların azimleri, fethin zorluğuna rağmen surları yıkmaya, büyük ve önemli giriş yolu üzerindeki bütün kuvvetleri yok etmeye çabalamaktaydı. Palermo şehrinin savunma gücü ise, şehrin savunması için gerekli olan güçlendirmeyi yaparak, adada zelil bir şekilde esir düşmektense orayı en iyi şekilde savunmanın mücadelesini vermekteydi. Sonuçta şehir halkı, Müslümanları yenilgiye uğrattı ve böylece şehrin düşmesi gecikti.⁸⁸¹

Endülüslü Müslümanlardan adayı terk etmeyen kısmı ise Kuzey Afrikalı kuvvetlerle birlikte, Osman b. Kurhub'un emirliği altında⁸⁸² Palermo şehrine yeniden yöneldiler ve batı yönünden oraya yaklaşarak⁸⁸³ 215/830 senesinde ikinci kez orayı kuşatma altına aldılar.⁸⁸⁴ Müslümanlar, bu kuşatma sırasında şehrin etrafını hendekler

⁸⁷⁷ Himyerî, 429; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 113; Tâlibî, 473; Zehrânî, 58.

⁸⁷⁸ İbn İzârî, I/104; Ayrıca bkz. Medenî, 65; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592.

⁸⁷⁹ Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31; Ahmed, 17; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592.

⁸⁸⁰ İbnü'l-Esir, V/438; Yâkût, I/483; Ayrıca bkz. Tâlibî, 475; Abbâdî-Sâlim, 113; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592.

⁸⁸¹ Medenî, 66.

⁸⁸² Himyerî, 429; Ayrıca bkz. Ahmed, 17; Tâlibî, 473; Zehrânî, 58.

⁸⁸³ Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 434.

⁸⁸⁴ Himyerî, 429; Ayrıca bkz. Hasan, *History of İslâm*, I/593; Tâlibî, 473; Şâkir, V/198; Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 434; Zehrânî, 58.

kazarak muhasarayı daraltıyorlardı. Müslümanlar kuşatmanın tazyikini artırdıkça, savunmacılar da mukavemeti aynı oranda artırarak ölümüne savunma yapıyorlardı. Çünkü onlar savaşın kaybedilmesiyle Hristiyanların saygınlığının kaybolacağını düşünüyorlardı. Fakat savunmacıların sıkıntıları ileri derecede şiddetlenip sabırları da tükenince, yardıma dair bütün ümitlerini kaybettiler⁸⁸⁵ ve iyice sıkıntıya düştüler.⁸⁸⁶

Bir yıl boyunca şehri savunan halka, bu kez açlık ve veba isabet etti. Bütün bu sıkıntılarla yüzleşen halk, saldırıların devam etmesine artık tahammül edemeyip mecburi olarak 216/831 yılının sonbaharında zimmi statüsünü kabul ederek teslim olmaya karar verdiler.⁸⁸⁷ Bunun üzerine Palermo şehrinin valisi, kendisi, ailesi ve malı için Müslümanlardan emân istedi.⁸⁸⁸ Müslümanlar onun bu isteğine olumlu cevap verdi ve oranın valisi ve beraberinde⁸⁸⁹ kendilerine emân verilen bu kimseler, deniz yoluyla Bizans'ın hâkimiyeti altındaki diğer memleketlere gittiler.⁸⁹⁰

Palermo'nun eman ile teslim alınmasıyla Müslümanlar, 216/831 yılı Recep ayında şehre güven içerisinde girdiler⁸⁹¹ ve oradaki ganimetleri topladılar.⁸⁹² Palermo şehrine girdiklerinde, muhasara öncesi nüfusu 70 bin kişi kadar olan şehir halkından yaklaşık 30.000 kişiyle karşılaştılar. Diğerlerine gelince bir kısmı şehri terk etmiş bir kısımda hayatlarını kaybetmişti.⁸⁹³ Palermo şehrini vatan edinen Müslümanlar, şehrin civar bölgelerini de ele geçirdiler.⁸⁹⁴

⁸⁸⁵ Medenî, 66.

⁸⁸⁶ Nüveyrî, XXIV/360; Ayrıca bkz. Seâlebî, 223; Özeydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476.

⁸⁸⁷ Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 434; Ahmed, 17; Tâlibî, 473; Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31-32. Zehrânî, 58.

⁸⁸⁸ İbnü'l-Esîr, V/438; Ayrıca bkz. Seâlebî, 223.

⁸⁸⁹ Himyerî, 429.

⁸⁹⁰ İbnü'l-Esîr, V/438; Seâlebî, 223; Ebû Halîl, 73.

⁸⁹¹ Nüveyrî, XXIV/360; Ayrıca bkz. Azimli, "Sicilya'daki İslâm Medeniyetinin Avrupa'ya Etkileri", 138; Lombard, 87; Tâlibî, 473; Ahmed, 17; Brockelmann, 129; Büyük Larousse, XX/10493; Abbâs, 35; Diehl, 75; Çıvgın, 475; Moreno, 9; Hallâk, 115; Pellitteri, "Medhalu ila Dirâseti Târîhi Sıkilliyyeti'l-İslâmiyyeti", 59; Ebû Halîl, 73; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592; Karlığa, 157; Şâkiroğlu, "Sicilya", *DİA*, XXXVII/138; Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadârati'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkilliyyeti" 95-96; Şâkir, V/198. İbn Haldûn, fethin sulh yoluyla olduğunu ve 217/832 yılında gerçekleştiğini kaydetmiştir. Bkz. İbn Haldûn, *Târîh*, IV/254.

⁸⁹² Himyerî, 429; Ayrıca bkz. Tâlibî, 473.

⁸⁹³ Himyerî, 429; Orada 70 bin kişiden 3 bin kişinin kaldığını, diğerlerinin öldüğünü yazan (Bkz. İbnü'l-Esîr, V/438; Hasan, *History of İslâm*, I/593) eserlerin yanı sıra bu sonucu tam tersini vererek kale alındığında orada 70 bin kişiden 3 bin kişinin eksildiğini yani 67 bin kişinin orada olduğunu kaydeden eser de mevcuttur. Bkz. Seâlebî, 223. Tâlibî, İbnü'l-Esîr'in verdiği rakamın çok abartılı olduğu kanaatinde bulunmuş ancak orada ölen ve kalanların sayılarıyla ilgili herhangi bir bilgi kaydetmemiştir. Bkz. Tâlibî, 473.

⁸⁹⁴ Himyerî, 429; İbn Ebû Dînâr, 64.

Oranın fethinden sonra İbn Kurhub, Ziyâdetullah b. Ağleb'e köle ve başka ganimetler gönderdi. I. Ziyâdetullah ise, bunları önemsiz görüp onu azletti.⁸⁹⁵ Ancak yeni emir Ebû Fihr Muhammed b. Abdullah oraya gelinceye kadar görevine devam etti.⁸⁹⁶

İbn Kurhub ve maiyetindeki Müslümanlar, Palermo şehrinin bir deniz şehri olmasından ve Kuzey Afrika ile sahili vasıtasıyla irtibat kuran ve Kuzey Afrika'dan gelen yardımların devamlı olarak ulaştırılmasında kolaylık sağlayan bir yer olmasından dolayı -daha önce Fenikelilerin yaptığı gibi- orayı başkent yaptılar.⁸⁹⁷ Burayı başkent yapmakla Müslümanlar, Palermo'yu yeniden canlandırmıştı.⁸⁹⁸ Palermo'nun Müslümanlarca başkent edilmesinden sonra ada iki ayrı yönetime bölünmüş oluyordu. Batı kısmı Palermo'nun başkentliği ile Müslümanların elindeydi. Doğu bölümü ise Sirakusa şehrinin başkentliğinde Bizanslıların elindeydi.⁸⁹⁹

2.3.1.7. Ebû Fihr Muhammed b. Abdullah'ın Emirliği ve Faaliyetleri (217-220/832-835)

217/832 yılında Palermo şehrinin fethinden beş ay geçmişti ki I. Ziyâdetullah, fetihten sonra azletmiş olduğu vali Osman b. Kurhub'un yerine Sicilya'ya amcasının oğlu Ebû Fihr Muhammed b. Abdullah'ı vali tayin etti.⁹⁰⁰

Başkent Palermo'ya gelen Ebû Fihr, emir ve kumandayı eline aldı. Palermo'nun ele geçirilmesiyle, adanın geri kalan kısmını itaat altına almak için Müslümanlara mühim bir üs temin edilmiş olmaktadır.⁹⁰¹ Yeni emir oradaki işleri kendine mahsus bağımsızlık anlayışı ile -Ağlebî emiri Ziyâdetullah'a 220/835 yılında ödediği vergi

⁸⁹⁵ Himyerî, 429; Ayrıca bkz. Tâlibî, 477.

⁸⁹⁶ Tâlibî, 477.

⁸⁹⁷ Kürd Alî, I/274; Abbâs, 35. Sâlim ise, Ebû Fihr'in, Kuzey Afrika yönünden gelen gemilerin kolaylık la ulaşmasından, İtalya'nın Güneyindeki Messina'ya yakın olmasından, Müslümanların oradan Bizans üzerine akınları düzenlemelerinde kolaylık sağlamasından dolayı, Palermo şehrini başkent edindiğini kaydetmiştir. Bkz. Abbâdî-Sâlim, 114.

⁸⁹⁸ Lombard, 88.

⁸⁹⁹ Hasan, *History of İslâm*, I/593.

⁹⁰⁰ İbnü'l-Ebbâr, I/181; Ayrıca bkz. Ahmed, 17; Zehrânî, 58; İşıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592; Özeydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476. Seâlabî, Ebû Fihr, Muhammed'in Kuzey Afrika'dan Sicilya'ya kaçtığını, İbn Ferağluş'un vefatıyla da valilik isteğinden dolayı ada yönetimine hâkim olduğunu, Ziyâdetullah'ın ise onun yerine Ebû Ağleb İbrâhim'i tayin ettiğini kaydetmiştir. Ebû Fihîn kaçıışı hususunda da ittifak olduğunu kaydetmiştir ki (Seâlabî, 224-225) biz bunu diğer verilerle mukayese ettiğimizde doğrulayamıyoruz.

⁹⁰¹ İşıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592.

dışında- idare ediyordu.⁹⁰² Palermo’da, Müslümanların zaferine rağmen, müteakip iki yılda mühim bir vaka olmadı. Bunun sebebi ise Bizans’ın kuvvetlerini, bu sıralarda Anadolu’da sefer halinde bulunan Halife Me’mûn’un üzerine göndermesiydi. Bizans İmparatoru Theophilos (829-842), Sicilya’yı kurtaracak kuvvetleri serbest bırakmak için, mütemadiyen Arap halifesine sulh teklifinde bulunmakta ancak bunu anlayan Me’mûn durumdan istifade ederek ona bu fırsatı vermemekteydi.

Halife Me’mûn’un atlaşmaya fırsat vermemesini iyi değerlendiren Sicilya emiri ise, bu sırada elde edilen toprakların teşkilatlanmasına öncelik verdi.⁹⁰³ Artık Müslümanlar, Sicilya Adası’nda ayaklarını sağlam bir şekilde basıp Palermo’yu başkent edinmekle birlikte de uzak bölgelere doğru genişlemenin merkezi noktası yapmışlardı. Şimdi adadaki geri kalan kısımların fethi için, Müslümanların yerleştiği güzel bir mekânları vardı.⁹⁰⁴

Palermo şehri, başkentliğinin yanı sıra stratejik konumu nedeniyle de Müslümanlar tarafından donanmanın hareket merkezi kabul edildi. Böylece burası, Müslüman kuvvetlerinin donanmasının saldırı yapmak amacıyla ayrıldığı mekân veya gerektiğinde yardım kuvvetlerinin görevlendirilmek üzere bekletildiği merkez olma özelliğini taşımaktaydı.⁹⁰⁵

Müslümanlar, savaş sırasında meydana gelen tahribattan dolayı Palermo şehrini onarmaya ve imar etmeye başladılar. Bir taraftan çöken, yıkılan yerleri yeniden yapıp duvarları kuvvetlendirirken, diğer taraftan da şehrin alanını genişletiyorlardı. Müslümanların bu gayretli çalışmalarından az bir zaman geçmişti ki şehir yeni bir yüzle karşılaşmıştı. Öyle ki şehrin yeni imarı, şehre yeni bir şekil vermiş; daha önce orayı görenler, şehrin bu yeni şekli karşısında şaşkınlıklarını gizleyemez olmuşlardı. Müslümanlar Palermo’yu imarla, fethi sağlamlaştırıp hâkimiyetleri altındaki yerlerdeki teşkilat düzenlemelerini de yaptıktan sonra Sicilya’nın güney bölgelerine doğru fethettiler. Bunlardan en önemlisi Kasriyanni’nin kuşatılmasıdır.⁹⁰⁶ Akınları başlatan yeni emir Ebû Fihri, Palermo’daki makamından çıkmayıp, etrafa seriyeler gönderiyordu.⁹⁰⁷

⁹⁰² Ahmed, 17.

⁹⁰³ Işılta, “Sicilya”, *İA*, XIX/592.

⁹⁰⁴ İbnü'l-Ebbâr, I/181; İbn Ebû Dînâr, 64.

⁹⁰⁵ Berekât, 200.

⁹⁰⁶ Medenî, 67.

⁹⁰⁷ İbn Ebû Dînâr, 64; Özaydın, “Ağlebîler”, *DİA*, I/476.

Bu sırada Bizans yönetiminin Sicilya valisi, başkenti Sirakusa'dan erişilmesi güç kaleye sahip Kasriyani'ye taşıdı.⁹⁰⁸

Kasriyani kuşatması ve meydan savaşı (219/834): Ebû Fihri, Palermo'da 219/834 yılına kadar kaldıktan sonra Kasriyani bölgesine akınları başlatması üzerine⁹⁰⁹ burada bulunan Rumlar karşı koydular ve taraflar arasında şiddetli bir savaş meydana geldi. Müslümanlar bu savaşta muzaffer oldular. Rumların bozgunu ise karargâhlarına kadar devam etti. Bozguna uğrayan Rumlar, ilkbaharda aynı meydana geri döndüler ve Müslümanlarla savaşa tutuştular; neticede yine Müslümanlar muzaffer oldu.⁹¹⁰ Fakat bu galibiyetleri de Kasriyani'yi ele geçirmelerini sağlayamadı. Orayı ele geçirebilmek için seferleri tekrarlamak zorunda kalıyorlardı.⁹¹¹

Nihayet Müslümanlar 220/835 yılında başlarında emirleri Ebû Fihri Muhammed ile birlikte Kasriyani'ye hareket ettiler. Kendilerini karşılayan Rum askerlerine karşı büyük bir zafer kazanan ve birçok esir alarak onları hezimete uğratan Ebû Fihri,⁹¹² Bizans kuvvetlerine çokça zayıflar verdi.⁹¹³ Bu savaşta Kasriyani valisinin hanımı ile bir oğlu Müslümanlara esir düştü. Bundan sonra Müslümanlar, Rum askerlerinin ellerinde bulunan birçok şeyi ganimet olarak alıp Palermo şehrine döndüler.⁹¹⁴

Bu hücumlarındaki amaçları erişilmesi güç Kasriyani kalesini ele geçirmekti, ancak başarılı olamadılar.⁹¹⁵

Tabermîn yönüne yapılan askerî sefer ve sonuçları: Palermo'ya dönen Ebû Fihri Muhammed b. Abdullah, daha sonra Tabermîn tarafına Muhammed b. Salim adında bir kumandanının komutasında bir askerî birliği, Taormina yolu ile adanın şark sahiline sevk etti.⁹¹⁶ Her tarafa dağıtılan akıncılar adanın Bizanslılar elinde kalmış olan kısımlarını tahrip ederek, yağmaladılar.⁹¹⁷ Taormina gibi şehirleri almaya, Etna Yanardağı etrafında ve diğer yerlerde bulunan bir takım kaleleri istila etmeye

⁹⁰⁸ Ahmed, 17.

⁹⁰⁹ İbnü'l-Esîr, V/438; Ayrıca bkz. Ahmed, 17; Abbâdî-Sâlim, 114; Hasan, İslâm Tarihi, III/31-32; İşıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592; Seâlebî, 224; Zehrânî, 59.

⁹¹⁰ İbnü'l-Esîr, V/438; Ayrıca bkz. İşıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592; Seâlebî, 224.

⁹¹¹ Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31-32. Zehrânî, 59.

⁹¹² İbn Haldûn, *Târîh*, IV/255; Ayrıca bkz. Ahmed, 17; İşıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592; Seâlebî, 224; Zehrânî, 59. İbn İzârî, bu valinin ismini Ebu'l-Ağleb olarak vermektedir. Bkz. İbn İzârî, I/106.

⁹¹³ Ahmed, 17; Zehrânî, 59.

⁹¹⁴ İbnü'l-Esîr, V/438; Ayrıca bkz. İşıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592; Seâlebî, 224; Ahmed, 18.

⁹¹⁵ Medenî, 68.

⁹¹⁶ İbnü'l-Esîr, V/438; Ayrıca bkz. Tâlibî, 479; İşıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592; Ahmed, 18; Özeydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476; Abbâdî-Sâlim, 114; Seâlebî, 224.

⁹¹⁷ İşıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592.

çalıştılar.⁹¹⁸ Bu birlik burada pek çok ganimet ele geçirdi⁹¹⁹ ancak bu askerî birlikten bazı kimseler Muhammed b. Sâlim'in üzerine saldırdılar ve onu öldürdükten⁹²⁰ sonra Rumların tarafına geçtiler.⁹²¹ Muhammed b. Salim'in ordusu ise Palermo'ya döndü.⁹²² Ziyâdetullah öldürülen komutan Muhammed b. Salim'in yerine Fadl b. Ya'kûb'u komutan olarak tayin etti.⁹²³ Daha sonra Ziyâdetullah b. Ağleb, Kuzey Afrika'nın batısındaki bazı isyanların kontrol altına alınması için Ebû Fihr'in yardımına ihtiyaç duydu ve onu Sicilya valiliğinden geri çağırdı.⁹²⁴ O, Sicilya'da 3 yıl valilik görevinde bulundu ve bu sırada adanın üçte birine tekabül edecek alanın elde edilmesini sağlayan fetih hareketlerini yürüttü.

Bu hareketler sırasında Messina şehrinin etrafını ele geçirdiler (219/834). Daha sonra fetihlere devam ederek Rumlar ve Hristiyanların ikamet ettiği Sicilya'nın doğu bölgelerindeki Katani şehri civarını sınır haline getirdiler. Böylece doğudan güneybatıya, Messina'dan Kasriyani'ye kadar adanın üçte birtini ele geçirmişlerdi. Kasriyani'den geri dönen Müslümanlar, güneydoğu kısmında da Noto şehrine sınır olmuşlardı. Bu çizgi savaş alanıydı. Müslümanlar tarafından gelen hücumlar, aralıksız sürerken ada, azar azar Bizans'ın elinden çıkıyordu. Hristiyanlar tarafından yapılan savunmalar da aynı şekilde aralıksız devam ediyordu. Müslümanlar, 219/834 ve 220/835 yıllarında iki kez adanın orta çizgisinden genel bir hücumla geçmişlerdi.⁹²⁵

Ebû Fihr dönemi kumandan Fadl b. Ya'kub'un Sicilya'daki fetihleri: Ziyâdetullah tarafından Muhammed b. Sâlim'in yerine Sicilya'ya ordu komutanı olarak gönderilen Kuzey Afrika ordusu komutanlarından Fadl b. Ya'kûb,⁹²⁶ adaya gelir gelmez Sirakusa tarafına bir hareket düzenledi. Bu faaliyetinde Sirakusa civarından birçok

⁹¹⁸ Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31-32.

⁹¹⁹ İbnü'l-Esîr, V/438; Ayrıca bkz. Ahmed, 18; Zehrânî, 59.

⁹²⁰ İbnü'l-Esîr, V/438; Ayrıca bkz. Ahmed, 18; Abbâdî-Sâlim, 114; Seâlebî, 224. Askerler arasında çıkan isyanda, Ebû Fihr'in öldürüldüğünü kaydedenler de vardır. (Bkz. Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592; Tâlibî, 479; Özeydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476.)

⁹²¹ İbnü'l-Esîr, V/438; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592.

⁹²² Ahmed, 18.

⁹²³ Abbâdî-Sâlim, 114.

⁹²⁴ Abbâdî-Sâlim, 115; Tâlibî, 479.

⁹²⁵ Medenî, 67.

⁹²⁶ İbnü'l-Esîr, V/438; Ayrıca bkz. Tâlibî, 479; Seâlebî, 225; Ahmed, 18; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592; Özeydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476. Tâlibî, Fadl b. Ya'kub'un yerine geçici vali olarak atandığını kaydetmiştir. Bkz. Tâlibî, 479.

ganimet elde ederek döndü.⁹²⁷ Onun bu hızlı girişi, Ebû Fihri döneminin sınırlarını hızlıca yıkmak ve parçalamak amacına yönelikti. Bu yüzden Sirakusa şehrine bir kez daha şiddetli bir şekilde hücumla geçti. Fakat oradaki Hristiyanlar da aynı şiddetle savundular. Onların savunmadaki mukavemetleri Müslümanları merkezlerine dönmeye mecbur etmişti. Bizans ordusu, Müslümanların Sirakusa'dan ayrılıp merkezlerine döndükleri sırada, yollarını kesti.⁹²⁸ Karşılarında Bizans'ın Sicilya'ya gönderdiği komutanı ve onun kalabalık ordusunu gören Müslüman seriyyesi, bunlardan korunmak için sık ağaçlı sarp bir araziye sığındı. Bu yüzden de Bizanslı komutan bu seriyye ile savaşmak imkânını bulamadı. İkinci vaktine kadar bu seriyyeyi kollayan Bizanslı komutan, Müslümanların kendileriyle savaşmak istemediğini görünce savaştan vazgeçti. Orada bir süre saklanan Müslümanlar, Bizanslı komutanın taraftarlarının dağıldıklarını görünce onların üzerine ansızın saldırdılar ve ciddî bir hamleyle onları bozguna uğrattı, parçaladılar. Bu sırada süngülenen komutan, birçok yara aldı ve atından düştü. Bunu gören komutanın muhafız birliği, onu yaralı olarak kurtardıktan sonra alıp götürdü. Müslümanlar ise, Bizanslı komutanın askerlerinin yanında bulunan silâh, eşya ve hayvanlarını alarak bol miktarda ganimet ile birlikte geri döndüler.⁹²⁹

Müslüman birlik ile Bizanslı komutan arasında cereyan eden bu hadise, büyük bir vaka sayıldı.⁹³⁰ Bu zafer sonrası Müslümanlar, Fadl b. Ya'kub'un komutasında, Sirakusa civarında Bizans'ın hâkimiyeti altında olan birçok yeri ele geçirdiler.⁹³¹ Tekrar Sirakusa'ya dönen Müslüman birlikler, oraya yaptıkları faaliyetlerle çemberi daraltmaya başladılar.⁹³² Buradan kısa bir sürede netice alamayacağını anlayan Fadl b. Ya'kub, daha sonra birliklerini Kasriyanni bölgesine yürüttü.⁹³³

2.3.1.8. Ebû Ağleb İbrâhim b. Abdullah'ın Emirliği ve Faaliyetleri (220-227/835-842)

I. Ziyâdetullah, Sicilya'ya göndermek üzere, Ebû Ağleb İbrâhim b. Abdullah b. Ağleb komutasında bir ordu hazırladı.⁹³⁴ Sonra kardeşi Ebû Fihri Muhammed b.

⁹²⁷ İbnü'l-Esîr, V/438; İbn Haldûn, *Târih*, IV/255; Ayrıca bkz. Ahmed, 18; Zehrânî, 59; Işiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592.

⁹²⁸ Medenî, 68.

⁹²⁹ İbnü'l-Esîr, V/438; İbn Haldûn, *Târih*, IV/255; Ayrıca bkz. Tâlibî, 479; Seâlebî, 225; Medenî, 68.

⁹³⁰ İbnü'l-Esîr, V/438; İbn Haldûn, *Târih*, IV/255; Ayrıca bkz. Seâlebî, 225.

⁹³¹ Abbâdî-Sâlim, 115.

⁹³² Medenî, 68.

⁹³³ Ahmed, 18; Tâlibî, 479; Işiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593.

⁹³⁴ İbn Haldûn, *Târih*, IV/255.

Abdullah'ın yerine muhtemelen geçici olarak Ebû Ağleb İbrâhim b. Abdullah'ı Sicilya Adası'na emir olarak tayin etti.⁹³⁵ Sicilya Adası'na hareket eden Ebû Ağleb, buraya ancak 15 Ramazan 220/14 Eylül 835'de geldi.⁹³⁶

Ebû Ağleb İbrâhim, görüşünde isabetli, siyasî basireti keskin idi. Bu sebeple öncelikle yardımların ulaşmasıyla alakalı temel problemi gördü ve Sicilya'nın fethi için donanma teçhiz etti. Ateşli silahları içinde barındıran askerî birlikleri tamamladı. Artık Bizans donanmasına karşı meydan okumaya güç yetirebileceklerdi. Ebû Ağleb, yeni donanmanın denize inmesi ve Bizans havzasına sefer yapması talimatını verdi.⁹³⁷ Çünkü Ebû Ağleb, ilk iş olarak deniz bölgesi sınırlarını garanti altına almak istemekteydi. Denizde Bizans üzerine harekete geçen Müslüman donanması, Bizans gemilerinden oluşan bir filo ile karşılaştı ve onları hezimete uğratarak donanmada bulunanları öldürdüler. Sonra bu donanmada bulunan her şeyi ganimet olarak aldılar.⁹³⁸ İbnü'l-Esîr ise, vali Ebû Ağleb'in donanmada bulunanların boyunlarını vurdurttuğunu kaydetmiştir.⁹³⁹

Rumlara karşı birçok deniz galibiyetinin yanı sıra onlardan bir hayli ganimet de elde eden Ebû Ağleb, sağlamış olduğu üstünlüğün nişanesi olarak Bizanslı gemicilere

⁹³⁵ İbnü'l-Esîr, V/439; İbn Haldûn, *Târih*, IV/255; Ahmed, 18; Abbâdî-Sâlim, 115; Zehrânî, 60; Özeydin, "Ağlebîler", *DİA*, I/476; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593. İbnü'l-Hatib, bu valinin ismini Ağleb b. Abdullah b. İbrâhim olarak, ondan önceki valinin ismini de Kurhub b. Ebi Ağleb olarak vermiştir. Bkz. İbnü'l-Hatib, II/340. Ancak bu bilgi diğerleriyle uyumsuzdur. Nüveyrî, bu tarihte buraya gelen valinin ismini Muhammed b. Abdullah olarak vermektedir. Bkz. Nüveyrî, XXIV/360. Tâlibî, Ebû Fihri ile Ebû Ağleb arasındaki kaynaklardaki karışık durumu, verilere göre değerlendirmeye çalışmış ancak bir sonuca varamamıştır. Ona göre, Ebû Fihri Kuzey Afrika'daki karışıklık nedeniyle Sicilya'dan ordusunun bir kısmıyla çağrılmış, daha sonra Tunus halkı tarafından hezimetini gerekçe gösterilerek şefkat gösterilmeksizin 833 yılı Ramazan ayında öldürülmüştür. Bu bilginin yanı sıra, muhtemelen ifadesiyle "835 yılında yanındaki askerleri tarafından öldürüldüğünü yerine ise geçici olarak Fazl b. Yakup'un getirildiğini" kaydetmiştir. Bkz. Tâlibî, 477-481. Ancak biz onun 835 yılı sonrası Sicilya Adası fetihlerinde adının geçmesi ve 19 yıllık emirliğinden sonra 851 yılında öldüğünü kaydeden eserler (Bkz. İbnü'l-Esîr, VI/76; Nüveyrî, XXIV/360; Ebû'l-Fidâ, II/35,38) çerçevesinde şunu diyebiliriz ki, Ebû Fihri, Tunus'taki isyanı bastırmak için oraya gidince kardeşi Ebû Ağleb, onun yerine geçici olarak Sicilya emirliğine geçti. Ebû Fihri tekrar Palermo'ya gelip emirliğe geçince, geçici emir olan Ebû Ağleb, muhtemelen ordu komutanlığına döndü ve bu görevi sürdürdü.

⁹³⁶ İbnü'l-Esîr, V/439; İbn Haldûn, *Târih*, IV/255; Ayrıca bkz. Zirikli, I/49; Abbâdî-Sâlim, 115; Tâlibî, 221/836 yılında geldiğini kaydetmiştir. Bkz. Tâlibî, 480.

⁹³⁷ Ahmed, 18; Seâlebî, 225; Zehrânî, 60; Altan, 42.

⁹³⁸ İbnü'l-Esîr, V/439; İbn Haldûn, *Târih*, IV/255; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 115; Seâlebî, 225; Ahmed, 18; Zehrânî, 60.

⁹³⁹ İbnü'l-Esîr, V/439.

köle damgası vurulmasını emretti.⁹⁴⁰ Bu olay işitildikten sonra İslâm donanmasının Sicilya’da büyük etkisi oldu.⁹⁴¹

Ebû Ağleb, başka bir donanmayı da 221/836 yılında Messina’ye yöneltti. Buraya sefere gelen Müslümanlar, daha şehri kuşatmadan etrafındaki yerlerden ganimet ele geçirdiler.⁹⁴² Sonra ordu, karadan Etna Yanardağı etrafındaki kalelere doğru sefer yaptı ve ganimetleriyle birlikte oradan ayrıldılar.⁹⁴³

Ebû Ağleb, Etna Yanardağı tarafına 221/836 yılında Abdüsselam b. Abdulvehhâb komutasında başka bir sefer yaptırdı. Bu sefer sırasında karşılarına çıkan düşmanlarına galip gelen Müslümanlar onlardan bir topluluğu esir olarak ele geçirdiler.⁹⁴⁴ Ancak Abdüsselam, onları fidye karşılığı serbest bırakmıştır.⁹⁴⁵

Ebû Ağleb, gayrimüslimlerin elindeki Sicilya şehirlerine seriyeler göndermeye devam etmiş ve bu seriyelerde ganimetlerle dönülmüştür.⁹⁴⁶ Bu seriyeler sonucu ganimet ve esir bolluğu yaşanmış olup elde edilen esirler çok düşük fiyata köle olarak satılmışlardır.⁹⁴⁷

Bundan sonra Ebû Ağleb, sahil güvenliğini sağlamak düşüncesiyle adanın etrafındaki birtakım adalara da donanma kuvveti göndermiştir. Bunlardan birisi de Pantellaria (Kusra) adasıdır. Bu donanma, içerisinde Rum askerlerin ve bir de Kuzey Afrika halkından olup da Hıristiyan olan, Müslümanların sırları hususunda onlara yol gösterip yardım eden birisinin de bulunduğu bir ateş kayığını ele geçirdi. Kayıktakilerin boyunlarını vurduktan sonra⁹⁴⁸ kayığı yaktılar.⁹⁴⁹ Böylece orada da Bizans donanmasına karşı zafer elde edilmiş oldu.⁹⁵⁰ Bu donanmayla giden birliklerinden bir grubu Pantellaria adasına yerleşmişlerdir.⁹⁵¹

⁹⁴⁰ Abbâdî-Sâlim, 115.

⁹⁴¹ Medenî, 69.

⁹⁴² İbn Haldûn, *Târih*, IV/255; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 115.

⁹⁴³ Tâlibî, 482; Ahmed, 18.

⁹⁴⁴ İbnü'l-Esîr, V/439; İbn İzârî, I/106.

⁹⁴⁵ İbn İzârî, I/106; Ayrıca bkz. Tâlibî, 483.

⁹⁴⁶ Tâlibî, 482; Abbâdî-Sâlim, 115.

⁹⁴⁷ İbnü'l-Esîr, V/439; İbn Haldûn, *Târih*, IV/255; Ayrıca bkz. Tâlibî, 482; Işıltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/593; Ahmed, 18.

⁹⁴⁸ İbnü'l-Esîr, V/439; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 115; Ahmed, 18; Seâlebî, 225.

⁹⁴⁹ Seâlebî, 225.

⁹⁵⁰ Abbâdî-Sâlim, 115.

⁹⁵¹ Ahmed, 18.

Sahil güvenliğinin tesisi için gönderilen diğer donanma ise Fadl b. Ya'kub'un komutanlığında 221/836 yılında Evveliye adalarına yapılan seferdir ki, Sicilya'nın kuzey sahilinde bulunan Tindaro kalesi ile bölgedeki birçok kale fethedildi. Fakat Müslümanlar, fethettikleri adalarda yerleşmeyip elde ettikleri ganimetlerle geri dönmüşlerdir.⁹⁵²

Ebû Ağleb, 221/836 yılında Kastalyâse (Castellucio) kalesine bir seriyye göndermiş ve bu seriyyede ganimet ve esir elde etmişti. Akabinde karşılaştıkları düşman birlikleriyle savaşmışlar ancak Müslümanlar bu savaşta mağlup olmuşlardır.⁹⁵³ Bundan sonra Rumlarla Müslümanlar arasında bir başka vak'a daha meydana geldi. Bu defa Rumlar hezimete uğradılar, Müslümanlar ise Rumların çok sayıda gemisini adamlarıyla birlikte ganimet olarak ele geçirdiler.⁹⁵⁴

Kasriyanni kuşatması ve antlaşma yapılması (223/837): Müslümanlar, Rumların elindeki Kasriyanni kalesinden dolayı endişeleniyorlar ve bu kale onların elinde olduğu sürece Müslümanların adada güven içerisinde hareket edemeyeceklerini çok iyi biliyorlardı. Bu sebeple Kasriyanni çevresine aralıksız akınlar yapıyorlardı. Diğer taraftan Rumlar ve adadaki Hristiyanların tamamı, Kasriyanni'nin önemini bilip siyasî ve askerî mânada kıymetli bir yer olduğunun farkındaydılar. Çünkü Kasriyanni şehri adada bir nevi Hristiyan kuvvetlerin sembolü konumundaydı.⁹⁵⁵

Kasriyanni'nin bu konumunu iyice fark etmiş olan Sicilya valisi Ebû Ağleb, bu şehre bir yeni seriyye gönderdi. Bu seriyyeyle gelen Müslümanlar, şehre hücum etmeden önce civarında düşmanla karşılaştılar. Burada düşmanla savaşa tutuşan Müslümanlar yenilgiye uğradı ve bir grup Müslüman da hayatını kaybetti.⁹⁵⁶ Buna rağmen geride kalan Müslümanlar tekrar savaşa döndüler. Rumlar ise ilk önce galibiyet elde etmelerine rağmen, azim ve gayretle tekrar şehri kuşatmaya dönen Müslümanları uzaklaştırma başarısını gösteremediler. Müslümanlar azimlerini artırıp hücumlarını şiddetlendirdikçe, şehri savunan Rum askerlerinin savunmaları da şiddetlenmekteydi.⁹⁵⁷

⁹⁵² İbnü'l-Esîr, V/439; Ayrıca bkz. Tâlibî, 482; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593; Abbâdî-Sâlim, 115.

⁹⁵³ İbnü'l-Esîr, V/439; Ayrıca bkz. Ahmed, 18; Tâlibî, 482-483; Zehrânî, 60.

⁹⁵⁴ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/ 255; Ayrıca bkz. Tâlibî, 483; Zehrânî, 60.

⁹⁵⁵ Medenî, 70.

⁹⁵⁶ İbnü'l-Esîr, V/439; Ayrıca bkz. Zehrânî, 60.

⁹⁵⁷ Medenî, 70.

Ancak burada yürütülen şiddetli mücadele, Müslümanlara Kasriyani'nin fethini getirememiş ve Müslümanlar kuşatmayı bırakmak zorunda kalmışlardı.

Ebû Ağleb, 223/837 yılında askerlerinin başında Abdüsselam b. Abdulvehhâb olduğu halde Kasriyani'ye yeni bir seriyye daha gönderdi.⁹⁵⁸ Ancak gönderilen bu kuvvet de mağlup oldu.⁹⁵⁹ Akabinde takviye kuvvetler gönderildi ki⁹⁶⁰ bu kuvvetlerin gönderiliş amacı, fethinde başarısız olunan Kasriyani şehrinin ele geçirilmesi hususunda inceleme ve araştırma yapmaktır.⁹⁶¹ Bu amaçla gelen Müslüman askerlerden bir grup, şehre yönelerek irtibat kurmaya çalıştılar⁹⁶² ve Kasriyani kalesinin bazı zayıf yönlerinin bulunduğu farkına vardılar. Böylece Müslümanlar oraya giriş için bir yol bulmuş oldular.⁹⁶³

İbnü'l-Esîr'e göre; Müslüman askerlerden birisi karanlık bir kış gecesinde Kasriyani halkından bir grubun eğlendiğini fark etmiş, onlara yöneldiği sırada gözü bir yola ilişmiş, yolu takip ettiğinde yolun kaleye ulaştığını görünce gelip askerlere haber vermiş ve Müslümanlar da onun klavuzluk ettiği yoldan kaleye girmişlerdir.⁹⁶⁴

Kasriyani halkı ise şehre giren Müslüman birliklerinin tekbir ve tehlil seslerinden başka bir şey işitmemişti. Bu şekilde Kasriyani'ye giren Müslümanlar, şehrin sakinlerinin teslim olması üzerine onlara can emniyeti verdikten sonra⁹⁶⁵ bir miktar ganimet topladılar ancak şehri, hâkimiyet kuracak bir şekilde, tamamen ele geçiremediler.⁹⁶⁶ Çünkü sayıları az olan Müslümanlar, bir süre sonra kendilerinden çok fazla sayıdaki Rum'un bu durumu fark ederek kendilerini kuşatabilecekleri düşüncesine sahip oldular ve galibiyetin verdiği avantaj ile kazançlı bir antlaşma yaparak⁹⁶⁷ Palermo'ya döndüler.⁹⁶⁸ Daha sonra Rumlar bazı burçlara çıktılar ve orayı

⁹⁵⁸ Ahmed, 18.

⁹⁵⁹ Ahmed, 18; Işiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593.

⁹⁶⁰ Işiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593.

⁹⁶¹ İbn Haldûn, *Târih*, IV/255.

⁹⁶² Medenî, 70.

⁹⁶³ İbn Haldûn, *Târih*, IV/255.

⁹⁶⁴ İbnü'l-Esîr, V/439.

⁹⁶⁵ İbn Haldûn, *Târih*, IV/255; Ayrıca bkz. Tâlibî, 484; Medenî, 71; Zehrânî, 60.

⁹⁶⁶ İbnü'l-Esîr, V/439; Ayrıca bkz. Ahmed, 18; Tâlibî, 484; Zehrânî, 60.

⁹⁶⁷ Ahmed, 18; Işiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593.

⁹⁶⁸ İbnü'l-Esîr, V/439; İbn Haldûn, *Târih*, IV/255; Ayrıca bkz. Ahmed, 18; Medenî, 71.

güçlendirmeye koyuldular.⁹⁶⁹ İbn Haldûn ise geriye dönüşün nedenini Ziyâdetullah'ın vefat haberine bağlamıştır.⁹⁷⁰

Cefalu (Cefluzi) kuşatması (223/837): Müslümanlar, fetihlere bu kez farklı yönden devam etmeye karar verdiler ve Palermo'nun doğusuna 48 mil (yaklaşık 80 km) mesafede bulunan kuzey sahilindeki Cefalu'yu (Cefluzi) muhasara ettiler.⁹⁷¹ Bu muhasara devam ederken 223/837 yılında deniz yoluyla Sicilya Adası'na Rumlardan pek çok asker geldi. Rum askerlerinin buraya gelmesi üzerine Müslümanlar, uzayan Cefalu kuşatmasını kaldırmaya mecbur kaldılar. Akabinde adaya gelen Bizanslı askerler ile Müslümanlar arasında pek çok yerde muhtelif savaşlar meydana gelmiştir. Bu savaşlar devam ederken Ağlebî emiri I. Ziyâdetullah'ın 14 Recep 223/11 Haziran 838 yılında vefat haberi ulaştı.⁹⁷² I. Ziyâdetullah, vefat ettiğinde 51 yaşındaydı ve 21 yıl, 7 ay 8 gün emirliği vardı.⁹⁷³

Bu haber Sicilya'da büyük heyecan uyandırmıştı.⁹⁷⁴ Çünkü Kuzey Afrika'da yeniden karışıklıklar çıkacağından ve Sicilya'ya gerekli takviye kuvvetlerinin gelemeyeceğinden korkuluyordu. Fakat Afrika'daki buhran beklenenden daha kolay atlatıldı.⁹⁷⁵ Müslümanlar, yeni emir İbrâhim b. Ağleb'in emirliğine tabi oldular ve bu adayı fethetmeye devam ettiler.⁹⁷⁶

2.3.2. Ağlebî Emiri Ağleb b. İbrâhim Dönemi (223-226/838–841) Sicilya Emiri Ebû Ağleb'in Faaliyetleri (223-227/838-842)

I. Ziyâdetullah'ın vefatı sonrası yerine kardeşi Ebû Affân Ağleb b. İbrâhim b. Ağleb geçti.⁹⁷⁷ Kolayca kardeşinin yerini alan Ebû Affân Ağleb, askerlere iyi davramasının yanı sıra tesbit ettiği bazı haksız uygulamaları da ortadan kaldırdı.

⁹⁶⁹ Medenî, 71.

⁹⁷⁰ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/255; Diğer bazı eserler, Cefalu kuşatması sırasında I. Ziyâdetullah'ın vefat ettiğini kaydetmektedirler. Bkz. İbnü'l-Esîr, V/439; Abbâdî-Sâlim, 115.

⁹⁷¹ İbnü'l-Esîr, V/439; Ayrıca bkz. Ahmed, 18; Tâlibî, 484; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593; Abbâdî-Sâlim, 115. Zehrânî, 60.

⁹⁷² İbnü'l-Esîr, V/439; İbn İzârî, I/106; Ayrıca bkz. Tâlibî, 484; Abbâdî-Sâlim, 115; Ahmed, 18; Zehrânî, 60.

⁹⁷³ İbn İzârî, I/106; Ayrıca bkz. Tâlibî, 484.

⁹⁷⁴ Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593; Abbâdî-Sâlim, 115.

⁹⁷⁵ Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593.

⁹⁷⁶ Tâlibî, 484; Abbâdî-Sâlim, 115.

⁹⁷⁷ İbnü'l-Esîr, VI/48; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/255; Ayrıca bkz. Tâlibî, 484; Şâkir, V/208; Özeydin, "Ağlebîler", *DİA*, I/475-477; Ahmed, 19.

Valilerin maaşlarını artırdı ve onların ellerini halkın üzerinden çekmesinden başka Kayrevân'da içkiyi yasaklayıp içilmesine fırsat vermedi.⁹⁷⁸

Ebû Affân Ağleb, Sicilya Adası'nın fethini tamamlamak için Kuzey Afrika'dan yeni bir ordu gönderdi.⁹⁷⁹ Bu sebeple 224/839 yılında Sicilya'ya gönderdiği takviye güçle oradaki Müslümanlar, yeniden Kasriyani civarına sefere çıktılar. Buraya yapılan başarılı seferde elde edilen ganimetlerle sağ salim Palermo'ya döndüler. Müslümanlar Ebû Affân döneminde Sicilya Adası'nda birçok kaleyi ele geçirdiler.⁹⁸⁰ Gönderilen takviye kuvvetler, Palermo ve Messina arasındaki kıyıları izlediler ve Etna bölgesinin içine girdiler. Bu dönemde Rumlar, yönetimlerinin merkezi olan Kasriyani şehri ve Sirakusa'dan daha iyi bir durumu olan yer bulamadılar. Vali Ebû Ağleb, bu sırada ele geçirilmesi güç kaleleri ele geçirmek için çaba gösterdi ancak bunda başarılı olamadı.⁹⁸¹

Muhtemelen yeni Emir, Ebû Ağleb'i zayıf görerek valilikten alıp onun yerine ikinci kez Ebû Fihri Muhammed'i vali olarak gönderdi. Tekrar göreve gelen Ebû Fihri Muhammed'in ikinci kez valiliği zamanında,⁹⁸² 225/840 yılında Sicilya'daki pek çok kale Müslümanlardan himaye talep ettiler ve onların güvence vermesiyle birçok kaleyi sulh yoluyla fethettiler.⁹⁸³ Kuzey Afrika'dan gelen yardımcı kuvvetlerinde etkisiyle 225/840 yılında Sicilya Adası'nda bulunup sığınma hakkı isteyen kaleler,⁹⁸⁴ Caltabellota, Platani, Corleone, Marineo, Geraci (Caruş), Merv ve başka kalelerdir.⁹⁸⁵

Müslümanlar adayı fethetmeye devam ediyordu. Artık, 226/841 yılında adanın üçte biri Müslümanların hâkimiyeti altındaydı.⁹⁸⁶ Diğer bir ifadeyle bu yıldan itibaren Sicilya'nın batısı tamamıyla Müslüman Arapların olmuştu.⁹⁸⁷

Bu arada Müslümanlara ait bir donanma, Güney İtalya'nın Sicilya'ya uzanan kısmında Kılıvriye (Calabria)'ya gelip burasını fethetmiş; sonra Kostantiniyye kralına

⁹⁷⁸ İbnü'l-Esîr, VI/48; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/255; Ayrıca bkz. Şâkir, V/208.

⁹⁷⁹ Seâlebî, 229.

⁹⁸⁰ İbnü'l-Esîr, VI/48; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/255; Ayrıca bkz. Tâlibî, 484-485; Şâkir, V/208; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593; Özaydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476; Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 434; Abbâdî-Sâlim, 116; Zehrânî, 60.

⁹⁸¹ Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 434.

⁹⁸² Nüveyrî, XXIV/360.

⁹⁸³ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/255.

⁹⁸⁴ İbnü'l-Esîr, VI/48; Ayrıca bkz. Tâlibî, 485.

⁹⁸⁵ İbnü'l-Esîr, VI/48; Nüveyrî, XXIV/360; Ayrıca bkz. Zirikli, I/49; Tâlibî, 485; Ahmed, 19; Seâlebî, 229; Şâkiroğlu, "Sicilya", *DİA*, XXXVII/138; Karlığa, 157-158; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593.

⁹⁸⁶ Hasan, *History of İslâm*, I/594; Ebû Halîl, 73.

⁹⁸⁷ Gregory, 204.

ait bir donanma ile karşılaşmış ve bu donanma ile bir hayli savaştıktan sonra onu hezimete uğratmıştı. Bozguna uğrayan bu donanma, Kostantiniyye'ye geri dönmüştür. Müslümanların bu galibiyeti, büyük bir fetih sayılmıştı.⁹⁸⁸

Fadl b. Ca'fer'in komutanlığı ve fetihleri: Ebû Fihr Muhammed b. Abdullah'ın ikinci kez valiliğinde de adada komutanlık yapan Fadl b. Ca'fer, fetihleri sürdürmeye devam ediyordu. Adanın kalan kısmında büyük bir öncelik verdiği Mazera bölgesinin tamamını ele geçirdi. Adanın bu bölgelerinde yaşayan Hristiyan halk da Müslümanlara cizye ödemeyi kabul ederek güven içinde yaşamayı tercih ettiler.⁹⁸⁹

Bu kez Palermo'dan hareket eden Müslümanlar, 226/841 yılında Kasriyanni'ye geldi. Bu sırada Kayrevân'dan da takviye güçler gelmişti. Birleşen bu kuvvetler, Kasriyanni civarını yıprattılar ve şehrin direncini zayıflattılar.⁹⁹⁰ Bu faaliyetler sırasında bir miktar ganimetle birlikte esirler de elde etikten sonra şehrin civarındaki bazı yerleri tahrip etmişlerdir. Aynı birlik, daha sonra buradan hareket ederek kırk mağaradan meydana gelen "Hısn el-Gîyrân"a gelmiş ve bu mağaralardaki malların hepsini ganimet olarak ele geçirmişti.⁹⁹¹ Bu suretle adanın garb kısmı artık tamamıyla Müslümanların eline geçmiş bulunuyordu.⁹⁹²

Verdiği destekle Sicilya Adası'ndaki birçok yerin fethinde etkili olan ama ömrü uzun sürmeyen Ebû Affân Ağleb b. İbrâhim, 53 yaşındayken 226/841 yılının Rebiülahir ayında vefat etti. Emirliği yaklaşık üç yıl sürdü. Onun vefatı üzerine yerine oğlu Ebû'l-Abbas Muhammed el-Evvel (I. Muhammed) geçti.⁹⁹³

2.3.3. Ağlebî Emiri I. Muhammed b. Ağleb Dönemi Sicilya Yönetimi (226-241/841–856)

Ağleb b. İbrâhim'in vefatı üzerine oğlu Ebû'l-Abbas Muhammed b. Ağleb b. İbrâhim b. Ağleb, Ağlebî Devleti'nin emirliğini üstlendi ve Kuzey Afrika halkı

⁹⁸⁸ İbnü'l-Esîr, VI/48; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/256; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 116.

⁹⁸⁹ Ahmed, 20.

⁹⁹⁰ İbnü'l-Esîr, VI/48-49; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/256; Ayrıca bkz. Ahmed, 19.

⁹⁹¹ İbnü'l-Esîr, VI/49; Ayrıca bkz. Tâlibî, 485; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593.

⁹⁹² Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593.

⁹⁹³ İbn Verdân, 38; İbnü'l-Esîr, VI/66; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/256; Ayrıca bkz. Tâlibî, 485; Şâkir, V/208; Seâlebî, 229.

kendisine boyun eğdi.⁹⁹⁴ I. Muhammed de Sicilya Adası'nın fethine gerekli önemi vermiş buradaki yönetimi her yönden desteklemiştir.

2.3.3.1. Sicilya Valisi Ebû Fihr Muhammed'in İkinci Emirlik Dönemi ve Faaliyetleri (227-236/842-851)

I. Muhammed'in emirliğinin ilk yıllarında Müslümanlar, Sicilya Adası'nda birçok yeri fethettiler. Bu fetihleri Sicilya emiri Muhammed'in ünlü komutanı Fadl b. Ca'fer yürütmekteydi. Vali Ebû Fihr Sicilya'da Palermo şehrinde ikamet ediyordu. Oradan çıkmıyor fakat teçhiz ettiği ordular ile 227/842 yılından beri Sicilya'nın kuzeydoğu bölgesinde Bizanslılara karşı önemli galibiyetler elde ediliyordu.⁹⁹⁵ Onun döneminde yapılan fetihlerin en önemlisi ise Messina şehrinin fethidir.

Messina'nın fethi (228-842): Müslümanlar adanın üçte birinde egemenliklerini sürdürdüğü sıralarda Napoli Cumhuriyeti, Lombardlara karşı Müslümanların yardımını aramaya başladı.⁹⁹⁶ Miranda'ya göre, Napoli Cumhuriyeti aşamanın önemini hesap etmeksizin Beneventon Lombardlarına karşı Müslüman Araplarla müttefiklik yaptı.⁹⁹⁷ İttifak, fetih mücadelelerini sürdüren Müslümanların işine yaramıştı.⁹⁹⁸ Müslümanlar fetihleri sürdürürken, Rumlar, Müslümanların elinden kaçıp Messina'ya gitmişlerdi. Bu şehir, İtalya ile Sicilya arasında bir bağ konumundaydı. Rumlar, burada buldukları sürece Müslümanların aralarındaki kıyı irtibatını kesmiş olacaktı.⁹⁹⁹

Bu sebepten dolayı komutan Fadl b. Ca'fer, askerî harekâtı adanın şark kısmına yönelterek Messina'yı muhasaraya karar verdi.¹⁰⁰⁰ Napoli donanmasının da yardımıyla Fadl b. Ca'fer'in komutanlığında Messina'ya yeni bir hareket düzenlendi.¹⁰⁰¹

Messinalıları sıkı bir muhasaraya tutan Fadl ve ordusu, deniz yönünden Messinalılarla savaşıyordu. Fadl, savaşın sürdüğü sırada ordusundan bir grubu ayırdı ve dağ yönüne doğru gönderdi.¹⁰⁰² Askerlerin bu grubu, şehre doğru sarkan bir dağın arka tarafından dolanarak hâkim bir noktaya gelip şehrin gaflet anında oradan içeri

⁹⁹⁴ İbnü'l-Esîr, VI/66.

⁹⁹⁵ Abbâdî-Sâlim, 116.

⁹⁹⁶ Hasan, *History of İslâm*, I/594; Tâlibî, 486.

⁹⁹⁷ Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 434.

⁹⁹⁸ Hasan, *History of İslâm*, I/594.

⁹⁹⁹ Medenî, 72.

¹⁰⁰⁰ Tâlibî, 490; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593; Medenî, 73; Ahmed, 19; Zehrânî, 61.

¹⁰⁰¹ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/257; Ayrıca bkz. Tâlibî, 490-491; Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 434; Abbâdî-Sâlim, 116; Hasan, *History of İslâm*, I/594; Ahmed, 19.

¹⁰⁰² İbn Haldûn, *Târîh*, IV/257; Ayrıca bkz. Tâlibî, 491; Medenî, 73; Zehrânî, 61.

girmişlerdi.¹⁰⁰³ O sırada Messina halkı, Ca'fer ve yanındakilerle birlikte çarpışmakla meşgulken aniden Müslümanların şehre girdiklerini ve kendilerinin arkadan kuşatılmış olduklarını gördüler.¹⁰⁰⁴ Bu durum karşısında oranın savaşıları teslim olup emân dilediler ve onlara emân verildi.¹⁰⁰⁵ Böylece Müslüman askerler, 228/843 yılında, Sicilya Adası'na ayak basmalarından on beş yıl sonra Messina'yı ele geçirdiler ve oraya yerleştiler.¹⁰⁰⁶

Messina, boğazlar üzerine hâkim bir konuma sahip olup gerçekten önemli bir deniz üssüydü.¹⁰⁰⁷ Müslümanlar, şehri ele geçirdikten sonra stratejik önem taşıyan Messina boğazı üzerinde hâkimiyet kurdular. Zaman içerisinde Sicilya ve Kuzey Afrika arasındaki deniz üzerinde kontrolü sağladılar. Böylece Bizans donanmasının Akdeniz'in batısına giriş çıkışı onların kontrolünde oldu.¹⁰⁰⁸ Yine bu yıl içinde Meskân şehrinin de fethedildiğini¹⁰⁰⁹ kaydeden kaynaklarımız ayrıntısı hakkında bilgi vermemektedirler.

Butera deniz zaferi (231/845): Büyük komutan Fadl b. Ca'fer komutasındaki Müslüman kuvvetler, 231/845 yılında Notus Bölgesine artırdıkları baskı sonucu Modica'yı ele geçirmişlerdi.¹⁰¹⁰

Diğer taraftan adadaki kayıpları düşünen İmparatoriçe Theodora, 231/845 yılında doğuda Araplarla barış antlaşması yaptıktan sonra yönünü Sicilya Adası'na çevirdi ve Bizans'ın Sicilya'daki konumunu güçlendirmeye başladı.¹⁰¹¹ Bu sebeple 231/845'te Bizans İmparatoriçesi Theodora, Anadolu'dan Sicilya'ya birlikler sevk etti ancak bu birlikler Licata yakınında Müslüman Araplar tarafından bozguna uğratılmıştır.¹⁰¹² Bu

¹⁰⁰³ İbnü'l-Esîr, VI/75; Ayrıca bkz. Tâlibî, 491; Medenî, 72-73.

¹⁰⁰⁴ İbnü'l-Esîr, VI/75; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/257; Ayrıca bkz. Tâlibî, 491.

¹⁰⁰⁵ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/257; Ayrıca bkz. Medenî, 73; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593; Özaydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476.

¹⁰⁰⁶ İbn İbriyyi, Ebû'l-Ferec Ğavriğuriyus b. Ahrun (623-685/1226-1286), *Târîhu Muhtasar'üd-Düvel* (Tashih: Ebû Anton Salihaniyyil-Yesu'i), Lübnan 1983- 2. Cilt basım, 1994, II/244; Ayrıca bkz. Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 434; Abbâdî-Sâlim, 116; Hasan, *History of İslâm*, I/594; Ebû Halîl, 74; Azimli, "Sicilya'daki İslâm Medenîyetinin Avrupa'ya Etkileri", 138; Berekât, 201; Çıvgın, 472; Ahmed, 19; Karlıĝa, 158; Moreno, 11. Corrao, Messina fatihi olarak, kültürlü, meşhur Arap şairi Mücbir b. Süfyân'ı vermektedir. Bkz. Corrao, "Sicily, Sicula-Arabic poets", 719-720. Muhtemelen onun fatih olarak takdim edildiği dağın arkasından şehre giren birliklerin başında bulunması durumundan kaynaklanmaktadır. Çünkü orayı kuşatan komutan ve teslim alan kişiyi yukarıdaki kaynaklar çerçevesinde Fadl b. Ca'fer olarak vermiştik.

¹⁰⁰⁷ Moreno, 11; Zehrânî, 61.

¹⁰⁰⁸ Ahmed, 19; Şâkiroĝlu, "Sicilya", *DİA*, XXXVII/138.

¹⁰⁰⁹ İbnü'l-Esîr, VI/75; Ayrıca bkz. Tâlibî, 491; Abbâdî-Sâlim, 116; Zehrânî, 61.

¹⁰¹⁰ Ahmed, 19.

¹⁰¹¹ Ahmed, 19; Tâlibî, 491.

¹⁰¹² Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593; Özaydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476.

kez Theodora, II. Lui Charsianon'dan yardım çağrısında bulunmak zorunda kaldı. Çağrısına olumlu cevap verilerek bir donanma gönderildi. Ancak bu yardım da Fadl b. Ca'fer ve ordusu tarafından Butera yakınlarında parçalanarak hezimete uğratılmış¹⁰¹³ ve Rumlar, çağrılarında dolayı büyük bir zayıflığın tazminatını üstlenmek zorunda kalmışlardı.¹⁰¹⁴

Lessi (Lentini)'nin fethi (232/847): Fadl b. Ca'fer 232/847 yılında Lentini şehri üzerine yürüdü ve burayı muhasara altına aldı.¹⁰¹⁵ Bu kale kuvvetli surlara sahipti. Ancak orayı koruyan asker sayısı az idi. Oranın halkı Müslüman ordusunun gelişini görünce Sicilya kumandanı ve valisine mektup yazıp onu yardıma çağırdılar. Bu sırada Fadl b. Ca'fer, yardım talebi ve bu yardım isteklerine olumlu cevap aldıklarını ve kumandanın gelen haberde onlara şunların yazılmış olduğunu öğrenmişti: “*Size yardım etmek üzere geldiğime işaret olarak falan dağın başında üç gün üst üste ateş yaktıracağım. Bu ateşi görürseniz dördüncü günde size ulaşacağımı bilmiş olun. Toplanıp hep birlikte ve aniden Müslümanlara saldırıya geçelim.*”¹⁰¹⁶

Bu haber sonrası Fadl b. Ca'fer dağın üzerinde ateşi tutuşturdu. Bu durumu etrafındakilere gizli tuttu. Ta ki kurdukları pusu hedefine varıncaya kadar, hiçbir şey yokmuş gibi davranmayı sürdürdü.¹⁰¹⁷ Alınan haber gereği adı geçen dağın başında üç gece üst üste ateş yaktırmış, Lentiniler de bu ateşin üç gün üst üste yandığını görünce hemen hazırlıklara geçmişlerdi. Fadl da gerekli hazırlıklarını yapmış, pusulara adamlarını yerleştirmişti. Şehri muhasara edenlere de Lentini'lere karşı çarpışmaya devam etmelerini, fakat bir müddet sonra yenilmiş gibi görünerek geriye doğru çekilmelerini ve pusuları geçtikten sonra tekrar geri dönüp düşmanı iki ateş arasında bırakmalarını emretmişti.¹⁰¹⁸ Dördüncü gün olunca Lentini'ler Müslümanlar üzerine hücum ederek kumandanlarının gelmesini gözlüyorlardı.

Bu arada Müslümanlar yenilerek geri çekilmeğe ve düşmanı diğer arkadaşlarının kurmuş oldukları pusuya doğru çekmeğe başarmışlardı. Lessi (Lentini)'de hiç kimse

¹⁰¹³ Tâlibî, 491; Tâlibî, Abbas b. Fadl'ı, Ebû'l-Ağleb Abbas b. Fadl b. Ya'kub olarak vermiştir ki, ona Ebû Ağleb künyesiyle sadece Tâlibî'nin eserinde rastlamaktayız.

¹⁰¹⁴ Ahmed, 19; Tâlibî, 491.

¹⁰¹⁵ İbnü'l-Esîr, VI/75; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/257; Ayrıca bkz. Tâlibî, 492; Ebû Halîl, 74; Medenî, 73; Abbâdî-Sâlim, 116; Zehrânî, 60.

¹⁰¹⁶ İbnü'l-Esîr, VI/75; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/257; Ayrıca bkz. Tâlibî, 492; Ebû Halîl, 74; Medenî, 73.

¹⁰¹⁷ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/257; Ayrıca bkz. Tâlibî, 492;

¹⁰¹⁸ İbnü'l-Esîr, VI/76; Ayrıca bkz. Tâlibî, 492; Ebû Halîl, 74.

kalmamış, hepsi Müslümanları kovalamağa katılmışlardı. Nihayet pusuları geçtikten sonra kaçma numaraları yapan Müslümanlar tekrar geriye dönerek savaşmağa başlamışlar, pusulara gizlenmiş olan Müslümanlar da yerlerinden çıkıp düşmanı iki ateş arasına almışlardı. Müslümanlar düşmanı kılıçtan geçirmiş ve çok azı müstesna hemen hemen kurtulan olmamıştı. Geri kalanlar malları ve canlarını kurtarmak için Müslümanlardan emân dilemişler, Müslümanlar da onlara gerekli emânı vererek şehri teslim almışlardı.¹⁰¹⁹

233/848 yılında Rumların on gemisi et-Tîn limanına demir attı. Buradan karaya çıkıp etrafa dağılan askerler yönlerini kaybettikleri için elleri boş olarak gerisin geriye dönüp gemilerine binmiş ve geldikleri yere gitmişlerdir. Bu sefer sırasında Rumların yedi gemisi batmıştı.¹⁰²⁰ Yine aynı yıl Rumların Palermo'dan 8 mil uzakta olan Mondello'da kuvvetleri indirmek için gösterdikleri çaba da başarısız olmuştu.¹⁰²¹ Böylelikle bu dönemde Bizans'ın ve müttefiklerinin adaya yönelik tüm faaliyetleri başarısızlıkla sonuçlanmış oluyordu.

Ragosa şehrinin teslim alınması: 233/848 yılında Sicilya'da mevcut olan şiddetli kıtlığın etkisinin yanı sıra, adadaki fetihleriyle ün salmış Müslüman komutan Fadl b. Ca'fer'in de akınlarına dayanamayan adanın güneydoğusundaki Ragosa şehri Müslümanlara boyun eğdi¹⁰²² ve teslim olacaklarını bildirdiler.¹⁰²³ Müslümanlar da Ragosa halkıyla bir antlaşma yaptılar. Müslümanların şehre girmesiyle birlikte Ragosa halkı götürebilecekleri kısmi eşyalarını aldıktan sonra¹⁰²⁴ antlaşma gereği şehirlerini teslim ettiler. Müslümanlar da şehrin surlarını yıkarak taşınması mümkün olan her şeyi alıp gittiler.

Kasriyanni kalesine yapılan sefer ve Sicilya Emiri'nin vefatı: Sicilya emiri Ebû Fihri Muhammed Ağleb döneminde gerçekleştirdiği akınlar çerçevesinde, 235/850 yılında Kasriyanni'ye bir akın daha düzenlenilmesini emretti. Bu akın çerçevesinde Kasriyanni kalesine giren Müslümanlar, buradan ganimet ve esirler ele geçirdikten sonra kaleyi ateşe verip Palermo'ya döndüler.¹⁰²⁵

¹⁰¹⁹ İbnü'l-Esîr, VI/76; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/257; Ayrıca bkz. Tâlibî, 492; Ebû Halîl, 74; Zehrânî, 60.

¹⁰²⁰ İbnü'l-Esîr, VI/76; Ayrıca bkz. Tâlibî, 492-493.

¹⁰²¹ Ahmed, 19; Tâlibî, 493.

¹⁰²² Tâlibî, 493; Ahmed, 19; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593; Ebû Halîl, 74; Zehrânî, 60.

¹⁰²³ Ahmed, 19; Tâlibî, 493;

¹⁰²⁴ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/257; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 116; Tâlibî, 493.

¹⁰²⁵ İbnü'l-Esîr, VI/76; Ayrıca bkz. Ahmed, 19; Tâlibî, 493; Zehrânî, 62.

Bu sırada uzun yıllar Sicilya Emîrliği yapmış olan yetenekli Ebû Fihr Muhammed b. Abdullah b. Ağleb, Recep 236/ Ocak 851 yılında vefat etti.¹⁰²⁶

Müslümanlar emirlerinin ölümünden sonra, Abbas b. Fadl b. Ya'kub'un valiliğinde anlaştılar. Bu durumu Kayrevân'daki Ağlebî emirliğine bildirdiler. Ağlebî Emiri Muhammed b. Ağleb de, Sicilya'nın onun sorumluluğu altında olduğuna dair onay yazısı yazarak¹⁰²⁷ valiliğini tasdik etti.

2.3.3.2. Abbas b. Fadl b. Ya'kub b. Fezâra'nın Valiliği ve Faaliyetleri (237-247/851–861)

Ebû Fihr'in yerine Sicilya'daki Müslümanlarca emir seçilen Abbas b. Fadl b. Ya'kub, daha atama onayı gelmeden akınları başlatmış ve düşman topraklarına saldırılar gerçekleştirmişti. Bu faaliyetleriyle ordular yayıp ganimetler elde ediyordu.¹⁰²⁸ Ağlebî Emiri Muhammed ise Abbas b. Fadl'ı İtalya beldelerine sefer yapmaya teşvik ediyordu.¹⁰²⁹ Kendisine yazılı olarak ahidname geldiğinde ise bizzat sefere çıkmış, öncülerinin başına ise amcası Rebâh b. Ya'kub'u getirerek Mâdûnî (Madonie) dağlarının eteklerinde bulunan Kal'atü-Ebûsevr (Caltavuturo) üzerine sefere göndermişti. Buraya gelen Rebâh, kaleyi fethedemedi ancak ganimet ve esirler ele geçirip geri dönmüştü.¹⁰³⁰ Rebâh'ın beraberinde getirdiği esirler ise Abbas b. Fadl'ın emriyle öldürüldü.¹⁰³¹ Artık vali Abbas b. Fadl, İslâm kuvvetlerini Sicilya'nın çeşitli bölgelerine göndererek adadaki galibiyetlere rehberlik ediyordu.¹⁰³²

¹⁰²⁶ İbnü'l-Esîr, VI/76; Ebü'l-Fidâ, II/35; Nüveyrî, XXIV/360; Vefat eden bu valinin Ebû Ağleb İbrâhim b. Abdullah olduğunu ileri sürenler olmuştur. Bkz. Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593; Medenî, 73; Abbâdî-Sâlim, 116; Zirikli, I/49. Işıltan, Ebû Fihr'in öldürüldüğünü bundan sonra'da Ebû Ağleb İbrâhim'in vali olduğunu (Bkz. Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593) dolayısıyla bu ölenin Ebû Ağleb olduğunu kaydetmiştir. İbn Haldûn, Muhammed b. Abdullah b. Ağleb'in yani Ebû Fihr'in 233/848 yılında vefat ettiğini yerine ise Abbas b. Fadl b. Yakub'un geçtiğini kaydetmiştir. Bkz. İbn Haldûn, *Târih*, IV/258. İbn İzârî ve Tâlibî, bu vefat eden valiyi Ebû Ağleb İbrâhim b. Abdullah olarak vermişlerdir. Talibi onun 14 yıl 4 ay 17 gün valilik yaptığını kaydetmiştir. Bkz. İbn İzârî, I/111; Tâlibî, 493. Değerlendirme için ayrıca 952 nolu dipnota bakınız.

¹⁰²⁷ İbn İzârî, I/111; İbnü'l-Hatib, II/341; İbn Haldûn, *Târih*, IV/258; Ayrıca bkz. Tâlibî, 503; Medenî, 74; Tâlibî, Abbas b. Fadl'in adada pek tanınmadığını ancak Butera zaferiyle şöhrete ulaştığını kaydetmiştir. Bkz. Tâlibî, 504.

¹⁰²⁸ İbn Verdân, 38; İbnü'l-Esîr, VI/112; Ebü'l-Fidâ, II/38; İbn Ebû Dinâr, 64; Ayrıca bkz. Tâlibî, 504; Zehrânî, 62.

¹⁰²⁹ İbn Verdân, 38; Ayrıca bkz. Seâlebî, 234; Ahmed, 20.

¹⁰³⁰ İbnü'l-Esîr, VI/112; İbn Haldûn, *Târih*, IV/258; Ayrıca bkz. Tâlibî, 504; Abbâdî-Sâlim, 117; İbrâhim Altan, "İbn Berber," *DİA*, XIX/368; Ahmed, 20.

¹⁰³¹ İbnü'l-Esîr, VI/112; Ayrıca bkz. Altan, "İbn Berber," *DİA*, XIX/368.

¹⁰³² Ebû Halîl, 75.

Vali Abbas b. Fadl, bu kez Kasriyânni'yi ele geçirme düşüncesiyle sefere çıkmıştı. Kasriyanni şehrinin etrafında akınlar yapmış; şehrin askerî valisinin dışarı çıkması için de birçok yeri yakıp yıkmıştır. Ancak vali kaleden dışarı çıkmayınca Abbas amacına ulaşamayıp geri dönmek zorunda kalmıştır.¹⁰³³

Tekrar Kasriyanni'ye yönelen Abbas b. Fadl bazı nedenlerden dolayı özellikle bu şehre yoğunlaşmıştı. Ağlebî ordusunun Sicilya'ya çıkmasıyla birlikte akınlardan bunalan Bizans idaresi, adanın yönetim merkezini doğu sahilindeki Sirakusa'dan orta kısımda bulunan Kasriyanni'ye taşımıştır. Bunun üzerine Müslümanların stratejisi Kasriyanni'nin ele geçirilmesi üzerine yoğunlaştı. Abbas b. Fadl da, Kasriyanni'yi fethetmek için önce çevreyle irtibatını kesmeye ve şehrin lojistik imkânlarını ele geçirmeye çalıştı. Ancak Kasriyanni kalesi çok geniş ve sarp bir kayalık arazi üzerine kurulduğundan zapt edilmesi oldukça zordu. Daha önce yapılan akınlar da kalenin bu coğrafi konumu sebebiyle sonuçsuz kalmıştır.¹⁰³⁴

Abbas, yıldırma politikasına devam ediyordu. Bu sebeple 238/852 baharında tekrar ordusunun başında çıkıp Kasriyanni civarına baskınlar yapmıştı. Buğday üretimi açısından zengin olan bu şehri, ekonomik ve lojistik bakımdan zor durumda bırakmaya çalışıyordu.¹⁰³⁵ Burada ganimet ele geçiren Abbas, şehrin etrafında çeşitli zararlar verdikten¹⁰³⁶ sonra adanın güneydoğusuna yöneldi.

Burada bulunan Katani, Sirakusa, Notus ve Ragusa gibi önemli şehirlere seferler düzenledi.¹⁰³⁷ Bu seferler sırasında tarım alanları büyük zarara uğratıldı ve pek çok ganimet ve esir alındı.¹⁰³⁸ Daha sonraki akınlarla etrafı yakıp yıkan birlikler, buralarda çok sayıda kale fethettiler.¹⁰³⁹

238/853 yılında yapılan akınlar sırasında kuşatılan Butera şehri, beş ay süren bir kuşatmadan sonra fethedildi.¹⁰⁴⁰ Buradan çok sayıda elde edilen esir, Mazera bölgesinde

¹⁰³³ İbnü'l-Esîr, VI/112; Ayrıca bkz. Tâlibî, 505; Abbâdî-Sâlim, 117; Zehrânî, 61.

¹⁰³⁴ Altan, "İbn Berber," *DİA*, XIX/368; Zehrânî, 61.

¹⁰³⁵ Ebû Halîl, 75; Altan, "İbn Berber," *DİA*, XIX/368.

¹⁰³⁶ İbnü'l-Esîr, VI/113.

¹⁰³⁷ İbn İzârî, I/111; Ayrıca bkz. Ahmed, 20; Tâlibî, 506; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593; Ebû Halîl, 75; Abbâdî-Sâlim, 117; Zehrânî, 62.

¹⁰³⁸ İbnü'l-Esîr, VI/113; İbn İzârî, I/111; Ayrıca bkz. Tâlibî, 506; Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/368; Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 434; Zehrânî, 62.

¹⁰³⁹ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/258; Ayrıca bkz. Tâlibî, 506; Seâlebî, 234.

¹⁰⁴⁰ İbnü'l-Esîr, VI/113; İbn İzârî, I/111; Ayrıca bkz. Tâlibî, 506; Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/368; Ahmed, 20; Ebû Halîl, 75; Sâlim, 117. İbn İzârî, kuşatmanın altı ay sürdüğünü kaydetmiştir. Bkz. İbn İzârî, I/111.

zirai işlerde hizmet amacıyla kullanılmıştır.¹⁰⁴¹ Buradan alınan esirlerin sayısını altı bin olarak veren araştırma kaynaklarına mukabil,¹⁰⁴² İbn İzârî, “*bu kuşatmanın altı bin baş bedel karşılığında sulh ile sonuçlandığını*” kaydetmiştir.¹⁰⁴³ Ancak İbn İzârî, altı bin rakamı ile ifade edilen baş sayısının insan mı yoksa İbnü'l-Esîr'in kastettiği gibi hayvan mı olduğu hususuna açıklık getirmemiştir. İbnü'l-Esîr ise buranın halkının beş bin baş hayvan vermek üzere sulh akdettiklerini¹⁰⁴⁴ kaydetmiştir.

Abbas b. Fadl, daha sonra aynı yılda Sebrîne (Santa Severina)'yi ele geçirdi.¹⁰⁴⁵ Sonraki yıllarda da akınlara ara vermeyen Abbas b. Fadl, 240/855 ve 241/856 yıllarında da Rum beldelerine seferler yapmış, düşmanlarına verdiği çeşitli zararlarla birlikte esirler de elde etmişti. Çeşitli bölgelere gönderdiği seriyyelerle ekinleri tahrip edip ganimetler toplayarak düşmanı zayıflatmak için gayret gösteriyordu. Dağda ikamet edip üç ay boyunca her gün Yeline'yi vuruyor, etrafındaki düşmanlarıyla savaşp onları ele geçirmeye çalışmakla beraber mallarını da ganimet olarak alıyordu.¹⁰⁴⁶

Abbas b. Fadl'ın kardeşi Ali b. Fadl ise denizde sefer yapıyordu. Ganimetler ele geçirip onların bir kısmını emirlik için ayırıyordu. İbn İzârî'nin Abbas b. Fadl'ın Rum toprakları üzerine yaptığı seferler hakkında bilgi vermekle birlikte bu bölgelerdeki şehir ya da kale isimlerini vermediğini görüyoruz.

Sicilya'da bu akınların sürdüğü sıralarda 242/856 yılında Ağlebî emiri Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ağleb'in, Muharrem ayının son günlerinde vefat ettiği haberi geldi ve onun yerine Ağlebî emirliğine kardeşinin oğlu geçti.

2.3.4. Ağlebî Emiri Ahmed b. Muhammed Dönemi Sicilya Yönetimi (242-249/856–863)

242/856 yılında vefat eden Ağlebî emiri Ebü'l-Abbas'ın yerine geçen kardeşi yeni emir Ebu İbrâhim Ahmed b. Muhammed¹⁰⁴⁷ döneminde de Sicilya'daki seferler devam etmiş ve onun döneminde birçok kalenin fethinin yanı sıra bazı kalelerle de antlaşmalar

¹⁰⁴¹ Ahmed, 20; Altan, “İbn Berber”, *DİA*, XIX/368.

¹⁰⁴² Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 434.

¹⁰⁴³ İbn İzârî, I/111; Tâlibî, 506; Tâlibî, rivayetlerdeki “baş” kelimesini çifçilikte ihtiyaç duyulan 6000 esir şeklinde değerlendirmiştir.

¹⁰⁴⁴ İbnü'l-Esîr, VI/113.

¹⁰⁴⁵ İbn İzârî, I/111; Ayrıca bkz. Tâlibî, 506; Altan, “İbn Berber”, *DİA*, XIX/368.

¹⁰⁴⁶ İbn İzârî, I/111; Ayrıca bkz. Tâlibî, 507.

¹⁰⁴⁷ İbn İzârî, I/112; İbn Verdân, 38.

yapılmıştır. Bu dönemdeki fetihlerin en önemlisi ise Bizanslılar adına adanın başkenti konumunda bulunan Kasriyani'yi nihai olarak fethidir.

2.3.4.1. Abbas b. Fadl b. Ya'kub'un Valiliği ve Faaliyetleri (242-247/856–861)

Abbas b. Fadl, yeni seçilen Ağlebi emiri Ebû İbrâhim Ahmed b. Muhammed döneminde de valiliğine devam etmiş ve yeni fetihlerle kendisini ön plana çıkarmıştı. 242/857 yılı olunca Abbas b. Fadl, Kuzey Afrika'da kadılık yapmış olan Hurûfe lakaplı Ebû Rebî Süleyman b. Ebî Hâşim'in de aralarında bulunduğu büyük bir ordu ile Rumlar üzerine yaz dönemi sefer yapıp ganimet ve esirler ele geçirmişti. Yine bu sefer sırasında bazı küçük kaleleri fethedip bazılarının da halkıyla antlaşmalar yaptıktan sonra¹⁰⁴⁸ başkent Palermo'ya geri dönmüştü.

Abbas b. Fadl, seferden geri durmayıp 243/858 yılında da yine Kasriyani üzerine yürümüştü. Bu sefer sırasında bizzat şehir halkı ona karşı çıkıp savaşa tutuşmuş; fakat Abbas, Kasriyani halkını hezimete uğratarak onlardan çok kimseyi öldürdükten sonra Sirakusa, Tabermîn ve diğer şehirler üzerine yürümüş; birçok ganimet ele geçirmiş, geçtiği yerlerde etrafı tahrip ettikten sonra geri dönmüştür.

Tekrar Kasriyani'nin fethine dönen Abbas b. Fadl, bu kez fetih için gerekli çalışmaları yapmak üzere Kasrû'l-hadîd şehrini kuşattı.¹⁰⁴⁹ Kaledeki Rumlar, 15.000 dinar verme karşılığında barış teklif ettiler,¹⁰⁵⁰ ancak kabul edilmedi. İki ay süren kuşatmayla çevredeki Rumları bir süre sıkıştırdıktan sonra, nihayet Rumlar, iki yüz kişiyi serbest bırakması şartıyla kaleyi kendisine teslim etmeyi kabul etmişler; o da bu isteklerini yerine getirmiş ve böylece şehri ele geçirmişti (244/858). İki yüz kişiyi serbest bıraktıktan sonra kaleyi yıktırıp kalede bulunan diğer insanları Palermo'ya götürerek orada köle olarak satmıştır.¹⁰⁵¹ Aynı yıl Ceflûzî'yi (Cefalu) kuşatan Abbas b. Fadl, kalenin terkedilip yıkılması şartıyla antlaşma yaparak, halkını serbest bırakmıştır.¹⁰⁵²

¹⁰⁴⁸ İbnü'l-Esîr, VI/113; İbn İzârî, I/112; Ayrıca bkz. Tâlibî, 507.

¹⁰⁴⁹ İbnü'l-Esîr, VI/113; Ayrıca bkz. Tâlibî, 508; Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/369.

¹⁰⁵⁰ Tâlibî, 508.

¹⁰⁵¹ İbnü'l-Esîr, VI/113; Ayrıca bkz. Tâlibî, 508; Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/369. İbn İzârî, Kasrû'l-Hadîd halkıyla iki aylık kuşatma sonrası 15.000 dinar karşılığında antlaşma yapıldığını kaydetmiştir. Bkz. İbn İzârî, I/112.

¹⁰⁵² İbn İzârî, I/112; Ayrıca bkz. Tâlibî, 508; Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/369; Ahmed, 20.

Kasriyanni'nin fethi (244/859): Daha önce de ifade ettiğimiz üzere kuvvetli surlara sahip kral sarayının bulunduğu Kasriyanni'nin Rumların yeni başkenti olmasından dolayı Müslümanlar burayı alıncaya kadar akınlar yapmaya devam ettiler.¹⁰⁵³ Bu çerçevede yapılan faaliyetlerden sonuncusu Abbas b. Fadl'ın 244/859 yılında yaptığı nihai fetih girişimiydi.

Kasriyanni onlarca seneden beri savaş ve döğüş meydanı idi. Daha önce adaya girmelerini kolaylaştırdığı gibi Allah, nihayetinde oranın fethini Müslümanlara yazdı.¹⁰⁵⁴ Uzun yıllar yaz ve kış olmak üzere düzenli bir şekilde çıkarılan seriyyelerle, tahribat oluşturmanın yanı sıra bölge halkını çileden çıkararak fethi kolaylaştırmak hedefleniyordu.¹⁰⁵⁵

Yaklaşık on yıl boyunca aralıklarla akınların sürdürüldüğü Bizans'ın güçlü kalesi Kasriyanni, 244/859'da teslim olana kadar, savaşın sonucu belli olmadı. Abbas b. Fadl'ın Sicilya Emiri (237-249/851–863) olduğu yıllarda sürekli saldırılardan dolayı savunmacıların direnci de güçlenmişti.¹⁰⁵⁶ Abbas b. Fadl'ın fethetmek üzere yaptığı son hamle yaklaşık üç ay sürmüştü. Bu sırada akınları sürdürdüğü çevrede ölümlere neden olmakla birlikte, ganimet elde etmeye devam ediyordu.

İşte bu sıralarda Müslümanlar, Rumlarca hatırı sayılır bir adamı esir aldılar.¹⁰⁵⁷ O, esirlerin boyunlarına işaret vurulmuş olduğunu görünce kendisinin de öldürüleceğini anlayarak zillet içerisinde kendini ele geçiren kişilere korkarak şöyle dedi: "*Beni bırakın, benim yanımda sizin emirimize şehri fethedip sizin oraya yerleşmenizi sağlayacak bir nasihatim var.*" Onu Abbas'a götürdüler. Bunun üzerine o, o durumu açıkladı. Böylece bu adam nefsi ve ailesi için eman aldı.¹⁰⁵⁸ Sonra Abbas: "*Nedir nasihatlerin?*" diye sormuş, adam da: "*Sana Kasriyanni'yi veririm. Şu anda şehir halkı sizin onlar üzerine sefer yapmayacağınızdan emindirler, çünkü bu kışta kıyamette ve karların şiddetinden dolayı seferin olacağını pek beklemezler. Benimle birlikte bir birlik*

¹⁰⁵³ İbn Verdân, 38; Ebü'l-Fidâ, II/38; Nüveyrî, XXIV/361; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/258; İbnü'l-Hatib, II/341; Ayrıca bkz. Tâlibî, 509.

¹⁰⁵⁴ Medenî, 74.

¹⁰⁵⁵ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/258; Ayrıca bkz. Tâlibî, 509; Abbâs, 36.

¹⁰⁵⁶ Rizzitano, "Kasriyanni", 733.

¹⁰⁵⁷ İbnü'l-Esîr, VI/113; Nüveyrî, XXIV/361; İbnü'l-Hatib, II/341; Ayrıca bkz. Tâlibî, 509; Abbâs, 36; Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/369.

¹⁰⁵⁸ İbnü'l-Esîr, VI/113; Nüveyrî, XXIV/361; İbnü'l-Hatib, II/341; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/258; Ayrıca bkz. Tâlibî, 509; Medenî, 75.

gönder, ben onları şehre sokarım.” diye karşılık vermişti.¹⁰⁵⁹ Kasriyanni'nin fethini Müslümanlara kolaylaştıracağını vaat ederek Kasriyanni'ye gizlice girebilecek bir yol bulunduğunu bildirdi.¹⁰⁶⁰

Kış vaktiydi ve kar bölgeyi kaplamıştı. Kasriyanni halkı Müslümanların sefere yönelerek üzerlerine yürümeyeceklerinden emin idiler.¹⁰⁶¹ Bunun üzerine Abbas b. Fadl, amcası Rebâh'ı yaklaşık iki bin askerle birlikte öncü birlik olarak gönderdi.¹⁰⁶² Kılavuzluk eden bu Rum da elleri bağlı olarak Rebbâh ile birlikte bulunuyordu. Adam onlara şehre girilecek yeri gösterince Rebâh ve adamları, hemen dağa tırmanmış ve şehrin surlarına vararak sabaha yakın bir vakitte, nöbetçilerin uyuduğu bir sırada, suların şehre girdiği ve çöplerin atıldığı küçük bir kapıdan içeri daldılar.¹⁰⁶³ Dışarıda Müslüman ordusunun askerleri hamle için hazır beklemekteydiler.¹⁰⁶⁴ Esirin gösterdiği yerden içeri giren askerler kalenin kapılarını açınca bütün Müslümanlar içeri girip¹⁰⁶⁵ karşılıklarına çıkan Rumları kılıçtan geçirerek kalenin bütün kapılarını açmışlardır.¹⁰⁶⁶ Şehrin muhafızları mukavemetin fayda vermeyeceğini görünce ellerindeki silahları atarak teslim olmuşlardı.¹⁰⁶⁷ Arkasından Abbas, geri kalan askerlerle birlikte gelip şehre girmiş ve Şevval ayının ortalarında 244/859 yılında Perşembe günü sabah namazını şehirde kılmıştır.¹⁰⁶⁸ Sonrasında Abbas b. Fadl, Müslümanları oraya yerleştirdi ve oraya mescit yapılmasını emretti. Oranın açılışında hazır bulundu ve orada Cuma namazını kılıp hutbe okudu.¹⁰⁶⁹ Daha sonra şehirde bulunan savaşçıları öldürerek valinin kızlarını

¹⁰⁵⁹ İbnü'l-Esîr, VI/113; Himyerî, 476; İbnü'l-Hatib, II/341; Ayrıca bkz. Ebû Halîl, 76.

¹⁰⁶⁰ İbnü'l-Esîr, VI/113; Nüveyrî, XXIV/361; Himyerî, 476; İbn Haldûn, *Târih*, IV/258; Ayrıca bkz. Ebû Halîl, 76; Abbâs, 36; Rizzitano, IV/733; Altan, “İbn Berber”, *DİA*, XIX/369.

¹⁰⁶¹ Tâlibî, 509; Abbâs, 36.

¹⁰⁶² İbnü'l-Esîr, VI/113; Nüveyrî, XXIV/362; Ayrıca bkz. Tâlibî, 509; Ebû Halîl, 76; Abbâs, 36; Altan, “İbn Berber”, *DİA*, XIX/369.

¹⁰⁶³ İbnü'l-Esîr, VI/113; Nüveyrî, XXIV/362; İbnü'l-Hatib, II/341; Himyerî, 476; İbn Haldûn, *Târih*, IV/258; Ayrıca bkz. Tâlibî, 509; Ebû Halîl, 75-76.

¹⁰⁶⁴ Medenî, 75.

¹⁰⁶⁵ İbnü'l-Hatib, II/341; Himyerî, 476; İbn Haldûn, *Târih*, IV/258; Ayrıca bkz. Tâlibî, 509; Abbâs, 36; Altan, “İbn Berber”, *DİA*, XIX/369; Medenî, 75.

¹⁰⁶⁶ İbnü'l-Esîr, VI/114; İbnü'l-Hatib, II/341; Ebû Halîl, 75-76.

¹⁰⁶⁷ Himyerî, 476; İbn Ebû Dînâr, 65; Ayrıca bkz. Medenî, 75; Özyayın, “Ağlebîler”, *DİA*, I/476; Işıltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/593.

¹⁰⁶⁸ İbn Verdân, 38; İbnü'l-Esîr, VI/114; Ebü'l-Fidâ, II/38; Nüveyrî, XXIV/362; Himyerî, 476; İbn Haldûn, *Târih*, IV/258; Ayrıca bkz. Medenî, 75; Ebû Halîl, 75-76. Kasriyanni'nin fetih tarihi ile ilgili, 237/851, 242/856, 243/857 yıllarını veren kaynaklar mevcuttur. Bkz. İbn Verdân, 38; İbnü'l-Hatib, II/341; Abbâdî-Sâlim, 117; Hasan, *History of İslâm*, I/594; Tâlibî, 509-510.

¹⁰⁶⁹ İbn Verdân, 38; İbnü'l-Esîr, VI/114; Ebü'l-Fidâ, II/38; Nüveyrî, XXIV/362; İbn Haldûn, *Târih*, IV/258; Ayrıca bkz. Medenî, 75; Abbâs, 36; İbn Ebû Dînâr, 65; Ebû Halîl, 76; Tâlibî, 510; Ahmed, 20.

süsleriyle ve ziynet eşyalarıyla birlikte alıp, diğer komutanların çocuklarını da esir ettiler.¹⁰⁷⁰ Böylece o gün Sicilya'da şirk tamamen büyük bir zillete düşmüştü.¹⁰⁷¹

Nihayet Müslümanlar, 244/859 yılında yani adanın fethinin başlangıcının 32. senesinde Bizanslıların dağ üzerindeki güçlü kalelerinden olan Kasriyani'yi ele geçirerek oraya yerleştirdiler.¹⁰⁷² Böylece Bizans, adadaki çok önemli bir üssünü kaybettiği gibi siyasi açıdan da darbe yemiştir.¹⁰⁷³

Daha sonra çok miktarda ele geçirilen ganimetlerden bir kısmı Kuzey Afrika'daki Ağlebî Emiri Ebû İbrâhim Ahmed b. Muhammed'e, oradan da Abbasî Halifesi Mütevekkil-Alellah'a hediye olarak gönderildi.¹⁰⁷⁴

İbn İzârî, 244/859 yılında Abbas b. Fadl'ın karada sefer yaptığı gibi onun kardeşinin de denizde gemileriyle sefer yaptığını, bu sefer sırasında Abbas'ın kardeşinin Girit adasına çıktığını kaydetmiştir. Bunun yanı sıra orada savaşır esir elde edip ganimet aldığını, daha sonra denizde gezi yaparak Müslümanlarla savaşan bir orduyla savaşır onlardan çok sayıda kişi öldürdüğü gibi onların 20 gemisini de aldığını kaydetmiştir.¹⁰⁷⁵

Bizans donanmasının hezimetle uğratılması (245/859): Müslümanların Kasriyani'de zafer kazanmasının haberini işiten İmparator III. Mihail'i derinden yaralanmıştı.¹⁰⁷⁶ İmparatorun maneviyatı sarsıldı ve durumdan çok üzüntü duydu.¹⁰⁷⁷ Bu olay, Rumlar üzerinde çok büyük bir etki bıraktı. Bu duruma öfkelenip, Kasriyani'nin intikamını almak isteyen Rumlar, hemen 300 tane büyük gemiden oluşan bir donanma teçhiz ettiler.¹⁰⁷⁸ Rumlar, Constantine Kondomytes komutasındaki bu donanmayı, öncelikle adanın geri kalan kısmını Müslüman saldırılarından korumak, sonrasında ise Rumların elinden çıkan bölgeleri geri almak için, hiç vakit kaybetmeden

¹⁰⁷⁰ İbnü'l-Esîr, VI/114; Nüveyrî, XXIV/362; Himyerî, 476; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/258; Ayrıca bkz. Abbâs, 36; Ebû Halîl, 76; Ahmed, 20.

¹⁰⁷¹ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/258. Tâlibî, 510.

¹⁰⁷² Belâzürî, 337; Nüveyrî, XXIV/362; Ayrıca bkz. Moreno, 11; Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fî Cezîreti Sikkiliyyeti", 96; Ahmed, 20; Tâlibî, 510; Strayer, XI/261; Zehrânî, 62.

¹⁰⁷³ Abbâs, 36; Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/369.

¹⁰⁷⁴ Belâzürî, 337; İbn Verdân, 38; Himyerî, 476; Ayrıca bkz. Ahmed, 20;

Tâlibî, 510; Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/369; Abbâs, 36.

¹⁰⁷⁵ İbn İzârî, I/113.

¹⁰⁷⁶ Ahmed, 20; Tâlibî, 510; Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/369.

¹⁰⁷⁷ Tâlibî, 510; Abbâs, 36.

¹⁰⁷⁸ İbnü'l-Esîr, VI/114; Ayrıca bkz. Tâlibî, 510; Medenî, 77; Abbâs, 36; Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/369.

yola çıkararak 245/859 yılının baharında Sirakusa şehrine yardım amacıyla gönderdiler.¹⁰⁷⁹

Rumların bu faaliyetlerini öğrenen Abbas ve adamları denizi gözetlemekte olup gelecek Rum donanması için hazırlık yapmaya başladılar.¹⁰⁸⁰ Takipte olan Abbas, Rumların karaya çıkan askerlerini şehrin dışında karşılayarak hiç beklemedikleri bir anda onlara hücum edip, çarpıştılar.¹⁰⁸¹ Savaş, Müslümanların kesin bir zaferiyle sonuçlanmıştı. Birçok askerî öldürülmüş 100 kadar gemileri ganimet olarak alınmış olan Bizans ordusu, hezimete uğramıştı.¹⁰⁸² Rumların kalanları ise diğer gemilerine binerek kaçmışlardı.¹⁰⁸³ Böylelikle Sicilya, Kostantiniyye'ye yakın, adanın doğu kısmında böyle bir hezimetini ilk defa yaşamış oldu.¹⁰⁸⁴

İbnü'l-Esîr'e göre, bu savaştaki Müslüman zayıtı, sadece üç okçunun yara almış olmasıydı.¹⁰⁸⁵ Medeni, İbnü'l-Esîr'in Müslümanlardan sadece üç okçunun zarar gördüğü ifadesini, "yüz gemi esir alınacak, iki yüz gemilik ordu yenilecek ve zafer kazananlar arasında sadece üç şehit olacak, başka zarar olmayacak"¹⁰⁸⁶ düşünceleriyle makul görmemektedir ki biz de Medeni'nin bu kanaatine katıldığımızı belirtmeliyiz.

Adadaki bazı kalelerin antlaşmayı bozarak isyan etmeleri (246-247/860-861):

Bizans donanmasının Sirakusa'ya ulaştığı haberi Müslümanlara daha önce teslim olmuş kale halklarına ulaşınca, onların gelişinden cesaret alan civardaki birkaç kale hemen ayaklandı. Ayaklanan Avola (Ebla), Platani (Eblatunu), Caltabellotta, Caltavuturo kaleleri¹⁰⁸⁷ antlaşmaları bozarak birleşik bir ordu kurdular.¹⁰⁸⁸ Bu gelişme üzerine Abbas, isyan eden müşterek orduya karşı harekete geçerek bunları yenilgiye uğrattı. Daha sonra bu kalelerden bazılarını muhasaraya koyuldu. İşte bu sırada, İmparatorun hâlâ bütün gücünü vererek mukavemete teşviki nedeniyle¹⁰⁸⁹ gönderdiği Bizans askerlerinden büyük bir kuvvetin üzerlerine doğru geldiğini öğrendi. Abbas, ordusuyla

¹⁰⁷⁹ İbnü'l-Esîr, VI/114; İbn Haldûn, *Târih*, IV/258; Ayrıca bkz. Ahmed, 20; Tâlibî, 510; Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/369; Medenî, 77; Abbâdî-Sâlim, 117; Zehrânî, 62.

¹⁰⁸⁰ Tâlibî, 510; Medenî, 77.

¹⁰⁸¹ Abbâs, 36; Tâlibî, 511; Abbâdî-Sâlim, 117; Ebû Halîl, 77.

¹⁰⁸² İbnü'l-Esîr, VI/114; Ayrıca bkz. Tâlibî, 511; Medenî, 77; Özaydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/476; Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/369; Abbâdî-Sâlim, 117; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593; Ebû Halîl, 76-77.

¹⁰⁸³ İbnü'l-Esîr, VI/114; Ayrıca bkz. Tâlibî, 511; Medenî, 77.

¹⁰⁸⁴ Abbâs, 36.

¹⁰⁸⁵ İbnü'l-Esîr, VI/114.

¹⁰⁸⁶ Medenî, 77.

¹⁰⁸⁷ İbnü'l-Esîr, VI/114; Ayrıca bkz. Ahmed, 20; Tâlibî, 511.

¹⁰⁸⁸ Tâlibî, 511; Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/369.

¹⁰⁸⁹ Tâlibî, 511; Abbâs, 36.

hemen gelen bu güçler üzerine yöneldi ve Cefalu denilen yerde her iki ordu karşı karşıya geldi. Aralarında gerçekleşen şiddetli çarpışmalar sırasında Müslümanlar, karşılarındaki düşman askerlerinden çok kişiyi öldürerek, Bizans kuvvetlerine büyük bir yenilgi tattırdılar. Hezimete uğrayan Bizans kuvvetlerinin kalan kısmı Sirakusa'ya geri döndüler. İsyancı kalelerin de sükutu üzerine Abbas b. Fadl, Kasriyanni şehrine döndü ve burayı tahkim ettirdi. Burada yerleşen Abbas, kendisine bir saray, askerine de bir garnizon yaptırdı.¹⁰⁹⁰

İmparator III. Mikhail bütün gayretiyle Müslümanlara karşı mücadeleyi dirayet ve ehliyetli kumandanlarının desteğini alarak enerji ile yürütmekteydi. Fakat Bizans kuvvetleri bütün bunlara rağmen Sicilya'da birbirini arkasına kayıplara uğruyor ve bütün çabalarına rağmen adanın Müslümanlarca fethine mani olamıyorlardı. Öyle ki, III. Mikhail'in saltanatının sonlarına doğru Sicilya'da önemli şehirlerden sadece Sirakusa ve Taormina imparatorluğun elinde kalmıştı.¹⁰⁹¹ Çok büyük bir donanmasının hezimetıyla Bizans'ın, adada korumaya çalıştığı hâkimiyeti ciddi şekilde yara almıştı.

Sirakusa üzerine yapılan sefer ve Abbas b. Fadl'ın vefatı (247/861): Abbas b. Fadl, Sicilya'nın önemli şehirlerinden Sirakusa üzerine yapacağı akınlarda üs olarak kullanmayı düşündüğü Kasriyanni'yi imar edip savunmasını güçlendirerek, kaledeki asker sayısını da arttırmıştı.¹⁰⁹² Bizans'a karşı elde ettiği son zaferden sonra Abbas, Sirakusa'yı fethetmeye karar verdi. Rumların bu beldelerdeki emellerine son vermek istiyordu. Bunun üzerine o, İslâm ordusunun başında¹⁰⁹³ 247/861 yılında Sirakusa üzerine yürüyerek birçok ganimet ele geçirmiş; bu muhasaradan ayrıldıktan sonra Gîrân Karkanne'ye (Caltagirone) ulaşmıştı.¹⁰⁹⁴ Aynı gün rahatsızlanan Abbas üç gün sonra 3 Cemaziyelâhir 247/14 Ağustos 861 günü emirliğinin 11. yılında orada vefat etti.¹⁰⁹⁵

¹⁰⁹⁰ İbnü'l-Esîr, VI/114; İbn Haldûn, *Târih*, IV/258; Ayrıca bkz. Tâlibî, 512; Abbâs, 36; Zehrânî, 62.

¹⁰⁹¹ Ostrogorsky, 211-212.

¹⁰⁹² Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/369.

¹⁰⁹³ Medenî, 78.

¹⁰⁹⁴ Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/369; Ahmed, 20; Tâlibî, 512; Zehrânî, 62.

¹⁰⁹⁵ İbn Ebû Dînâr, 65; Ayrıca bkz. Tâlibî, 512; Medenî, 78; İşiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593; Zehrânî, 62; Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/369. İbn Verdân, Abbas b. Fadl'ın vefat tarihini h. 244 olarak vermektedir. Bkz. İbn Verdân, 39. Ancak bu bilgi diğer kaynaklardaki bilgilerle çelişki arz etmektedir.

Vefat ettiği yerde şehitler mevkiinde defnedildi.¹⁰⁹⁶ Hristiyanlar daha sonra, Abbas b. Fadl'ın na'aşını, defnedildiği kabrinden çıkarıp intikam almak için yakmışlardır.¹⁰⁹⁷

2.3.4.2. Ahmed b. Ya'kub ve Abdullah b. Abbas'ın Valilikleri ve Faaliyetleri (247-248/861-862)

Sicilya valisi Abbas b. Fadl'ın vefatı üzerine Sicilya halkı, kendilerine yeni bir vali seçtiler. Ancak kaynaklar, seçilen bu valinin ismi hususunda farklı bilgiler vermektedirler. İbn İzârî (695/1295) ve Nüveyrî (733/1333), seçilen yeni valinin Abbas b. Fadl'ın amcası Ahmed b. Ya'kub olduğunu kaydetmektedirler.¹⁰⁹⁸ İbn İzârî, Ağlebî emirliğinin bunu onadığını,¹⁰⁹⁹ Nüveyrî ise, halkın önce Ahmed b. Ya'kub'u sonrasında ise Abbas b. Fadl'ın oğlu Abdullah'ı seçtiklerini¹¹⁰⁰ kaydetmiştir. Ahmed b. Ya'kub'un valiliğe getirildiğini ileri süren kaynaklar, onun faaliyetleri hakkında bilgi vermemektedirler. Diğer taraftan bazı kaynaklar, vefat eden valinin yerine halkın onun oğlu Abdullah'ı seçtiğini ileri sürmüşlerdir.¹¹⁰¹ Bu kaynaklardan Ebü'l-Fidâ (774/1372-1373), Abdullah'ın sadece babasının yerine vali seçildiği bilgisini verirken, İbnü'l-Esîr (630/1232) ve İbn Haldûn (808/1406), Abdullah b. Abbas'ın vali seçilip valiliğinin Ağlebî emirinin onayına sunulmasıyla birlikte ordular gönderip bir takım kalelerin fetihlerinde bulunduğunu da kaydetmektedirler.¹¹⁰² Bununla birlikte İbnü'l-Esîr, yeni vali Abdullah b. Abbas'ın görevinin sadece beş ay sürdüğü bilgisini vermesinin yanı sıra onun valilik görevinin Ağlebî emirliğince onayını beklemeden bu zaman zarfında hemen birliklerini hazırlayıp çeşitli kaleler üzerine sefere çıkmış olduğunu ve bunlardan Ebû Mâlik Dağı ve Ermenin ile Muşâria kaleleri gibi bazı kaleleri fethetmiş olduğunu kaydetmektedir.¹¹⁰³

¹⁰⁹⁶ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/258; Ayrıca bkz. Ahmed, 20; Tâlibî, 512;

¹⁰⁹⁷ İbnü'l-Esîr, VI/114; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/258; Ayrıca bkz. Tâlibî, 512; Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/369; Ahmed, 20; Medenî, 78.

¹⁰⁹⁸ İbn İzârî, I/113; Nüveyrî, XXIV/363; Ayrıca bkz. Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/369. İbnü'l-Hatib, Abbas b. Fadl'dan sonra Sicilya emirliğine Muhammed b. Ahmed b. Ağleb'in geçtiğini kaydetmiştir. Bkz. İbnü'l-Hatib, II/341; Ancak biz diğer kaynaklarda bu bilgiye rastlayamadığımızı belirtmeliyiz. Tâlibî, Ahmed b. Ya'kub'un Ağlebî emiri tarafından onandığını ve 6 ay görev yaptıktan sonra halkın Abdullah b. Abbas'ı onun yerine vali seçtiklerini bunun da 5 ay görev yaptıktan sonra alındığını ve onun yerine Kuzey Afrika'dan Hufâce b. Süfyân b. Sevâda'nın gönderildiğini kaydetmiştir. Bkz. Tâlibî, 514.

¹⁰⁹⁹ İbn İzârî, I/113.

¹¹⁰⁰ Nüveyrî, XXIV/363.

¹¹⁰¹ İbn Verdân, 39; Ayrıca bkz. İbnü'l-Esîr, VI/143; Ebü'l-Fidâ, II/41; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/258; İbn Ebû Dînâr, 65; Ayrıca bkz. Tâlibî, 514; Medenî, 78; Zehrânî, 63.

¹¹⁰² İbnü'l-Esîr, VI/143; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/258; Ayrıca bkz. Tâlibî, 514

¹¹⁰³ İbnü'l-Esîr, VI/143; Ayrıca bkz. Tâlibî, 514

Medeni, Müslümanların, Abbas'ın babasının yerine emir olarak atanması hususunda icma ettikleri gibi emirleri olması için onun oğlu Abdullah'ın geçmesi hususunda icma edildiğini¹¹⁰⁴ ileri sürerek emir olarak Abbas'ın oğlu Abdullah'ın seçildiğini kaydetmiştir.

Işıltan, muhtemelen bu rivayetlerin her birinin doğruluğunu göz önünde bulundurarak şöyle bir değerlendirme yapmıştır ki biz de aynı kanaati taşıdığımızı ifade etmek durumundayız. Işıltan, Abbas b. Fadl'ın yerine amcası Ahmed b. Ya'kub'un seçildiğini, ardından onun düşürülerek yerine Abbas'ın oğlu Abdullah'ın geçirildiğini¹¹⁰⁵ ki, buna Nüveyrî de işaret etmektedir.¹¹⁰⁶ Ancak Ağlebî yönetiminin bunu da kabul etmediğini ve Sicilya emirliğine aynı yıl içinde Ağleboğulları hanedanından Hufâce b. Süfyan'ın tayin edildiğini¹¹⁰⁷ belirtmiştir.

2.3.5. Ağlebî Emiri II. Muhammed Dönemi Sicilya Yönetimi (250–261/864–875)

2.3.5.1. Hufâce b. Süfyân'ın Valiliği ve Faaliyetleri (248-255/862–869)

Ağlebî Emiri Ebu'l-Ğaranik II. Muhammed, hâkimiyeti döneminde (250–261/864–875), Ağlebî soyundan olup emirlerin amcaoğullarından olan Hufâce b. Süfyan'ı, beş ay valilik yapan ancak Ağlebî emirliğince valilikten azledilen Abdullah b. Abbas'ın¹¹⁰⁸ yerine Kuzey Afrika'dan Sicilya'ya emir olarak (252/866) atadı.¹¹⁰⁹ Sicilya'ya 248/862 yılının Cemaziyelevvel/Temmuz ayında gelen vali Hufâce,¹¹¹⁰ siyasette ve harpte güçlü ve aynı zamanda üstün zekâyâ sahipti. Hufâce, oğlu Muhammed'i yardımcı edinmişti ki onda da babasının özellikleri mevcuttu.

Palermo'yu komuta merkezi edinen Hufâce, sarayında oturur cihad edilen bölgelere saray emirlerini, vezirlerini ve komutanlarını güçleriyle beraber yarırdı. Bu özelliği ile umum siyasete yönelttiği etkisi ile yönetimin üstesinden gelmekteydi. Onun ilk faaliyeti ise adanın doğusunda bulunup Sicilya'yı yeniden kendi hâkimiyetleri altına

¹¹⁰⁴ Medenî, 78.

¹¹⁰⁵ Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593; Ahmed, 21; Tâlibî, 514.

¹¹⁰⁶ Nüveyrî, 24/363; Ayrıca bkz. Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593; Tâlibî, 514.

¹¹⁰⁷ İbn Verdân, 39; Ayrıca bkz. Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593; Tâlibî, 514; Ahmed, 21; Medenî, 78.

¹¹⁰⁸ İbn Verdân, 39; Ebü'l-Fidâ, II/41; İbn Haldûn, *Târih*, IV/258; Ayrıca bkz. Zehrânî, 63.

¹¹⁰⁹ İbnü'l-Ebbâr, I/183; İbnü'l-Hatib, II/341; Ebü'l-Fidâ, II/41; İbn Haldûn, *Târih*, IV/258; İbn Ebû Dînâr, 65; Ayrıca bkz. Vedî, 15-16; Seâlebî, 238; Zirikli, II/309.

¹¹¹⁰ İbnü'l-Esîr, VI/143; Ayrıca bkz. Tâlibî, 514.

almayı hedefleyen Rumların ve Hristiyanların elinde kalan çeşitli bölgelerde harp işlerine başlamak oldu.¹¹¹¹ Öncelikle oğlu Muhammed'in komutasında ilk seferini düzenlemişti. Muhammed hazırlanan bu askerlerle birlikte Sirakusa üzerine yürüyüp birçok ganimetler ele geçirmiş ve etrafı yakıp yıkmıştı. Sirakusa halkı onunla çarpışmak üzere şehirlerinden dışarı çıktıklarında aralarında çarpışmalar meydana gelmiş ve neticede Muhammed zafer elde etmişti.¹¹¹² İşte bu şekilde başkent Palermo'dan Rumların hâkim oldukları beldelere seferleri yeniden başlatmış ve bu seferlerde Rumlara karşı zaferler elde edip şehirler fethetmiştir.¹¹¹³

Notus şehrinin fethi (250/864): Ağlebî emiri Ahmed'in yerine 249/863 yılında Ağlebî emirliğine kardeşi II. Ziyâdetullah geçince o da Hufâce'nin Sicilya'daki valiliğini sürdürmesini istedi ve böylece onun Sicilya valiliği sabitlenmiş oldu.¹¹¹⁴ Hufâce, oğlu Muhammed kumandasındaki seriyyelerle fetihlerine devam ediyordu. Sirakusa tarafına gönderilen seriyyeler, etrafa yayılarak ekili dikili alanları tahrip ediyor; buradaki ihanetçi kale halklarını böyle cezalandırıyordu. Bu faaliyetler sırasında Müslümanlar, hedeflerini Sirakusa'nın yakınında hâkim konumda bulunan zengin Notus şehrini hedef almışlardı.¹¹¹⁵ Bir müddet şehri kuşatan Müslümanlar, şehir halkından bazılarının şehre nereden girileceğini göstermeleri üzerine, 250/864 yılında Muharrem ayında oraya girerek önemli miktarda ganimet malı ele geçirmişlerdi.¹¹¹⁶ Müslümanların oraya girmeleriyle fethi gerçekleşen Noto (Notus) şehrinin selamet bulmasının yanı sıra Sirakusa şehrinin sınırları biraz daha daralmış oluyordu.¹¹¹⁷

Sirakusa kuşatması (251/865): Sirakusa şehri Bizans'ın çokça önem verdiği bir yerleşim yeri idi. Buna ilaveten Bizans'ın adada hâkim olduğu dönemlerde Bizans valisinin oturduğu ve Sicilya'nın başkentliğini yapmış bir yeri. Çünkü Bizans'ın nezdinde Sirakusa'ya hükmetmek adaya hükmetmekti. Bizans için Sirakusa adanın kendisiydi yani Sirakusa = Sicilya idi.¹¹¹⁸

¹¹¹¹ Tâlibî, 515; Medenî, 78.

¹¹¹² İbnü'l-Esîr, VI/143; Ayrıca bkz. İbn Haldûn, *Târîh*, IV/258; Tâlibî, 515; Zehrânî, 63.

¹¹¹³ İbn Verdân, 39; İbnü'l-Ebbâr, I/183; İbnü'l-Hatib, II/341; Ebü'l-Fidâ, II/41; İbn Ebû Dînâr, 65; Ayrıca bkz. Zirikli, II/309.

¹¹¹⁴ Ahmed, 21; Tâlibî, 516.

¹¹¹⁵ Ahmed, 21; Tâlibî, 516; Zehrânî, 63.

¹¹¹⁶ İbnü'l-Esîr, VI/143. İbn Haldûn, buranın fethinin 255/869-870 yılında olduğunu kaydetmiştir. Bkz. İbn Haldûn, *Târîh*, IV/259.

¹¹¹⁷ Medenî, 78.

¹¹¹⁸ Vedî, 16.

Hufâce, oğlu Muhammed'i Bizans'ın çok değer verdiği adanın güneydoğusundaki Sirakusa üzerine sefere gönderdi. Ordusuyla buraya gelen Muhammed, 251/865 yılında bizzat Sirakusa şehrine saldırı yaptı. Ancak Muhammed b. Hufâce, Bizanslıların onun için kurduğu pusuya düştü ve adamlarından bin kişiyi kaybetti. Takip eden yılda da Sirakusa'ya karşı başarı elde edemediği ikinci bir saldırı gerçekleştirdi.¹¹¹⁹

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Sirakusa erişilmesi güç bir yerdi. Kostantiniyye yönetimi, denizde felaketlere uğramasına rağmen yine de o şehre yardım ediyordu. Bunun üzerine Emir Hufâce, oradaki mukavemet meşalesini söndürmek ve Sirakusa'yı ele geçirmek niyetiyle oraya bizzat kendisi de yöneldi. Oğlu Muhammed'in gönlünü daha önceki yaşadığı mağlubiyetten dolayı tamir etmek için kuvvetli bir ordunun başına getirdi. İki grup arasında sert bir şekilde harp ateşi tutuştu. Savunmacılar orada ölüme meydan okuyordu. Savaş sert bir şekilde devam etmekteydi.

Emir Muhammed 1000 süvariden oluşan bir bölük ile Sirakusa'ya varıp, onlara sert bir şekilde saldırıp¹¹²⁰ sonra harp hilesiyle oradan ayrıldılar. Halk kalelerinden çıkıp yenilgilerini ilan eden İslâm ordusunun peşine düştüler. Hufâce'nin başında bulunduğu Müslümanlar ise, yolda onları her iki taraftan saran bir tuzak kurmuştu. Müslümanlar gizlendikleri yerden çıkarak kendilerini takip eden düşmanları üzerine harekete geçtiler. Bunun üzerine onları çembere aldılar ve savaşta Rumlardan öldürülmüş bin atlı ele geçirdiler.¹¹²¹ Müslümanlar, bu galibiyetleriyle şehrin fethini gerçekleştirememiş ancak daha önceki mağlubiyetin intikamını almış bir şekilde başkentlerine dönmüşlerdi.

Tabermin (Taormina) ile sulh antlaşması (252/866): Müslümanlar, başkent Palermo'dan Sicilya'nın hâkimiyet kuramadıkları diğer bölgelerine doğru ordu ile seriyeler düzenleyip oralardan erzak, teçizat ele geçirdiklerinde Palermo'ya dönerlerdi. Sürekli çıkardıkları bu seriyeler sonucu bölgelerine köle ve ganimetlerle dönüyorlardı. Bu tekrar eden seferlerden dolayı birçok kale ve şehirler bunlara mukavemet göstermiyor ve oradakilerin çoğu Müslümanlardan aman diliyordu.

Müslümanlar, yaptıkları bu seferler sırasında Sirakusa halkının tarım arazilerine zarar veriyordu. Bu zararlı faaliyetleri ise strateji, iktisadî yönden onları zayıflatmak ve

¹¹¹⁹ Ahmed, 21; Tâlibî, 516-517; Zehrânî, 63.

¹¹²⁰ İbn İzârî, I/114; Ayrıca bkz. Tâlibî, 517.

¹¹²¹ Medenî, 80; Tâlibî, 517. Medenî, rumlardan öldürülen "bin atlıya" istinaden bu olaya "*bin atlı olayı*" adını vermiştir. Bkz. Medenî, 80. İbn İzârî, Muhammed b. Hufâce'nin 1000 askerle Sirakusa'ya saldırması olayına "*bin atlı olayı*" adını vermiştir. Bkz. İbn İzârî, I/114.

iskân ettikleri yerde de dirençlerini kırmak amacıyla yapıyorlardı. Çünkü Müslümanlar onların bölgelerinde iki kat mukavemetle karşılaşıyorlardı. Bu kuvvetler hem Sicilya valisinin desteklediği mahalli kuvvetler hem de Müslümanları adadan çıkarmak için Konstantiniyye hükümetinin gönderdiği ordu ve donanma kuvvetleriydi.¹¹²²

İşte böyle konumda akınlarını sürdüren Hufâce 252/866 yılında bizzat kendisi Sirakusa yönüne yürüyerek Cebelü'n-Nâr'a kadar gelmişti.¹¹²³ Fakat o güne kadar kaleleri erişilmez ve en şiddetli bir yerde olan Tabermin şehrinin halkı Müslümanların akınlarına sürekli karşı koyuyor ve onlarla savaş yapıyorlardı. Bu hareket sırasında da Müslümanlar orayı ele geçirebilecek bir yol arıyorlardı.¹¹²⁴ Bu durumu fark eden ve saldırılardan da bıkan Tabermîn halkı, teslim olmak için Hufâce'ye elçiler göndermişlerdi.

Gelen bu elçiler ondan emân dilemişler¹¹²⁵ ve sulh şartlarını müzakere için bir heyet göndermesini istemişlerdi.¹¹²⁶ Bunun üzerine Hufâce, kendilerine eman verdikten sonra bu şehir halkıyla sulh görüşmeleri yapmak üzere hanımını ve oğlu Muhammed'i onlara göndermişti.¹¹²⁷ Şehrin anahtarlarını ona teslim ettiler ve böylece Müslümanlar oraya sulh ile girdi.¹¹²⁸

Ancak bir süre sonra antlaşmayı bozan şehir halkı,¹¹²⁹ burada kalmış olan az sayıdaki Müslümanlara isyan ettiler ve onları şehirlerinden çıkararak kapılarını kapadılar. Sonra kalelerini muhafaza etmeyi sürdürdüler.¹¹³⁰ Bunu müteakip Hufâce, antlaşmayı bozdukları için onları cezalandırmak istedi. Oğlu Muhammed'i büyük bir ordu ile birlikte üzerlerine gönderdi. Muhammed b. Hufâce de Tabermin'e bağlı Trovina

¹¹²² Abbâs, 35.

¹¹²³ İbnü'l-Esîr, VI/143; İbnü'l-Hatib, II/341; Ayrıca bkz. Tâlibî, 517; Ahmed, 21; Vedî, 16.

¹¹²⁴ Tâlibî, 517; Medenî, 79.

¹¹²⁵ İbnü'l-Esîr, VI/143; İbn Haldûn, *Târih*, IV/259; Ayrıca bkz. Ahmed, 21; Tâlibî, 517; Vedî, 16.

¹¹²⁶ Medenî, 79.

¹¹²⁷ İbnü'l-Esîr, VI/144; Ayrıca bkz. Ahmed, 21; Tâlibî, 517; Medenî, 79; Vedî, 16. Altan, Tâlibî'nin bu bayanın gönderilmesinin muhtemelen dil probleminden dolayıydı şeklinde değerlendirdiğini kaydetmiştir. Bkz. Altan, 50.

¹¹²⁸ Medenî, 79; Tâlibî, 517. Altan, Tâlibî'yi kaynak göstererek, İbnü'l-Esîr'in Taormina (Tabermin) olarak verdiği bu şehrin, Etna Yanardağı'nın batısında yer alan Trovina şehri olduğunu ve Taormina'ya daha sonra fetih hareketlerinin başlayacağını kaydetmiştir. Bkz. Altan, 50.

¹¹²⁹ İbn Haldûn, *Târih*, IV/259; Ayrıca bkz. Tâlibî, 517; Vedî, 16.

¹¹³⁰ Medenî, 79.

şehrini fethederek askerlerini yağma hususunda serbest bıraktı. Daha sonra oradan ele geçirdikleri ganimet ve esirlerle¹¹³¹ Palermo'ya döndüler.¹¹³²

Rağosa ve Giran halkı ile yapılan sulh antlaşması (252/866): Bu arada daha önce cereyan eden bir seferde aman dileyen Ragosa halkı üzerine Hufâce, 252/866 yılı olunca tekrar bir sefer düzenleyip muhasara etmek istemiş ancak bu arada şehir halkı adına birisi gelerek hayvanları ve malları hariç diğer bütün mallarını ganimet almaları şartıyla emân dilemişlerdi. Hufâce bu isteklerini kabul edip kaleye girmiş ve anlaşma gereği birçok mal ele geçirmişti.¹¹³³ Böylelikle Ragosa halkı canları hususunda güven içerisinde oldu.¹¹³⁴ Diğer taraftan Girân halkı ve başka bazı kalelerin halkları da Hufâce ile antlaşma yapmışlardı. Hufâce, bu şekilde bazı kaleleri hâkimiyeti altına aldı. Ancak şiddetli bir şekilde hastalanınca Palermo'ya geri dönmek zorunda kaldı.

Katania ve Sirakusa seferleri (253/867): Sicilya Emiri Hufâce, oğlu Muhammed'e refakat etme amacıyla 253/867 yılında Sirakusa bölgesine ikinci kez yürüdü. Bölgedeki Katani şehri civarına varıp öncü kuvvetiyle oranın ekinlerine zarar verdi¹¹³⁵ ve Katani'yi muhasara etti. Daha sonra kuşatmayı terk etmiş gibi görüldü ve geri döndü. Onun bu seferdeki rolü ordu topluluğuna liderlik yapmak ve hızlı bir şekilde Katani'nin girişinde mekân tutmak idi. Bu şekilde hareketiyle arkasındaki oğlu Muhammed'in ordusuna katıldı. Onun geri dönüşünü fırsat bilen Bizans kuvvetleri onun peşine düşünce Muhammed'in kuvvetleriyle birleşen Hufâce, geri dönüp tuzağa çektikleri Rumların ordusunu hezimete uğrattı.¹¹³⁶ Akabinde bölgeye dağılan askerî birlikler diğer seferlerde olduğu gibi mağlup ettiği ordunun malını ganimet olarak ele geçirdikten sonra Palermo'ya döndüler.

¹¹³¹ İbnü'l-Esîr, VI/144; Ayrıca bkz. Ahmed, 21; Tâlibî, 517; Vedî, 16. Hufâce'nin antlaşma yaptığı yerin "Tabermin" olduğu, ancak antlaşmayı bozmaları üzerine, şehri cezalandırmaya gelen Muhammed b. Hufâce'nin "Tabermin" yerine; Altan'ın Tâlibî'ye istinaden ileri sürdüğü üzere, muhtemelen Tabermin şehrine bağlı olan "Trovinâ" şehrini fethederek intikam aldığı kanaatindeyiz. Çünkü Tabermin'in kendi bölgesinde akınlardan rahatsız olmamak için sulh talebinde bulunması son derece makuldür. Ayrıca Hufâce, antlaşma için aile efradını göndermiştir ki, fethi kolayca olan bir yere bu heyetin gönderilmesine gerek yoktur kanaatindeyiz. Ayrıca şu bir vakiadır ki, Tabermin şehrinin fethi, 289/902 yılında II. İbrâhim eliyle gerçekleşmiştir.

¹¹³² Vedî, 16.

¹¹³³ İbnü'l-Esîr, VI/144; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/ 259; Ayrıca bkz. Ahmed, 21; Tâlibî, 517.

¹¹³⁴ Abbâs, I/37.

¹¹³⁵ İbnü'l-Esîr, VI/144; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/259; Ayrıca bkz. Ahmed, 21; Tâlibî, 518; Vedî, 16; Tâlibî, Hufâce'nin ekinlere zarar verdikten sonra Palermo'ya döndüğünü kaydetmiştir. Bkz. Tâlibî, 518.

¹¹³⁶ Vedî, 16.

Sicilya'nın geri kalan kısmı Müslümanları ve vali Hufâce'yi heyecanlandırıyordu. Bu sebeple seferlere hiç ara vermek istemeyen Hufâce, 254/868 yılı Rebiyülevvel ayının yirminci gününde oğlu Muhammed'in komutasında el-Harrâkât üzerine bir ordu göndermişti. Diğer taraftan Sirakusa üzerine de bir birlik sevk etmişti. Gönderilen birlikler ganimet ele geçirmekle yetinmişlerdi.¹¹³⁷ Sonrasında Hufâce'nin kendisi Sirakusa üzerine tekrar yürüyerek şehrin dışındaki ekinleri tahrip etmiş ve ele geçirdiği ganimetlerle Palermo'ya geri dönmüştü.¹¹³⁸ Aynı sıralarda oğlu Muhammed'i de Recep ayının başlangıcında (255/868 Haziran) Gayta (Giata) Adası¹¹³⁹ üzerine göndermişti. Burayı muhasara eden Muhammed birçok askerini ganimet toplamak üzere etrafa yaymıştı. Muhammed, toplanan ganimetlerle bütün gemilerini iyice doldurup Şevval ayında Palermo'ya dönmüştü.¹¹⁴⁰

Sirakusa, Tabermin, Dimenş ve Kasriyanni bölgelerine çokça seriyyeler düzenleyen Müslümanlar, bu bölgelerdeki kuvvetli savunmadan dolayı fetih gerçekleştiremiyorlardı. Ancak bu seriyyelerde yaptıkları şeylerle onlara ümitsizlik ve korku vermiş oluyorlardı.¹¹⁴¹ Bu ümitsizlik de zamanla oraların fethini kolaylaştırmış oluyordu.

Bizans İmparatoru I. Basileous'un gönderdiği donanmanın Sirakusa yakınlarında hezimete uğratılması (255/869): 255/869 yılında İmparator I. Basileous, Müslümanların İtalya'ya zarar verdiğini öğrenince Müslümanlarla savaşmaları için onların üzerine kalabalık bir donanma gönderdi. Bu arada Müslümanlar Hufâce kumandasında Kostantiniyye'den büyük bir donanmanın geldiği haberini almışlar ve gelen donanmanın Sicilya'ya vardığını da öğrenmişlerdi. Bu donanmaya karşı Müslümanlar sefere çıkıp, onunla karşılaşmak için harekete geçmişlerdi. Hufâce, karadan ve denizden büyük bir toplulukla çıkarma yapan Konstantiniyye'den gelen vali ile Sirakusa'da savaştı. Bu savaşta binlerce askerî öldürülen vali, silah ve atları elinden alınarak büyük hezimete uğratıldı.¹¹⁴² Müslümanlar, birçok Rum'u öldürdükten sonra

¹¹³⁷ İbnü'l-Esîr, VI/144; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/259; Ayrıca bkz. Ahmed, 21; Tâlibî, 518; Medenî, 80.

¹¹³⁸ İbnü'l-Esîr, VI/144; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/259; Ayrıca bkz. Ahmed, 21.

¹¹³⁹ Gayta (Giata) Adası: Napoli'nin karşısında bulunan bir Hristiyan adasıdır. Onunla Sicilya Adası arasında bir boğaz konumunda akım yeri vardır. Boğazın genişliği 6 mildir. Bkz. Himyeri, 431.

¹¹⁴⁰ İbnü'l-Esîr, VI/144; Ayrıca bkz. Tâlibî, 518.

¹¹⁴¹ Abbâs, 35.

¹¹⁴² İbn İzârî, I/115; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/259; Ayrıca bkz. Medenî, 80; Ahmed, 21; Tâlibî, 518; Zehrânî, 63.

onların mallarını ve erzaklarını ganimet olarak aldılar.¹¹⁴³ Hezimete uğrayan Rumların geri kalanları sağlam gemilerle zarara uğramış bir şekilde geri kaçtılar.¹¹⁴⁴

Hufâce'nin Tabermin ve Sirakusa seferi ve öldürülmesi (255/869): Bu şehirler tamamen Hristiyan kalelerinden oluşmaktaydı. Bu yüzden Müslümanların bu şehirlere girip buraları fethetmeleri zordu. Buraları ele geçirmek için etrafında çokça çarpışmalar oldu. Şehri savunanlar ise ölümüne mukavemet göstermekteydiler.¹¹⁴⁵

255/869 yılı Safer/Ocak ayında Hufâce, bölgeye saldırıları sürdürmek amacıyla oğlu Muhammed'i Sicilya'nın en güzel şehirlerinden biri olan Tabermin üzerine gönderdi.¹¹⁴⁶ Muhammed b. Hufâce kuvvetleriyle Tabermin'e ulaştı.¹¹⁴⁷ Şehir halkından birisi şehre nereden girileceğini bildiğini söyleyerek onlara rehberlik etmek arzusunda olduğunu bildirmiş ve Muhammed onu yanına alıp birlikte sefere çıkmışlardı. Şehre yaklaştıklarında Muhammed, biraz geri durmuş; askerlerinden yaya olanlar ise bu rehberle birlikte ileriye doğru gidip¹¹⁴⁸ bu kılavuz sayesinde oranın bazı zayıf yerlerini belirleyip şehre oralardan girerek yağmalamışlar¹¹⁴⁹ ve birçok esir ve ganimet ele geçirmişlerdi. Ancak Muhammed b. Hufâce yanındaki askerlerle birlikte yürürken bölgenin coğrafi şartları onların hızla ilerlemesine mani olunca şehre düşündükleri vakitte varamamıştı.¹¹⁵⁰ Bu şekilde geciktiğini gören ilk yayalar onun düşman ile karşılaşmış aralarında çarpışmaların meydana geldiğini zannetmişler ve aldıkları esirleri bırakarak şehirden mağlûp olarak çıkmışlardı. Bu arada Muhammed b. Hufâce askerleriyle birlikte şehir kapısına gelmiş, Müslümanların oradan ayrıldıklarını görünce ister istemez geriye dönmüştü.¹¹⁵¹ Onlar da kapılarını Müslümanlara kapayıp surlarını kuvvetlendirmeye çalıştılar. Müslümanların bu başarısı da böylece boşa gitmişti.¹¹⁵²

¹¹⁴³ Seâlebî, 239; Ahmed, 21; Tâlibî, 518.

¹¹⁴⁴ Tâlibî, 518; Medenî, 80.

¹¹⁴⁵ Medenî, 81.

¹¹⁴⁶ İbnü'l-Esîr, VI/144; İbn Haldûn, *Târih*, IV/259; Ayrıca bkz. Tâlibî, 519.

¹¹⁴⁷ Tâlibî, 519; Vedî, 25; Medenî, 81.

¹¹⁴⁸ İbnü'l-Esîr, VI/144; Ayrıca bkz. Tâlibî, 519; Vedî, 25; Medenî, 81.

¹¹⁴⁹ İbn Haldûn, *Târih*, IV/259; Ayrıca bkz. Tâlibî, 519; Abbâs, 37.

¹¹⁵⁰ İbnü'l-Esîr, VI/144; Ayrıca bkz. Medenî, 81; Abbâs, 37; Vedî, 25. İbn Haldûn, Muhammed b. Hufâce'nin başka bir yerden geldiğini ve onun gelişini gören Müslümanların düşman için yardım kuvveti geldiğini zannettiklerini ve kaçtıklarını, Muhammed'in de onların kaçtığını görünce döndüğünü kaydetmiştir. Bkz. İbn Haldûn, *Târih*, IV/259. Ama İbnü'l-Esîr'in kaydı daha makul gözükmektedir.

¹¹⁵¹ İbnü'l-Esîr, VI/144; Ayrıca bkz. Tâlibî, 519; Medenî, 81.

¹¹⁵² Medenî, 81.

Sirakusa seferi: Müslümanlar, 255/869 yılında ele geçiremedikleri Tabermin'i geride bırakarak¹¹⁵³ Sirakusa üzerine yöneldiler. Sirakusa ise bütün bu saldırılara rağmen topraklarına yayılıp onların ganimet elde etmelerine ve topraklarına zarar vermelerine engel olmaya devam ediyordu.¹¹⁵⁴ Sicilya emiri Hufâce, 255/869 yılında Sirakusa üzerine bir kez daha sefer yapmak üzere yola çıktı. Onu yoldayken büyük bir düşman topluluğu karşıladı. Şiddetli bir savaş başladı. Gayrimüslimler tüm cesaretleriyle karşılık vermelerine rağmen, Hufâce ve ordusuna dayanamadılar birçok askerlerini kaybettiler. Daha sonra Hufâce, Sirakusa'ya yürüdü ve Rumları Sirakusa civarından uzaklaştırdı. Orada bir süre ikamet edip oranın ekinlerini tahrip ettikten sonra¹¹⁵⁵ başkent Palermo'nun yolunu tuttu.

Emir Hufâce'nin öldürülüşü: Emir Hufâce, 256/869 yılında Sirakusa üzerine yürüyerek burayı muhasara edip bir müddet şehir halkını sıkıştırıp ekinleri yok ettikten sonra¹¹⁵⁶ elinde zafer sancağı ile dördüncü kez başkent Palermo'ya yönelmişti.¹¹⁵⁷ Katani ve Lentini arasındaki et-Tîn vadisindeki Dittonio nehrinin bulunduğu yerde bir süre konaklayıp, geceleyin ayrılp gidecekken¹¹⁵⁸ askerlerinden bir adamın düzenlediği suikastla yaralandı ve bu darbeden kısa bir süre sonra orada 256/869 yılının 1 Receb/15 Haziran günü vefat etti.¹¹⁵⁹ Onu öldüren katil ise müşriklerin tarafına yani Sirakusa'ya kaçmıştı.¹¹⁶⁰ Müslümanlar Emir Hufâce'yi Palermo'ya götürdüler ve orada defnettiler.¹¹⁶¹

Medeni, bu ölüm olayını şöyle değerlendirmiştir: “Bu suikastın nedeninin bir entrika neticesi mi, bir intikam işi mi veya düşmanların bir hilesi mi bilemiyoruz.

¹¹⁵³ Ahmed, 21.

¹¹⁵⁴ Abbâs, 37.

¹¹⁵⁵ İbn İzârî, I/115; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/259; Ayrıca bkz. Tâlibî, 519.

¹¹⁵⁶ İbnü'l-Esîr, VI/145; İbn İzârî, I/115; İbnü'l-Hatib, II/341; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/259; Ayrıca bkz. Zirikli, II/309; Tâlibî, 519.

¹¹⁵⁷ Ebü'l-Fidâ, II/41; İbn Ebû Dînâr, 65; Ayrıca bkz. Seâlebî, 239; Medenî, 82; Ahmed, 21; Işiltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/593.

¹¹⁵⁸ İbnü'l-Esîr, VI/145; İbnü'l-Hatib, II/341; Ayrıca bkz. Tâlibî, 519; Altan, 50.

¹¹⁵⁹ İbn Verdân, 39; İbnü'l-Esîr, VI/145; İbn İzârî, I/115; Ebü'l-Fidâ, II/41; Nüveyrî, XXIV/363; İbnü'l-Hatib, II/342; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/259; İbn Ebû Dînâr, 65; Ayrıca bkz. Seâlebî, 239; Tâlibî, 520; Ahmed, 21; Medenî, 83; Işiltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/593; Zirikli, II/309. İbn Verdân, Hufâce'nin, askerleri tarafından boğularak öldürüldüğünü kaydetmiştir. Bkz. İbn Verdân, 39. Tâlibî, onu öldürenin Berberi askerlerinden Halfûn b. Ebî Zeyd adında biri olduğunu kaydetmektedir. Bkz. Tâlibî, 520.

¹¹⁶⁰ İbn Verdân, 39; İbnü'l-Esîr, VI/145; Ebü'l-Fidâ, II/41; İbn Ebû Dînâr, 65; Ayrıca bkz. Tâlibî, 519.

¹¹⁶¹ İbnü'l-Esîr, VI/145; İbn İzârî, I/115; İbnü'l-Hatib, II/341; Ayrıca bkz. Tâlibî, 520; Seâlebî, 239; Zirikli, II/309.

İşlerinin tamamı İslâm yolunda, ilim ve medeniyet yolunda cihad ile geçen emir Hufâce, yedi yıllık emirliğinden sonra böylece vefat etti.”¹¹⁶²

Sicilya Müslümanları, Hufâce'nin ölümü üzerine yerine daha önce babasının yanında cihad yükünü yüklenmiş olan oğlu Muhammed'i seçerek durumu Ağlebî emiri Muhammed b. Ahmed'e bir mektupla bildirmişlerdi. Muhammed b. Ahmed de onu bu görevinde bırakarak kendisine bir ahitname ile birlikte hil'atler gönderdi.¹¹⁶³

2.3.5.2. Muhammed b. Hufâce'nin Valiliği ve Faaliyetleri (256-258/869-871)

Babasının emirliği sırasında babasına yardımcı olan ve vefatıyla da onun yerine 256/869 yılında Sicilya emirliğine geçen Muhammed b. Hufâce, Ağlebî emiri Muhammed b. Ahmed b. Ağleb'in onayıyla valiliğini kuvvetlendirdi. Onun idare yeri Palermo olup emirliğinin en önemli olayı ise Malta'nın fethidir.¹¹⁶⁴

Malta Adası ve fethi (256/869): Yüzölçümü 246 km² olup, Akdeniz de Afrika ile Sicilya arasında bulunan, Gozzo, Comino, Filfola ve Cominotto gibi küçük adalardan teşekkül eden grubun en büyük adası olan Malta¹¹⁶⁵ Orta Akdeniz havzasının Batı Akdeniz havzasına açılan kapısı mesabesinde olup İslâm denizcilik tarihinde çok önemli bir yere sahiptir.¹¹⁶⁶ Bir başka açıdan adanın konumu şöyle tarif edebiliriz: Ada, Cebeli Tarık'tan Süveyş kanalına giden yolun tam ortasında, Tiren ve Adriyatik denizlerinden Tunus ve Libya'ya yönelen rotaların üstünde, yani Akdeniz'in ortasında yer alır.

Adada kurulan siyasî hâkimiyetlere kısaca bakacak olursak Eski Çağ'da önemli uygarlıkların işlek bir merkezi olan Malta, MÖ 1000 yıllarında Fenikeliler tarafından sömürgeleştirildikten sonra muhtemelen Kartacalıların Sicilya üzerinde hâkimiyet kurdukları dönemlerde onların eline geçmişti. MÖ 218'de Roma ile anlaşan ada bu boyunduruktan kurtuldu.¹¹⁶⁷ Vandal ve Got istilasına da uğrayan ada, 337 yılında Bizans hâkimiyetine girmiş olup Belisarius'un Malta'yı almasıyla 533 yılında Doğu

¹¹⁶² Medenî, 83.

¹¹⁶³ İbn Verdân, 39; İbnü'l-Esîr, VI/145; İbn İzârî, I/115; Nüveyrî, XXIV/363; İbnü'l-Hatîb, II/341; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/259; İbn Ebû Dînâr, 65; Ayrıca bkz. Zirikli, II/309; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593; Ahmed, 21; Tâlibî, 520; Medenî, 83. İbn Verdân, onun valiliğini İbn İbrâhim'in onayladığını kaydetmiştir. Bkz. İbn Verdân, 39.

¹¹⁶⁴ Zirikli, VI, 114.

¹¹⁶⁵ M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Malta", *İA*, XIII/260-261; Gelişim, I/216.

¹¹⁶⁶ İbâdi-Sâlim, 121; Berekât, 202.

¹¹⁶⁷ Gelişim, I/216.

Roma İmparatorluğuna bağlanmıştır. Adanın dini ise, bağlı bulunduğu Sicilya'nın dini olan Hristiyanlıktır.

Malta Adası'nın fethi: Müslüman Ağlebî Devleti döneminde adaya 221/836, 224/839, 226/841 yıllarında olmak üzere farklı zamanlarda akın düzenlenmiş¹¹⁶⁸ ancak fethi mümkün olmamıştır.

Sicilya Emiri Muhammed b. Hufâce b. Süfyân, Bizans'ın Akdeniz'deki kalelerinden biri olan Malta'yı, Sicilya'nın Bizans saldırılarından emniyette olmasının yanında oraya hâkim olanın Akdeniz'e hâkim olacağını da düşünerek fethetmeye karar verdi.¹¹⁶⁹ Bu sebeple Muhammed b. Hufâce, 256/869 yılında Malta üzerine bir sefer düzenledi.¹¹⁷⁰ Bizans'ın himayesinde olup onun kuvvetleriyle korunan bu adayı kuşattı¹¹⁷¹ ve 256/869-870 yılında Malta Adası'na çıktı. Aynı sene oranın fethini tamamladı.¹¹⁷² Müslümanlar, Rum donanmasını ve Romalıların koruma gücünü kovduktan sonra orada Sicilyalı ve Kuzey Afrikalı kişilerle karşılaşmışlardı.¹¹⁷³

Ağlebî Emiri Ebü'l-Ğaranik Muhammed'in emirliği döneminde fethi tamamlanan¹¹⁷⁴ adaya, fetih kuvvetlerinin başında komutan olarak çıkan ve Ağlebî ailesinden olan Ahmed b. Ömer, emir tayin edildi.¹¹⁷⁵ Daha sonra buraya vali gönderilmesi için durumu Ağlebî emiri Ebû Abdullah'a yazdılar ve o da Sicilya Adası valisi Muhammed b. Hufâce'ye onlara vali göndermesini yazdı. O da onlara Sevâda b.

¹¹⁶⁸ Tekindağ, "Malta", 260-261.

¹¹⁶⁹ Vedî, 45.

¹¹⁷⁰ İbnü'l-Esîr, VI/145.

¹¹⁷¹ Vedî, 45.

¹¹⁷² Medenî, 82; Ahmed, 21; Karlığa, 159; Demirkent, "Bizans," *DİA*, VI/236; Durant, 183; Hasan Karaköse, *Ortaçağ Tarihi ve Uygarlıkları*, Ankara 2004, s. 302; Boswort, 70. Ostrogorsky, Malta'nın fethinin 876 yılında olduğunu kaydetmiştir. Bkz. Ostrogorsky, 221.

¹¹⁷³ Medenî, 82.

¹¹⁷⁴ Abbâdî-Sâlim, 121; Vedî, 8; Tekindağ, "Malta", 260-261; Abdülaziz b. Abdullah, "el-Esâdilü'l-Arabiyyeti'l-İslâmiyyeti fi'l-Bahri'l-Ebyadi'l-Mütevassidi'l-Ma'rûfi bi'l-Bahri's-Şâmi ve'l-Ğarbi", *Mecelletü't-Târîhi'l-Arabi*, I/1225. (el-Mektebetü's-Şâmile 3.28.); Vedî, Malta'nın fetih tarihini 252/866 olarak vermektedir. (Bkz. *Vedî*, 8).

¹¹⁷⁵ Himyerî, 520; Ayrıca bkz. Ahmed, 21; Özeydin, "Ağlebîler", *DİA*, I/477. Tâlibî, bu komutanın gerçek adının Ahmed b. Ömer olarak hataen verildiğini, doğrusunun Ağlebi emiri I. İbrâhim'in oğlu Abdullah olması gerektiğini ileri süren kaynakların verilerini burada kaydetmiştir. Bkz. Tâlibî, 521. Himyerî, bu valinin vefat ettiğini kaydetmektedir. Bkz. Himyerî, 520; Ancak biz bu bilgiye başka bir kaynaktan ulaşamadığımız gibi, burada ismi geçen şahsın daha sonra iki kez Sicilya Adası'nda valilik yaptığına kaynaklarda şahit olmaktayız. Muhtemelen burada fetih hareketlerine katılan Ahmed b. Ömer, fetih sonrası Palermo'ya döndü. Ya da Tâlibî'nin ileri sürdüğü bilgiye göre, bu vali ismi tashih edilen yani Ağlebi emiri I. İbrâhim'in oğlu Abdullah idi. Muhtemelen bu sırada vefat eden kişi de Abdullah b. I. İbrâhim idi.

Muhammed'i gönderdi. Sevâda, Ahmed b. Ömer'in yarıda bıraktığı işi tamamlayıp ada meliki Amarus'u esir edip bir hayli ganimet ele geçirdikten sonra kaleyi yıktı.¹¹⁷⁶

Adayı fetheden Müslümanlar, adanın merkezi olan Melita şehrinin bir kısmını yıkarak, ismini Medine'ye çevirdiler. Müslümanlar, kuvvetlerini Medine ile Rabato arasında yerleştirdiler.¹¹⁷⁷

Bizans'ın Malta'yı geri alma girişimleri: Malta'nın fethinden son derece etkilenen İmparator, takip eden yılda, yani 257/871 yılında Malta'yı geri alma amacıyla büyük bir donanma gönderdi.¹¹⁷⁸ Malta'ya gelen Rum donanması, adanın etrafına hisarlar diken kuvvetleri ile gelmişti. Bununla Konstantiniyye hâlâ güçlü kuvvetlerinin varlığının devam ettiğini ortaya koymaktaydı.¹¹⁷⁹ Bu durumu haber alan Sicilya emiri Muhammed b. Hufâce, Malta üzerine bir sefer daha düzenledi; ancak Rumlar, Muhammed b. Hufâce'nin geldiğini duyunca hemen muhasarayı kaldırıp Malta'yı terk etmek zorunda kaldılar.¹¹⁸⁰ Böylece Malta'nın hâkimiyeti tamamen Müslüman emirlere kalmış oldu.¹¹⁸¹

Malta'nın fethinin sonuçları ve önemi: Müslümanların Sicilya'yı bir deniz üssü olarak kullanıp güneydeki Malta'yı 256/870 yılında fethetmeleriyle,¹¹⁸² Bizans'ın, Batı Akdeniz'de hareket olanağı sağlayan üslerden tamamen yoksun kalmasına neden oldu. Bundan sonra Sicilya ile Sardunya adaları kaderlerine terk edilmiş oldu.¹¹⁸³ Diğer yandan Müslümanlar, Malta'yı, Sicilya'yla bağlantı halinde olmasından dolayı önemli bir yer olarak gördüler ve oradaki ağaçların çokluğundan dolayı orayı gemi yapımı için tersane edinmelerinin yanı sıra Malta'yı kendileri için önemli bir deniz üssü edindiler. Böylece Müslümanlar, oranın fethiyle İtalya üzerine yapılan fetihlerini kolaylaştırmış ve buna bağlı olarak da İtalya'nın etrafını sınırlandırıp Tiran Denizi'ni de karartmış oldular.

¹¹⁷⁶ Himyerî, 520.

¹¹⁷⁷ Tekindağ, "Malta", 260-261; Gelişim, I/216.

¹¹⁷⁸ Vedî, 45; Medenî, 82; Berekât, 203; Abbâdî-Sâlim, 121; Tekindağ, "Malta", 260-261.

¹¹⁷⁹ Medenî, 82; Abbâdî-Sâlim, 121.

¹¹⁸⁰ İbnü'l-Esîr, VI/145; Ayrıca bkz. Vedî, 45; Berekât, 203; Medenî, 82; Ahmed, 21; Tekindağ, "Malta", 260-261; Zirikli, VI/114. Zirikli, Maltanın 226/840 yılından itibaren Arapların elinde olduğunu kaydetmiştir. Bkz. Zirikli, VI/114. Bu bilgi diğer kaynak bilgileri ile çelişmektedir. Bununla birlikte 226/840 yılında Ağlebilerin Malta'ya bir akın düzenlediklerini ancak orayı fethedemediklerini daha önce kaydetmiştik. Belki bu hareket sırasında oraya bazı Araplar yerleşmiş olabilir.

¹¹⁸¹ Medenî, 82.

¹¹⁸² Rahman, 214; Tâlibî, 521-522. Mustafa, Malta Adası'nın fetih tarihini 254/868 yılı olarak vermektedir. Bkz. Mustafa, I/579.

¹¹⁸³ İbn Kesîr, *Tarifu'l-Emâkin*, II/298; Ayrıca bkz. Boswort, 70; Cardini, 24-25; Darkot, "Akdeniz", *İA*, I/233-236.

Yine oranın fethiyle Müslüman donanması, Sicilya ile Kuzey Afrika arasındaki boğazda tam bir hâkimiyet sağlayarak Akdeniz'in gerçek hâkimi oldu.¹¹⁸⁴

Müslümanların Malta'daki hâkimiyeti, Sicilya'dakinden daha kuvvetli olmuş ve ada hemen tamamıyla fatihlerin eline geçmiştir. Buraya Afrika Müslümanlarının lisanlarının yerleşmiş olması, Müslümanların buradaki hâkimiyetlerinin en bariz örneğidir ki, bundan yeni Malta lisanı çıkmıştır.¹¹⁸⁵

Bir diğer önemli husus da ada üzerinde 220 yıl hâkimiyet süren Müslümanlar, Hristiyanlık dinine dokunmadıkları gibi bu din mensuplarına da iyi muamele etmişlerdir. 1090'da Sicilya Kralı Roger, pek az asker ile Malta'ya karşı harekete geçti ve adayı vergiye bağladı.¹¹⁸⁶ Normanlara vergi ödemeye birlikte, Müslümanların ada hâkimiyeti, Müslüman kuvvetlerinin Sicilya Adası'ndan çıkarıldıkları zamana kadar sürdü.¹¹⁸⁷

Vali Muhammed b. Hufâce'nin öldürülmesi (257/871): Muhammed b. Hufâce'nin emirliğinden iki yıl geçmişti ki 257/871 yılı Recep/Mayıs ayında emir Muhammed, hizmetçileri tarafından gündüz vakti öldürülmüştür.¹¹⁸⁸ Onu kimin öldürdüğünü bilemeyen halk, bir gün sonra hizmetçilerin kaçması üzerine¹¹⁸⁹ onlardan şüphelendiler ve onları yakalayıp hepsini öldürdüler.¹¹⁹⁰ Halk, Muhammed b. Ebi'l-Hüseyin'i vali olarak seçtiler ve Ağlebî emirine bu durumu yazdılar.¹¹⁹¹ Ancak cevap olumlu olmamıştı.

¹¹⁸⁴ Abbâdî-Sâlim, 121; Tâlibî, 522; Berekât, 202; Vedî, 45-46; Tekindağ, "Malta", 260-261.

¹¹⁸⁵ Tekindağ, "Malta", 260-261; Gelişim, I/216. Himyerî, adanın fethinden sonra orada kimsenin kalmadığını kaydetmiştir. Bkz. Himyerî, 520. Ancak yukarıda sunduğumuz üzere araştırma eserleri bunu te'yid etmemekte, bilakis adanın yapılanmasını Müslümanların yaptığını ve günümüze kadar da etkilerinin sürdüğünü belirtmişlerdir.

¹¹⁸⁶ Tekindağ, "Malta", 260-261; Gelişim, I/216.

¹¹⁸⁷ Berekât, 203; Medenî, 82.

¹¹⁸⁸ İbn Verdân, 39; İbnü'l-Esîr, VI/145; Ebü'l-Fidâ, II/48;

Nüveyrî, XXIV/363; İbn Ebû Dînâr, 65; Ayrıca bkz. Zirikli, VI/114; Ahmed, 21; Tâlibî, 522; Medenî, 83. İbn Verdân, onu iki hizmetçisinin öldürdüğünü kaydetmiştir. Bkz. İbn Verdân, 39.

¹¹⁸⁹ İbn İzârî, I/115; Ayrıca bkz. Tâlibî, 522. Tâlibî, onu öldürenin Muhammed b. Ebi'l-Hüseyin diye çağrılan bir şahıs olduğu kaydetmiştir.

¹¹⁹⁰ İbnü'l-Esîr, VI/145; İbn İzârî, I/115; Nüveyrî, XXIV/363; Ayrıca bkz. Tâlibî, 522.

¹¹⁹¹ Nüveyrî, XXIV/363.

2.3.5.3. Ahmed b. Ya'kub, Hüseyin b. Ahmed ve Abdullah b. Muhammed'in Sicilya Valilikleri (257-261/871-875)

Sicilya emiri Muhammed b. Hufâce'nin öldürülmesi üzerine, Ağlebî emiri Muhammed b. Ahmed, Sicilya'ya Ahmed b. Ya'kub'u 257/871 yılında vali tayin etti.¹¹⁹² Aynı zamanda İtalya üzerine de Abdullah b. Ya'kub'u tayin etti. Bu ikisinin görevlerinin hususiyeti ise gayrimüslimlerle mücadele etmektir.¹¹⁹³ Nüveyrî, Muhammed b. Hufâce'nin ölümü üzerine halkın Muhammed b. Ebî Hüseyin'i vali seçip bu durumu Kuzey Afrika'ya yazdıklarını ancak Ağlebî emirinin Sicilya'ya vali olarak Rebâh b. Ya'kub'u gönderdiğini¹¹⁹⁴ kaydetmektedir.

Işıltan'ın, bu valinin döneminin, adanın şark kısmına yapılan fakat pek başarılı olmayan seferler ile geçtiği¹¹⁹⁵ şeklindeki kaydına mukabil; Seâlebî, Ahmed b. Ya'kub'un Ağlebî emiri Ebü'l-Ğaranik'in emriyle İtalya beldelerine sefere çıktığını, birçok cihetten toprak aldıktan sonra oradan 258/872 yılında zaferle döndüğünü¹¹⁹⁶ kaydetmiştir. Dönüşü sonrası 258/ 872 yılının Muharrem ayında vefat etti.¹¹⁹⁷

Vefat eden Ahmed b. Ya'kub'un yerine oğlu Hüseyin b. Ahmed b. Ya'kub vali oldu. Ağlebî Devleti emiri onun sorumlulukları arttırdı.¹¹⁹⁸ Nüveyrî ise Hüseyin b. Rebâh'ın¹¹⁹⁹ vali tayin edildiğini sonra onun azledilip yerine Abdullah b. Muhammed'in 259/873 yılının Şevval ayında vali atandığını kaydetmiştir. Ayrıca atanan bu valinin harplerle işi olmadığını ve zamanını kalemle çalışmayla geçirdiğini ve onun aynı zamanda muhaddis, fakih ve şair olduğunu da¹²⁰⁰ kaydetmiştir. Daha sonra II. İbrâhim

¹¹⁹² İbn İzârî, I/115; Ebü'l-Fidâ, II/48; İbn Ebû Dînâr, 66; Ayrıca bkz. Dûrî, 101; Seâlebî, 239; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593. Zirikli, Muhammed b. Hufâce'nin öldürülmesinden sonra onun yerine oğlu Recep'in vali tayin edildiğini ancak onun da öldürüldüğünü kaydetmiştir. Bkz. Zirikli, VI/114. Tâlibî, tayin edilen valinin ismini Rebâh b. Ya'kub olarak vermektedir. Bkz. Tâlibî, 522.

¹¹⁹³ İbn İzârî, I/115; Ayrıca bkz. Dûrî, 101.

¹¹⁹⁴ Nüveyrî, XXIV/363; Ahmed, 21. Nüveyri'nin, atanan vali ile ilgili olarak, Ahmed b. Yak'ub yerine Rebâh b. Ya'kub ismini sehven yazdığı kanaatindeyiz. Çünkü Nüveyrî'nin valiler ile ilgili naklettiği bilgiler diğer kaynaklardaki verilerle uyurken sadece Rebâh b. Ya'kub isminde farklılık arz etmektedir.

¹¹⁹⁵ Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593.

¹¹⁹⁶ Seâlebî, 239.

¹¹⁹⁷ İbn İzârî, I/115; Nüveyrî, XXIV/364; Ayrıca bkz. Tâlibî, 523; Seâlebî, 239; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593. Nüveyrî, aynı yılda Rebâh'ın ve İtalya'daki vali olan kardeşi Abdullah'ın öldüğünü kaydetmiştir. Bkz. Nüveyrî, XXIV/364.

¹¹⁹⁸ İbn İzârî, I/115; Sa'lebî, Hasan b. Ahmed olarak vermektedir. Bkz. Seâlebî, 239.

¹¹⁹⁹ Rebâh ismi ile ilgili hususu 1194 no'lu dipnotta açıklamıştık.

¹²⁰⁰ Nüveyrî, XXIV/364; Ayrıca bkz. Tâlibî, 523.

onu da azledip yerine Palermo'daki Ebû Mâlik Ahmed b. Ömer b. Abdullah b. İbrâhim'i (Habeşi) vali tayin etmiştir.¹²⁰¹

2.3.6. Ağlebî Emiri II. İbrâhim b. Ahmed Dönemi Sicilya Yönetimi (261-289/875–902)

2.3.6.1. Ebû Mâlik Ahmed b. Ömer'in Emirliği ve Faaliyetleri (261-263/875-877)

II. İbrâhim, Ağlebî emiri Ebü'l-Ğaranik'in 259/873 yılında atadığı Abdullah b. Muhammed'in yerine Ebû Mâlik Ahmed b. Ömer'i vali tayin etti.¹²⁰² O, Sirakusa yönüne sefere çıkıp, buralarda harp etti ve buranın zirai ürünlerine zarar verdi. Aynı zamanda başka yönlerde de seriyeler yapıp elde ettiği ganimetlerle Palermo'ya döndü. Vali Ahmed'in kendisi başka bir seriyyeyle çıkıp Kal'a'tu'n-Nasr'a ulaştı. Orada karşılaştığı süvarilerden oluşan bir düşman topluluğuyla savaşmış birçok kişiyi öldürdü. Müslümanlar ele geçirdikleri ganimet ve birçok esirle birlikte Palermo'ya döndüler. Sonra Ağlebî emiri II. İbrâhim, vali Ahmed b. Ömer'i azletti.¹²⁰³

Medeni'ye göre ise vali Ahmed b. Ömer, daha önceki iki valinin öldürülmesi üzerine toplumda meydana gelen karışıklıkları düzeltmiş ve insanları tevhid sancağı etrafında toplamıştır. Ayrıca Sirakusa bölgesine Rumları yıpratma amaçlı seriyeler düzenlemiş ve bu faaliyetleri sırasında gayrimüslimlere karşı önemli bir zafer kazanmıştır. Buna rağmen II. İbrâhim tarafından azledilmiştir.¹²⁰⁴

İbrâhim b. Ağleb'in, Ahmed b. Ömer'in yerine oraya vali olarak gönderdiği Ca'fer b. Muhammed, onun Palermo'daki makamına yerleşti.¹²⁰⁵

2.3.6.2. Ca'fer b. Muhammed'in Valiliği ve Faaliyetleri (263-264/877–878)

Sicilya valisi olarak atanan Ca'fer b. Muhammed de göreve başlar başlamaz adada Rumların hâkim olduğu doğu bölgesindeki Sirakusa şehri civarına toplu saldırılar yapmaya başladı. Bu saldırılar çerçevesinde Ca'fer b. Muhammed adanın muhtelif yerlerine gidip, Katani, Tabermin, Ramata ve Sicilya'nın Rumlar elinde bulunan diğer

¹²⁰¹ Nüveyrî, XXIV/364; Ayrıca bkz. Ahmed, 21; Tâlibî, 524.

¹²⁰² Nüveyrî, XXIV/364; Ayrıca bkz. İbnü'l-Hatib, II/342; Ahmed, 21. Tâlibî, Ahmed b. Ömer'i, II. İbrâhim'in 875 yılında oraya vali tayin ettiğini kaydetmiştir. Bkz. Tâlibî, 531-532.

¹²⁰³ İbnü'l-Hatib, II/342; Ayrıca bkz. Tâlibî, 532.

¹²⁰⁴ Medenî, 84.

¹²⁰⁵ Medenî, 84; Ahmed, 22; Tâlibî, 532.

şehirlerine hücumlar düzenleyerek buraların ekinlerini tahrip etti. Daha sonra Sirakusa'ya yönelip karadan ve denizden muhasara altına almış aynı şekilde buranın da ekinlerini yok etmişti.¹²⁰⁶

Sirakusa'nın fethi (264/878): İlki 827 yılında Esed b. Furât ile başlayan yaklaşık yarım yüzyıldan beri kuşatılan Sirakusa, bu kez 263/877 yılında Ca'fer b. Muhammed eliyle kuşatılmaktaydı.¹²⁰⁷ O, bir müddet sonra kuvvetlerini artırarak adaya girişin 50. yılında, Esed b. Furât'ın zannettiği gibi orayı ele geçirebileceğini zannediyordu. Gayretinden dolayı cesareti kırılmadı. Ca'fer b. Muhammed bu faaliyetleri sırasında Sirakusa'nın dış mahallelerini ele geçirdi.¹²⁰⁸

Bizans, diğer şehirlere nazaran bu şehri yardımsız bırakmayıp her daim yardım elini uzatmaktaydı. Bu kuşatma esnasında da oraya yardımlar gönderiyordu.¹²⁰⁹ Rumlar, Sirakusa'yı hemen doğusundaki küçük Ortigia adasından, diğer taraftan adanın doğusunda bulunan Porto Grande ve kuzey kesimindeki Porto Piccolo'dan takviye etmekteydiler.¹²¹⁰ Rumlara yardım etmek ve şehri kurtarmak üzere gelen gemileri takip eden Ca'fer b. Muhammed, kendi donanmasını göndererek bu gemileri almış ve böylece bu yardım gemilerini Müslümanlar ele geçirmişti.¹²¹¹ Donanmayı vuran Müslümanlar, orada şehrin civarına yerleştiler ve şehri dokuz ay boyunca kuşatmayı sürdürdüler.¹²¹²

Bu zaman zarfında her iki taraf da şiddetli sıkıntıları tecrübe etti.¹²¹³ Sirakusa'nın civar bölgelerindeki bazı Rumların da Sirakusa'nın merkezine yerleşmeleriyle artan nüfusla birlikte, uzun süren kuşatma nedeniyle artık şehir halkının ihtiyaçları artmaya başlamış, şehir halkı ölü insanların etlerini yemeye mecbur kalmışlardır.¹²¹⁴ Vedî'nin nakline göre Rahip Theodosius bu durumu şöyle ifade etmiştir: "*Müslümanların elindeki her türlü kuşatma aletine karşın şehir halkı açlık ve vebanın etkisiyle birçok*

¹²⁰⁶ İbnü'l-Esîr, VI/279; İbnü'l-Hatib, II/342; Ayrıca bkz. Tâlibî, 532; Vedî, 54.

¹²⁰⁷ Ahmed, 22; Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 435.

¹²⁰⁸ İbnü'l-Esîr, VI/279; İbnü'l-Hatib, II/ 342; Himyerî, 318; Ayrıca bkz. Abbâs, 37; Vedî, 55.

¹²⁰⁹ Vedî, 54.

¹²¹⁰ Tâlibî, 533.

¹²¹¹ İbnü'l-Esîr, VI/279; İbn İzârî, I/117; İbn Haldûn, *Târih*, IV/262. Seâlebî, Sirakusa fatihi olarak Vali Ebû İkal b. Ebi'l-Ğaranik'i ileri sürmüştür. Bkz. Seâlebî, 241. İbnü'l-Hatib ise, Ca'fer b. Muhammed'in köleleri tarafından öldürülmesinden sonra Sicilya valisi olan Ahmed b. Ağleb'in 9 ay boyunca Sirakusa'yı kuşattıktan sonra fethettiğini kaydetmiştir. Ayrıntılar için bkz. İbnü'l-Hatib, II/342-343.

¹²¹² Tâlibî, 532.

¹²¹³ İbnü'l-Esîr, VI/279; İbn İzârî, I/117; Himyerî, 318; Ayrıca bkz. Moreno, 12; Abbâs, 37; Zehrânî, 63.

¹²¹⁴ Ahmed, 22.

insanını kaybetmişti. Kalanlar ise hayvan derileri ve otlarla hayatta kalma mücadelesi vermekteydi."¹²¹⁵

Ebu İsa Muhammed b. Kurhub komutanlığında sürdürülen kuşatma, heyecanları artmış bir şekilde 264/878 yılının baharında yeniden başladı.¹²¹⁶ Sirakusa halkı ise, şehirlerini korumak için ölümüne mücadele ediyordu.

Sirakusa'da cereyan eden bu olaylar, İmparator I. Basileios'un yönünü Sicilya'ya çevirmesine sebep oldu. Bu nedenle I. Basileios, Adrianus komutasında bir donanma gönderdi. Bu kuvvetler Bulubuniz'e ulaştı. Ancak bu yürüyüş Hierax şehrinde stratejik sebeplerden dolayı 50 gün müddetle durdu. Aynı şekilde rüzgârlı hava muhalefetinden dolayı da durmak zorunda kalmıştı. Bu rüzgârın aksi gelişi, vaktinde geçip gitmeye ve imkânları kullanmaya müsamaha göstermedi.¹²¹⁷

Sirakusa halkı ise bir taraftan Bizans yardımı beklerken diğer taraftan karadan ve denizden devam eden kuşatmayı cesaretle savunuyorlardı. Şehirde ve kalelerde uzun müddet kendilerini müdafaa ettiler ancak Konstantiniyye'den umdukları yardım bir türlü ulaşmayınca,¹²¹⁸ o sıralarda Sirakusa etrafındaki kuşatmayı şiddetlendiren Müslümanlar, I. Basileios'un gönderdiği yardım oraya ulaşmadan önce orayı fethettiler.¹²¹⁹ Bu savaş "*Allah'ü Ekber*" nidalarıyla başlamış, Sicilya'daki savaşların en büyüğü idi.¹²²⁰ Bu savaş sırasında İbn İzârî'nin dört bin¹²²¹ diğer kaynakların ise sınırlandırmayıp binlerce sayıyla ifade ettiği çok sayıda insan öldürülmüştü.¹²²² Böylece Araplar, dokuz ay gibi uzunca bir müddet sürdürdükleri gayretlerin sonunda 264/878 yılının 14 Ramazan/21 Mayıs ayında Sirakusa'yı ele geçirmiş oldular.¹²²³ Orada çok

¹²¹⁵ Vedî, 59; Ayrıntılar için ayrıca bkz. Abbâs, 37.

¹²¹⁶ Ahmed, 22; Tâlibî, 534; Özeydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/477.

¹²¹⁷ Vedî, 55; Tâlibî, 536.

¹²¹⁸ Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 435; Savelli, 41; Moreno, 12.

¹²¹⁹ İbnü'l-Esîr, VI/279; Ayrıca bkz. Vedî, 55.

¹²²⁰ Medenî, 86.

¹²²¹ İbn İzârî, I/117; İbnü'l-Hatib, II/342; Ayrıca bkz. Tâlibî, 535; Medenî, 86.

¹²²² İbnü'l-Esîr, VI/279; Ayrıca bkz. Vedî, 57.

¹²²³ İbnü'l-Esîr, VI/279; İbn İzârî, I/117; İbnü'l-Hatib, II/342; Himyerî, 318; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/261; Ayrıca bkz. Ahmed, 22; Abbâdî-Sâlim, 118; Moreno, 12; Vedî, 56; Cardini, 27; Strayer, XI/261; Çıvgın, 475; Karlğa, 159; Ebû Halîl, 77; Özeydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/477; Hasan, *İslâm Tarihi*, III/31-32; Medenî, 86; Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 435; Demirkent, "Bizans", *DİA*, VI/236; Savelli, 41; Tâlibî, 535; Abbâs, 38; Zehrânî, 63. Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593. Bailly, Sirakusa'nın fetih tarihini 870 yılı Bkz. Bailly, 155. Brockelmonn, 875 yılını Bkz. Brockelmonn, 129. Durant, 873 yılını Bkz. Durant, 183.. diğer ittifak edilen tarihe muhâlif olarak farklı vermektedirler.

miktarda ganimet ele geçirdikleri gibi¹²²⁴ birçok gayrimüslime de hayat hakkı tanınmamıştı.¹²²⁵

Fethin sonuçları hakkında yapılan değerlendirmeler: İhsan Abbas, Müslümanların zaferle şehre girdiğini, buradan elde ettikleri ganimetleri ve esirleri başkent Palermo'ya naklettiklerini ve buraya getirilen esirlerin burada rahat bir yaşama ulaştıklarını kaydetmiştir.

Abbas'ın naklettiğine göre, Theodosius, nakledilen esirlerin önde gelenlerine yapılan muamele ile ilgili olarak da şunları kaydetmiştir: *“Piskoposlar esirlerle birlikte Palermo'ya nakledilerek valinin huzuruna çıkarıldılar. Bu grup, Sicilya emirini çadırında gözlerini kibir ve zorbalık bürümüş bir durumda oturur halde buldular. Emir piskoposların reisiyle tercüman aracılığı ile konuştu. O ikisi arasında kısa bir süreliğine dinî tartışma gerçekleşti. Sonra onlara izin verildi. Onlarda ayrılıp gitti.”*¹²²⁶

Aziz Ahmed de Rahip Theodosius'un şu bilgileri naklettiğini kaydetmiştir: *“Bu şehirde katliam yapıldı, siviller üzerine taarruz edildi ve mallar zorla alındı. Savunma amaçlı yapılan tahkimatlar yerle bir edildi ve şehirdeki canlılar yakıldı.”*¹²²⁷

Müslümanlar Sirakusa'yı fethettikten sonra orada iki ay kalıp şehrin surlarını yıkıp, terk edip gittiler.¹²²⁸ Oranın surlarıyla birlikte yıkılmasıyla Bizans'ın bu bölgedeki son emelleri de kesilmiş oldu. Bizanslılar karadan ve denizden bu bölgeye inip barınacakları yer bulamadılar. Buradan ayrılıp geriye döndüler. İmparator, Sirakusa halkına kaybedilen yerleri geri almalarına yardımcı olmaları için yardımcı kuvvetlerle desteklenmiş yeni bir donanma daha gönderdi ancak Emir Ca'fer b. Muhammed tarafından yeniden hezimete uğratılınca,¹²²⁹ bütün ümitleri kırılmış bir şekilde geri dönmek zorunda kaldılar.

¹²²⁴ İbnü'l-Hatib, II/342; Himyerî, 318; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/261; Ayrıca bkz. Tâlibî, 535; Medenî, 86.

¹²²⁵ İbnü'l-Hatib, II/342; Himyerî, 318; Medenî, 86. Himyerî, hiçbir inkârçıya hayat hakkı tanınmadığını kaydetmiştir ki, bu bilgi diğer eserlerin verileriyle çelişmektedir. Çünkü savaş tablosunu anlatan Rahip Theodosius bile esirlerin Palermo'ya götürüldüğünü, hatta değer verilmeksizin onlarla muhatap olunup sonra da bırakıldıklarını ifade etmiştir. Bkz. Abbâs, 38; Vedî, 57. Ancak birçok savaşçıya müsamaha gösterilmedi denilebilir.

¹²²⁶ Abbâs, 38.

¹²²⁷ Ahmed, 22.

¹²²⁸ İbnü'l-Esîr, VI/279. Medenî, Sirakusa'da iki ay kalan fatih komutanın Ahmed b. Ağleb olduğunu kaydetmiştir. Bkz. Medenî, 87.

¹²²⁹ İbnü'l-Esîr, VI/279; İbn İzârî, I/117; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 118; Karlığa, 159; Zehrânî, 63.

Bu zafer sonrası adanın konumuna bakacak olursak Sirakusa'nın da düşmüş olmasına rağmen adanın doğusundaki büyük bir kısım hâlâ Müslümanların himayesinin dışındaydı. Hâlâ Katani, Tabermin ve güçlü doğu şehirlerinden bazıları Müslümanların yakınındaydı ve Bizans hâlâ, ellerinden kaçanları geri döndürmeleri için buradakilerin gayretlerini yenilemekle meşguldü.¹²³⁰ Çünkü oranın düşüşü Bizans'ın askerî siyaseti için büyük bir felaketti.¹²³¹

Vedî'nin nakline göre, Manchester bu olayı küçümsemek için şöyle demiştir: *"Muhakkak ki Müslümanlar hücumla şehri alıp biraz kaldılar ve gasp yapıp ayrıldılar."* Pek tabii onun bunda kastı ise Müslümanları hırsız ve gasp meraklısı olarak ortaya koymaya çalışmaktı.¹²³² Moreno ise fetih sonrası yapılanları -diğer kaynakların aksine-dramatize ederek şöyle anlatmaktadır: *"Müslümanlar içeri girdi. İş, benzerine çok az şahit olunmuş katliam ve yıkımla sona erdi. Esirler boğazlanmadı, yakıldı. O yer yıkılmadı, yok edilmedi zorla alındı. Fatihler geri dönmedi. Yıkım üzerine yıkım gerçekleşmişti."*¹²³³

Yukarıda sunduğumuz rahiplerin nakillerindeki bilgilerde esirlerin Palermo'ya taşındığı, piskoposlar grubunun ise serbest bırakıldığı bilgileri, Moreno'yu ve Aziz Ahmed'in, Rahip Theodosius'u kaynak göstererek yaptığı naklini doğrulamamaktadır.

Ostrogorsky ise bu galibiyeti, Bizans için ağır bir darbe, Araplar içinse Akdeniz hâkimiyeti açısından hiçbir şey değiştirmeyen bir zafer olarak değerlendirmiştir.¹²³⁴

Vali Ca'fer b. Muhammed'in öldürülüşü (264/878): Sirakusa zaferi sonrası başkent Palermo'ya dönen emir Ca'fer b. Muhammed, orada kısa bir süre geçirdikten sonra, Ağlebî emiri II. İbrâhim'in talimatıyla Sicilya'daki emirlik sarayında hapsedtiği Ağlebî emiri II. İbrâhim'in amcası Ağleb b. Muhammed, II. İbrâhim'in kardeşi Ağleb b. Ahmed ve II. İbrâhim'in kardeşi Ağleb'in oğlu Ebû İkkâl Ahmed'in entrikaları neticesinde öldürüldü. Şöyle ki bunlar Emir Ca'fer'in kölelerini mal ve makamla doyurarak elde ettiler ve sonrasında 264/878 yılında Emir Ca'feri, namaz hazırlığı yaptığı sırada köleleri vasıtasıyla öldürttüler.¹²³⁵

¹²³⁰ Abbâs, 38.

¹²³¹ Ebû Halîl, 77.

¹²³² Vedî, 62.

¹²³³ Moreno, 13.

¹²³⁴ Ostrogorsky, 222.

¹²³⁵ İbn İzârî, I/117; İbnü'l-Hatib, II/343; Ayrıca bkz. Medenî, 87; Ahmed, 22; Tâlibî, 537.

Onu öldürtenlerden II. İbrâhim'in amcası Ağleb b. Muhammed, Palermo'da yönetime geçti.¹²³⁶ Palermo halkı ise II. İbrâhim'in yeğeni Ebû İkkâl Ahmed b. Ağleb üzerinden temas kurarak Ağleb b. Muhammed'in üzerine atıldılar ve sonrasında her ikisini Sicilya'dan çıkararak Kuzey Afrika'ya yolladılar. Kendilerine de Hasan b. Ahmed'i vali olarak seçtiler.¹²³⁷

2.3.6.3. Hasan b. Ahmed'in Valiliği ve Faaliyetleri (264-267/878-881)

Sicilya halkı, Ağlebî ailesinden emirliği işgal eden iki emiri Sicilya'dan çıkardıktan sonra onların yerine orduyu kelimeyi tevhit altında toplamasından dolayı övülmeye layık olan Hasan b. Ahmed'i geçirdiler.¹²³⁸ Ağlebî emiri II. İbrâhim bunu onayladı ve ona yazları sefer yapmasını emretti.¹²³⁹ 264/878 yılında Sicilya valisi Hasan yaz dönemi Tabermin'e sefer yaptı.¹²⁴⁰ Tabermin şehriyle savaştı. Böylece doğuda Rumlar üzerine hâkim olmak istedi. Bu faaliyetler ile şehir halkını ve Rum valisini yıprattı.¹²⁴¹

Savaş, Sicilya müşrikleri ile onun arasında devir yapıyordu. Bu savaşlarda Müslümanlardan orada ölenler oldu. Sonra Müslümanlar gayrimüslimlerin üzerine saldırılarda bulundu ve onları hezimete uğrattılar. Onların komutanlarını ve askerinin çoğunu öldürdüler.¹²⁴² Daha sonra vali Hasan b. Ahmed, savaş hususunda onlardan elini çekti. Rumlar donanmalarıyla tekrar saldırdı. Müslümanların ve Bizanslıların donanmaları, Sicilya Adası yakınlarında sahilde karşılaştılar ve 266/879'da savaşa

¹²³⁶ İbn İzârî, I/117. İbnü'l-Hatib, Ebû Ağleb'in Sicilya'da 9 ay boyunca ikamet ettiğini, sonra Sicilya halkının isyan edip onu oradan çıkararak Kuzey Afrika'ya gönderdiklerini ve bu olayın da 267/880 yılında olduğunu kaydetmiştir. Bkz. İbnü'l-Hatib, II/343. Durî ise, Ağleb'in, Sirakusa fatihi Ca'fer b. Muhammed'in öldürülmesinden sonra, Ağlebi emiri İbrâhim tarafından oraya vali atıldığı bilgisini vermiştir. Bkz. Dürî, 88. Ancak biz bu kanaatte değiliz. Bu konudaki kanaatimiz şudur: Ca'fer b. Muhammed fetihten sonra Palermo'ya döndü ve sarayındaki esir tuttuğu Ağlebi ailesinin fertleri tarafından anlatıldığı üzere öldürüldü. İbn İzârî'nin (Bkz. İbn İzârî, I/117) kaydettiği üzere kendisini emir tayin eden Ağleb de diğerleri de onanmayıp halkın isyanı neticesinde İfrîkıyye'ye gönderildiler.

¹²³⁷ İbn İzârî, 48. Tâlibî, halk tarafından çıkarılan Ağlebi ailesine mensup validen sonra II. İbrâhim'in oraya oğlu Ebû Ağleb'i gönderdiğini, 9 ay geçtikten sonra halkın onu kovduğunu ve başlarına Hüseyin b. Rebâh'ı seçtiklerini kaydetmiştir. Bkz. Tâlibî, 538.

¹²³⁸ İbn İzârî, I/117; Zehrânî, 64. Bu valinin ismini Hüseyin b. Rebâh olarak verenler. Bkz. Medenî, 88; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593; Ahmed, 22. İbn İzârî'ye göre Hasan b. Rebâh olarak verilen bu valinin isminin Rebâh kısmı ile ilgili daha önce üzerinde yaptığımız değerlendirme gereği bu ismin Hasan b. Ahmed olması gerektiği kanaatindeyiz.

¹²³⁹ Seâlebî, 242.

¹²⁴⁰ İbn İzârî, I/117; Ayrıca bkz. Tâlibî, 539; Zehrânî, 64.

¹²⁴¹ Medenî, 88; Tâlibî, 539; Zehrânî, 64. Tâlibî, Amari'nin bu Patriğin adını "Crisafi" olarak belirttiğini kaydetmiştir. Bkz. Tâlibî, 539.

¹²⁴² İbn İzârî, I/117; Ayrıca bkz. Tâlibî, 539.

tutuştular.¹²⁴³ 267/880 yılında Bizans, ümitsizliğe düşmüş Sirakusa'yı kurtarmak için bütün gayretini ortaya koymaya başlamıştı. Bunun üzerine Müslümanların donanması ile Bizans donanması karşı karşıya geldi. Öyle ki Bizans donanması 140 gemiden oluşmaktaydı.¹²⁴⁴ İki fırka arasındaki savaş şiddetli bir şekilde devam etti fakat orada meydana gelen savaşta Bizans donanması galip geldi ancak şehri kurtaracak başarıyı gösteremedi.¹²⁴⁵ Müslümanlar gemilerini terk ettiler, Rumlar onları aldılar.¹²⁴⁶ Müslümanlardan çoğu bu savaşta öldürüldü.¹²⁴⁷ Müslümanların bir kısmı kara yoluyla diğer kısmı da ellerindeki gemilerle Palermo'ya gittiler.¹²⁴⁸ Buradan tekrar Rum topraklarına seriyeler gönderip onların bölgelerinden ganimetler aldılar.¹²⁴⁹ Ancak II. İbrâhim, muhtemelen başarısızlığından dolayı, bu valiyi görevden alıp yerine Hasan b. Abbas'ı tayin etti.¹²⁵⁰

2.3.6.4. Hasan b. Abbas'ın Valiliği ve Faaliyetleri (881-882)

267/881 yılında Sicilya valiliğine atanan Hasan b. Abbas, Sicilya'daki Rum topraklarından kalanları ele geçirmenin heyecanı ile görevine başladı.¹²⁵¹ 880 yılında başlayan Bizans'ın Sicilya'yı geri döndürme çabalarına karşın Sicilya valisi Hasan b. Abbas, çeşitli bölgelere birlikler gönderdi. Gönderilen birlikler önce Katani'ye sonra da Tabermin'e yöneldi ve o iki şehrin tarım ürünlerine zarar verdikten sonra başkent Palermo'ya döndüler.¹²⁵² Müslümanlar, 267/881 ve 268/882 yıllarında Rumların yaşadığı bölgelere düzenledikleri akınlarda zaferler elde ettiler.¹²⁵³ Vali Hasan, seriyeye faaliyetleriyle birçok kaleyi ve mekânı fethetti. Galibiyetleri nedeniyle beldeler onun hâkimiyetine geçince onun döneminde adada barış hâkim oldu.¹²⁵⁴

268/882'de yani takip eden yılda, Ebû Sevr diye çağrılan bir adamın komutanlığındaki Müslüman birlikler, Caltavuturo yakınlarında Bizans kuvvetleri ile

¹²⁴³ Ebü'l-Fidâ I/1646; İbn Haldûn, *Târih*, III/422; Ayrıca bkz. Seâlebî, 242; Medenî, 88.

¹²⁴⁴ Vedî, 65.

¹²⁴⁵ İbn Haldûn, *Târih*, III/422; Ayrıca bkz. Seâlebî, 242; Medenî, 88; Vedî, 65; Zehrânî, 64.

¹²⁴⁶ İbn İzârî, I/117; Ayrıca bkz. Medenî, 88.

¹²⁴⁷ Ebü'l-Fidâ, I/1646; Zehrânî, 64.

¹²⁴⁸ Medenî, 88.

¹²⁴⁹ İbn İzârî, I/117.

¹²⁵⁰ Tâlibî, 541.

¹²⁵¹ İbn İzârî, I/117; İbn Ebû Dînâr, 66; Ayrıca bkz. Tâlibî, 541. İbnü'l-Hatib, ondan sonra Hüseyin b. Abbas'ın vali seçildiğini ve sonra azledildiğini kaydetmiştir. Bkz. İbnü'l-Hatib, II/343; Ayrıca bkz. Medenî, 88.

¹²⁵² Vedî, 65; Tâlibî, 542.

¹²⁵³ İbn Ebû Dînâr, 66; Ayrıca bkz. Ahmed, 23. Tâlibî, 541; Zehrânî, 64.

¹²⁵⁴ İbn Verdân, 40; İbn Ebû Dînâr, 66.

karşılaştı.¹²⁵⁵ Müslümanlar Rumlar tarafından ciddi bir hezimete uğratıldılar.¹²⁵⁶ Müslümanlardan yedi kişilik bir grup hariç tamamı öldürülmüştü.¹²⁵⁷ Hasan b. Abbas'ın Sicilya valiliği elinde olduğu iki yıl boyunca Müslüman kuvvetleri arasındaki saldırı zararlarına bakınca bu yenilginin de etkisiyle Ağlebî Emiri İbrâhim b. Ağleb, Hasan b. Abbas'ı azledip¹²⁵⁸ yerine Muhammed b. Fadl'ı getirdi.¹²⁵⁹

2.3.6.5. Muhammed b. Fadl'ın Valiliği ve Faaliyetleri (268-270/882-884)

268/882 yılında Sicilya emirliğine atanan Muhammed b. Fadl görevine başlar başlamaz Müslümanların bölünmüşlüğü ve zayıflamış olduklarını gören ve bundan dolayı Müslümanların hâkim oldukları topraklar üzerinde bozgunculuk yapan Rum kuvvetlerini kovmak için hazırlık yapmaya başladı.¹²⁶⁰ Kısa sürede yaptığı hazırlık sonucu oluşturduğu büyük bir orduyla hızlı bir şekilde Bizans kuvvetleri üzerine gitti. Bu seferiyle Ağlebî Devleti'nin sıkıntılı halini fırsat bilip bundan faydalanmak isteyenlerin birçok sebebini yok etti.¹²⁶¹

Muhammed b. Fadl, askerî birliklerini Sicilya'da Rumların yaşadığı bölgelerin her tarafına yaymış ve çok miktarda ganimet ele geçirmişti. Daha sonra Katani üzerine yürüyerek ziraati yok etmiş arkasından eş-Şelendiye üzerine yürümüş ve oranın halkından da birçok kişiyi öldürdükten sonra Tabermin'e geri dönmüş ve buranın da ekinlerini tahrip etmiştir. Muhammed b. Fadl komutasındaki Müslümanlar, Tabermin'den ayrıldıkları sırada Rum askerleriyle karşılaşmış ve onlarla savaşmak zorunda kaldılar.¹²⁶² Müslüman kuvvetler, Rumların güçlü ordusu karşısında sebat edip, azim ve gayretle savaşarak, onların karşısında sarsılmaz bir şekilde durdular.¹²⁶³ Savaş, Müslümanların zaferiyle sonuçlandı. Rumlar ise üç binden fazla ölüsüyle büyük bir hüsrana uğradı.

¹²⁵⁵ İbnü'l-Esîr, VI/312; Ayrıca bkz. Tâlibî, 542; Vedî, 65; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593.

¹²⁵⁶ Ahmed, 23; Işıltan, "Sicilya", 589-594; Zehrânî, 64.

¹²⁵⁷ İbnü'l-Esîr, VI/312; Ayrıca bkz. Vedî, 65; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593.

¹²⁵⁸ İbnü'l-Esîr, VI/312; İbnü'l-Hatib, II/343; Ayrıca bkz. Tâlibî, 542; Vedî, 65-66; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593. İbn İzârî, Hüseyin b. Abbas'ın azledildiğini ve yerine Muhammed b. Fadl'ın geçtiğini kaydetmiştir. Bkz. İbn İzârî, I/119.

¹²⁵⁹ İbnü'l-Esîr, VI/312; İbn İzârî, I/119; İbnü'l-Hatib, II/343; Ayrıca bkz. Ahmed, 23; Tâlibî, 542; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/593.

¹²⁶⁰ Tâlibî, 542-543; Medenî, 89.

¹²⁶¹ Vedî, 66-67; Tâlibî, 543.

¹²⁶² İbnü'l-Esîr, VI/312; İbnü'l-Hatib, II/343; Ayrıca bkz. Medenî, 89; Vedî, 66-67; Zehrânî, 65.

¹²⁶³ Vedî, 66.

Daha sonra Müslümanlar, Rumların “Kral Kalesi” diye isimlendirdikleri bir kale üzerine yürüdüler ve kale halkıyla savaştılar. Buradaki halktan birçok kişiyi öldürüp kalanlarını ise esir ederek kaleyi ele geçirdiler. Sonrasında kaleyi korumasız bırakarak terk ettiler.¹²⁶⁴ Elde ettikleri esir ve ganimetlerle Palermo’ya döndüler.¹²⁶⁵

Muhammed b. Fadl, 268/882 yılında Ramata ve Katani’nin her birisi üzerine hücumlarını tekrar etti. Rumların doğu bölgesindeki merkezlerini yıkmak istiyordu. Bu hücum zinciriyle Müslümanların bu bölgedeki hâkim varlığını ispatlamayı hedeflemekteydi. Katani yakınlarında düşman ordusuyla karşılaştı ve onlarla meydan savaşı yaptı. Bazı vakitlerde onların saflarını yarıp Katani duvarları altına ulaştı. Fakat şehir ona karşı direndi. Sonra bu kuşatmadan vazgeçip Ramata’ya gitmeyi emretti. Ancak burayı da elde etmeye nail olamadı. Onları esir ve ganimetlerle alt etmekle yetinen Muhammed b. Fadl, bu yılın Zilhicce ayında Palermo’ya döndü.¹²⁶⁶

Sicilya’nın doğu bölgesindeki Bizans hâkimiyetine tâbi Katani, Tabermin, Ramata ve Dımanş bölgelerinde şehirlerin civarlarını ele geçirmelerine rağmen, şehirler teslim alınmadığı için¹²⁶⁷ akınlar devam ediyordu. Sicilya Adası’ndaki Müslüman valiler ise bu bölgelere gelip tarlaları yakıp yok etmekle çıkış hareketleri gerçekleştiriyorlardı. Müslümanlar, bu saldırıları ile bölgedeki yerleşimcilerin iktisadî durumunu zayıflatmayı ve Bizans’ın bölgedeki kuvvetlerini ele geçirmeyi hedeflemekteydi. Buna mukabil Konstantiniyye de adayı savunmak için ordu ve donanmalar göndermeye devam ediyordu.¹²⁶⁸

Yaptığı bu akınlarla istediği hedefe ulaşamayan Emir Muhammed b. Fadl, başkent Palermo’ya döndü ve beldelerin siyasî yönetim işlerini düzenlenmekle meşgul oldu. 270/884 yılının Rebiyülevvel ayında azledilinceye kadar¹²⁶⁹ kendini, maddi yükselmeye ve kalkınmayı ilerletme işlerine verdi. Onun azledilmesi ise Sicilya için bir felaketti.¹²⁷⁰

¹²⁶⁴ İbnü’l-Esîr, VI/ 313; Ayrıca bkz. Tâlibî, 543; Medenî, 89; Zehrânî, 65.

¹²⁶⁵ İbnü’l-Hatib, II/343; Ayrıca bkz. Tâlibî, 543; Medenî, 89.

¹²⁶⁶ Medenî, 89; Vedî, 66-67; Tâlibî, 543; Zehrânî, 65.

¹²⁶⁷ Ahmed, 23; Zehrânî, 65.

¹²⁶⁸ Vedî, 66.

¹²⁶⁹ İbnü’l-Hatib, II/343; Ayrıca bkz. Tâlibî, 544. Tâlibî, bu valinin azil nedeni hakkında “bir bilgiye sahip değiliz” diye açıklamada bulunmuştur.

¹²⁷⁰ Medenî, 89.

2.3.6.6. Ali b. Ebi'l-Fevâris'in Valiliği ve Azli (270-271/884-885)

Sicilya halkı, azledilen vali Muhammed b. Fadl'ın yerine Ebü'l-Abbas Ali b. Ebi'l-Fevâris'i vali seçtiler.¹²⁷¹ Valiliği sadece altı ay süren Ebü'l-Abbas Ali'nin dönemindeki faaliyetleri hakkında, târih iyi ya da kötü bir şey kaydetmemiştir.¹²⁷² Ağlebî emiri II. İbrâhim ise Ebü'l-Abbas Ali'yi azlederek yerine Hüseyin b. Ahmed'i geçirdi.¹²⁷³ II. İbrâhim, yeni atanan vali Hüseyin b. Ahmed'i, 271/885 yılının Şevval ayının yarısında adaya gönderdi.¹²⁷⁴

2.3.6.7. Sevâda b. Muhammed b. Hufâce'nin Valiliği ve Faaliyetleri (271-279/885-893)

Sicilya'ya atanan vali Hüseyin b. Ahmed'in¹²⁷⁵ kısa sürede vefatı üzerine, yerine Emir II. İbrâhim, beraberinde büyük bir kuvvetle adadaki isyancıları itaat altına almak üzere Sevâda b. Muhammed b. Hufâce'yi vali olarak gönderdi.¹²⁷⁶ O, Sicilya'da valilik yapan Hufâce b. Süfyân'ın torunuydu.¹²⁷⁷

Görevine hızlı bir şekilde başlayan yeni vali Sevâda b. Muhammed çok sayıda askeriyle Tabermin'e sefere çıktı. Ancak orayı elde etmeye muvaffak olamadı.¹²⁷⁸ 271/885 yılında yeniden Rum beldelerine sefer yapan Sevâda, ganimetle geri döndü.¹²⁷⁹

Bizans'ın Sicilya'yı geri alma girişimleri: Tarihçilerin önemle kaydettiği bu günlere ait bilgiler ise Bizans kuvvetleriyle birlikte meydana döndüğü günlerdi. Artık ada, Bizans kuvvetleriyle Müslüman kuvvetleri arasında bir kapışma meydanı oldu. Bizans, Ağlebî siyasetine bağlı olarak Müslümanlar arasında ortaya çıkmış ayrılıkları göz önünde bulundurarak, Sicilya'yı hâkimiyetine döndürmeyi düşündü. Diğer yandan Sicilya'da peş peşe yapılan vali atama ve azledilme durumu da Bizans için bir fırsat oluşturmaktaydı. Çünkü bu vali değişiklikleriyle Müslümanlar ada üzerinde mutlak

¹²⁷¹ İbn İzârî, I/120; İbnü'l-Hatib, II/343; Ayrıca bkz. Ahmed, 23; Tâlibî, 544; Dûrî, 88.

¹²⁷² Medenî, 89-90; Tâlibî, 544.

¹²⁷³ Işiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/594; Tâlibî, 544.

¹²⁷⁴ Medenî, 89-90; Tâlibî, 544.

¹²⁷⁵ Işiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/594; İbnü'l-Hatib, bu valiyi Hüseyin b. Rebâh olarak vermektedir. Bkz. İbnü'l-Hatib, II/343.

¹²⁷⁶ İbnü'l-Esîr, VI/343; İbnü'l-Hatib, II/343; Ayrıca bkz. Tâlibî, 544; Seâlebî, 244; Işiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/594.

¹²⁷⁷ Medenî, 90.

¹²⁷⁸ Ahmed, 23; Tâlibî, 544; Zehrânî, 65.

¹²⁷⁹ İbn İzârî, I/119; Ayrıca bkz. Tâlibî, 544.

hâkimiyet sağlayamıyorlardı. Bizans ise bu boşluğu iyi bir şekilde değerlendirmek üzere bütün ciddiyetiyle adaya yöneldi.

İmparator I. Basileios, Arapların elindeki şehirleri geri alma hedefiyle deniz kuvvetlerini güçlendirerek mücadeleye devam etmek istedi. Bu arada Ağlebî Devleti, Kuzey Afrika'dan Sicilya'ya uzanan büyük bir ordudan oluşan kara kuvvetiyle her biri 200 adamı içine alan 60 gemiden oluşan büyük bir donanmayı Sicilya'ya gönderdi. Gelen bu ordu, Sicilya'da durmayıp Adriyatik kıyılarına yöneldi. Cephalinia kalesine ulaştınca, İmparator I. Basileios, Nasar diye çağrılan komutanın kumandasındaki deniz kuvvetlerini bu orduya saldırması için gönderdi. Fakat gönderilen Bizans ordusunun askerlerinin çoğu, Müslümanlarla karşılaşmadan önce kaçtı. Komutan Nasar, İmparatora ulaştığında olayı haber verdi. İmparator I. Basileios, yine Nasar komutası altında başka büyük bir yardımcı kuvvet daha gönderdi. Komutan Nasar, yeni kuvvetlerle tekrar donanma başına dönünce daha önce kaçan askerleri cezalandırmış; bunun üzerine de Bizans donanmasındaki adamların kalplerine korku girmişti.¹²⁸⁰

Bizans komutanı Nasar, Arap donanmasına karşı Bizans dostlarından da yardım istemişti. Ağlebî Devleti ise o zaman dâhili problemlerle yüz yüzeydi. Sicilya'da ise Ağlebîlerden bağımsız olma çabaları vardı. Müslümanlar böyle parçalanmış bir durumdayken Bizans donanmasına istenilen yardım ulaşmıştı. Bizans'ın güçlenmiş ordusuyla savaşa tutuşan Müslümanlar, bu kez hezimete uğramış; birçok savaşçısının yanında mühimmatlarının çoğunu da kaybetmişlerdi. Müslümanlardan çok sayıda esir ve ganimet ele geçiren Komutan Nasar, Sicilya'daki Rum beldelerine de gerekli yardımı ulaştırmıştı.

Zaferini ayrıntılarıyla İmparator I. Basileios'a haber veren komutan Nasar, daha sonra Palermo'ya yöneldi. Burada Müslümanlardan birçok kişiyi öldürüp birçok gemiyi yaktıktan sonra, Müslümanların ticaret gemilerini ele geçirdiği gibi, Ağlebîlerle ticaret bağı olan İtalya şehirlerine giden yoldaki gemileri de ele geçirdi.¹²⁸¹

Müslümanlar, Bizans'ın Sicilya'ya gönderdiği bu yardımlardan ve elde ettiği zaferlerinden dolayı endişeye kapıldı. Bizans gücü, Müslümanlara vurduğu darbelerin yanında Napoli'yi de kendilerine bağlamış ve bir de vali atamıştı. Bizans'ın faaliyetleri,

¹²⁸⁰ Vedî, 72; Tâlibî, 540.

¹²⁸¹ Vedî, 73; Tâlibî, 540-541.

Müslümanlarla Güney İtalya arasındaki ticareti de tehdit eder hal almıştı. Bütün bunlar Müslümanların uzun süren başarılı dönemlerinden sonra gerçekleşiyordu. Bizans'ın bu ilerlemesi Müslümanları rahatsız etmeye sebep oldu.

Müslümanlar, 272/885 yılında Bizans'ın bu ilerlemesini durdurmak için Ramata'ya yürüyen Arap kuvvetleri, hedeflerini gerçekleştirip bu bölgelerden elde ettikleri ganimetle dönmüşlerdi.¹²⁸² Bu durum iki taraf arasındaki savaş olaylarının ve heyecanlarının değişimini zorunlu kılıyordu. Artık Bizans ve Müslüman taraflardan her biri barış için çalışıyordu. Akabine Müslümanlar, Bizans'la antlaşma akdi yaptılar.¹²⁸³

Bizanslılar, Arapların son geri döndürme hareketinden sonra¹²⁸⁴ yani Katani ve Taormina civarını yağmalamalarından sonra¹²⁸⁵ antlaşmayı öne sürdü. Bizans, hassaten bu iş için kendisine valilik makamı verilmiş büyük şahsiyet sahibi birisini Sicilya Emirini karşılaması için gönderdi. O vakit Sicilya emiri Sevâda b. Hufâce idi. Sulh üzerinde ittifak etti. Müslümanlardan 300 esire mukabil Bizans'la geçici bir sulh yaptı.¹²⁸⁶ Bu anlaşmanın üç ay müddetle olmasında taraflar ittifak etti.¹²⁸⁷ Daha sonra Bizanslılar bu antlaşmayı kuvvetlendirmeye çalıştılar. Bu antlaşma takip eden yılda da kuvveti artarak devam etti. Bizans'ın adadaki şehirlere yığınak yapması üzerine Sicilya emiri Sevâda bu antlaşmayı bozdu ve Sicilya'daki gayrimüslimlerin bulunduğu topraklara yeniden ordusunu gönderdi.¹²⁸⁸ Bu seriyyelerde az bir ganimetten başka bir şey elde edilemedi.¹²⁸⁹

Gerçek şu ki Müslümanların bu barışı uygun görmesi, Bizanslılar için bir yemek molası hükmündeydi. Öyle ki Bizanslılar vakit kazanarak yerleşiyorlar ve hâkimiyet kurmak için yardım istiyorlardı. Vakit olduğunda onlar barış içinde yaşıyorlardı. Bu durumu Müslümanlar barış olarak göremedi çünkü onlar adaya yerleşmek için bir nevi Müslümanları durdurmuşlardı. Müslümanlar bunu fark edince antlaşmayı bozdular. Bu arada Kuzey Afrika yönetiminde de karışıklıklar meydana gelmekteydi.¹²⁹⁰ Diğer taraftan Bizanslılar, işlerini iyice düzenleyerek merkezlerini güçlendirdiler ve inatçı

¹²⁸² İbnü'l-Esîr, VI/343; Ayrıca bkz. Vedî, 74; Tâlibî, 544.

¹²⁸³ Vedî, 74. Tâlibî, 544.

¹²⁸⁴ Vedî, 74.

¹²⁸⁵ İbnü'l-Esîr, VI/343; Ayrıca bkz. Ahmed, 23; Zehrânî, 65.

¹²⁸⁶ İbnü'l-Esîr, VI/343; Ayrıca bkz. Vedî, 75; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/594; Tâlibî, 544; Zehrânî, 65.

¹²⁸⁷ Vedî, 75; Tâlibî, 544; Zehrânî, 65.

¹²⁸⁸ Vedî, 75; Tâlibî, 545.

¹²⁸⁹ Tâlibî, 545.

¹²⁹⁰ Vedî, 75; Zehrânî, 65.

hasımları olan Müslümanlara yönelik istedikleri yardımı başkentten elde ediyorlardı.¹²⁹¹ Bu sıralarda Konstantiniyye'den gelen Komutan Nikefor'un emirliği altında büyük donanma, Müslüman donanmasıyla karşılaşmadan Güney İtalya kıyılarına indi. Müslümanların elinde olan Santa Severina ve Amentaa şehirlerini geri aldılar.¹²⁹² Müslümanlar, oradan çıkıp güven içinde Sicilya'ya geldi.¹²⁹³ Bundan sonra Güney İtalya'da uzunca bir müddet Bizans'ın başarıları hüküm sürdü.¹²⁹⁴ O günlerde Sicilya'da korku şiddetlendi. Sicilya'daki kuvvetler, Rumlara karşı ilerlemeye güç yetirecek durumda değildi. Sicilya halkı Sevâda b. Muhammed'i yetersiz görüp yerine harpleri ve idari yönetimi düzeltecek bir adam aradılar.¹²⁹⁵

Adadaki iç karışıklıklar ve Sevâda b. Muhammed'in valilikten düşürülmesi:

Başkent Palermo'daki Müslümanlar, bir iç karışıklık çıkarıp, 273/887 yılında Sicilya emiri Sevâda b. Muhammed'e karşı isyan etti.¹²⁹⁶ Palermo halkı, Sicilya valisi Sevâda b. Muhammed'i, Ya'kub b. Bekr'i ve onların adamlarını Kuzey Afrika'ya gönderdi.¹²⁹⁷ Onun yerine başlarına Ebü'l-Abbas b. Ali'yi seçerek onun yönetimi altında toplandılar.¹²⁹⁸

Sevâda b. Muhammed'in geri dönüşü: Palermo halkı tarafından Kuzey Afrika'ya gönderilen Sevâda, Emir II. İbrâhim tarafından beraberinde büyük bir kuvvetle isyancıları itaat altına alması için tekrar adaya gönderildi.¹²⁹⁹ İkinci kez adaya dönen Sevâda onları yatıştırmada başarılı oldu. Adada iç barışı sağlayıp düzeni temin ettikten sonra, 276/889 yılında Sevâda, Tabermin'e ikinci bir sefer yaptı ve bir kârı

¹²⁹¹ Vedî, 76.

¹²⁹² İbn İzârî, I/120; Ayrıca bkz. Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/594; Medenî, 90.

¹²⁹³ İbn İzârî, I/120.

¹²⁹⁴ Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/594.

¹²⁹⁵ Medenî, 90.

¹²⁹⁶ Ahmed, 23; Dürî, 88; Tâlibî, 545; Zehrânî, 64.

¹²⁹⁷ İbn İzârî, I/120; İbnü'l-Hatib, II/344; Ayrıca bkz. Dürî, 88; Ahmed, 23; Tâlibî, 545; Medenî, 90; Zehrânî, 64.

¹²⁹⁸ Seâlebî, 245; Dürî, 88; Ahmed, 23; Zehrânî, 64. İbnü'l-Hatib, II. İbrâhim'in onun yerine ikinci kez Ahmed b. Ömer'i tayin ettiğini, onun 274 yılında oraya gidip, bir grupla birlikte sefere çıktığını, Katani, Tabermin ve Ramata'da ziraati bozduğunu, daha sonra azledilerek yerine ikinci kez Muhammed b. Fadl'ın atandığını kaydetmiştir. Bkz. İbnü'l-Hatib, II/344. Tâlibî, Ahmed b. Ömer Habeşi'nin 276 yılında Palermo'ya dönmediğini ya da muhtemelen Bizanslılara esir olup dönemediğini, esarete ölmüş olabileceği düşüncelerini ileri sürerek onun yerine Sevade'nin tekrar emirliğe geçişini kaydetmiştir. Bkz. Tâlibî, 547. Ancak biz bu bilgiyi değil daha sonra anlatacağımız üzere Ahmed b. Ömer'in ikinci kez valiliğiyle ilgili bilgileri sunan kaynakları dikkate almaktayız.

¹²⁹⁹ Ahmed, 23; Abbâdî-Sâlim, 117.

olmadığı halde orayı kuşattı. Ancak kuşatma başarılı olmadığı gibi Müslüman askerler arasındaki işler de güzel yürümedi.¹³⁰⁰

Sevâda, daha sonra kuvvetlerini toplayarak İtalya beldelerine doğru 276/889 yılında savaş için çıktılar. Oraya ulaşan ordu, pek çok şehirde Rumların peşine düştü. Güney İtalya’da pek çok yeri ele geçirip onların elinden alarak varlıklarını imha etti. Müslümanların hamlesinden dolayı Rumların kalplerindeki korku şiddetlendi. Rumlar, Müslümanların kuvvetlerinin yeniden güçlenmesinden dolayı onları Güney İtalya’dan atamayacaklarına inandılar.¹³⁰¹

Bu sırada 276/889 yılında Sicilya’da Araplarla Berberiler arasında fitne çıkmıştı. Ebû Hasan b. Yezid’in elebaşılığını yürüttüğü bu isyan büyüyünce II. İbrâhim onları yatıştırıp yeniden itaatlerini sağlamak için onlara yazı yazarak çağrıda bulundu. Tabi olanlar yazıya itaat ederek isyandan vazgeçip boyun eğdiler. Fakat isyanı yöneten Ebû Hasan b. Yezid ve onun oğlu Hadrami boyun eğmediler ancak onlar da tutuklanarak Emir İbrâhim’e gönderildiler. Ebû Hasan’a gelince o, büyüklenip bir süre sonra da ölünce onun cesedi asıldı ve isyancı iki oğlu da öldürüldü.¹³⁰²

Arap-Berberi kavgalarına bağlı isyan olaylarının yatıştırılmasından sonra Sicilya asıllı Müslümanlar, bu kez yine vali Sevâda’ye ve ordusuna isyan ederek itaatten çıktı.¹³⁰³ Bunun üzerine Emir II. İbrâhim, vali Sevâda’yı geri çağırarak¹³⁰⁴ onun yerine Sicilya’ya otorite kurması için Muhammed b. Fadl’ı ikinci kez oraya vali tayin etti. Yeni vali Muhammed b. Fadl, 279/893 yılının Safer ayının ikisinde oraya geldi.¹³⁰⁵

2.3.6.8. Muhammed b. Fadl’ın İkinci Valilik Dönemi (279-281/893–895)

Muhammed b. Fadl, oraya gelince, vali olduğu süre içerisinde (893-895) adadaki Bizans bölgeleri diye zikredilen toprakları ele geçirmek için faaliyetlerde bulundu ancak bu toprakları ele geçirmeye güç yetiremedi.¹³⁰⁶ Fakat 281/895 yılında Sicilya yönetimi ile Rumlar arasında 40 ay süreli bir antlaşma yapıldı. Bu antlaşmada, her iki tarafın

¹³⁰⁰ Ahmed, 23; Tâlibî, 547; Zehrânî, 65.

¹³⁰¹ Seâlebî, 245; Tâlibî, 547.

¹³⁰² İbn İzârî, I/131.

¹³⁰³ Dûrî, 88; Tâlibî, 547.

¹³⁰⁴ Ahmed, 23; Tâlibî, 547-548; İbâdi-Sâlim, 117.

¹³⁰⁵ İbn İzârî, I/122; Ayrıca bkz. Medenî, 93; Ahmed, 23; Abbâdî-Sâlim, 117; Seâlebî, 246. İbnü’l-Hatib, Sevâda’nın azlinden sonra onun yerine Ahmed b. Ömer’in ikinci kez tayin edildiğini, sonrasında Muhammed b. Fadl’ın ikinci kez vali tayin edildiğini kaydetmiştir. Bkz. İbnü’l-Hatib, II/344.

¹³⁰⁶ Ahmed, 23; Işıltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/594.

kendi merkezlerini koruma hakkına sahip oldukları Müslüman esirlerden bin kişiyi Rumlar'ın serbest bırakması ve Müslüman Arap ve Berberilerden rehin olarak alınanlardan bir kısmını her üç ay boyunca mübadele yoluyla serbest bırakmaları hususları kararlaştırılmıştı.¹³⁰⁷

Rumlarla yapılan antlaşmadan sonra 281/895 yılında bu kez Sicilya'da Müslümanlar arasında yeniden fitneler meydana geldi¹³⁰⁸ ve ortaya çıkan bu isyanlar iki yıl sürdü (282-284/895-897).¹³⁰⁹

II. İbrâhim, bu kez oraya 281/895 yılında Hasan b. Ahmed b. Nafiz'i vali olarak gönderdi.¹³¹⁰ Buradaki karışıklık ve ayrılık hali o kadar büyüdü ki, bizzat II. İbrâhim, hükümetin itibarını iade etmek için Sicilya'da görünmek zorunda kaldı.¹³¹¹ Bu isyanları yatıştırmak için Emir II. İbrâhim, oraya oğluyla beraber Kuzey Afrika beldelerinden geldi.¹³¹² Ortamı yatıştırdıktan sonra Kayrevân'a geri döndü ve Sicilya'ya Ebû Mâlik Ahmed b. Ömer'i vali tayin etti.¹³¹³

2.3.6.9. Ebû Mâlik Ahmed b. Ömer Habeşi'nin İkinci Emirlik Dönemi (281-284/895-898)

Ebû Mâlik Ahmed b. Ömer, Ağlebî ailesinden olup saraydaki en kıdemli üyelerdendi. II. İbrâhim onu Sicilya'ya vali olarak gönderince o, makamı, şöhreti, fazileti ve konumuyla güvenilen birisi olarak Müslümanların nefislerine güvenini döndürmek için gayret etti. Kayravan'ın adaya verdiği önemi gösterip orada yönetimi sabitlemek için Sicilya halkına asayiş hususunda süre verdi. Bu zaman zarfında o, Sicilya halkını itaat altına alarak mühim işler başardı. Sicilya'daki Müslümanlar dahi bu sıkıntılardan kurtulmak istiyorlardı ki bu emniyet onun vesilesiyle sağlanmış oldu.

¹³⁰⁷ İbn İzârî, I/139; Ayrıca bkz. Tâlibî, 550; Medenî, 94; Zehrânî, 66.

¹³⁰⁸ Ahmed, 23.

¹³⁰⁹ Dûrî, 88.

¹³¹⁰ İbnü'l-Hatib, II/344; Ayrıca bkz. Tâlibî, 548-549. Tâlibî, Hasan b. Nâfiz'in Palermo'da 895-896 yılları arası birkaç ay kaldığını bundan başka bir faaliyet bilgisine erişilmediğini kaydetmiştir. Biz de yukarıda, onun iki yıl kadar valilikte kaldığını ancak isyanları bastıramadığı bilgisinin dışında başka bir faaliyette bulunup bulunmadığını tespit edemedik.

¹³¹¹ Brockelmann, 129; Tâlibî, 551.

¹³¹² İbn İzârî, I/139.

¹³¹³ İbnü'l-Esîr, VI/404; Nüveyrî, XXIV/364; Ayrıca bkz. Ahmed, 23; İşiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/594. Nüveyrî, Ahmed b. Ömer'in Sicilya'da 26 yıl vali kaldığı bilgisini sunmuş, Bkz. Nüveyrî, XXIV/364). Ancak bu diğer kaynak bilgileriyle örtüşmemektedir. Muhtemelen onun Sicilya'daki ilk valiliği ile sonraki valiliği arasında valilik sürelerini dikkate alarak bunu kaydetmiştir ki bu süre de yaklaşık 26 yıla tekabül etmektedir.

Bütün bunlara rağmen o, Sicilya'daki halkın enerjisini fetihlere yansıtarak faydalanamadı ve halk akınlar hususunda onun tutumunu pasif görmeye başladı. Sicilya halkının bazı ileri gelenleri ordunun ve halkın Sicilya Adası'ndaki Rumlar üzerine düzenlenecek cihad hareketiyle birliklerinin sağlanacağı ümidiyle, bu hareketleri düzenleyebilecek aktif, enerjik bir valinin başlarında olmalarını arzuluyorlardı. Vali Ahmed b. Ömer, iç huzurun temininde gayret göstermiş ancak istenilen otoriteyi sağlayamamıştı. Bu durum, daha önce var olup kısmen bastırılmış ve huzur sağlanmış adada, karışıklıların yeniden kaynamasına neden olmuştu.¹³¹⁴

Bu kez fitne üstesinden gelinemeyecek bir şekilde ilerleyince Ağlebî Emiri II. İbrâhim, isyancılara tavsiyede bulunmaları için oraya iki elçi gönderdi; bununla isyanları bitirmeyi planladı ancak umduğu gerçekleşmedi.¹³¹⁵ Bununla birlikte Ahmed b. Ömer'in oradaki otoriteyi sağlayamayacak kadar zayıf bir idareci olduğu kanaatine de varınca 285/898 yılında oğlu Ebü'l-Abbas Abdullah'ı, isyancılarla savaşmaları için güçlü bir ordunun başında oraya gönderdi.¹³¹⁶

Medeni, yeni emirin tayini ile ilgili şu tespiti yapmıştır: “*Sicilya halkı, Emir İbrâhim'den kendilerine, Rumların önemle yöneldikleri adayı korumak ve onun elinin üzerinde olmasını düşündükleri gibi harpte ve siyasette maharetini bilmedikleri Ebü'l-Abbas Abdullah'ı yani oğlunu vali tayin etmelerini istediler. Şuna inandılar ki, baba oğlunu kısa sürede azletmez ve yardım hususunda cimri davranmaz. Böylece idari işler istikrar bulur ve cihad işi ayakta durur.*”¹³¹⁷

2.3.6.10. Ebü'l-Abbas'ın Sicilya Emirliği ve Faaliyetleri (285-288/898-901)

Adada sulhu sağlamak ve hâkimiyet tesisi için babasının bir donanma ile gönderdiği yeni Sicilya emiri Ebü'l-Abbas Abdullah b. İbrâhim'in,¹³¹⁸ Palermo'ya doğru yola çıktığı haberi Palermo'da bulunan isyancı askerlere ulaşmıştı.¹³¹⁹ Palermo

¹³¹⁴ Medenî, 91; Tâlibî, 553.

¹³¹⁵ Dûrî, 88; Abbâdî-Sâlim, 117; Medenî, 91.

¹³¹⁶ İbnü'l-Esîr, VI/404; İbnü'l-Hatib, II/ 344; Ayrıca bkz. Ahmed, 23; Tâlibî, 554; Dûrî, 88; Abbâdî-Sâlim, 117; Medenî, 94.

¹³¹⁷ Medenî, 91.

¹³¹⁸ Nüveyrî, XXIV/364; İbn Haldûn, *Târih*, IV/260; Ayrıca bkz. Seâlebî, 252. İbn Haldûn, Ebü'l-Abbas'ın Sicilya'ya gönderiliş tarihini h. 289 yılı olarak vermektedir. Bkz. İbn Haldûn, *Târih*, IV/260. İbn Ebû Dînâr, diğerlerinden farklı olarak Ebü'l-Abbas b. Abdullah'ın, Hasan b. Abbas'ın yerine gönderildiğini kaydeder. Bkz. İbn Ebû Dînâr, 66. Gerek İbn Haldûn'un verdiği bilgi gerek İbn Ebû Dînâr'ın nakli diğer kaynakların genelini verdiği bilgilerle çelişmektedir.

¹³¹⁹ İbn İzârî, I/131; Ayrıca bkz. Seâlebî, 252. Tâlibî, 554;

halkından bir kısmı ise Girgent üzerine saldırıda bulunmuş onlarla harp halindeydiler.¹³²⁰

Palermo'daki isyancılar, emir Ebü'l-Abbas Abdullah'tan önce oraya gelen isyanı yatıştırmakla görevli olan şeyhler grubuyla savaştıktan sonra, Trapani'yi 160 gemiden oluşan donanmayla kuşatmış olan Emir Ebü'l-Abbas'ın üzerine yöneldiler.¹³²¹ Palermo halkı, Şaban ayının ortalarında bir araya gelip başlarında da Mes'üd Bâcî ve bu sefihlerin reisi olan Rekmeveyh adındaki şahısla birlikte Ebû Abbas'ın üzerine yürümek üzere yola koyulmuşlardı. Ayrıca yanlarında deniz yoluyla giden otuz parçadan meydana gelmiş bir de donanmaları vardı. Denizin kabarması ve havaların muhalefeti yüzünden bu donanma fırtınaya tutulmuş, bir kısmı alabora olmuş, bir kısmı da Palermo'ya geri dönmüştü.¹³²²

İbn İzârî, bu isyancı donanmanın Trapani civarında emir Ebü'l-Abbas ile savaştığını ve onun karşısında yenildiğini, taraftarlarından çok kişinin öldüğünü, gemilerinin parçalandığını bu savaştan geri kalanların ise geriye dönüp Palermo'ya ulaştığını ve onları takip eden emir ordusuyla Palermo önünde savaştıklarını akabinde aman dileyip teslim olduklarını kaydetmiştir. Bununla birlikte emir ve ordusunun 285/898 yılının Ramazan ayının yirminci gününde Palermo'ya girdiğini kaydetmiştir.¹³²³

285/898 yılında adaya çıkan Ebü'l-Abbas isyancılarla yaptığı şiddetli bir savaştan sonra başkent Palermo'ya girdi ve orayı kontrol altına aldıktan sonra oraya yerleşti.¹³²⁴ Palermo'daki karışıklıkları ortadan kaldırdı ve isyanın teşvikçilerini Afrika'ya, babasının yanına gönderdi.¹³²⁵

Emir Ebü'l-Abbas Abdullah, Palermo'ya girince daha önce Girgent halkıyla savaş halinde olan ve emirin gelişini duyan diğer isyancı grup, hemen oradan Palermo'ya

¹³²⁰ Tâlibî, 553; Zehrânî, 64.

¹³²¹ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/260; Ayrıca bkz. Tâlibî, 554.

¹³²² İbnü'l-Esîr, VI/405; Ayrıca bkz. Tâlibî, 555.

¹³²³ İbn İzârî, I/131; Ayrıca bakınız. Medenî, 94; Tâlibî, 555.

¹³²⁴ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/260; İbnü'l-Hatib, II/344; Ayrıca bkz. Tâlibî, 555-556; Dûrî, 88; Medenî, 94. Himyerî, Palermo'ya 287 yılında girip, isyanı bastırıp halkı itaat altına alarak affedenin Ağlebi emiri II. İbrâhim olduğunu ve sonra oraya oğlu Ebû Abbas'ı vali tayin ettiğini kaydetmiştir. Bkz. Himyerî, 102, 385.

¹³²⁵ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/260; Ayrıca bkz. Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/594; Ahmed, 23.

dönerek ileri gelen yaşlı kimselerini emire göndererek itaatlerini bildirmişler ve Girgent üzerine yürümelerinden dolayı da özür dilemişlerdi.

Bu arada Girgent halkından da valiye bir heyet gelip üzerlerine gelen bu muhaliflerin başlarına getirdiği felâketleri anlatmış ve onları şikâyet ederek şöyle demişlerdi: *“Bunlar bizden evvel ileri gelen yaşlı adamlarını sana göndermiş ve iyi görünmek istemişlerse de bu onların bir tuzağı ve hilesidir. Bu adamlar kendilerine güven olmayan ve verdikleri sözü asla tutmayan kimselerdir. Eğer bu dediklerimizin doğru olup olmadığını öğrenmek istiyorsan bunlardan falan falan adamları çağır onlarla görüş.”* Onların bu önerileri üzerine Ebü'l-Abbas bu muhalif adamlara haber gönderip Girgentlilerin zikretmiş olduğu falan ve falanı göndermelerini istemiş fakat onlar muhalefetlerini ortaya koyup alenen isyan bayrağını kaldırmışlardı. Bunun üzerine Ebü'l-Abbas da onların ileri gelenlerini yakalattı.¹³²⁶

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Abbas'ın Palermo'ya gelişini ve buradaki isyancılarla mücadelesini şöyle anlatmıştır: "Ebü'l-Abbas üzerine giden isyancıların donanması, rüzgârdan dolayı alabora olup telef oldu. O, isyancıların kara ordusuyla savaştı ve bu savaşta taraflardan çok kişi öldü. İsyancı Palermo ordusu bu savaş sonrası geri kaçtı. Daha sonra bu isyancı ordu, Ebü'l-Abbas ile savaşmak üzerine Şaban ayının yirmi üçünde tekrar geri geldi. Bu günde yapılan çarpışmalar neticesinde, isyancı Palermo ordusu, günün ikinci vaktine doğru yenilip geri çekildi. Ebü'l-Abbas, onları karadan ve denizden Palermo'ya kadar kovaladı. Fakat bu isyancı grup, şehir yakınlarında tekrar onun ordusuna yöneldiler ve Ramazan'ın onuncu günü sabah erkenden ikinci vaktine kadar çarpıştılar ve yine mağlûp oldular. Bu mağlûbiyetlerine rağmen, gece oluncaya kadar ara sıra tekrar çarpıştılar. Ebü'l-Abbas, bu çarpışmalar sonrası zafer elde etti ve Palermo'nun çevresindeki yerleşim bölgelerine adamlar gönderip çevredeki malları yağmalattı. Bu sırada Palermo halkından birçok erkek ve kadın Tabermin'e kaçtı. İleri gelen savaşçılardan Rekmeveyh ve benzerleri Hristiyan diyarlarına, Kostantiniyye'ye ve diğer şehirlere kaçıp gitti. Böylece Ebü'l-Abbas, Palermo'ya tamamen hâkim olarak girdi ve halkına emân verdi.¹³²⁷

Ebü'l-Abbas'ın Tabermin ve Dimanş bölgesine yaptığı seferler: Palermo'ya hâkim olduktan sonra Ebü'l-Abbas, iç karışıklıklar sırasında Hristiyanların yoğun bir

¹³²⁶ İbnü'l-Esîr, VI/404; İbn Haldûn, *Târih*, IV/260; Ayrıca bkz. Tâlibî, 556-557; Dûrî, 89.

¹³²⁷ İbnü'l-Esîr, VI/405; İbn Haldûn, *Târih*, IV/261; Ayrıca bkz. Seâlebî, 252; Tâlibî, 556.

şekilde yerleşip bağımsızlıklarını ilan ettikleri Dımanş bölgesindeki Tabermin üzerine yürüyüp etrafındaki bahçelerini tahrip etmiş ve halkıyla çarpışıp durmuştur. Oradan da Katâniye'ye gidip şehri muhasara altına almış fakat onlar savaştan kaçınıp Müslümanlarla savaştan yüz çevirince¹³²⁸ savaş olmadı.¹³²⁹ Ebü'l-Abbas geri dönüp burayı fethetmek için kendi merkezinde bekledi ve yeni bir sefer için hazırlandı. Bu sırada mevsim düzelmiş ve o da donanmasını tamir ederek Rebiyülahir ayının ilk günü (5 Nisan) Dımanş üzerine yürüyüp şehri kuşatmış ve etrafında muhasara aletleri ve mancınıkları kurduktan sonra günlerce orada beklemiştir.¹³³⁰ Buradan da sonuç alamayınca Messina'ya yöneldi.

II. İbrâhim, Sicilya'da bulunan oğluna İtalya'ya sefere çıkması hususunda yazdı.¹³³¹ Ebü'l-Abbas, gelen mektupların talimatı doğrultusunda 288/901 yılında İtalya Yarımadası'ndaki Calabria beldelerinden olan Rio'ya, Messina Boğazı'ndan özel gemilerle geçiş yaptı.¹³³²

Rio'nun fethi (288/901): Himyerî'nin, "Sicilya Adası şehri Messina'ya yedi mil uzaklığa sahip bir boğaz ile sınırı olan çarşısı imarlı, meyvesi bol, hamamları ve resimli taşları olan, boğazın doğu tarafında yer almaktadır." şeklinde tavsif ettiği küçük bir şehir¹³³³ olan Rio'ya 288/901 yılında geçen Müslümanlar, orada Bizanslılardan kalabalık bir ordu ile karşılaştılar. Onlarla Rio şehrinin kapısında savaşıp onları hezimete uğratarak şehri Recep ayında kılıçla ele geçirdiler.¹³³⁴ Şehrin surlarını yıkarak altın, gümüş ve sayılamayacak kadar mal ve parçadan oluşan gemi dolusu ganimetler yükleyip Messina'ya döndüler.¹³³⁵ Müslümanlar, Rio'dan döndükleri sırada Rumların Tabermin ve Rio (Reggio)'ya gönderdiği destek kuvvetleri ile karşılaştılar.¹³³⁶ Kostantiniyye'den yardım için gelen Bizans donanması ile karşılaşan Müslümanlar,

¹³²⁸ İbn Haldûn, *Târih*, IV/261; Ayrıca bkz. Tâlibî, 557.

¹³²⁹ İbnü'l-Esîr, VI/405; Ayrıca bkz. Ahmed, 23; Işiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/594.

¹³³⁰ İbnü'l-Esîr, VI/405; İbn Haldûn, *Târih*, IV/260-262; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 118.

¹³³¹ Seâlebî, 252.

¹³³² İbn Haldûn, *Târih*, IV/261; Ayrıca bkz. Tâlibî, 558; Abbâdî-Sâlim, 118; Işiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/594.

¹³³³ Himyerî, 280.

¹³³⁴ İbnü'l-Esîr, VI/405; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 118; Ahmed, 23.

¹³³⁵ İbnü'l-Esîr, VI/405; İbn Haldûn, *Târih*, IV/261; Ayrıca bkz. Tâlibî, 558; Abbâdî-Sâlim, 118; Işiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/594. Tâlibî, oradan getirilen esir sayısını 17.000 olarak vermektedir. Bkz. Tâlibî, 558.

¹³³⁶ Ahmed, 23; Tâlibî, 558.

Bizans kuvvetlerini yenerek 30 gemisini ganimet olarak alıp Messina'ya döndüler.¹³³⁷ Kalan düşman askerlerinin ise gitmelerine izin verdiler.¹³³⁸

İbn İzârî ise Sicilya emiri Ebü'l-Abbas'ın Rio şehrine ansızın girdiğini ve oradan ganimet aldığını ve kaledekilerin ondan emniyet talep ederek ona cizye verdiklerini kaydetmiştir.¹³³⁹

Bu sıralarda Tunus halkının emir İbrâhim'i, Abbasî halifesi Mu'tezid-billâh'a (279-287/892-901) şikâyetleri üzerine kendisine azli bildirilen Ağlebî emiri II. İbrâhim, yerine oğlunu geçirmek üzere Sicilya emiri Ebü'l-Abbas Abdullah'a Kuzey Afrika'ya dönmesi hususunda bir mektup yazdı.¹³⁴⁰ Babası İbrâhim'den Kuzey Afrika'ya dönmesini emreden bir mektup alınca hemen o anda harekete geçen Ebü'l-Abbas beş parça gemi ile Sicilya'dan Kuzey Afrika'ya geri dönüp giderken de burada iki oğlu Ebû Mudâr ve Ebû Maadd'ı yerine yönetici olarak bıraktı.¹³⁴¹

Ebü'l-Abbas Abdullah'ın II. İbrâhim'in yerine Ağlebî Emirliğine geçişi (288/901): Ağlebî-Sicilya siyasî ilişkilerinin en açık olayları Ağlebî emirliğinin Sicilya emirliği ile değiştirilmesi veya tam tersinin gerçekleşmesiydi.¹³⁴² Ancak tam tersi hususu sadece II. İbrâhim'in Ağlebî emirliğini terk ederek, Sicilya emiri olan oğlu Ebü'l-Abbas Abdullah'ı, Kuzey Afrika'ya çağırıp Ağlebî emirliğini ona teslim etmesi olayıdır.¹³⁴³ Onun döneminde Sicilya'ya emir olarak giden babası II. İbrâhim'in Sicilya emirliği ve faaliyetleri hakkında bilgi vermeden evvel bu görev değişimi hakkında genel bir bilgi vermeyi uygun bulmaktayız.

2.3.6.11. II. İbrâhim'in Oğlunu Emirliğe Çağırması Hususunda Yapılan Değerlendirmeler

II. İbrâhim, Kayrevân'da oturup gerek Ağlebî emirliğini gerek ona bağlı konumda bulunan Sicilya Adası'nın emirliğini yürütmesine rağmen neden bu görevi bırakıp sadece Sicilya emirliğine gittiği hususunda farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Pek tabii

¹³³⁷ İbnü'l-Esîr, VI/405; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/260; Ayrıca bkz. Tâlibî, 558; Abbâdî-Sâlim, 118; Medenî, 95.

¹³³⁸ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/260.

¹³³⁹ İbn İzârî, I/131; Ayrıca bkz. Seâlebî, 252.

¹³⁴⁰ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XXI, 99; Safedî, V/201; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/260; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 118.

¹³⁴¹ İbnü'l-Esîr, VI/405; Ayrıca bkz. Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/594.

¹³⁴² Dûrî, 90.

¹³⁴³ İbn Verdân, 40; İbnü'l-Esîr, VI/405; Nüveyrî, XXIV/365; Himyerî, 102; Ayrıca bkz. Dûrî, 90; Seâlebî, 253.

bu farklı değerlendirmelerin ortaya çıkmasında II. İbrâhim'in yaşantısının etkisi çok büyüktü. Onun kişiliği ve görev değişikliği hakkında aşağıdaki kanaatler ileri sürülmüştür.

II. İbrâhim, başlangıçta hayatı güzel ve adil bir yönetici iken kendisine isabet etmiş olan melankoli hastalığının da etkisiyle birçok zulümler işlemiştir. Zulmne tahammül edemeyen Tunus halkının onu Abbasî halifesi el-Mu'tazıd-Billâh'a Şikâyet etmeleri üzerine, onun halife tarafından azil kararı¹³⁴⁴ hayatını gözden geçirmesine sebep oldu. Bu münasebetle hatasını fark eden emir, tövbelerini ortaya koyarak daha önce zulümle hapsedtiği ve kötülük yaptığı kişileri serbest bırakıp helallik almaya çalıştı. Zâhidane bir hayatı seçip günahlarının affi için yapması gerekenler hususunda âlimler ve fâkihlerin fikirlerine başvurdu. Af ve mağfiretini gönülden talep ettiğini ortaya koymak içinse cihad ya da hac ibadeti arasında tercih yapmak durumunda kaldı.¹³⁴⁵ önce hacca gidip dönüşte kâfirlerle cihad etmeyi düşünen II. İbrâhim, Mısır'da hâkim olan İbn Tulun ile daha önceki münasebetlerden dolayı yeniden hasım olma ihtimalini düşündü. Müslüman birisiyle savaşıp kan dkmektense gayrimüslimlere karşı cihadı nceledi ve hac ibadetini erteledi.¹³⁴⁶ Böylece Sicilya emirliğinde bulunan oğlunu çağırarak onun yerine gidip Sicilya ve İtalya'daki kâfirlerle mücadele etmeye karar verdi. Oğlunu kendi yerine geçirip kendisi de onun yerine cihad sahası olan bu bölgeye gitti.¹³⁴⁷

İbnü'l-Esîr ise II. İbrâhim hakkında yukarıda geçen olumsuz ifadelerin hiçbirisine yer vermeyip aksine onun âdil, fakih, zâhid, mücahid ve yardımsever bir kişiliğe sahip olduğunu anlatmaktadır.¹³⁴⁸

elik, makalesinde "II. İbrâhim'in tehlikeli olarak gördüğü dâhildeki Dâî Abdullah eş-Ői'nin gerçekleştirdiği isyandan kaçıp pek de tehlike arz etmeyen

¹³⁴⁴ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XIII/ 488; Safedî, V/201; İbn Haldûn, *Târih*, IV/260; Ayrıca bkz. Zirikli, I/28; Dr, 90; Ahmed, 24.

¹³⁴⁵ İbn İzârî, I/131; Safedî, V/201; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XXI/99; Ayrıca bkz. Medenî, 95.

¹³⁴⁶ Himyerî, 102. Himyerî, hacdan vazgeçmesini İbn Tulun'dan korkmasına bağlamakta Bkz. Himyerî, 102. Ancak biz yukarıdaki izahatı daha makul bulmaktayız.

¹³⁴⁷ İbn Verdân, 40; İbnü'l-Esîr, VI/405; İbn İzârî, I/132-133; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XIII/ 488; Safedî, V/201; Ayrıca bkz. Medenî, 95; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/594.

¹³⁴⁸ İbnü'l-Esîr, VI/256.

Sicilya'ya sefere çıktı.¹³⁴⁹ ifadesiyle diğer kaynaklardan çok farklı bir değerlendirme yapmıştır ki muteber kaynakların verileri çerçevesinde bu kanaati paylaşmamaktayız.

2.3.7. Ağlebî Emiri Ebü'l-Abbas Abdullah b. İbrâhim Dönemi Sicilya Yönetimi (288-291/901-903)

II. İbrâhim, çağrısı üzerine Sicilya'daki görevi bırakarak Kayrevân'a gelen oğlu Ebü'l-Abbas Abdullah'a,¹³⁵⁰ Kadı İsa b. Miskin'in şahit olarak bulunduğu bir sırada yazdığı ahitle Ağlebî Emirliği yönetimini devretti.¹³⁵¹ Daha sonra II. İbrâhim, Hristiyanlara karşı cihad etmek için bizzat oğlunun Sicilya'daki emirliğine geçti.¹³⁵² Bu cihad arzusuyla oradaki fethedilmemiş bulunan kaleleri fethetmeyi düşündü ve cihad yolculuğu için o zamana kadar biriktirmiş olduğu bütün yiyeceği, malları, silâhları ve her şeyini ortaya koyarak Susa şehrine gitti. II. İbrâhim, Susa'dan bir donanma ile hareket ederek Sicilya'ya doğru yola çıktı. O, Sicilya'nın Palermo şehrine yöneldi ve Recep ayının son günü 289/901 yılının 10 Temmuz günü bu şehre girdi.¹³⁵³

2.3.7.1. II. İbrâhim'in Sicilya Emirliği ve Faaliyetleri (288-289/901-902)

Palermo şehrine emir olarak gelen II. İbrâhim, burada halka âdil bir şekilde davrandı ve onlara iyiliklerde bulundu.¹³⁵⁴ Daha sonra aralarına ihtilaf girmiş olan bu halkı İslâm idaresi altında birleşmeye çağırdı. Şehir halkı onun bu çağrısına itaatle karşılık verdi.¹³⁵⁵ Buradaki barışı ve huzuru temin edip, halkı İslâm idaresi altında birleştirdikten sonra, adadaki Rumların elinde olan şehirleri fethetmek için buradan ayrıldı.¹³⁵⁶ Çok kez kuşatılıp ancak alınamayan adanın en sağlam Rum kalelerinden olan Tabermin'e (Taormina) yöneldi.¹³⁵⁷

Tabermin'in (Taormina) fethi (288/901): Müslümanlar, Sicilya Adası'nın büyük bir kısmında hâkimiyet kurmuşlardı. Ancak adanın doğusundaki Katani, Tabermin ve güçlü doğu şehirlerinden bazıları Müslümanların hâkimiyeti dışındaydı.

¹³⁴⁹ Çelik, "Fâtımî Hâkimiyetinden Önce Mağrib'in Genel Durumu", 438.

¹³⁵⁰ Medenî, 95.

¹³⁵¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XXI/99.

¹³⁵² İbn Verdân, 40; Nüveyrî, 24/365; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XIII/488; Safedî, V/201; İbnü'l-Hatib, II/344; Ayrıca bkz. Ahmed, 24; Dûrî, 90.

¹³⁵³ İbnü'l-Esîr, VI/256; Ayrıca bkz. Tâlibî, 571; Medenî, 95; Işıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/594; Zehrânî, 66.

¹³⁵⁴ İbnü'l-Esîr, VI/256; Ayrıca bkz. Tâlibî, 571; Medenî, 95.

¹³⁵⁵ Ebû Halîl, 78; Tâlibî, 571.

¹³⁵⁶ Medenî, 95.

¹³⁵⁷ Tâlibî, 571.

Bu bölgedeki Rumlar hâlâ, ellerinden alınan adanın diğer kısımlarını, geri döndürmek için gayretlerini yeniliyorlardı. Bölgedeki Hristiyan halk, dinî heyecanları ve onun manevi etkisiyle Müslümanlara karşı direnmeyi sürdürmekteydi.

Hristiyan halkın bu direnişine rağmen, Müslümanlar, buraları hâkimiyet altına almak için, orduyla çıkıyor; seriyyeler yayıyor, onların dirençlerini kırmak için ekinleri ve meyveleri tahrip etmeye devam ediyorlardı. Ancak bu bölgelerde hâkimiyeti bir türlü sağlayamıyorlardı. İşte bu sebeple II. İbrâhim, oradaki kalan bölgelerin alınmasında liderlik yapmak için adaya çıktı ve ilk olarak Tabermin üzerine yürümeye karar verdi.¹³⁵⁸

Tabermin, o zaman Rumların erişilmez merkezlerinde biriydi. Sirakusa düştükten sonra onların kalelerinin en güçlüsüydü. Rumlar, yardımlarını herhangi bir kesinti olmaksızın oraya ulaştırıyorlardı. Tabermin, Bizans'tan gelen yardımların kesintisiz ulaştığı bir yer¹³⁵⁹ olması nedeniyle akınlara karşı uzun süre direnmişti.

II. İbrâhim, Sicilya'nın en iyi korunan kalesi Tabermin'e hareket edince Tabermin halkı savaş hazırlıkları yapıp şehre yakın bir yere vardığında onun karşısına çıktılar.¹³⁶⁰ Müslümanlar, orada Rum askerleriyle karşılaştılar ve aralarında korkunç bir savaş gerçekleşti. Hristiyanlar şehirlerini şiddetli bir şekilde müdafaa ediyorlardı. Daha sonra kendilerini feda eden bu şehir halklarının saflarında başarısızlık korkusu başladı.¹³⁶¹

Askerlerinde de zaafiyet hisseden II. İbrâhim, onları toplayarak daha bir şiddetle savaşa teşvik etmeye başladı. O sırada bir hafız: *“Biz sana apaçık bir fetih verdik, açtık.”*¹³⁶² ayetini okuyunca emir İbrâhim ona: *“Bu iki hasım birbiri ile rableri hususunda tartıştılar...”*¹³⁶³ âyetini de okumasını emretti¹³⁶⁴ o da bu âyeti okudu. Bunun üzerine emir II. İbrâhim: *“Ey Allahum! Müşrikler sana karşı hasım oldu”*¹³⁶⁵ dedi ve ardından *“Allah'im, ben senin rızan için şu kâfirlerle karşı karşıya geliyor; onlarla*

¹³⁵⁸ İbnü'l-Hatib, II/344; Ayrıca bkz. Abbâs, 38; Zehrânî, 66.

¹³⁵⁹ Medenî, 96. Tâlibî, 571.

¹³⁶⁰ İbnü'l-Esîr, VI/256; Ayrıca bkz. Vedî, 46-47; Zehrânî, 66; Tâlibî, 571.

¹³⁶¹ İbnü'l-Hatib, II/344; Ayrıca bkz. Medenî, 96; Zehrânî, 66.

¹³⁶² Fetih suresi 48/1.

¹³⁶³ Hacc Suresi 22/19.

¹³⁶⁴ İbnü'l-Hatib, II/345; Ayrıca bkz. Zehrânî, 66. Tâlibî, fetih suresinin yerine Nasr suresinin ilk ayetinin okunmasından sonra emirin Hacc suresinin on dokuzuncu ayetini okumasını emrettiğini kaydetmiştir. Bkz. Tâlibî, 573.

¹³⁶⁵ Tâlibî, 573.

çarpışıyorum” dedi¹³⁶⁶ ve düşman üzerine saldırdı.¹³⁶⁷ Bu okunan ayetler ve Emir İbrâhim'in yakarışı müminlerin nefislerine tesir etti.¹³⁶⁸ Bu duygularla, düşünceleri ve azimleri tazelenen Müslümanlar, düşman karşısında hakiki bir bina oluşturdular.¹³⁶⁹

Düşmanları üzerine ateşler saçan yıldırımlar gibi hamle yaptılar ve inkârcıları bozguna uğrattılar.¹³⁷⁰ Yenilen kâfirler kaçışmaya başlayınca, Müslümanlar onları vadilerin derinliklerine ve dağların başlarına kadar takip etti. Böylece II. İbrâhim ve beraberindekiler, Tabermin şehrine, ahit ve antlaşma olmaksızın “*Allah’u Ekber*” diyerek girdiler. Bu zaferden sonra Emir II. İbrâhim, “*İmâmü'l-Hâdi*” lakabıyla anılmaya başladı.¹³⁷¹

Kaçışan Rum askerlerinden heyecana gelip Müslümanlarla savaşa koyulanlar öldürüldü ve diğerleri ise esir edildi. Kaçan savaşçılardan bazıları da sağlam olarak gördükleri iç kalelerine sığındı.¹³⁷² Şehirde yaşayan Rumlardan bazıları ise savaşın aleyhlerine sonuçlanacağını hissedince şehri terk ederek gemileriyle kaçtı.

Müslümanlar, iç kalelere sığınmış olan halkı kuşatarak onları kalelerinden çıkmaya zorladı. Kaleden çıkan halk esir edildi ve malları ganimet olarak ele geçirildi. İbrâhim ele geçen esirlerden savaşa katılmış olanların öldürülmesini ve diğer esirlerin de ele geçirilen ganimet mallarıyla birlikte satılmasını emretti.¹³⁷³ Neticede Rumların orada hazırlamış oldukları hazineler, savaş için hazırladıkları silah ve diğer birçok şey ganimet olarak alındı.¹³⁷⁴ Böylece Müslümanlar, Hristiyan dünyasında kötü karşılanmış olan bu olay ile bu erişilmez kaleyi 288/901 yılında fethetmiş oldular.¹³⁷⁵

¹³⁶⁶ İbnü'l-Esîr, VI/257; Ayrıca bkz. Vedî, 47.

¹³⁶⁷ Tâlibî, 573.

¹³⁶⁸ Medenî, 96.

¹³⁶⁹ Himyerî, 385.

¹³⁷⁰ İbnü'l-Esîr, VI/257; Himyerî, 385; Ayrıca bkz. Tâlibî, 573; Medenî, 96.

¹³⁷¹ Tâlibî, 573-574.

¹³⁷² İbnü'l-Esîr, VI/257; Zehebî, *Târîhu'l İslâm*, XXI/99; İbnü'l-Hatib, II/345; Himyerî, 385; Ayrıca bkz. Tâlibî, 574; Medenî, 96; Işltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/594; Özaydın, “Ağlebîler”, *DİA*, I/477; Gregory, 223.

¹³⁷³ İbnü'l-Esîr, VI/257; Ayrıca bkz. Ahmed, 24; Tâlibî, 574; Vedî, 47. Tâlibî, “muhtemelen bu esir ve ganimetlerin tutarı 6000 dinara ulaşmaktaydı” diye kayıta bulunmuştur. Tâlibî yine burada bir Piskopos’un emir İbrâhim’in önünde Müslüman olduğunu, Emir İbrâhim’in de ona takdir dolu sözlerle mukabelede bulunduğunu da kaydetmiştir. Bkz. Tâlibî, 574-575.

¹³⁷⁴ İbnü'l-Hatib, II/345; Ayrıca bkz. Tâlibî, 574.

¹³⁷⁵ İbnü'l-Esîr, VI/257; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/261; Ayrıca bkz. Tâlibî, 573; Medenî, 96; Cardini, 27; Bosworth, 72; Çıvgın, 472,475; Bailly, 160; Diehl, 89; Ebû Halîl, 77; Abbâs, 39; Ostrogorsky, 239-240; Strayer, XI/261; Abbâdî-Sâlim, 118; Şâkiroğlu, “Sicilya”, *DİA*, XXXVII/138; Karlığa, 159; Abdülaziz b. Abdullah, “el-Esâdîlül-Arabîyyeti'l-İslâmiyyeti fî'l-Bahri'l-Ebyadi'l-Mütevassidi'l-Ma'rûfi bi'l-Bahri's-Şâmi ve'l-Ğarbi”, I/1226; Lemerle, 95; Moreno, 13. Savelli, Tabermin’in 905

Bu zaferi işiten Rum İmparatoru Kostantiniyye’de yedi gün yas ilan etti ve “*kederli ve mahzun olan kişi taç giymez*” diyerek başına taç koymadı.¹³⁷⁶

Bu olayın akabinde Bizans imparatoru harekete geçerek Sicilya Adası’nı Müslümanlara karşı korumak istedi. Ancak o sırada II. İbrâhim’in Kostantiniyye üzerine yürüyeceğinin haberini aldı. Bu haber üzerine Bizans İmparatoru, akibeti hakkında bilgi edinemediğimiz, bir yardım ordusunu Sicilya Adası’na göndermiştir.¹³⁷⁷ İmparatorluğun Sicilya’daki son üssü olan Tabermin’in Müslümanlar tarafından fethedilmesiyle Bizans’ın adadaki hâkimiyeti son bulmuş oluyordu.¹³⁷⁸ Böylece küçük birkaç kale dışında Sicilya’nın hâkimiyeti Müslümanların idaresi altına girmiş oldu.¹³⁷⁹

Rametta ve Aci’nin ele geçirilmesi (289/902): II. İbrâhim, Rumların Tabermin felaketinin etkisinden kurtulup tekrar geri dönmelerine fırsat vermemek için,¹³⁸⁰ Tabermin’in ele geçirilmesinin hemen akabinde Sicilya’da hâlâ Rumların elinde bulunan diğer şehirlere, en yakın akrabalarının ve başkalarının komutanlığında çeşitli saldırı birlikleri gönderdi.¹³⁸¹ Bu askerî birliklerden birini Mîkaş’a gönderen İbrâhim, diğerini de Dımanş (Demone) şehrine gönderdi. Her iki şehrin halkının da yerlerini bırakıp çekilmeleri üzerine, bu şehirlere giren Müslümanlar, burada ele geçirdikleri bütün malları ganimet olarak aldılar.¹³⁸²

II. İbrâhim, ordusunun bir kısmını da Tabermin’in güneyinde bulunup Katani ve diğer Rum bölgelerinden gelen kişileri de barındıran Ramata şehrini ele geçirmeleri için gönderdi.¹³⁸³

---

yılında fethedildiğini kaydetmiştir. Bkz. Savelli, 41. Himyeri’nin nakline göre; II. İbrâhim’in şairi de fethin tarihini içeren bir beytinde şöyle demiştir: “Allah Tabermin’i fethetmişti... Seksen yedi yılında (yani h. 287 yılında); Allah’ın yücelttiği Şaban ayında, bir ay ki Allah onu değerli görüyor.” Bkz. Himyeri, 385. Vedî, Tabermin’in (261/874) tarihinde fethedildiğini vermiştir ki, bu bariz bir hatadır. Vedî, 47. Ostrogorsky ise 289/902 yılında fethedildiğini kaydetmektedir. Bkz. Ostrogorsky, 239.

¹³⁷⁶ İbnü’l-Esîr, VI/257; Ayrıca bkz. Tâlibî, 576; Medenî, 96; Zehrânî, 66-67.

¹³⁷⁷ İbnü’l-Esîr, VI/257; Ayrıca bkz. Tâlibî, 576.

¹³⁷⁸ Berekât, 201; Demirkent, “Bizans”, *DİA*, VI/236; Çıvgın, 472; Tâlibî, 576; Ebû Halîl, 77; Abdülaziz b. Abdullah, “el-Esâdilü’l-Arabiyyeti’l-İslâmiyyeti fi’l-Bahri’l-Ebyadi’l-Mütevassidi’l-Ma’rûfi bi’l-Bahri’ş-Şâmi ve’l-Ğarbi”, 226; Işıltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/594; Özaydın, “Ağlebîler”, *DİA*, I/477; Moreno, 13.

¹³⁷⁹ Ebû Halîl, 77; Strayer, XI/261; Abdülaziz b. Abdullah, “el-Esâdilü’l-Arabiyyeti’l-İslâmiyyeti fi’l-Bahri’l-Ebyadi’l-Mütevassidi’l-Ma’rûfi bi’l-Bahri’ş-Şâmi ve’l-Ğarbi”, 1226; Işıltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/594; Özaydın, “Ağlebîler”, *DİA*, I/477; Moreno, 13.

¹³⁸⁰ Medenî, 96.

¹³⁸¹ Ahmed, 24; Zehrânî, 66.

¹³⁸² İbnü’l-Esîr, VI/257; Ayrıca bkz. Vedî, 47; Tâlibî, 575; Zehrânî, 66.

¹³⁸³ İbnü’l-Esîr, VI/257; Ayrıca bkz. Medenî, 96; Vedî, 47; Ahmed, 24; Tâlibî, 575.

Müslümanların Ramata'ya hücum ettikleri sırada, Ramata'daki Rum halkı Tabermin darbesinin acısını çekmekteydi.¹³⁸⁴ Bu acıyı yüreğinde hisseden halk, kendilerini kuşatan Müslüman ordusu ile savaşmak yerine onlara teslim olmayı ve cizye ödemeyi hemen teklif etmişlerse de onların bu tekliflerine kulak asılmamış ve kayıtsız şartsız kaleleri teslim etmeleri istenmişti. Onlar da bu isteğe uymuşlar, içeri giren Müslümanlar da bu kalelerin surlarını yıkıp¹³⁸⁵ orada mal ve götürülebilecek ne varsa ganimet olarak aldılar.¹³⁸⁶

II. İbrâhim'in gönderdiği bir başka askerî birlik ise Acı (el-Yâc'a) üzerine yürümüştü.¹³⁸⁷ Burada yaşayan Rumlar da tıpkı Ramatta şehrinde olduğu gibi teslim olmayı ve cizye ödemeyi hemen teklif etmişlerse de onların da bu tekliflerine olumlu cevap verilmemiş ve onlardan kayıtsız şartsız kaleleri teslim etmeleri istenmişti. Onlar da bu isteğe uymuşlar, içeri giren Müslümanlar, bu kalelerin surlarını yıkarak¹³⁸⁸ orada mal ve götürülebilecek ne varsa ganimet olarak almışlardı.¹³⁸⁹ Tabermin'in akabinde Acı ve Rametta ve Katani gibi şehirlerin de fethiyle 289/902 tarihi itibariyle Sicilya Adası'nda, Rum hâkimiyeti ortadan kalkmış; Müslümanların hâkimiyeti tesis edilmiş oldu.¹³⁹⁰

Cosenza kuşatması ve II. İbrâhim'in vefatı (289/902): Sicilya Adası'nın fethinin tamamlanması üzerine İtalya Yarımadası'ndaki Calabria'ya sefere çıkmayı hedefleyen II. İbrâhim, ordusuna Messina'da toplanmalarını emretti (26 Ramazan 289/902).¹³⁹¹ Messina'da toplanan ordu, Emir II. İbrâhim'in komutası altında Messina boğazından karşıya geçerek İtalya Yarımadası'ndaki Calabria'ya girdi.¹³⁹² II. İbrâhim, burada kendisini karşılayan bölge halkının askerlerini öldürmek ve esir etmek suretiyle zillete düşürdü. Artık kendisine karşı koyacak bir güç kalmayınca buraları ele geçirerek,¹³⁹³ Campani'a şehrine yerleşti.¹³⁹⁴

¹³⁸⁴ Medenî, 97.

¹³⁸⁵ İbnü'l-Esîr, VI/257; Ayrıca bkz. Vedî, 47; Ahmed, 24; Tâlibî, 576

¹³⁸⁶ Medenî, 97; Tâlibî, 576

¹³⁸⁷ Tâlibî, 576.

¹³⁸⁸ İbnü'l-Esîr, VI/257; Vedî, 47; Ahmed, 24. Tâlibî, 576.

¹³⁸⁹ Medenî, 97; Tâlibî, 576

¹³⁹⁰ Ahmed, 24; İşiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/594; Özeydın, "Ağlebiler", *DİA*, I/477.

¹³⁹¹ Abbâdî-Sâlim, 118.

¹³⁹² İbnü'l-Hatib, II/345; Himyerî, 102; Ayrıca bkz. Ahmed, 24; Tâlibî, 577; Medenî, 97. Seâlebî, II. İbrâhim'in Kuzey Afrika'dan İtalya'ya gidip orada edindiği sarayda ölünceye kadar saklandığını kaydetmiştir. Bkz. Seâlebî, 254. Biz bu bilginin diğer verilerle tamamen çeliştiğini ifade etmek durumundayız.

¹³⁹³ Safedî, V/201; Himyerî, 385; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/261; Ayrıca bkz. Medenî, 97.

Kısa bir süre sonra yerleştiği Campani şehrinden ayrılarak, bu şehrin kuzey yönüne doğru ilerleyen II. İbrâhim, bu yönde önlerine çıkan kaleleri ele geçirerek, Calabria'nın kuzey sınırına ulaştı. Burada, Napoli Cumhuriyeti ile sınır olan erişilmesi güç Cosenza kalesi vardı. Cosenza kalesi, muhteşem kuvvete sahip surlarıyla, kale halkını baskılardan emin kılan özellikteydi.¹³⁹⁵ Taranto halici yakınında bulunan Cosenza şehrinin üzerine yürüyen Emir İbrâhim'i,¹³⁹⁶ bu şehirden kendisine gelen elçiler karşıladılar ve ondan emân dilediler fakat o, onların bu isteklerini kabul etmeyip Cosenza'yı kuşattı¹³⁹⁷ ve oraya ulaşmak için mancınıklar kurdurdu.¹³⁹⁸

Kuşatma başladığı sırada askerler emirlerini görememişler ve bundan dolayı da savaşmaya isteksiz bir tutum içerisine girmişlerdi. Emir II. İbrâhim ise bu sırada kendisinde var olan hastalığın iyice şiddetlenmesiyle ıstırap çekmekteydi. Oysa Emir, Güney İtalya'nın tamamını fethetmeyi ve arkasından Roma ve Bizans'ı ele geçirmeyi akabinde de hacca gitmeyi düşünüyordu ki ömrü vefa etmedi.¹³⁹⁹ Hastalığının iyice artması üzerine tek başına bir kenara çekilmiş, hastalığın şiddetinden son derece rahatsız hali mevcuttu.¹⁴⁰⁰ Onun bu durumunu görenler hastalığı için ilaç sundular fakat o içmedi¹⁴⁰¹ ve isabet eden hastalıktan kurtulamayıp emirliğinin 28. yılında Zilkade ayının 19. günü kuşatmanın sürdürüldüğü sırada vefat etti (26 Ekim 289/902).¹⁴⁰² O vefat ettiğinde 52 yaşındaydı.¹⁴⁰³

II. İbrâhim'in vefatı üzerine ileri gelenler hemen toplanarak onun yerine Ebû Mudâr b. Ebû'l-Abbas Abdullah'ı kendilerine emir seçmişlerdi.¹⁴⁰⁴ Cosenza halkı II.

¹³⁹⁴ Diehl, 89.

¹³⁹⁵ Medenî, 97.

¹³⁹⁶ Abbâdî-Sâlim, 118.

¹³⁹⁷ İbnü'l-Hatib, II/345; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/261; Himyerî, 102, 385; Ayrıca bkz. Ahmed, 24; Tâlibî, 576; Işılta, "Sicilya", *İA*, XIX/594.

¹³⁹⁸ Abbâdî-Sâlim, 118.

¹³⁹⁹ Tâlibî, 578.

¹⁴⁰⁰ İbnü'l-Esîr, VI/257.

¹⁴⁰¹ İbnü'l-Hatib, II/345; Himyerî, 102.

¹⁴⁰² İbn Verdân, 40; İbnü'l-Esîr, VI/257; İbn İzârî, I/132; Nüveyrî, XXIV/365-366; Zehebî, *Târîhu'l İslâm*, XXI/99; Safedî, V/201; İbnü'l-Hatib, II/345; Himyerî, 102; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/261; İbn Ebû Dînâr, 66; Ayrıca bkz. Abbâdî-Sâlim, 118; Tâlibî, 578; Medenî, 97; Işılta, "Sicilya", *İA*, XIX/594. Nüveyrî, onun Sicilya'ya gidip orada sefer sırasında öldüğünü kaydetmiş ancak tarih ve vefat yerini açıklamamıştır. Bkz. Nüveyrî, XXIV/365-366. Seâlebî, onun 290/903 yılında öldüğünü kaydetmiştir. Bkz. Seâlebî, 254; Moreno, onun Tabermin'de şehit olduğunu kaydetmiştir. Bkz. Moreno, 13. Vedî, ise Tabermin'in fethedildiği yılda vefat ettiğini kaydetmiştir. Vedî'ye göre ise Tabermin (261/874) yılında gerçekleşmiştir. Vedî,47. Ancak biz yukarıda sunduğumuz diğer kaynakların bilgilerini daha makul bulmaktayız.

¹⁴⁰³ İbn İzârî, I/132; Ayrıca bkz. Seâlebî, 254.

¹⁴⁰⁴ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/261; Ayrıca bkz. Tâlibî, 578-579; Işılta, "Sicilya", *İA*, XIX/594.

İbrâhim'in öldüğünü bilmiyordu.¹⁴⁰⁵ Bu savaştan dolayı neredeyse boğazları sıkılmış gibi dara düşen şehir halkı, bu sebeple teslim olmak için eman talebini tekrarlıyordu. Ebû Mudâr ise, II. İbrâhim'in vefatını hissettirmeden onlara eman verip¹⁴⁰⁶ şehri, antlaşma ile teslim aldı. Sonrasında antlaşma gereği Cosenza halkının ödemesi gereken cizyeyi tahsil etti.¹⁴⁰⁷ Bu antlaşma ve cizye tahsilatından sonra II. İbrâhim'in ölüm haberini duyan Hristiyanlar, bu haber üzerine sevinç gözyaşları döktüler.¹⁴⁰⁸

Ellerine geçirdikleri ganimetlerle birlikte ordusuyla Sicilya'ya yönelen yeni vali Ebû Mudâr Ziyâdetullah,¹⁴⁰⁹ vefat eden dedesi Emir II. İbrâhim'in cesedinin de bir tabuta koyarak Sicilya'ya getirdi. İslâm Tarihi kaynaklarından bazıları onun cesedinin Kuzey Afrika'ya nakledilip Kayrevân'a defnedildiğini ileri sürerken,¹⁴¹⁰ bazıları da onun Sicilya'ya taşınıp Palermo'da defnedildiği iddia etmişlerdir.¹⁴¹¹ Yine bazı klasik kaynaklar da onun na'sının Sicilya'ya taşındığını ve 43 gün sonra orada defnedildiğini kaydetmekle birlikte herhangi bir şehir ismi vermemektedirler.¹⁴¹² Medeni ise Palermo'ya defnedildiğini ve kabri üzerine türbe inşa edildiğini¹⁴¹³ kaydetmektedir.

2.3.7.2. Ebû Mudâr III. Ziyâdetullah'ın Sicilya Emirliği ve Faaliyetleri (289-290/902-903)

Cosenza kuşatması sırasında vefat eden dedesi II. İbrâhim'in yerine ordu mensuplarınca vali seçilen Ebû Mudâr Ziyâdetullah, Cosenza şehrinin civar bölgelerinden onlara karşı hücum için birliklerin toplanmaya başladığının haberini alınca ordusuyla birlikte Sicilya'ya yani başkent Palermo'ya döndü.¹⁴¹⁴ Kayrevân emiri Ebû'l-Abbas Abdullah (288-290/901-903) ise oğlu Ebû Mudâr'ın valiliğini onayladı.¹⁴¹⁵

Ebû Mudâr'ın Sicilya valiliği sırasında, Sicilya'da yönetim ve halk adına günler sıkıntılı geçmekteydi. Kuzey Afrika sınırlarında yayılıp büyüyen, akabinde Sicilya Adası'na sıçrayan Şii daveti, onun müsamahasıyla burada yayılmaya başlamıştı. Şii

¹⁴⁰⁵ İbnü'l-Hatib, II/345; Himyerî, 385; Ayrıca bkz. Tâlibî, 578; Medenî, 97.

¹⁴⁰⁶ İbnü'l-Hatib, II/345; Ayrıca bkz. Tâlibî, 578; Medenî, 97.

¹⁴⁰⁷ Himyerî, 385; Ayrıca bkz. Tâlibî, 578;

¹⁴⁰⁸ Ahmed, 24.

¹⁴⁰⁹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XXI/99; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/261.

¹⁴¹⁰ İbn Verdân, 40; İbnü'l-Esîr, VI/257; İbn Ebû Dînâr, 66; Ayrıca bkz. Tâlibî, 579.

¹⁴¹¹ İbnü'l-Hatib, II/345; Himyerî, 385; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/261; Ayrıca bkz. Medenî, 97.

¹⁴¹² İbn İzârî, I/133; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XV/149; Safedî, V/201; Ayrıca bkz. Seâlebî, 254.

¹⁴¹³ Medenî, 97.

¹⁴¹⁴ İbnü'l-Hatib, II/345; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/261.

¹⁴¹⁵ İbnü'l-Esîr, VI/415.

davetçiler burada birçok kişiyi etkilemişti. Sicilya Adası'nda bulunan Müslümanlardan farklı hiziplere mensup insanlar, kendilerine yapılan davetle Şii grubuna dâhil oluyordu. Palermo'da, sarayında oturan Ebû Mudâr III. Ziyâdetullah ise, kendisini içkiye ve eğlenceye verdiği için burada cereyan eden olaylara ilgi gösteremeyecek bir hale gelmişti.¹⁴¹⁶

Ağlebî emiri Ebü'l-Abbas Abdullah, oğlu Ebû Mudâr Ziyâdetullah'ın eğlenceye dalıp içki içtiğini haber alınca derhal onu görevinden azletmiş ve yerine Muhammed b. Sirakusa'yı tayin ederek¹⁴¹⁷ oğlunu Kavrevan'a getirterek hapse attırdı.¹⁴¹⁸

Nüveyrî ise, II. İbrâhim'in vefatından sonra Sicilya'ya II. İbrâhim'in kölesi olan Muhammed b. Sirakusa'nın vali olduğunu, yine aynı yıl onun yerine Ali b. Ebi'l Fevâris'in vali olduğunu ve bu vazifesini III. Ziyâdetullah tarafından 295/908 yılında azledilmesine¹⁴¹⁹ kadar sürdürdüğünü kaydetmiş ama Ebû Mudâr III. Ziyâdetullah'ın valiliğinden ise bahsetmemiştir.

2.3.7.3. Ağlebî Emiri Ebü'l-Abbas Abdullah'ın Öldürülmesi (290/903)

Babası II. İbrâhim'in yerine Ağlebî emirliğine geçen Ebü'l Abbas Abdullah,¹⁴²⁰ ilim ehliyle oturan onlarla istişare eden adaletli, güzel huy sahibi, topraklarında oturan mazlumlara karşı insafli bir şekilde davranan biriydi.¹⁴²¹ Sicilya'da vali olarak bulunan oğlunun ahlaksız ve kötü davranışlarına tahammül edemeyip onu görevinden azledip¹⁴²² Tunus'a çağırdı ve beraberindekileri tutuklatıp hapsedtirdi.¹⁴²³

Tunus'ta hapsedilen Ebû Mudâr III. Ziyâdetullah, hapisteyken babasının hizmetçilerini ayartıp onları emelleri doğrultusunda kullanmaya başladı.¹⁴²⁴ Muhtemelen bu sırada babasının öldürülmesinin planlarını yapmaktaydı ki kısa bir süre

¹⁴¹⁶ Medenî, 102.

¹⁴¹⁷ İbnü'l-Esîr, VI/415; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/262.

¹⁴¹⁸ Dûrî, 89.

¹⁴¹⁹ Nüveyrî, XXIV/366.

¹⁴²⁰ İbnü'l-Esîr, VI/414.

¹⁴²¹ İbn Verdân, 41; İbn İzârî, I/133.

¹⁴²² İbnü'l-Esîr, VI/414; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XXI/202; Ayrıca bkz. Dûrî, 89; Moreno, 13. Moreno, onun Ağlebî emirliğinin hükmünü reddetmesinden dolayı azledildiğini kaydetmektedir.

¹⁴²³ İbn İzârî, I/133; Ayrıca bkz. Moreno, 13; Medenî, 102; Seâlebî, 255; Dûrî, 89. İbn İzârî ve Seâlebî, onun emirliği ele geçireceği düşüncesiyle azledilip, Kayrevan'da hapsedildiğini kaydetmektedirler.

¹⁴²⁴ Medenî, 102.

sonra bununla irtibat halinde olan saraydaki hıristiyan hizmetçilerden üç kişi, Ağlebî emiri Ebü'l-Abbas Abdullah'ı yatağında iken öldürdü.¹⁴²⁵

İbn İzârî, onun ölümü hakkında şu bilgileri kaydetmiştir: “*Ebü'l-Abbas evinde hamamda kılıcı yanına koymuş bir vaziyette uyurken, evde iki gençten başkası bulunmuyordu. Bu durumu gören bu gençler fırsat bu fırsat deyip biri onu bağladı diğeri vurup öldürdü ve onun başını oğlu Ziyâdetullah'a getirdiler.*”¹⁴²⁶ İzârî'nin ifadelerinden bu işi yapanların tutuklanıp soruşturulduğu esnada olayı böyle itiraf ettikleri anlaşılmaktadır.

Kaynakların verilerine göre Ebü'l-Abbas Abdullah'ı, Ebû Mudâr III. Ziyâdetullah'ın ayartıp desteklediği iki ya da üç kölesi, 290/903 yılının Şaban ayında sarayında iken başını keserek öldürmüştü.¹⁴²⁷ Büyük emellerle hizmet edip ortamı ıslah etmeye çalışan Ebü'l-Abbas Abdullah, neredeyse ortamı düzeltmeyi başarıyordu ki onun tertemiz sayfası adice davranan oğlu III. Ziyâdetullah'ın karatmasıyla kapandı.¹⁴²⁸ Emirlik süresini Tunus'ta geçiren Ebü'l-Abbas Abdullah, bir yıl 52 gün emirlik yaptı.¹⁴²⁹

2.3.8. Ağlebî Emiri Ebû Mudâr III. Ziyâdetullah b. Abdullah (290-296/903–909) Döneminde Yönetim ve Ağlebî Devleti'nin Yıkılışı (296/909)

Ağlebî Emiri Ebü'l-Abbas'ı öldüren katiller, onun başını kesip hapiste bulunan oğlu Ebû Mudâr III. Ziyâdetullah'a götürdüler¹⁴³⁰ ve onu hapisten çıkardılar.¹⁴³¹ Ebû Mudâr ise hapisten çıkar çıkmaz kendisini emir ilan etti.¹⁴³² Daha sonra kendisiyle birlikte hapiste olan iki arkadaşı, Abdullah b. Saiğ ve Ebû Müslim Mansur ile görüşüp idarede izleyeceği yol hususunda babasının istişare etti. İstişare sonrası, önce amcalarına

¹⁴²⁵ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XXI/202; Safedî, XVII/7. Seâlebî, iki kişinin öldürdüğünü kaydetmiştir. Bkz. Seâlebî, 255.

¹⁴²⁶ İbn İzârî, I/133; Moreno, 13. Moreno, hizmetçilerin onu boğarak öldürdüklerini kaydetmektedir.

¹⁴²⁷ İbnü'l-Esîr, VI/415; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XXI/202; Safedî, XVII/7; Ayrıca bkz. Medenî, 102; Dûrî, 89.

¹⁴²⁸ Medenî, 102.

¹⁴²⁹ İbnü'l-Esîr, VI/415.

¹⁴³⁰ İbnü'l-Esîr, VI/415; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XXI/202; Safedî, XVII/7; Ayrıca bkz. Medenî, 102.

¹⁴³¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XXI/202; Safedî, XVII/7.

¹⁴³² Dûrî, 89; Moreno, 13.

ağzından mektuplar yazıp biat aldı; daha sonra camide minbere çıkarak halktan biat alıp görevini sağlamaştırdı. Sonrasında ise halka bol bol atıyyeler verdi.¹⁴³³

III. Ziyâdetullah, emirliğini sağlamaştırınca babasının öldürülmesi için ayarttığı bu kişileri, babasının ölümünden sorumlu tutarak öldürtüp¹⁴³⁴ onların ellerinin ayaklarının kesilerek Kayrevân kapısından, ada kapısından ve Tunus kapısından asılmalarını emretti. Aynı şekilde amcası Ebû Ağleb ez-Zâhid'i ve kardeşi Ebû Abdullah'ı da öldürttü.¹⁴³⁵

İbnü'l-Esîr, Ebû Mudâr'ın amca ve kardeşlerini saf dışı bırakmasını şöyle anlatmıştır: *“Ebû Mudâr III. Ziyâdetullah, iş başına geçtiği gün amcası el-Ahvel'e babasının ağzından bir mektup yazarak çok acele gelmesini istedi. Ebû'l-Abbas'ın öldürüldüğünü bilmeyen amcası hemen yola çıktı. Geldiğinde Ebû Mudâr onu, diğer amcalarını ve kardeşlerinden ele geçirdiklerini öldürttü.”*¹⁴³⁶

Ebû Mudâr III. Ziyâdetullah muhtemel rakiplerini yok ettikten sonra, Abdullah b. Saiğ'i ve Ebû Müslim Mansur'u kendisine yardımcı olarak tayin etti. Kayrevân kadılığına Hammas b. Mervân b. Semmak Hemedâni'yi tayin etti ki bu kadı vera ve takva sahibi Mâlikî mezhebine mensup biriydi.¹⁴³⁷ Muhtemelen bu kadıyı atamakla haksız iktidarını halkın gözünde meşrulaştırmak istiyordu.

2.3.8.1. Ebû Mudâr III. Ziyâdetullah Döneminde (290-296/903–909) Sicilya Yönetimi

Ebû Mudâr'ın yerine Sicilya valisi olarak Muhammed b. Sirakusa'nın atandığını yukarıda ifade etmiştik. Gerek Ebû'l-Abbas gerek Ebû Mudâr döneminde kısa süre de olsa Sicilya emirliği yapan Muhammed b. Sirakusa,¹⁴³⁸ adadaki sıkıntılı dönemin çözümünde öne çıkmış; Ebû Mudâr'ın valilik döneminden tevarüs eden karışıklıkları sakinleştirmek için gayret göstermiş ve neredeyse bunu başarmıştı. Bir süreliğine de olsa halkı tek bayrak altında toplayan Muhammed b. Sirakusa, kısa süre devam eden valiliğinden sonra 290/904 yılında hayatına veda etmiştir.¹⁴³⁹

¹⁴³³ İbn İzârî, I/134.

¹⁴³⁴ İbnü'l-Esîr, VI/415; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XXI/202; Safedî, XVII/7; Ayrıca bkz. Seâlebî, 256; Medenî, 102.

¹⁴³⁵ İbnü'l-Esîr, VI/444; İbn İzârî, I/134.

¹⁴³⁶ İbnü'l-Esîr, VI/444.

¹⁴³⁷ İbn İzârî, I/135.

¹⁴³⁸ Nüveyrî, XXIV/365; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/262.

¹⁴³⁹ Medenî, 106.

Ali b. Ebi'l-Fevâris ve Ahmed b. Ebi'l-Hüseyin'in Sicilya Valilikleri: Muhammed b. Sirakusa'nın vefatı sonrası 291/904 yılında Sicilya'ya ikinci kez vali tayin edilen Ali b. Ebi'l-Fevâris, 295/908 yılında Ziyâdetullah tarafından azledilinceye kadar bu görevi yaptı. Kaynaklarımız, onun valiliği hakkında fazlaca bilgi vermemektedir. Muhtemelen Ebû Mudâr'ın Sicilya'daki valiliği döneminden itibaren artarak devam eden Şii daveti, Ali b. Ebi'l-Fevâris döneminde burada iyice köklemişti. Bu yayılmanın tehlikesini Tunus'ta da fark edip geç uyanan Ağlebî emiri Ebû Mudâr, bunu önlemeye çalıştı ancak çok geç kalmıştı.

Ağlebî emiri Ebû Mudâr, Sicilya'daki Şii faaliyetlerinin yaygınlığını da göz önünde bulundurarak buna toleransla yaklaşan Ali b. Ebi'l-Fevâris'i azletti. Yerine ise Ahmed b. Ebi'l-Hüseyin Rebâh'ı vali olarak tayin etti. Ancak Sicilya'da Şii taraftarlığını benimsemiş olan halk, Ahmed b. Ebi'l-Hüseyin Rebâh üzerine isyan ederek onu valilikten indirip tutukladılar ve hapsedtiler. Yerine ise tekrar Ebû Mudâr'ın azlettiği vali Ali b. Ebi'l-Fevâris'i getirdiler. İbn Ebi'l-Hüseyin'i ise Şii davetçi Ebu Abdullah eş-Şii'ye gönderdiler ve o da onu hapsedti.

Halkın isyanla indirdiği Ahmed b. Ebi'l-Hüseyin, Ağleb oğullarının Sicilya'daki son valisi idi.¹⁴⁴⁰ Böylelikle de Ağlebîlerin hâkimiyeti Sicilya'da da sona ererek Fâtımîlerin ada üzerinde hâkimiyeti başlamış oldu.

2.3.8.2. Ağlebî Devleti'nin Yıkılışı (296/909)

Ebû Mudâr'ın yönetimi esnasında, hızlı bir şekilde yayılmakta olan Dâi Ebû Abdullah eş-Şii'nin propagandası, şimdiki Kuzeydoğu Cezayir diyebileceğimiz dağlık bölgelerde yaşayan Kutame Berberileri üzerinde çok fazla etki meydana getirmişti.¹⁴⁴¹ Diğer yandan Şii-batını davetini ciddiye almayan Ebû Mudâr'ın¹⁴⁴² emirlik döneminde zulüm ve kötülükler halkalar halinde yayılarak önü alınamaz bir hal almıştı.¹⁴⁴³ Bu sıralarda yaygınlık kazanan Şii daveti, Ağlebî hükümdarı Ebû Mudâr'ın zulmünden kaçmaya çalışan Berberiler arasında yeni bir dinî heyecan yaratmıştı.¹⁴⁴⁴ Bu Berberiler de daha önce Ağlebî ordusuyla savaşıp onlara karşı galibiyetler elde ederek onların zayıflamasına sebebiyet veren Berberi Kutame kabilesi kuvvetlerine katıldılar. Bu

¹⁴⁴⁰ Nüveyrî, XXIV/366.

¹⁴⁴¹ İbnü'l-Esîr, VI/444; Ayrıca bkz. Boswort, 71.

¹⁴⁴² Seâlebî, 256.

¹⁴⁴³ İbnü'l-Esîr, VI/445; Ayrıca bkz. Moreno, 13.

¹⁴⁴⁴ Rahman, 260.

durumu çok geç fark eden III. Ziyâdetullah, amcazadelerinden İbrâhim b. Ağleb kumandasında 40 binden fazla askerden oluşan orduyu önlem için Mağrib'e sevk etti. Fakat Ebû Abdullah eş-Şîî kumandasındaki ordunun gönderilen orduyu yeneceğini anladı¹⁴⁴⁵ ve çareyi 296/909 yılının Recep ayında başkent Rakkade'yi terk ederek Mısır'a kaçmakta buldu.¹⁴⁴⁶ Böylece hiçbir mukavemetle karşılaşmadan başşehre giren ve her tarafı ele geçiren Fâtımîler, asırlık Ağlebî Devleti'ne son verdiler.¹⁴⁴⁷ Burayı ele geçiren Fâtımîler, Ağlebîlerin başkenti Rakkade'nin yerini alacak olan başkentleri Mehdiyye'yi inşa ettiler.¹⁴⁴⁸

Böylece Tunus'ta hâkimiyeti elinde bulunduran Ağlebî Devleti'nin 296/909 yılında Fâtımî hükümdarı Abdullah el-Mehdi tarafından yıkılmasıyla Ağlebîlere bağlı olarak idaresini sürdüren Sicilya da Fâtımî hanedanlığına bağlanmış oldu.¹⁴⁴⁹

İbnü'l-Esîr, Ebû Mudâr'ın "*Mısır-Filistin arası Remle'de iken öldüğünü ve oraya defnedildiğini*"¹⁴⁵⁰ kaydetmiş ancak bir tarih vermemiştir. İbn Hallikan ise onun Rakka'da vefat ettiğini ve na'sının tabutla Kudüs'e taşındığını 296/909 yılında orada defnedildiğini kaydetmektedir.¹⁴⁵¹

2.3.9. Ağlebîlerin Sicilya'ya Hâkim Olma Aşamaları

Palermo, Girgent (Agrigento), Mazera ve Trapani gibi başlıca şehirleri içeren Mazera Bölgesi (Val de Mazara), Kasriyanni (Castrogiovanni), Ragosa, Sirakusa, Caltanisseta ve Noto gibi başlıca şehirlere sahip Notus Bölgesi (Val di Noto) ile Katania, Messina ve Tabermin gibi şehirleri içine alan Dımanş Bölgesi (Val Demone)¹⁴⁵² olmak üzere başlıca üç bölgeye ayrılan Sicilya Adası'nın fetih aşaması şöyle gerçekleşmiştir.

Müslümanlar, adayı ele geçirmeye yönelik ilk fetihlerine, 827 yılında Ağlebî emirliğinin nezaretinde başlamıştı. Fetih, Kadı Esed b. Furât'ın komutasında Mazera

¹⁴⁴⁵ İbnü'l-Esîr, VI/445; Ayrıca bkz. Özaydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/477.

¹⁴⁴⁶ Safedî, V/12; Ayrıca bkz. Boswort, 71; Demombynes, "Ağlebîler", *İA*, I/150.

¹⁴⁴⁷ Moreno, 13; Özaydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/477; Rahman, 260.

¹⁴⁴⁸ Boswort, 71.

¹⁴⁴⁹ Karlığa, 159; Rıza Kurtuluş, "Avrupa/Kıtada İslâmiyet", *DİA*, İstanbul 1991, IV/152.

¹⁴⁵⁰ İbnü'l-Esîr, VI/446.

¹⁴⁵¹ İbn Hallikân, II/193-194. İbn Hallikân, Ebû Mudâr'ın vefatıyla Ağlebî Devleti'nin son bulmadığını, ondan sonra İbrâhim b. Ağleb'e biat edildiğini ve Ağlebî Devleti'nin 112 yıl 5 ay 14 gün sürdüğünü kaydetmiştir.

¹⁴⁵² Hallâk, 113.

bölgesine yapılan ilk çıkarmayla başladı. Müslümanların Mazera şehrini ele geçirmesinden sonra, Rum ordusu komutanı Balata, ada yönetimi adına onları karşıladı ve hezimete uğradı. Müslümanlar, bu galibiyet sonrası bölgedeki bir takım kaleleri alarak doğruca Notus bölgesindeki adanın yönetim merkezi olan Sirakusa şehri üzerine yürüdü. Burada karşılaştıkları sıkıntı sonrası adayı terk etmeye karar verdiler. Ancak kendilerini kuşatan yeni bir kuvvetle karşılaştılar ve ada içerisine geri döndüler. Mazera bölgesinde ele geçirdikleri bazı kaleler ile adada tutundular.

Akabinde başlaştıkları fetihlerle Palermo şehrini ele geçirip kendilerine başkent edindiler. Böylelikle adaya çıkışlarını müteakip gerçekleştirdikleri savaşların ilk dört yılı (212-216/827-831) neticesinde Mazera, Girgent ve Palermo şehirlerinde hâkimiyet sağlamış oldular.¹⁴⁵³ Ada bu dönemde iki bölüme ayrılmış oldu. Batı kısmı Palermo'nun başkentliği ile Müslümanların elindeydi. Doğu bölümü ise Sirakusa başkent olmak üzere Bizanslıların elindeydi. Fakat Bizanslılar, başkentleri olan Sirakusa'yı, Müslümanların yayılma tehlikesine karşı Kasriyanni (Castrogiovanni) şehri ile değiştirdiler.¹⁴⁵⁴ Bundan sonraki mücadele, tarafların ada üzerinde hâkimiyet kurma savaşları şeklinde cereyan etti.

Fetihlerini artık Palermo merkezli yürütmeye başlayan Müslümanlar, başkentlerinin güvenliğini sağlamak ve adada sağlam bir şekilde yerleşmek için Palermo etrafında bulunan şehirleri fethetmeye başladılar.

Bu çerçevede yürütülen fetihlerle, 216/831 yılından 226/841 yılına kadar, on yıl boyunca sürdürdükleri savaşlarla Mazera bölgesini tamamen ellerine geçirdiler.¹⁴⁵⁵ Bu bölgenin fethiyle adanın üçte biri Müslüman hâkimiyetine girmiş oldu.¹⁴⁵⁶

Müslümanlar, bu kez adanın diğer bölgeleri olan Notus ve Dimaş bölgelerine akın düzenlediler. Akınlarını ağırlıklı olarak Notus bölgesine yönelten Müslümanlar, Sirakusa şehri hariç bu bölgeyi de ele geçirdiler.¹⁴⁵⁷ Böylece Müslümanlar, adanın üçte ikisini, batıda Mazara, Güneydoğu'da Notus bölgesini, Sirakusa hariç, hâkimiyetleri altına aldılar.

¹⁴⁵³ Ahmed, 24-25.

¹⁴⁵⁴ Hasan, *History of İslâm*, I/594.

¹⁴⁵⁵ Ahmed, 25.

¹⁴⁵⁶ Hasan, *History of İslâm*, I/594.

¹⁴⁵⁷ Ahmed, 25; Moreno, 11; Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadârati'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkiliyyeti", 96.

Adanın diğer bölgesi olan Kuzeydoğu'daki Dımanş (Demone) bölgesi ise Hristiyanların hâkimiyeti altındaydı. Burası aynı zamanda, adadaki Müslümanların hâkim olduğu bölgelerden ayrılıp giden Hristiyanların sığındıkları bir yer haline de gelmişti.¹⁴⁵⁸

Araplar uzun bir süre Sicilya'da Bizans bölgeleri diye zikredilen toprakları ele geçirmeye güç yetiremediler. Ancak adanın tamamının fethi hususunda da pes etmediler. Son merhale olarak da değerlendirebileceğimiz 246-289/860-902 yılları arasında, 264/878'de Sirakusa'yı, 289/902'de Tabermin'i fethederek yani Dımanş bölgesini topraklarına dâhil ederek Sicilya'nın tamamını ele geçirmiş oldular.¹⁴⁵⁹

Böylece Bizans'ın Sicilya'daki son kalesi olan Tabermin'in düşüşüyle Sicilya'nın tamamı Müslümanların hâkimiyeti altına girmiş oldu.¹⁴⁶⁰ Adanın fethinin tamamlanmasıyla Araplar, Ağlebî hâkimiyetinin son yedi yılını yani 902-909 yıllarını, Müslüman-Hristiyan çatışması noktasında muhatap kalmadığı için, Sicilya'da sakin olarak geçirdiler.¹⁴⁶¹

2.3.10. Sicilya Adası'nın Fetih Süreci Hakkında Genel Değerlendirme

Müslümanların ada üzerinde gerçekleştirdikleri fetihlerinin sürecine bir göz atacak olursak bu adanın fethinin yaklaşık seksen yılda olması gerçekten düşündürücü bir hal almakta ve bizi, arkasında mutlaka bir takım nedenler aramak mecburiyetinde bırakmaktadır. Hz. Peygamber'in vefatını müteakip yapılan fetihleri değerlendirecek olursak Müslümanlar, 11-40/632-661 tarihleri arasında yani 30 yılda, Suriye, Filistin, Irak ve Mısır, İfrîkıyye (Tunus), Kıbrıs, İran ve Horasan topraklarını hâkimiyetleri altına almışlardı. Emevîler dönemini de dâhil edersek yaklaşık bir asırlık sürede yani 114/732 yılına kadar Mâverâünnehir, Sind ve Endülüs (İspanya) toprakları da Müslümanların topraklarına dâhil edilmişti. Böylece, bir asırlık sürede, Müslümanların hâkim oldukları toprakların sınırları Türkistan'dan Fransa'nın içlerine, Kafkaslar'dan Hindistan'a kadar genişlemişti.¹⁴⁶²

¹⁴⁵⁸ Büyük Larousse, XX/10493.

¹⁴⁵⁹ Ahmed, 25; Cardini, 27; Çıvgın, 472.

¹⁴⁶⁰ Ebû Halîl, 77; Karlığa, 159. Lemerle, 95. Mustafa, Sicilya'nın fethinin tamamlandığı tarihi 878 yılı olarak vermiştir. Bkz. Mustafa, I/579. Ancak verilen bu tarih, Sicilya'nın fethiyle ilgili diğer kaynak verileriyle çelişmektedir.

¹⁴⁶¹ Ahmed, 25.

¹⁴⁶² Özcan, "İslâm/Doğusu ve Yayılışı", *DİA*, XXIII/27.

Bir asırda bu kadar fetih, 80 yılda ise sadece İspanya'dan (yüzölçümü 504.783 km²) yirmi kat daha küçük olan Sicilya Adası (25.708 km²) fethedilmiştir. İspanya'yı örnek vermemizin nedeni Hallâk'ın haklı olarak yaptığı Sicilya ile Endülüs'ün fethinin mukayesesinden kaynaklanmaktadır. Hallâk, Endülüs ve civarının fethinin üç yıl gibi kısa zamanda olduğunu buna mukabil Sicilya'nın fethinin yaklaşık seksen yıla vardığını¹⁴⁶³ kaydederek Sicilya'nın kolay ve hızlı fethedilemediğini belirtmiştir. Buna sebep olarak da Endülüs'te karmaşa halinde olan Hristiyan hâkimiyet parçalanmışlığının Sicilya'da olmadığını ileri sürmüş ve şu değerlendirmeyi yapmıştır: “*Araplar, İspanya'da önlerinde mahalli idarelerle sınırlanmış; basit mahalle kuvvetine sahip küçük hükümetlerle karşılaşmışlar, Sicilya yönünde ise doğu ve batıya kuvvetlerini ulaştırabilen imparatorluk gücüyle karşılaşmışlardı.*”¹⁴⁶⁴ Ayrıca Bizans İmparatorluğu'nun güçlü kara ve deniz kuvvetlerinin yanında büyük bir deniz donanmasına sahip olduğunu da vurgulamıştır.¹⁴⁶⁵

Hallâk'ın bu konuya eğilip yaptığı değerlendirmelerine gerçekten katılmakla birlikte, şunları da ayrıca ifade etmek istiyoruz. Buraya kara ve deniz ordusu gönderen ve aynı zamanda güçlü donanmaya sahip olan Bizans, buradan çok daha önemli kara şehirlerinin ve deniz adalarının savunmasında neden bu başarıyı gösterememiştir? Bizans'ın otuz yılda terk ettiği topraklar (Suriye, Mısır, Kuzey Afrika, Doğu ve Güneydoğu Anadolu), buranın yüzlerce katıydı. Yüzlerce kat kaybettiği toprak için otuz yıl direnemeyen Bizans, hâkimiyeti altındaki bu bölgelere oranla sadece bir şehir mesabesinde olan bu ada için neden bu kadar direnmişti? Belki stratejik konumu için olduğu söylenebilir ancak diğer kaybettiği topraklar onun için bu öneme sahip değil miydi?

Kanaatimize göre bu fethin gecikmiş olması harici güçlerin çok kuvvetli oluşuyla alakalı değil, adayı fethetmek için çıkan Müslümanların bu fetihlerine bakış açılarıyla alakalıydı. Adevî'ye göre, Müslümanlar ada üzerinde fetihlerde buldukları zamanların birçoğunda Bizans, Doğu Akdeniz havzasındaki sıkıntılarından dolayı adadan bunları kovmak için hususi gayretle oraya yönelmedi.¹⁴⁶⁶ Adevî'nin bu düşüncesine ilaveten şunu da diyebiliriz: Bizans bu dönemde gücünü kuvvetini Anadolu'ya ve Balkanlara

¹⁴⁶³ Hallâk, 116.

¹⁴⁶⁴ Hallâk, 115.

¹⁴⁶⁵ Hallâk, 116.

¹⁴⁶⁶ Adevî, 109.

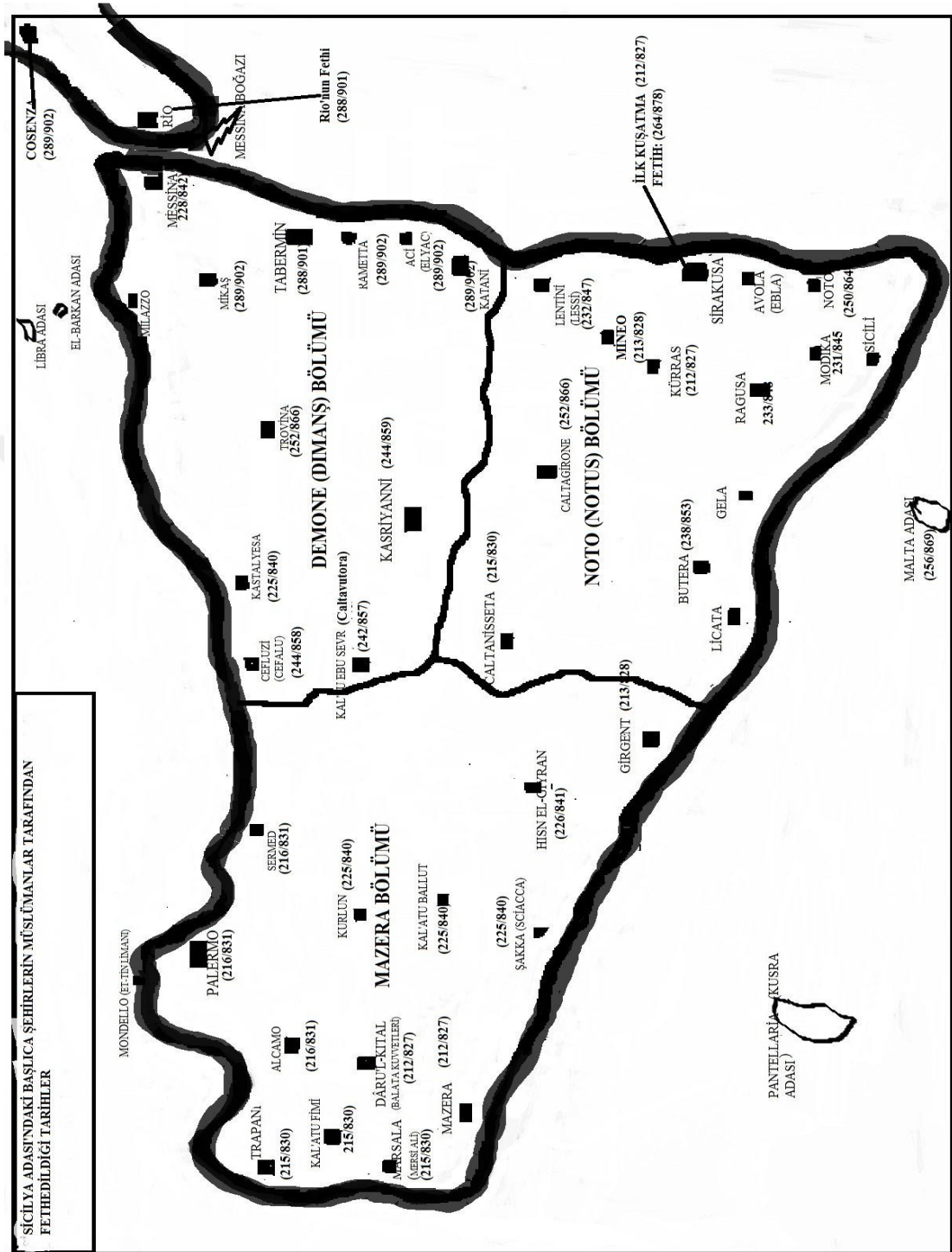
göndermiş, dolayısıyla belli aralıklarla buradan ilişkisini kesmişti. Bu zaman zarfında Ağlebî Devleti'ni arkasına alan Sicilya yönetimi isteseydi tabiiyeti altında olduğu Ağlebî emirliğinin bağlı bulunduğu Abbasî halifeliğinin de desteğini alabilirdi. Koca İmparatorluğa sırtını dayayan bir yönetim için bir şehir mesabesinde olan adanın fethi - ki üçte birini on yılda ele geçirmişlerdi- bu kadar zor olmamalıydı.

Bu fethin gecikmesini Müslümanlar arasındaki dâhili fitnelere bağlamak daha doğru görünmektedir. Müslüman askerler önce etnik ayrımcılıkla; Arap-Berberi, Endülüslü-Kuzey Afrikalı, sonra Sicilyalı, Kuzey Afrikalı Arap-Berberi, daha sonra da Ağlebî hanedanlığına muhalefetle birbirlerine düşmüşler ve ilk baştaki gayeyle buradaki fetihlere cihad şuuruyla yönelememişlerdir. Siyasî ve etnik kavga, dinî gayeyi örterek buraya yerleşmiş olan halkı, cihad şuurunu düşünmekten bile uzaklaştırmıştır. Bu gayeden uzak olan Müslümanlar, fetih düşüncesini de arkalarına atmışlardır.

Bir başka durum da, halkta, adanın nimetlerinden en güzel şekilde istifade etme anlayışı ortaya çıkınca, dinî tebliğ ve cihad gibi manevi değerler ve bu değerler uğrunda mücadele etmenin nefislere ağır gelmeye başlamış olmasıdır. Bu sebepten dolayı da buranın fethi zamana yayılmak zorunda kalmıştı. Nitekim ada içindeki fetihlerde de buna şahit olmaktayız. Cihad gayesiyle sefere çıkma düşüncesi halka benimsetilince, halk arasında kavgalar azalıp tevhit bayrağı altında toplanmak kolaylaşıyor ve buna bağlı olarak zaferler elde ediliyordu. Bu düşünceden uzaklaşılınca halk birbirine düşüyor ve dünyalık hesaplarla birbirlerini kırıyorlar.

Bu duruma delil olması açısından Ağlebî Emiri II. İbrâhim'in hareketini örnek verebiliriz: II. İbrâhim, adaya cihad etme arzusuyla gelince ve bu durumu da halka anlatınca, onların da desteğini alarak yaklaşık otuz yıl boyunca üzerine akınlar yapıp da alınamayan Katani bölgesi, erişilmez addedilen Tabermin Kalesi ve civarı yani Dımanş bölgesi aynı yıl içinde (289/902) fethedilmiştir.

Harita 3. Sicilya ve Güney İtalya toprakları üzerinde yapılan fetih hareketlerini ve nihai olarak II. İbrâhîm'in Sicilya emirliği dönemindeki Sicilya ve İtalya Yarımadası'ndaki Müslümanların hâkim olduğu toprakları göstermektedir. (212-289/827-902)¹⁴⁶⁷

¹⁴⁶⁷ <http://tr.m.wikipedia.org/wiki/Sicilya>. (Çizim, Sicilya - Wikipedi sayfasındaki görseller bölümündeki şehir ve bölümleri gösteren Sicilya haritasından uyarlanmıştır. Yerleşim yerlerini gösteren bilgiler ise Tâlîbi'nin çizimindeki bilgilerle desteklenmiştir. Bkz. Talibi, 454.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AĞLEBİLER DÖNEMİNDE SİCİLYA ADASINDA YÖNETİM

3.1. SİCİLYA ADASI'NIN GENEL YÖNETİMİ

Ağlebî yönetimince 212/827 yılında başlatılan Sicilya Adası akınlarında ilk defa emir ve komutan olarak, Kadı Esed b. Furât tayin edilmişti. Dolayısıyla Sicilya'da fethedilen bölgelerin de ilk valisi konumundaydı.¹⁴⁶⁸ Kendisinde bulundurduğu emirlik yetkisiyle Mazera şehrini fethinin ardından, buraya yönetici olarak Ebû Zeki el-Kinânî'yi tayin etmiş; sonra da adanın doğu yönündeki Sirakusa'ya yönelmişti.¹⁴⁶⁹

Sicilya Adası'nda yapılan bu fetihlerin ilk yıllarında Araplar, birtakım zorluklarla yüzleşip emirlerini kaybetmelerinden ve Ağlebî yönetimiyle de irtibat kopukluğundan dolayı, emir seçimini kendileri yapmışlardır. Bu nedenle ilk emir Esed b. Furat'ın (213/828) vefatıyla, buradaki askerler onun yerine Muhammed b. Ebi'l-Cevâri'yi, onun da vefatıyla (214/829) yerine Züheyr b. Gavs'ı seçmişlerdir.¹⁴⁷⁰ Kuzey Afrika'dan Ağlebî Devleti'nin göndermiş olduğu ilk fetih ordusu, Züheyr b. Gavs'ın da vefatı (215/830) üzerine Osman b. Kurhub'u vali seçtiler.¹⁴⁷¹ Ağlebîlerin adayı fetih için gönderdiği ordu, adaya ilk çıkışla Palermo'nun fethinden sonra Ağlebî Emiri I. Ziyâdetullah tarafından oraya emir tayin olunan Ebû Fihr Muhammed b. Abdullah arasında yani bu fetret döneminde (212-217/827-832) kendilerine üç emir seçmişlerdi.¹⁴⁷²

Sicilya'nın fethi için gereken gücü oraya gönderen Ağlebî Devleti, Palermo şehrinin ele geçirilip başkent kabul edilmesinin ardından atadığı vali ile adayı, kendisine eyalet olarak bağladı.¹⁴⁷³ Ağlebî Emiri I. Ziyâdetullah'ın, atadığı vali ile Sicilya Adası yönetiminin Ağlebî Devleti'ne tabiiyeti resmîyet kazandı.¹⁴⁷⁴ Artık Sicilya Adası, fetih için gönderilen ordu mensuplarınca seçilen valiyle değil, Ağlebî Devleti'nce atanan ve adanın yönetiminde her türlü husustan sorumlu olan eyalet valilerince yönetilmekteydi.

¹⁴⁶⁸ Kallek, "Esed b. Furat", *DİA*, XI/367.

¹⁴⁶⁹ Nüveyrî, XXIV/356; Ayrıca bkz. Ahmed, 14-15; Abbâdî-Sâlim, 107.

¹⁴⁷⁰ İbnü'l-Esîr, V/437; Ayrıca bkz. Ahmed, 16; Işiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592.

¹⁴⁷¹ İbnü'l-Esîr, V/438; Himyerî, 429; Ayrıca bkz. Medenî, 65.

¹⁴⁷² Dûrî, 86.

¹⁴⁷³ Strayer, XI/261.

¹⁴⁷⁴ Işiltan, "Sicilya", *İA*, XIX/592.

Buradaki eyalet valileri, Ağlebîler döneminde, “emir,” “vali” ve “sahip” lakaplarını taşımaktaydılar.¹⁴⁷⁵ “Emir” unvanını sadece Ağlebî ailesinden gelenler taşımaktaydı. Sicilya’ya Ağlebî soyuna mensup olan Ebû Fihr Muhammed b. Abdullah emir atanınca, burası Sicilya Emirliği olarak anılmaya başladı. Ağlebî yönetimine tabiiyetinden dolayı, buranın emirleri veya valileri, vefat ya da azledilmeleri durumunda, doğrudan Ağlebî yönetimince atanmaktaydı. Bunlardan bazıları “Sicilya Emiri” unvanını taşımakta bazıları ise “Sicilya valisi” olarak isimlendirilmekteydi.¹⁴⁷⁶ Ağlebî idaresince Sicilya’ya gönderilen Ağlebî ailesinden olup emir unvanı taşıyan yöneticiler şunlardır: *Ebû Fihr Muhammed, Ebû Ağleb İbrâhim b. Abdullah, Ahmed b. Ömer b. Abdullah, Ebü'l-Abbas Abdullah b. İbrâhim, Ebû İshak II. İbrâhim b. Ahmed, Ebû Mudâr III. Ziyâdetullah b. Abdullah.* Bunlardan Ebü'l-Abbas Abdullah ile Ebû Mudâr III. Ziyâdetullah Sicilya emirliği yaptıktan sonra Ağlebî emirliğine geçmişlerdir. Ebû İshak II. İbrâhim ise Ağlebî emirliği yaptıktan sonra Sicilya emirliği görevini üstlenmiştir.

Ağlebî Devleti yönetiminin doğrudan Sicilya yönetimi için atadığı Sicilya valisi unvanını taşıyanlar ise şunlardır: *Hufâce b. Süfyân, Muhammed b. Hufâce, Ahmed b. Ya'kub, Hasan b. Ahmed b. Ya'kub, Ca'fer b. Muhammed, Hüseyin b. Rebâh, Hasan b. Abbas, Muhammed b. Fadl, Hüseyin b. Ahmed, Sevâda b. Muhammed b. Hufâce, Muhammed b. Fadl.*¹⁴⁷⁷

Valinin vefatı ya da halkın isyan ederek valiyi düşürmesiyle onun yerine idari boşluğun oluşmaması için yeni vali seçimi yaptıkları durumlarda da mutlaka Ağlebî emirinin muvafakatine başvurmuşlardır. Seçilen valiyi Ağlebî emiri uygun görmüşse onaylar, uygun görmemişse başka birini atardı. Bu durum Ağlebî Devleti'nin Sicilya Emirliği'ne hâkim olduğunun açık ispatıdır.

Sicilya Araplarınca seçilip Ağlebî yönetimince onaylanarak görev yapan valiler ise şunlardır: “*Abbas b. Fadl, Ahmed b. Ya'kub, Abdullah b. Abbas, Muhammed b. Hufâce, Hüseyin b. Ahmed b. Ya'kub.*”¹⁴⁷⁸

Sicilya Araplarınca seçilip ancak Ağlebî yönetimince onaylanmayan valiler ise şunlardır: *Muhammed b. Abbas b. Fadl ve Muhammed b. Ebi'l-Hüseyin.*¹⁴⁷⁹

¹⁴⁷⁵ Ahmed, 30.

¹⁴⁷⁶ Ahmed, 19.

¹⁴⁷⁷ Abbâdî-Sâlim, 117.

¹⁴⁷⁸ Dûrî, 86.

3.1.1. Adaya Atanan Valilerin Yetkileri

Emir ve vali unvanlarıyla Ağlebî Devleti'nin Sicilya Eyaletini yöneten kişiler, kendilerine verilen birçok yetkiyle donatılmışlardı. Bunların icra ettikleri başlıca yetkileri şunlardır:

Şehir yönetim şurasının başkanlığını yürütmek: Sicilya Adası'ndaki valinin başlıca görevi başkentte, aralarında seçkin, asil, zengin, sanat erbabı kişiler ve fakihlerin oluşturduğu “*Cemaat*” ismiyle tarif olunan, şehrin yönetimini düzenleyen belediye heyetine başkanlık yapmaktır. Başkentte eyalet valisi, diğer şehirlerde şehir valisi ya da kadı'nın başkanlık yaptığı bu heyet, malların ve işlerin paylaşımını, mescitlerin inşasını, su kuyularının inşasını, ıslahı ve paylaşılmasını gerçekleştirmek, fakirlere ve misafirlere yardım etmek gibi hususlarda aktif faaliyet göstermektedir. Yine bu heyet, ordunun istifadesine sunulan iktâ toprakları üzerinde düzenleme yaparak, ordu şehirlerine yakın toprakları onlar için tahsis etmekteydi.

Diğer yerlerdeki topraklarda da, Müslüman-gayrimüslim ayrımı yapmaksızın çiftçi kitlelerin yüklerini hafifletmenin yanında, vergilerin düzenlenmesi, haraçların tahsisi, toprakların kolayca işletimi için ilgili düzenlemeleri gerçekleştirmekteydi. Heyet, divanları (idarelerdeki hesap defterleri) tutar; valiye bundan dolayı hesap verirdi. Buradaki şehirlerde belediye heyetlerinin elinde Kuzey Afrika'dakine benzer bir liste bulunurdu. Bundan dolayı İslâm beldelerindeki divanlarda ihtilaf olmazdı.¹⁴⁸⁰

Fetih hareketlerini yürütmek ve komutan tayini yapmak: Buradaki yöneticiler, kara ve deniz ordusunu teçhiz etmekle, savaş ilan edip, ada üzerinde ve adanın muhafazası için civar bölgelerinde askerî faaliyetleri yürütmekle yetkiliydiler. Bu görevi, birçok valinin yaptığı gibi, bizzat ordu başında giderek icra etmekle birlikte, Sicilya emiri Ebû Fihr Muhammed b. Abdullah'ın yaptığı gibi başkentte oturup uygun komutan veya komutanlar vasıtasıyla fetihleri yürütenler de olmuştur.¹⁴⁸¹ Fadl b. Ca'fer'in komutan seçilerek onun eliyle fetihler yaptırıldığı gibi kendisinin valiliği sırasında da oğlu Abbas b. Fadl'ı komutan tayin etmesi de bu durum için örnekler

¹⁴⁷⁹ Ahmed, 21-22.

¹⁴⁸⁰ Ahmed, 30.

¹⁴⁸¹ Ebû'l-Fidâ, II/35; Ayrıca bkz. Ebû Halîl, 75.

arasındadır.¹⁴⁸² Ayrıca bu yöneticiler fetihlerin neticesinde elde edilen harp ganimetlerini paylaşırma işini de yönetmekteydiler.¹⁴⁸³

Ada yönetimine bağlı şehirlere yönetici atamak: Eyalet valilerinin fethedilen yerlere vali tayini yetkisini de görmekteyiz. Ancak Ağlebîler döneminde fethedilen şehirlerden sadece iki yere atanan vali hakkında bilgi sahibiyiz. Bunlardan birincisi ilk fetih sırasındaki Mazera şehrinin fethiyle, buraya Esed b. Furât'ın, Ebû Zeki el-Kinânî'yi tayini etmesi,¹⁴⁸⁴ diğeri ise Sicilya valisi Muhammed b. Hufâce'nin, Sevâda b. Muhammed'i, yönetimi Sicilya'ya bağlı olan Malta Adası'na vali olarak atamış olmasıdır.¹⁴⁸⁵

Sicilya Emirliği adına antlaşma yapma yetkisi: Valiler, harp ilanları yetkisinin yanında sulh antlaşması yapma yetkilerine de sahiptiler.¹⁴⁸⁶ Napoli yönetimiyle yapılan müttefiklik antlaşması,¹⁴⁸⁷ Tabermin şehriyle gerçekleştirilen sulh antlaşması,¹⁴⁸⁸ adanın Güneydoğusundaki birçok kale şehrinin eman talebine bağlı olarak teslim olmalarıyla ilgili yapılan sulh antlaşmaları,¹⁴⁸⁹ İbn Berber'in bazı kalelerin yöneticileriyle yaptığı antlaşmalar,¹⁴⁹⁰ antlaşmayı bozan Ragosa şehri halkına tekrar verilen emân,¹⁴⁹¹ 282 yılında Sicilya halkı ile Rumlar arasında 40 ay süreli yapılan barış antlaşması¹⁴⁹² gibi örnekler bu yetkilerin fazlaca kullanıldığını göstermektedir.

3.1.2. Yöneticilerin Ağlebî Emirliğince Atanması

Sicilya valilerini tayin eden Ağlebî yönetimi,¹⁴⁹³ Palermo fethinden sonra gönderdiği Ağlebî ailesine mensup ilk emirle yani Ebû Fihr Muhammed b. Abdullah'ı vali tayin etmekle Ağlebî emirliğinin itibarını yükselterek adanın kendi yönetimlerinin altında olduğunu vurgulamak istemişlerdir. Bu durumla da başlıca iki önemli şeyi gerçekleştirmiş oluyorlardı: Birincisi, Endülüslü Arapların Girit Adası'nda müstakil bir

¹⁴⁸² Ebû Halîl, 75.

¹⁴⁸³ Ahmed, 30.

¹⁴⁸⁴ Abbâdî-Sâlim, 107.

¹⁴⁸⁵ Himyerî, 520.

¹⁴⁸⁶ Ahmed, 30.

¹⁴⁸⁷ Medenî, 71; Dûrî, 93-94; Ahmed, 25.

¹⁴⁸⁸ İbnü'l-Esîr, VI/143-144; Ayrıca bkz. Medenî, 79; Ahmed, 21.

¹⁴⁸⁹ İbnü'l-Esîr, VI/48-49; Nüveyrî, XXIV/360; Ayrıca bkz. Zirikli, I/49.

¹⁴⁹⁰ İbn İzârî, I/111; Ayrıca bkz. Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/368.

¹⁴⁹¹ İbnü'l-Esîr, VI/143.

¹⁴⁹² İbn İzârî, I/139.

¹⁴⁹³ Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadârati'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkıliyyeti", 97.

emirlik kurdukları gibi, Sicilya Adası'nın fethi sırasında Ağlebîlerin gönderdiği orduya yardım etmelerini delil göstererek, burayı kendilerine bağlı bir emirlik ilan etme durumlarını önlemiş; ikincisi olarak da Sicilya Adası'nın Kuzey Afrika'daki merkezi yönetimle irtibatını güçlendirmiş oluyorlardı.¹⁴⁹⁴

Dûrî, valiyi Ağlebî yönetiminin seçmesiyle ilgili olarak şu görüşü ileri sürmüştür: *“Ağlebîler dönemi atanan Sicilya valilerine baktığımızda, onlar ekseriyetle meliklerinin çocuklarından ya da onların amcaoğullarından idi. Üstelik son üç Ağlebî Emiri, Sicilya emirlerinden idi. Ağlebî Emirleri, ailelerinden olan Sicilya emirlerini seçerek geri çağırıldı. Muhtemelen bunun sebebi Sicilya'da bağımsız hükümet kurmaları korkusuydu.”*¹⁴⁹⁵ Ancak bu emirlerin bağımsızlık ilan etme gibi bir durumlarının olmadığı çok açıktır. Bunlardan II. İbrâhim, Ağlebî emirliğini bırakarak oraya gitmiş diğerleri ise adadaki karışıklığı gidermek için kısa süreli bu görevi yapmışlardır. Kendilerini emir ilan edecek kadar ne orada kalıp çevre edinebilmişler ne de bu tecrübeye sahip olabilmışlerdir. Dûrî'nin iddiasına mukabil Ebû Halîl, Sicilya Adası'nda Ağlebî emirliğinden bağımsız bir emirlik kurulmaması için Ağlebî emirleri, kendi ailelerinden olan kişilerin orada emirlik yapmalarını istediği¹⁴⁹⁶ görüşünü ileri sürmüştür.

Burada her iki tarihçi de Sicilya'da bağımsız bir emirliğin kurulabilme ihtimali olduğu hususunda ortak düşünceye sahiptir. Ancak Dûrî, bu bağımsız emirliği Ağlebî ailesinden birinin kurma ihtimalinden kaynaklanan korkuyu dile getirmiş; buna mukabil Ebû Halîl ise Sicilya halkından ya da Ağlebî ailesi dışından birinin bağımsız Sicilya Emirliği kurması korkusuyla oranın emirlerinin Ağlebî ailesinden gönderildiğini ileri sürmüştür. Konuyla ilgili Ebû Halîl'in kanaatini daha makul gördüğümüzü ifade etmeliyiz.

Medeni ise, başarılı komutan ve vali Abbas b. Fadl ve oğlu Muhammed b. Abbas b. Fadl'ın Sicilya Araplarınca vali seçilip onaya sunulması durumunun, onların halef-selef anlayışıyla, bağımsız bir emirlik kurarak Ağlebî emirliğinden yavaş yavaş ayrılacakları düşüncesiyle reddedildiğini ileri sürmüştür.¹⁴⁹⁷ Ağlebî Emirleri, Sicilya

¹⁴⁹⁴ Ahmed, 17.

¹⁴⁹⁵ Dûrî, 87.

¹⁴⁹⁶ Ebû Halîl, 75.

¹⁴⁹⁷ Medenî, 78; Ebû Halîl, 75.

emirlerinden birinin bağımsızlığını ilan etmesinden endişe ettiği için,¹⁴⁹⁸ kendilerine önerilen valilerden uygun görmediklerini onaylamıyorlardı.

Dûrî'ye göre; şayet Sicilya emirini seçme işi Sicilya Araplarının seçimine terk edilmiş olsaydı, Abbas b. Fadl'ın seçimi gibi, Sicilya'nın fethi daha hızlı bir şekilde tamamlanmış olurdu.¹⁴⁹⁹ Ancak Sicilya Araplarının önerileri doğrultusunda onaylanan; Abbas b. Fadl, Ahmed b. Ya'kub, Abdullah b. Abbas, Muhammed b. Hufâce, Hüseyin b. Ahmed b. Ya'kub gibi valilerden¹⁵⁰⁰ Muhammed b. Hufâce'nin, Araplar arasındaki kabilecilik ateşinin alevlenmesi neticesinde öldürüldüğünü,¹⁵⁰¹ Ahmed b. Ya'kub'un Sicilya Araplarınca seçilip sonra azledildiğini,¹⁵⁰² Sevade b. Muhammed'in isyanla indirilip adamlarıyla birlikte Kuzey Afrika'ya gönderildiğini¹⁵⁰³ göz önünde bulundurursak, bu düşüncenin de çok fazla geçerli olamayacağını müşahede etmiş oluruz. Aslında Sicilya'daki Müslümanlar bu tutumlarıyla, idareci seçimi hususunda ortak bir düşünceye sahip olmadıkları gibi Ağlebî hâkimiyeti altında yaşamak istemedikleri düşüncesini de hissettirmektedirler.

Ayrıca Kuzey Afrika'da hâkim güç olan Ağlebî Devleti bile kabilecilik sorunlarını çözüme zorlanmışsa, buradaki kabilelerden seçilen birinin emirliği durumunda, kabilelerin iç savaş sorununun daha da alevlenebileceği düşünülebilir. Belki de bu parçalanmışlıktan istifade ederek adanın Rum tarafı bu kabilelerle anlaşıp, birbirlerini yok ettirme yoluyla ve Bizans'ın desteğini de alarak, iddia edildiği gibi adanın kısa zamanda fethi yerine, Müslümanların adayı Rumlara terk etme durumunda kalmaları söz konusu olabilirdi.

Ağlebî Emirliği, ister yukarıda ileri sürülen nedenlerden olsun ister daha farklı nedenlerden olsun Sicilya Araplarının müstakil Sicilya Emirliği kurmalarını uygun görmüyordu. Bu sebeple Sicilya Araplarının, valilerine karşı gerçekleştirdikleri isyanlara karşılık, Ağlebî emirliği başka bir vali tayin ederek sorunu çözüme yoluna gidiyordu. Eğer bir vali azledilecekse veya atanacaksa bu azil olayı ve atama, Ağlebî

¹⁴⁹⁸ Ebû Halîl, 75.

¹⁴⁹⁹ Dûrî, 87.

¹⁵⁰⁰ Nüveyrî, XXIV/361; Ayrıca bkz. Işılta, "Sicilya", *İA*, XIX/593-594; Dûrî, 86.

¹⁵⁰¹ Hasan, *İslâm Tarihi*, IV/64.

¹⁵⁰² Ahmed, 21;

¹⁵⁰³ Seâlebî, 244-245.

emirliği eliyle gerçekleştiriliyor, boyelikle adanın hâkimiyeti Ağlebilerin elinde kalmış oluyordu.

Ağlebî yönetimi vali tayiniyle adanın hâkimiyetini elinde tutmasının yanında, önem sırasına göre emirlikten sonra gelen Kadı tayini ile de ada üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmektedir. Kadılar, Sicilya Müslümanları tarafından seilmeyip Ağlebî yönetiminin yetki verdiği Kayrevân kadısı tarafından adaya atanmaktaydılar.¹⁵⁰⁴

Ağlebî yönetiminin adaya tayin ettiği ilk kadı ise ilk Emir ve Kadı olan Esed b. Furât'tır. Ağlebiler tarafından gönderilen Eb Fihr'in emirlik döneminde bu görevler birbirinden ayrılmıştır. Bu dönemde adaya ilk atanan kadı ise Kayrevân fakihlerinden olup, sâlih, verâ sahibi, dünya hayatından yüz evirmış, zhdyle, adaletiyle, iffetiyle meşhur olmuş Kayrevân kadısı Ahmed b. Eb Mihrez (. 221/836) idi.¹⁵⁰⁵ Ondan sonra kadılığa hükümlerindeki adaletiyle meşhur olan Abdullah b. Sehl Kayrevâni geçti. Daha sonra Sicilya kadılarının meşhurlarından olan İbn Kehhâle adıyla bilinen Süleyman b. Sâlim el-Kattân, sekiz yıl (279-288/893-901) orada kadılık yaptı. Yine orada Muhammed b. İbrâhim b. Ebî Sâbih ve Eb'l-Kâsım Muhammed et-Tırâzî de Ağlebilerin Sicilya'ya tayin ettiği kadılardan idi. Bu kadılar adalet, züht ve takvayla meşhur kişilerdi. Eb'l-Kâsım Muhammed et-Tırâzî, Ağlebilerin Sicilya'daki son kadısı olmuştur.¹⁵⁰⁶

3.1.3. Sicilya Yönetiminin Gayrimüslim Tebaaya Karşı Tutumları

Özgür halka gösterdikleri tutum: Müslümanların fethettikleri bölgelerdeki Hristiyanların birçoğu, Bizans'ın emniyetli yerlerine g ediyorlardı.¹⁵⁰⁷ Geride kalanlar ise, büyük çoğunluğu bağımsız olarak yaşayan, bir kısmı cizye ödeyen, bir kısmı da toprak ağalarının topraklarını işleyen gruplardı. Onlardan bir kısmı da Bizans mukavemeti devam ettiği sürece Hristiyanların bağımsız oldukları bölgede Bizans'ı efendileri olarak tanıyorlardı. Ama bu Hristiyan topluluklar, Arap Devleti'yle antlaşma imzalayarak bu devlete de haraç ve cizye ödüyorlardı.¹⁵⁰⁸

¹⁵⁰⁴ Drî, 91-93.

¹⁵⁰⁵ İbn İzârî, I/106; Ayrıca bkz. Drî, 91.

¹⁵⁰⁶ Drî, 92.

¹⁵⁰⁷ Ahmed, 22.

¹⁵⁰⁸ Ahmed, 29; Granara, "Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily", 46.

Granara, yukarıdaki tasnife benzer bir şekilde Hristiyan kitleleri tasnif ederken, ilk grubu güçlü ve oradan kaçabilen zengin özgür adamlar olarak açıklamıştır.¹⁵⁰⁹ Ama Hristiyan yerleşimcilerden kalan kimseler vardı ki bunlar, Müslümanların idaresi altında çeşitli bölgelerde ikamet etmekteydiler. Onların hepsi, ehli zimmet olarak saygı görüp imtiyazlı ve seçkin bir konuma sahiptiler.¹⁵¹⁰

Hristiyanlardan geriye kalanlar ise İslâm dininin engin hoşgörüsünden istifade ediyorlardı. Çünkü Müslümanlar, Sicilya'daki halka daha önceki Bizans yönetiminden daha hoşgörülü bir yönetim sergiliyorlar; kadın ve çocuklara vergi indirimi uyguluyorlardı.¹⁵¹¹ Müslümanların yoğunlukta olduğu bölgelerde ikamet eden Hristiyan ahali dinî yaşamlarını ve geleneklerini rahatlıkla sürdürebiliyorlardı.¹⁵¹² Aynen Müslüman çiftçilerde olduğu gibi Hristiyan çiftçilerin üzerindeki yükler de kaldırılmış her türlü tarımsal faaliyet onlar için de kolaylaştırılmıştı. Adanın Hristiyan halkı, Bizans döneminde ödedikleri vergilerden daha az vergi ödüyorlardı. Bununla birlikte hayvanları üzerindeki vergilerin tamamı da kaldırılmıştı.

Esir ve kölelere karşı tutumları: Müslüman hâkimiyeti altında yaşayan Hristiyanların tabakasından bir kısmı da köle topluluğudur. Bu topluluk da savaşta ya da bir saldırı esnasında esir edilenler, Müslümanlardan ya da Hristiyanlardan satın alınan köleler ve tarım işçileridir.¹⁵¹³ Savaşlar neticesinde elde edilen esirlerin bir kısmı Mazera bölgesindeki çiftliklerde zirai işlerde hizmet ediyorlardı.¹⁵¹⁴ Elde edilen esirlerin bir kısmının satılmasının¹⁵¹⁵ yanında, bazı durumlarda esirlerden bazılarının öldürüldüğü de vaki olmuştur. İbn Berber'in emriyle öldürülen bazı esirler,¹⁵¹⁶ II. İbrâhim'in Tabermin'in fethi sonrası harbe iştirak etmiş olan esirlerden öldürdükleri bunlardandır.¹⁵¹⁷ Kendilerine hayat hakkı tanınıp, köle olarak kullanılan Hristiyanların

¹⁵⁰⁹ Granara, "Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily", 46.

¹⁵¹⁰ Ahmed, 29.

¹⁵¹¹ Savelli, 41; Azimli, "Sicilya'daki İslâm Medeniyetinin Avrupa'ya Etkileri", 137.

¹⁵¹² Çıvgın, 476; Ahmed, 30.

¹⁵¹³ Ahmed, 30.

¹⁵¹⁴ Ahmed, 20; Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/368.

¹⁵¹⁵ İbnü'l-Esîr, VI/257.

¹⁵¹⁶ Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/368.

¹⁵¹⁷ İbnü'l-Esîr, VI/257; Esirlerin öldürülmesiyle ilgili hüküm için bkz. Zuhayli, VIII/229-232; Ahmet Özel, "Esir", *DİA*, XI/386-387; Mehmet Birsin, "İslâm Devletler Hukukunda Savaş Esirlerine Uygulanan Yapıtların Analizi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:11 Sayı:21, s.163-194.

çoğu ise İslâm'ın güzelliğinden dolayı ya da hürriyetlerini elde etmek düşüncesiyle İslâm dinine giriyorlardı.

Şu hakikat ortaya çıkmıştır ki Sicilya'daki bu tür zimmet ehli, ister hür ister köle olsun Müslümanların hâkimiyeti altında isyan etmeden yaşadıkları dönemlerde, İtalya'da, Fransa'da ve Lombardların hükmü altında yaşayan Hristiyanlara göre daha güzel ve daha rahat yaşamaktaydılar.¹⁵¹⁸ Bir de şu tespiti ortaya koymalıyız ki burada hiçbir şekilde zorla Müslümanlaştırmak gibi bir faaliyete rastlamamaktayız.

3.1.4. Sicilya Yönetiminin Müslüman ve Gayrimüslimlere Uyguladığı Hukuk

Sicilya Adası'nda Müslüman hâkimiyeti altındaki topraklarda Ağlebî emirliğince tayin edilen Kadılar, halkın sorunlarını İslâm hukukuna göre çözümlenmekteydiler. Kadılar, şehirlerdeki hukuk ve asayiş işlerinden sorumluydular. Başta başkent Palermo olmak üzere hâkimiyetleri altındaki şehirlere atanan kadılarla, hukuk tanzim edilmekteydi. Bu kadılar halkın anlaşmazlıklarına çözüm getirmekle birlikte öşür ve vergileri yazan memurları da denetlerlerdi. Onları hak ve hukukun tanzimi hususunda devlet malını yazan, umum hesapları yapan görevlilerin kontrol mercileriydi. Öyle ki burada da Mısır ve Kuzey Afrika'da olduğu gibi divanlar tutulurdu. Buradaki hukuk düzeni, halkın devlet valileri hakkındaki şikâyetlerine bakan Dîvân-ı Mezâlim, mali işlerle sorumlu tutulan Dîvân-ı Tahkîk ve sancak, bayrak, resmi elbise ve bazı eşyaların yapımından sorumlu olan Dîvân-ı Tıraz gibi kurumlarla¹⁵¹⁹ tanzim edilmekteydi.¹⁵²⁰

Müslümanların kendi aralarındaki anlaşmazlıklarda ve Müslüman-gayrimüslim anlaşmazlıklarında İslâm hukukuna göre hüküm verilirken adadaki gayrimüslimlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklarında da kendi dinlerine göre hüküm verilmekteydi. Ama taraflardan birisi Müslüman ise İslâm hukukuna göre karar veriliyordu. Gayrimüslimler, mülk edinme ve ibadetlerini hür bir şekilde yapma haklarına sahiptiler. Onların Müslüman bir kadınla evlenmeleri ve bir Müslümanı Hristiyanlaştırmaları caiz değildi.¹⁵²¹

Gerek Sicilya yönetiminin gerekse Müslüman halkın gayrimüslimlere hoşgörülü davranmasının yanında, onlara din ve hukuk hürriyetleri de verilmişti. Müslümanlar,

¹⁵¹⁸ Ahmed, 30.

¹⁵¹⁹ Abdulazîz ed-Dûrî, "Divan", *DİA*, İstanbul 1994, IX/379–380.

¹⁵²⁰ Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâirati'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkıliyyeti", 97.

¹⁵²¹ Ahmed, 30.

gayrimüslim yönetimlerin aldıkları çokça vergiyi azaltmalarının yanı sıra kadınlardan, çocuklardan ve rahiplerden de cizye almamışlardı. Onların ibadet mekânları olan kiliseleri korudular ancak yenilerini yaptırmadılar. Müslümanlar, kendilerinin çoğunlukta olduğu bölgelerde ikamet eden Hristiyan ahalinin geleneklerini sürdürmesine izin vermişler; haraç bedeli karşılığı topraklarını işletmelerine izin verip hatta onlara zirai hususta yardımcı bile olmuşlardır. Bu münasebetle Durant, “*Araplar iyi idare edilen bir ekonominin meyvelerini toplamakta gecikmediler.*”¹⁵²² ifadesiyle Müslümanların, gayrimüslimlere karşı tutumlarının iyi olduğunu itirafını yapmıştır.

Müslümanlar, burada etkileşim içinde buldukları halkları itaat altına almak için İslâm hukukunun kurallarını uyguladılar. Burada İslâm hukukunun gayrimüslimlere tatbik edilmesiyle ilgili olarak Granara makalesinde, Müslüman Sicilya’da yerleşmiş çağdaş bilim adamı, genellikle fetvalarını Mâlikî mezhebine göre veren Ebû Ca’fer Ahmed b. Nasr ed-Dâvûdî (ö. 314/926 veya 317/929)’nin, İslâm hukuku ile ilgili yazdığı Kitâbü’l-Emvâl adlı esere¹⁵²³ atıfta bulunarak şu nakilde bulunmaktadır:

Bir konuşma esnasında Ebû Ca’fer Dâvûdî’ye soruldu: “*Sicilya askerî kuvvetler tarafından fethedildiğinde, bazı şehirlerde oturanlar barış antlaşması yapılana kadar onlara direnç gösterdi. Onlardan bazıları oturdukları yerleri terk ettiler. Onların statüsü nedir?*”

Ebû Ca’fer Dâvûdî: “*Eğer barış antlaşması yapıldıysa, barışın şartları gereği onlar kendi mülkleri üzerinde kalmış, buna karşılık da cizye vergisi ödemişlerdir. Onlar yerlerini bu şekilde korudular. İslâm’ı seçenlerden ise cizye düşmüştür, topraklarını ellerinde tutmuşlardır. Hem cizye hem haraç verenlerle ilgili ise şu durum öne çıkmıştır. Biri diğerinden ayrılmayan cizye ve haraç vergisini ödemeyi kabul edenlerin topraklarının satışına izin verilmemiştir. İslâm’a dönenler için ise ne cizye ne haraç ne de toprak satışı engeli söz konusu değildir. Onlar istediklerini yapabilme serbestliğine sahiptirler.*”¹⁵²⁴

¹⁵²² Durant, Will, *İslâm Medenîyeti*, (çev.: Orhan Bahaettin), İstanbul Ts., s.185.

¹⁵²³ Cengiz Kallek, “Dâvûdî”, *DİA*, IX/50-51.

¹⁵²⁴ Granara, “Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily”, 47.

3.2. ADADAKİ İSLÂMİ TEBLİĞ FAALİYETLERİ

Birtakım nedenlerle adaya çıkan Müslümanlar, duyguları şevke getiren cihadın ilk coşkun haliyle bu topraklar üzerinde fethiye koyulmuşlardı. Fetihlerde bulunan Müslümanların bu faaliyetleri sırasında dinlerinin gereği olan bir uygulamaları vardı. Müslümanlar, karşılaştıkları gayrimüslim kitlelere şu tekliflerde bulunurlardı: İslâm'ı kabul ederek kendileriyle eşit olmak, kabul etmedikleri takdirde kendi topraklarında barış yoluyla anlaşıp dinlerini koruyarak yaşayabilmek, bu da kabul edilmezse savaş yapmak.¹⁵²⁵

Bu durum, Sicilya'ya sefer için çıkmış olan Müslüman fatihlerin de doğal olarak bir uygulamasıydı. Ancak Sicilya'daki Rumların hazırladığı büyük ordu üçüncü seçeneği uygun görerek savaştan yana tavrını koyunca ilk iki maddenin işlerliği, Müslümanların ada üzerinde kurdukları kısmi hâkimiyetten sonra faal hale gelmeye başlamıştır.

Sicilya'daki yapılan ilk fetihler sırasında İslâm'ı benimseyerek Müslüman olan kişi, muhtemelen ya yoktu ya da kayıtlara geçmeyecek kadar azdı. Diğer taraftan cizye ile bağılılığını bildiren birkaç kale de Müslümanların zafiyet geçirdiği dönemde isyan ederek cizyeyle bağılılığı iptal etmişlerdi.

Bu sebeple Sicilya üzerinde gerçekleşen İslâmî tebliği iki kısımda değerlendirmek mecburiyeti ortaya çıkmaktadır. Buradaki tebliği, adada kısmi de olsa hâkimiyet tesis edildikten sonra, hâkim olunan topraklardaki gayrimüslim halka yapılan İslâmî tebliğ ve hâkim olunamayan topraklardaki gayrimüslim halka yapılan tebliğ faaliyetleri şeklinde ele almak gerekmektedir. Hâkim olunamayan topraklardaki tebliğ faaliyetleri adanın tamamının ele geçirilmesi boyunca devam etmiş, ancak kutuplaşmadan dolayı bu faaliyet başarısız olmuştur.

Sicilyalılar, doğu Hristiyanlarının (Suriye Filistin, Mısır...) aksine Müslüman fatihlerle uzlaşmaya çalışmamışlar bilakis koşullar uygun olduğunda, ada yönetimine karşı ayaklanmışlardır. Kendi inanç ve değerleri uğrunda ölmeyi amaçlayan bu kitle üzerinde İslâmî davet fazla etkili olamamıştır. Bizim ele aldığımız esas konuya gelince bu, Müslümanların hâkimiyeti altındaki topraklarda yaşayan gayrimüslim halkın

¹⁵²⁵ Granara, "Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily", 46.

davetiydi. Bununla ilgili olarak Sicilya yönetiminin herhangi bir kurumsal faaliyetini tespit edebilmiş değiliz.

Sicilya Adası'nda Müslüman hâkimiyeti başlayınca, buralarda fetihle bulunmuş asker ve onlara destek için gelen ordu mensuplarının yerleşmesinin yanında, Müslümanların yaşadığı topraklardan gelen sivil halk da buradaki fethedilmiş topraklar yerleşmeye başladı. Bu halkların da yerleşmesiyle birlikte, Sicilya Adası'nda bir İslâmlaşma ve Araplaşma süreci başladı. Adaya akın eden Müslümanlar, burada İslâm kültür ve inancının yayılmasında gayret gösterdiler.¹⁵²⁶

Diğer taraftan Sicilya yöneticileri de adada kalıcılığı sağlamak için Müslüman halkların buraya gelip yerleşmeleri hususunda davet ve teşviklerde bulunmuşlardır. İşte bu davet ve sunulan kolaylıklar neticesinde Sicilya'ya gelmiş bulunan Müslümanlar, özellikle Arapların muhtelif kabilelerinden, bilhassa Kureyş, Kinde, Fihri, Hanzala ve Ensar'dan Evsliler, Hazrecliler ile Afrika'nın sonradan Müslüman olmuş bulunan yerlilerinden teşekkül eden kitleler adaya gelerek yerleştiler. Buraya yerleşen bu kitleler, Müslümanların hâkim olduğu kısımda yaşayan gayrimüslim halka, İslâmiyet'i tebliğ etmeye başladılar.¹⁵²⁷ Müslüman halkların buradaki gayrimüslimlerle oluşturdukları etkileşim, kültürel engellerin ve güçlü dinî hislerin kırılmasının yanı sıra etkili iletişime de katkı sağlamıştır. Böylece Müslümanlar, kimliklerini göstermenin yanında hünerlerini de göstererek, gayrimüslim halk üzerinde etkili olmuş¹⁵²⁸ ve yerli halkın Müslüman olmasına katkıda bulunmuştur. Yine Müslümanların gayrimüslimlere hoşgörülü davranması¹⁵²⁹ durumu da onların İslâm'a ve Müslümanlara bakışlarında düşünce değişikliklerine yol açarak bu dine girmelerini sağlamış olabilir. Bunların yanı sıra savaşlar neticesinde elde edilen esirler de Mazera bölgesinde özellikle zirai alanda çalışırken, Müslümanlarda gördükleri değerlerin İslâm dininden kaynaklandığını görerek bu dine intisap etmişlerdir.¹⁵³⁰ Müslümanlarla birlikte aynı mekânları paylaşan bazı gayrimüslimler de kendi dinleri üzere yaşamaya devam etmişlerdi.

Sicilya Emirliği, hâkimiyetleri altındaki topraklara, Müslüman yerleşimciler için mutlak ihtiyaç olan cami ve medresenin yanında, yine İslâm kültürünü yansıtan han,

¹⁵²⁶ Çivgin, 476–477.

¹⁵²⁷ Panipatti, III/1045.

¹⁵²⁸ Granara, "Jihad and Cross-Cultural Encounter in Muslim Sicily", 50.

¹⁵²⁹ Savvâf, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkkilliyeti", 96.

¹⁵³⁰ Ahmed, 31.

hamam, kervansaray gibi mimari yapıları inşa etmişlerdi. Bu eserlerle Müslümanlar, bir nevi gayrimüslimleri görsel mimariyle de İslâm'a davet etmekteydi. İbn Havkal, 970'lerde, sadece Palermo'da 300 cami¹⁵³¹ 300 öğretmen bulunduğunu yazar ki, bu rakam nüfusa göre oldukça fazla¹⁵³² olmakla birlikte bu medrese ve camilerdeki hocaların İslâm'ı anlatmalarını göz önünde bulundurursak Sicilya'da yoğun bir şekilde İslâmi tebliğin olduğu kanaatine varabiliriz.

İslâm toplumunda genel olarak mevcudiyeti olan Müslüman erkeklerin gayrimüslim kadınlarla evlilikleri neticesinde onların ve çocuklarının İslâm dinini benimsemelerine vesile olmak suretiyle yapılan tebliğ faaliyetleri -İbn Havkal'ın Sûretü'l-Arz adlı eserinde kaydettiğine göre- bu adada gerçekleşmemiştir. Öyle ki bu nakle göre gayrimüslim kadınlarla evlenen Müslümanlar, onların din değiştirmeme hususlarına göz yummakla birlikte evliliklerinden olan kız çocuklarını da Hristiyan olarak yetiştirmelerine müsaade etmişlerdir.¹⁵³³ Çıvgın ise bu rivayete bağlı olarak şu haklı değerlendirmeyi yapmaktadır: *"Bu durum bize, Sicilyalı Müslümanların İslâm inancının temel normlarını tam anlamıyla içselleştirmediklerini ve yalnızca bazı genel kurallara uymakla yetindiklerini kanıtlar. Ada'da yerel Hristiyanlık inancıyla fetihden sonra gelen İslâm inancı arasında çok yoğun bir etkileşimin olduğu ve inançların sınırlarının çok keskin biçimde çizilmediği açıktır."*¹⁵³⁴

İslâmi tebliğde gerek önceki fetihleri gerekse Sicilya Adası'ndaki fetihleri ele aldığımızda genel manada şu sonuç ortaya çıkmaktadır. Bir bölgede öncelikle askerî ya da siyasî hâkimiyet sağlanıp, halk bu güce tabi kılınınca, gayrimüslimler buraya fetih münasebetiyle gelen Müslümanların İslâmi yaşamlarıyla karşılaştıklarında bundan etkilenerik daha kolay bir şekilde bu dine girmektedirler.

¹⁵³¹ İbn Havkal, mescit sayısının çokluğunun nedenini şöyle kaydetmektedir: Onların kibirden başlarının dik oluşu ve halklarının akılların azlığı, ayrıca onların her birisi birbirlerine hiddetlerinden dolayı aynı yerde namaz kılmamak için kendilerine mescit edinmişlerdir. Bu sebeple aile fertlerine münhasır mescitler oluşmuştur. Bkz. İbn Havkal, 120-121.

¹⁵³² İbn Havkal, 126; Ayrıca bkz. Durant, 185; Çıvgın, 476-477. İbn Havkal, bu öğretmenlerin çokluğunu, onların gaza ve cihattan kaçmalarına bağlamış, az gelirleri olmalarına rağmen bu görevi yaptıklarını kaydetmiştir. Ancak biz burada onların yaptıkları dîni öğretme faaliyetlerini ön plana alarak bu kadar öğretmenin ve cami imamlarının dîni öğretmeleri azımsanacak bir tebliğ faaliyeti değildir kanaatindeyiz.

¹⁵³³ İbn Havkal, 129.

¹⁵³⁴ Çıvgın, 476-477.

3.3. ADADA UYGULANAN İSKÂN POLİTİKASI

Sicilya Adası Müslümanlar tarafından fethedilmeden önce Yunan, Lombard, Yahudi ve Bizans Rumlarından müteşekkil yerleşimcileri barındırmaktaydı. Yunan ve Bizans Rumları, çoğunluğu oluşturmaktaydı. Adanın Müslümanlarca fethiyle birlikte burada yerleşimcilerin nüfus dağılım oranları değişmeye başlamıştı. Şöyle ki Arap ve Berberi kabilelerinden oluşan Müslüman fetih ordusu fethedilen bölgelere yerleşince, bu etnik değişim de gerçekleşmeye başladı. Fetihlerin ilk yıllarında Endülüs'ten gelen Müslüman Arap ve Müslüman İspanyol halklarından oluşan yardım ordusundaki bazı Müslümanların da burada kalmasıyla yeni bir etnik grup daha (İspanyollar) adaya dâhil oluyordu.

Palermo'nun başkent oluşuyla birlikte yöneticileri belirleyen Araplar, çoğunlukla burada yerleşmeye başladı.¹⁵³⁵ Sadece Palermo'da hakiki katışıksız çoğunluğu Kays kabilesinden olan Araplar 1000 kişi kadardı.¹⁵³⁶ Fethedilen toprakların genişlemesiyle birlikte adaya göç eden farklı etnik yapıları sahip Müslümanlar da buralara gelip yerleşmeye başlamışlardı. Arap ve Afrikalı Müslümanlardan sonra Fars ve Sudan ırkına mensup Müslüman kitleler de adaya yerleştiler.¹⁵³⁷ Bu arada zaman içerisinde Sicilyalı yerli halktan olan kişilerin de Müslüman oluşuyla birlikte ada, Müslüman olan birçok farklı etnik gruplarla şekillenmeye başladı. Arap kabilelerinin yanında adanın fethinde mühim rol oynayan ve hususi görevlerde bulunan birçok Berberi kabilesi, özellikle adanın Girgent, Mazera şehirleri ve civarında yerleşmiş bulunuyorlardı.¹⁵³⁸

Ebû Halîl, fethedilen bölgelerdeki etkin olan kabileleri tasnif ederken, adanın birinci kısmını Arap kabilelerinin ortaklaşa fethettiğini, ikinci kısmının ise Arap ve Berberi kabilelerince fethedildiğini ifade ederek, onların yerleşimlerinin de bu tasnife göre yapıldığını ileri sürmüştür.¹⁵³⁹ Yani ilk fethedilen kısımlarda Araplar, sonraki fethedilen kısımlarda ise Arap ve Berberi kabileler birlikte ikamet etmekteydiler. Müslümanlar, adanın neresini tam bir şekilde fethetmişlerse oraya Müslümanları götürüp yerleştirerek fethi sağlama almaya çalışmışlardır. Bu duruma Sirakusa'nın

¹⁵³⁵ Ahmed, 29.

¹⁵³⁶ Seâlebî, 248.

¹⁵³⁷ Panipatti, III/1045.

¹⁵³⁸ Ahmed, 29.

¹⁵³⁹ Ebû Halîl, 78.

fethini,¹⁵⁴⁰ İtalya Yarımadası'ndaki Calabria bölgesinin fethini¹⁵⁴¹ örnek olarak verebiliriz.

Çıvgın, Ağlebîler döneminde adadaki iskânı, “*adanın genellikle Yunan kökenli olan yerli halkı Messina ve Taormina'ya doğru göçe zorlanıp onlardan boşalan yerlere Müslümanlar yerleştirilmiştir.*”¹⁵⁴² şeklinde tenkitçi bir yaklaşımla değerlendirmiştir. Ancak biz bu değerlendirmeyi çok ağır bulmaktayız. Çünkü Müslümanların hâkim olduğu bölgelerde yaşayan gayrimüslim halka iyi davranıldığını haklarının korunduğunu buradaki fetihleri çokça eleştiren batılı yazarlar dahi itiraf etmişlerdir. Bu durum zorla göç iddiasını geçersiz kılmaktadır. Ancak kendiliğinden göç eden halkın boşalttığı yerlere, Müslümanların yerleştiğini düşünebiliriz.

Bu dönemde, Sicilya Adası'nda Arap, Berberi, Yunan, Lombard, Yahudi, Fars ve Sudanlı gibi farklı etnik grupların yanı sıra Hristiyan ve Müslüman Sicilyalılarla putperest din salikleri de bulunmaktaydı.¹⁵⁴³

3.4. YÖNETİM KARŞITI İSYANLAR, NEDENLERİ VE SONUÇLARI

Sicilya Adası'nın fethi süresince adada gerek Müslümanlardan gerekse onlara bağlılık bildiren yerli gayrimüslim şehir halklarından idareye karşı isyanlar gerçekleşmişti. Şimdi bu isyanlardan öncelikle Müslüman halkın idareye karşı gerçekleştirdiği karışıklıkları sonrasında ise gayrimüslimlerin gerçekleştirdiği isyanları ayrı başlıklar altında neden ve sonuçlarıyla birlikte değerlendirmesi icap etmektedir.

3.4.1. Müslümanların Çıkardığı Karışıklıklar

Adanın fethi sırasında Müslümanlar arasında cereyan eden ilk anlaşmazlık, Sirakusa kuşatması sırasında Kadı emir Esed b. Furât döneminde olmuştur. Bunun nedeni ise Müslüman ordusunda baş gösteren kıtlık ve bunun akabinde meydana gelen veba hastalığı idi. Buradaki Müslümanlar, İbn Kâdim adındaki temsilcileri vasıtasıyla Esed b. Furât'a, bu kuşatmayı durdurup Kuzey Afrika'ya dönmeleri hususunda baskı

¹⁵⁴⁰ Abbâdî-Sâlim, 115.

¹⁵⁴¹ İbnü'l-Esîr, VI/114.

¹⁵⁴² Çıvgın, 475.

¹⁵⁴³ Ahmed, 29.

yaptılar. Ancak Emir Esed b. Furât'ın dirayetli tutumu neticesinde ve İbn Kâdim'in cezalandırılmasıyla bu karışıklık sona ermiştir.¹⁵⁴⁴

Sicilya Adası'nda Müslümanlar arasında ilk ciddi karışıklıklar, 868 yılında Emir Hufâce'nin ordusundaki askerlerden birinin ihanetiyle öldürülmesi sonucu başlamıştır. Medeni bu durumu, "bir entrika neticesi mi veya intikam işi mi yoksa düşmanların hilesi mi bilemiyoruz"¹⁵⁴⁵ şeklinde değerlendirmektedir. Ancak katilin gayrimüslimlerin bulunduğu Sirakusa şehrine kaçmış olması¹⁵⁴⁶ bu olayın Müslüman ordusunda bulunup gizli din taşıyan Hristiyan biri tarafından gerçekleştirildiği düşüncesini hissettirmekle birlikte, öldürülmesinin akabinde Müslümanların saflarında da ayrılıklar ve karışıklıkların meydana gelmiş olması Medeni'nin bakışını haklı kılmaktadır. Nüveyrî'nin, "Hufâce, Halfûn b. Ebî Ziyad el-Huvvârî adında biri tarafından öldürülmüştür" kaydını esas alırsak bu durumu iki taraflı değerlendirmemiz gerekecektir. Birincisi, Berberi olan bu şahıs kabilecilik taassubuyla emir Hufâce'yi öldürdü. İkincisi ise, hem kabilecik taassubu hem de gizli bir hristiyan olarak Müslüman bir Arap emiri öldürme şerefini kazanma amacıyla bunu gerçekleştirmiştir. Müslüman ordusunda yer alan Berberilerden olması ise, Müslümanların ordusunda kabilecilik ateşinin yanmasına ve daha sonraki karışıklıklara temel oluşturmaya sebep olmuştur.

Emir Hufâce'nin yerine seçtikleri yeni Emir Muhammed b. Hufâce, onları tekrar barış ortamına döndürmek için gayret gösterdi ve bunun için yeniden fetihleri başlatarak onları karışıklıklardan uzak tutmak istedi. Ancak Emir Muhammed b. Hufâce de kendi hizmetçileri tarafından öldürüldü. Yeni emir de şehit olunca, adadaki fitne kapıları iyice açılmış oldu. Öyle ki adadaki bu amansız fitne hastalığı oradaki çöküşün en büyük sebeplerini teşkil etmiş oldu.¹⁵⁴⁷

Bu karışıklıkların temelindeki valilerin öldürülmesi hususunda şu farklı düşünceler ileri sürülebilir. Birincisi, bu valilerin ordusunda Müslüman asker kılığında gayrimüslim asker ve hizmetçiler mevcuttu. Bunlar, dinleri adına valileri öldürerek intikam alıyorlardı ya da Hristiyan yöneticiler tarafından yönlendirilerek valilerin öldürülmesiyle Müslümanlar arasında kargaşa ortamı oluşturma gayesine hizmet ediyorlardı. İkincisi, ordu içerisinde Hufâce ailesine karşı olan bir grup vardı ve bu grup

¹⁵⁴⁴ Ahmed, 15; Medenî, 62-63.

¹⁵⁴⁵ Medenî, 83.

¹⁵⁴⁶ İbn Verdân, 39; İbnü'l-Esîr, VI/145; Ebü'l-Fidâ, II/41; İbn Ebû Dînâr, 65; Ayrıca bkz. Tâlibî, 519.

¹⁵⁴⁷ Medenî, 83; Tâlibî, 522.

onların idaresini kabullenemiyordu. Gerek askerlerden gerekse hizmetçilerden emellerine hizmet edecekleri kanaatine vardıkları kişileri ayartarak, amaçları doğrultusunda kullanıp valileri öldürtmüşlerdir. Üçüncüsü, valilelerin şahsi tutumundan kaynaklanmış olabilir. Gerek askerlere gerekse hizmetçilere karşı onları tahrik edecek şekilde davranışlar ortaya koymuş olabilirler ve bedelini de hayatlarıyla ödemiş olabilirler. Dördüncüsü, Hufâce ailesine mensup valiler aracılığıyla, bunların yöneticiliğini onaylayan Ağlebî ailesine mesaj gönderen Ağlebî karşıtı grubun mevcut oluşuydu ve bunların entrikaları neticesinde bu olaylar cereyan etmekteydi. Beşincisi, kabile taassubunun yansıması sonucu bu olaylar cereyan etmiştir. Ağlebî emiri II. İbrâhim dönemi Sicilya'da isyanla indirilen valilerin öldürülmemesi (Ağlebî ailesinin fertlerinin öldürttüğü Ca'fer b. Muhammed hariç) durumunu göz önüne alırsak, valilerin öldürülmesi olayları ve bunun akabinde cereyan eden karışıklıkların nedeni Müslümanlar değil, Müslümanların iç isyanları gibi görünen gayrimüslim destekli karışıklıklardır.

Bu karışıklıklardan sonra Ağlebî Emiri II. İbrâhim döneminde (261-288/874-901) Sicilya Adası'nda fitne ve isyanlar hüküm sürdü. Onun hâkimiyet dönemi Sicilya'daki hâkimiyetin üçte birine denk geliyordu. Onun plansız siyasetinin eseri olarak fitne ve isyanlar ateşlendi. Ağlebî ailesine mensup Ahmed b. Ebî Abdullah, Sicilya emiri Ca'fer b. Muhammed'i onun köleleri vasıtasıyla öldürtüp, onun yerine valilik koltuğuna geçince,¹⁵⁴⁸ bu durumu gören Palermo halkı, yani kavmin ileri gelenleri ve ehli hal ve'l-akd, idarenin Ahmed ve amcası Ağleb'in elinden alınmasını ve o ikisinin tutuklanmasını uygun gördüler. Onlara karşı haklı bir isyan gerçekleştirip, o ikisini tutuklayarak Kayrevân'a gönderdiler.¹⁵⁴⁹ Bunun üzerine Ağlebî emiri, Ahmed b. Ebî Abdullah ve amcası Ağlebî öldürdü. Ardından II. İbrâhim, oğlu Ebü'l-Ağlebî oraya emir tayin etti. Sicilya Arapları ona da isyan edip onu Kuzey Afrika'ya kovdular.¹⁵⁵⁰ Bu kez isyanlar, II. İbrâhim'in şahsında Ağlebî yönetimine karşı gerçekleşiyordu.

Bu olaydan sonra 268/882 yılında buraya vali olarak Hüseyin b. Abbas atandı. O gayretleriyle umumi halin ıslahı ve emniyetin sağlanması hazırlığına yöneldi ve bunu da

¹⁵⁴⁸ Medenî, 85; Zehrânî, 63.

¹⁵⁴⁹ Medenî, 87.

¹⁵⁵⁰ Dûrî, 88; Zehrânî, 63.

altı ayda başardı. Öyle ki orada büyük bir başarı ile İslâmi idarenin başında kalmıştı. Ancak 269/883 yılında azledilmiş olarak Kayrevân'a döndü.¹⁵⁵¹

272/886 yılında Palermo halkı, yönetimi iyi tesis edemediği kanaatiyle, Sicilya emiri Sevâda b. Muhammed b. Hufâce el-Ağlebî'ye karşı isyan ettiler. Onu, kardeşini ve maiyetindeki adamları tutuklayarak Kuzey Afrika'ya gönderdiler ve başlarına kendi istedikleri Ebû'l-Abbas b. Ali'yi vali seçip onun yönetimi altında toplandılar.¹⁵⁵² Adaya büyük bir orduyla tekrar gönderilen Sevâda, bu kez olaylara hâkim oldu. Ancak Müslüman askerler arasında işler güzel yürümeyince, Sicilya'daki Müslümanlar, Kuzey Afrika'dan gelen vali ve ordusuna yine isyan ettiler. Onların isyanları 275/889'dan 280/894 yılına kadar sürdü. Sevâda çağrıldı ve Muhammed b. Fadl, ada üzerinde otorite kurması için oraya ikinci defa vali olarak atandı.¹⁵⁵³

Bu sırada 275/889 yılında Sicilya'da Araplarla Berberiler arasında fitne çıkmıştı. Ebû Hasan b. Yezid'in elebaşılığını yürüttüğü bu isyan büyüyünce II. İbrâhim, onları yatıştırıp yeniden itaatlerini sağlamak için onlara yazı yazarak çağrıda bulundu. Tabi olanlar yazıya itaat ederek isyandan vazgeçip boyun eğdiler. Fakat isyanı yöneten Ebû Hasan b. Yezid ve onun oğlu Hadrâmî boyun eğmediler. Ancak onlar da tutuklanarak Emir İbrâhim'e gönderildiler. Ebû Hasan, bir süre sonra ölünce onun cesedi asıldı ve isyancı iki oğlu da öldürüldü.¹⁵⁵⁴ Bu isyan da böylece sonuçlanmış oldu.

Bu olaydan sonra Sicilya Müslümanları yine isyan etti ve ada, Ağlebî emirliğine itaatten çıktı. Ortaya çıkan bu isyanlar iki yıl daha sürdü (282-284/895-897).¹⁵⁵⁵ Emir II. İbrâhim, Ahmed b. Ömer el-Ağlebî'yi Sicilya'ya komutan olarak tayin etti. Ancak fitne 286/899 yılına kadar devam etti. Ahmed orada otorite kurmaya güç yetiremeyince¹⁵⁵⁶ bu kez Ağlebî emiri II. İbrâhim, isyanları yatıştırmak ve onlara tavsiyede bulunmaları için oraya iki elçi gönderdi. Bu elçiler de tavsiyeleriyle olayları yatıştırmaya güç yetiremediler. Bu kez de mahalli fitneler Müslümanları ciddi şekilde meşgul etmeye başlamış¹⁵⁵⁷ Palermo ve Girgent halkı Müslümanları, kendilerini aldatan birtakım

¹⁵⁵¹ Medenî, 88.

¹⁵⁵² İbn İzârî, I/120; Ayrıca bkz. Seâlebî, 244; Dûrî, 88; Dûrî, 88; Ahmed, 23; Medenî, 90; Zehrânî, 64.

¹⁵⁵³ Ahmed, 23; Zehrânî, 64.

¹⁵⁵⁴ İbn İzârî, I/131; Ayrıca bkz. Seâlebî, 251.

¹⁵⁵⁵ Dûrî, 88.

¹⁵⁵⁶ Ahmed, 23.

¹⁵⁵⁷ Abbâs, 38.

fitneler yüzünden isyan etmişlerdi.¹⁵⁵⁸ II. İbrâhim bu faaliyetiyle de isyanları bitiremeyince, 286/899 yılında oğlu Ebü'l-Abbas'ı, isyancılarla savaşmaları için güçlü kuvvetli bir ordunun başında oraya gönderdi. Ebü'l-Abbas şiddetli bir savaştan sonra başkent Palermo'ya girdi ve oradaki isyanları kontrol altına aldıktan sonra oraya yerleşti.¹⁵⁵⁹ Buradaki isyancıların elebaşlarından bir topluluğu babasına göndererek bu sorunları bitirmiş oldu.¹⁵⁶⁰ Daha sonra Ağlebî Emiri II. İbrâhim oğlu Ebü'l-Abbas'a Ağlebî emirliği bırakarak şahsi nüfuzu ile Sicilya Müslümanları arasındaki ayrılıkları ortadan kaldırmak düşüncesiyle Sicilya Adası'na gitti bunu kısa süreliğine de olsa başardı. Sonra adadaki kalan yerlerin fethine çıktı.¹⁵⁶¹ Ağlebî Emiri II. İbrâhim'in de sağladığı birlik uzun sürmedi. Onun ölümünü müteakip yine karışıklıklar baş gösterdi. Bu kez Berberi kabileleri devlete karşı tavır aldılar. Bu kabileler, Ağleboğullarını yıkmak için Şiilerle birlikte kıyam ettiler. Benzeri isyanlar Kuzey Afrika'daki Ağlebî Devleti'nin yıkılışına sebep olunca, adadaki Ağlebî hâkimiyeti sona ermiş oldu.¹⁵⁶²

Çıvgın, Sicilya'daki Müslümanların, Ağlebî hâkimiyetinin üzerlerindeki gölgesinden bile rahatsızlık duyduklarını, bu nedenle daha adanın fethi tamamlanmadan Ağlebî otoritesine karşı pek çok kez ayaklandıklarını, Ağlebî hâkimiyetinin son dönemlerinde de uzun süren karışıklıklara meydan verdiklerini gerekçe göstererek, “*Ağlebîler'in burada mutlak bir otorite kuramadığını*”¹⁵⁶³ ileri sürmüştür.

Adada yönetime karşı gerçekleştirilmiş isyanları, kronolojik olarak ele aldığımız Sicilya'nın fethi bölümünde de ayrıntılı olarak değerlendirmiştik. Burada ise sadece Müslümanlar tarafından gerçekleştirilmiş ya da öyle görünen yönetim karşıtı isyanları genel olarak ele alıp neden ve sonuçlarıyla birlikte sunmaya çalıştık.

Medeni, Sicilya'daki karışıklıkları vali Hufâce'nin öldürülmesi olayıyla başlatıp, Ağlebî Emiri II. İbrâhim'in Sicilya'ya atadığı valileri keyfi tutumuna bağlı olarak atayıp azletmesiyle ilerlediğini ve Berberi-Şii ittifakının son isyan hamlesiyle de Ağlebî hâkimiyetinin sonlandığını ileri sürmüştür. Ayrıca bu dönemde bunca karışıklık ve

¹⁵⁵⁸ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/260; Ayrıca bkz. Ahmed, 23; Çıvgın, 475.

¹⁵⁵⁹ İbn İzârî, I/131; Ayrıca bkz. Dûrî, 88; Işıltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/594; Çıvgın, 475; Medenî, 94; Seâlebî, 252; Moreno, 13.

¹⁵⁶⁰ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/260; Ayrıca bkz. Medenî, 94.

¹⁵⁶¹ Işıltan, “Sicilya”, *İA*, XIX/594; Brockelmann, 129.

¹⁵⁶² Nüveyrî, XXIV/365-366; Ayrıca bkz. Seâlebî, 248.

¹⁵⁶³ Çıvgın, 475.

sıkıntılar çıkararak ada halkının valilerden hiçbirinin kanına girmediği¹⁵⁶⁴ hususuna da dikkat çekmiştir.

3.4.2. Gayrimüslimlerin Çıkardıkları İsyanlar

Adayı fethetmeye başlayan Müslümanların buradaki hâkimiyetlerini doğal olarak benimsemeyen adadaki gayrimüslim halklar, Müslümanların buraya çıkışlarının hemen ardından, önce cizyeyle anlaşılıp sonra bunu fırsata dönüştürüp isyan ederek, bundan sonraki alacakları tavır hakkında da ön bilgi vermiş olmaktadır. İlk Kadı Emir Esed b. Furât'ın, Kürras halkı ile yaptığı antlaşma ve neticesi, bu duruma bariz bir örnektir.¹⁵⁶⁵

Yukarıda ifade ettiğimiz gerekçeyle ilintili olarak bu kez Müslümanların boyunduruğu altından çıkmak ve kaybedilen toprakları geriye almak için, adanın gayrimüslim halkı her fırsatı isyana çevirmiştir. Daha önce cizye karşılığı antlaşma yapan Abdü'l-Mü'min, Satr, Eblâ (Avola), Eblanto (Platani), Kal'atü-ballût (Caltabellota) ve Kal'atü-ebûsevr şehirleri de bunlardan olup, 245/860 yılında Bizans donanmasının gelişinden cesaret alıp, antlaşmaları bozdular ve birleşik bir ordu kurarak Müslümanların üzerine yürüdüler. Bunların karşısına çıkan Abbas b. Fadl bu orduyu Ceflûzî yakınlarında mağlûp ederek bunlardan çok kişiyi öldürmüştür.¹⁵⁶⁶ Tabermin halkının 251/866 yılında yaptıkları antlaşmayı bozarak isyan etmeleri de, yine fırsatı lehlerine çevirme anlayışlarının bir göstergesiydi.¹⁵⁶⁷

Müslümanlar, burada uzun yıllar yaptıkları fetihler esnasında, birçok şehri ele geçirip, gerek o anki şartlar gereği ganimet olarak, gerekse şehir halklarıyla antlaşma yaparak geri dönüyorlardı. Hristiyan halk, Müslümanların geri çekilmesinden sonra tekrar karşı koymak için hazırlık yapıyor, bunu gören Müslümanlar yeniden akınlara koyuluyorlardı. Noto ve Dımanş Bölgesi üzerine yapılan akınlar, bu nedenle süreklilik arz ediyordu.

Bu durum, gayrimüslimlerin, Müslüman hâkimiyetine karşı gösterdikleri direnci ortaya koyuyordu. Bu da göstermektedir ki, Müslümanların uzun yıllar yaptıkları bu

¹⁵⁶⁴ Medenî, 87, 90.

¹⁵⁶⁵ İbnü'l-Esîr, V/436-437.

¹⁵⁶⁶ İbnü'l-Esîr, VI/114; Ayrıca bkz. Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/369.

¹⁵⁶⁷ Medenî, 79.

fetihler kalıcı değil, geçici özellikte olmaktadır.¹⁵⁶⁸ Buna mukabil Rumlar, kaybettikleri toprakları geri almak için her fırsatı değerlendirmeye çalışıyorlardı. Bu sebeple Katani ve Tabermin'in bulunduğu bölge, yani adanın Kuzeydoğusundaki Dımanş Bölgesi halkı, gerek savunma gerek adayı geri alma düşüncesiyle her daim hazır bulunarak Müslümanlara karşı ayaklanmaktan geri durmuyordu.¹⁵⁶⁹ Ta ki II. İbrâhim'in orayı bütünüyle fethetmesine kadar bu durumları devam etmiştir.¹⁵⁷⁰

285-286/898-899 yıllarında Müslümanların kendi aralarındaki karışıklıkları (Palermo-Girgent şehir isyanları) fırsat bilen gayrimüslimler, hemen isyan etmeye başlamışlardı. Bu süreçte isyan eden şehirlerden biri de Katani şehri idi. Ebü'l-Abbas iç isyanları bastırdıktan sonra burayı muhasara etti ancak onlar savaştan kaçınıp, Müslümanlarla savaştan yüz çevirdiler. Katani'nin savaştan vazgeçmesi üzerine Müslümanların yeniden toparlandığını gören diğer şehirler de bu isyanlarından vazgeçmek zorunda kalmışlardı.¹⁵⁷¹

Sicilya yönetimine karşı son kez ayaklanan Hristiyan kitleler, bu kez Ağlebîlerin Sicilya'daki son valisi olan Ahmed b. Ebi'l-Hüseyn'in adil davranmadığı gerekçesiyle yönetime karşı gelmişlerdi.¹⁵⁷²

Gayrimüslimler, özellikle adanın hâmisi Bizans, Müslümanların adayı fethetmesinden adaya hâkim olmalarına kadar, onların her durumundan rahatsızdılar. Öncelikle bölgenin elden çıkmaması için her türlü mücadeleyi verdiler. Ancak buna güç yetiremeyince bu kez adada hâkimiyet kuran Müslüman yönetime karşı her türlü fırsatı gözeterek, ada halkını isyana teşvik ettiler. Bunun nedeni ise adadaki dinî ve siyasî hâkimiyetin ellerinden çıkmış olmasıydı. Bunu kendilerine döndürmek için her fırsatı kendi lehlerine çevirmeyi bir nevi prensip edinmişlerdi. Ancak bu amaçlarına Ağlebîler döneminde erişememişler, bilakis adanın tamamı Ağlebîlerin son dönemlerinde Müslümanların hâkimiyeti altına girmişti.

¹⁵⁶⁸ Hasan, *İslâm Tarihi*, III/34.

¹⁵⁶⁹ Çivgin, 472; Abbâs, I/38.

¹⁵⁷⁰ Abbâs, 38.

¹⁵⁷¹ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/260.

¹⁵⁷² Ahmed, 26.

3.5. SİCİLYA ADASI YÖNETİMİNİN BÖLGE YÖNETİMLERİYLE MÜNASEBETLERİ

Sicilya Adası yönetimi daha önce de ifade ettiğimiz üzere bölgenin jeo-stratejik yapısı gereği civar bölgelerdeki yönetimlerle ilişkide bulunma zorunluluğunu taşıyordu. Ağlebîlerin adayı fethinden önce ada, Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında olduğu için, fetihleriyle birlikte, ada üzerinde Bizans ile münasebet başlamış; ta ki adanın tamamının fethine kadar adanın hamisi olan Bizans İmparatorluğu ile münasebetler devam etmiştir. Ağlebîler eliyle gerçekleşen fetihle birlikte ada da bir yönetim tesis edilmişti. Ağlebîler, burayı eyaletleri kabul ederek oraya yöneticiler tayin ediyorlardı. Dolayısıyla Sicilya yönetimi ile Ağlebî emirliği arasında mutlak münasebet kurulmuş oluyordu. Sicilya'da hâkimiyet kuran Müslümanlar, hutbelerinde siyasî olarak bağlı buldukları Ağlebî Devleti'nin emirinin isminin yanında, dinî olarak da bağlı buldukları Abbasî halifesinin ismini anmaktaydılar. Yine adanın konumu gereği Kuzeydoğu kısmında bulunan İtalya Yarımadası ile münasebetleri oluyordu ki, biz bu münasebetleri konu içerisinde işlemiştik. Ancak burada ada yönetiminin, İtalya Yarımadası'ndaki yönetimlerle doğrudan ya da dolaylı yaptığı diplomatik münasebetlerini değerlendireceğiz.

3.5.1. Sicilya Adası'ndaki Yönetimin Ağlebî İdaresi ile Münasebetleri

Sicilya Adası'nın fethi Ağlebî Devleti eliyle gerçekleştirildiği için, Ağlebî Devleti buranın yöneticisini tayin etmekle, atama ve azil onayını gerçekleştirmekle, buradaki yönetimin gerçekleştirdiği her hususa müdahil konumda bulunmaktaydı. Bu nedenle onların arzuları dışında gerçekleşen faaliyetler tespit edildiği zaman, yönetici azledilmekte ve yerine diğeri geçirilmekteydi. Bu durum, adadaki yönetimin gerek siyasal faaliyetlerde gerekse gerçekleştirdikleri diğer hususlarda, doğal olarak onun hamisi olan Ağlebîlerle irtibatını zorunlu kılmaktaydı. Dolayısıyla Ada yönetimi siyasî, dinî, idari, askerî, ekonomik, sosyal-kültürel vb. her hususta Ağlebî yönetimiyle münasebet halindeydi.

3.5.2. Sicilya Adası'ndaki Yönetimin Abbasî Hilafeti ile Münasebetleri

Abbasî Halifesi Hârûnürreşîd'in onayıyla kurulan Ağlebî Devleti, onun döneminde siyasî ve dinî olarak doğrudan Abbasî Devleti'ne bağlıydı.¹⁵⁷³ Ancak daha sonra Ağlebîler, I. İbrâhim'den sonra paraların üzerindeki halifenin ismini kaldırıp, sadece hutbelerinde halifenin ismini anarak teorik olarak halifenin tebaası olduklarını¹⁵⁷⁴ ortaya koymuşlardır. Bundan sonraki ilişkileri siyasî değil hilafet makamı aracılığıyla dinî oluyordu. Muhtemelen Abbasî halifesi Me'mûn (197-218/813-833), Ağlebî Emiri Ziyâdetullah'ın (201-223/817-838) yöneticiliğini hilafet makamı adına onaylamıştı.¹⁵⁷⁵

Halife, hususi olarak I. Ziyâdetullah'ı, Batı Akdeniz'de Müslümanların denize hâkim olmaları için, Sicilya Adası seferlerinde ve Akdeniz'in batısındaki adalara yaptığı seferlerde destekledi. Böylece Sicilya bizzat Müslümanlarla Bizanslıların savaştıkları bölgelerden birisi oldu.¹⁵⁷⁶

244/858 yılı Kasriyanni'nin fethi sonrası ele geçirilen bazı esir ve ganimetlerin Kayrevân'a oradan da Bağdat'taki Abbasî Halifesi Mûtevekkil Alallah'a (232-246/847-861) gönderildiğini¹⁵⁷⁷ göz önüne alırsak, Sicilya yönetiminin Abbasî hilafeti ile hutbelerde halifenin adını anmanın dışında doğrudan bir münasebeti olmadığını, ancak himayesi altında bulunduğu Ağlebî Devleti aracılığıyla dolaylı bir şekilde münasebet içerisinde olduğunu ifade edebiliriz.

3.5.3. Sicilya Adası'ndaki Yönetimin Bizans ile Münasebetleri

Sicilya'da hâkimiyet kurmaya çalışan Müslümanlar, ada üzerinde daha önceki ada hamisi Bizans İmparatorluğu ile ilk olarak askerî münasebet kurmuştur. Bu münasebet neticesinde Bizans ordusu dağılınca bu kez Sirakusa'da bulunan Bizans yetkilileri Müslümanlarla antlaşma yoluna başvurmuşlardı. Ada fatihi olarak takdim edilen Kadı Emir Esed b. Furât, Acra yolunda iken Bizans'ın adadaki yönetim merkezi olan Sirakusa'dan gelen Bizanslı temsilciler, onunla orada antlaşma yaptılar ve cizye vermeyi kabul ettiler. Fakat daha sonra yaptıkları faaliyetler neticesinde kendilerini

¹⁵⁷³ Zirikli, III/56.

¹⁵⁷⁴ Hasan, *İslâm Tarihi*, III/34; Boswort, 70.

¹⁵⁷⁵ Zirikli, III/56.

¹⁵⁷⁶ Vedî, 13; Hasan, *İslâm Tarihi*, III/30.

¹⁵⁷⁷ Himyerî, 476; Ayrıca bkz. Ahmed, 20; Altan, "İbn Berber", *DİA*, XIX/369.

sağlama alıp cizye ödemeyi reddettiler.¹⁵⁷⁸ Bu durum onların antlaşma tekliflerinin bir hile olduğu göstermişti. Böylece ada üzerinde Bizanslı yetkililerle yapılan ilk siyasî münasebet onların ihanetiyle sonuçlanmıştı.

Daha sonra Bizans İmparatoru Theophilus (214-227/829-842), 223/837 yılında adaya gönderdiği Ermeni Alexis Mousele'yi Bizans adına vali olarak tayin etmiş; ancak o da Araplarla anlaşarak ihanet etmekle itham edildiği için Konstantiniyye'ye geri çağırılmıştır.¹⁵⁷⁹ Aziz Ahmed'in, mahiyeti hakkında bilgi vermeyip sadece bu kadarıyla kaydettiği bu bilgiye başka bir yerde rastlayamadık. Ancak bu konuda şunu ifade edebiliriz ki Bizans imparatorunun vali olarak atadığı birisinin gelir gelmez düşman güçleriyle antlaşma yapmış olması da pek makul gözükmemektedir.

Bostan, Sicilya Adası'nın üçte birinin Ağlebîler'in eline geçmesini (226/840) takip eden yıllarda Bizans'la barış yapıldığını, böylelikle de İslâm kültürünün tam manasıyla Sicilya'ya yayıldığını¹⁵⁸⁰ ilgili maddede kaydetmiştir. Ancak biz böyle bir antlaşmaya rastlayamadığımız gibi, Bizans'ın Sicilya'yı düşmanlarına teslim etmek yerine, adadan Müslümanları kovmak için her türlü girişimde bulunduğunu araştırmamızda ortaya koymuş bulunmaktayız.

258/872 yılında Sirakusa'ya ulaşan Müslüman kuvvetler, şehri muhasara altına aldılar. Daha sonra onların elinde bulunan 360 Müslüman esirin geri verilmesi hususunda antlaşma yaparak muhasarayı kaldırır.¹⁵⁸¹ Vedî, İbnü'l Esir ve İbn İzârî'den bu antlaşmanın, Bizans'ın elinde bulunan bütün Müslüman esirlerin hürriyetine karşılık yapılmış olduğunu nakletmiştir.¹⁵⁸² Ancak her iki kaynakta da yukarıda kaydettiğimiz üzere, "tüm esirler" ifadesi kullanılmamaktadır. Vedî, ellerindeki 360 müslüman esire karşılık ifadesini, "tüm esirler" şeklinde yorumlayarak nakilde bulunmuştur kanatindeyiz.

266/880'li yıllarda Bizanslı komutan Nasar'ın İtalya ve Sicilya topraklarını geri almak için ortaya koyduğu üstün başarılar neticesinde, Sicilya'daki Müslüman kuvvetler de onun karşısında hezimetli olmuşlardı. Bizans'ın bu başarıları ve ilerlemeleri Müslümanları rahatsız etmiştir. Bu durum üzerine 270/884 yılında Sicilya valisi Sevâda

¹⁵⁷⁸ Ahmed, 15.

¹⁵⁷⁹ Ahmed, 18.

¹⁵⁸⁰ Bostan, "Akdeniz/Tarih", *DİA*, II/232; Bosworth, 71: Boyunağa, 523.

¹⁵⁸¹ İbnü'l-Esîr, VI/244; İbn İzârî, I/116; Ayrıca bkz. Vedî, 46.

¹⁵⁸² Vedî, 46.

b. Muhammed b. Hufâce, onlara karşı harekete geçti. Katani ve Tabermin taraflarında onları hezimete uğrattı. Bizans, Arapların bu başarıları üzerine antlaşma yollarını aradı. Bu antlaşmanın gerçekleşmesi için de hassaten bu iş için kendisine patrik makamı verdiği birisini Sicilya Emirini karşılaması için gönderdi. Sicilya Emiri Sevâda ile 3 ay müddetli, 300 Müslüman esirin iadesi şartlarıyla sulh üzerinde ittifak ettiler. Bu antlaşma, takip eden yılda da Bizanslılar tarafından kuvvetlendirilerek devam etti. Ancak bu antlaşma, gerek süresi dolmasından gerekse Bizans'ın bu durumu fırsat bilerek hazırlıklar yapıp Sicilya topraklarına yerleşmelerinden dolayı Sicilya emiri tarafından bozulmuştur.¹⁵⁸³

Son olarak Bizans'ın temsilcileri ile Sicilya yönetiminin antlaşması, Muhammed b. Fadl'ın ikinci kez Sicilya valiliğini yaptığı sırada 282/896 yılında yapılmıştır. Bizans, Muhammed b. Fadl'ın adadaki Rumları itaat altına alma hamlesini durdurmak için, sulh talebinde bulunmuş ve Sicilya yönetimi ile 40 ay süreli bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşmada, her iki tarafın kendi merkezlerini koruma hakkına sahip oldukları Müslüman esirlerden bin kişiyi Rumlar'ın serbest bırakması ve Müslüman Arap ve Berberilerden rehin olarak alınanlardan bir kısmının her üç ay boyunca mübadele yoluyla serbest bırakmaları hususları kararlaştırılmıştır.¹⁵⁸⁴

Yaklaşık 80 yıl süren fetih süresi boyunca, Bizans'la doğrudan ve dolaylı münasebetler kurulmuş ancak bu münasebetlerin görüldüğü üzere çok azı diplomasi yoluyla olmuştur. Diğer münasebetler araştırmamızın ilgili kısmında ele aldığımız üzere askerî yolla gerçekleşmiştir. Diplomasi yoluyla olanlar da yukarıda değindiğimiz antlaşmaların gerçekleştirilmesiyle olmuştur. Bu antlaşmalar, Bizans yönetiminin adadaki temsilcileri ile Sicilya yönetimi arasında, askerî münasebetlerin sonucuna bağlı olarak gerçekleştirilen zorunlu diplomatik münasebetlerdi. Yani savaşlar sonucu yapılan mütareke ve sulh antlaşmalarıydı. Bizans yönetimi ve temsilcileri, yukarıdaki örneklerde gördüğümüz üzere Müslümanlarla herhangi bir dostluk antlaşması imzalamış olmayıp, bilakis mağlubiyetini kapamak ve zaman kazanmak için antlaşma yollarını seçmiştir.

¹⁵⁸³ Vedî, 75; İşıltan, "Sicilya", *İA*, XIX/594; Medenî, 90.

¹⁵⁸⁴ İbn İzârî, I/139; Ayrıca bkz. Medenî, 94.

3.5.4. Sicilya Adası'ndaki Yönetimin İtalya ile Münasebetleri

Müslümanlar, Palermo şehrine hâkim olup Sicilya Adası'nda ayaklarını sağlam basınca bu kez kuzeye yönelip İtalya Yarımadası'nda fetihleri hedeflediler. Bu sıralarda İtalya Yarımadası'nda küçük cumhuriyetler halinde kurulmuş olan yönetimler, kendi aralarında anlaşmazlık yaşamaktaydılar. Bunlardan Benevento dükü, Napoli dükünden cizye almak istiyordu. Napoli dükü ise hemen Sicilya yönetiminden yardım talep etti. Çünkü o dönemde Sicilya yönetimi gerek Sicilya Adası'ndaki faaliyetleri gerekse İtalya Yarımadası'ndaki fetihleriyle dikkat çekiyordu. Bu yardım talebine olumlu cevap veren Sicilya yönetimi ile İtalya Yarımadası'ndaki Napoli Cumhuriyeti arasında böylece diplomatik münasebet başlamış oluyordu. Bu münasebet, kilisenin lanetine rağmen 50 yıl sürecek olan müttefiklik antlaşmasının yapılmasıyla başlamıştı.¹⁵⁸⁵ 231/845 yılında Napoli ile Ponza adası ve Salerno halicinin Güney tarafındaki mevki hususunda bir anlaşmazlık yaşanmış olsa bile,¹⁵⁸⁶ bu olumlu münasebet devam etti. Müslümanlar, bu müttefiklik neticesinde İtalya Yarımadası üzerindeki fetihleri daha hızlı ve daha güvenli bir şekilde yürütmeye başladılar.

227/841 yılında bu kez İtalya Yarımadası yönetimlerinden Benevento emiri, Adelchis, hasımlarına karşı Müslümanlardan yardım talebinde bulunmuştu. Bu talebe de olumlu cevap veren Müslümanlar, bu durumları iyi değerlendirerek İtalya Yarımadası'nın güney kısmına iyice yerleşmiş oldu.¹⁵⁸⁷

Aziz Ahmed'e göre, 232/846 yılında Ostia'da II. Louis'i mağlup eden Müslümanlar, Napoli'deki konsolosun oğlu Cesare'le bir barış akdi yapmışlardır.¹⁵⁸⁸ Ancak biz bu antlaşmanın mahiyeti hakkında malumat elde edemedik.

Vedî, Campania şehirleri ile Batı Müslümanları arasında Bizans'a karşı bir antlaşma olduğunu kaydetmiş ancak tarihi ve mahiyeti hakkında bilgi vermemiştir.¹⁵⁸⁹

262/875 yılında Benevento emiri Adelchis, Benevento bölgesinde sefer yapan Müslüman emir Osman'ın Voltorno vadisindeki Alife ve Telese şehirlerini ele

¹⁵⁸⁵ Dürî, 93-94; Özaydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/477; Abbâdî-Sâlim, 116; Moreno, 11; Medenî, 71; Ahmed, 25; Cardini, 24-25.

¹⁵⁸⁶ Ahmed, 26; Hasan, *History of İslâm*, I/594.

¹⁵⁸⁷ Dürî, 95; Ahmed, 25; Büyük Larousse, XII/5961. Cardini, 25.

¹⁵⁸⁸ Ahmed, 26; Dürî, 98;

¹⁵⁸⁹ Vedî, 51.

geçirmesi üzerine önce Bizans'tan yardım istemiştir. Sonra Bizans'a tabi olmaktan korkup yeniden Müslümanlarla barış antlaşması yapmıştır.¹⁵⁹⁰

Müslümanlar, İtalya Yarımadası'nda antlaşma yaptıkları emirlerin topraklarının dışında akınları sürdürmekteydiler. Bu akınlardan biri de 263/876 yılında Campania Bölgesi üzerine olmuştu. Müslümanların buradan Roma'yı üçüncü kez tehdit etmeleri üzerine zor durumda kalan Papa VIII. John (259-269/872-882), yılda 25.000 Mancusi (25.000 dolar kadar) yıllık vergi ödemek koşuluyla barış antlaşması yapmak zorunda kalmış ve bu ödeme iki yıl devam etmiştir.¹⁵⁹¹

Yine 268/881 yılında Araplar Sepino'yu ele geçirince, İsernia ve Bojeno şehirleri ve Spolete Emiri ile -içeriği hakkında bilgi edinemediğimiz- bir antlaşma yapmışlardır.¹⁵⁹² Sepino'nun ele geçirildiğini gören bu şehirlerin yöneticileri, Müslümanlara karşı koyamayacaklarını anlayınca, kendi şehirlerini koruma altına almak için muhtemelen cizye karşılığında bir sulh antlaşması yaptılar.

282/896 yılında İtalya Yarımadası'nda bir volkan patlaması meydana gelmiştir. Patlama sonrası oluşan sosyal karmaşayı bahane eden Benevento hükümetinin mülkiyeti altındaki Müslümanlar isyan edince, askerlerin azlığı nedeniyle olaya hâkim olamayan Benevento yönetimi, isyancılarla itibarını zedeleyen dört ay süreli bir antlaşma yapmak zorunda kalmıştır.¹⁵⁹³

Ağlebîler dönemi İtalya Yarımadası'ndaki yönetim ve şehirlerle yapılan antlaşmanın sonuncusu ise, Cosenza halkının eman ile teslimleri neticesinde gerçekleşmiştir.¹⁵⁹⁴

Müslümanların İtalya Yarımadası'ndaki diplomatik münasebetleri dostlukla başlamıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda Müslümanların yarımadadaki bazı bölgelerde hâkimiyet kurmaları üzerine, bu kez kendilerini Müslüman akınlarından korumak için antlaşma yapmak zorunda kalmışlardı.

---

¹⁵⁹⁰ Ahmed, 28.

¹⁵⁹¹ Dûrî, 99–100; Karlığa, 159.

¹⁵⁹² Ahmed, 28.

¹⁵⁹³ Seâlebî, 249.

¹⁵⁹⁴ Medenî, 97.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MÜSLÜMANLARIN İTALYA YARIMADASI'NDAKİ FETİHLERİ VE KURDUKLARI EMİRLİKLER

4.1. MÜSLÜMAN AKINLARI ÖNCESİ İTALYA YARIMADASI'NA GENEL BİR BAKIŞ

Ağlebîler Devleti'nin Sicilya Adası'nda yaptıkları fetihlerinin bir uzantısı olan İtalya topraklarındaki fetihlerini, buralarda kurulan bağımsız emirlikleri de düşünerek, Sicilya Adası'nın fethinden ayrı bir bölüm olarak ele almayı uygun gördük.

Kuzeyde Orta Avrupa'ya dayanan güneydoğu yönünde Akdeniz'e girmiş çizme biçiminde bir yarımada ile Sicilya ve Sardinya adalarından oluşan İtalya,¹⁵⁹⁵ Müslümanların üzerinde fetihlerde bulunup kısa bir süreliğine de olsa bazı bölgelerinde hâkimiyet kurdukları bir Avrupa kıtası ülkesidir.

İtalya Yarımadası'nda yerleşik hayat, MÖ 2000-1500 yılları arası Hint-Avrupa dillerini konuşan farklı toplulukların göçleri ile başlamış olup yarımadaya asırlarca yeni göçler devam etmiştir. Bu göçlerle Doğu kültürü, sırasıyla Etrüskler, Vizigotlar, Hunlar, Vandallar, Ostrogotlar, Lombardlar, Araplar, Normanlar tarafından getirilerek yerleştirilmiştir.

İtalya'da doğu kökenli bir devlet olarak ilk hâkimiyet kuran Etrüskler'in hâkimiyetine MÖ VI. yüzyılda Romalılar son vermiş, ancak bütün yarımadayı MÖ 264'te ele geçirmişlerdir. Roma'nın MS 451'de Büyük Hun İmparatoru Attila tarafından alınmasının ardından, Batı Roma İmparatorluğu yıkılmıştır.¹⁵⁹⁶ Daha sonra Avrupa'nın güçlü imparatorluklarının hâkimiyetine giren yarımada, MS V. asrın sonunda İtalya kralı Odovakor (433-493) tarafından işgal edildi.¹⁵⁹⁷ MS VI. yüzyılın başında Arianist Ostrogotlar ve ikinci yarısında yine Arianist Lombardlar tarafından istilâ edildi. Lombard Kralı I. Aribert zamanında (33-41/653-661) Hıristiyanlaşan Lombardlar, kısa zamanda Papalık üzerinde etkili oldular ve ülke tarihinde daima önemli rol oynadılar.

¹⁵⁹⁵ Ahmet Kavas, "İtalya/Tarih", *DİA*, XXIII/446.

¹⁵⁹⁶ Kavas, "İtalya/Tarih", 446; Büyük Larousse, "İtalya", XII/5961.

¹⁵⁹⁷ Ana Britannica, XXIV/128.

İtalya'ya hâkim olan Lombardia kralı Aistolf, 133/751 yılında Ravenna'yı ele geçirerek Bizans'ın buradaki hâkimiyetine son verdi. Sonra da Roma halkından vergi istedi. Bunun üzerine Papa II. Stephanus, Frank kralı kısa lakaplı III. Pepin'den (95-151/714-768) yardım istedi (136/753); o da Lombardia kralı Aistolf'u (131-138/749-756), yönetimi altındaki bölgeyi kendisine vermeye zorladı. III. Pepin, Aistolf'tan aldığı bu toprakları Papa'ya bağışladı. Bu gelişme sonucunda Papalık harekete geçerek 138/756'da bağımsız bir devlete dönüştü. Daha sonra Lombardia kralı Aistolf'n yerine geçen Desidero (138-157/756-774) tarafından, toprakları geri vermesi için tehdit edilen Papa Adrianus, III. Pepin'in yerine geçen Frank kralı I. Charlemagne'den yardım istedi (156/773).¹⁵⁹⁸ Papa Adrianus'un talebi üzerine, Fransa'daki Karolenj Kralı I. Charlemagne, 156/773'te Lombardia'ya girdi. I. Charlemagne, Desiderio'yu yenince kendini Lombardların da kralı ilan etti ve 184/800 yılında Roma'da yeni Papa III. Leo'nun (179-200/795-816) elinden taç giydi.¹⁵⁹⁹

Frank (Charlemagne) İmparatorluğunun paylaşılmasından (228/843) sonra, İtalya, önce I. Lotario'nun ardından II. Louis'in topraklarına katıldı. Daha sonra İtalya topraklarında ortaya çıkan derebeylik ve onun baş özelliği olan siyasal bölünmüşlük, geleneksel güçleri yok edince¹⁶⁰⁰ Kral II. Louis, dâhili sorunlar yaşamasından dolayı Benevento dükalığını, Salerno, Capoue ve Benevet prensliği diye üç kısma ayırmak zorunda kaldı (226-234/840-848).¹⁶⁰¹

Bu sıralarda yani IX. yüzyılın başlarında Sicilya'yı ellerine geçiren Araplar, Güney İtalya üzerine akınlar yapmaya başlamışlardı.¹⁶⁰² Burada bulunan prensliklerden birinin diğerleriyle yaşadığı anlaşmazlıktan dolayı, Sicilya Müslümanlarıyla antlaşma yolunu araması,¹⁶⁰³ Sicilya'daki Müslümanların, bu topraklara akınların yanı sıra antlaşma yoluyla girmesine de sebep olmuştu. Böylece Güney İtalya'nın bazı kesimlerinin idaresi Bizanslılardan alınarak Müslümanların hâkimiyetine geçmişti.¹⁶⁰⁴ Böylece Müslüman Arap kültürü, İslâm âleminin sınırları içinde kalmayıp bilakis bu

¹⁵⁹⁸ Büyük Larousse, XII/5961. Kavas, yardım isteyen Papa'nın adını III. Stephanus olarak vermektedir. (Kavas, "İtalya/Tarih", 446.)

¹⁵⁹⁹ Kavas, "İtalya/Tarih", 446; Büyük Larousse, XII/5961.

¹⁶⁰⁰ Büyük Larousse, XII/5961.

¹⁶⁰¹ Savelli, 40.

¹⁶⁰² Şâkiroğlu, "Bâri", *DİA*, V/72.

¹⁶⁰³ Büyük Larousse, XII/5961.

¹⁶⁰⁴ Hodgson, I/266-267.

sınırları aşarak Ortaçağda, gerek Endülüs yoluyla gerekse Sicilya Adası yoluyla Avrupa'ya girmiş oldu.¹⁶⁰⁵

Müslümanların İtalya'ya girişleri ise Sicilya yönetiminin İtalya Yarımadasına bir akın düzenlemesi, bir süre sonra da Yarımadadaki Napoli Cumhuriyetiyle bir antlaşma yapmasıyla başlamış oluyordu.

4.2. SİCİLYA'DAKİ MÜSLÜMANLARIN İTALYA YARIMADASI'NA YÖNELMESİ VE NAPOLİ CUMHURİYETİ İLE İTTİFAKI (221/836)

Sicilya emiri Ebû Ağleb İbrâhim b. Abdullah, İtalya toprakları üzerine geçiş için ilk önce Napoli şehrini ele geçirme düşüncesiyle bir donanma gönderdi. Ancak adadaki Rumlarla savaşları şiddetlenince oradan vazgeçip orduyu geri çağırdı. Daha sonra 221/836 yılında buraya sefer için tekrar döndü ve İtalya'nın güneyine girilmesini emretti. Bu emir üzerine bölgeye giren Müslümanlar, orada karışıklıklar çıkardılar. Bu karışıklıklar neticesinde bölge halkına karşı üstünlük sağlayan Müslümanlar, orada çok sayıda esir ve ganimet ele geçirdiler. Hatta oradan elde ettikleri köleleri, önemsiz görülecek kadar az bir paraya sattılar.¹⁶⁰⁶ Bu akınla birlikte, Arapların hücumlarıyla yapılan harpler, İtalya Yarımadasının güney vilayetlerine yayılmış oldu.

Fetih amacıyla buraya geçen Arapların heyecanı, pek tabii olarak onları, İtalya topraklarında üstün konuma getirmişti.¹⁶⁰⁷ Müslüman Arapların bu dönemdeki faaliyetleri, hâkimiyetlerini etkili hale getirmek için siyasî karışıklık meydana getirmektir. Arapların, gerek orada karışıklık çıkarmak, gerekse topraklarını fethetmeye yönelik hareketlerinin çoğaldığı bu sıralarda, İtalya'nın güneyinde birbirinin muarızı Cumhuriyetlerden Benevento Prenslığı Dükü Sikadoros, 221/836 yılında Napoli şehrini muhasara etmişti.

Napoli ordusu üzerine hâkim olan Benevento kralı Sikadoros,¹⁶⁰⁸ Napoli Dükü Andria'yı cizye ödemeye zorladı. Bu durum karşısında sıkıntı yaşayan Napoli Dükü Andria ise dindaşları olan Bizans ve Avrupa devletlerinden değil, daha önce Napoli'yi ele geçirme düşüncesiyle akın düzenleyen Sicilya Araplarından yardım talep etti.¹⁶⁰⁹

¹⁶⁰⁵ İzzet Hasan, "Esâletü't-Turâsi's-Sekâfiyyi'l-Arabiyyi", *Mecelletü't-Târîhi'l-Arabiyyi*, I/441.

¹⁶⁰⁶ Seâlebî, 225.

¹⁶⁰⁷ Ahmed, 25; Berekât, 196.

¹⁶⁰⁸ Tâlibî, 486-487; Medenî, 71; Dûrî, 93.

¹⁶⁰⁹ Dûrî, 93-94; Cardini, 25; Tâlibî, 487.

Sicilya'daki Emir Ebû Ağleb ise bu talebi İtalya beldelerine girmek için ayağına gelmiş bir fırsat olarak gördü. Palermo'nun fethinden sonra teşkil ettikleri donanmalarının bir kısmıyla, Güney İtalya'da hüküm süren ve kendi aralarında kavga halinde bulunan Lombard krallarının ihtilâflarına müdahale etmeye karar verdi.¹⁶¹⁰ Bu karar üzerine, Napoli ordusuyla beraber, Benevento emirliğine karşı yapılan harbe ortak oldu.

Müslüman Araplar, yardım ettikleri Napoli ordusuyla Benevento emirliğine galip geldikten sonra, Napoli krallığıyla karşılıklı olarak ellerindeki esirlerin fidyesiz salıverilmesi¹⁶¹¹ ve düşmanlara karşı birlikte hücum etme¹⁶¹² hususunda bir antlaşma yaparak müttefik olurlar. Bu müttefiklik antlaşması, Hristiyanların karşı çıkmalarına ve kilisenin lanetine rağmen 50 yıl devam etmiştir.¹⁶¹³

Sicilya Arapları ve Napoli arasındaki antlaşmada yer alan, düşmanlara karşı birlikte hücum etme maddesi gereğince¹⁶¹⁴ Araplar, İtalya'nın Adriyatik sahillerindeki Brindisi şehrini, 223/838 yılında geçici olarak ele geçirerek,¹⁶¹⁵ buradaki Venedik donanmasını hezimeteye uğrattılar. Daha sonra Adriyatik ve Tiran denizleri üzerindeki İtalya sahilleri boyunca ilerleyen Sicilya Arapları¹⁶¹⁶ tekrar Brindis'e geldiler.

Ancak buranın ele geçirilmesinden rahatsızlık ve endişe duyan Benevento Dükü Sikadoros, müttefik kuvvetlere karşı çıktı, fakat onun bu karşı çıkışı ona fayda getirmedi. Arap-Napoli müttefik kuvvetleri, Sikadoros'un kuvvetlerine galip gelerek onları dağıttılar. Sikadoros, ikinci hamleye hazırlanıyordu ki, Araplar bunu fark edip Brindis'i yakarak oradan ayrıldılar ve Sicilya'ya döndüler. Daha sonra Sicilya Arapları, Benevento Emiri Sikadoros'un 224/839 yılında suikastla öldürülmesi üzerine, bölgedeki karışıklıktan istifade ederek bu kez Calabria ve Apolia'ya sefer düzenlediler.¹⁶¹⁷

224/839 yılında Güney İtalya'ya saldıran Müslüman Araplar, İtalya'nın güneyindeki Taranto halici üzerinde bulunan Taranto şehrini zapt ettiler. Burayı ele

¹⁶¹⁰ Özeydın, "Ağlebîler", *DİA*, I/477; Cardini, 25.

¹⁶¹¹ Kürd Alî, I/274; Tâlibî, 487; Medenî, 71; Dürî, 94; Ahmed, 25.

¹⁶¹² Dürî, 94; Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 434.

¹⁶¹³ Tâlibî, 487; Dürî, 94; Ahmed, 19.

¹⁶¹⁴ Dürî, 94; Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 434.

¹⁶¹⁵ Tâlibî, 487; Ahmed, 25; Berekât, 196; Abdülaziz b. Abdullah, "el-Esâdilü'l-Arabiyyeti'l-İslâmiyyeti fi'l-Bahri'l-Ebyadi'l-Mütevassidi'l-Ma'rûfi bi'l-Bahri's-Şâmi ve'l-Ġarbi", 1223; Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 434; Karlıġa, 157-158; Şâkiroġlu, "Bâri", *DİA*, V/72.

¹⁶¹⁶ Şibli, 172; Ahmed, 25; Tâlibî, 487; Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 434.

¹⁶¹⁷ Tâlibî, 488; Dürî, 94.

geçiren Müslümanlar, hem ganimet elde ettiler hem de Bizans'ın İtalya'da hâkim olduğu toprakları ikiye bölmüş oldular.¹⁶¹⁸

Müslüman Araplar, Taranto'yu ele geçirip orayı yönetimlerinin merkezi edindiler. Böylece Adriyatik denizi, seferler için Arap donanmasına eğitim sahası vazifesi görmeye başladı.¹⁶¹⁹ Müslüman Araplar, buranın fethinden sonra, burada bir emirlik kurdular. Hakkında detaylı bilginin mevcut olmadığı bu emirlik, 40 yıl hâkimiyet sürdükten sonra, 260/880 yılında tekrar Bizans İmparatorluğu hâkimiyetine dâhil olmuştur.¹⁶²⁰

Taranto'nun Müslüman Araplar tarafından fethini duyan Bizans İmparatoru Theophilos (213-227/829-842), buranın geri alınması için Venedik yönetimine ittifak talebinde bulundu. Venedik yönetimi, İmparatorun çağrısına olumlu cevap vererek 225/840 yılında Taranto halicine, teçhiz edilmiş 60 gemiden oluşan bir donanma gönderdi.¹⁶²¹ Yardım için gelen bu Venedik donanmasını, hiç ummadıkları anda karşılayan Müslüman Araplar, donanmayı hezimete uğrattıktan sonra ele geçirdikleri ganimetin sahibi oldular.

Bu kez Araplar, 226/841 yılında Adriyatik sularında Venediklilerden intikam almak için hücum kalktı. Bundan dolayı bu denizin kuzeyine yönelerek Dalmaçya kıyılarına vardılar. Usiru (Ossero) şehrine girdikten sonra, Adriyatik denizinden Enkuna şehrine kadar ilerlediler. Orada da karışıklık çıkararak şehri yakan Araplar, İtalya'nın kuzeyindeki Adriye şehrinin yakınlarında olan El-Bu (Po) nehrinin döküldüğü yere kadar ulaştılar. Daha fazla ilerlemeye ihtiyaç duymayıp geri döndüler. Dönüş yolunda Venedik donanmasına saldırdılar ve bunlara başkaca zararlar verdiler. Araplar, bu faaliyetleriyle Taranto'daki konumlarını güçlendirmiş oldular.¹⁶²²

¹⁶¹⁸ Gregory, 204; Karaköse, 302; Tâlibî, 488; Dürî, 94; Abbâdî-Sâlim, 116; Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 434; Karlığa, 157-158; Çıvgın, 472; Bailly, 145; Abdülaziz b. Abdullah, "el-Esâdilü'l-Arabiyyeti'l-İslâmiyyeti fi'l-Bahri'l-Ebyadi'l-Mütevassidi'l-Ma'rûfi bi'l-Bahri's-Şâmi ve'l-Ğarbi", 1223. İbnü'l-Esîr, Müslümanların 232/846 yılında Taranto'yu ele geçirip hâkimiyet kurduklarını kaydetmiştir. Bkz. İbnü'l-Esîr, VI/75.

¹⁶¹⁹ Ahmed, 25; Tâlibî, 488; Dürî, 95; Medenî, 72.

¹⁶²⁰ Dürî, 95; Hasan, *History of İslâm*, I/592; Abdülaziz b. Abdullah, "el-Esâdilü'l-Arabiyyeti'l-İslâmiyyeti fi'l-Bahri'l-Ebyadi'l-Mütevassidi'l-Ma'rûfi bi'l-Bahri's-Şâmi ve'l-Ğarbi", 1223.

¹⁶²¹ Tâlibî, 488; Dürî, 94; Ahmed, 25; Medenî, 72; Abdülaziz b. Abdullah, "el-Esâdilü'l-Arabiyyeti'l-İslâmiyyeti fi'l-Bahri'l-Ebyadi'l-Mütevassidi'l-Ma'rûfi bi'l-Bahri's-Şâmi ve'l-Ğarbi", 1223; Ebû Halîl, 73.

¹⁶²² Kürd Alî, I/274; Tâlibî, 488; Dürî, 95; Ahmed, 25; Medenî, 72; Ebû Halîl, 73; Şâkiroğlu, "Bâri", *DİA*, V/72.

Araplar, takip eden yılda Sansicu adası yakınında, güçlenmiş Venedik donanmasını vurarak onlara karşı tam bir zafer elde ettiler. Bu zaferleriyle, Adriyatik ve Tiren denizinin her ikisinin de kıyıları boyunca avantajlarını sürdürdüler.¹⁶²³

4.3. KILIVRİYYE (CALABRİA)'NİN FETHİ (225/840)

Müslümanların İtalya topraklarında yaptıkları ilk faaliyet, Mağribli (Endülüslü) Müslümanların İtalya'nın güneyindeki Kılıvriyye (Calabria) topraklarına 219/834 yılında yaptıkları sefer idi.¹⁶²⁴ O esnada Bizans hâkimiyeti altında olan Calabria,¹⁶²⁵ İtalya'nın güney sahil şeridinde bulunmaktaydı. Burası, denizin karşısında bulunması, askerî gücün buraya indirilmesi ve oradan da karşı saldırıların yapılabilmesi için İspanyadan gelen Araplara göre en mantıklı yeri. Bu sebeple Calabria, Müslümanların İtalyan kara arazisine karşı askerî operasyonlar yapmaları için temel noktaydı.¹⁶²⁶

Mağribli Müslümanlar, buraya indikten sonra, "Rum ya da İtalya topraklarına mı yöneldiler yoksa ganimet alıp deniz yolculuğuna devam ederek geri mi döndüler ya da Sicilya'daki Müslüman kuvvetlerine mi katıldılar?" bilemiyoruz. Akıbetleri hakkında çalışmamızda istifade ettiğimiz eserlerde bir bilgiye ulaşamadık.

Palermo merkezli Sicilya Müslümanları, 224/839 yılında fetih düşüncelerini, uzak beldelere yani Avrupa topraklarına yönelttiler. Avrupa topraklarına ortadan saldırmak ve oraları fethetme düşüncesiyle İtalya beldeleri üzerine yürümeye karar verdiler.¹⁶²⁷

Sicilya valisi Ebû Ağleb, bu düşünceyle hazırladığı bir donanmayı İtalya toprakları üzerine sefere gönderdi. Bu donanma, Bizans hâkimiyeti altındaki Calabria'ya indi ve 225/840 yılında orayı fethetti.¹⁶²⁸ Daha sonra Calabria'nın sahilinde, bu şehri koruma düşüncesiyle Konstantiniyye'den yardım için gelen Rum donanmasıyla, şiddetli bir savaş gerçekleşti.¹⁶²⁹ Eğitimli Müslüman donanması, Rum donanmasını hezimete uğrattınca Rum donanması, çok büyük bir zayıyla geri dönmek zorunda kaldı.¹⁶³⁰

¹⁶²³ Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", 434; Dûrî, 96.

¹⁶²⁴ Medenî, 72.

¹⁶²⁵ Dûrî, 100.

¹⁶²⁶ U. Rizzitano, "Kıllawriya", *The Encyclopaedia of İslâm (New Edition)*, V/105, Leiden 1979.

¹⁶²⁷ Medenî, 71.

¹⁶²⁸ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/255; Ayrıca bkz. Kürd Alî, I/275; Seâlebî, 229.

¹⁶²⁹ İbnü'l-Esîr, VI/48; İbn Haldûn, *Târîh*, IV/255; Ayrıca bkz. Seâlebî, 229.

¹⁶³⁰ İbnü'l-Esîr, VI/48; Ayrıca bkz. Seâlebî, 229.

Müslümanlar ise elde ettikleri bu büyük zaferle, Calabria'da karar kılıp orada güçlü bir şekilde yerleştiler.¹⁶³¹ Müslümanlar, Calabria topraklarında tutunabilmelerinin yolunun, hâkimiyet kurdukları bölgelerde yaşayanlara sürekli olarak gözdağı vermek amacıyla, akınlar düzenlemek olduğunu bilmekteydiler.¹⁶³² Bu düşünceyle Müslümanlar, bu galibiyeti pekiştirmek ve korumak için İtalya toprakları üzerine hamle yapma şansını iyi değerlendirdiler.¹⁶³³ Kendilerine güven veren bu orduyla, Ğayran kalesine muzaffer bir şekilde yürümüşler ve o erişilmez 40 tünelden oluşmakta olan kaleyi de, 226/840 yılında şiddetli bir çarpışmadan sonra ele geçirmişlerdir.¹⁶³⁴

4.4. GÜNEY İTALYA CUMHURİYETLERİ MÜTTEFİK DONANMASININ MÜSLÜMANLARA GALİBİYETİ (231/845)

231/845 yılında Sicilya Müslümanları ile Napoli krallığı arasında, Ponza adası ve Salerno halicinin güney tarafında Arapların koruması altındaki sahil mevki yüzünden, bir anlaşmazlık çıktı.¹⁶³⁵ Bunun üzerine Sicilya valisi Ebû Fihri, Likuza (Licosa)'nın ele geçirilmesini emretti ve Müslümanlar, batı tarafından Sorrento halicine yöneldiler.¹⁶³⁶ Bu sıralarda Napoli, lombard düşmanlarından kurtulduktan sonra, oradaki siyasetini yenileyerek bazı şehirler ile antlaşma yapmaya çalıştı. Neticede Araplara karşı durmak için Sarentom, Amalfi ve Gaeta Adası yöneticileriyle bir ittifak gerçekleştirerek ortak bir donanma gücü oluşturdular.¹⁶³⁷ Bu müttefik donanması, 231/845 yılında, Likuza yakınındaki Salerno'da Sicilya Araplarının donanmasını karşıladı ve Araplara karşı galibiyet elde ettiler. Bu galibiyetle, Arapları Ponza ve Likuza etrafından Palermo'ya geri çekilmeye mecbur bıraktılar. Araplar, bu geri çekilmeden sonra İtalya üzerine tekrar hücum kalktı ve bu hezimetin intikamını alarak Ischia adasını ve Napoli yakınındaki Miseno'yu ele geçirdiler.¹⁶³⁸ Orayı tam bir şekilde yıkıma uğrattıktan sonra Sorrento yakınındaki Liburie sahiline döndüler.¹⁶³⁹

¹⁶³¹ İbnü'l-Esîr, VI/48; Ayrıca bkz. Dürî, 100; Medenî, 71.

¹⁶³² Rizzitano, "Killawriya", V/105.

¹⁶³³ Dürî, 100; Medenî, 71.

¹⁶³⁴ Seâlebî, 229.

¹⁶³⁵ Tâlibî, 493; Ahmed, 26.

¹⁶³⁶ Tâlibî, 493.

¹⁶³⁷ Kürd Ali, I/274; Tâlibî, 494; Dürî, 97; Ahmed, 26.

¹⁶³⁸ Dürî, 97; Ahmed, 26.

¹⁶³⁹ Tâlibî, 494.

4.5. ARAPLARIN ROMA'YA KARŞI DÜZENLEDİKLERİ SEFER VE SONUÇLARI (232/846)

Müslüman akınlarının önemini anlamış olan Papa IV. Grogorius (212-230/827-844), bu sıralarda Tiber nehrinin ağız kısmına zincir gerdirdikten sonra Ostia surlarını yaptıranak şehri kuvvetli surlar ve hendeklerle ihata ettirdi. Bahsi geçen papanın ölümünden kısa bir süre sonra Ağlebîler, 73 gemiden oluşan bir donanma ile sefere çıktı ve İtalya sahilleri boyunca yürüdüler.¹⁶⁴⁰ Araplar 500'ü atlı 11.000 kişilik kuvvetle¹⁶⁴¹ Civita, Viccia ve Nova Ostia'da var olan koruma kuvvetlerini hezimete uğrattıktan sonra Roma yakınındaki Ostia limanına hâkim oldular. Buradan Tiber Nehri'ne girdiler ve Roma'nın dış mahallelerine kadar ulaştılar.¹⁶⁴²

232/846 yılında, yüksek surlara sahip ve batılların Eternal City (Ebedî Şehir) dedikleri, Roma'yı kuşattılar.¹⁶⁴³ Ancak Roma'nın müstahkem surlarını aşamayıp Saint Peter Katedrali ile Saint Paul Katedrali'ndeki¹⁶⁴⁴ bütün hazinelerini ele geçirdikten sonra gemilerine döndüler.¹⁶⁴⁵ Burada cereyan eden olaylar yüzünden Papa II. Sergius (230-233/844-847), zor durumda kaldı.¹⁶⁴⁶

Aziz Ahmed, Roma'dan çekilişi şöyle değerlendirmektedir: “*Araplar ciddi şekilde Roma'yı ele geçirmek için gayret göstermedi. Ya da Roma halkı, kendilerini savunarak bu taarruzdan kurtulmayı başardı. Daha sonra Araplar, oradan Benevento yönündeki Güneyi ele geçirip Fondi şehrinde karışıklıklar çıkardıktan sonra Gaeta şehrini muhasara ettiler.*”¹⁶⁴⁷ Buna göre, Araplar isteseydi bu kuşatmayı sürdürebilirlerdi. Çünkü hâlâ birtakım yerleri ele geçirecek güçleri mevcuttu. Nitekim bu güçlerini, yukarıda da ifade edildiği üzere, başka şehirlerde yaptıkları kuşatmalarda ve diğer faaliyetlerde göstermişlerdir.

¹⁶⁴⁰ Tâlibî, 495; Dûrî, 97; Ahmed, 26; Komisyon, 391; Rahman, 223; Azimli, “Sicilya'daki İslâm Medeniyetinin Avrupa'ya Etkileri”, 138; Özaydın, “Ağlebîler”, *DİA*, I/477.

¹⁶⁴¹ Tâlibî, 495; Durant, 184.

¹⁶⁴² Kürd Alî, I/274; Tâlibî, 496; Dûrî, 97; Ahmed, 26; Durant, 184; Komisyon, 391; Rahman, 223; Cardini, 10; Karlğa, 158; Azimli, “Sicilya'daki İslâm Medeniyetinin Avrupa'ya Etkileri”, 138; Özaydın, “Ağlebîler”, *DİA*, I/477.

¹⁶⁴³ Tâlibî, 496; Dûrî, 97; Ahmed, 26; Komisyon, 391; Savelli, 41; Kurtuluş, “Avrupa/Kıtada İslâmiyet”, *DİA*, IV/152; Boyunağa, 524; Hitti, II/709; Özaydın, “Ağlebîler”, *DİA*, I/477; Medvi, 28.

¹⁶⁴⁴ Dûrî, 98; Durant, 184; Özaydın, “Ağlebîler”, *DİA*, I/477; Rahman, 223.

¹⁶⁴⁵ Dûrî, 98; Durant, 184; Komisyon, 391; Büyük Larousse, XII/5961.

¹⁶⁴⁶ Dûrî, 98.

¹⁶⁴⁷ Ahmed, 26.

Müslümanların Roma'yı fethetmeden oradan çekilişleri hakkında Dûrî: “*Şehir halkının Araplara hücum ederek, onları geri döndürdüğü, Arapların geri çekilmediklerini ancak gelen yardımların etkisi ile geri çekildikleri,*” gibi değerlendirmeleri alıntı yapmasının yanı sıra; Muhammed b. Abdullah b. Annan'ın: “*Arapların eliyle gerçekleşmiş olan Roma bozgunundan sonra, Romalılar oranın surlarını yükseltmeye başladılar. Arap önderleri kendi içlerinde ayrılığa düştüler. Hisarların yükseltilmesinden sonra, Araplar Beneventon'a yöneldiler.*” değerlendirmesine de yer vermiş ve Vasiliev'in ise “*Roma sınırlarını, hücumlarıyla etki altına alan Arapların bu hücumları, sefer ve çapul içindi. Arapların orada uzun süre kalmalarının nedeni Roma'daki büyük servetleri bilmek içindi.*” kanaatiyle bu düşünceye katılmadığını da nakletmiştir.¹⁶⁴⁸

Durant, bu hususta şu farklı yorumu ileri sürmüştür: “*Şayet Roma onların eline düşseydi, Venedik'e hücum ederlerdi. Şayet orayı da ellerine geçirselerdi, o zaman iki büyük İslâm kuvveti Konstantiniyye'ye hücumda ittifak ederdi.*”¹⁶⁴⁹

4.6. MÜTTEFİK KUVVETLERİN OSTİA'DA ARAPLARI HEZİMETE UĞRATMALARI (235/849)

Arapların St. Peter Bazilikasını yağmalaması, Papalık için bardağı taşıran son damla olmuştu. Müslüman askerlerinin hizmetinden yararlanmanın bir hata olduğunu çok geç fark eden Campania şehirleri de tekrar Kutsal Roma İmparatoru Lothar'ın (225-240/840-855) yardımını talep ettiler. Bu talep üzerine İmparator Lothar'ın oğlu Ludwing, Frank, Burgonyalı ve Praovanslı askerlerden oluşan bir orduyla yarımadaya indi. 234/848'de Güney İtalya'ya ulaşan prens Ludwing, Müslüman askerlerin elinden kurtardığı Benevento topraklarını bölerek Benevento ve Salerno Prenslüklerine dönüştürdü. Capua topraklarını da prenslik haline getirdikten sonra, birbirleriyle savaşan Lombard Prensleri arasında barışı sağlamayı başararak aralarında ittifak kurdu.

Daha önce Roma kiliselerinin yağmalanmasına üzülen Papa II. Sergius (224-227/844-847) da, Venedik Dükü, Spolete ve Napoli Dükleri ile bir ittifak kurmuştu.¹⁶⁵⁰ Papa II. Sergius'dan sonra gelen Papa IV. Leon (227-240/847-855) da, Arapların

¹⁶⁴⁸ Dûrî, 99.

¹⁶⁴⁹ Durant, 184-185.

¹⁶⁵⁰ Cardini, 25.

Roma'ya karşı ikinci kez hücum edeceklerini işitti.¹⁶⁵¹ Hiçbir sivil makamın İtalya savunmasını organize edemeyeceğini anlayınca, bu sorumluluğu üzerine alarak Amalfi, Napoli, Gaete ve Roma'yı müttefik hale getirdi ve onları takdis etti.¹⁶⁵² Düşmanın geçmesini önlemek için de Tiber Nehri'ne bir zincir çekti.¹⁶⁵³ Daha sonra İtalya topraklarında oluşturulan müttefik deniz kuvvetleri ve Roma ordusu, Tiber Irmağının ağzında Ostia'da toplanıp olası savaş için görev taksimatı yaptılar.¹⁶⁵⁴ Batı Hristiyanlığının kalesini ele geçirmek için Roma'ya yönelen Müslüman donanmasını, müttefik kuvvetler Ostia'da karşıladı.¹⁶⁵⁵ Karşılaşan tarafların birbirlerine hücumu sırasında, büyük bir fırtınanın çıkması ve İtalyan deniz kuvvetlerinin de kuvvetle karşı koyması sonucu, Ostia önlerine gelen Müslüman donanması geri püskürtüldü.¹⁶⁵⁶ Böylece, İtalyan bahriyesinin zaferi olan Ostia deniz muharebesinde (235/849), Müslümanlar mağlup edilmiş oldu.¹⁶⁵⁷ İtalyanlarca çok önemli görülen Müslümanların bu mağlubiyeti, daha sonra ünlü İtalyan ressam Rafael tarafından Vatikan'ın duvarlarına resmedilmiştir.¹⁶⁵⁸

Geri dönen Müslüman donanması, şiddetli fırtına sebebiyle battı ve savaşçılarından birçoğu şehit oldu. Hayatta kalanları ise onları takip eden müttefik kuvvetlerin askerlerince esir edildi.¹⁶⁵⁹ Ele geçirilen Müslüman esirler, Roma'ya götürüldü ve Vatikan şehrinin surlarının güçlendirilmesi işinde çalıştırıldılar.¹⁶⁶⁰

4.7. BÂRİ'NİN FETHİ VE BÂRİ EMİRLİĞİ (226-257/841–871)

Güney İtalya'nın Adriyatik kıyısında bulunan, halkı Rum olmayıp ancak Hristiyan olan, IX. yüzyılın ortalarında bir süre İslâm hâkimiyetinde kalmış bir liman şehri olan Bâri, Avrupa'dan Ortadoğu'ya giden deniz ticaret yollarının belli başlı uğrak yerlerinden biri olduğu için eski çağlardan beri muhtelif güçlerin dikkatini çekmiş bir yerdir.¹⁶⁶¹

¹⁶⁵¹ Tâlibî, 497; Dûrî, 99.

¹⁶⁵² Karlığa, 158; Özaydın, "Ağlebiler", *DİA*, I/477.

¹⁶⁵³ Durant, 184; Dûrî, 99.

¹⁶⁵⁴ Tâlibî, 498; Dûrî, 99; Savelli, 41.

¹⁶⁵⁵ Durant, 184-185; Medenî, 76.

¹⁶⁵⁶ Karlığa, 158; Tâlibî, 497; Durant, 184. Medenî, bu olayın gerçekleşme tarihini 239/854-855 yılları olarak vermektedir. Bkz. Medenî, 76. Ancak diğer eserlerin verileriyle örtüşmediğini ifade etmeliyiz.

¹⁶⁵⁷ Savelli, 41.

¹⁶⁵⁸ Durant, 184,

¹⁶⁵⁹ Dûrî, 99.

¹⁶⁶⁰ Ahmed, 26.

¹⁶⁶¹ Şâkiroğlu, "Bâri", *DİA*, V/72.

Bâri'nin fethi: Lombardların askerî karargâhları ve başkent olarak seçtikleri Bâri şehri, Adriyatik denizi girişi üzerinde önemli bir liman şehri olup¹⁶⁶² İtalya'nın Güneyinde bağımsız cumhuriyetler halinde yaşayan devletlerden biriydi. 226/841 yılında, Benevento Lombardlarının hükümdarı olan Adelchis, yönetimle ilgili sorunlar yaşayınca, hasmı Bandun ve Bâri şehri yöneticisi Sikenolf'a karşı Araplardan yardım istedi. Araplar bu talebe süratle cevap verdi ve Bâri'yi ele geçirdiler.¹⁶⁶³

Buna mukabil Bâri hâkimi Sikenolf'ta, Adelchis'e yardım eden Sicilya Adası'ndaki dindaşlarına karşı, Girit Adası'ndaki Müslüman Araplardan yardım talebinde bulundu. Ancak bu talebe karşılık verilmedi.¹⁶⁶⁴

Belâzürî, fetih tarihini vermemekle birlikte oranın fethedilmesini şöyle anlatmıştır: “*el-Ağleb'in azatlısı Hable, bu şehre yürüdü; ancak oraya hâkim olamadı. Sonra Rebia'nın azatlısı olduğu söylenen Halfun el-Berberi oraya yürüdü, o, Mütevekkilalallah'ın halifeliğinin ilk günlerinde şehri fethetti.*”¹⁶⁶⁵

Cardini, Müslümanların Bâri'ye girişlerini şöyle anlatmaktadır: “*Beneventolu Adelchis, İtalya topraklarında bulunan, kendisinin de görev verdiği bu disiplinsiz paralı askerleri kullanmak konusunda bir an bile tereddüt etmemişti. Kendisine sadık kalan Bâri halkını, Sicilya'ya Taranto yoluyla geldiği sanılan Berberi lider Halfun'un korumacılığını kabul etmeye zorlamıştı.*”¹⁶⁶⁶

Buraya girişleri farklı nedenlerle de olsa, sonuçta Müslümanlar buraya bir şekilde yerleşmiş ve burayı başkent edinmişlerdi. Daha sonra burada camiler inşa ederek, 226-257/841-871 tarihleri arasında yaklaşık 30 yıl sürecek olan bir emirlik kurmuşlardır.¹⁶⁶⁷

¹⁶⁶² Belâzürî, 336; Ayrıca bkz. Vedî, 26.

¹⁶⁶³ Ahmed, 25; Tâlibî, 487-488, 499; Dûrî, 95; Karlığa, 157-158; Durant, 184; Özaydın, “Ağlebîler”, *DİA*, I/477; Azimli “Sicilya'daki İslâm Medeniyetinin Avrupa'ya Etkileri”, 138; Kurtuluş, “Avrupa/Kıtada İslâmiyet”, *DİA*, IV/152; Kavas, “İtalya/Tarih”, 446. Şâkiroğlu, Bâri'nin 227/847 yılında fethedildiğini kaydetmiştir. Bkz. Şâkiroğlu, “Bâri”, *DİA*, V/72.

¹⁶⁶⁴ Ahmed, 25. Tâlibî, Girit adasından Ebû Luffer komutasında bir yardımın geldiğini ve hızlı bir şekilde Sikenolf ile hasımlaştığını sonra da kuvvetleriyle Kâbu ve Salerno'yu muhasara ettiğini kaydetmiştir. Bkz. Tâlibî, 499.

¹⁶⁶⁵ Belâzürî, , 336.

¹⁶⁶⁶ Cardini, Franco, *Avrupa ve İslâm*, (çev.: Gürol Koca), İstanbul 2004. s. 25.

¹⁶⁶⁷ Dûrî, 96; Vedî, 26; Çıvgın, 472; Hasan, *History of İslâm*, I/592; Şâkiroğlu, “Bâri”, *DİA*, V/72. Savelli, Bâri sultanlığının 251/865'te kurulduğunu ve 257/871'de yıkıldığını kaydetmiştir. Bkz. Savelli, 41. Ancak bu bilgi diğer eserlerdeki bilgilerle çeliştiği için doğru kabul edemiyoruz.

Bârî'de emirlik makamına ilk oturan kişi ise bir süreden beri İslâm halifesinin emrinde savaşan Rebîa kabilesinden olup burayı fetheden komutan Halfûn idi.¹⁶⁶⁸

Müslümanlar, Bâri şehrini hâkimiyetleri süresince,¹⁶⁶⁹ civar beldelere ve özellikle de Orta ve Güney İtalya'ya yaptıkları seferlerde, hareket merkezi olarak kullandılar.¹⁶⁷⁰

Cardini, Benevento Prensini, hizmetlerine karşılık olarak Berberilere, dinî binaları yağmalama ve yakma izni verildiğini, Berberilerin lideri Halfun'un, kendilerine tanınan bu hakkı sonuna kadar kullanarak, Capua şehrini yerle bir ettiğini ve 234/848'de de Puglia şehrini ele geçirdiğini¹⁶⁷¹ kaydetmiştir.

Bâri'nin ilk Emiri Halfûn, yukarıda zikri geçen askerî faaliyetlerinin yanı sıra şehirde bazı düzenlemeler de yapmıştır. Bir akın sırasında ortadan kaybolan Emir Halfûn'dan bir daha haber alınmamıştır.¹⁶⁷²

4.7.1. Müferrec b. Sellâm'ın Emirliği (239-242/853-856)

Halfûn'un yerine 853 yılında Bâri emirliğine Müferrec b. Sellâm (239-242/853-856) geçmiştir.¹⁶⁷³ Yeni Emir, kısa süren yöneticiliği sırasında şehirde birtakım idarî ve askerî düzenlemeler yaptı. Daha sonra civar bölgelere akınlar düzenledi.¹⁶⁷⁴ Bu akınlar çerçevesinde etrafındaki İtalya emirlikleriyle birçok savaş yaptı ve galibiyetleriyle mülkünü genişletti.¹⁶⁷⁵ Müferrec b. Sellâm, bu akınlar sırasında Apolia Bölgesinde 48 kale ele geçirmiştir.¹⁶⁷⁶

Müttefiki Napoli Devleti'nin vefasını gören onun kuvvetli donanması, bu beldeleri ele geçirmek üzere dönen Rum donanmasını yendi ve onları geri dönmeye mecbur etti. Sonra Otranto şehrini ve Gargano şehrini ele geçirdi ve o ikisine Müslüman göçmen kolonisi yerleştirdi. Oranın ele geçirilmesi mümkün olmasın diye Capoue şehri üzerine

¹⁶⁶⁸ Şâkiroğlu, "Bâri", *DİA*, V/72.

¹⁶⁶⁹ Dürî, 95-96.

¹⁶⁷⁰ Vedî, 26; Çıvgın, 472; Hasan, *History of İslâm*, I/592.

¹⁶⁷¹ Cardini, 25.

¹⁶⁷² Şâkiroğlu, "Bâri", *DİA*, V/72.

¹⁶⁷³ Belâzürî, 336; İbnü'l-Esîr, VI/67; Ayrıca bkz. Hasan, *History of İslâm*, I/592.

¹⁶⁷⁴ Şâkiroğlu, "Bâri", *DİA*, V/72.

¹⁶⁷⁵ Medenî, 73.

¹⁶⁷⁶ Ahmed, 27.

surlar yaptı. Müferrec b. Sellâm, yaptığı askerî faaliyetler ile Güney İtalya beldelerindekileri ve Bâri şehrinin etrafındakileri emirliği altında topladı.¹⁶⁷⁷

Belâzürî 'nin kaydedip İbnü'l-Esîr'in de aynen naklettiği bilgiye göre Müferrec b. Sellâm, orada yirmi dört kale fethetmiş ve bölgeye hâkim olmuştu. Müferrec b. Selam, daha sonra Mısır valisine bir mektup yazarak, durumunu kendisine bildirmiş, hem kendisinin ve hem de Müslümanların namazlarının sahih olması için halifenin, kendisini bulunduğu bölgeye vali tayin etmesini istemiştir. Bu arada Müferrec b. Sellâm bir de ulu cami yaptırmıştır. Daha sonra onun adamları karışıklık çıkarıp üzerine saldırdılar ve onu öldürdüler.¹⁶⁷⁸

4.7.2. Sûdân'ın (Sawdan) Bâri Emirliği (243-257/857-871)

Müferrec b. Sellâm'ın öldürülmesinden sonra, İslâm tarihçileri kadar Latin ve Yunan kaynaklarının da büyük bir övgüyle bahsettikleri, Sicilya'da yetişmiş bir cengâver olarak isim yapmış olan Sûdân (Sawdan), 243/857 yılında Bâri emirliğine geçti. Burada yeni düzenlemeler yapan ve İtalya fatihi olmak isteyen Sûdân'a, devrinin halifesi Mutevekkil-Alellah Ca'fer b. Muhammed de, ona çokça destek olmuştur.¹⁶⁷⁹ Emir Sûdân'ın, bir Latin kaynağında “Amarmomino = emîrû'l-mü'minîn” şeklinde anılmasından, kendisinin bu ünvanla anılmak istediği yahut bölge halkının ona bu ünvanı verdiği anlaşılmaktadır.¹⁶⁸⁰

İslâm topraklarını genişletmek için Roma ve Napoli yönlerinde akınlar yapan Emir Sûdân, 244/858 yılında Benevento topraklarına ikinci kez sefer yaptı ve bu şehre yardıma gelen Fransa ordusunu yenilgiye uğrattı. Daha sonra Müslüman Araplar, Campania bölgesine ilerlediler ve Napoli civarını yakıp yıktılar. Venfaro ve Voltorno Vadisi'ni ele geçirerek, 245/859 yılında Benevento sahibi Adelchis'i cizye vermeye zorladı.¹⁶⁸¹ Bu sebeple Emir Sûdân'ın şöhreti kısa zamanda Hristiyanlar için endişe

¹⁶⁷⁷ Medenî, 73.

¹⁶⁷⁸ Belâzürî, 336; İbnü'l-Esîr, VI/67; Ayrıca bkz. Tâlibî, 501; Dûrî, 96.

¹⁶⁷⁹ Tâlibî, 501-502; Şâkîroğlu, “Bâri”, *DİA*, V/72.

¹⁶⁸⁰ Şâkîroğlu, “Bâri”, *DİA*, V/72.

¹⁶⁸¹ Ahmed, 27; Tâlibî, 502.

kaynağı olmuş ve bir taraftan Bizans İmparatorluğu, diğer taraftan Papalık, onu iki koldan sıkıştırmaya başlamıştı.¹⁶⁸²

Bölgedeki İtalyan Prenslükler, kendi aralarındaki çekişmelerden dolayı, Bâri emirine karşı aciz durumdaydılar. Bu sebepten karşı mukavemette ümitsizliğe düşüp Karolenj'in yeni İmparatoru II. Louis'e Bâri Sultanının durumunu itiraf edip yardım talep ettiler. Bunun üzerine İmparator II. Louis, İtalya'daki gemilerin tamamını topladı ve kendisi de yardım gemisine komuta etmek üzere 253/867 yılında Bâri Emirliği'ne saldırdı. Ancak Bâri emiri onu hezimete uğratmayı başardı.¹⁶⁸³ Burada uğradığı hezimete rağmen II. Louis, Matera, Venosa, Canosa'yı ele geçirmeyi başardı.¹⁶⁸⁴

4.8. DALMAÇYA BÖLGESİNE YAPILAN MÜSLÜMAN HÜCUMLARI VE RAGUSA KUŞATMASI (253/867)

Müslümanların donanması, Emir Soldanos (Emir Sûdan) komutasında 36 harp gemisiyle¹⁶⁸⁵ Kuzey Afrika'dan yola çıkmıştır. Saldanos'un yanında onun askerî tecrübelerinden faydalanan Saba ve Kalphus adında iki arkadaşı da vardı.¹⁶⁸⁶ Bâri'de konuşlanan bu kuvvetler, Bizans İmparatoru III. Mikhail'in hâkimiyetinin son dönemlerinde, 252/866 yılında, gemilerini Adriyatik denizine indirerek hazırlık yaptılar.¹⁶⁸⁷ Daha sonra, Adriyatik denizinde Dalmaçya sahilleri boyunca uzanan ve Kotor (Catarum), Rosa (Porto Roso) ve Butua (Butoma, Budva) şehirlerini¹⁶⁸⁸ ve yerlilerin yaşadığı Decetera (Akropolis) şehrini ele geçirdiler.¹⁶⁸⁹

Müslüman birlikler, 253/867 yılında Decetera'dan sonra bölgenin önemli şehirlerinden Ragusa (Dubrovnik) şehrini kuşattılar.¹⁶⁹⁰ Arap donanması, demir çengeller ve ateşlerin yardımıyla bu şehri 15 ay boyunca kuşattı. Bu sırada oraya yardıma gelen Bizans donanmasıyla savaşıp onları hezimete uğrattı. Şehri ele geçirme hususunda kuvvetli isteklerine rağmen, şehrin hisarlarının aşılması nedeniyle

¹⁶⁸² Şâkiroğlu, "Bâri", *DİA*, V/72; Hasan, *History of İslâm*, I/592. Mesud el-Hasan, bu emirliğin Benevento'daki İtalya prensi tarafından sonlandırıldığını kaydetmektedir.

¹⁶⁸³ Dûrî, 96; Ahmed, 27.

¹⁶⁸⁴ Ahmed, 27.

¹⁶⁸⁵ Emir Soldanos (Emir Sûdan), Güney İtalya'nın doğu sahilinde bulunan Bâri şehrinin emiri idi. Bkz. Vedî, 18.

¹⁶⁸⁶ Vedî, 18.

¹⁶⁸⁷ Ahmed, 27.

¹⁶⁸⁸ Ostrogorsky, 220.

¹⁶⁸⁹ Vedî, 18.

¹⁶⁹⁰ Vedî, 19; Ahmed, 27; Ostrogorsky, 220; Tâlibî, 527.

bunu bir türlü gerçekleştiremiyorlardı. Diğer taraftan şehir halkı, kuşatmanın uzun sürmesinden dolayı, dayanma gücü azaldığı için İmparator'dan yardım istemek üzere Bizans'a elçi göndermek zorunda kaldı.¹⁶⁹¹

Vedî, konuyla ilgili Theosifan'ın görüşlerine yer vererek onun şöyle dediğini kaydetmiştir: “*III. Mihail tahtta iken elçiler geldi ve o, elçileri karşılamayı I. Basileios tahta çıkıncaya kadar erteletti. I. Basileios tahta çıkınca onların heyetini kabul etti. I. Basileios, onları dinledi ve şehirlerine isabet etmiş olan zarar ve yıkımdan dolayı etkilendi ve onlara talep ettikleri yardımı göndermeye karar verdi.*”¹⁶⁹²

Bu yardım talebi üzerine I. Basileios, güvenilir ve yetenekli kişilerden seçtiği Nicetas Oryphas komutasındaki yüz gemiden oluşan donanmayı, oraya yardım etmek üzere gönderdi.¹⁶⁹³ Nicetas Oryphas komutasında kuvvetli bir Bizans filosunun geliş haberi üzerine Araplar, on beş ay boyunca sürdürmüş oldukları kuşatmayı kaldırarak Güney İtalya'ya çekildiler.¹⁶⁹⁴ 868 yılının baharında bu kuşatmanın kaldırılmasıyla¹⁶⁹⁵ şehir halkı sıkıntısını atlattı.¹⁶⁹⁶

Böylece Bizans İmparatorluğu'nun itibar ve nüfuzu yeniden kuvvetlenmiş ve doğu Adriyatik kıyılarında Bizans hâkimiyeti yeniden kurulmuş oluyordu. İmparatorluk filosu, Dalmaçya kıyılarına karşı yapılan Arap saldırılarını uzaklaştırıp Ragusa (Dubrovnik) kuşatmasının kaldırılmasını sağladıktan sonra Güney İtalya'ya yöneldi.¹⁶⁹⁷

4.9. BİZANS'IN PAPA VE KRAL II. LOUIS İLE İTTİFAKI VE BÂRİ'NİN DÜŞÜŞÜ (258/871)

Müslümanlar, İtalya yarımadasının Reggio, Calabria ve Bâri gibi önemli bölgelerini ele geçirdi daha önce bu bölgelerde yerleşmiş olan Bizans İmparatorluğu'nun kara ve deniz kuvvetlerini buradan çıkarmışlardı.¹⁶⁹⁸ Gerek bu bölgelerin gerek Sicilya Adası'nın büyük çoğunluğunun Müslümanlar tarafından ele geçirilmesi, Bizans İmparatoru I. Basileios'un mücadelesini, doğudan batıya çevirdi.¹⁶⁹⁹

¹⁶⁹¹ Ostrogorsky, 220; Tâlibî, 527; Vedî, 20

¹⁶⁹² Vedî, 21.

¹⁶⁹³ Vedî, 22; Tâlibî, 527.

¹⁶⁹⁴ Ostrogorsky, 220; Ahmed, 27; Vedî, 23.

¹⁶⁹⁵ Vedî, 21-23.

¹⁶⁹⁶ Ostrogorsky, 220; Ahmed, 27; Vedî, 23.

¹⁶⁹⁷ Ostrogorsky, 220-221.

¹⁶⁹⁸ Kürd Alî, I/274; Moreno, 11.

¹⁶⁹⁹ Vedî, 7.

Diğer taraftan Adriyatik kıyıları, Güney İtalya'da bulunan Araplar tarafından yeni bir tehlide de maruz kalınca, İmparatorluğun donanması artık buraya yardımcı olmak zorunda kalmıştı.¹⁷⁰⁰

Buraya gönderdiği yardımla birlikte yönünü doğudan batıya çeviren Bizans İmparatoru I. Basileios (253-272/867-886), Arapları Apolia Bölgesinden çıkarmak¹⁷⁰¹ ve Akdeniz üzerindeki İslâm deniz kuvvetlerini zayıflatmak için ittifak hususunu büyük komutanları ile istişare ettikten sonra, Fransa Kralı II. Louis'e, Araplara karşı kendisine destek vermesi için elçi gönderdi. Diğer taraftan Roma'daki Papa II. Hardian'a (Papalık dönemi: 253-258/867-872) da aynı amaçla elçi gönderdi. Bizans kaynaklarının elçiler hakkında bilgi vermeyip elçilerle gönderilen mektupların içeriği hakkında verdikleri bilgilere göre, İtalya'daki Müslümanlara karşı, savaş kuvvetleri gönderilmesi talebinde bulunulmuştur. Papa ve Fransa kralı, İmparator I. Basilius'un elçilerini ve teklifini sıcak karşılamıştır.¹⁷⁰² Bu teklif, daha önce İtalya'ya girip 253/867 yılında Bâri şehrini kuşatan ancak başarısız olan, Fransa Kralı II. Louis'in de işine gelmekteydi.¹⁷⁰³ Bizans, Müslümanlara karşı birlik olup mücadele etme davetine olumlu cevap veren Papalık ve krallığın cevabından hoşlanmış; bunu Batı Akdeniz'de ve İtalya'da, Bizans'ın etkisini arttırmak için iyi bir fırsat olarak görmüştü.¹⁷⁰⁴ Böylece Bizans, bu müttefik kuvvetlerle, Müslümanları İtalya topraklarından çıkararak Güney İtalya'da hâkimiyet sağlayacaktı.¹⁷⁰⁵

Araplara karşı müşterek taarruz etme hususunda¹⁷⁰⁶ ittifak gerçekleşince, Dalmaçya civarında bulunan Nicetora komutasındaki 100 gemilik¹⁷⁰⁷ Bizans donanması,¹⁷⁰⁸ Bâri'de başarısızlığa uğramış olan Kral II. Louis'in kuvvetlerine katıldı.¹⁷⁰⁹ Bizans'ın bu desteğini alan II. Louis, 256/869 yılında Bâri'yi bir kez daha kuşattı ama yine başarısız oldu.¹⁷¹⁰ Onları durduran Bâri Sultanı Emir Sûdân, daha

¹⁷⁰⁰ Ostrogorsky, 220.

¹⁷⁰¹ Ahmed, 27; Tâlibî, 525.

¹⁷⁰² Tâlibî, 525, 528; Vedî, 28,30.

¹⁷⁰³ Tâlibî, 525; Vedî, 21-22.

¹⁷⁰⁴ Vedî, 36.

¹⁷⁰⁵ Vedî, 38.

¹⁷⁰⁶ Ostrogorsky, 221.

¹⁷⁰⁷ Rivayetler arasında 200 ya da 400 gemilik donanma gönderildiği de geçmektedir. Bkz. Vedî, 31. Aziz Ahmed, bu destek veren Bizans donanma kuvvetinin 400 gemiden oluştuğunu kaydetmektedir. Bkz. Ahmed, 27.

¹⁷⁰⁸ Vedî, 31.

¹⁷⁰⁹ Vedî, 38.

¹⁷¹⁰ Ahmed, 27; Tâlibî, 525.

sonra karşı saldırıya geçti. Apolia Bölgesine akınlarda bulunan Emir Sûdân tâ Gargano'ya kadar ulaştı.¹⁷¹¹

258/871 yılında İtalya'daki mücadelesine kaldığı yerden devam eden II. Louis, kardeşi II. Lothar'ın gönderdiği askerler ile Bizans, Hırvat ve Dalmaçyalı takviye kuvvetlerini içinde barındıran Venedik filolarının desteğinin yanında, Benevento prensi Adelchis'in ve Gaete halkının sadakatli destekleriyle büyük bir ordu tesis etti.¹⁷¹² Böylece, “*Bâri Sultani*” diye adlandırılan Arap emirini düşürmek için Batılılar, aslında Avrupa üzerinden ilk haçlı ordusunu oluşturmuşlardı.¹⁷¹³ İmparator II. Louis komutasındaki bu haçlı ordusu, kendilerini geri püskürten ve bir hücum sırasında Monte Gargano'daki baş melek Mikail adına yaptırılan mabetteki hazineleri ganimet olarak alan Bâri Emiri Sûdân'ı nihayet yenmeyi başardı. Ama II. Louis, tüm bu yaptıklarına rağmen Emir Sûdân'ın, sözde dostu prens Adelchis ile birlikte, Benevento'ya geri çekilmesine izin vermişti.¹⁷¹⁴ Böylece Bâri, 30 yıl Müslümanların hâkimiyetinde kaldıktan sonra 871 yılında, haçlı kuvvetlerinin eline geçti.¹⁷¹⁵ Müslümanlardan ele geçirilen esirler ise Kâbu ve Benevento şehirlerine nakledildi. Adelchis'le birlikte Benevento'ya gelen Emir Sûdân da burada esir edildi ve II. Louis, onu Kâbu'ya nakletti. Kâbu'ya nakledilen Emir, burada iki yıl boyunca hapiste tutuldu.¹⁷¹⁶

Belâzürî ise son Bâri Emiriyle ilgili diğer kaynaklarda geçen bilgilerden çok farklı olan şu bilgileri kaydetmiştir: “*Müferrec b. Sellâm'dan sonra yerine Sevrân geçti. O, müminlerin emiri Mütevekkilalellâh'a elçisini gönderdi ve kendisinin vali tayin edilmesini ve bir mektupla bildirilmesini halifeden istedi. Ancak elçisi dönmeden öldü. Bu sırada Muntasırbillâh da vefat etti. Onun halifeliği altı aydı. Onun yerine Mu'tasimbillâh geçti. Halife kendisinin azatlısı ve Mağrib valisi Otamış'a, Sevrân'ı kendi bölgesine vali tayin etmesini emretti. Fakat Sevrân'ın elçisi Sürremenraa'dan*

¹⁷¹¹ Ahmed, 27.

¹⁷¹² Cardini, 26; Tâlibî, 525.

¹⁷¹³ Vedî, 32.

¹⁷¹⁴ Cardini, 26.

¹⁷¹⁵ Tâlibî, 525; Hasan, *History of İslâm*, I/592; Ahmed, 27; Durî 96; Vedî, 32-33; Şâkîroğlu, “Bâri”, *DİA*, V/72; Durant, 184. Mesud el-Hasan, bu emirliğin Benevento'daki İtalya prensi tarafından sonlandırıldığını kaydetmiştir.

¹⁷¹⁶ Vedî, 33. Şâkîroğlu, Emir Sûdân'ın 261/875'te serbest bırakıldığını ve Taranto emîrinin hizmetine girdikten sonra kendisi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmadığını kaydetmiş (Bkz. Şâkîroğlu, “Bâri”, *DİA*, V/72.). Ancak Vedî, onun daha sonra bölge toprakları üzerinde yine etkin rol oynadığını kaydetmiştir. Bkz. Vedî, 41-42. Bu konuya ileride temas edileceği üzere, biz Vedî'nin kaydını dikkate alacağız.

henüz ayrılmadan Otamış öldürüldü. Bunun üzerine halife, kendisinin azatlısı Vasıf'ı onun yerine geçirdi."¹⁷¹⁷

Belâzürî, Müferrec b. Selam'dan sonra Sevrân'ın emir olarak seçildiğini, onun da halifeden onay beklediğini nakletmiş ancak Sevrân'ın faaliyetleri hakkında bilgi vermediği gibi Bâri Emirliği'nin akıbetine de değinmemiştir.

Bâri hâkimiyeti sırasında Müslümanların bölgedeki tutumlarına baktığımızda, buradaki emirlerin, yerel güçleri büyük bir maharet ve ustalıkla yönettiklerini, topraklarından geçip Filistin'e hac için giden Hristiyanlara karşı hoşgörü ile yaklaşım onlara gerekli kolaylıklar sağladıklarını,¹⁷¹⁸ diğer taraftan Oria'da bulunan zengin ve eğitilmiş Yahudi cemaatine karşı son derece samimi bir tutum sergilediklerini,¹⁷¹⁹ müşahede edilmektedir.

Şâkiroğlu, Bâri Emirliği hakkında şu değerlendirmelerde bulunmuştur: *"Bu devir, mücadeleler içinde geçmiş olmakla birlikte Bâri ve etrafı için aynı zamanda bir gelişme ve ilerleme dönemi olmuş, Müslümanlar, burada özellikle ziraat hayatı geliştirerek sulama işlerinde birtakım yenilikler yaparak, yöre ekonomisine hareketlilik, nüfus artışına da canlılık getirmişlerdir. Bu bölgenin konuşma dilinde hâlâ birtakım Arapça kelimelere rastlanması ve şehirdeki kiliselerin çan kulelerinin Arap minaresi tarzında olması da, şimdilerde bile İslâm kültürünün etkisinin olduğunu göstermektedir.*"¹⁷²⁰

Dûrî, Sicilya'da Arap Devleti'ni temsil eden Bâri Emirliği'nin, varlıklarının uzun olmamasından dolayı, Sicilya'daki gibi bir muhalefetle karşılaşmadıklarını,¹⁷²¹ ileri sürmüştür. Ayrıca Bâri Emirliği, bulunduğu konum gereği düşmanlarla çevrili olduğu için, kendilerini yekvücut olarak koruma zorunluluklarının olduğunu hissetmekteydi. Yine sürekli civar bölgelere akınlar düzenledikleri için kendi aralarında muhalif kavgaların oluşmasına zaman ve meydan kalmamıştır. Çünkü bütün enerjilerini düşman kuvvetlerine karşı yöneltmişlerdir. Bunu, II. Luois'in ittifaklarla oluşturduğu büyük ordusuyla yaptığı saldırılara, büyük bir dirençle karşı koymalarında görmekteyiz.

¹⁷¹⁷ Belâzürî, 337.

¹⁷¹⁸ Dûrî, 96; Vedî, 26; Cardini, 25.

¹⁷¹⁹ Cardini, 25.

¹⁷²⁰ Şâkiroğlu, "Bâri", *DİA*, V/72.

¹⁷²¹ Dûrî, 96. Tâlibî ise, Bâri Emirliği'nin Ağlebi Devleti ile siyasî bir alakasının olmadığını doğrudan Abbasi hilafetiyle münasebet kurduğunu kaydetmiştir. Bkz. Tâlibî, 501-502.

4.10. ABDULLAH B. YA'KUB'UN GÜNEY İTALYA VALİLİĞİ (258/871)

Ağlebî Emiri Ebü'l-Ğaranik, Abdullah b. Ya'kub'u Güney İtalya'daki İslâmiyet'in üzerinde hâkim olduğu yerlere vali tayin etmiştir.¹⁷²² Muhtemelen Ağlebî yönetimi, bu tayinle İtalya üzerindeki yapılan akınların, hâkim yönlendiricilerinin Sicilya emirleri değil, kendileri olduklarını vurgulamak istiyordu.

Vali Abdullah, 258/871 yılında Taranto'ya varınca, sefer için farklı yönlerde birlikler göndermiş; bizzat kendisi de Salerno'yu kuşatmıştır. Ancak o, bu faaliyetleri yürüttüğü esnada vefat etmiştir. Onun vefatından sonra, kuşatma bir süre daha devam etmiş, ancak daha sonra Arap kuvvetleri, Calabria bölgesine geri çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁷²³

4.11. İMPARATOR II. LOUIS'İN KÂBU YAKINLARINDA MÜSLÜMANLARA KARŞI ZAFERİ (260/873)

İtalya'daki prensliklerle birlikte Fransa İmparatoru II. Louis ile ittifak yapan Bizans İmparatoru I. Basileios, Bâri'nin ele geçirilmesinden sonra müttefiki ile kısmi anlaşmazlık yaşadı.¹⁷²⁴ II. Louis, kazandığı bu zaferden sonra, Güney İtalya üzerinde hâkimiyet kurmaya çalıştı. Ancak burada hâkimiyet kurma gayretlerinden hoşlanmayan Bizans İmparatoru I. Basileios¹⁷²⁵ ile ilişkileri belli oranda soğudu.¹⁷²⁶ I. Basileios, müttefiki ile olan ilişkilerinden endişe edince II. Louis'in Roma imparatoru unvanını taşıması hakkına da itirazda bulundu.¹⁷²⁷

Benevento Lombardileri arasında 258/871 yılında çıkan bir ayaklanmada İmparator II. Louis esir edildi. Bu arada Kayrevân emirinin Puglia'ya 20.000 kişilik bir keşif gücü göndermesi üzerine¹⁷²⁸ Lombardler, Arap tehlikesi yüzünden, iki ay hapsinden sonra¹⁷²⁹ onu serbest bıraktılar. II. Louis ise Müslümanlara saldırmayı ve İtalya'dan büyük bir toprak parçası elde etmek için hileli hücumlar yapmayı tercih

¹⁷²² Dürî, 101; Ahmed, 28; Tâlibî, 546.

¹⁷²³ Ahmed, 28; Tâlibî, 529. Tâlibî, Abdullah b. Ya'kub'un Capua Bölgesine hücumlarda bulunduğunu kaydetmesinin yanı sıra vefatını müteakip 259/872 yılında onun yerine Abdülmelik diye birisinin geçtiğini ve bu ismin arap kaynaklarında bulunmadığını da kaydetmiştir. Bkz. Tâlibî, 531.

¹⁷²⁴ Vedî, 23; Tâlibî, 525-526.

¹⁷²⁵ Cardini, 26.

¹⁷²⁶ Tâlibî, 526.

¹⁷²⁷ Ostrogorsky, 221.

¹⁷²⁸ Cardini, 27; Savelli, 41.

¹⁷²⁹ Cardini, 27.

ediyordu.¹⁷³⁰ Kayrevân'dan gelen bu 20.000 kişilik güç, Calabria ile Campania'ya şiddetli saldırılarda bulununca, burada II. Louis'in kuvvetleriyle karşılaştılar. Ancak Arapların saldırısı karşısında duramayan II. Louis, kuvvetlerini toplayıp Güney İtalya'da hâkimiyeti altındaki topraklara geri döndü.¹⁷³¹

Bu arada İtalya'yı heyecanlandıran bir tehdit daha ortaya çıkmıştı ki, bu da Arap ordusunun, Sicilya emiri komutasında Salerno önlerinde ortaya çıkmasıydı. Buraya çıkan Arap ordusu, Napoli, Kâbu ve Benevento kıyılarına hâkim oldu. Fakat İmparator II. Louis, Napoli, Kâbu ve Benevento yönetimlerine yardım etti ve bu yardım sayesinde, 260/873 yılında Kâbu yakınlarında Araplara karşı zafer kazanıldı. Şayet bu yardım olmasaydı neredeyse Kâbu Araplar tarafından fethedilmiş olacaktı.¹⁷³² Daha sonra II. Louis, Lombardların Gastald diye adlandırılan Bâri hâkimi ile bir antlaşma yaptı ve Frank hükümdarlığını yürüttüğü Beneventon'a döndü.

Bu arada, Kâbu şehrinin seçkinleri ile irtibat kuran esir Bâri Emiri Sûdan, Kâbu halkını, İtalya topraklarında hükümranlığını sürdüren ve o esnada Kâbu'da bulunan Kral II. Louis'e karşı bir takım sözlerle ayarttı. Kral hakkında Emir Sudan'ın söylediklerini teyid eden seçkinler, Kral II. Louis'ten kurtulmak için ihanet ederek ona karşı isyan ettiler ve şehri ele geçirdiler. Kral II. Louis 262/875 yılında Kâbu'da öldü.¹⁷³³ Kâbu'da ölen II. Louis'in, isyancılar tarafından mı öldürüldüğü yoksa farklı nedenlerle mi öldüğü hususunda da açık bir bilgi edinemedik.

Bu isyan neticesinde şehrin hâkimiyetini ellerine geçiren halk, II. Louis'in taraftarlarını beldelerine dönmeye mecbur ettiler. Kâbu seçkinleri, esir Bâri Sultanının, onları isyana teşvik ederek özgürlüklerini kazanmalarına sebep olmasına karşılık olarak da, onun bölgeden ayrılıp hızlıca Kuzey Afrika'ya dönmesini sağladılar. Ancak Bizans kaynakları, bunu, kralın kısa görüşlülükle itham olunacağı düşüncesiyle reddetmektedirler.¹⁷³⁴

Vedî, esirlikten kurtulan Sultanın sonra Kâbu ve Beneventon'u kuşatma altına aldığı, bu iki şehrin hâkimlerinin ise II. Louis'ten yardım istediğini, II. Louis'in de Müslüman Arap sultanı ile o iki şehrin seçkinlerinin daha önce kendisine karşı olup

¹⁷³⁰ Ahmed, 28.

¹⁷³¹ Cardini, 27; Savelli, 41; Tâlibî, 526.

¹⁷³² Dûrî, 100. Cardini, 27.

¹⁷³³ Vedî, 33, 35.

¹⁷³⁴ Vedî, 36.

aralarını ayırdığını bildiği için, yardım talebini reddettiğini, bunun üzerine bu iki şehrin hâkiminin de Bizans İmparatorundan yardım istediğini kaydetmiştir. Yine Vedî, Müslümanların saldırılarından kurtulmak için bunu bir fırsat bilen Bizans İmparatorunun hemen onlara yardım gönderdiğini, bu durumu fark eden Müslüman Arap Sultanının ise geri çekilerek Tunus'a döndüğünü, bu şekilde tam da I. Basileios'un istediği gibi bölgeyi hâkimiyeti altına alma isteğinin de bu yardımlar sayesinde gerçekleştiğini¹⁷³⁵ kaydetmiştir.

4.12. LOMBARDLARIN BİZANS'A KARŞI ARAPLARLA ANTLAŞMA YAPMASI (262/875)

Araplar, 259/872 yılından itibaren, İtalya Yarımadası'ndaki seferlerini artırarak devam ettiriyorlardı. Benevento meliki Adelchis ve onun Lombard ordusu, Frank krallığını Benevento'da yürüten II. Louis'in 262/875 yılında ölümünden sonra, yarımada yayılan Arapların ordusuyla tekrar yüzleşti, ancak Adelchis ve ordusu başarı elde edemedi. Bu arada başlarında Emir Osman olduğu halde, yeni bir Arap kuvveti Benevento'nun çeşitli bölgelerine sefer yapmak için Taranto'ya geldi ve bunlar, Volturno vadisindeki Alife ve Telese şehirlerini ele geçirdiler. Bunun üzerine Lombardlar Bizans'tan yardım istedi. Ancak Adelchis, Bizans'a tabi olmaktan korktu ve Araplarla barış yaptı.¹⁷³⁶

Yapılan antlaşma, muhtemelen bir mütareke mahiyetindeydi. Ancak burada dikkat çeken durum şudur: Müslüman Arapların bölgedeki tutumu, Bizans'ın tutumundan daha iyiydi ki bölge halkı, Bizans'a tabi olmaksızın düşmanları olan Araplarla antlaşmayı tercih etmişlerdi. Ya da Benevento Emirliği, burada çok güçlü bir şekilde hâkimiyet sağlayamayan Arapları, bu antlaşmayla geçiştirerek daha sonra bölgenin hâkimi olabileceklerini düşünmüşlerdir. Diğer yandan Bizans'ın yapacağı yardıma karşılık, Bizans'a tabiiyetleri söz konusu olabilirdi ki, bu durum da onlar için bir daha bağımsız hareket edememeyi doğurabilirdi.

¹⁷³⁵ Vedî, 42.

¹⁷³⁶ Tâlibî, 561; Ahmed, 28.

4.13. ROMA İLE YAPILAN ANTLAŞMA VE PAPALIĞIN VERGİYE BAĞLANMASI (267/880)

Müslüman Araplar için İtalya Yarımadası'ndaki son kale olan Taranto, yarımada içlerine düzenlenecek akınların hareket merkezi konumundaydı. Müslüman Araplar, buradan Puglia ve Campania'nın bulunduğu toprakları Volturmo'ya kadar tehdit edebiliyorlardı.¹⁷³⁷ Taranto şehrinden akınlara çıkan birlikler, geri dönmek mecburiyetinde kaldıklarında kendileri için merkez üs vazifesi gören bu şehre dönüyorlardı. Bu sırada gerçekleştirdikleri en önemli akınlardan birisi ise Roma sınırlarına yapılanıydı. Araplar, 263/876 yılında yaptıkları bir akın sırasında, Campania'ı talan ederek, Roma sınırlarını üçüncü kez tehdit ettiler. Roma şehrinin civarında bulunan köyleri yağmalayıp orada karışıklıklar çıkarmaları üzerine Papa VIII. John (259-269/872-882) zor durumda kaldı. Öyle ki bu saldırıları durdurmak için,¹⁷³⁸ yıllık 25.000 Mancusi (25.000 dolar kadar) cizye ödemeyi kabul etti.¹⁷³⁹ Papalığın iki yıl vergi ödemeyi kabul etmiş olması, Hristiyan batı dünyasını çok ürkütmüştü.¹⁷⁴⁰ Bu durum Papa VIII. John'un, Roma'yı savunmak için Frank kralı Kel Şarl'ı çağırmasına neden oldu.¹⁷⁴¹

267/880 yılında Roma Piskopos'u Atanasio'nun yardımı çağırdığı Arap kuvvetlerinin, zamanla burada olay çıkarıp İtalya'nın güneyinde tahribat yapmaları üzerine, Papa VIII. John, önce Araplarla yaptığı Salerno ve Kâbu antlaşmasını feshedip, ardından kiliseye karşı aforozu ilan etmek mecburiyetinde kaldı.¹⁷⁴²

4.14. BİZANS'IN GÜNEY İTALYA'YI HÂKİMİYETİ ALTINA ALMA ÇABASI (263-273/876-886)

Bizans, doğuda imparatorluğunun sınırlarını genişletip sağlamlaştırdıktan sonra yönünü batıya yani Güney İtalya'ya çevirdi. Bizanslılar, hiçbir zaman, İmparatorluğun İtalya üzerindeki haklarından vazgeçmemişlerdi. Şarlman oğullarından sonra

¹⁷³⁷ Cardini, 27.

¹⁷³⁸ Kürd Alı I/274; Dûrî, 99; Tâlibî, 565-566; Kurtuluş, "Avrupa/Kıtada İslâmiyet", *DİA*, IV/152.

¹⁷³⁹ Durant, 184; Dûrî, 99; Ahmed, 28; Kurtuluş, "Avrupa/Kıtada İslâmiyet", *DİA*, IV/152; Karlığa, 159.

¹⁷⁴⁰ Karlığa, 144; Kurtuluş, "Avrupa/Kıtada İslâmiyet", *DİA*, IV/152.

¹⁷⁴¹ Dûrî, 99-100; Tâlibî, 565. Karlığa, Papa'nın Bizans İmparatorundan yardım istediğini kaydetmiştir. Bkz. Karlığa, 159.

¹⁷⁴² Ahmed, 28.

imparatorların zayıflığı ve yarımada'nın Lombard prensleri arasında bölünmüşlüğü, İtalyan anarşisi ve gittikçe büyüyen Müslüman tehlikesi, I. Basileios'a yarımada müdahale ve ihtiraslarını gerçekleştirmek için istediği fırsatı verdi. İmparator bütün Akdeniz'de Bizans'ın itibarını düzeltmek, Adriyatik'ten ve Tirene denizinden Müslüman korsanlarını kovmak, Afrika ve Sicilya Arapları ile mücadele etmek istiyordu. Böylece batıda faal bir politika yürüterek, Adriyatik'te düzeni sağlayıp Venedik'le ittifakı tazelemişti.¹⁷⁴³

II. Louis'in ölümünü müteakip, yalnız başına bırakılmış olan Güney İtalya prenslerinin Araplara karşı Rumların yardımını istemeleri üzerine,¹⁷⁴⁴ 263/876 yıllarında Bâri'yi ele geçiren I. Basileios'un, İtalya'yı fetih için gönderdiği Bizans kuvvetleri, 267/880 yılında Taranto'yu Arap kuvvetlerinden aldılar yani Müslümanların Taranto'daki emirliğine son verdiler. Daha sonra Bâri'ye iyice yerleşen Bizanslılar,¹⁷⁴⁵ Adriyatik kıyıları boyunca sürekli akınlarda bulunan Müslümanların, Comacchio ve Grado'ya kadar ilerlemelerine engel olamamışlardır.¹⁷⁴⁶

Bizans kuvvetleri, İtalya'nın güneyinde Müslümanlara karşı galip gelip İslâm kuvvetlerinin İtalya üzerine yaptığı saldırılarını durdurarak,¹⁷⁴⁷ 268/881 ve 274//887 yılları arasında fetret dönemi yaşayan Apolia bölgesinden de bir parça almışlardı. Bizanslılar, 270/883 yılından sonra Nikephoros Phokas'ın saldırılarıyla birlikte Kurati vadisi hariç Calabria'yı yeniden ele geçirmişlerdi.¹⁷⁴⁸ Daha sonra Bizans'ın meşhur komutanı Nikephoros Phokas çok sayıdaki komutanıyla birlikte Severina ve Amentia şehirlerini kuşattı.¹⁷⁴⁹ Amacı, siyasî olarak da bu bölgelerde, Bizans'ın hâkimiyetini sağlayıp Arapların buradan çıkarılması için gerekeni yapmaktı. Böylece Müslümanların birbirleri ile münasebet kurmaları engellenmiş olacak, Kuzey Afrika ve Güney İtalya Müslümanlarının arasındaki bağlantı kesilecekti.¹⁷⁵⁰

¹⁷⁴³ Diehl, 89.

¹⁷⁴⁴ Savelli, 41.

¹⁷⁴⁵ Bailly, 155; Tâlibî, 561-562.

¹⁷⁴⁶ Cardini, 27.

¹⁷⁴⁷ Dûrî, 101.

¹⁷⁴⁸ Ahmed, 29; Tâlibî, 560.

¹⁷⁴⁹ İbn İzârî, I/120; Ayrıca bkz. Vedî, 76; Tâlibî, 560.

¹⁷⁵⁰ Vedî, 76; Tâlibî, 560.

Bizanslılar, bu kuşatmayla birlikte bölgelerde karışıklık çıkarınca, Salarno sahibi Bizans'a karşı daha önceki emirlerini yani Arapları yardıma çağırdı.¹⁷⁵¹ Fakat Bizanslı Rumlar, onların Sicilya'dan ayrılmalarını haber alınca oraya çok büyük bir ordu gönderdiler. Gönderilen bu yardım gücüyle karşılaşan Bizans güçleri, şiddetli savaştan sonra Seberiy'e ele geçince buradaki Müslümanlar oradan aman dileyerek çıkmak zorunda kaldılar.¹⁷⁵² Daha sonra Bizans kuvvetleri, Amenta'ya döndü ancak buradaki gayretleri Bizans komutanına oraya hâkim olma başarısını getirmedi.¹⁷⁵³

Bizans kuvvetleri, Müslümanlara büyük yenilgiyi tattırdıktan sonra, 885 yılında, Calabria bölgesini geri alarak buraya yerleştiler.¹⁷⁵⁴ Buradaki Lombard prenslerine, Bizans İmparatorluğu'nun himayesini kabul ettirdi ve burada Longobardi ve Calabria eyaletlerini kurarak kendisine bağladı.¹⁷⁵⁵ Daha sonra I. Basileios, İtalya'da hâkimiyeti altındaki toprakların savunulması için lombardların hâkim olduğu Bâri ve Calabria'nın başkenti Rio'yu güçlendirdi.¹⁷⁵⁶ Böylece İmparatorluğun büyük kumandanı Nikephoros Phokas'ın idaresinde güçlü ve başarılı bir Bizans taarruzu, aşağı İtalya'da Bizans hâkimiyetini tesis ederek, bölgeye yeniden kuvvetle yerleşmesini sağlamıştı.¹⁷⁵⁷ Diğer taraftan iç denizdeki Bizans'ın gücünü perçinleştirmeyi de başarmıştı.¹⁷⁵⁸ Bundan sonra birbirleriyle kavga eden küçük İtalyan devletleri arasında hâkim güç Bizans oldu.

Bizans'ın İtalya topraklarında yeniden güçlenmesi Roman'ın dikkatinden kaçmadı ve Roma Müslüman Araplara karşı yardım isteyebileceği bu büyük devleti arkasına almayı düşündü. Nitekim Arapların İtalya kıyı bölgesine durmadan yaptıkları akınlarla tehlikeye düştüğünü gören Roma, Bizans İmparatorundan yardım istedi.¹⁷⁵⁹ Diğer prensliklerde olduğu gibi Roma'nın talebini de fırsata dönüştüren İmparator, oraya hemen yardım gönderdi.

¹⁷⁵¹ Ahmed, 29; Tâlibî, 560.

¹⁷⁵² İbn İzârî, I/120; Seâlebî, 244-245; Tâlibî, 562; Vedî, 76. İbn İzârî, oradan güven içinde çıktıklarını kaydetmiştir. Bkz. İbn İzârî, I/120. Vedî, "zikredildiğine göre, Müslümanlar bu savaşta büyük yenilgi almışlardı. Bizanslılar da bu savaşta yetmiş bin kişiyi öldürmüşler ve elli bin kişiyi denize batırılmışlardır." Bkz. Vedî, 76.

¹⁷⁵³ Vedî, 76; Tâlibî, 562.

¹⁷⁵⁴ Dûrî, 101; Ahmed, 29.

¹⁷⁵⁵ Diehl, 89; Vedî, 77-78; Tâlibî, 562.

¹⁷⁵⁶ Vedî, 78.

¹⁷⁵⁷ Ostrogorsky, 222.

¹⁷⁵⁸ Bailly, 155.

¹⁷⁵⁹ Ostrogorsky, 222.

Roma'nın talebi üzerine Bizans'ın gönderdiği bu yardım kuvvetleriyle savaşmak zorunda kalan Sicilya Müslümanları, bu savaşta hezimete uğradılar. Bizans ise bu zaferiyle Napoli'yi ellerine geçirmiş ve eskiden olduğu gibi buraya vali göndermiştir.¹⁷⁶⁰ Bu suretle I. Basileios, batıya döndükten sonra, meşhur komutan Nikephoros'un fazileti ile İmparatorluğun Güney İtalya'daki hâkimiyetini 300 yıl sonra geri döndürmüş oluyordu.¹⁷⁶¹

Nikephoros Phokas'ın 272-273/885-886 yıllarında yaptığı bu fetihler karşısında gerileyen ve bir süre duraklayan Araplar, üç yıl boyunca içlerindeki ayrılıkları ortadan kaldırmaya çalıştılar. Bununla birlikte, harici güçlere karşı saldırı için, bir de donanma hazırlamışlardı. Araplar, hazırladıkları bu donanmayla, Calabria saldırılarına cevap vermek üzere harekete geçtiler ve 275/888 yılında başlattıkları yeni bir operasyonla, Bizans donanmasını Reggio yakınında yerle bir ettiler. Bu başarı üzerine şehrin sakinleri korkudan kaçmak zorunda kalmıştı.¹⁷⁶²

Bir başka Bizans donanmasının yardıma gelişiyle birlikte, korkudan kaçan Reggio şehri sakinleri cesaretlenip Bizans'ın yeni yardım ordusuyla birlikte Araplara karşı hücumla geçtiler ve Milazzo sularında Arapları bozguna uğratarak oradan kovdular. Araplar, bu mağlubiyetten sonra, Calabria'nın içlerine girmek için bir süre daha akınlara devam ettiler,¹⁷⁶³ ancak başarılı olamadılar.

Sicilya emiri II. İbrâhim'in İtalya Yarımadasına yaptığı son akınlara (289/902), burada yeniden hâkimiyet ümidi belirmişti. Ancak Cosenza kuşatması sırasında II. İbrâhim vefat edince onun yerine emir olarak geçen torunu Ebû Mudâr Ziyâdetullah, şehir halkıyla antlaşma yaparak, Sicilya'ya geri döndü. Böylece, Ağlebîler dönemi için, İtalya fetihleri burada sonlanmış oluyordu.

Ostrogorsky, Sicilya Adası'ndaki son kale olan Tabermin'in (289/902) düşüşünden sonra, Arapların, Bizans topraklarıyla çevrili olan Ege denizine hâkim olduklarını, dolayısıyla buradaki adalara ve Adriyatik kıyılarına akınlar düzenleyerek buraları tahrip ettiklerini, 291//904 yılında da Rum dönmesi olarak nitelediği Trablus emiri Leon'un, İstanbul'dan sonra Bizans için en önemli şehir olan Selanik'i kuşattığını,

¹⁷⁶⁰ Vedî, 74.

¹⁷⁶¹ Vedî, 78.

¹⁷⁶² Ahmed, 29; Tâlibî, 564.

¹⁷⁶³ Rızzıtano, "Kıllawriya", V/105.

üç günlük kuşatma sonrası 31 Temmuz 292/904'te şehre girdiklerini, çok sayıda esir ve muazzam bir ganimet toplayarak çekilip gittiklerini¹⁷⁶⁴ kaydetmiştir.

Araştırmamız esnasında kaynaklarda ve araştırma eserlerinde rastlayamadığımız Ostrogorsky'nin naklettiği bu bilgilere göre: II. İbrâhim'den sonra Bizans'ın Avrupa'daki topraklarına akınlar devam etmiş (289-291/902-904); ancak bu akınların Sicilya Araplarınca yapıp yapılmadığına açıklık getirilmemiştir.

4.15. GARİGLİANO EMİRLİĞİ (269-312/882-915)

Müslümanlar, yıllık vergi ödemesi şartıyla Roma ile yapılan antlaşmanın bozulmasından sonra, Güney İtalya toprakları üzerinde akınları sürdürmeye devam ettiler. Campania'ya akınlar düzenledikleri bu sıralarda Capua ve Salerno gibi yerel yönetimlerle ittifak kurdular. Sonra Roma Başpiskopos'unun denetimindeki topraklara ulaştılar ve onu haraç vermeye zorladılar. Daha sonra San Vincenzo al-Volturno ve Montecassino manastırlarını yıktılar.¹⁷⁶⁵ Müslümanlar, daha sonra Garigliano nehri üzerindeki Monta Garigliano şehrini ele geçirerek 269/882 yılında Liri'nin ağzında, Roma şehrini gözaltında tutabilecekleri bu yerde, kurucuları, emirleri ve faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olamadığımız bir İslâm Emirliği kurdular.¹⁷⁶⁶

Bu emirlik, Araplar için Batı kısımda ve Güney İtalya'nın civar bölgelerini tehdit etmek hususunda hareket merkezi olarak temel teşkil etmişti.¹⁷⁶⁷ Üstelik İtalya'nın Güneyinde olmalarından dolayı, Papalık mülkünü de tehdit ediyorlardı.¹⁷⁶⁸ Diğer taraftan buradaki Müslümanlar, 277/890'da Farfa manastırını tahrip edip, Anio ve Tivoli şehirlerini kuşatarak, biri Saracinesco diğeri de Ciciliano'daki Sabina dağlarında olmak üzere, Roma'nın çevresinde iki askerî garnizon kurmuşlardır.¹⁷⁶⁹ Burada hâkimiyet kuran Müslümanların bu konumu, 34 yıl sürmüştür.¹⁷⁷⁰

İtalya'daki fetihler, Ağlebî Devleti'nin ve Sicilya'nın siyasî hâkimiyetlerine her yönden bağlılık arz ettiği için,¹⁷⁷¹ Kuzey Afrika ve Sicilya'daki sıkıntılar, İtalya'daki

¹⁷⁶⁴ Ostrogorsky, 240.

¹⁷⁶⁵ Cardini, 27; Durant, 184; Tâlibî, 568-569.

¹⁷⁶⁶ Vedî, 79; Cardini, 27; Dûrî, 100; Tâlibî, 568.

¹⁷⁶⁷ Dûrî, 100.

¹⁷⁶⁸ Vedî, 79; Tâlibî, 568.

¹⁷⁶⁹ Karlığa, 159; Tâlibî, 565.

¹⁷⁷⁰ Vedî, 79; Tâlibî, 569.

¹⁷⁷¹ Dûrî, 101-102.

4.16. İTALYA YARIMADASIN'DA YAPILAN FETİHLER HAKKINDA GENEL DEĞERLENDİRME

Sicilya'ya yerleşip Palermo'yu başkent edinen (216/831) Müslümanlar, bir taraftan Sicilya Adası üzerinde fetihleri sürdürürken diğer taraftan da fırsat buldukça İtalya Yarımadası üzerine akınlar yapmaktaydılar. Müslümanların buradaki gücü, artık İtalya Yarımadası'ndaki birçok prensliğe ayrılmış yönetimler tarafından da bilinmekteydi. Kendi aralarındaki birtakım anlaşmazlıklardan dolayı buradaki Müslüman gücünün yardımına ihtiyaç duyan Napoli Dükü'nün çağrısıyla, Sicilya Müslümanları, hâkim güç sıfatını taşıyarak anlaşmazlığa müdahale etti ve bunu fırsata dönüştürerek İtalya Yarımadasına yerleşmeyi önceledi. İtalya Yarımadası'ndaki bu yönetimlerin parçalanmışlığı Müslümanların hedeflerini kolaylaştırmıştı.

Diğer taraftan Güney İtalya topraklarının bir kısmında da ordu gücü bulundurarak burada hâkimiyet kurmuş olan Bizans İmparatorluğu, farklı bölgelerde de siyasî ve askerî faaliyetlerini sürdürmekteydi. Şöyle ki Bizans, Anadolu topraklarında Abbasî Devleti'nin; Batı'da, Sicilya Adası'nda hâkimiyet kurmaya çalışan Kuzey Afrikalı Müslümanların hücumlarıyla karşılaşmakta ve balkanlarda da Bulgar güçleriyle mücadele etmekteydi. Bu sebeple Bizans, Güney İtalya topraklarına gereken önemi verememişti. Bu durum da, buraya akınlar düzenleyen Müslümanların işine gelmekteydi. Bu sebeplerden dolayı Müslümanların İtalya Yarımadası'ndaki fetihleri, Müslümanların kısa zamanda bazı şehirlere hâkimiyet kurmalarını sağladı. Bunu, 226/840 yılında Taranto'nun, 227/841 yılında Bâri'nin ele geçirilerek, bölgede hâkimiyet tesis edilmiş olmasında görmekteyiz.

Burada kurulan emirlikler, ihtiyaç dâhilinde Sicilya yönetiminin ve Kuzey Afrika'daki Ağlebî Devleti'nin yardımına askerî açıdan başvuruyorlardı. Artık İtalya Yarımadası üzerinde kendi güçleriyle fetihler yapan bu emirlikler, üstesinden gelemeyecekleri müttefik kuvvetlerle karşılaştıklarında yardım talebinde bulunuyorlardı.

Burada kurulmuş olan özellikle Bâri Emirliği, kuzey yönünde Roma'yı tehdit ederken doğu tarafına yönelince de Dalmaçya kıyı şehirlerini tehdit etmekteydi. Kısa zamanda kendi çapında büyük bir güce sahip olan Bâri Emirliği, Fransa kralı II. Louis ve onu yardıma çağıran bölge prensliklerinin ortak gücünü hezimete uğratmış; akabinde

bunlara dâhil olan Bizans kuvvetlerinin de katıldığı orduyu mağlup etmişti. Ancak Fransa, Roma, Bizans, Venedik, İtalya prenslikleri ve Dalmaçya kıyısındaki şehirlerin ordularının katılımıyla oluşan haçlı birliği ordusu, bu emirliğe son verebilmişti.

Roma'nın etraflarında yerleşip kırk yıl kadar burada yönetimini sürdürmüş ve aynı zamanda Güney İtalya Bölgesinde fetihler yapmaya çalışmış olan Taranto Emirliği (226-266/840-880) ile Garigliano Emirliği (268-312/882-916), yine haçlı birliği ordusunun saldırılarıyla sona ermiş oluyorlardı.

Bunların yanı sıra Sicilya Adası yönetiminin doğrudan Roma üzerine yaptığı akınlar ve Roma'yı kuşatmaları, daha sonrasında buradaki Taranto Emirliği'nin yardımıyla da Roma'yı vergiye bağlamaları, koca imparatorluklara kıyasen, bu yönetimlerin asla küçümsenemeyecek başarılarıydı. Çünkü bu başarı, bütün Hristiyan dünyasını ayağa kaldırmış ve onların ittifak kurmalarına sebep olmuştu. Bu sebeple Durant bu olayı, "Milyonlarca insanın kaderinin etkilendiği"¹⁷⁷⁷ büyük bir olay olarak yorumlamıştır.

Evet, belki o gün Roma teslim alınmış olsaydı, Hristiyanlık dininin ve mensuplarının kaderi gerçekten farklı olabilirdi. Hristiyanlık ve mensupları açısından bu kader belki bir yok oluştu. Ancak İslâmi açıdan bakıldığında da buradaki milletlerin İslâmiyet'i benimsemelerinin yolu açılmış olacaktı.

Kaynaklarımızda, bölge halkına yönelik açık bir şekilde İslâmi tebliğ faaliyetinin nasıl olduğu hususuna rastlayamadığımız gibi, bölge halkından da kayda değer bir şekilde bireysel ya da kitlesel olarak Müslüman olanların bilgisine de rastlayamadık.

Bölge halkından, kendileriyle savaşarak buraya giren bir toplumun dinini hemen benimsemelerini beklemiyoruz. Ancak bölge halkından, buraya neden geldiğini neden bunca savaşların yapıldığını sorgulayacak bir kitlenin de olacağı muhakkaktır. Bunun yanında kendileriyle kırk elli yıl birliktelik sağlanarak iç içe yaşandığı dönemleri de göz önünde bulundurursak buraya kadar gelip bu mücadeleleri göze alan halkın dininden ve bu dinî yaşayışlarından hiç etkilenme durumu olmamış mıdır? Buna bağlı olarak İslâm'ı din olarak seçenlerin olup olmadığı gibi sorular da akla gelmektedir.

---

¹⁷⁷⁷ Durant, 184-185.

Bu durum da bizi Şu iki sonuca götürmektedir: Birincisi, buraya kadar canları pahasına mücadele ederek gelen ve geçici de olsa burada hâkimiyet kuran bu Müslüman kitlenin onlara İslâm'ı götürmemiŐ olmasıdır. Bu durum bizce çok makul gözükmemektedir. İkindisi ise Müslümanlar, uğrunda mücadele ettikleri dinlerini onlara sözlü ve fiili olarak tebliğ ettiler; ancak onlar, kendi dinlerine sıkı bir Şekilde bağlı oldukları için bunu kabul etmeyip kendi dinlerinin muhafazası için Müslümanlarla mücadele ettiler. Hatta onları yok etmek veya topraklarından çıkarmak için her türlü ittifakı göze almıŐlardır.

Buradaki halkın İslâm'ı sememesine bir başka etken olarak da Hristiyanlık dininin merkezi konumundaki Papalığın burada olmasını sayabiliriz. Papalığın, bölge halkıyla yakın temasının olması ve halka sürekli dinî hatırlatmalarda bulunması, ayrıca dinlerini korumaları için savaşlara teşvik etmiş olması, bölge halkının İslâm'a mesafeli durmalarına neden olmuş olmalıdır. Aralarında ciddi ayrılıklar bulunan Ortodoks ve Katolik mezheplerine mensup bölgedeki tüm Hristiyan devletleri, Müslümanlara karşı bir araya getirerek haçlı ordusu kurması da -günümüzde de olduğu üzere- Papalığın fonksiyonunun büyük olduğunu göstermektedir. Papalığın bu etkin fonksiyonu, yerli halk arasında İslâm'ın yayılamamasının nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.

İtalya'yı fetheden ve orada geçici de olsa emirlikler kuran Müslümanların buradaki fetihleri, Ağlebî Devleti'nin ve Sicilya'nın siyasi hallerine her yönden bağlıydı.¹⁷⁷⁸ Bu nedenle; 296/909 yılında gerek Kuzey Afrika'daki gerek Sicilya'daki hâkimiyetini Ftimlere kaptırarak yıkılan Ağlebî Devleti boyunca, yerli halktan herhangi bir topluluğun Müslüman olduğu hususunda kaynaklarda bir bilgiye rastlayamadığımızı belirtmeliyiz.

Gerek Ağlebî Devleti'nin son dönemlerinde gerekse ona bağlı olarak Sicilya yönetiminde birçok iç karışıklıklar meydana gelmişti. Buna mukabil Bizans İmparatorluğu ise bütün gücüyle batıya dönüp Müslümanları Güney İtalya'dan ve Sicilya topraklarından atmak için her türlü ittifakı yapıyordu. Sonuçta Bizans İmparatorluğu, 313/916 yılında Alman ve Roma ittifakı neticesinde yıkılan Garigliano Emirliği dışında, Güney İtalya'da hâkimiyet hedefine ulaŐmıŐti.

---

¹⁷⁷⁸ Dr, 101.

SONUÇ

Araştırma konumuzun mekânı olan Sicilya Adası, Orta Akdeniz adalarının alan bakımından en büyüğü, iktisadi olarak en zengini, coğrafi ve stratejik konumuyla çok önemli bir özelliğe sahip olanıdır. Kuzey Afrika sahili ile Güney İtalya sahili arasında önemli bir mevkide bulunan ada, üzerinde birçok milleti ve bu milletlerin kültür ve medeniyetini barındırmıştır. Burada hâkimiyet sağlamış olan medeniyetlerden biri de, İslâm kültür ve medeniyetidir.

Müslümanlar, Raşid Halifeler döneminde kısa sürede gerçekleştirdikleri büyük fetihlerle, batıda Şam sahillerine ve Kuzey Afrika sahillerine sahip olunca Akdeniz adalarıyla da münasebete girmiş oldular. Dolayısıyla Akdeniz adalarından en büyüğü olan Sicilya Adası'na da Kuzey Afrika sahilleri vasıtasıyla komşu oldular.

Kuzey Afrika'daki fethedilen bazı şehirlerin halklarının bu adaya göç etmeleri, Rum donanmasının üssü olması ve Akdeniz sahilleri ve şehirlerinin hâkimiyetinin kontrol edildiği yer olması Müslüman fatihlerin dikkatinden kaçmamış ve III. Halife Halife Osman döneminde Akdeniz adalarına yapılan akınlarla birlikte Sicilya Adası'na da bir sefer düzenlenmiş ancak fethedilememiştir.

Emevîler döneminde (41-133/661-750) Sicilya Adası'na uzun süre akınlar devam etmiş ancak bu akınlardan Habib b. Ebî Ubeyde'nin oğlu Abdurrahman'la birlikte 122/740 yılında yaptığı akın haricinde ele geçirme amacı güdülmemiştir. Bu faaliyet ise ordunun geri çağrılmasına neden olan Kuzey Afrika'daki isyanlardan dolayı akamete uğramıştır.

VIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bizans İmparatorluğu'nun Akdeniz bölgesinde güçlü bir donanma buldurması ve Kuzey Afrika'daki iç karışıklıklardan dolayı Abbasîlerin ilk yıllarında Sicilya Adası ile ciddi bir askeri münasebet kurulmamıştır. Bizans ise, Sicilya'yı imparatorluklarının güney sınırı kabul ederek, her yönüyle güçlendirme yoluna gitmiştir.

Bizans İmparatorluğu'nun Akdeniz'de hâkimiyet kurduğu bu sıralarda, Abbasîlerin batıdaki temsilcisi Müslüman Ağlebî Devleti (184/800) sahneye çıkmış ve Akdeniz sahillerinde Bizans'la hâkimiyet kurma mücadelesine girişmişti. Müslüman donanma gücünün Kuzey Afrika sahillerinde Ağlebîler vasıtasıyla yeniden güçlendiğini gören Bizans'ın adadaki yöneticisi, sahil güvenliğini ve ticari münasebetlerini güven

altına almak için Ağlebî yönetimiyle diplomatik ilişkiler kurup antlaşma imzalamak zorunda kalmıştır.

Bu antlaşmadan kısa bir süre sonra, Sicilya Adası'nın coğrafi ve stratejik öneminin farkında olan Ağlebîler, Emir I. Ziyâdetullah döneminde, Sicilya Adası'nda meydana gelen siyasi iç karışıklığı ve akabinde Ağlebî Devleti'nden yardım talep edilmesini lehlerine çevirerek adayı fethetme kararı vermişlerdir.

Esed b. Furât komutasında 212/827 yılında adaya başlatılan akınlar, II. İbrâhim'in 289/902 yılında ele geçirdiği Tabermin şehri ile sona erdi. Adada kurulan siyasi hâkimiyetle birlikte, adanın İslâm kültür ve medeniyetiyle şekillenmesi başladı.

Sicilya Adası'nın fetih süreci, adanın alanı dikkate alındığında son derece uzun zaman almıştır. Fethin uzun sürmesinin arkasında, adanın coğrafi yapısı, güçlü Bizans İmparatorluğu'nun adayı desteklemesi, ada halkının kolay pes etmeyip mücadelede ısrarlı davranmaları, fırsat buldukça isyan etmeleri gibi nedenlerin yanı sıra, en önemlisi adada fetihlerde bulunan Müslümanların kendi aralarında yaşadıkları ihtilaflardır. Bu karışıklıkların sebebi ise, adada tutunmayı başaran Müslümanların, kısa sürede kendilerini buraya taşıyan cihad ruhunu kaybetmeleri, akabinde siyasi ve etnik ayrımcılık hastalığına tutulmalarıdır. Maalesef bu hastalık, o tarih ve çoğu yer ve dönemde olduğu gibi günümüzde de Müslümanların birliğini bozan çok ciddi bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Müslümanlar, Sicilya Adası'nın fethi sırasında Güney İtalya'da da fetihler yapmaktaydı. Güney İtalya'da küçük prensliklerin oluşu, Müslümanların buradaki fetihlerini ve yerel emirlikler kurmalarını kolaylaştırmıştı. Ancak daha sonra Papalık başkanlığında tesis edilen haçlı ordusunun müdahaleleri neticesinde, Müslümanlar, Güney İtalya topraklarını terk etmek zorunda bırakılmışlardır.

Gerek Sicilya'da gerekse İtalya topraklarında gayrimüslim halktan, Araplarda, Türklerde, Berberilerde ve Farisilerde olduğu gibi kitlesel olarak İslâm dinini benimseme olayı (ihtida) olmamıştır. Muhtemelen bu durum da onların kendi dinleri içerisinde cizye karşılığı rahatça yaşayabilecekleri haklarını kullanmalarının yansımasıydı.

Müslümanların Sicilya Adası'nda ve Güney İtalya'da hâkim oldukları dönemde, zimmi statüsünü kabul edip, isyana teşebbüs etmeden yaşayan gayrimüslim halk, dinlerini ve kültürlerini rahat bir şekilde yaşamışlardır.

Sicilya Adası'nın fethi uzun vadede gerek Müslümanlar gerek Hristiyan Avrupa dünyası açısından dinî, siyasî, kültürel ve ekonomik olmak üzere başlıca önemli sonuçlar doğurmuştur.

İslam dünyasının Avrupa'yla münasebet kurduğu iki önemli bölgeden biri (diğeri Endülüs) olan Sicilya Adası'nın fethiyle birlikte buraya yerleşen Müslümanlar, burada tevhid sancağını dalgalandırmaya, Allah adını tekbirlerle yüceltip dinlerinin hükümlerini bu topraklarda uygulamaya başlamışlardır. Dolayısıyla fetihle birlikte Dârü'l-Harp olan bu toprakların yüzyıllarca Dârü'l-İslâm toprağı haline dönüşmesinin yolu açılmış oldu. Diğer yandan fethi gerçekleştirilen ada, özellikle siyasal ve askeri mânada, Hristiyan Avrupa dünyasından gelebilecek tehlikelere karşı Güney Avrupa kısmında İslam dünyasının serhat bölgesi olmuştur.

Ada'da hâkimiyet kuran Müslümanlar, buradaki varlıkları süresince İslâm dünyasındaki kültür ve medeniyeti özellikle hukuk, bilim, teknik ve sanata dair değerleri Hristiyan Avrupa dünyasına taşıyarak Avrupa medeniyetinin şekillenmesinde etkili olmuşlardır. Ayrıca İslâm dünyasındaki tarım ve endüstriyel ürünleri adaya taşıyarak adanın üretim ve ticaretine canlılık kazandıran Müslümanlar, adada yaşayan gayrimüslimlere ve bunlarla etkileşim içerisinde bulunan Avrupa ülkelerine özellikle İtalya vasıtasıyla rehberlik ederek Avrupa ekonomisinin inşasına katkıda bulunmuşlardır.

Araştırmamızı; Sicilya Adası, İtalya Yarımadası, buralara yapılan ilk akınlar ve Ağlebîler döneminde üzerlerinde tesis edilen siyasi hâkimiyet evresiyle sınırlı tutuğumuz için, değerlendirmemizi de, İslâm coğrafyasındaki mezhebî taassup anlayışının sonucu olarak, adada da hâkimiyetine son verilen Sünni Ağlebîler Devleti'nin yıkılışıyla (296/909) sonlandırmış bulunmaktayız. Adadaki hâkimiyet bu tarihten itibaren Şii-Fâtımî Devleti'nin eline geçmiştir.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim

Abbâdî, Ahmed Muhtâr-Sâlim, Abdulaziz, *Târîhü'l-Bahriyyeti'l-İslâmiyyeti fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, Beyrut 1969.

Abbâdî, Ahmed Muhtâr. *Dirâsât fi Târîhi'l-Mağrib ve'l-Endülüs*. İskenderiye, Ts.

Abbâs, İhsan, *el-Arabu fi Sıkkıyye*, Beyrut 1975.

Adevî, İbrahim Ahmed, *ed-Devletü'l-İslâmiyyi ve İmparatoriyyetu'r-Rûmî*, (Mektebetü Encului'l-Mısriyye), 1958.

Abdülaziz b. Abdullah, "el-Esâdü'l-Arabiyyeti'l-İslâmiyyeti fi'l-Bahri'l-Ebyadi'l-Mütevassidi'l-Ma'rûfi bi'l-Bahri'-Şâmi ve'l-Ğarbi", *Mecelletü't-Târîhi'l-Arabiyyi*, I/1220, (el-Mektebetü'ş-Şâmile 3.28).

Adıgüzel, Adnan, *Abdülümün b. Ali Döneminde Muvahhidler Devleti*, (Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi) Ankara 2005.

Ahmed, Azîz, *Târîhu Sıkkıyyeti'l-İslâmiyyi* (Ta'rib: Emin Tefvik et-Taybî), (Dârü'l-Arabiyyi li'l-Kitâb), Tunus-Tarablus 1980.

Altan, İbrahim, *İslâm Tarihinde Sicilya Adası'nın Yeri*, (Basılmamış yüksek lisans tezi) İstanbul 1993.

_____, "İbn Berber", *DİA*, XIX/368-369.

Albayrak, Kadir, "Nestûrilik", *DİA*, XXXIII/15-17.

Âmarî, Michele, *Biblioteca Arabo Siculo;el-Mektebetü's-Sıkkıyye*, Lipsia, 1875. (Biblioteca arabo-siculo ossia Raccolta arabici che toccano la geography, la storia, le Biografie e la bibliografia della Sicilia Messi İnsleme da Michele Âmarî , Reprint of the Edition Leipzig 1857, Second part (Arabic text pp.352-740), (Edited by Fuat Sezgin) İnstute fort he History of Arabic-İslâmic Science at the Johann Wolfgang Goethe University Frankfurt am Main, 1994.)

Apak Âdem, "Emevîler Döneminde Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi", *UÜİFD*, VIII, Sayı: 2, Bursa 2009, s. 95-122.

- Azimli, Mehmet, “Sicilya’daki İslâm Medeniyetinin Avrupa’ya Etkileri” *İstem, Sayı: XVI*, Konya 2010.
- Bailly, Auguste, *Bizans İmparatorluğu'nun Tarihi* (çev.: Haluk Şaman), İstanbul 2006.
- Barhebraus, *Abu'l-Farac Tarihi*, (çev. : Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1945.
- Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları.
- Belâzürî, Ahmed b.Yahya(ö. 279/892), *Fütühü'l-Büldân* (Tahkik: Rıdvân Muhammed Rıdvân), Mısır, 1350/1932 (Selahaddîn el-Müneccid neşrinden Türkçeye çev.: Mustafa Fayda), Ankara 1987.
- Berekât, Vefik, *Fi'l-Harbi'l-Bahriyyeti fi't-Târîhi'l-Arabi'l-İslâmiyyi*, Câmîatü'l-Haleb 1995.
- Birsin, Mehmet, “İslâm Devletler Hukukunda Savaş Esirlerine Uygulanan Yaptırımların Analizi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:11 Sayı:21, s.163-194.
- Bostan, İdris, “Akdeniz/Tarih”, *DİA*, İstanbul 1989, II/231-233.
- Boswort, C. E., *Doğuştan Günümüze İslâm Devletleri Tarihi*, (çev.: Hande Canlı), İstanbul 2005.
- Boyunağa, Yılmaz, *Tebliğinden Günümüze İslâm Tarihi*, İstanbul 1985.
- Brockelmonn, Carl, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, (çev.: Neşet Çağatay), İstanbul 1992.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (256/870), *Tam Metin Sahîh-i Buhârî*, (çev.: Konyalı Mehmet Vehbi) I-IV, İstanbul 1993.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (Milliyet Gazetecilik A.Ş.), “Sicilya”, İstanbul 1986, XX/10492.
- Büyük Larousse, “İtalya”, XII/5961.
- Büyük Larousse, “Bizans”, IV/1717.
- Ca'd Ahmed Ramazan, " Eserü'l-Hadâratî'l-İslâmiyyeti fi'l-Hadâratî'l-Ûrubiyyeti", *Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyyeti bi'l-Medîneti'l-Münevvere*, Sayı: 50–51, XXIII/45. (el-Mektebetü's-Şâmîle 3.28).

- Cambolatî, Ali, Abdülmün'im Kandil, *Esed b. el-Furat : Fâtihu Sıkkiliye*, (Dârü'n-Nehdati Mısr), Kahire Ts.
- Canik, Gülmiş Vesile, *Sicilya'da Müslümanlar*, (Basılmamış Y. Lisans Tezi) İzmir 2010.
- Cardini, Franco, *Avrupa ve İslâm*, (çev.: Gürol Koca), İstanbul 2004.
- Corrao, F. M., "Sicily, Sicula-Arabic poets", *Encyclopedia of Arabic Literature*, (Edited: by Julie Scott Meisami and Paul Starkey), Londra ve New York 1998.
- Çağatay, Neşet, *İslâm Tarihi*, Ankara 1993.
- Çelik, Aydın, "Fâtımî Hâkimiyetinden Önce Mağrib'in Genel Durumu", *FÜSBD*, Cilt: XV, Sayı: 2, Elazığ 2005.
- Çıvgın, İzzet, *Ortaçağ Tarihi*, Ankara 2008.
- Çoban, Bekir Zakir, "Bizans İkonalizminin Nedenleri ve İslâma Etkisi Tartışmaları", *Din Bilimleri Akademik Dergisi*, VIII, 2008, Sayı:4, s. 117-145.
- Darkot, Besim, "Akdeniz", *İA (MEB Yay.)*, İstanbul 1978, I/233-236.
- Demirci, Kürşat, "Avrupa/Din", *DİA*, IV/132-135.
- _____, "Ortodoksluk", *DİA*, XXXIII/409-414.
- Demirkent, Işın, "Bizans," *DİA*, İstanbul 1992, VI/230-236.
- Demombynes, G., "Aglebîler", *İA*, İstanbul 1978, I/149-151.
- Diehl, Charles, *Bizans İmparatorluğu Tarihi* (çev.: A. Göke Bozkurt), İstanbul 2006.
- Derveze, İzzet, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, (çev.: Mehmet Yolcu), (Ekin Yay.), I-III, İstanbul 1998.
- Durant, Will, *İslâm Medeniyeti*, (çev.: Orhan Bahaettin), İstanbul Ts.
- Dürî, Takıyyüddin Ârif, *Sıkkiliyetu Alâkâtuha bi-Düveli'l-Bahri'l-Mutavassıtı'l-İslâmiyyi mine'l-Fethi'l-Arabi Hatta Gazvi'n-Normandi: (212-484/827-1091)*. (Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İ'lâm), Beyrut 1980.
- ed-Dürî, Abdulazîz, "Divan", *DİA*, İstanbul 1994, IX/377-381.
- Dursun, Davut, "Afrika/Kuzey Afrika'da İslâmiyet-" *DİA*, I/429-430.

Ebû Halîl, Şevki, *Fethu Sıkkıyye (Bi Kıyadeti'l-Faqih el-Mücahid Esed b. Furat)*, Dımaşk 1998.

_____, *Atlâsü't-Târîhi'l-Arabiyyi'l-İslâmiyyi*, Dımaşk 2001. (el-Mektebetü'ş-Şâmîle 3.28.).

Ebü'l-Fidâ, İmâdüddin İsmâil b. Ali (ö. 732/1332), *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer I-IV*, (Tahkik: es-Seyyîd Muhammed Abdullatîf el-Hatîb ve ortakları), (bi'l-Matbaati'l-Hüseyniyyeti'l-Mısriyyeti) By. Ts.

Endülisî, Ebû'l-Hasan b. Abdillâh b. Hasan b. En-Nebâhi el-Mâlikî, *Târîhu Kudati'l-Endülüs*, Beyrut 1983/1403. (el-Mektebetü'ş-Şâmîle 3.28.)

Erkal, Mehmet, 'Cizye', *DİA*, VIII/42-45.

_____, "Ganimet", *DİA*, XIII, 351-354.

Fayda, Mustafa, "Abdullah Sa'd b. Ebû Serh", *DİA*, İstanbul 1988. I/130-131.

_____, "Fetih", *DİA*, XII/467-470.

_____, "Fey", *DİA*, XII/511-513.

Gelişim Büyük Coğrafya Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, İstanbul 1981.

Granara, William, "Jihad and Croos-Cultural Encounter in Muslim Sicily", *Harvard Middle Eastern and Islamic Review* III,1/2, 1996. 42-50.

Gregory, Timothy E., *Bizans Tarihi*, (çev.: Esra Ermet), İstanbul 2008.

Halîfe b. Hayyât (ö. 240/854), *Târîh'u Halîfeti'bni Hayyât* (Tahkik: Mustafa Necip Fevvâz, Hikmet Kusali Fevvâz), Beyrut 1995. (el-Mektebetü'ş-Şâmîle 3.28).

Hallâk, Hasan, *el-Alâkatü'l-Hadâriyyeti Beyne'ş-Şarki ve'l-Ğarbi fi'l-Usûri'l-Vusta*, (Dârü'l-Câmîa) By. 1986.

Hamevî, Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkût (ö. 626/1229), *Mu'cemü'l-Büldân*, (Tahkik: Ferdinand Wüstenfeld), I-V, Beyrut 1977. (el-Mektebetü'ş-Şâmîle 3.28.)

Hamîdullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (çev.: Mehmet Yazgan), İstanbul 2004.

Harekât, İbrahim, "Mağrib", *DİA*, XXVII/314-318.

- Hasan, İbrahim Hasan, *Siyâsi, Dinî, Kültürel ve İctimâî İslâm Tarihi* (çev. İsmail Yiğit-Sadrettin Gümüş), I-XI, İstanbul 1985-1986.
- Hasan, Mesud, *History of Islam (Classical Period 571-1258)*, Pakistan 1987.
- Himyerî, Muhammed Abdülmün'im (ö. 727/1327), *Ravzü'l-Mi'târ fî Haberi'l-Aktâr* (Tahkik: İhsan Abbâs), Beyrut 1980. (el-Mektebetü's-Şâmile 3.28.)
- Hitti, Philip K., *İslâm Tarihi* (çev.: Salih Tuğ), I-IV, İstanbul 1989.
- Hizmetli, Mustafa, "Sicilya Tarihinin Kaynakları-Bir Bibliyografya Denemesi," *İstem*, Yıl: 9, Sayı: 17, Konya 2011, s. 99-122.
- Hodgson, M.G.S., *İslâm'ın Serüveni* (çev.: Heyet), I-III, İstanbul 1993.
- el-Hudârî, Muhammed, "Hülafâ-i Râşidin ve Emevîler Devri/Târîhü'l-Ümemi'l-İslâmiyye", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, (çev.: Arif Aytekin ve dğr. Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız.), I-XIV, (Çağ Yay.), İstanbul 1986.
- Hüsrev, Nasır, *Sefernâme*, By. Ts. (el-Mektebetü's-Şâmile 3.28),
- İşıltan, Fikret, "Sicilya", *İA (MEB)* (5. Bsk.), İstanbul 1978, XIX/589-595.
- İbn Abdülhakem, Abdurrahman b. Abdullah b. Abdülhakem (ö. 257/871), *Fütûhu Mısr ve Ahbâruhâ*, (Tahkik: Muhammed Hicâzî), Beyrut 1996. (el-Mektebetü's-Şâmile 3.28).
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasan (ö. 571/1175), *Târîhu Medîneti Dımaşk*, (Tahkik: Muhibbuddin Ebi Said Ömer), I-LXXX (Dârü'l-fikr), Beyrut 1415/1995. (el-Mektebetü's-Şâmile 3.28).
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201), *el-Muntazam Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, (Tahkik: Muhammed Abdülkâdir Ata, Mustafa Abdükâdir Ata), I-XVIII, Beyrut 1992. (el-Mektebetü's-Şâmile 3.28).
- İbn Cübeyr, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Cübeyr b. Muhammed b. Cübeyr el-Kinânî el-Belensî (ö. 614/1217), *er-Rihle*, (Dâru Sadır). Beyrut Ts.
- İbnü'l-Ebbâr el-Belensiyyî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Bekr b. Abdillâh b. Abdirrahmân b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kudâî (ö. 658/1260), *Hulletu's-Siyer I-II*, (Tahkik: Hüseyin Mûnis), (Dârü'l-Maarîf), Kahire 1119.

- İbn Ebû Dînâr, Muhammed b. Ebi'l-Kasım er-Rueynî el-Kayrevânî (ö. 1110/1698), *el-Münis fi Ahbâri İfrîkıyye ve Tûnis*, (III. Bsk.) Beyrut 1993.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Esir (ö. 630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh*, (Tahkik: Ebü'l-Fidâ Abdullah Kâdi), I-XI, Beyrut 1407/1987. (el-Mektebetü's-Şâmile 3.28).
- İbn Hacer Askalâni, Şihabuddîn Ebi'l-Fadl Ahmed b. Ali, *İnbau'l-Ğumr bi Ebnâi'l-Umr Fi't-Târîh*, (Tahkik: Muhammed Abdulmuid Han), I-IX, (Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye,) Beyrut 1986/ 1406. (el-Mektebetü's-Şâmile 3.28.).
- İbn Haldûn, Adurrahman b. Muhammed (ö. 808/1406), *Kitâbü'l-İber ve Divânü'l-Mübtede-i ve'l-Haber fi Eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve Men Âsâruhum min Zevi's-Sultâni'l-Ekber*, (Tahkik: Halil Şehade, Süheyl Zükkâr), I-VIII, Beyrut 1421/2001. (el-Mektebetü's-Şâmile 3.28).
- _____, *Mukaddime*, I-III, (çev.: Zeki Kadiri Ugan), MEB, İstanbul 1980.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 681/1281), *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zemân*, (Tahkik: İhsan Abbâs), I-VIII, Beyrut 1397/1977. (el-Mektebetü's-Şâmile 3.28.).
- İbnü'l-Hatib, Ebü Abdillâh b. Muhammed b. Abdillâh b. Saîd es-Selmânî el-Endelüsî (ö. 776/1374), *A'mal al-A'lâm*, (Tahkik: Seyyid Kesuruyyu Hasan), I-II, (Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye), Beyrut 2003.
- İbn Havkal, Ebü'l-Kâsım b. Havkal en-Nasîbî (ö. 367/977), *Kitâbü Sûreti'l-Arz*, (Nşr. J. H. Kramers), I-II, (Matbâatu Beril) Leiden 1938.
- İbnü'l-İbrî, Ebü'l-Ferec Ğavriğuriyus b. Ahrun (623-685/1226-1286), *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, (Tashih: Ebû Anton Salihaniyyi'l-Yesu'i), Lübnan 1983, (2. Cilt Basım, 1994), (el-Mektebetü's-Şâmile 3.28).
- İbnü'l-İbrî Ebü'l- Ferec, *Târîh*, (çev.: Ömer Rıza Doğrul), I-II, Ankara 1945.
- İbn İzârî, Muhammed el-Merrâküşî (ö. 695/1295), *el-Beyânü'l-Muğrib fi Ahbâri'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, I-IV, (Tahkik: L. Provençal, G. S. Colin), Beyrut 1983.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Tahkik: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turki), I-XXI,

(Merkezü'l-Buhûsi'd-Dirâseti'l-Arabiyyeti ve'l-İslâmiyyeti bi Dâri Hicr) By. 1417/1997.

_____, *Târîfu bi'l-Emâkîni'l-Vârideti fi'l-Bidayeti ve'n-Nihayeti*, (Masdarü'l-Kitâb: Mevkû'l-İslâm) By. Ts. <http://www.al-islam.com>

İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim b. Kuteybe (ö. 276/889), *el-İmâme ve's-Siyâse*, (Tahkik: Tahâ Muhammed ez-Zeynî), I-II, Beyrut Ts. (el-Mektebetü'ş-Şâmil3.28)

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Kâtib el-Hâşimi (230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir*, (Tahkik: Ali Muhammed Umeyr), I-XI, Kahire, 1421/2001. (el-Mektebetü'ş-Şâmile 3.28).

İbn Saîd, Ebû'l-Hasan Ali b. Mûsa b. Muhammed b. Said el-Mağribî (ö. 685/1286), *Coğrafya*, (Tahkik: İsmâil Azmî), Beyrut 1970.

İbn Tağrîberdî, Ebû'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf (ö. 874/1469), *en-Nücûmü'z-Zâhire fi Mülûki Mısr ve'l-Kâhire*, (Mevâfikü'l-Matbûi), I-XXII, Kahire 1383/1963. (el-Mektebetü'ş-Şâmile 3.28).

İbnü'l-Verdî, Ebû Hafis Sirâcüddîn Ömer (ö. 861/1457), *Haridetü'l-Acâib ve Feridetü'l-Garâib*, (Tahkik: Mustafa el-Bâni el-Halebî), By. 1341.

İbn Verdân, Hüseyin b. Muhammed, *Müstenidu Târîhi Memleketi'l-Ağlebîyye*, (Tahkik, takdim ve ta'lik: Muhammed Ziynehum, Muhammed Azap), By. Ts. (el-Mektebetü'ş-Şâmile 3.28).

İdrîsî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah b. İdrîs (ö. 560/1166), *Nüzhetü'l-Müştâk fi İhtirâki'l-Âfâk*, Beyrut 1989. (el-Mektebetü'ş-Şâmile 3.28).

İmam Gazali, *İhyâu Ulum'id-Din*, (çev.: Ahmed Serdaroğlu), I-IV, (Huzur Yayınevi), İstanbul Ts.

İstahrî, Ebû İshak İbrâhim b. Muhammed (ö. 340/951), *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik*, (Tahkik: Şeyh Ebi Zeyd Ahmed b. Sehl el-Belhî), Leiden 1870.

İzzet Hasan, "Esâletu't-Turâsi's-Sekâfiyyi'l-Arabiyyi", *Mecelletü't-Târîhi'l-Arabiyyi*, Kitap I/441. (Mektebetü'ş-Şâmile 3.28)

Kallek, Cengiz, "Dâvûdî", *DİA*, IX/51.

_____, “Esed b. Furât”, *DİA*, XI/367.

_____, “Haraç”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI/71-88.

Karaköse, Hasan, *Ortaçağ Tarihi ve Uygarlıkları*, Ankara 2004.

Karlığa, Bekir, *İslâm Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, İstanbul 2004.

Kavas, Ahmet, “İtalya/Tarih” *DİA*, XXIII/446.

Kazvîni, Ebû Yahya Cemâlüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvîni (ö. 682/1283), *Âsârü'l-Bilâd ve Ahbârü'l-İbâd*, (*Dâru Sadır*) Beyrut Ts.

Kiel, Machiel, "Rodod", *DİA*, XXXV/155-158.

Kindî, Ebû Ömer Muhammed b. Yûsuf (ö. 350/961), *Vulatu Mısr*, Beyrut Ts.

Komasyon (Mısır İslâmi Araştırmalar Komisyonu), *İslâm Tarihi*, (çev.: Ayhan Çakıroğlu, Gözden geçiren ve Takdim eden: Ahmet Ağırakça), İstanbul 2010.

Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail (256/870), *Metin Sahih-i Buhari I-IV*, (çev.: Konyalı Mehmet Vehbi) İstanbul 1993.

Kurtuluş, Rıza, “Avrupa/Kıtada İslâmiyet-”, *DİA*, IV/151-152.

Kürd Ali, Muhammed, *el-İslâm ve'l-Hadâratü'l-Arabiyye*, Kahire 1968.

Lemerle, Paul, *Bizans Tarihi*, (çev.: Galip Üstün), İstanbul 2008.

Liber Pontical, Bibliothèque, Écoles Francaises D'athènes Et De Rome, 2' Serie, (editeur: Ernest Thorin) Paris 1886.

Lombard, Maurice, *İlk Zafer Yıllarında İslâm* (çev.: Nezih Uzel), İstanbul 1983.

Makrîzî, Takiyyüddîn Ahmed b. Ali (ö. 845/1442), *el-Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr bi Zikri'l-Hıtat ve'l-Âsâr I-II*, (*Dâru's-Sâdır*), Beyrut Ts.

Mâlikî, Ebû Abdillâh Muhammed (ö. 4./10. asır), *Riyâzü'n-Nüfûs fî Tabakâti'l-Ulemâi'l-Kayrevân ve İfrîkiyye ve Zühhâdihim ve Nüssâkihim ve Seyrû min Ahbârihim ve Fedâilihim ve Evsâfihim I-II*, (Tahkik: Beşir el-Bekkûşî, Muhammed Ârûsi el-Medvî), (*Dârü'l-Garbi'l-İslâmî*) Beyrut 1414/1994.

Maverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb (ö. 450/1058), *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, (çev.: Ali Şafak), İstanbul 1976.

- el-Medenî, Ebû Zârî "el-Mehdiyyu'l-Muntazaru Beyne'r-Rivâyeti't-Târîhiyyeti ve'l-Ehâdisi'n-Nebeviyyeti's-sahîheti", *Erşifu'l-Mülteka Ehlü'l-Hadis III*, Sayı: 83: s. 360. (el-Mektebetü'ş-Şâmîle 3. 28.)
- Medenî, Ahmed Tefvik, *el-Müslimûne Cezîretü's-Sıkkıliya ve Cenûbi İtalya*, Cezayir 1968.
- Medvî, Muhammed el-Arûsi, *el-Hurûbü's-Sâlibiyye fi'l-Maşrik ve'l-Mağrib*, Tunus 1982. (el-Mektebetü'ş-Şâmîle 3.28.)
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Hüseyin b. Alî (ö. 345/956), *Mürüccü'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher*, (Tahkik: Kemal Hasan Mer'iyyi), I-IV, Beyrut 2005.
- _____, *Ahbârü'z-Zamân*, (Tahkik: Abdulhamid Ahmed Hanefi), Mısır 1357/1938.
- Metcalf, Alex, "Sicily", *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*, (Edited by, Kees Versteegh), Vol. IV/215-219. (Q-Z), Leiden 2008.
- Mısırî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah Abdulhakim b. A'yun el-Kuraşi, *Futuhu Mısır ve Ahbaruha*, (Tahkik: Mahmud el-Haciri), Beyrut 1999. (el-Mektebetü'ş-Şâmîle 3.28.)
- Miranda, Ambroxio Huıcı, "The Iberian Peninsula and Sicily", *The Cambridge History of İslâm*, (Edited by P. M. Holt, Ann K.S. Lambton, Bernard Lewis), Cambridge University Press, 2008.
- Moreno, Martino Mario, *el-Muslimûne fî Sıkkıliye*, Menşurâtü'l-Camiati'l-Lübnaniyye-Kismü'd-Dirâseti't-Târîhiyyi, IV, (II. Bsk.), Beyrut 1968.
- Mûnîs, Hüseyin, *Atlasu Târîhi'l-İslâmi*, Kahire 1987/1407. (el-Mektebetü'ş-Şâmîle 3.28.)
- Mustafa, Şâkir, *Mevsûatu Düveli'l-Âlemi'l-İslâmiyyi ve Ricâliha*, Beyrut 1993.
- el-Mübârek, Muhammed, "Burutukûlâtü'l-Furansiyyine Dâhili'd-Diyâneti'n-Nasrâniyyeti", *Erşifü'l-Mülteka Ehlü'l-Hadis III*, Sayı: 21/119. (el-Mektebetü'ş-Şâmîle 3. 28.)
- Nasırî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Halid b. Muhammed (?-1835), *Li'istigsa' Ahbar Düvelü'l-Mağribü'l-Aksa* (Tahkik: Ca'fer Nasiri, Muhammed Nasırî), I-III, (Nşr: Dâru'l-Kütüb), By. 1418/1997. (el-Mektebetü'ş-Şâmîle 3.28.)

- Nûmanî, Mevlana Şiblî, *Siretü'n-Nebi*, (Çev.: Yusuf Karaca), I-II, İstanbul 2005
- Nüveyrî, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb b. Muhammed (ö. 733/1333), *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, (Tahkik: Hüseyin Nassâr, Abdülaziz Ehvânî), I-XXXI, Kahire 1403/1983.
- Ostrogorsky, George, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev.: Fikret Işıltan), (TTK Yay.), Ankara 2011
- Önkal, Ahmet, "Cünâde b. Ebû Ümeyye", *DİA*, VIII/116.
- Özaydın, Abdülkerim, "Ağlebîler", *DİA*, I/475-477.
- Özcan, Azmi, "İslâm/Doğuşu ve Yayılışı", *DİA*, XXIII/27-31.
- Özcan, Abdulkadir, "Âteş-i Rum", *DİA*, IV/57.
- Özel, Ahmet, "Afrika/Doğu Afrika'da İslâmiyet'in Yayılışı", *DİA*, I/435-439.
- _____, "Cihad", *DİA*, VII/527-531.
- _____, "Esir", *DİA*, XI/385-387.
- Özkuyumcu, Nadir, *Mısır ve Kuzey Afrika'nın Müslümanlar Tarafından Fethi*, Manisa 2007.
- _____, "Asrı Saadette Hristiyanlarla İlişkiler", *Bütün Yönleriyle Asrı Saadette İslâm*, I-IV, İstanbul 2006.
- Panipatti, Mevlana Muhammed, *İslâm'ın Yayılış Tarihi*, (çev.: Ömer Rıza Doğrul), İstanbul Ts.
- Pellitteri, Antonino, "Medhâlu ilâ Dirâseti Târîhi Sıkkıliyyeti'l-İslâmiyyeti", *Mecelletü'l-Cem'iyyeti't-Târîhiyyeti's-Suudiyye*, Yıl:1 Sayı: 1, Riyad, 1420/2000,
- Rahman, H.U., *İslâm Tarihi Kronolojisi*, (Editör: Ziyâuddin Serdar, çev.: Abidin Büyükköse), Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1995.
- Rızzitano, U., "Kıllawrıya", *The Encyclopaedia of Islam* (New Edition), V, Leiden 1979.
- _____, "Kasryanni", *The Encyclopaedia of Islam* (New Edition), IV, Leiden 1978.

- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi* (çev.: Fikret Işıltan), Ankara 1986.
- Safedî, Selâhaddin Halîl b. Aybeg (ö. 764/1343), *el-Vâfi bi'l-Vefeyât* (Tahkik: Ahmed el-Arnaud, Tezki Mustafa), I-XXIX, Beyrut 1420/2000. (el-Mektebetü's-Şâmîle 3.28)
- Sallabî, Ali Muhammed Muhammed, *ed-Devletü'l-Ümevîyye Avâmîli'l-İzdihâr ve Tedayâti'l-İnhîyâr*, By. Ts. (el-Mektebetü's-Şâmîle 3.28.)
- _____, *Siyer-i Nebi, İslâm Tarihi* (çev.: Mustafa Kasadar, Sadullah Ergin, Şerafettin Şenaslan), I-II İstanbul 2009.
- _____, *H. Ebûbekr, İslâm Tarihi*, (çev.: Şerafettin Şenaslan, Faruk Aktaş), İstanbul 2009.
- _____, *H. Osman, İslâm Tarihi*, (çev.: Mehmet Akbaş), İstanbul 2009.
- Savelli, A., *İtalya Tarihi*, (Kısmen ikmal eden: Fernand Hayward, Albert Falcionelli), (çev.: Galip Kemali Söylemezoğlu), İstanbul 1940.
- Savvâf, Fâik Bekr, "Ba'du Mezâhiri'l-Hadârâti'l-İslâmiyyeti fi Cezîreti Sıkılliyeti" *el-Mu'temirü'l-Alemiyyili't-Târîhi'l-Hadarâti'l-Arabiyyeti'l-İslâmiyyeti*, Vizarâtü't-Ta'limü'l-Alemiyyi, Câmîatü'd-Dımaşk, 1401/1981, 93-99.
- Seâlebî, Abdülaziz, *Târîhu Şimâli İfrikıyya* (Tahkik: Muhammed Mezâlî-Beşir Selâme), Beyrut 1987.
- Sinanoğlu, Mustafa, "İznik Konsili", *DİA*, XXIII/549-551.
- Strayer, Joseph R., *Dictionary of Middle Ages*, XI, Newyork 1989.
- Şâkir, Mahmud, *et-Târîhü'l-İslâmî I-XXII*, (el-Mektebetü'l-İslâmî), Beyrut 1421/2000.
- Şâkiroğlu, Mahmut H., "Âmarî", *DİA*, İstanbul 1989, II/559-560.
- _____, "Sicilya", *DİA*, XXXVII/138.
- _____, "Bâri", *DİA*, V/72-73.
- Şelebi, Ahmed, *et-Târîhu'l-İslâmiyyi ve'l-Hadarâti'l-İslâmiyyeti*, Kahire 1969.
- eş-Şerif, Ebû Hâtem, "Fevâidü'l-Müteferrikâti an el-İmam Mâlik ve Kitâbihi'l-Muvattâ", *Erşifü'l-Mülteka Ehlü'l-Hadis II*, IX/382. (el-Mektebetü's-Şâmîle 3. 28.)

- Şibli, Ebu Zeyd, *Târîhü'l-Hadarâti'l-İslâmiyyi*, (III. Bsk.) Kahire 1383/1964.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (224–310), *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülük*, (Tahkik: Muhammed Ebû Fadl İbrahim), (Dârü'l-Maarif), Mısır 1119. (el-Mektebetü'ş-Şâmile 3.28.)
- Tâlibî, Muhammed, *ed-Devletü'l-Ağlebîyye*, (Dârü'l-Garbi'l-İslâmî), Beyrut 1985.
- Tartûşî, Ebû Bekr Muhammed b. Muhammed b. Velid el-Fihri, *Sirâcü'l-Mülük*, 180, By. Ts. (al-mostafa.com)
- Tekindağ, M.C. Şehabeddin, "Malta", *İA (MEB Yay.)*, XIII/260-261.
- Tilmisânî, Ahmed b. Muhammed el-Mukri (375-?/986-?), *Nefhu't-Tayyib min Ğusni'l-Endülüs er-Ratibi*, (Tahkik: İhsan Abbâs), I-VIII, Beyrut 1388. (el-Mektebetü'ş-Şâmile 3.28.)
- Tüccar, Zülfikâr, "İbn Reşik", *DİA*, İstanbul 1999, XX/247-249.
- Üçok, Bahriye, *İslâm Tarihi (Emevîler-Abbâsiler)*, Ankara 1968.
- Ülkü, Hayati, *Muhtasar İslâm Tarihi*, By. 1973.
- Vedî, Fethi Abdullah, *Bizanta ve Müslimu Cenûbi İtalya ve Sıkkıyye (fi ahdi Basil I (253–273/867–886))*, (Müessesetü Şebâbi'l-Câmia), İskenderiye 1992.
- Ya'kûbî, Ahmed b. İshak b. Ca'fer (292/904), *et-Târîh*, (Mevkiü'l-Varak), I/62, (el-Mektebetü'ş-Şâmile 3.28)
- Yeni Türk Ansiklopedisi*, (Ötüken Neşriyat), İstanbul 1985, IX/3560-3561.
- Yiğit, İsmail, "Emevîler", *DİA*, XII/95.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1347), *Kitâbu Düveli'l-İslâmiyye*, (Tahkik: Hasan İsmail Merve-Mahmud el-Arnaud) I-II, Beyrut 1999. (el-Mektebetü'ş-Şâmile 3.28.)
- _____, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (Tahkik: Şuayb el-Arnaud, Hüseyin el-Esed), I- XXV, Beyrut 1985. (el-Mektebetü'ş-Şâmile 3.28.)
- _____; *Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm*, (Tahkik: Ömer Abdüsselam Tedmûri), I-LIII, Beyrut 1407/1987. (el-Mektebetü'ş-Şâmile 3.28.)

Zehrânî, Ali b. Muhammed b. Said, *el-Hayâtü'l-İlmiyye fi Sikaliyyeti'l-İslâmiyye*, (Câmiatü Ümmi'l Kurâ) By. 1416/1916.

Ziriklî, Hayreddîn b. Muhammed b. Ali b. Fâris (ö. 1396/1976), *el-A'lam: Kamûsü Terâcim*, I-VIII, Beyrut 2002. (el-Mektebetü's-Şâmile 3.28.)

Zuhayli, Vehbe, *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi*, (çev.: Heyet) İstanbul 1994.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Mevlüt POYRAZ
Doğum Yeri ve Tarihi	OLTU / 1978
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	Arapça, İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	mevlutpoyraz1@hotmail.com.
Tarih	2015